

Afyon Kocatepe Üniversitesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt: 21, Sayı: 3, Eylül-2019

Afyon Kocatepe University
Journal of Social Sciences

Volume: 21, Issue: 3, September-2019

ISSN: 1302-1265
e-ISSN: 2149-4894

**Afyon
Kocatepe
Üniversitesi**

**Sosyal
Bilimler
Enstitüsü**

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Cilt: 21, Sayı:3, Eylül-2019

Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences
Volume:21, Issue:3, September-2019

ISSN: 1302-1265 | e-ISSN: 2149-4894

Sahibi/Owner:

Afyon Kocatepe Üniversitesi adına Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Prof. Dr. Elbeyi PELİT

Editörler/Editors:

Prof. Dr. Elbeyi PELİT
Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KOÇYİĞİT
Afyon Kocatepe Üniversitesi

Yardımcı Editörler/Co-Editors:

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KÖSE
Afyon Kocatepe Üniversitesi

Dergi Sekreteryası /Journal Secretary:

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KOÇYİĞİT
Afyon Kocatepe Üniversitesi

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yayımlanan ve alanında ulusal ve uluslararası indeksler tarafından taranan hakemli, disiplinler-arası akademik bir dergidir.

Dergide yayımlanan yazıların, her türlü bilimsel, imlâ ve hukukî sorumlulukları yazarlarına aittir. Derginin amaç, kapsam, yayın etik ilkeleri, makale kabul süreci ve diğer tüm ayrıntılar derginin resmî web sitesinde mevcuttur (<http://dergipark.gov.tr/akusosbil>).

Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences is a scientific, interdisciplinary and academic journal published by Afyon Kocatepe University Institute of Social Sciences and indexed in national and international field indexes.

All scientific, spelling and legal responsibilities of the articles published in the journal belong to the authors. Please check the Journal's website for aim and scope, ethical principles of the journal and article acceptance process and full details (<http://dergipark.gov.tr/akusosbil>).

Yayın Kurulu/Editorial Board:

Unvan, Ad-Soyad Title, Name-Surname	Üniversite-Kurum University-Institution	Ülke Country
Prof. Dr. Abdullah KOÇAK	Selçuk Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Ahmet YARAMIŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Ahmet Kemal BAYRAM	Marmara Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Artur KOZŁOWSKI	Gdansk School of Bankowa	Polonya
Prof. Dr. Belkıs ÖZKARA	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Birsal KÜÇÜKSİPAHİOĞLU	İstanbul Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Çavuş ŞAHİN	Çanakkale 18 Mart Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Celal DEMİR	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Elbeyi PELİT	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Ethem Kadri PEKTAŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Gürbüz OCAK	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Hakkı YAZICI	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Hilmi UÇAN	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Huziie HİROAKİ	Osaka Üniversitesi	Japonya
Prof. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK	Adıyaman Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. İrfan MORİNA	Priştine Üniversitesi	Kosova
Prof. Dr. İsa SAĞBAŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV	Semerkand Devlet Üniversitesi	Özbekistan
Prof. Dr. Kemalettin ÇONKAR	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Mustafa GÜLER	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Mustafa FİŞNE	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Selçuk AKÇAY	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Şuayıp ÖZDEMİR	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Prof. Dr. Uğur TÜRKMEN	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Evren GÜÇER	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Selim KAYA	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Yusuf DEMİR	Necmettin Erbakan Üniversitesi	Türkiye
Doç. Dr. Zivar Hüseyin BAYLAN	Khazar University	Azerbaycan
Dr. Öğr. Üyesi Ali YAŞAR	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Eyyüp Sabri FANİ	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KOÇYİĞİT	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KÖSE	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Sena COŞKUN	Afyon Kocatepe Üniversitesi	Türkiye
Dr. Bashir ADAMU	University of Leicester	İngiltere
Dr. Cristopher S. LIGHTFOOT	Metropolitan Müzesi	İngiltere
Dr. Renata BZDILOVA	Pavol Jozef Safarik University	Slovakya

* Yayın Kurulu listesi ünvana göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin Yer Aldığı Dizin/Indexler:
Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences is Indexed by:

- **ASOS INDEX** (*Academia Social Science Index*)
- **CITEFACTOR** (*Academic Scientific Journals*)
- **DRJI** (*Directory of Research Journals Indexing*)
- **EBSCO** (*SocINDEX with Full Text - Full Text Subject Title List*)
- **EBSCOHOST** (*SocINDEX with Full Text - Database Coverage List*)
- **EURASIAN SCIENTIFIC JOURNAL INDEX (ESJI)**
- **MLA** (*Modern Language Association*)
- **RESEARCHBIB** (*Academic Resource Index*)
- **ROOT INDEXING** (*Journal Abstacting and Indexing Service*)
- **SCIENTIFIC INDEXING SERVICES (SIS)**
- **SOBİAD** (*Sosyal Bilimler Atıf Dizini*)
- **TUBİTAK-ULAKBİM TR DİZİN**

Dergi Yazışma Adresi/Journal Correspondence Address:

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Dergisi

ANS Yerleşkesi, 03200/Afyonkarahisar/Türkiye

Tel: +90 272 2281255/10565 – **Belgegeçer/Fax:** +90 272 2281476

e-posta/e-mail: akusbder@aku.edu.tr

web: <http://dergipark.gov.tr/akusosbil> - <http://www.sbd.aku.edu.tr>

ISSN: 1302-1265 | **e-ISSN:** 2149-4894

Bu Sayının Hakemleri / Referees of This Issue*

SIRA NO	Unvan-Ad-Soyad Title-Name-Surname	Kurum Institution
1.	Prof. Dr. A. Şebnem SOYSAL ACAR	Gazi Üniversitesi
2.	Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ	Gaziantep Üniversitesi
3.	Prof. Dr. Bekir PARLAK	Bursa Uludağ Üniversitesi
4.	Prof. Dr. Celal DEMİR	Afyon Kocatepe Üniversitesi
5.	Prof. Dr. Ebru Burcu YILMAZ	İnönü Üniversitesi
6.	Prof. Dr. Emine Şule AYDENİZ	Yeditepe Üniversitesi
7.	Prof. Dr. Mehmet İsmail YAĞCI	Mersin Üniversitesi
8.	Prof. Dr. Meryem AKOĞLAN KOZAK	Anadolu Üniversitesi
9.	Prof. Dr. Murat Mustafa ÖNTÜĞ	Uşak Üniversitesi
10.	Prof. Dr. Mustafa YAĞBASAN	Fırat Üniversitesi
11.	Prof. Dr. Sabit DUMAN	İnönü Üniversitesi
12.	Prof. Dr. Serkan ADA	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
13.	Prof. Dr. Sevcan GÜNEŞ	Pamukkale Üniversitesi
14.	Prof. Dr. Ümit KILIÇ	Atatürk Üniversitesi
15.	Doç. Dr. Adile Aşkın KURT	Anadolu Üniversitesi
16.	Doç. Dr. Cemali SARI	Akdeniz Üniversitesi
17.	Doç. Dr. Cenk Arsun YÜKSEL	İstanbul Üniversitesi
18.	Doç. Dr. Elif YOLBULAN OKAN	Bahçeşehir Üniversitesi
19.	Doç. Dr. Emrah ÇETİN	Bartın Üniversitesi
20.	Doç. Dr. Ertan ENGİN	Necmettin Erbakan Üniversitesi
21.	Doç. Dr. Esra KAHYA ÖZYİRMİDOKUZ	Erciyes Üniversitesi
22.	Doç. Dr. Gökhan DEMİRTAŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi
23.	Doç. Dr. Gülnaz KURT	Akdeniz Üniversitesi
24.	Doç. Dr. Gürsel YAKTIL OĞUZ	Anadolu Üniversitesi
25.	Doç. Dr. Mehmet SARI	Afyon Kocatepe Üniversitesi
26.	Doç. Dr. Mehmet YILMAZ	Adıyaman Üniversitesi
27.	Doç. Dr. Murat YEŞİLTAS	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
28.	Doç. Dr. Müge ADNAN	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
29.	Doç. Dr. Neslihan Şirin YAŞAR	Dokuz Eylül Üniversitesi
30.	Doç. Dr. Nevin AKKAYA	Dokuz Eylül Üniversitesi
31.	Doç. Dr. Oğuzhan TÜRKER	Erciyes Üniversitesi
32.	Doç. Dr. Semra AKTAS POLAT	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
33.	Doç. Dr. Şafak UNÜVAR	Selçuk Üniversitesi
34.	Dr. Öğr. Üyesi Abdüsselam SAĞIN	Kırklareli Üniversitesi
35.	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet FİDAN	Ordu Üniversitesi
36.	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet KARACA	Pamukkale Üniversitesi
37.	Dr. Öğr. Üyesi Alaattin DOLU	Kastamonu Üniversitesi
38.	Dr. Öğr. Üyesi Ali AVAN	Afyon Kocatepe Üniversitesi
39.	Dr. Öğr. Üyesi Bahar AŞCI	Türk Hava Kurumu Üniversitesi
40.	Dr. Öğr. Üyesi Çilem Tuğba KOÇ	Erciyes Üniversitesi
41.	Dr. Öğr. Üyesi Esra TELLİ	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
42.	Dr. Öğr. Üyesi İbrahim GÖKBURUN	Pamukkale Üniversitesi
43.	Dr. Öğr. Üyesi M. Murat KOÇYİĞİT	Anadolu Üniversitesi
44.	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Zeki AK	Sakarya Üniversitesi
45.	Dr. Öğr. Üyesi Merve KARABULUT	Atatürk Üniversitesi
46.	Dr. Öğr. Üyesi Murat BAYRAM	Pamukkale Üniversitesi

47.	Dr. Öğr. Üyesi Murat DİLMAÇ	Atatürk Üniversitesi
48.	Dr. Öğr. Üyesi Nurdan DEĞİRMENCI	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
49.	Dr. Öğr. Üyesi Sultan SÖKMEN	Afyon Kocatepe Üniversitesi
50.	Dr. Öğr. Üyesi Tufan TURAN	Sakarya Üniversitesi
51.	Dr. Öğr. Üyesi Ulukan BÜYÜKARIKAN	Afyon Kocatepe Üniversitesi
52.	Dr. Öğr. Üyesi Utku BEYAZIT	Akdeniz Üniversitesi
53.	Dr. Öğr. Üyesi Zübeyde SÜLLÜ	Kastamonu Üniversitesi

* Hakem listesi ünvana göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

İçindekiler / Contents				
Makale Sıra No	Makale Başlığı Paper Title	Yazar(lar) Author(s)	Makale Türü Paper Type	Sayfa Page
Antropoloji – Felsefe – Psikoloji - Sosyoloji / Anthropology - Philosophy - Psychology - Sociology				
1	Sosyotelist Olma ve Sosyotelizme Maruz Kalma Ölçeklerinin Türkçeye Uyarlanması / <i>Adaptation of General Scales of Phubbing and Being Phubbed into Turkish</i>	Dr. Derya ORHAN GÖKSÜN	Araştırma Research	657-671
2	Tutuklu/Hükümlülerin Ebeveynlik Tutumları ile Kendi Ebeveynlerinden Algıladıkları Ebeveynlik Tutumları Arasındaki İlişki / <i>The Relationship Between the Parental Attitudes of Inmates and Perceived Parental Attitudes from their Parents</i>	Prof. Dr. Ayşe Belgin AKSOY, Dr. Öğr. Üyesi Kızbes Meral KILIÇ	Araştırma Research	672-685
3	Determinants of Users' Intention to Use Social Media Apps / <i>Sosyal Medya Uygulamalarını Kullanmaya Yönelik Niyetin Belirleyicileri</i>	Dr. Öğr. Üyesi Fatih ŞAHİN, Dr. Öğr. Üyesi Alkan ALKAYA, Prof. Dr. Ercan TAŞKIN	Araştırma Research	686-702
Coğrafya – Tarih / Geography - History				
4	Bir Cumhuriyet Kadını Yazılarında Tanımak: İffet Halim Oruz ve Kadın Gazetesi'ndeki Yazıları (1947-1963) / <i>Recognizing a Republican Woman from Her Writings: İffet Halim Oruz and Her Writings in Women Newspaper.</i>	Dr. Öğr. Üyesi Sezen KARABULUT	Derleme Review	703-719
5	Osmanlı Kudüs'üne Ait H. 1195/ M. 1781 Tarihli Keşif Defteri (Değerlendirme ve Transkripsiyon) / <i>The Price</i>	Dr. Şerife EROĞLU MEMİŞ	Araştırma Research	720-752

	<i>Estimate Register dated H 1195 / M. 1781 belonging to Ottoman Jerusalem (Evaluation and Transcription)</i>			
6	Yerli ve Yabancı Gazetelerde Büyükelçi Krizi / <i>The Ambassador Crises In Local And Foreign Newspapers</i>	Dr. Öğr. Üyesi Nermin Zahide AYDIN	Derleme Review	753-763
Dil ve Edebiyat – Eğitim – İlahiyat / Language and Literature – Education – Theology				
7	İmgelerin Gücü, Anlamlandırılması, Olmak/Görünmek Kiplikleri ve Ziya Osman Saba'nın 'Mesut İnsanlar Fotoğrafhanesi'nde Hüzün / <i>Signification of Images And Their Power: The Study of Modalities of 'To Be' And 'To Pretend' And An Overview of 'Grief' In The Context of Ziya Osman Saba's Story 'The Photography Workshop of The Blissed'</i>	Prof. Dr. M. Hilmi UÇAN	Derleme Review	764-773
8	Yapım Eki Öğretiminin Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenenlerin Kelime Türetme Becerisi Üzerindeki Etkisi / <i>Impact of Derivational Morpheme Teaching on Word Derivation Skill of Learners of Turkish as Foreign Language</i>	Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Raşit MEMİŞ	Araştırma Research	774-791
9	Bir Peri Masalı Örneği: Ludwig Tieck'in Elfler Adlı Masalı Üzerine Bir İnceleme / <i>A Fairytale Example: The Analysis Of Ludwig Tieck's Fairytale "The Elves"</i>	Dr. Öğr. Üyesi Şenay KIRGIZ	Derleme Review	792-807
10	Türkçe Öğretmeni Adaylarının Osmanlı Türkçesi Dersine Yönelik Öğrenen Güçlenmesi Düzeyleri /	Dr. Ahmet BAŞKAN, Dr. Öğr. Üyesi Hatice ALTUNKAYA	Araştırma Research	808-815

	<i>Learner Empowerment Levels of Pre-Service Turkish Teachers Towards Ottoman Turkish Course</i>			
11	Türkiye'deki Suriyeli Üniversite Öğrencileri İle İlgili Bir Durum Tespiti: Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Örneği / <i>A Situation Evaluation on the Syrian University Students in Turkey: The Case of the Osmaniye Korkut Ata University</i>	Dr. Öğr. Üyesi Muazzez HARUNOĞULLARI, Dr. Öğr. Üyesi Seval SÜZÜLMÜŞ, Dr. Öğr. Üyesi Yadigar POLAT	Araştırma Research	816-837
İktisadi ve İdari Bilimler – Hukuk / Economics and Administrative Sciences - Law				
12	Türkiye'de Finansal Krizlerin Öncü Göstergelerle Tahmini / <i>Predicting Financial Crises in Turkey by Leading Indicators</i>	Dr. Öğr. Üyesi Dilara AYLA	Araştırma Research	838-854
13	Security Understanding of A New Dimension in the Globalization Process and Environmental Effects / <i>Küreselleşme Sürecinde Yeni Bir Boyutta Güvenlik Anlayışı ve Çevresel Etkileri</i>	Doç. Dr. Şafak KAYPAK, Dr. Öğr. Üyesi Vedat YILMAZ	Derleme Review	855-868
14	Hediye ve Hediye Satın Alma Davranışları / <i>Gift and Gift Buying Behaviors</i>	Dr. Öğr. Üyesi Arzu ŞEKER	Derleme Review	869-887
15	Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: G7 Ülkeleri Örneği / <i>Causal Relationship Between Financial Development and Economic Growth: The Case of G7 Countries</i>	Arş. Gör. İbrahim YAĞLI, Dr. Öğr. Üyesi Ebru TOPCU	Araştırma Research	888-898
16	Uluslararası Taşımacılık İşletmelerinin Çekici Araç Seçimlerinin EntegreAHP, Entropi ve TOPSIS Yöntemleri Kullanılarak Analizi / <i>Evaluation of</i>	Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk GÖRÇÜN	Araştırma Research	899-922

	<i>Decision Alternatives and Selection Criteria concerning with Urban Transportation with the Analytic Hierarchy Process Method</i>			
17	Faaliyet Kaldıraç Derecesinin Satış Gelirleri Üzerindeki Etkisi: Havayolu Şirketlerinde Bir Uygulama / <i>The Effect of Operating Leverage Degree on Revenues: An Application in Airlines</i>	Dr. Öğr. Üyesi Faruk DAYI	Araştırma Research	923-941
18	Türkiye Ekonomisinde Sanayi ve Hizmet Sektörüne Yönelik Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Belirleyicilerine İlişkin Karşılaştırmalı Ampirik Bir Analiz: (2005-2017) / <i>A Comparative Empirical Analysis of the Determinants of Foreign Direct Investments in Industry and Services Sector in Turkish Economy: (2005-2017)</i>	Arş. Gör. Dr. Musa BAYIR	Araştırma Research	942-959
Halkla İlişkiler - İletişim - Turizm / Public Relations - Communication - Tourism				
19	Uzay Turizmine İlişkin Uluslararası Turizm Karikatürlerinin Göstergebilimsel Bir Analizi / <i>A Semiological Analysis Of Space Tourism Related International Tourism Caricatures</i>	Dr. Öğr. Üyesi Makbule CİVELEK, Prof. Dr. Oğuz TÜRKAY	Derleme Review	960-980
20	Turistlerin Seyahat Motivasyonları ve Memnuniyet Düzeyleri Arasındaki İlişki: Kanonik Korelasyon Analizi / <i>The Relationship between Travel Motivations and Satisfaction Levels of Tourists: Canonical Correlation Analysis</i>	Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem ÖZKAN, Dr. Öğr. Üyesi Nilay KOLEOĞLU	Araştırma Research	981-994

21	Reklamlarda Metaforik Ögelerin Kullanımı: Kozmetik Reklamları Örneği / <i>Use of Metaphoric Elements in Advertisements: Cosmetic Advertising Example</i>	Dr. Öğr. Üyesi Bilge ÇAĞLAR	Araştırma <i>Research</i>	995-1013
Sanat – Tasarım / Art - Design				
22	Afyonkarahisar Yorganlarının Teknik, Desen ve Kompozisyon Özellikleri / <i>Technical, Pattern and Composition Specifications of Afyonkarahisar Quilts</i>	Arş. Gör. Dr. Ülkü KÜÇÜKKURT	Araştırma <i>Research</i>	1014-1027

Sosyotelist Olma ve Sosyotelizme Maruz Kalma Ölçeklerinin Türkçeye Uyarlanması

Adaptation of General Scales of Phubbing and Being Phubbed into Turkish

Arş. Gör. Dr. Derya ORHAN GÖKSÜN¹

Öz

Son yıllarda araştırmalara konu olan sosyotelizm; bireyin başka bireylerle iletişimi sırasında dikkatini akıllı telefona vermesi, akıllı telefonla ilgilenmesi ve algısını kişilerarası iletişimden kaçırmaması olarak tanımlanmaktadır. Bir sosyotelist ile etkileşimde bulunan başka bir bireyin, sosyotelistin kendisi ile ilgilenmeyip telefonu ile ilgilenmesi, sosyal etkileşim gerçekleşmesi gereken herhangi bir ortamda etkili vakit geçiremeyip durumdan olumsuz etkilenmesine neden olması da sosyotelizme maruz kalma olarak nitelendirilmektedir. Bu çalışmada Genel Sosyotelist Olma (GSO) ve Genel Sosyotelizme Maruz Kalma (GSMK) ölçeklerinin Türkçeleştirilmesi çalışması yürütülmüştür. Ölçek uyarlamasının çeviri sürecinde dört uzman ve sekiz öğretmen adayı, doğrulayıcı faktör analizi sürecinde ise yaş ve cinsiyet açısından çeşitlendirilmiş 180 gönüllü katılımcı yer almıştır. Veri toplama araçları Chotpitayasunondh ve Douglas (2018a) tarafından geliştirilen GSO ve GSMK ölçeklerinin Türkçeleştirilmiş formlarıdır. Toplanan veriler doğrulayıcı faktör analizi ile çözümlenerek sözü edilen ölçeklerin Türkçeye uyarlanması gerçekleştirilmiştir. GSO ölçeğinin özgün ölçekte öne sürülen dört faktör 15 maddeden oluşan yapısı doğrulanmıştır ($\chi^2/sd= 1.99$, $p<0.001$, RMSEA= 0.07, SRMR= 0.06, NFI= 0.92, CFI= 0.96, GFI= 0.89). Benzer biçimde GSMK ölçeğinin özgün formunda öne sürülen üç faktör 22 maddeden oluşan yapısı doğrulanmıştır ($\chi^2/sd= 2.04$, $p<0.001$, RMSEA= 0.08, SRMR= 0.07, NFI= 0.90, CFI= 0.95, GFI= 0.82). Ölçekler için yol diyagramlarında tanımlanan yollar, t ve R² değerleri anlamlıdır ($\alpha_{GSO}= 0.78$, $\alpha_{GSMK}= 0.87$).

Anahtar Kelimeler: Sosyotelizm, sosyotelist, sosyotelizme maruz kalma, ölçek uyarlama.

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Phubbing, is mentioned frequently researches in recent years, occurs when people care their smart phones and ignore other people instead interpersonal communication or interaction during a meeting or another social environment. Phubbee, in other words being phubbed, is defined as person who interact with a phubber, care smart phone instead communicate with him/her, because of this situation affected negatively in an environment where should occur social interactions, but not. At this study, adaptation into Turkish of Generic Scale of Phubbing (GSP) and Generic Scale of Being Phubbed (GSBP) scales studies were conducted. The participants were four experts and eight pre-service teachers during translation process, 180 participants, who were in different ages and gender, during confirmatory factor analysis process. The data were collected via Turkish forms of GSP and GSBP developed by Chotpitayasunondh, & Douglas (2018a) and analyzed via confirmatory factor analysis technique. The structure of GSP, suggested on original paper, was confirmed ($\chi^2/df=1.99$, $p<0.001$, RMSEA= 0.07, SRMR= 0.06, NFI= 0.92, CFI= 0.96, GFI= 0.89). Similarly, the structure of GSBP, suggested on original paper, was confirmed ($\chi^2/df= 2.04$, $p<0.001$, RMSEA= 0.08, SRMR= 0.07, NFI= 0.90, CFI= 0.95, GFI= 0.82). The path diagrams, t and R² values are significant of both scales ($\alpha_{GSP}= 0.78$, $\alpha_{GSBP}= 0.87$).

Keywords: Phubbing, phubbee, phubber, being phubbed, scale adaptation.

Paper Type: Research

¹Adıyaman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, dorhan@adiyaman.edu.tr.

Atf için (to cite): Orhan Göksün, D. (2019). Sosyotelist Olma ve Sosyotelizme Maruz Kalma Ölçeklerinin Türkçeye Uyarlanması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3), 657-671.

Giriş

Günlük yaşantımızın en büyük gereksinimlerinden biri iletişimidir. Başlangıçta iletişim gereksinimi kolayca karşılayabilmek ve bireyleri her yerde ulaşılabilir kılmak amacı ile kullanılan cep telefonlarının özellikleri her geçen gün farklılaşmıştır. Günümüzde cep telefonlarının birincil amacı olan iletişim gereksinimi öncelikli yerini eğlence, sosyalleşme, günlük işleri yürütme gibi işlevlere bırakmıştır. Özellikle sosyalleşme gereksiniminin bu derece kolay ulaşılabilir bir teknoloji ile karşılanabilmesi yüz yüze ilişkilerde çeşitli sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Bu konularda alanyazında dile getirilen sorunlardan biri sosyotelizmdir.

Son yıllarda araştırmalara konu olan sosyotelizm; bireyin başka bireylerle iletişimi sırasında dikkatini akıllı telefona vermesi, akıllı telefonla ilgilenmesi ve algısını kişilerarası iletişimden kaçırmaması (Karadağ ve ark., 2016) olarak tanımlanmaktadır. Başka bir deyişle sosyotelizm; çevresindekileri görmezden gelerek, zamanı Facebook kullanarak, Whatsapp ya da başka bir sohbet programında yazışarak vb. etkinliklerle geçirme eylemidir (Nazir ve Pişkin, 2016). Alanyazında bu durum genel olarak bağımlılık olarak tanımlanmakta ve sosyal bir davranış bozukluğu olarak değerlendirilmektedir. Karadağ ve ark. (2016) sosyotelist davranışların akıllı telefon, oyun, sosyal medya, oyun ve uygulama bağımlılıkları ile ilişkili olduğunu savunmaktadırlar. Chotpitayasunondh ve Douglas (2016) benzer biçimde, sosyotelist davranışlar ile akıllı telefon bağımlılığı, internet bağımlılığı ve gelişmeleri kaçırma korkusu arasında ilişki olduğunu ortaya çıkarmıştır. Ancak sözü edilen bu davranışlar ile ilişkili olmasına karşın bu davranışların bütün özelliklerini taşıdığı ya da kapsadığı düşünülmemelidir. Örneğin sosyotelist bir birey, akıllı telefon ya da internet bağımlısı olmayabilir. Bu bireyin sosyotelist davranışların kaynağı sadece o an karşısında bulunan kişi ile ilişki kurmak istemeyişi olabilir. Daha açık bir ifade ile sosyotelist bir birey sözü edilen bağımlılıkların bütün özelliklerini de gösterebilir, bir takım belirtileri de sergileyebilir veya bireyde bu bağımlılıklara ilişkin herhangi bir iz görülmeyebilir. Bu durum sosyotelizmin sözü edilen kavramlardan bazı noktalarda ayrılması gerektiğini ve sosyotelizmin kaynakları ve sınırları henüz alanyazında çizilemediğini düşündürmektedir.

Sosyotelist bireylerin sözü edilen davranış bozuklukları sadece kendi yaşamını değil çevresinde etkileşim durumunda olduğu diğer bireyleri de etkilemektedir. Bu durum sosyotelizme maruz kalma olarak nitelendirilmektedir. Daha açık bir ifade ile bir sosyotelist ile etkileşimde bulunan başka bir bireyin, sosyotelistin kendisi ile ilgilenmeyip telefonu ile ilgilenmesi, sosyal etkileşim gerçekleşmesi gereken herhangi bir ortamda etkili vakit geçiremeyip durumdan olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır (Chotpitayasunondh ve Douglas, 2018a). Sosyotelizme maruz kalan kişiler çoğunlukla durumdan memnun olmadıklarını (Roberts ve David, 2016), karşısındaki ile bağlantı kuramadıklarını (Krasnova, Abramova, Notter ve Baumann, 2016), temel ihtiyaçlarının özellikle sosyal gereksinimlerinin karşılanmasının engellendiğini (Chotpitayasunondh ve Douglas, 2018b) düşünmektedirler. Karşısındaki ile sosyal bağlantı kuramayan bir bireyin de algısını sosyal etkileşimden çekerek telefona yönlendirme olasılığı oldukça yüksektir. Bu bağlamda bir bireyin hem sosyotelist hem de sosyotelizme maruz kalan konumunda olması da olasıdır. Günümüzde sıradan bir yürüyüşümüz sırasında aynı masada çay, kahve tüketen ancak hepsinin ayrı ayrı telefonları ile ilgilenip herhangi bir konuşma ya da paylaşımın olmadığı gruplar görmemizin temel nedeninin bu durum olduğu söylenebilir.

Sosyal davranışların öğrenme ve öğrenme yaşantıları üzerine etkisini irdeleyen birçok çalışma bulunmaktadır. Bunlardan bazıları sosyal davranış bozuklarının öğrenme üzerinde olumsuz etkilerinin olduğunu (Best, 2017; Doel ve Shardlow, 2017), bazıları sosyal davranışların öğrenme yaşantılarını olumlu ya da olumsuz etkilediğini ve şekillendirdiğini (Agostin ve Bain, 1997; Dess, 2017; Ladd, 1990) öne sürmektedirler. Sosyotelist davranışlar eğitsel bağlamda düşünüldüğünde durum biraz daha karmaşıklaşmaktadır. Öğrencilerin

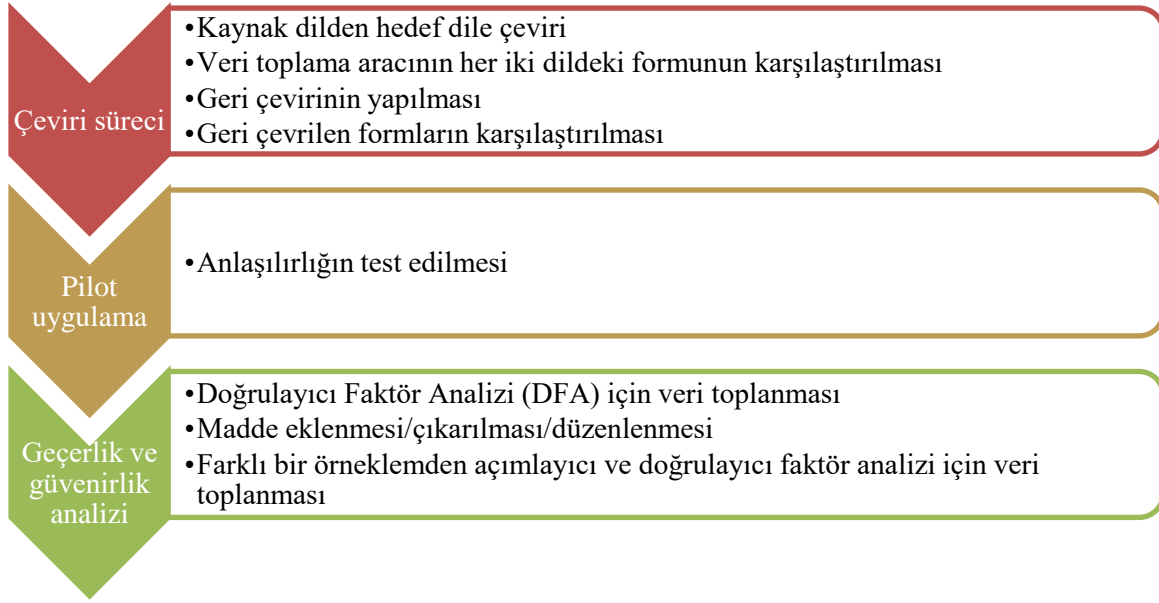
%98'inin cep telefonu sahibi olduğu (Diamanduros, Jenkins ve Downs, 2007) ve yine öğrencilerin %62'sinin ödev yaparken, ders çalışırken ya da sınıf ortamında teknoloji kullandıklarını ifade ettikleri (Jacobsen ve Forste, 2011) bir eğitim sistemi için sözü edilen problemleri davranışların olumsuz etkilerinin gözlenmesi kaçınılmazdır. Teknolojinin sınıf ortamlarında hızla yaygınlaştığı ve sınıf içinde bireysel teknoloji kullanımının giderek yaygınlaştığı (Good ve Lavigne, 2017) günümüzde, bir teknolojik sosyal davranış sorunu olan "sosyotelizm" ve sosyal olarak sosyotelizmden etkilenme durumunu açıklayan "sosyotelize maruz kalma" olgularının eğitsel yaşantılar ile birlikte çalışılması gereken olgular olduğu açıktır. Bu bağlamda sözü edilen davranışların ölçülmesi ve bireyde bu davranışların ne düzeyde gözlemlendiğinin belirlenerek önlem alınması gerekmektedir.

Alanyazında sosyotelizmin ölçümüne yönelik birkaç ölçek bulunmaktadır. Bunlardan biri Karadağ ve ark. (2015) tarafından geliştirilmiş 10 madde iki faktörden oluşan sosyotelizm ölçeğidir. Ancak bu ölçeğin, maddeleri ve faktörleri incelendiğinde sosyal bağlamda bir sosyotelizmin yanı sıra telefon bağımlılığını da ölçtüğü düşünülmektedir. Bunun dışında partner sosyotelizmi (Roberts ve David, 2016), işveren sosyotelizmi (Roberts ve David, 2017), sosyotelize yönelik algılanan sosyal normlar ölçeği (Chotpitayasunondh ve Douglas, 2016), teknoloji ile bölünen yaşam örnekleri ölçeği (McDaniel ve Coyne, 2016) gibi ölçeklere rastlanmaktadır. Ancak bu ölçekler de kapsamı gereği sosyotelize maruz kalma durumuna yönelik genellenebilir bulgular üretememektedir. Daha açık bir ifade ile alanyazında sosyotelizmin ölçümüne yönelik gerek hedef kitle gerekse maddelerin kapsayıcılığı bağlamında en genellenebilir ölçümün, Chotpitayasunondh ve Douglas (2018a) tarafından geliştirilen sosyotelist olma ve sosyotelize maruz kalma ölçekleri ile yapılabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda, çalışmanın amacı sosyotelizm konusunda iki farklı bakış açısı ile (sosyotelist olma ve sosyotelize maruz kalma) problem çözümüne yönelik ölçümler yapılabilecek veri toplama araçlarının Türkçe alanyazına kazandırılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda, çalışma sürecinde Genel Sosyotelist Olma (GSO) ve Genel Sosyotelize Maruz Kalma (GSMK) ölçeklerinin Türkçeleştirilmesi çalışması yürütülmüştür.

2. Yöntem

Araştırma iki farklı ölçeğin Türkçeye uyarlanmasını temel almaktadır. Daha önceki bölümde sözü edildiği gibi sosyotelizm ve sosyotelize maruz kalma konusunda alanyazına kazandırılmış iki farklı ölçek bulunmaktadır. Bu ölçekleri yeniden geliştirmek hem zaman hem de maliyet açısından uygun görülmemiştir. Ölçek uyarlama, alanyazına alan uzmanlarınca kazandırılmış geçerli ve güvenilir bir ölçeğin, dil ve kültürel bağlamda ifade bütünlüğü bozulmadan özgün dil ve kültürden hedef dil ve kültüre dönüştürülmesi süreci olarak tanımlanabilir (Deniz, 2007; Karakoç ve Dönmez, 2014). Bu nedenle araştırma kapsamında ölçek geliştirme süreci izlenmesine gerek duyulmamış, ölçek uyarlama yoluna gidilmiştir. Ölçek uyarlama süreci başlatılmadan önce özgün ölçeklerin yazarlarından e-posta yolu ile izin alınmıştır. Böylelikle ölçeğin uyarlanmasının etik normlar doğrultusunda ilerlemesi sağlanmıştır. Bu amaçla araştırma nicel araştırma yaklaşımı çerçevesinde ölçek uyarlama süreci adımları izlenerek yürütülmüştür. Uyarlama sürecinde Sousa ve Rojjanasrirat (2011) ve Hambleton ve Patsula (1999) tarafından önerilen aşamalar sentezlenerek oluşturulan aşamalı bir süreç izlenmiştir. Sözü edilen aşamalar ve işlem adımları Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. Ölçek uyarlama süreci adımları

Şekil 1’de yer alan adımlar çerçevesinde çeviri sürecinde beş farklı uzmandan destek alınmıştır. Veri toplama araçlarının kaynak dilden hedef dile çevrilmesinde her iki dile hâkim iki, her iki dile hâkim ve alan bilgisine sahip bir uzman olmak üzere üç uzmanın çevirisi alınmıştır. Madde çevirileri araştırmacı ve bir Türkçe dil uzmanı tarafından karşılaştırmalı değerlendirilmiş ve en uygun çeviriler ile aday Türkçe formlar oluşturulmuştur. Oluşturulan Türkçe formlar her iki dile hâkim başka bir uzmana gönderilerek kaynak dile geri çevrilmeleri sağlanmıştır. Geri çeviriler ile kaynak formlar karşılaştırılmış ve maddelerin arasında anlamsal ve dilsel farklılık olmadığı görüşüne varılmıştır. Ardından oluşturulan aday Türkçe formlar sekiz üniversite öğrencisine verilerek, her bir maddeye yönelik anlaşılmayan herhangi bir nokta olup olmadığı ve her bir maddeyi nasıl anladıkları sorulmuştur. Bu uygulamanın sonunda anlaşılmayan bir ifadenin olmadığı sonucuna ulaşılmış ve doğrulayıcı faktör analizi (DFA) için veri toplanmıştır. Toplanan veriler ile yapılan analizin sonucunda kaynak ve hedef formların birbirine benzer uyum değerlerine sahip olması nedeni ile ölçeklerin uyarlanması süreci tamamlanmıştır. Bir başka deyişle madde eklenmesi/çıkarılması/düzeltilmesi adımına gereksinim duyulmamış ve bu adım işe koşulmadığından yeni bir geçerlik güvenilirlik çalışması yürütülmemiştir.

1.1. Katılımcılar

Araştırma kapsamında uyarlama analizleri için destek alınan iki farklı çalışma grubu oluşturulmuştur. İlk çalışma grubu anlaşılabilirliğin test edilmesi için görüşleri alınan sınıf öğretmenliği 2. sınıfta öğrenim görmekte olan 20 ve 21 yaşlarında sekiz kişiden oluşmaktadır. İkinci çalışma grubu kaynak ölçeğe bağlı kalınarak 18-35 yaş aralığında bulunan, 94’ü kadın 86’sı erkek 180 kişinin gönüllü katılımı ile DFA için veri toplanmıştır. Sözü edilen bu kişiler amaçlı örnekleme tekniklerinden ölçüte dayalı örnekleme tekniği ile belirlenmiştir. Ölçüte dayalı örnekleme tekniği; örneklemin problemle ilgili olarak belirlenen niteliklere/ölçütlere sahip kişiler, olaylar, nesnelere ya da durumlardan oluşturulmasıdır (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2018). Örnekleme ölçütü, örneklemin kaynak ölçeğin geliştirildiği hedef kitleye olabildiğince benzer özellikler (yaş ve cinsiyet açısından) göstermesidir. Bu bağlamda araştırmacı görev yaptığı üniversitede çalışmaya katılmayı kabul eden öğrencilerden yaş bilgisi edinerek, bu yolla yaş ve cinsiyet çeşitliliği ve dengesini sağlamaya çalışmış ve araştırmanın örneklemini bu doğrultuda oluşturulmuştur.

1.2. Verilerin Toplanması

Verilerin toplanması süreci gönüllülük esasına bağlı olarak yürütülmüştür. Çeviri süreçlerinde uzmanların farklı yerlerde görev yapması nedeniyle, 2018 yılı Haziran ve Temmuz aylarında e-posta yolu ile iletişim kurularak çeviri verileri elektronik olarak toplanmış ve araştırmacı tarafından değerlendirilmiştir. Anlaşılabilirliğin test edilmesi sürecinde samimi görüş bildireceğine inanılan sekiz öğretmen adayı, 2018 Temmuz ayı sonunda aynı ortamda toplanarak maddeleri ayrıntılı biçimde incelemeleri sağlanmış ve madde anlaşılabilirliği konusunda bir sorun olmadığı belirlenmiştir. Ortaya çıkan aday Türkçe form ile araştırmacı cinsiyet bağlamında dengeli, yaş bağlamında çeşitli bir dağılım olacak biçimde, 2018 yılı Ağustos ve Eylül aylarında veri toplamıştır. Bu veri toplama sürecinde katılımcıların gizliliklerinin korunacağı garanti edilerek yanıtlanması yaklaşık sekiz dakika süren veri toplama aracını yanıtlamaları istenmiştir. Araştırmaya katılımı kabul eden 180 öğretmen adayından yazılı form üzerinden veri toplanmıştır.

1.2.1. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak Chotpitayasunondh ve Douglas (2018a) tarafından geliştirilen GSO ve GSMK ölçeklerinin Türkçeleştirilmiş formları kullanılmıştır. Sözü edilen ölçeklerin ikisi de yedili likert tipinde (1= *Asla*, 2= *Nadiren*, 3= *Ara sıra*, 4= *Bazen*, 5= *Sık sık*, 6= *Genellikle*, 7= *Daima*) yanıtlanmaktadır. GSO 15 madde dört faktörden oluşan bir yapı ile sosyotelist olma durumunu %52.56 açıklayan ($\alpha= 0.93$) bir ölçektir. GSMK 22 madde üç faktörden oluşan bir yapı ile sosyotelizme maruz kalma durumunu %54.91 açıklayan ($\alpha= 0.96$) bir ölçektir. Ölçek uyarlama adımları izlenerek bu ölçeklerin Türkçe formları oluşturulmuş ve araştırmacının bulguları bu formların ölçek durumuna getirilmesi üzerine kurulmuştur. Ölçeklerde ters puanlanan bir madde bulunmamaktadır. Toplam puan hesaplaması katılımcının verdiği yanıtın likert değerinin toplanması ile elde edilmektedir. Ölçeklerin maddeleri incelendiğinde tamamının, sosyal normlar ve genel kabul çerçevesinde olumsuz maddeler olduğu, buradan hareketle ölçeklerden alınan puanların yüksek olmasının olumsuz davranışla işaret ettiği belirtilebilir. Sözü edilen Türkçe formlar EK 1 ve EK 2'de yer almaktadır.

1.3. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler DFA ile analiz edilmiştir. DFA gizil değişken ya da değişkenlerin gözlenen değişkenler tarafından açıklanması üzerine oluşturulan yol tanımlamalarının uygun olup olmadığı hipotezlerini test eden bir analiz tekniğidir (Thompson, 2004). Bir başka deyişle maddeler ve faktörler arasında tanımlanan yolların anlamlı ve uyum değerlerinin alanyazında kabul gören aralıklarda olması ölçek ile öne sürülen modelin doğrulandığı anlamına gelmektedir. Bu araştırma bir ölçek uyarlama çalışması olduğundan bir başka ölçüt de kaynak dildeki ölçek formu uyum değerlerinin hedef dile çevrilmiş ölçeğin uyum değerleri ile benzerlik göstermesidir. Bu doğrultuda veri analizi yürütülmüş ve çalışmanın bulgular bölümünde sunulmuştur.

2. Bulgular

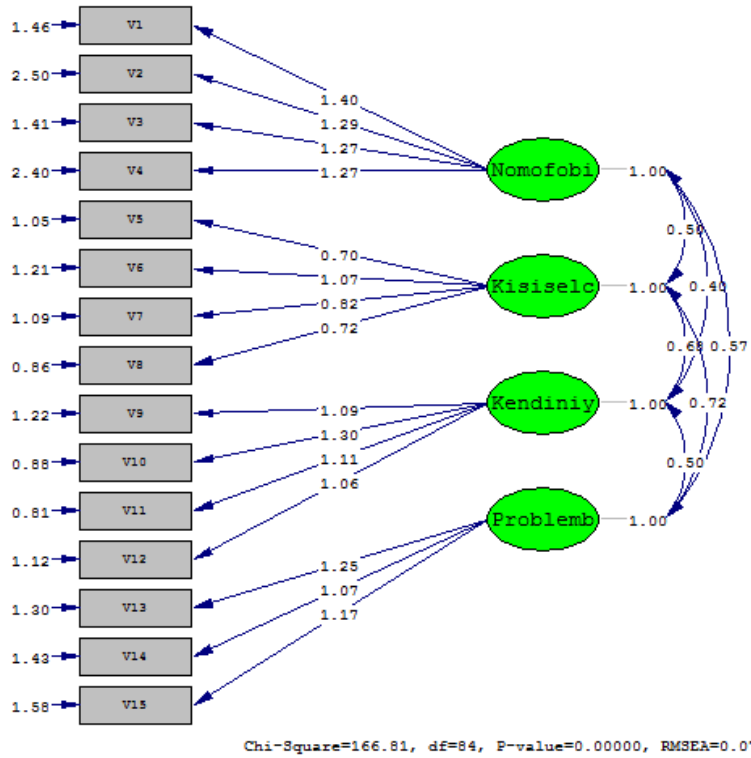
Çalışmanın bu bölümünde Türkçeleştirilen GSO ve GSMK ölçeklerinin DFA sonuçları sırası ile raporlanmıştır. Bu doğrultuda istatistiksel bulguların oluşturulduğu DFA için veri toplanan araçların Türkçeleştirilmesi için dil geçerliği çalışmaları her iki araç için de ortak biçimde yürütülmüştür. Dil geçerliği çalışmalarının ilk aşamasında ölçek Türkçeye çevrilirken bir alan uzmanı olmak üzere, her iki dile yönelik ileri düzey becerisi olan üç uzmandan destek alınmıştır. Uzmanların yaptığı çeviriler araştırmacı ve bir Türkçe dil uzmanı tarafından değerlendirilmiş en uygun olduğu düşünülen madde seçilmiştir. Bu sürecin ardından yine her iki dil becerileri yüksek bir uzmanın seçilen maddeleri kaynak ölçeğin dili olan İngilizceye geri çevirmesi sağlanmıştır. Geri çevrilen maddeler ile özgün maddelerin büyük bir bölümünün aynı ve geri kalanlarının da anlamsal ve yapısal olarak benzer olması nedeniyle ölçeğin Türkçe aday formunun oluşturulmasına karar verilmiştir. Oluşan bu aday form sekiz öğretmen adayı ile yüz yüze görüşme ortamında tartışılmıştır. Öğretmen adaylarından her iki veri toplama aracını da

okumaları ve yanıtlamaları istenmiştir. Bu uygulamanın ortalama sekiz dakika sürmesi veri toplama aracının doldurulmasının yaklaşık yedi dakika süreceği bilgisini vermiştir. Uygulamanın ardından öğretmen adaylarına “Anlaşılmayan bir madde var mı?” sorusu yöneltilmiş ve anlaşılmayan bir madde olmadığı belirlenmiştir. Hemen ardından maddelere yönelik birer birer “Bu madde sizin için ne anlam ifade etti?” sorusu yöneltilmiştir. Bu yolla maddelerin katılımcılar tarafından yanlış anlaşılmasının ya da anlam karmaşası oluşmasının önüne geçilmiştir. Dil geçerlik çalışmalarının ardından oluşan Türkçe aday formlar ile 180 kişiden veri toplanarak DFA süreçleri yürütülmüştür.

2.1. GSO Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik Bulguları

Bu bölümde GSO ölçeğinin yol diyagramı, maddelerinin yük değerleri ve anlamlılıkları, uyum değerleri ve özgün ölçek ile uyum değerlerinin karşılaştırılmasına yönelik bulgular yer almaktadır. DFA kapsamında maksimum benzerlik yöntemi ile yürütülen analizin sonucunda maddeler ve faktörler arasındaki yolların anlamlılıkları yol diyagramı incelenerek belirlenmiştir. GSO ölçeği “nomofobi”, “kişisel çatışma”, “kendini yalnızlaştırma” ve “problem farkındalığı” olmak üzere dört faktör ve 15 maddeden oluşmaktadır. Bu 15 madde ile faktörler arasında özgün ölçekte önerilen yol tanımlamaları yapılmış ve uygunluğu yol diyagramı incelenerek analiz edilmiştir. Sözü edilen diyagram Şekil 2’de sunulmuştur.

Şekil 2. GSO ölçeği yol diyagramı

Şekil 2’de görüldüğü gibi analiz kapsamında öne sürülen yolların tamamı anlamlıdır. Buradan yola çıkarak kaynak ölçek için çizilen bütün madde-faktör yollarının hedef ölçek için de geçerli olabileceği sonucuna ulaşılabilir. Ancak bu bulgu için tek başına yol diyagramı yeterli değildir. DFA ile yapı geçerliğine yönelik üretilen bir diğer bulgu olan maddelerin yük değerlerinin ve bu yüklerin anlamlılıklarının incelenmesi de gerekmektedir. GSO ölçeğinde bulunan Türkçe maddelerin oluşturdukları yük (R^2) ve bu yüklerin anlamlılığını gösteren t değerleri Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3. GSO ölçeği maddelerinin t ve R² değerleri

Faktör adı	Madde numaraları	t değerleri	R ²
Nomofobi	1	10.67	0.57
	2	8.57	0.40
	3	10.21	0.53
	4	8.57	0.40
Kişilerarası çatışma	5	7.35	0.32
	6	9.54	0.49
	7	8.25	0.38
	8	8.14	0.37
Kendini yalnızlaştırma	9	10.11	0.49
	10	12.30	0.66
	11	11.59	0.60
	12	10.19	0.50
Problem farkındalığı	13	10.14	0.55
	14	8.95	0.44
	15	9.20	0.47

Tablo 3'te sunulan R² değerleri incelendiğinde 0.32 ile 0.66 arasında değiştiği gözlenmektedir. Bu değerlerin anlamlı olup olmadığına yönelik incelenmesi gereken t değerlerinin de 7.35 ile 12.30 arasında değiştiği ve tamamının anlamlı olduğu (p<0.001) görülmüştür. Alanyazında iki ya da daha fazla faktörden oluşan yapılar için madde yüklerinin 0.32 ve üzeri bir değerde olmasının yeterli olduğu (Costello ve Osborne, 2005) öne sürülmüştür. Bu bakış açısı ile maddelerin oluşturduğu yük değerlerinin herhangi bir uyum sorunu oluşturmadığı yönünde bir sonuca ulaşılabılır. Bunlarla birlikte DFA ile üretilen bir diğer önemli sonuç ölçek yapısının uyum değerleridir. Uyum değerleri; analiz sırasında analiz programı tarafından önerilen modele yönelik ürettiği en iyi model ile araştırmacı tarafından önerilen modeli karşılaştırarak, bu iki model arasındaki benzerlikleri açıklayan değerleridir (Barrett, 2007). Bu doğrultuda, araştırma bir uyarılma çalışması olduğundan, analiz programı tarafından üretilen Türkçe formun uyum değerlerinin alanyazında önerilen aralıklarda olmasının yanı sıra bu değerler ile özgün ölçeğin uyum değerlerinin benzerlik göstermesi de önemli görülmektedir. Sözü edilen uyum değerleri Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. GSO ölçeğinin doğrulayıcı faktör analizi uyum değerleri ve karşılaştırması

Uyum İndeksi	En İyi Uyum Değeri	Kaynak	Özgün Ölçek Uyum Değeri	Türkçe Form Uyum Değeri
χ^2/sd	$0 \leq \chi^2/sd \leq 2$	(Tabachnick ve Fidell, 2012)	2.20	1.99
p	$.05 \leq p \leq 1.00$	(Hoyle, 1995)	<0.001	0.000
RMSEA	$0.5 \leq RMSEA \leq 1.00^*$	(Schumacker ve Lomax, 2004; Thompson, 2004)	0.06	0.07
SRMR	$0.5 \leq SRMR \leq 1.00^*$	(Kenny, 2010)	0.04	0.06
NFI	$.80 \leq NFI \leq 1$	(Kenny, 2010)	0.95	0.92
CFI	$.95 \leq CFI \leq 1$	(Hu ve Bentler, 1999)	0.97	0.96
GFI	$.80 \leq GFI \leq 1$	(Bluch, 2008)	0.93	0.89
			$\chi^2=184.37$; sd=84	$\chi^2=166.81$; sd=84

*Kabul edilebilir uyum değerlerini göstermektedir.

GSO ölçeğinin Tablo 4'te sunulan uyum değerleri incelendiğinde, RMSEA ve SRMR değerleri kabul edilebilir uyum değerleri aralığında olduğu görülmektedir. Geriye kalan değerler ise, en iyi uyum değer aralıklarında olduklarından, ölçek kapsamında öne sürülen yapının analiz sonucunda elde edilen yapı ile iyi düzeyde uyum gösterdiğini işaret etmektedir. Bununla birlikte Türkçe ölçeğin χ^2/sd oranının kaynak ölçek ile karşılaştırıldığında en iyi uyum değerleri sınırının içinde yer aldığı görülmektedir. Geriye kalan değerlerin birbirine yakın ve uyum değeri sınırları içinde yer aldığı göze çarpmaktadır. Ek olarak, uyum değerlerinin özgün ölçekle benzerlik gösterdiği ve alanyazında kabul edilebilir aralıklarda yer aldığı için herhangi bir hata tanımlaması ya da düzenlemeye gereksinim duyulmamıştır. Bunlarla birlikte ölçeğin güvenilirlik analizi için Cronbach alpha (α) iç tutarlılık katsayısı incelenmiştir. Özgün ölçek ve Türkçe formun iç tutarlılık katsayısı karşılaştırmaları Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. GSO ölçeği ve alt boyutlarının iç tutarlılık katsayısı karşılaştırması

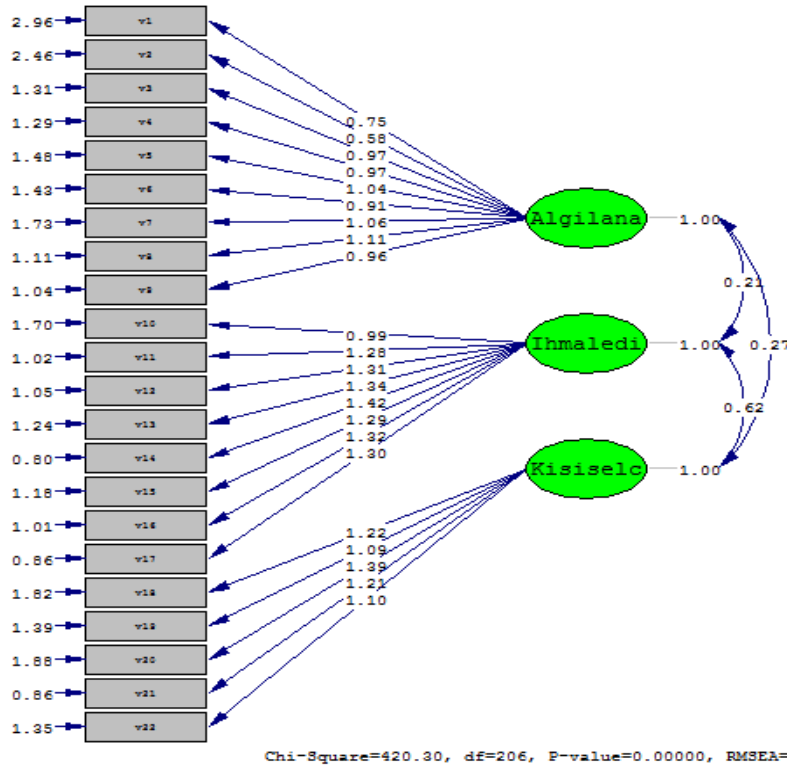
İlgili boyut	Özgün Ölçek α	Türkçe Form α
GSO	0.93	0.86
Nomofobi	0.86	0.78
Kişilerarası çatışma	0.86	0.74
Kendini yalnızlaştırma	0.88	0.84
Problem farkındalığı	0.86	0.73

Özdamar'a (2013: 555) göre Cronbach alpha iç tutarlılık katsayısı 0.70 ile 0.90 aralığında ise ölçeğin yüksek güvenilirliğe sahip, 0.90'ın üzerindeyse çok yüksek güvenilirliğe sahip olduğu söylenebilir. Buradan hareketle Tablo 5'te sunulan değerler incelenmiş, gerek özgün ölçeğin ($0.86 \leq \alpha \leq 0.93$), gerekse uyarlanmış formun ($0.73 \leq \alpha \leq 0.86$) en az yüksek düzeyde güvenilirliğe sahip olduğu görülmüştür. İç tutarlılık katsayılarının da diğer uyum değerlerinde olduğu gibi alanyazında sunulan ölçütlere uygun olduğu ve özgün ölçeğin değerler le paralellik gösterdiği görülmektedir. Tüm bu sonuçlar ışığında GSO ölçeğinin Türkçe formu ile İngilizce formunun uyum gösterdiği, başka bir ifade ile GSO ölçeğinin Türkçe uyarlamasının başarılı olduğu söylenebilir.

2.2. GSMK Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik Bulguları

Bu bölümde GSMK ölçeğinin uyarlanması sürecine yönelik analiz sonuçları raporlanmıştır. Raporlamada GSO ölçeği uyarlanma sürecinin raporlanması ile benzer bir yapı izlenmiştir. GSMK ölçeği algılanan normlar, ihmal edilmişlik hissi ve kişilerarası çatışma olmak üzere üç faktör 22 maddeden oluşmaktadır. Sözü edilen bu maddeler ve faktörler arasında tanımlanan yolların anlamlı olup olmadığı yol diyagramı incelenerek analiz edilmiştir. GSMK ölçeği yol diyagramı Şekil 3'te sunulmuştur.

Şekil 3. GSMK ölçeği yol diyagramı

Şekil 3 incelendiğinde tanımlanan tüm yolların anlamlı olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle araştırma kapsamında toplanan verilerle üretilen en iyi model ile araştırmacı tarafından tanımlanan model arasında istatistiksel olarak anlamlı bir benzerlik bulunduğu görülmektedir. Yol diyagramına ek olarak, GSMK ölçeğinin özgün ölçek ile uyumunun test edilmesinde madde yükleri ve bu yüklerinin anlamlılıklarının incelenmesi gerekmektedir. Bu kapsamda incelenen R^2 ve t değerleri Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6. GSMK ölçeği maddelerinin t ve R^2 değerleri

Faktör adı	Madde numaraları	t değerleri	R^2
Algılanan normlar	1	5.19	0.16
	2	4.47	0.12
	3	9.09	0.48
	4	9.13	0.42
	5	9.14	0.42
	6	8.39	0.37
	7	8.73	0.39
	8	10.54	0.52
	9	9.83	0.47
İhmal edilmişlik hissi	10	8.75	0.37
	11	12.41	0.62
	12	12.44	0.62
	13	12.00	0.59
	14	13.88	0.72
	15	11.94	0.59
	16	12.64	0.63
	17	13.07	0.66
Kişilerarası çatışma	18	9.54	0.45
	19	9.70	0.46
	20	10.34	0.51
	21	11.99	0.63
	22	9.87	0.47

Tablo 6’da görüldüğü gibi birinci ve ikinci madde dışında kalan tüm maddeler 0.37 ile 0.72 arasında değişen değerlerde yük oluşturmaktadır. Daha önce sözü edildiği gibi, çok faktörlü yapılarda bir maddenin bir faktörde en az 0.32 yük oluşturması beklenmektedir. Özgün ölçeğin DFA sürecinde birinci ve ikinci madde arasında bir hata tanımlaması yapılmıştır. Söz konusu durumun bu hata tanımlamasından kaynaklandığı düşünülmektedir. EK 2’de sunulan birinci ve ikinci maddeler incelendiğinde, anlamsal olarak birbirine benzer oldukları ve ortaya çıkan bu durumun kaynağının da bu benzerlikten olabileceği düşünülmektedir. Bunlarla birlikte Tablo 5’te sunulan tüm t değerlerinin 4.47 ile 13.88 arasında değiştiği ve tamamının anlamlı ($p<0.001$) olduğu görülmektedir. Bu değerlerden yola çıkarak, birinci ve ikinci maddeler için düşük ama anlamlı bir madde yükü oluşturdukları görüldüğünden model uyum değerlerinin incelenmesi uygun görülmüştür. Sözü edilen uyum değerleri Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. GSMK ölçeğinin doğrulayıcı faktör analizi uyum değerleri ve karşılaştırması

Uyum İndeksi	En İyi Uyum Değeri	Kaynak	Özgün Ölçek Uyum Değeri	Türkçe Form Uyum Değeri
χ^2/sd	$0 \leq \chi^2/sd \leq 2$	(Tabachnick ve Fidell, 2012)	3.81	2.04
p	$.05 \leq p \leq 1.00$	(Hoyle, 1995)	<0.001	0.000
RMSEA	$0.05 \leq RMSEA \leq 1.00^*$	(Schumacker ve Lomax, 2004; Thompson, 2004)	0.09	0.08
SRMR	$0.05 \leq SRMR \leq 1.00^*$	(Kenny, 2010)	0.05	0.07
NFI	$.80 \leq NFI \leq 1$	(Kenny, 2010)	0.90	0.90
CFI	$.95 \leq CFI \leq 1$	(Hu ve Bentler, 1999)	0.92	0.95
GFI	$.80 \leq GFI \leq 1$	(Bluch, 2008)	0.82	0.82

$\chi^2=783.77$; $sd=206$ $\chi^2=420.30$; $sd=206$

*Kabul edilebilir uyum değerlerini göstermektedir.

GSMK ölçeğinin uyum değerleri incelendiğinde, RMSEA ve SRMR değerlerinin kabul edilebilir, geriye kalan uyum değerlerinin en iyi uyum aralıklarında olduğu görülmektedir. GSO ölçeğine paralel biçimde GSMK ölçeği verilerinden elde edilen χ^2/sd oranının ve CFI değerinin özgün form ile karşılaştırıldığında, daha iyi uyum gösterdiği söylenebilir. Bu değerlerle birlikte formun güvenilirliğinin test edilmesinde Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayıları incelenmiştir. Bu katsayılar Tablo 8’de karşılaştırmalı biçimde sunulmuştur.

Tablo 8. GSMK ölçeği ve alt boyutlarının iç tutarlılık katsayısı karşılaştırması

İlgili boyut	Özgün Ölçek α	Türkçe Form α
GSMK	0.96	0.87
Algılanan normlar	0.92	0.83
İhmal edilmişlik hissi	0.94	0.92
Kişilerarası çatışma	0.87	0.83

Özdamar'a (2013: 555) göre Cronbach alpha iç tutarlılık katsayısı 0.70 ile 0.90 aralığında ise ölçeğin yüksek güvenilirliğe sahip, 0.90'ın üzerindeyse çok yüksek güvenilirliğe sahip olduğu söylenebilir. Bu bilgi ışığında Tablo 8'de sunulan değerler incelendiğinde gerek özgün ölçeğin ($0.87 \leq \alpha \leq 0.96$), gerekse uyarlanmış formun ($0.83 \leq \alpha \leq 0.92$) en az yüksek düzeyde güvenilirliğe sahip olduğu görülmektedir. İç tutarlılık katsayılarının da diğer uyum değerlerinde olduğu gibi alanyazında sunulan ölçütlere uygun olduğu ve özgün ölçeğin değerler le paralellik gösterdiği görülmektedir. Bu noktadan yola çıkılarak, GSMK ölçeğinin Türkçe uyarlamasının geçerli ve güvenilir bulgular ile sonuçlandırıldığı söylenebilir. Başka bir ifade ile araştırma kapsamında GSMK ölçeği Türkçeleştirilmesinin başarı ile gerçekleştirildiği söylenebilir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Çalışma kapsamında GSO ve GSMK ölçeklerinin Türkçeye uyarlanması çalışması yürütülmüştür. Uzman görüşleri, hedef kitle görüşleri ve DFA sonucunda elde edilen bulgular ışığında sözü edilen ölçeklerin Türkçe dil ve kültür uyarlaması tamamlanmıştır. GSO ölçeğinin özgün ölçekte öne sürülen dört faktör 15 maddeden oluşan yapısı herhangi bir hata tanımlaması yapılmadan doğrulanmıştır ($\chi^2/sd= 1.99$, $p<0.001$, RMSEA= 0.07, SRMR= 0.06, NFI= 0.92, CFI= 0.96, GFI= 0.89). Bununla birlikte yol diyagramında tanımlanan tüm yollar anlamlı ve t ve R² değerlerinin uygun olduğu görülmüştür. Benzer biçimde GSMK ölçeğinin özgün formunda öne sürülen üç faktör 22 maddeden oluşan yapısı herhangi bir hata tanımlaması yapılmadan doğrulanmıştır ($\chi^2/sd= 2.04$, $p<0.001$, RMSEA= 0.08, SRMR= 0.07, NFI= 0.90, CFI= 0.95, GFI= 0.82). GSMK ölçeği için yol diyagramında tanımlanan yollar ve t değerleri anlamlıdır. Ancak bu ölçeğin birinci ve ikinci maddelerinin R² değerleri alanyazında belirtilen aralığın altındadır. Sözü edilen iki madde "Başkalrı telefonlarında mesajlarını ve sosyal medyadaki gelişmeleri kontrol ederler." ve "Başkalrı telefonlarını çevrimiçi olmak için kullanırlar." maddeleridir. Bu iki maddenin kültürel olarak yakın anlamlı olabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle maddelerin birbirine yakın ve toplamda bir yük oluşturdukları ($R^2_{gsmk1}= 0.16$, $R^2_{gsmk2}= 0.12$) düşünülmektedir. Buradan yola çıkılarak, geriye kalan istatistiksel değerlerin uygun olması nedeniyle bir düzenleme yapılmamış ve ölçek genelinde anlamsal bütünlüğü bozmamak için madde çıkarma yoluna gidilmemiştir.

Türkçeleştirilmiş ölçeklerin uyum değerleri ve özgün ölçeklerin uyum değerleri karşılaştırmalı olarak incelendiğinde, gerek alanyazında belirtilen uyum değeri aralıklarına uygunluk gerekse birbirine yakınlıkları ile benzer sonuçlar elde edildiği görülmektedir. Bu sonuç çalışma kapsamında Türkçeleştirilen ölçeklerin uyarlanma süreçlerinin başarılı olduğunu göstermektedir. Bir başka deyişle çalışma kapsamında özgün dil ve kültürden Türkçeleştirilen ölçeklerin, Türkçe dil ve kültüründe geçerli ve güvenilir veri toplama araçları olduğunun kanıtlandığı söylenebilir. Bu noktada çalışmayla Türkçe alanyazına sosyotelizmin ölçümüne yönelik iki farklı bakış açısı sunan iki farklı ölçek kazandırıldığı düşünülmektedir.

GSO ölçeği alanyazında bulunan Karadağ ve ark. (2015) tarafından geliştirilen sosyotelizm ölçeğinden gerek özgün dilde yürütülmüş geçerlik ve güvenilirlik süreçleri gerekse kapsamı bağlamında farklılıklar göstermektedir. Karadağ ve ark. (2015) ölçeğinin maddelerin bir bölümü bireysel anlamda telefon bağımlılığına yöneliktir. Telefon bağımlılığı, günlük yaşamda telefon kullanımının kontrol edilemez ölçüde aşırı düzeye ulaşması (Hong, Chiu ve Huang, 2012) olarak tanımlanabilir. Ancak sosyotelizm telefon kullanımının sosyal ilişkiler üzerine olumsuz etkileri ile ilişkilidir. Bu bağlamda telefon bağımlılığının daha farklı bir kapsamda ölçülmesi gereken bir davranış olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle Türkçe alanyazında daha özel bir bağlamda sosyotelizm ölçümü yapabilecek bir araca gereksinim duyulduğu düşünülerek GSO ölçeği Türkçeleştirilmiştir.

Sosyotelizme yönelik Türkçe alanyazında bir veri toplama aracına rastlanmamıştır. Uluslararası alanyazında bulunan sosyotelizme maruz kalma durumuna yönelik partner sosyotelizmi (Roberts ve David, 2016), işveren sosyotelizmi (Roberts ve David, 2017) ölçekleri ile GSMK ölçeği arasında karşılaştırma yapıldığında benzer bir durum göze çarpmaktadır. Sözü

edilen ölçekler sosyotelizme maruz kalma durumunu daha sınırlı bağlamlarda ölçmeye yöneliktir. Partner sosyotelizmi ölçeği (Roberts ve David, 2016), eş ya da duygusal ilişki yaşanan kişinin sosyotelist davranışlarına maruz kalmayı ölçmektedir. Sözü edilen ölçek bağlamsal olarak, eş ya da duygusal ilişki yaşanan partnerin telefon kullanımının kişisel etkilerine yönelik maddeler içerdiğinden genel bir ölçüm yapmamaktadır. Benzer biçimde, işveren sosyotelizmi ölçeği (Roberts ve David, 2017) iş etkinlikleri sırasında maruz kalınan işveren sosyotelist davranışlarına yönelik algıyı ölçmektedir. Sonuç olarak genel anlamda sosyotelizme maruz kalmaya yönelik Türkçe bir ölçek bulunmazken uluslararası alanyazında da daha özel bağlamlarda sosyotelist davranışlara maruz kalma ölçülmektedir. Bu nedenle GSMK ölçeği alanyazındaki diğer ölçekler ile karşılaştırıldığında özgündür.

Özetle, araştırma kapsamında ulusal alanyazına GSO ve GSMK ölçeklerinin kazandırıldığı düşünülmektedir. Türkçe uyarlaması gerçekleştirilen bu ölçeklerin kullanılarak yapılacak çalışmalar ile hem eğitsel hem disiplinler arası çalışmalara katkı sağlanacağı öngörülmektedir. Tüm bunlara ek olarak, veri toplama araçlarının farklı veri toplama araçları ile birlikte farklı örneklemeler üzerinde denenmesi önerilmektedir. Bununla birlikte sosyotelizmin Türk kültüründeki yansımaları nitel araştırmalar ile desteklenerek daha ayrıntılı biçimde araştırılabilir. Sosyotelizm dışında teknoloji ve davranış biçimini birlikte inceleyen başka değişkenlerin de benzerlik gösterip göstermediği gerçekleştirilecek araştırmalar ile ortaya çıkarılabilir.

Kaynakça

- Agostin, T.M. ve Bain, S.K. (1997). "Predicting Early School Success With Developmental and Social Skill Screeners. *Psychology in the Schools*", 34, 219–228.
- Barrett, P. (2007). "Structural Equation Modelling: Adjudging Model Fit. *Personality and Individual Differences*", 42(5), 815-824.
- Best, J. (2017). *Images of Issues: Typifying Contemporary Social Problems*. Routledge.
- Blunch, N. J. (2008). *Introduction to Structural Equation Modelling: Using SPSS and AMOS*. Los Angeles: Sage Publications.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2018). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 24. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- Chotpitayasunondh, V. ve Douglas, K. M. (2016). How "Phubbing" Becomes the Norm: The Antecedents and Consequences of Snubbing Via Smartphone. *Computers in Human Behavior*, 63, 9-18.
- Chotpitayasunondh, V. ve Douglas, K.M. (2018a). Measuring Phone Snubbing Behavior: Development and Validation of the Generic Scale of Phubbing (GSP) and the Generic Scale of Being Phubbed (GSBP). *Computers in Human Behavior*, 88, 5-17.
- Chotpitayasunondh, V. ve Douglas, K.M. (2018b). The effects of "phubbing" on social interaction, *Journal of Applied Social Psychology*, 48(6), 304–316.
- Costello, A.B. ve Osborne, J.W. (2005). Best Practices in Exploratory Factor Analysis: Four Recommendations for Getting The Most From Your Analysis. *Practical Assessment, Research and Evaluation*, 10(7), 1-9.
- Dees, J. G. (2017). The Meaning of Social Entrepreneurship İçinde *Case Studies in Social Entrepreneurship and Sustainability* (s. 34-42). Routledge.
- Deniz, Z. (2007). "Psikolojik Ölçme Aracı Uyarlama", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 40(1), 1-16.
- Diamanduros, T., Jenkins, S. ve Downs, E. (2007). Analysis of Technology Ownership and Selective Use Among Undergraduates. *College Student Journal*, 41(4): 970-976.

- Doel, M. ve Shardlow, S. M. (2017). *Modern Social Work Practice: Teaching and Learning in Practice Settings*. Routledge.
- Good, T. L. ve Lavigne, A. L. (2017). *Looking in Classrooms*. Routledge.
- Hambleton, R. K. ve Patsula, L. (1999). *Increasing the Validity of Adapted Tests: Myths to be Avoided an Guidelines for Improving Test adaptation practices*. <http://www.testpublishers.org/assets/documents/volume%201%20issue%201Increasing%20validity.pdf> (Erişim Tarihi: 25.07.2018).
- Hoyle, R. H. (1995). *Structural Equation Modeling: Concepts, Issues, and Applications*. London: Sage Publications.
- Hong, F. Y., Chiu, S. I. ve Huang, D. H. (2012). A Model of the Relationship Between Psychological Characteristics, Mobile Phone Addiction and Use of Mobile Phones By Taiwanese University Female Students. *Computers In Human Behavior*, 28(6): 2152-2159.
- Hu, L. ve Bentler, P. M. (1999). Cutoff Criteria for Fit Indexes in Covariance Structure Analysis: Conventional Criteria Versus New Alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6: 1-55.
- Jacobsen, W. ve Forste, R. (2011). The Wired Generation: Academic and Social Outcomes Ofelectronic Media Use Among University Student. *Cyberpsychology, Behavior, & Social Networking*, 14(5): 275-280.
- Karadağ, E., Tosuntaş, Ş. B., Erzen, E., Duru, P., Bostan, N., Mızrak Şahin, B., Çulha, İ. ve Babadağ, B. (2015). Determinants of Phubbing, Which is The Sum Of Many Virtual Addictions: A Structural Equation Model. *Journal Of Behavioral Addictions*, 4(2): 60-74.
- Karadağ, E., Tosuntaş, Ş. B., Erzen, E., Duru, P., Bostan, N., Mızrak-Şahin, B., Çulha, İ. ve Babadağ, B. (2016). “Sanal Dünyanın Kronolojik Bağımlılığı: Sosyotelizm (phubbing)”, *Addicta: The Turkish Journal on Addiction*, 3(2): 223-269.
- Karakoç, F. Y. ve Dönmez, L. (2014).” Ölçek Geliştirme Çalışmalarında Temel İlkeler”, *Tıp Eğitimi Dünyası*,40: 39-49.
- Krasnova, H., Abramova, O., Notter, I. ve Baumann, A. (2016). Why phubbing is toxic for your Relationship: Understanding the Role of Smartphone Jealousy Among “Generation Y” Users. *ECIS* (p. ResearchPaper109).
- Kenny, D. A. (2010). *Measuring Model fit*. <http://davidakenny.net/cm/fit.htm> (Erişim Tarihi: 14.01.2018)
- Ladd, G.W. (1990). Having Friends, Keeping Friends, Making Friends, and Being Liked By Peers in The Classroom: Predictors Of Children’s Early School Adjustment? *Child Development*, 61: 1081- 1100.
- McDaniel, B. T. ve Coyne, S. M. (2016). Technoference: The Interference of Technology in Couple Relationships and Implications for Women's Personal and Relational Wellbeing. *Psychology of Popular Media Culture*, 5(1): 85.
- Nazir, T. ve Pişkin, M. (2016). Phubbing: A technological İnvasion Which Connected The World But Disconnected Humans. *Int J Indian Psychol*, 3: 68-76.
- Özdamar, K. (2013). *Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi*, Cilt I, 9. Baskı, Eskişehir: Nisan Kitabevi.
- Roberts, J. A. ve David, M. E. (2016). My Life Has Become a Major Distraction From My Cell Phone: Partner Phubbing and Relationship Satisfaction Among Romantic Partners. *Computers in Human Behavior*, 54, 134-141.

- Roberts, J. A. ve David, M. E. (2017). Put Down Your Phone and Listen to Me: How Boss Phubbing Undermines The Psychological Conditions Necessary for Employee Engagement. *Computers in Human Behavior*, 75, 206–217.
- Schumaker, R. E. ve Lomax, R. G. (2004). *A Beginner's Guide To Structural Equation Modeling*. 2. Baskı, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Sousa, V. D. ve Rojjanasrirat, W. (2011). Translation, Adaptation and Validation of Instruments or Scales for Use in Cross-Cultural Health Care Research: A Clear and User-Friendly Guideline, *Journal Of Evaluation in Clinical Practice*, 17(2), 268-274.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2012). *Using multivariate statistics*. 6. Baskı, London: Pearson.
- Thompson, B. (2004). *Exploratory and Confirmatory Factor Analysis: Understanding Concepts and Applications*. Washington DC: American Psychological Association.

Ekler

Araştırmacı Beyanı: Bu çalışma kapsamında Türkçeleştirilmiş GSO ve GSMK ölçeklerini bilimsel amaçlar doğrultusunda kullanmak isteyen araştırmacıların, benimle iletişime geçmelerine gerek olmadan, okumakta olduğunuz bu çalışmayı kaynak göstererek ölçekleri kullanmalarını kabul ettiğimi, çalışmanın yazarı olarak beyan ederim.

EK 1. GSO Ölçeği Maddeleri

1. Telefonum yanımda olmadığında huzursuz olurum.
2. Telefonumu bırakıp çıkamam.
3. Telefonumu görebileceğim bir yere koyarım.
4. Telefonumu kontrol etmediğimde önemli şeyler kaçırmaktan korkarım.
5. Telefon kullanımım nedeniyle başkalarıyla tartışıyorum.
6. İnsanlar telefonumla çok uğraştığını söylerler.
7. Başkaları bana telefonumu bırakmamı ve onlarla konuşmamı söylediğinde sinirlenirim.
8. Başkalarını rahatsız ettiğini bilsem bile telefonumu kullanırım.
9. Başkaları ile ilgilenmektense telefonumla ilgilenmeyi tercih ederim.
10. Başkalarındansa telefonumla ilgilendiğimde rahatlarım.
11. Başkalarına odaklanmayı bırakıp telefonumla ilgilendiğimde iyi hissederim.
12. Başkalarını görmezden gelip telefonumla ilgilendiğimde stres atarım.
13. Telefonumla planladığım zamandan daha fazla ilgilenirim.
14. Telefon kullanımım nedeniyle başkalarıyla konuşma fırsatlarını kaçırdığının farkındayım.
15. Telefonumu kullanırken kendimi "sadece birkaç dakika daha" diye düşünürken bulurum.

EK 2. GSMK Ölçeği Maddeleri

1. Başkaları telefonlarında mesajlarını ve sosyal medyadaki gelişmeleri kontrol ederler.
2. Başkaları telefonlarını çevrimçi olmak için kullanırlar.
3. Başkaları telefonları görebilecekleri bir yere koyarlar.
4. Başkaları telefonunu kontrol etmediğinde önemli şeyler kaçırmaktan korkarlar.
5. Başkaları telefon kullanımları nedeniyle çevrelerine yönelik farkındalıklarını kaybederler.
6. Başkaları telefonlarını bıraktıklarında zor zaman geçiriyor gibi görünürler.
7. Başkaları telefonlarını bırakıp çıkamazlar.
8. Başkaları telefonunu kullanırken "kendi dünyalarında" gibi görünürler.
9. Başkaları telefonları yanlarında değilse huzursuz görünürler.
10. Başkaları benimle konuşmak yerine telefonları ile ilgilenirler.
11. Başkaları benimle konuşmaktansa telefonları ile ilgilenmeyi tercih ederler.
12. Başkaları beni görmezden gelip telefonu ile ilgilendiğinde sıkılmaktan kurtulmuş gibi görünürler.
13. Başkaları bendense telefonlarıyla ilgilendiğinde rahatlamış gibi görünürler.
14. Başkaları bana odaklanmaktansa telefonlarıyla ilgilenirler.
15. Başkaları bendense telefonlarıyla ilgilendiklerinde stres atmış gibi görünürler.
16. Başkaları bana odaklanmayı bırakıp telefonlarıyla ilgilendiklerinde iyi hissediyor görünürler.
17. Başkaları ilgilerini benden telefonlarına kaydırırlar.
18. Başkalarına telefonlarıyla çok uğraştıklarını söylerim.
19. Başkalarıyla onların telefon kullanımları yüzünden tartışırım.
20. Başkaları telefonlarını kullanırken kendimi "bıktım artık" diye düşünürken bulurum.
21. Başkaları beni sinirlendirdiğini bilseler de telefonlarıyla ilgilenirler.
22. Başkaları onlara telefonunu bırakmalarını ve benimle konuşmalarını söylediğimde sinirlenirler.

Tutuklu/Hükümlülerin Ebeveynlik Tutumları ile Kendi Ebeveynlerinden Algıladıkları Ebeveynlik Tutumları Arasındaki İlişki

The Relationship Between the Parental Attitudes of Inmates and Perceived Parental Attitudes from their Parents

Prof. Dr. Ayşe Belgin AKSOY¹, Dr. Öğr. Üyesi Kızbes Meral KILIÇ²

Öz

Bu çalışmanın amacı, cezaevinde bulunan tutuklu/hükümlülerin kendilerine uygulanan anne baba tutumları ile kendilerinin çocuklarına uyguladıkları anne baba tutumları ve benlik saygıları arasındaki ilişkinin araştırılmasıdır. Çalışmada 56 (28 kadın, 28 erkek) tutuklu/hükümlü yer almıştır. Çalışmada “Sosyo-Demografik Bilgi Formu”, “Çocuk Yetiştirme Stilleri Ölçeği”, “Ebeveyn Tutum Ölçeği” ve “Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği” kullanılmıştır. Bağımsız Gruplar İçin t Testi ve Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon analizleri sonuçları, kadın tutuklu/hükümlülerin benlik saygısı düzeylerinin daha düşük olduğu, çocukluklarında uygulanan anne kabul/ilgi/sevgi boyutunun erkeklerde daha yüksek olduğu, kadın tutuklu/hükümlülerin çocuklarına karşı daha aşırı koruyucu oldukları, çocukluklarında uygulanan otoriter tutum ile benlik saygısı düzeyleri arasında anlamlı ilişkiler olduğu ve çocuklarına uyguladıkları anne-baba tutumlarında kendi anne- babalarının tutumlarından etkilenmedikleri görülmüştür. Bu çalışmada, çocukluk, ergenlik ve yetişkinliği etkileyen bir süreç olan anne baba tutumları kadın ve erkek tutuklu/hükümlüler açısından farklı sonuçlar ortaya çıkarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cezaevi, tutuklu/hükümlü, çocuk yetiştirme stilleri, anne baba tutumu, benlik saygısı

Makale Türü: Araştırma

Abstract

This study aimed to examine relationship between the parental attitudes of inmates' and perceived parental attitudes from their parents and self-esteem. 56 (28 women, 28 men) inmates took place in this study. The data were gathered by using the “Socio-Demographic Data Form”, the “Parenting Style Questionnaire”, the “Parental Attitude Scale” and the “Rosenberg Self-Esteem Scale”. The data were analyzed by using t test for independent groups and The Pearson product-moment correlation analysis. The results of the study revealed that female inmates' self-esteem was lower than male inmates. Male inmates' perception of maternal acceptance/interest/love were higher than female inmates. Female inmates were more protective to their children than male inmates. There were significant correlations between perception of authoritarian attitude of parents and self-esteem. They did not affect parent attitudes applications from their parent's parent attitudes. Parent attitudes which effect childhood, adolescent and adulthood revealed different results in terms of inmates.

Keywords: Prison, inmates, parenting styles, parent attitudes, self-esteem

Paper Type: Research

¹Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, aksoya@gazi.edu.tr.

²Akdeniz Üniversitesi, Kumluca Sağlık Bilimleri Fakültesi, kmeralkilic@akdeniz.edu.tr.

Atf için (to cite): Aksoy, A.B., ve Kılıç, K.M. (2019). Tutuklu/Hükümlülerin Ebeveynlik Tutumları ile Kendi Ebeveynlerinden Algıladıkları Ebeveynlik Tutumları Arasındaki İlişki. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(1), 672-685.

1. Giriş

Londra King's Üniversitesi Uluslararası Cezaevi Araştırmaları Merkezi'nin her yıl yayınladığı Dünya Cezaevi Nüfusu Listesi'ne göre dünya genelindeki cezaevlerinde 10 milyondan fazla tutuklu ve hükümlü bulunmaktadır (Walmsley, 2016). Dünya genelindeki cezaevlerindeki tutuklu ve hükümlülerin büyük çoğunluğunu erkekler oluştururken, yaklaşık % 2 ile % 9'unu kadınlar oluşturmaktadır (Walmsley, 2015). Avrupa Konseyi'ne üye ülkelerden alınan istatistikler doğrultusunda her yıl hazırlanan 2014 yılı ceza infaz kurumları istatistiğine göre, toplam 47 ülkedeki kadın tutuklu ve hükümlü oranı % 5 olarak saptanmıştır (Aebi, Tiago ve Burkhardt, 2015). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2017 verilerine göre ülkemizdeki cezaevlerinde 232.340 tutuklu ve hükümlü bulunmaktadır. Tutuklu ve hükümlülerin % 4,3'ünü kadınlar oluşturmaktadır (TÜİK, 2018).

Cezaevinde bulunma durumu sadece tutuklu/hükümlüleri etkilememektedir. Bu kişilerin anne-babaları, eşleri, sevgilileri, çocukları, diğer yakınları ve arkadaşlarının oluşturduğu oldukça geniş bir sosyal çevre etkilenmektedir. Anneleri cezaevinde olan çocukların sayısı Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) giderek artmaktadır. 1999'da 1,5 milyon küçük çocuk ya da her 50 çocuktan 1'inin annesinin cezaevinde olduğu tahmin edilmiştir. Bu çocukların % 22'sinin 5 yaş, % 58'inin ise 10 yaş altında oldukları belirtilmiştir (Mumola, 2000). Anne babaları cezaevinde olan çocukların kalacak yer problemi ve anne babalarını cezaevinde ziyaret etme sıklıkları erkek ve kadın tutuklu/hükümlüler için farklılık göstermektedir (Mumola, 2000).

Anne babaların tutumları, çocuklarıyla olan iletişimlerinin niteliği, çocuklarının benlik oluşumunda ve benlik saygılarında etkili olmaktadır. Baumrind'in geliştirdiği ve Maccoby ve Martin'in gözden geçirdiği, demokratik, otoriter, izin verici-müşahakâr ve izin verici-ihmal-kâr anne baba tutumları en çok kabul görmüş ebeveyn tutumlarıdır. Otoriter ebeveynler, çocuklarına karşı oldukça talepkarken, duyarlılıkları oldukça azdır. Çocuklarının uymalarını istedikleri kuralları olmasına rağmen onlarla sıcak ve iyi ilişkiler kurmazlar. En başarılı yaklaşım olarak kabul edilen tutumu benimseyen demokratik ebeveynler de oldukça talepkarken, çocuklarının uymasını istedikleri kuralları mevcuttur aynı zamanda çocuklarıyla oldukça sıcak ve yakın ilişkileri vardır. Çocuklarıyla oyun oynar, onlara kitap okur ve sarılırlar. İzin verici-müşahakâr ebeveynler, çocuklarına karşı oldukça duyarlıdır ancak talepkar değildirler ve çok az kuralları vardır. Çocukları istedikleri gibi davranabilirler. İzin verici-ihmal-kâr ebeveynler ne duyarlı ne de talepkardır. Çocukları istedikleri gibi davranabilir, ancak ebeveynler onlarla etkileşime girmez. Aslında bu tutumda çocuklar ihmal edilir (Krull, 2014). Ebeveynlik tutumu olarak aşırı koruyuculuğu benimseyen anne babalar, çocuğa gerekenden daha çok ilgi ve kontrol gösterirler. Bu yaklaşımla yetiştirilen çocuklar, bağımlı, güvensiz ve duygusal hassasiyet özelliklerini geliştirebilir (Yavuzer, 2001).

Benlik saygısı, kişinin kendisini benimsemesi, onaylaması, kendisine değer vermesi, saygı duymasındır ve kendisine verdiği değere ilişkin yargıdır. Kişinin kendisini değerli bulması ve benlik saygısı akıl ve ruh sağlığının önemli göstergelerinden biridir (Budak, 2003). İlgili literatür incelendiğinde, kadınların benlik saygılarının erkeklerden daha düşük düzeyde olduğu görülmüştür (Bleidorn ve diğ., 2016; Chubb, Fertman ve Ross, 1997; McMullin ve Cairney, 2004; Moksnes, Moljord, Espnes, ve Byrne, 2010; Rosenfield, 1989; Wilgenbush ve Merrel, 1999). Benlik saygısı, içinde yaşanan kültürel özellikler, sosyoekonomik özellikler ve anne baba tutumlarından etkilenir (Berk, 2013). İlgili literatür incelendiğinde, demokratik anne baba tutumlarının diğer anne baba tutumlarına göre çocuklarda daha yüksek benlik saygısına yol açtığı görülmüştür (Balat ve Akman, 2004; Baybek ve Yavuz, 2005; DeHart, Pelham ve Tennen, 2006; Duru, 1995; Evrengöl, Canat ve Köker, 1992; Güngör, 1989; Herz ve Gullone, 1999; Haktanır ve Baran, 1998; Suner-İkiz, 2000; McKinney, Milone ve Renk, 2011; Milevsky, Schlechter, Netter ve Keehn, 2007; Rudy ve Grusec, 2006; Sümer ve Güngör, 1999; Tunç ve Tezer, 2006; Wilkinson, 2004; Pomerantz ve Eaton, 2000).

Çocukluk dönemlerinde ebeveynleriyle kaliteli ve yeterli şekilde bir araya gelememiş, etkileşim kuramamış bireylerin yetişkinliklerinde kendi çocuklarını yetiştirmede sorunlar yaşayabildikleri bilinmektedir (Dökmen, 1985). İlgili alan yazın incelendiğinde, çocukluğunda olumsuz yaşantılar yaşamış ebeveynlerin problem çözme becerilerinde başarılı olmadığı, öfkelerini kontrol etmede sorunlar yaşadıkları bildirilmektedir (Ryder, 1995). Anne babalar anne babalığı nereden öğrenmektedirler? Anne babaların bu alanda profesyonel ve profesyonel olmayan kişilerden, kitaplardan, internet ve medyadan bilgilere ulaştığı belirtilmektedir. Profesyonel olmayan kişiler arasında yer alan anne babalar anne babalık konusunda çocuklarına yardımcı olmaktadır (Radey ve Randolph, 2009). Anne babaların %75-87'sinin anne babalık hakkındaki bilgileri kendi anne babalarından edindikleri belirtmişlerdir (Akister ve Johnson, 2004; Schultz ve Vaughn, 1999).

Suçla karışma ile çocuk yetiştirme tarzları arasında ilişkileri ortaya koyan çalışmalar incelendiğinde, otoriter, izin verici-ihmkar gibi anne baba tutumlarının öfkeli ve saldırgan davranışlarla ilişkili olduğu, duygusal ve davranışsal problemlerin ciddiyetini ve çocukların suça bulaşma olasılıklarını artırdığı bildirilmektedir (Chipman, Olsen ve Klein, 2000; Bergman ve Walker, 1997; Ersen, İnem, Havle, Yener, Karamustafaloğlu ve İpekçioğlu, 2001; Hovee, Blokland, Dubas, Loeber, Gerris ve Van der Laan, 2008; Hovee, Dubas, Gerris, Van der Laan ve Smeenk, 2011; Jonson-Reid, 2004; Lipsey ve Derzon, 1998; Spaccarelli vd., 1995; Steinberg, Eisengart ve Cauffman, 2006).

Çocuğun içine doğduğu ailenin sosyoekonomik yapısı ve anne baba tutumları sosyalizasyon süreci ile çocuğu şekillendirmesi bakımından önemlidir. Suç olgusu tek nedenle açıklanamayan oldukça geniş çaplı bir konudur ancak, değer, tutum ve davranışların temelini yaşamın ilk yıllarında aile içinde inşa edildiği düşünüldüğünde, anne baba tutumlarının değeri belirginleşmektedir. İlgili literatür incelendiğinde anne baba tutumları ile çocukluk ve ergenlik döneminde işlenen suç arasındaki ilişkiye daha çok odaklanıldığı (Simons, Whitbeck, Conger ve Chyi-In, 1991; Steinberg, Lamborn, Darlin ve diğ., 1994; Wasserman, Miller, Pinner ve diğ., 1996), ancak yetişkinlerin çocukluklarında kendilerine uygulanan anne baba tutumlarının nasıl olduğu hakkında daha az araştırmanın yapıldığı (Chipman, Olsen ve Klein ve diğ., 2000) görülmüştür. İlgili literatür incelendiğinde, katılımcıların yetişkinlerden oluştuğu araştırmalarda, geçmişte, çocukluk dönemlerindeki ve katılımcıların çocuk ve ergenlerden oluştuğu araştırmalarda halihazırdaki anne babalarının tutumları ile ilgili çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Çocukluklarında kendilerine uygulanan anne baba tutumları ile kendilerinin çocuklarına uyguladıkları anne baba tutumları arasındaki ilişkiyi ve benlik saygılarını ele alan çalışmanın ise yapılmadığı görülmektedir. Bu doğrultuda bu çalışmanın amacı, cezaevinde olan anne ve babaların çocukluklarında kendilerine uygulanan anne baba tutumları algıları ile kendilerinin çocuklarına uyguladıkları anne baba tutumları ve benlik saygıları arasındaki ilişkinin araştırılmasıdır.

2. Yöntem

Bu çalışmada ilişkiisel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modellerinde, geçmişte veya halen var olan bir durumun betimleme yaklaşımı kullanılarak çalışılması esastır. Tarama modellerinde, araştırmada incelenen konu kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır (Karasar, 2005).

2.1. Katılımcılar

Araştırmanın çalışma grubunu Ankara Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'nda bulunan 28 kadın tutuklu/hükümlü ile Ankara 2 Nolu L Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'nda bulunan 28 erkek tutuklu/hükümlü olmak üzere toplam 56 tutuklu/hükümlü oluşturmuştur. Araştırmaya katılanlara uygulanan ölçekler arasındaki "Ebeveyn Tutum Ölçeği"nin 2-6 yaş arasında çocuklara sahip olan ebeveynlerin çocuk yetiştirme davranışlarını ölçmek amacıyla geliştirilmiş olması sebebiyle, araştırmaya katılanların 2-6 yaş arasında çocuk sahibi olmaları, ölçekleri anlayabilme, yanıtlayabilme özelliklerine sahip olmaları ve çalışmaya katılmada gönüllü

olmaları şartları aranmıştır. Çalışma grubunun sayısının belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemleri içerisinde ulaşılabilir örnekleme yolu kullanılmıştır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün ve diğ., 2013).

2.2. Veri toplama araçları

Araştırmada tutuklu/hükümlüler ile ilgili bazı sosyo-demografik bilgiler toplamak amacıyla “Sosyo-Demografik Bilgi Formu”, tutuklu/hükümlülerin çocukluklarında kendilerine uygulanan anne baba tutumlarını değerlendirmek için “Çocuk Yetiştirme Stilleri Ölçeği”, 2-6 yaş arasında çocuklara sahip olan tutuklu/hükümlülerin çocuk yetiştirme davranışlarını değerlendirmek için “Ebeveyn Tutum Ölçeği”, tutuklu/hükümlülerin benlik saygılarını değerlendirmek için “Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği” kullanılmıştır.

2.2.1. Sosyo-Demografik Bilgi Formu

Çalışmaya katılan tutuklu/hükümlülerin sosyo-demografik özelliklerini tanımlamaya yönelik olarak geliştirilen 22 maddelik “Sosyo-Demografik Bilgi Formu” uygulanmıştır. Bu formda cezaevindeki tutukluluk/hükümlülük durumu, doğum tarihi, eğitim düzeyi, meslek/iş, çocukluklarında yaşadıkları aile yapıları, medeni durumları, hâlihazırdaki aile yapıları, çocukları hakkında bilgiler, gelir düzeyleri ile ziyaret durumları hakkındaki sorular yer almaktadır.

2.2.2. Çocuk Yetiştirme Stilleri Ölçeği

Çalışmaya katılan tutuklu/hükümlülerin ebeveynlerinden algıladıkları kabul/ilgi düzeyleri ile sıkı denetim/kontrol düzeylerini ölçmek için “Çocuk Yetiştirme Stilleri Ölçeği” kullanılmıştır. Sümer ve Güngör (1999) tarafından geliştirilen ölçek, 5’li likert tipindedir. Kabul/ilgi ve sıkı denetim/kontrol boyutunu içeren toplam 22 madde maddeden oluşmaktadır. Bu ölçekten dört çocuk yetiştirme stili sonucu elde edilmektedir (Anneden algılanan kabul/ilgi, babadan algılanan kabul/ilgi, anneden algılanan sıkı denetim/kontrol, babadan algılanan sıkı denetim/kontrol). Sümer ve Güngör (1999)’ün ölçeği güvenilirliğine ilişkin yaptığı analizler sonucunda, anneden ve babadan algılanan kabul/ilgi boyutlarının alfa değeri .94 olarak bulunmuştur. Bu çalışma kapsamında yapılan içsel tutarlılık analizinde Cronbach alfa güvenilirlik katsayıları anne kabul/ilgi/sevgi boyutu için .74; anne sıkı denetim/kontrol boyutu için .78; baba kabul/ilgi/sevgi boyutu için .76; baba sıkı denetim/kontrol boyutu için .82 olarak bulunmuştur.

2.2.3. Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği

Rosenberg (1965) tarafından geliştirilen “Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği”, 4’lü likert tipi, çoktan seçmeli sorulardan oluşmuştur. Ölçekte, 12 alt kategori ve 63 soru yer almaktadır (Rosenberg, 1965). Ölçeğin Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirlik çalışması Çuhadaroğlu (1986) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin test tekrar test korelasyonu .82-.88 arasında; Cronbach alfa değişkeni ise .77 ile .88 arasında değişmektedir. Bu çalışma kapsamında yapılan içsel tutarlılık analizinde Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı .75 olarak hesaplanmıştır.

2.2.4. Ebeveyn Tutum Ölçeği

Ebeveyn Tutum Ölçeği, Karabulut-Demir ve Şendil (2008) tarafından 2-6 yaş arasında çocuklara sahip olan ebeveynlerin çocuk yetiştirme davranışlarını ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek demokratik, otoriter, aşırı koruyucu ve izin verici olmak üzere dört alt boyut ve 46 maddeden oluşmaktadır. Ölçek 5’li likert tarzındadır. Ebeveyn Tutum Ölçeği boyutlarının Cronbach alfa güvenilirlik katsayıları demokratik boyut için .83, otoriter boyut için .76, aşırı koruyucu boyut için .75 ve izin verici boyut için .74’tür (Karabulut-Demir ve Şendil, 2008). Bu çalışma kapsamında yapılan içsel tutarlılık analizinde Cronbach alfa güvenilirlik katsayıları demokratik boyut için .75, otoriter boyut için .72, aşırı koruyucu boyut için .72 ve izin verici boyut için .73 olarak hesaplanmıştır.

2.3. Veri toplama yöntemi

Araştırmanın çalışma grubunu Ankara Kadın Kapalı ve Ankara 2 Nolu L Tipi Kapalı

Ceza İnfaz Kurumu'nda kalan tutuklu/hükümlüler oluşturmuştur. Çalışmanın amacı, ceza infaz kurumlarında görevli psikolog ve sosyal çalışmacılar tarafından 2-6 yaş arasında çocuğu olan tutuklu/hükümlülere bildirilmiştir. Çalışmaya katılmak isteyen tutuklu/hükümlüler buldukları koşullardan ceza infaz kurumlarında bulunan kütüphane ortamına infaz koruma memurları gözetiminde grup halinde gelmişlerdir. Daha sonra katılımcılara çalışmanın amacı anlatılmış ve çalışmada yer alan ölçekleri okuyarak kendilerinin yanıtlamaları istenmiştir. Anlaşılmayan durumlarda gerekli açıklamalarda bulunulmuştur.

2.4. Verilerin Analizi

Bu çalışmada elde edilen veriler SPSS 16 paket programı ile analiz edilmiştir. Çalışmada kullanılan Sosyo-Demografik Bilgi Formuna ait verilerin analizinde yüzde analizi; Çocuk Yetiştirme Stilleri Ölçeği, Ebeveyn Tutum Ölçeği ve Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeklerine ilişkin puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek için "Bağımsız Gruplar İçin t Test Analizi"; Çocuk Yetiştirme Stilleri Ölçeği, Ebeveyn Tutum Ölçeği ve Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeklerinden alınan puanlar arasındaki ilişkiyi belirlemek için "Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Tekniği" kullanılmıştır. Sonuçlar yorumlanırken anlamlılık düzeyi olarak 0,01 ve 0,05 kullanılmıştır.

3. Bulgular

Çalışmaya katılanların sosyodemografik özellikleri incelendiğinde (Tablo 1), kadın tutuklu/hükümlülerin % 46,4'ünün, erkek tutuklu/hükümlülerin % 50'sinin ilköğretim mezunu oldukları; kadın tutuklu/hükümlülerin % 32,14'ünün 27-30, erkek tutuklu/hükümlülerin % 78,56'sının 27-35 yaş aralığında olduğu; kadın tutuklu/hükümlülerin % 42,9'unun ev hanımı, erkek tutuklu/hükümlülerin % 96,4'ünün gelir getiren bir işi olduğu; kadın tutuklu/hükümlülerin % 57,1'inin, erkek tutuklu/hükümlülerin % 82,1'inin evli oldukları; kadın tutuklu/hükümlülerin % 57,14'ünün, erkek tutuklu/hükümlülerin % 42,85'inin 1 ile 3 arasında kardeşinin olduğu; kadın tutuklu/hükümlülerin % 82,14'ünün, erkek tutuklu/hükümlülerin % 96,4'ünün anne babasının evli oldukları; kadın ve erkek tutuklu/hükümlülerin % 71,4'ünün içinde büyüdükleri ailenin çekirdek aile olduğu; kadın tutuklu/hükümlülerin % 28,57'sinin 13-15, erkek tutuklu/hükümlülerin % 20-25 yaş arasında evlendikleri; kadın ve erkek tutuklu/hükümlülerin % 82,1'inin şimdiki ailelerinin çekirdek aile olduğu; kadın tutuklu/hükümlülerin % 71,43'ünün, erkek tutuklu/hükümlülerin % 96,4'ünün 1 ile 3 arasında çocuklarının olduğu; kadın ve erkek tutuklu/hükümlülerin % 92,8'inin cezaevine girmeden önce çocuklarını kendilerinin büyüttükleri; kadın tutuklu/hükümlülerin % 28,6'sının çocuklarının dışarıda babalarının, erkek tutuklu/hükümlülerin % 78,6'sının çocuklarının dışarıda annelerinin yanında kaldıkları; kadın tutuklu/hükümlülerin % 32,1'inin çocuklarının cezaevine ziyarete gelmedikleri, erkek tutuklu/hükümlülerin % 28,6'sının çocuklarının ayda bir kez cezaevine ziyarete geldikleri görülmüştür.

Tablo 1. Tutuklu/hükümlülerin sosyo-demografik özellikleri

Cezaevindeki Durum	Kadın		Erkek	
	n	%	n	%
Tutuklu	5	17,9	10	35,7
Hükmen Tutuklu	13	46,4	14	50
Hükümlü	10	35,7	4	14,3
Eğitim Düzeyi	Kadın		Erkek	
	n	%	n	%
Okuryazar Değil	6	21,4	0	0
Okuryazar	3	10,7	1	3,6
İlköğretim	13	46,4	14	50
Lise	4	14,3	12	42,9
Üniversite	2	7,1	1	3,6
Yaş	Kadın		Erkek	
	n	%	n	%
21-25	5	17,18	2	7,2

27-35	14	49,99	22	78,56
37-49	9	32,14	4	14,28
İş/Meslek	Kadın		Erkek	
	n	%	n	%
İşsiz	5	17,9	1	3,6
Ev hanımı	12	42,9	0	0
Gelir getiren işi var	11	39,28	27	96,4
Medeni Durum	Kadın		Erkek	
	n	%	n	%
Bekar	1	3,6	1	3,6
Evli	16	57,1	23	82,1
Evli-ayrı yaşıyor	2	7,1	2	7,1
Boşanmış	9	32,1	2	7,1
Kardeş Sayısı	Kadın		Erkek	
	n	%	n	%
1-3	16	57,14	12	42,85
4-6	7	25	11	39,29
7-10	5	17,85	5	17,85
Anne Baba Medeni Durum	Kadın		Erkek	
	n	%	n	%
Evli	23	82,14	27	96,4
Boşanmış	1	3,57	1	3,6
Resmi Nikahı yok	2	7,1	0	0
İçinde Büyüdükleri Aile Yapısı	Kadın		Erkek	
	n	%	n	%
Geniş Aile	8	28,6	8	28,6
Çekirdek Aile	20	71,4	20	71,4
Evlendikleri Yaş	Kadın		Erkek	
	n	%	n	%
13-15	8	28,57	1	3,8
16-19	7	25	5	19,2
20-25	4	14,29	17	60,7
28-36	2	7,14	3	10,7
Şimdiki Aile Yapısı	Kadın		Erkek	
	n	%	n	%
Geniş Aile	5	17,9	5	17,9
Çekirdek Aile	23	82,1	23	82,1
Çocuk Sayısı	Kadın		Erkek	
	n	%	n	%
1-3	20	71,43	27	96,4
4-6	7	25	0	0
8-9	1	3,5	1	3,6
Cezaevi Öncesi Çocukları Büyütenler	Kadın		Erkek	
	n	%	n	%
Anne/Baba	26	92,8	26	92,8
Annenin anne babası	1	3,6	0	0
Babanın anne babası	1	3,6	2	7,2
Çocukların Şimdi Kaldıkları Yerler	Kadın		Erkek	
	n	%	n	%
Annenin yanında cezaevinde	2	7,1	0	0
Annenin yanında dışarıda	0	0	22	78,6
Babanın yanında dışarıda	8	28,6	0	0
Annenin anne babasının yanında	5	17,9	0	0
Babanın anne babasının yanında	3	10,7	5	17,8
Akrabanın yanında	2	7,1	1	3,6
Sosyal Hizmetlerin himayesinde	2	7,1	0	0
Diğer	6	21,4	0	0
Çocukların Cezaevine Ziyaret Sıklıkları	Kadın		Erkek	
	n	%	n	%

Gelmiyor	9	32,1	5	17,9
Her hafta geliyor	3	10,7	7	25
Ayda bir kez geliyor	6	21,4	8	28,6
Ayda iki kez geliyor	5	17,9	5	17,9
İki-üç ayda bir kez geliyor	3	10,7	2	7,1
Altı ayda bir kez geliyor	2	7,1	1	3,6

Tablo 2'de benlik saygısı, çocukluklarında kendilerine uygulanan anne baba tutumları ile kendilerinin çocuklarına uyguladıkları anne baba tutumları puanlarına ilişkin normallik testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 2. Kolmogorov-Smirnov normallik testi sonuçları

	St.	df	Sig.
Benlik Saygısı Puanı	0,117	53	0,69
Anne Kabul/İlgi/Sevgi Boyutu	0,119	53	0,72
Anne Sıkı Denetim/Kontrol Boyutu	0,90	53	0,19
Baba Kabul/İlgi/Sevgi Boyutu	0,85	53	0,17
Baba Sıkı Denetim/Kontrol Boyutu	0,74	53	1,86
Ebeveyn Demokratik Boyut	0,118	53	0,63
Ebeveyn Otoriter Boyut	0,119	53	0,59
Ebeveyn Aşırı Koruyucu Boyut	0,136	53	0,65
Ebeveyn İzin Verici Boyut	0,88	53	0,18

Tablo 2'de görüldüğü üzere, anlamlılık seviyesinin 0.05'ten büyük çıkması, verilerin normal dağıldığını göstermektedir. Bu sonuçtan hareketle, bu çalışmada elde edilen veriler parametrik testler ile değerlendirilmiştir.

Araştırmadan elde edilen veriler analiz edilerek tablolar halinde sunulmuştur. Kadın tutuklu hükümlüler ve erkek tutuklu ve hükümlülerin benlik saygısı, çocukluklarında kendilerine uygulanan anne baba tutumları ile kendilerinin çocuklarına uyguladıkları anne baba tutumları arasında fark olup olmadığının anlaşılması için "Bağımsız Gruplar İçin t Test" uygulanmış ve sonuçlar Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3'te yer alan bilgiler incelendiğinde, Rosenberg benlik saygısı ölçeğinden alınabilecek en yüksek puanın 30; anne-baba kabul/ilgi/sevgi ile anne-baba sıkı denetim/kontrol boyutlarının her birinden alınabilecek en yüksek puanın 55 olduğu göz önünde bulundurulduğunda, cezaevinde bulunan tutuklu/hükümlülerin benlik saygısı ve kendilerine uygulanan anne baba tutumları puanlarının ne çok yüksek ne de çok düşük olduğu saptanmıştır. Tutuklu ve hükümlülerin kendi çocuklarına uyguladıkları anne-baba tutumları incelendiğinde, demokratik boyuttan alınabilecek en yüksek puanın 85; otoriter boyuttan alınabilecek en yüksek puanın 55 olduğu göz önünde bulundurulduğunda, her iki grubun da demokratik boyut açısından yüksek, otoriter boyut açısından düşük puan aldıkları görülmektedir. Aşırı koruyucu ve izin verici anne baba tutumlarından alınabilecek en yüksek puanların 45 olduğu göz önünde bulundurulduğunda, her iki grubun daha fazla aşırı koruyucu, daha az izin verici tutumu benimsediklerini belirttikleri görülmüştür.

Tablo 3. Çalışma grubunun benlik saygısı, çocukluklarında kendilerine uygulanan anne baba tutumları ile kendilerinin çocuklarına uyguladıkları anne baba tutumlarına ilişkin bağımsız gruplar için t testi sonuçları

		n	\bar{X}	s	sd	T	p
Benlik Saygısı Puanı	Kadın	28	17,14	4,02	1,21	-2,95	0,05*
	Erkek	28	20,71	4,99			
Anne Kabul/İlgi/Sevgi Boyutu	Kadın	27	32,37	9,11	2,13	-1,94	0,05*
	Erkek	28	36,50	6,51			
Anne Sıkı Denetim/Kontrol Boyutu	Kadın	27	37,22	9,19	2,16	1,67	0,10
	Erkek	28	33,61	6,70			
Baba Kabul/İlgi/Sevgi Boyutu	Kadın	26	34,23	8,90	2,19	-0,27	0,78
	Erkek	28	34,82	7,15			
Baba Sıkı Denetim/Kontrol Boyutu	Kadın	26	35,69	10,17	2,46	0,50	0,62
	Erkek	28	34,46	7,82			
Ebeveyn Demokratik Boyut	Kadın	28	73,25	10,77	2,91	1,74	0,08
	Erkek	28	68,18	10,99			
Ebeveyn Otoriter Boyut	Kadın	28	21,25	7,60	1,92	-0,52	0,60
	Erkek	28	22,25	6,73			
Ebeveyn Aşırı Koruyucu Boyut	Kadın	28	38,93	5,18	1,53	2,53	0,01*
	Erkek	28	35,07	6,20			
Ebeveyn İzin Verici Boyut	Kadın	28	20,68	5,17	1,50	-0,29	0,77
	Erkek	28	21,11	6,01			

Tablo 3'te yer alan bilgiler incelendiğinde, kadın ve erkek tutuklu/hükümlülerin benlik saygısı puanları ($p<0,05$), anne kabul/ilgi/sevgi puanları ($p<0,05$) ve ebeveyn aşırı koruyucu puanlarının ($p<0,01$) anlamlı farklılık gösterdiği görülmüştür.

Kadın tutuklu/hükümlüler ve erkek tutuklu/hükümlülerin benlik saygısı, çocukluklarında kendilerine uygulanan anne baba tutumları ile kendilerinin çocuklarına uyguladıkları anne baba tutumları arasında ilişkinin anlaşılması için "Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Tekniği" uygulanmış ve sonuçlar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Çalışma grubunun çocukluklarında kendilerine uygulanan anne baba tutumları ile kendilerinin çocuklarına uyguladıkları anne baba tutumları ve benlik saygılarına ilişkin korelasyon analizi sonuçları

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.Benlik Saygısı	1								
2. Anne Kabul/ İlgi/ Sevgi Boyutu	,040	1							
3.Anne Sıkı Denetim/ Kontrol Boyutu	-,391**	,039	1						
4.Baba Kabul/ İlgi/ Sevgi Boyutu	-,045	,469**	,086	1					
5.Baba Sıkı Denetim/ Kontrol Boyutu	-,357**	,087	,455**	,445**	1				
6.Ebeveyn Demokratik Boyut	-,054	-,186	,048	-,221	-,174	1			
7.Ebeveyn Otoriter Boyut	,009	-,006	-,011	-,243	,013	-,144	1		
8.Ebeveyn Aşırı Koruyucu Boyut	-,239	-,117	,131	-,140	-,152	,470**	-,331*	1	
9.Ebeveyn İzin Verici Boyut	-,092	,180	,007	-,103	,071	,123	,080	,217	1

Tablo 4’te yer alan bilgiler incelendiğinde, tutuklu/hükümlülerin Benlik Saygısı puanları ile Anne Sıkı Denetim/Kontrol Boyutu ($r = -.39^{**}$) ve Baba Sıkı Denetim/Kontrol Boyutu ($r = -.36^{**}$) arasında negatif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Anne Kabul/İlgi/Sevgi Boyutu ile Baba Kabul/İlgi/Sevgi Boyutu arasında ($r = .47^{**}$); Anne Sıkı Denetim/Kontrol Boyutu ile Baba Sıkı Denetim/Kontrol Boyutu arasında ($r = .46^{**}$); Baba Sıkı Denetim/Kontrol Boyutu ile Baba Kabul/İlgi/Sevgi Boyutu arasında ($r = .45^{**}$); Ebeveyn Demokratik Boyut ile Ebeveyn Aşırı Koruyucu Boyut arasında ($r = .47^{**}$) pozitif yönde; Ebeveyn Aşırı Koruyucu Boyut ile Ebeveyn Otoriter Boyut arasında ($r = -.33^*$) negatif yönde anlamlı ilişkiler saptanmıştır ($p < 0,01$, $p < 0,05$).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada cezaevinde bulunan tutuklu/hükümlülerin kendilerine uygulanan anne baba tutumları ile kendilerinin çocuklarına uyguladıkları anne baba tutumları ve benlik saygıları arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda, kadın tutuklu/hükümlülerin benlik saygısı düzeylerinin daha düşük olduğu, çocukluklarında uygulanan anne kabul/ilgi/sevgi boyutunun erkeklerde daha yüksek olduğu, kadın tutuklu/hükümlülerin çocuklarına karşı daha aşırı koruyucu oldukları, çocukluklarında uygulanan otoriter tutum ile benlik saygısı düzeyleri arasında anlamlı ilişkiler olduğu ve çocuklarına uyguladıkları anne-baba tutumlarında kendi anne-babalarının tutumlarından etkilenmedikleri görülmüştür.

Ebeveynleri cezaevine giren çocuklarla yapılan bir çalışmada (Mumola, 2000), çocukların babaları cezaevine girdikten sonra %90’ının annelerinin yanında kaldığı; çocukların anneleri cezaevine girdiğinde ise %28’inin babalarının, %53’ünün büyük anne-babalarının, %25,7’sinin diğer akrabalarının, küçük bir grubun ise sosyal hizmetler himayesinde kaldığı bildirilmiştir. Bu çalışmada yer alan erkek tutuklu ve hükümlülerin kendileri cezaevindeyken çocuklarının %79’unun annelerinin yanında; kadın tutuklu ve hükümlülerin çocuklarının ise %29’unun babalarının yanında kaldığı görülmüştür. İlgili literatürle uyumlu şekilde, ebeveynlerden anne cezaevine girdiğinde çocuğun cezaevi dışındaki bakımının daha olumsuz etkilendiği söylenebilir. ABD’deki cezaevlerinde anne babaların yaklaşık %57’sinin çocuklarının kendilerini ziyaret edemediklerini belirtmişlerdir (Mumola, 2000). Bu çalışmada kadın tutuklu ve hükümlülerin %32’sinin, erkek tutuklu ve hükümlülerin ise %18’inin çocuklarının kendilerini ziyaret edemedikleri belirlenmiştir.

İlgili literatür incelendiğinde kadınların benlik saygılarının erkeklerden daha düşük düzeyde olduğu görülmüştür (Bleidorn ve diğ., 2016; Chubb, Fertman ve Ross, 1997; McMullin

ve Cairney, 2004; Moksnes, Moljord, Espnes, ve Byrne, 2010; Rosenfield, 1989; Wilgenbush ve Merrel, 1999). Benzer şekilde bu çalışmada, kadın tutuklu/hükümlülerin benlik saygısı düzeylerinin erkek tutuklu/hükümlülere göre daha düşük olduğu görülmüştür. Suç eylemi, eğitim, sosyal, ekonomik ve psikolojik gibi çok sayıda faktörden etkilenmektedir. Kadın tutuklu/hükümlülerle yapılan çalışmalarda kadın tutuklu/hükümlülerin cezaevine girmeden önce daha problemlili geçmişlere sahip oldukları, sosyal destek eksiklikleri yaşadıkları, eğitimsizlik ve maddi problemlere sahip oldukları bilinmektedir. Ayrıca kadın tutuklu/hükümlülerin cezaevinde girdikten sonra da sosyal desteklerinin azaldığı, cezaevinde bulunma nedeniyle psikolojik sağlıklarının olumsuz etkilendiği bilinmektedir. Cezaevi dışında da kadınların maddi gelirlerinin erkeklere göre daha az olması, eğitim düzeylerinin daha düşük olması, çocuklarının farklı yerlerde kalması, çocuklarını az görme gibi nedenlerin benlik saygılarının azalmasına neden olabileceği değerlendirilmektedir.

Suçla karışma ile çocuk yetiştirme tarzları arasında ilişkileri ortaya koyan çalışmalar incelendiğinde, otoriter, izin verici-ihmkar gibi anne baba tutumlarının öfkeli ve saldırgan davranışlarla ilişkili olduğu, duygusal ve davranışsal problemlerin ciddiyetini ve çocukların suçla bulaşma olasılıklarını artırdığı bildirilmektedir (Chipman, Olsen ve Klein, 2000; Bergman ve Walker, 1997; Ersen, İlnem, Havle, Yener, Karamustafaloğlu ve İpekçioğlu, 2001; Hovee, Blokland, Dubas, Loeber, Gerris ve Van der Laan, 2008; Hovee, Dubas, Gerris, Van der Laan ve Smeenk, 2011; Jonson-Reid, 2004; Lipsey ve Derzon, 1998; Spaccarelli vd., 1995; Steinberg, Eisengart ve Cauffman, 2006). Bu çalışmada erkek tutuklu/hükümlülerin çocukluklarında kendilerine uygulanan anne kabul/ilgi/sevgi boyutunun kadın tutuklu/hükümlülere göre daha yüksek olarak algılandığı görülmüştür. Kağıtçıbaşı (1982)'nin çocuğa verilen değer, cinsiyet rolleri ve verimlilik konusunu ele aldığı bir çalışmada, çocuğa verilen değer, sosyoekonomik faktörlerden etkilendiğini ve bu durumun aile içi iletişim ve etkileşimi etkilediğini belirtmiştir. Ailelerin, ekonomik anlamda aileye katkısından ötürü erkek çocuklarının olmasını daha çok istediklerini belirttikleri belirlenmiştir. Atalay-Yalçın ve Türnüklü'nün (2011) yaptıkları bir çalışmada, kadınların erkeklere göre çocuklarına karşı daha koruyucu tutum benimsedikleri ortaya çıkmıştır. Benzer şekilde bu çalışmada da kadın tutuklu/hükümlülerin erkek tutuklu/hükümlülere göre çocuklarına karşı daha aşırı koruyucu olduklarını belirttikleri görülmüştür.

Yapılan çalışmalarda demokratik anne baba tutumunu benimseyen ailelerin çocuklarının otoriter anne baba tutumunu benimseyen ailelerin çocuklarına göre benlik saygısı düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür (Balat ve Akman, 2004; Baybek ve Yavuz, 2005; DeHart, Pelham ve Tennen, 2006; Duru, 1995; Evrengöl, Canat ve Köker, 1992; Güngör, 1989; Herz ve Gullone, 1999; Haktanır ve Baran, 1998; Suner-Ikiz, 2000; McKinney, Milone ve Renk, 2011; Milevsky, Schlechter, Netter ve Keehn, 2007; Rudy ve Grusec, 2006; Sümer ve Güngör, 1999; Tunç ve Tezer, 2006; Wilkinson, 2004; Pomerantz ve Eaton, 2000). İlgili alanda yapılmış çalışmalarda benlik saygısının oluşmasında ebeveyn ile çocuk arasındaki ilişkinin temel öneme sahip olduğu görülmektedir. Çocuklar, ebeveynleriyle ilişkilerinde kendisini seven, güvenen ve ilgilenen ebeveynlerinin varlığında yüksek benlik saygısı geliştirir (Kağıtçıbaşı ve Cemalciler, 2014). Sıkı denetim/kontrol boyutu yüksek çocuk yetiştirme tutumuna sahip ebeveynler, çocukları için kararları kendileri alırlar ve söylediklerinin sorgusuz biçimde kabul edilmesini beklerler. Çocukları istediklerini yapmazlarsa güce ve cezaya başvururlar. Özerklik tanınmayan çocuklarda benlik saygısı düşük olur (Berk, 2013). Bu çalışmada da çocukluklarında kendilerine uygulanan anne-baba sıkı denetim/kontrol boyutları ile benlik saygısı düzeyleri arasında olumsuz yönde anlamlı ilişkiler saptanmıştır.

Tutuklu ve hükümlülerin kendi çocuklarına uyguladıkları anne-baba tutumları incelendiğinde, her iki grubun demokratik boyut açısından yüksek, otoriter boyut açısından düşük puan aldıkları, daha fazla aşırı koruyucu ve daha az izin verici tutumu benimsediklerini belirttikleri görülmüştür. Tutuklu/hükümlülerin kendilerinin çocuklarına uyguladıkları ebeveyn tutumları açısından kadın tutuklu/hükümlülerin erkek tutuklu/hükümlülere göre daha aşırı

koruyucu oldukları saptanmıştır. Çocukluklarında kendilerine uygulanan anne baba tutumları açısından anne kabul/ilgi/sevgi boyutunun erkeklerde daha yüksek olduğu görülmüştür. Tutuklu/hükümlülerin çocuklarına uyguladıkları anne-baba tutumlarında kendi anne-babalarının tutumlarından etkilenmedikleri görülmektedir. Tutuklu hükümlülerin çoğunun çocuklarından ayrı kalmalarının ve suç, mahkeme ve cezaevi gibi deneyimlerinin bu sonucun ortaya çıkmasında etkili olduğu düşünülmektedir. Kendilerinin yaşadıkları süreçleri çocuklarının yaşamalarını istememeleri çocuklarına karşı benimsedikleri tutumların nedeni olabilir. Bu çalışmada ortaya çıkan sonuçların daha ayrıntılı ele alınabilmesi ve daha iyi anlaşılabilmesi için gözlem-görüşme, odak grup çalışmaları nitel araştırma yöntem ve teknikler kullanılabilir ve cezaevinde bulunmayan bireylerin katıldığı kontrol gruplu çalışmalar yapılabilir. Ayrıca, tutuklu/hükümlülerin cezaevinden tahliye olduktan sonra çocuklarıyla olan ilişkileri, etkileşimleri ve onlara karşı sergiledikleri anne baba tutumları araştırılabilir ve anne baba tutumu, aile ilişkileri, çocuğa yaklaşım gibi konularda müdahale programları hazırlanıp uygulanabilir.

Kaynakça

- Aebi, M.F., Tiago, M.M. ve Burkhardt, C. (2015). *SPACE I – Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison populations*. Survey 2014. Strasbourg, Council of Europe.
- Akister, J. ve Johnson, K. (2004). “The Parenting Task: Parent’s Concerns and Where They Would Seek Help”, *Journal of Family Social Work*, 8(2): 53-64.
- Atalay-Yalçın, F. ve Türnüklü, A. (2011). “Algılanan Ana Baba Davranışları ve Çocuk Yetiştirme Tutumları Arasındaki İlişki”, *e-Journal of New World Sciences Academy Education Sciences*, 6(1): 717-735.
- Balat, G.U. ve Akman, B. (2004). “Farklı Sosyo-Ekonomik Düzeydeki Lise Öğrencilerinin Benlik Saygısı Düzeylerinin İncelenmesi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2): 175-183.
- Baybek H., ve Yavuz S. (2005). “Muğla Üniversitesi Öğrencilerinin Benlik Saygılarının İncelenmesi”, *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, 14: 73-95.
- Bergman, A.J. ve Walker, E. (1995). “The Relationship Between Cognitive Functions and Behavioral Deviance in Children at Risk for Psychopathology”, *Journal of Child Psychology & Psychiatry*, 36: 265-278.
- Berk, E. L. (2013). *Çocuk Gelişimi* (Çev: A. Dönmez), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Bleidorn, W., Denissen, J., Gebauer, J., Arslan, R., Rentfrow, P., Potter, J., (2016). “Age and Gender Differences in Self-Esteem – A Cross-Cultural Window”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 111(3): 396-410.
- Budak S. (2003). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E.K., Akgün, Ö.E., vd. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 15. Baskı, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Chipman, S., Olsen, S.F., Klein, S. vd. (2000). Family Relations, Differences in Retrospective Perceptions of Parenting of Male And Female Inmates and Non-Inmates, *Family Relations*, 49 (1): 5-12.
- Çuhadaroğlu, F. (1986). *Adolesanlarda Benlik Saygısı*, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Chubb, N. H., Fertman, C. I. ve Ross, J. L. (1997). Adolescent Self-Esteem and Locus of Control: A Longitudinal Study of Gender and Age Differences, *Adolescence*, 32: 113-129.
- DeHart, T., Pelham, B. W. ve Tennen, H. (2006). “What Lies Beneath: Parenting Style and

- Implicit Self-Esteem”, *Journal of Experimental Social Psychology*, 42: 1-17.
- Dökmen, Ü. (1985). “Aile İçi İletişim Çatışmalarının Transactional ve Graph Analiz ile İncelenmesi”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 18: 53-66.
- Duru, A. (1995). *İlkokul 5. Sınıf Öğrencilerinin Benlik Saygısı ile Ana Baba Tutumları Arasındaki İlişki*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Ersen, H., İlnem, M. C., Havle, N., Yener, F., Karamustafalıoğlu, N. ve İpekçioğlu, D. (2011). Suç İşlemiş Kadınların Sosyodemografik Özellikleri Anne Baba Tutumları ve Öfke İfade Biçimlerinin Değerlendirilmesi, *Klinik Psikiyatri*, 14: 218-229.
- Evrengöl, A., Canat, S. ve Köker, A. S. (1992). “Tıp Fakültesi Öğrencilerinde Psikolojik Özellikler ve Anne-Baba Tutumları Arasındaki İlişkiler”, *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 45(3): 499-506.
- Güngör, A. (1989). *Lise Öğrencilerinin Özsaygı Düzeylerini Etkileyen Etmenler*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Haktanır, G. ve Baran, G. (1998). “Gençlerin Benlik Saygısı Düzeyleri ile Anne Baba Tutumlarını Algılamalarının İncelenmesi”, *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 5(3): 134-141.
- Herz, L. ve Gullone, E. (1999). The Relationship Between Self-Esteem and Parenting Style: A Cross-Cultural Comparison of Australian and Vietnamese Australian Adolescents, *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 30: 742-761.
- Hoeve, M., Blokland, A., Dubas, J.S., Loeber, R., Gerris J. R. M. ve Van der Laan, P. H. (2008). Trajectories of Delinquency and Parenting Styles, *Journal of Abnormal Child Psychology*, 36: 223-235.
- Hoeve, M., Dubas, J. S., Gerris, J. R. M., van der Laan, P. H. ve Smeenk, W. (2011). Maternal and Paternal Parenting Styles: Unique and Combined Links to Adolescent and Early Adult Delinquency, *Journal of Adolescence*, 34(5): 813-827.
- Jonson-Reid, M. (2004). Child Welfare Services And Delinquency: The Need To Know More, *Child Welfare*, 83: 157-173.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1982). *The Changing Value of Children in Turkey*. (Pub. No. 60-E). Honolulu Hawaii: East-West Center.
- Kağıtçıbaşı, Ç. ve Cemalcılar Z. (2016). *Dünden Bugüne İnsan Ve İnsanlar-Sosyal Psikolojiye Giriş*, İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara: Nobel Kitabevi.
- Krull D. S. (2014). *Introduction to Psychology*. Charlotte, NC: Kona Publishing and Media Group.
- Lipsey M.W. ve Derzon J.H. (1998). Predictors of Violent or Serious Delinquency in Adolescence and Early Adulthood: A Synthesis of Longitudinal Research, (Eds. R Loeber, DP Farrington), *Serious and Violent Juvenile Offenders: Risk Factors and Successful Interventions* (pp. 86-105). Thousand Oaks, CA, US: Sage Publications, Inc.
- McKinney, C., Milone, M. ve Renk, K. (2011). Parenting and Late Adolescent Emotional Adjustment: Mediating Effects of Discipline and Gender, *Child Psychiatry & Human Development*, 42: 463-481.
- McMullin J. A. ve Cairney J. (2004). Self-Esteem and the Intersection of Age, Class, and Gender, *Journal of Aging Studies*, 18: 75-90.

- Milevsky, A., Schlechter, M., Netter, S. ve Keehn, D. (2007). Maternal and Paternal Parenting Styles in Adolescents: Associations with Self-Esteem, Depression and Life-Satisfaction, *Journal of Child and Family Studies*, 16: 39-47.
- Moksnes, U.K., Moljord, I.E.O., Espnes, G.A. ve Byrne, D.G. (2010). The Association Between Stress and Emotional States in Adolescents: The Role of Gender and Self-Esteem, *Personality and Individual Differences*, 49: 430-435.
- Mumola, C.J. (2000). *Incarcerated Parents and Their Children*. Bureau of Justice Statistics Special Report. Washington, DC: Department of Justice.
- Pomerantz, E. M. ve Eaton, M. M. (2000). Developmental Differences in Children's Conceptions of Parental Control: They Love Me, But They Make Me Feel Incompetent, *Merrill-Palmer Quarterly*, 46: 140-167.
- Radey, M. ve Randolph, K. A. (2009). Parenting Sources: How Do Parents Differ in Their Efforts to Learn About Parenting? Family Relations: An Interdisciplinary, *Journal of Applied Family Studies*, 58(5): 536-548.
- Rosenfield S. (1989). The Effect of the Women's Employment: Personnel Control and Sex Differences in Mental Health, *Journal of Health and Social Behavior*, 30: 77-91.
- Rudy D. ve Grusec J.J. (2006). Authoritarian Parenting in Individualist and Collectivist Groups: Associations with Maternal Emotion and Cognition and Children's Self-Esteem, *Journal of Family Psychology*, 20: 68-78.
- Ryder, V. (1995). *Parents and Their Children*. United States: The Goodheart-Willcox Company, Inc.
- Schultz, J. ve Vaughn, L. (1999). Brief Report: Learning to Parent: A Survey of Parents in an Urban Pediatric Primary Care Clinic, *Journal of Pediatric Psychology*, 24: 441-445.
- Simons, R.L., Whitbeck, L.B., Conger, R.D. ve Chyi-In, W. (1991). "Intergenerational Transmission of Harsh Parenting", *Developmental Psychology*, 27 (1): 159-171.
- Spaccarelli S., Coatsworth J.D. ve Bowden B.S. (1995). Exposure to Serious Family Violence Among Incarcerated Boys: Its Association with Violent Offending and Potential Mediating Variables, *Violence and Victims*, 10: 163-182.
- Steinberg, L., Blatt Eisengart, I. ve Cauffman, E. (2006). Patterns of Competence and Adjustment Among Adolescents from Authoritative, Authoritarian, Indulgent, and Neglectful Homes: A Replication in a Sample of Serious Juvenile Offenders, *Journal of Research on Adolescence*, 16(1): 47-58.
- Steinberg, L., Lamborn, S.D., Darling, N. et al. (1994). Over-Time Changes in Adjustment and Competence Among Adolescents from Authoritative, Authoritarian, Indulgent, and Neglectful Families", *Child Development*, 65: 754-770.
- Sümer, N. ve Güngör, D. (1999). "Çocuk Yetiştirme Stillerinin Bağlanma Stilleri, Benlik Değerlendirmeleri ve Yakın İlişkiler Üzerindeki Etkisi", *Türk Psikoloji Dergisi*, 14 (44): 35-58.
- Suner-İkiz, E. (2000). *Farklı Liselerdeki Ergenlerin Benlik Saygısı, Akademik Başarı ve Sürekli Kaygı Düzeyi Arasındaki İlişki*, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi, İzmir.
- Tunç, A. ve Tezer, E. (2006). Çocuk Yetiştirme Stilleri ve Benlik Saygısı Arasındaki İlişki, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(25): 37-41.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). Hükümlü ve Tutuklu Sayısı
<http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (Erişim tarihi: 20.05.2019).

- Walmsley, R. (2016). *World Prison Population List*. London: International Centre for Prison Studies.
- Walmsley, R. (2015). *World Female Imprisonment List*. London: International Centre for Prison Studies.
- Wasserman, G.A., Miller, L.S., Pinner, E. et al (1996). "Parenting Predictors of Early Conduct Problems in Urban, High-Risk Boys", *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 35: 1227-1236.
- Wilgenbush, T. ve Merrel, K.W. (1999). Gender Differences in Self-Concept Among Children and Adolescents: A Meta Analysis of Multidimensional Studies, *School Psychology Quarterly*, 14: 101-120.
- Wilkinson R.B. (2004). The Role of Parental and Peer Attachment in the Psychological Health and Self-Esteem of Adolescents, *Journal of Youth and Adolescence*, 33: 479-493.
- Yavuzer H. (2001). *Ana-Baba ve Çocuk*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Determinants of Users' Intention to Use Social Media Apps

Sosyal Medya Uygulamalarını Kullanmaya Yönelik Niyetin Belirleyicileri

Dr. Öğr. Üyesi Fatih ŞAHİN¹, Dr. Öğr. Üyesi Alkan ALKAYA²,

Prof. Dr. Ercan TAŞKIN³

Abstract

This study examines to understand the smartphone users' attitudes and intention towards social media apps with the perspective of three widely used models; uses and gratification (U&G) theory's psychological motivations factors (entertainment, sociality, and information), innovation diffusion theory (IDT) and the technology acceptance model (TAM). Thus, in the framework of this research, the proposed research model consists of three respective models. The random sampling technique used to collect research samples from Usak province in Turkey. The data used in testing the research model collected by the questionnaires. The numbers of the valid survey collected were 527. The structural equation modeling conducted to analyze the research assumptions and model. The outcomes indicate that the users' perceived ease of use (PEOU) influenced by complexity, relative advantage, observability, trialability. Perceived usefulness (PU) affected by compatibility, relative advantage, observability, trialability, and PEOU, while with attitude together influencing intention to use social media app. Another outcome showed that attitude determined by sociality, entertainment, PEOU, and PU. Empirical results also provided support for the integrative approach. The results show that TAM in the extension of an innovation diffusion theory and psychological motivations can help decision-makers in the social media app.

Keywords: Uses and Gratification Theory, Innovation Diffusion Theory, Technology Acceptance Model

Paper Type: Research paper

Öz

Bu çalışmanın amacı, akıllı telefon kullanıcılarının sosyal medya uygulamalarına yönelik tutumlarını ve niyetlerini, yaygın olarak kullanılan üç model; kullanımlar ve doyumlar teorisinin psikolojik faktörleri (eğlence, sosyalleşme ve bilgi), yeniliğin yayılımı kuramı ve teknoloji kabul modeli bakış açısıyla incelemektir. Bu araştırma hedefi çerçevesinde, bu üç model bir araştırma modeli altında birleştirilmiştir. Araştırma örnekleri Uşak İl'inden rasgele örneklem tekniği ile elde edilmiştir. Araştırma modelinin test edilmesinde kullanılan veriler anket yolu ile toplanmıştır. Toplanan geçerli anket sayısı 527 dir. Araştırma modeli ile araştırma hipotezleri yapısal eşitlik modellemesi ile test edilmiştir. Sonuçlar göstermektedir ki, kullanıcıların algılanan kullanım kolaylığı; karmaşıklık, bağıl avantaj, gözlemlenebilirlik ve denenebilirlik tarafından etkilenmektedir. Algılanan fayda ise; uygunluk, bağıl avantaj, gözlemlenebilirlik, denenebilirlik ve algılanan kullanım kolaylığı tarafından etkilenirken, algılanan fayda ile tutum sosyal medya uygulaması kullanım niyeti üzerinde etkilidir. Diğer taraftan sosyalleşme, eğlence, algılanan kullanım kolaylığı ve algılanan fayda tutumun belirleyicisidir. Nicel sonuçlar bütünlük yaklaşımın desteklendiğini göstermiştir. Yeniliğin yayılımı kuramı ve psikolojik motivasyonlar bağlamında teknoloji kabul modelinin sosyal medya uygulamaları karar vericilerine yardımcı olabileceğini göstermektedir.

¹Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Gönen MYO, fsahin@bandirma.edu.tr.

²Uşak Üniversitesi, Sağlık Yüksekokulu, alkan.alkaya@usak.edu.tr.

³Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ercan.taskin@dpu.edu.tr.

Anahtar Kelimeler: Kullanımlar ve Doyumlar Teorisi, Yeniliğin Yayılımı Teorisi, Teknoloji Kabul Modeli

Makale Türü: Araştırma makalesi

Introduction

According to Statista (2018) report by the end of 2018, worldwide smartphone users estimated to be 2.53 billion, the number of active social media users worldwide expected to increase to 3.02 billion by 2021. The ComScore (2018) report reveals that mobile users who are tablet and smartphone users consume more than double time than desktop users on digital platforms. Thus, to be able to construct and maintain a productive mobile ecosystem, it is vital to first understand the users' attitude and intentions towards social media smartphone apps.

Unprecedented improvements are made it possible technology more mobile than ever before in our daily life. These rapid changes made technology more accessible for individuals, respective social groups, and networks. These developments have altered how people live in society, and businesses' the way of work. Therefore, it is getting increasingly vital for marketers, managers, and software developers to understand this change to manage this ecosystem.

With the emerging culture of connectivity, previous traditional marketing tools are not working like it used to do. One-way communication with the customers left its place in a mutual dialogue. This development not only living on a business level but also social activities too. Also, even more than that, contrary to the traditional communication mediums, social media is providing individuals can be able to create and most importantly distribute their contents that could be seen by millions other users that could create a significant impact on society. In our daily lives, we encounter different forms of social media. These social media tools could be gathered under eight subcategories by the objective of usage types, and these are; social networks, social voting and bookmarking sites, blogs, microblogs, media sharing sites, review sites and forums.

Despite the mentioned improvements, there is no standard social media definition in literature. Although there are several definitions of social media particularly in across different disciplines as marketing, information science, public relations, communication science, these are not concise, generally agreed upon and formal definition (Boyd and Ellison, 2007; Carr and Hayes, 2015). One of the earlier definitions of social media proposed by Russo et al. (2008) as, facilitate online communication, collaboration and network, in description of Kaplan and Haenlein (2010), including social media tools, made a similar definition as a group of Internet-based applications that are created ideologically and technologically based on web 2.0 and enabling creating and exchanging user-generated content. The following description of social media is the internet-based channels that allow users in either in real-time or asynchronously, to selectively self-present and interact opportunistically by both wide and narrow audiences who gain value from the perception of interaction with others and user-generated content (Carr and Hayes, 2015).

With the introduction of social media in our daily life, they altered the way we think, communicate, and do work. The consequence of these changes affected the businesses too. Marketers think that social media is a crucial component of the marketing mix and try to find a way to integrate social media into business activities (Chung and Austria, 2010). One study puts forward that 52% of marketers utilizing social media does not have strategy and knowledge of how to employ into the business (Williamson, 2010). It is evident that there is a need for quantitative researches in the social media field (Boyd and Ellison, 2007), Chung and Austria (2010) stated that there is a need for new research on social media usage in marketing practices in order to understand consumer behavior. In this context, this study approaches in multiple

angles to explain users' attitude and intention towards social media app. The objective of this research is to make four contributions to literature. First, in this research, we focused on the application of TAM to understand underlying factors that users' acceptance of smartphone social media applications. Second, in our theoretical model, we accepted IDT's factors as an extrinsic factor and tested these factors that are complexity, trialability, relative advantage, observability, compatibility effect on PEOU, and PU. Third, we tested U&G theory psychological motivation factors which are information, socialization, and entertainment factors effects on users' attitudes in a framework of TAM integrated model. Fourth, we combined all the mentioned model in this research model, tested with structural equation modeling.

1. Literature Review

In literature, there are numerous studies in TAM, IDT, and U&G. We try to examine some of these works in our research purpose framework. Luo (2002) examined the antecedents' role of U&G on attitude toward the web usage and their effect on users' satisfaction, and real web usage in content perspective, Chung and Austria (2010) studied the U&G effect on users' attitude towards marketing messages in social media. The later study examined U&G factors on social media users' word of mouth and their attitudes towards intention (Lien & Cao, 2014). Dolan et al. (2016) examined the effect of U&G factors on users and social media interaction. Basis of U&G theory founded on, individuals seek media among the many others for satisfying their needs, and so that leads gratification (Weaver Lariscy et al., 2011). U&G theory useful and essential approach in explaining the social media users' behavior. (Whiting and Williams, 2013).

TAM try to explain many aspects of users' acceptance of the technology. There are various researches in TAM. Recent researches in the technology usage show that the process of users' acceptance of technological mediums influenced by IDT factors (Rogers, 1983; Lee et al., 2011; Tran and Cheng, 2017). Karahanna et al. (1999) studied the differences between belief and attitudes of individual before and after adoption, in a theoretical research framework that combined IDT and TAM. Peslak et al. (2010) analyzed the effect of gender differences on IDT and noted that gender differences have little effect. As the previous researches, Lee et al. (2011) examined employees' behavioral intention towards e-learning technology by integrating TAM and IDT. By employing IDT, Chang (2010) analyzed the interface of social media's function, Cao and Hong (2011) investigated antecedents and consequences of social media as a teaching tool, and Folorunso et al. (2010) investigated the issues of social networking sites adoption by students. Chang (2010) noted that IDT and provides helpful insights about social media interface. With this perspective, in this research, we propose an integrated research model in exploring factors affecting the users' intention towards using social media apps.

1.1. Technology Acceptance Model

Davis (1989), based on the theory of reasoned action (TRA) proposed TAM. The early research on TRA noted that beliefs, attitude, intention, and behavior have an essential place in a person's actions (Fishbein and Ajzen, 1975). Also, these factors respectively influence each other, and this model has become known as the TRA. The goal of TAM is that offering one general model to understand determinants of technology acceptance of users, and capable of explaining user behavior across the wide variety of technologies and users' population (Davis et al., 1989). The TAM is providing common ground for determination of exogenous factors' effect on internal beliefs, attitudes, and behavioral intention toward using a specific technology.

In the TAM, internal beliefs can explain the following two groups as PU and PEOU. PU is the degree of a person's belief that his or her job performance would enhance by using a specific system. PEOU defined as a person's degree of belief about using a particular system does not require effort. TAM is a general, theoretically and quantitatively accepted model that developed to analyze user acceptance of the technology. As mentioned before, two distinct factors in the model assumed that affect technology acceptance. These are extrinsic and intrinsic motivations/factors. These two factors that affected by external factors, and these are mediating

factors in TAM, so affects all other factors in the model. The theory tries to explain technology usage by using extrinsic and intrinsic motivations. This research aims to examine IDT, and psychological factors affect on user acceptance of smartphone social media app usage in the TAM framework.

1.2. Innovation Diffusion Theory

IDT broadly finds its place application in several disciplines such as technology, medicine, agriculture, communication, marketing, information, education, and so forth. The framework of as a process, the definition of diffusion is in which an innovation communicated over-time via specific channels (Rogers, 2010).

IDT state that respective users based on their beliefs that formed about the innovation decided whether to accept or reject the innovation offer (Agarwal, 2000). Rogers (1983, 2010) has suggested that the decision of innovation adoption or rejection influenced by the social system. The innovation-decisions can be made by the individual and by the entire social system. The innovation-decision made by the entire social system has two subgroups that called collective and authoritative innovation-decision (Rogers, 2010). The innovation-decision about adopting or rejecting an innovation made by an individual independent from other members of the system is called optional innovation-decision. Collective innovation-decision point out that is made by in unity among the members of a system and all the units in the system complies with the decision made by the system. Authority innovation-decisions indicate that adoption or rejection of an innovation that is made by a relatively few individuals in a system who have technical expertise, power, or status. Besides the mainly accepted definition of innovation (Rogers, 1983), there are various other definitions. Freeman (1974) defined innovation as a series of process, and these processes listed as management commercial activities, manufacturing, and technical design, which results in new or improved products. Tidd et al. (1997), including the development of new ideas into marketable products and process, defined innovation as a process. This definition has similarity with Freeman (1974); both of them defined innovation by process perspective. In line with innovation, diffusion examined and described as the process of innovation adoption and gaining acceptance by members of a particular community (Surry & Farquhar, 1997). Rogers (2010) defined diffusion as the process in which the messages that are concerned with new ideas about respective innovation that is communicated through specific channels over time amongst the social system members.

In IDT, the adoption of innovation affected by the five key attributes. These factors listed as relative advantage, complexity, compatibility, observability, and trialability (Rogers, 2010). Relative advantage is an innovation's degree of surpasses current practices (Sonnenwald et al., 2001) or the degree to which perceive the innovation as better than the idea it supersedes (Rogers, 2010). Relative advantage degree measured in economic terms, besides that indicator also convenience, satisfaction, and social prestige factors is essential factors (Rogers, 2010). Complexity is the degree to which perceived difficulty when learning to use and understand a new system or technology. It is evident in this statement that the degree of simplicity of innovation is an indication of how rapidly will adopt than an innovation that requires time that to develop new skill and understanding by individuals (Rogers, 1983). Compatibility defined as the degree to which users' perception about the innovation consistency with the existing values, previous experiences, and needs. In case of when we translated individual as a group in this definition, in perspective of an organization, innovation consistency with organizational needs, goals, structure, and culture is crucial for compatibility (Sonnenwald et al., 2001). Ideas that are compatible with the social system's values and norm rather than ideas that incompatible will be adopted rapidly. Rogers, (2010) stated that since the norms and the values of the social system are one of the crucial factors in the adoption of an idea, the adoption process of incompatible innovations are comparatively slower than compatible ones. Rogers (2010), also proposed that observability definition as the degree to which the outcomes of innovation are apparent to others. Ease of telling others, result demonstrability, consequences, and results of using specific

innovation technology is crucial. Therefore, if the observability degree of results of innovation is high for an individual, then the more likely he or she will adopt (Rogers, 2010). Trialability is the ease of experimenting an innovation, and it includes the degree of risk involved, and the required effort when observing an innovation. Rogers (2010) claims that since it is possible to learn by doing in the trial process, experienceable innovations represent less risk to the individuals who are considering it to adopt. Sonnenwald et al. (2001) defined observability as the degree to which the outcomes of the innovation are easily understood and seen by its respective users.

1.3. Psychological Motivations

In media research, the needs of gratification theory or in the other name referred to as U&G has a unique place. The theory scrutinizes the pleasure that the people search for in a specific media and the people's attitude towards this medium and its contents (Roy, 2009). In a psychological perspective, the U&G theorize that same mass medium can be used for very different purposes by distinct people. The U&G theory's main objective is that to explain the underlying psychological needs that have the effect on the people's use and engage in specific media-use behavior towards gratification of their intrinsic needs (Ko et al., 2005).

U&G theory suggests that media users in their behavior are focused on their goals and, the theory accepts that these individuals as active media users (Katz, 1974). Besides that, individuals aware of their needs, so they select the appropriate media to gratify their needs. Therefore, psychological motivations are crucial to explaining users' behavior. In line with this evaluation, U&G researchers noted that people's attitude significantly influenced by psychological motivations (Kyun Choi et al., 2009; Kim et al., 2011; Chang & Zhu, 2011; Lien & Cao, 2014).

Several researchers examined different aspects of motivations factors of users' social mass media adoption. These motivation factors listed as; Ellison et al. (2006) sociality, information, and entertainment, Jung et al. (2007) sociality, entertainment, conformity, passing time, self-expression, and professional, Krisanic (2008) entertainment, sociality, information, shop, conformity, product inquiry, impression, game and update, Schaefer (2008) sociality, entertainment and information, Baker and White (2010) sociality, passing time, entertainment, collective self-esteem, learning, and social compensation, Brandtzæg and Heim (2009) sociality, information, and entertainment, Kim et al. (2011) sociality information, entertainment, social support and convenience, Chang and Zhu (2011) sociality, conformity, information and entertainment, Lien and Cao (2014) entertainment, sociality and information. These studies generally focused on three factors, which are entertainment, sociality, and information.

2. Research Model and Hypotheses

In our research, we proposed an integrated model that in a framework of TAM (Davis, 1985, 1989; Davis et al., 1989), psychological motivation factors of U&G (Park et al., 2009; Chang & Zhu, 2011; Kietzmann et al., 2011; Kim et al., 2011; Lien & Cao, 2014), and IDT factors. IDT theorized that diffusion of innovation affected by five major factors, and these listed as compatibility relative advantage, complexity, trialability, observability (Rogers, 1983, 2010). In our research, we used these five attributes of IDT as extrinsic motivation and investigated their effect on PEOU and PU. In this study, we treated the same way as in theory and explored factors that are affecting the peoples' attitudes toward this medium and its contents, and we examined information, socialization, and entertainment factors on social media users' attitude and intention.

2.1. Innovation Diffusion Theory

2.1.1. Compatibility

Agarwal and Prasad (1999) stated in their prior study that, similar experiences have the statistically meaningful effect on the individual believes about ease of use, and concluded that have not to affect on the belief about usefulness. Chen et al. (2002) in their study, they examined the compatibility's effect on users' attitudes, Hardgrave et al. (2003) and Wu and Wang (2005) combined the TAM model with the compatibility factor's effect on PU. Lee et al. (2011) and Tran and Cheng (2017) found that while PU has positively influenced by compatibility, compatibility has not statistically significant positive effect on PEOU. In line with prior researches considered, it these research hypotheses proposed below;

H₁: Compatibility has a positive influence on PEOU.

H₂: Compatibility has a positive influence on PU.

2.1.2. Complexity

Hardgrave et al. (2003) have reached the conclusion that PU negatively influenced by complexity directly. Lee et al. (2011) examined the complexity effect on PU and PEOU, and they suggested that while complexity affects PEOU negatively, on PU has a positive effect. Contrary to prior research, Tran and Cheng (2017) conclude that complexity affects PEOU positively and does not affect PU. Therefore, about complexity factor in our research, we proposed two assumptions shown below;

H₃: Complexity has a negative influence on PEOU.

H₄: Complexity has a positive influence on PU.

2.1.3. Relative Advantage

The image accepted as one of the relative advantages, and that proposed by Rogers (1983). One of the essential motivation for almost any individual to adopt an innovation is The desire for gaining social status. As mentioned earlier, Legris et al. (2003) respective to in their study, they asserted that the image's effect on PU. Although, there is limited TAM and IDT research which was examined relative advantage's effect on PEOU and PU, while Lee et al. (2011) suggested that relative advantage has a positive effect both on PU and PEOU. Tran and Cheng (2017) have reached a conclusion that while relative advantage has a positive effect on PU, influence on PEOU did not support. According to preceding studies, the following hypotheses proposed;

H₅: Relative advantage has a positive influence on PEOU.

H₆: Relative advantage has a positive influence on PU.

2.1.4. Observability

According to Karahanna et al. (1999) and Venkatesh and Davis (2000)'s study result demonstrability has an essential role in the users' technology adoption process. Legris et al. (2003) stated that result observability has a positive influence on PU. Demonstrability or in other name observability's effect on PU and PEOU has tested by Lee et al. (2011), and the study showed that observability effect has not supported. In line with the prior study, Tran and Cheng (2017) found that observability affects PEOU, while it does not affect PU. To re-test these assumptions, therefore we proposed hypotheses as;

H₇: Observability has a positive influence on PEOU.

H₈: Observability has a positive influence on PU.

2.1.5. Trialability

The limited research conducted in TAM and IDT perspective to understand the relationship between trialability and PEOU, PU. Lee et al. (2011) suggested that trialability affects both on PEOU and PU. Accordingly, we tested the following hypothesis.

H₉: Trialability has a positive influence on PEOU.

H₁₀: Trialability has a positive influence on PU.

2.2. Psychological Motivations

2.2.1. Information

There is a variety of research which examined information effect on users' attitudes towards using social networking sites. According to Kim et al. (2011)'s study suggests that information one of the useful factor on users social network site use attitude, Chang and Zhu (2011) offer that information factor has the statistically significant influence on the pre and post adopter users' attitude, and there's no statistically significant difference between these two groups. We proposed an assumption shown below;

H₁₁: Information has a positive influence on attitudes.

2.2.2. Sociality

Sociality has been the subject of many types of research, in these studies, researchers examined the sociality's effect on users' attitudes, and they found that attitudes of users have significantly influenced by sociality (Park et al., 2009; Chang & Zhu, 2011; Kim et al., 2011; Lien & Cao, 2014). Considering the researches mentioned above, the research assumptions are;

H₁₂: Sociality has a positive influence on attitudes.

2.2.3. Entertainment

Kim et al. (2011) examined cultural diversity effect on motivation towards social network usage from a psychological perspective, by comparing American and Korean users. The study suggested that while for American users'; convenience, entertainment, and sociality has more influence on attitude. Convenience and sociality have a significant effect on Korean users' attitude. In other research found that entertainment motivation factors have a positive effect on pre-adopters while this result not supported for post-adopters (Chang & Zhu, 2011). Lien and Cao (2014) explored sociality, entertainment, and information factor's effect on users' attitudes, and suggested that entertainment has the second most positive effect on users' attitudes after sociality factor. In the context of prior researches, our proposed assumption shown below;

H₁₃: Entertainment has a positive influence on attitudes.

2.3. Technology Acceptance Model

2.3.1. PEOU

According to one of the first empirical research on the TAM held by Davis (1989), the research outcomes show that PEOU significantly affects PU. Another research state that PEOU has explained the significant amount of variance of PU and both of PEOU and PU has a positive effect on attitudes (Mathieson, 1991; Chen et al., 2002). Taylor and Todd (1995) stated that PEOU has a positive effect on both attitudes and PU. Contrary to the researches mentioned above, Bajaj and Nidumolu (1998) suggested that while PEOU affects attitudes positively, there is no effect on PU. The later study, Hu et al. (1999) stated that PEOU does not affect both PU and attitudes. Accordingly, we tested the following hypotheses;

H₁₄: PEOU has a positive influence on PU.

H₁₅: PEOU has a positive influence on attitudes.

2.3.2. PU

The numerous TAM researchers found that PU has a positive effect on attitudes and behavioral intention (Davis, 1989; Mathieson, 1991; Taylor and Todd, 1995). However, several other researchers have reached the conclusion that PU has no effect on attitudes (Jackson et al., 1997), and while others offer that PU has the reverse effect on attitudes, Bajaj and Nidumolu (1998) and some of the other researchers (Jackson et al., 1997; Lucas and Spitler, 1999) suggested that PU has no effect on intention. Our research assumptions depicted below;

H₁₆: PU has a positive influence on attitudes.

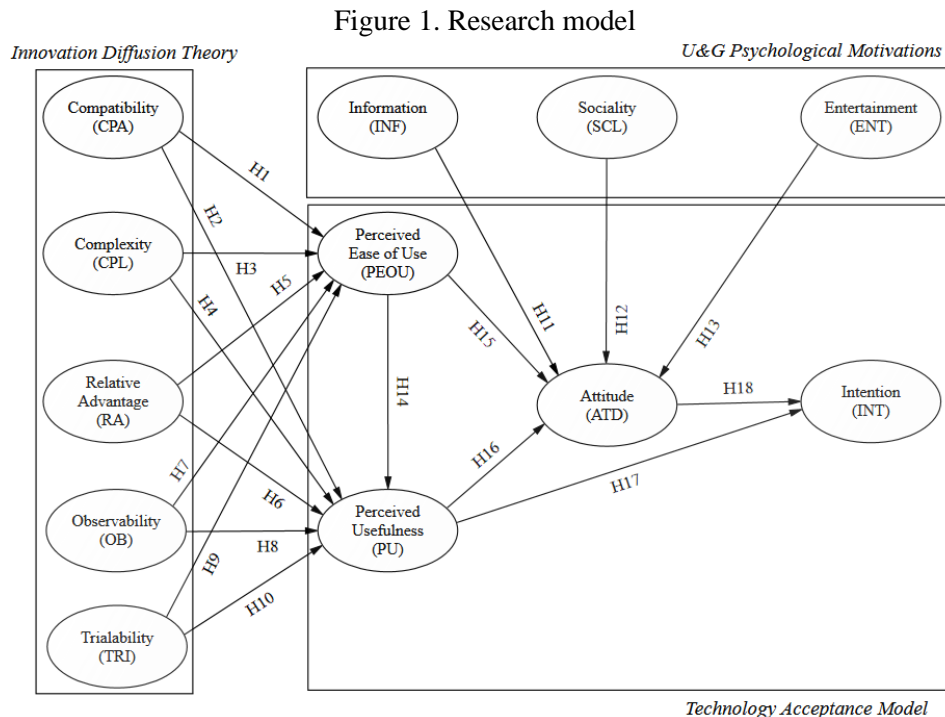
H₁₇: PU has a positive influence on intention.

2.3.3. Attitude

TAM theorizes that the intention of users' has affected by their attitudes. In line with this assumption, various studies examined users' attitudes on intentions. While several researchers supported this assumption in their study (Davis, 1989; Mathieson, 1991; Hu et al., 1999; Karahanna et al., 1999), some of the other researchers have not supported (Taylor and Todd, 1995; Jackson et al., 1997). Based on the preceding studies, the hypothesis proposed as;

H₁₈: Attitudes has a positive effect on intention.

Respective to research hypotheses, research model constructed and shown Figure 1.

3. Research Methodology

3.1. Samples

In order to test our research hypotheses, primary data used that collected via the questionnaire that conducted face to face interview and random data collection technique used. The questionnaire has consisted of 45 items. Addition to that items to measure participants usage habits four items used and to find out about participant's demographic information, four items directed. In order to attain active social media app users, survey participants chosen from

Usak University students and personnel. 527 questionnaire forms collected from participants. The sampling's demographic information depicted in Table 1.

Table 1. Demographic profile

Measure	Items	Frequency	Percent
Gender	Male	275	52,18
	Female	252	47,82
Age	20-24	112	21,25
	25-29	177	33,59
	30-34	86	16,32
	35-39	113	21,44
	40-44	39	7,4
Education	High School	106	20,11
	Two-year college	70	13,28
	Bachelor's	285	54,08
	Graduate	66	12,52
Operating System Used	Android	305	57,87
	IOS	208	39,47
	Windows	14	2,66
Most Used Social Media Tools	Facebook	215	40,8
	YouTube	34	6,45
	Instagram	141	26,76
	Twitter	75	14,23
	Swarm	14	2,66
	WhatsApp	48	9,11
Average daily social media usage	1 hour or less	88	16,7
	2-4 hours	378	71,73
	5-6 hours	52	9,87
	7 hours and more	9	1,71
Average social media experience duration	Less than 1 year	11	2,09
	1-2 years	59	11,2
	3-4 years	101	19,17
	More than 4 years	356	67,55

3.2. Measures

The questionnaire developed from respective prior researches and adapted to suit social media apps. Four items were used to measure relative advantage adapted from (Moore and Benbasat, 1991; Karahanna et al., 1999). Three scale items for Compatibility used from (Moore and Benbasat, 1991; S. Taylor and P. A. Todd, 1995). For measuring trialability, four items used, and these adapted from (Moore and Benbasat, 1991). In measuring observability, three items used (Moore and Benbasat, 1991). In complexity, the scale that consists of four items used (Bradford and Florin, 2003), information, four items adapted from (Ducoffe, 1996; Chang and Zhu, 2011), scale four items used from (Ducoffe, 1996; Chang and Zhu, 2011). Sociality measured by four items adapted from (Chang and Zhu, 2011), for PU measurement, four items adapted from (Davis, 1989). PEOU measured by four scale items modified from different studies (Davis, 1989; Venkatesh and Davis, 2000). From (Chung and Austria, 2010)'s study, four items adapted to measure attitude, and the intention measured by four items (Mathieson, 1991; Pavlou, 2003). In the questionnaire, in measuring to each one of the items, a five-point Likert scale employed that ranges between "disagree strongly" (1) to "agree strongly" (5). The research model showed in Figure 1.

In order to prevent misleading, the prolonged and repeated wording, and besides for accurate measurement, we conducted the pretest that thirty participants attended. The suggestions from pretest participants have evaluated, and questionnaire constructs formed in the last shape before the main data-gathering stage.

3.3. Results

In this study, structural equation modeling (SEM) conducted to test the research assumptions and theoretical model. In the analyzing process, SPSS 23 and AMOS 23 used. Since the scales used in the data collection tool translated from the original language to Turkish, we need to understand whether the scales are reliable and valid. Before SEM, respectively, exploratory factor analysis (EFA) and confirmatory factor analysis (CFA) employed. The scales used in this research evaluated by Kaiser Maier Olkin (KMO) sample adequacy test, Bartlett Sphericity test, and Cronbach alpha values, before performing the EFA and CFA. The results are; KMO 0,882 >0,6 and the Bartlett Sphericity test found statistically significant p-value <0,001, and while found that all Cronbach's alpha values are higher than the threshold value of 0,7 (Peter, 1979; Cronbach and Shavelson, 2004) which indicate that measurement scales have internal consistency. EFA performed and as a result of the EFA, it concluded that it is appropriate to remove four items which were TRI1, INF1, PEOU3, CPL4 from the measurement scales, because of the cross and low factor loadings. At the end of the EFA process, measurement scale items used in the research shown in Table 3.

Table 2. Endogenous and exogenous measurement models fit indices

Fit indices for the measurement model.	Index Value	Endogenous Measurement Model	Exogenous Measurement Model
$\chi^2/d.f$ ($\chi^2=1144,311$, d.f.=773)	$1 < \chi < 3$	1,362	1,43
CFI	>0,95	0,98	0,933
SRMR	<0,08	0,041	0,064
RMSEA	<0,06	0,05	0,055
PClose	>0,05	0,472	0,23

The model fit measures of endogenous and exogenous measurement models were computed with AMOS23 to assess the models' overall goodness fit (χ^2/df , CFI, SRMR, RMSEA, PClose). The computed values found that were above the recommended respective threshold values (L. t. Hu and Bentler, 1999) showed in Table 2. The computed goodness of fit indices for endogenous and exogenous measurement models showed a good fit with the research data (Hair et al., 2014). The scales were then tested for statistical significance with CFA to determine whether the research data validated the default model (Lomax and Schumacker, 2010). CFA outcomes summarized in Table 3.

Table 3. Confirmatory factor analysis outcomes

Construct and Items	Std. Loading (>0.7)	No. of Items	t-value	SMC (>0.5)	CR (>0.7)	AVE (>0.5)	MSV
Relative Advantage (RA)	,820-.887	4	27,49-31,70	,756-.810	,938	,615	0,408
Compatibility (CPA)	,778-.823	3	26,32-26,37	,684-.897	,898	,606	0,353
Trialability (TRI)	,845-.888	3	20,41-23,30	,547-.682	,909	,602	0,463
Observability (OB)	,790-.842	3	24,46-26,86	,710-.854	,907	,736	0,405
Complexity (CPL)	,826-.849	3	21,26-21,42	,656-.746	,901	,692	0,307
Information (INF)	,764-.835	3	18,31-18,60	,629-.664	,878	,687	0,378
Entertainment (ENT)	,787-.827	4	19,59-20,94	,604-.699	,883	,526	0,316
Sociality (SCL)	,769-.817	4	20,23-21,92	,634-.714	,894	,556	0,303
PU (PU)	,732-.836	4	26,38-27,25	,716-.769	,922	,646	0,483
PEOU (PEOU)	,727-.865	3	28,33-29,47	,784-.802	,936	,602	0,404
Intention (INT)	,843-.912	3	24,91-38,50	,599-.900	,917	,753	0,469
Attitude (ATD)	,760-.818	4	22,65-25,19	,646-.775	,903	,697	0,436

Fornell and Larcker (1981) suggested that the convergent validity assessment process should include standardized CFA loadings, average variance explained, and square multiple correlations (SMC). The standardized CFA loadings of items aligned from 0,727 to 0,92, which were above the suggested value of 0,7. Other CFA outcome result showed that AVE value for 12 scales was above the suggested threshold of 0,5 (Hair et al., 2014). AVE>MSV assessed for discriminant validity, and outcomes showed that all constructs meet the requirements (Hair et al., 2014). Besides these results, all the CR's exceeded recommended threshold value of 0,7

(Hair et al., 2014). The SMCs outcomes above the threshold value of 0,5, which all that results indicating excellent reliability (Hair et al., 2014).

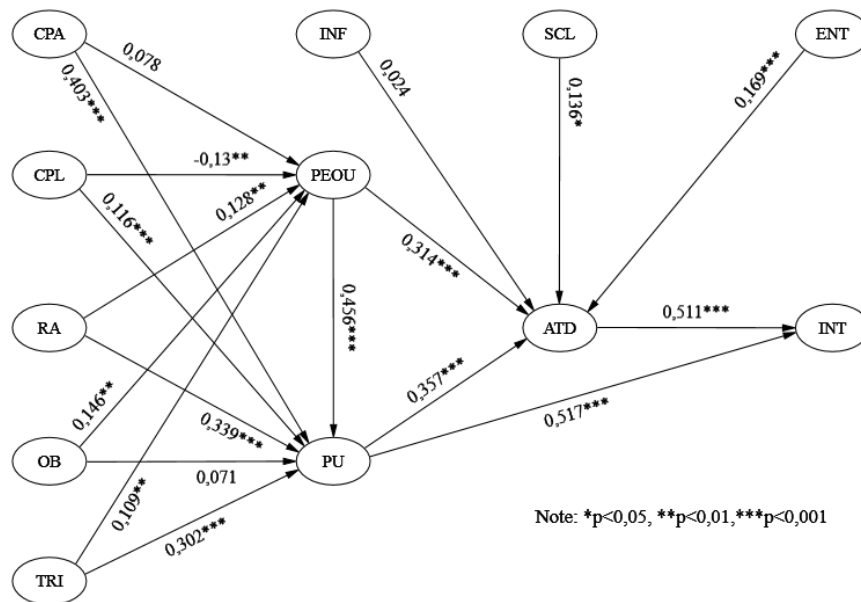
Amos23 was employed to compute model fit indices for proposed structural model and path analysis. The fitness measurements for structural model depicted in Table 4, $\chi^2/d.f.=1,48$, CFI=0,951, SRMR=0,071, RMSEA=0,058, PClose=0,035, IFI=0,953 (L. t. Hu and Bentler, 1999). The computed model fit indices indicate that the research model is suitable for path analysis.

Table 4. The research model fit indices

Fit indices	Index Value	Model Fit Criterion Thresholds	Interpretation
$\chi^2/d.f$ ($\chi^2=1144,311$, $d.f.=773$)	1,48	Between 1 and 3	Excellent
CFI	0,951	>0,95	Excellent
SRMR	0,071	<0,08	Excellent
RMSEA	0,058	<0,06	Excellent
PClose	0,035	>0,05	Acceptable
IFI	0,953	>0,95	Excellent

Since the comparison of respective recommended values with model fit indices provided evidence of a good model fit for the proposed research model, in the later section, we examined the significance and strength of hypothesized relations in the research model. Standardized path coefficients and hypothesis test results are in Figure 2. The results indicate that CPL ($\beta=-0,156$, $p<0,01$), RA ($\beta=0,116$, $p<0,01$), OB ($\beta=0,163$, $p<0,01$), TRI ($\beta=0,128$, $p<0,01$) were found significant in influencing PEOU, supporting hypotheses H₃, H₅, H₇, and H₉. PEOU found statistically meaningful that determined by these four variables and resulting in explaining 72% of the variance (R^2). PU influenced by five variables, these were CPA ($\beta=0,491$, $p<0,001$), CPL ($\beta=0,212$, $p<0,001$), RA ($\beta=0,361$, $p<0,001$), TRI ($\beta=0,89$, $p<0,001$), PEOU ($\beta=0,465$, $p<0,001$), supporting hypotheses H₂, H₄, H₆, H₀, and H₁₄.

Figure 2. Path analysis results

PU was found to be significantly affected by these five variables, R^2 resulting in a value of 0.67. Another endogenous variable ATD found that influenced by four variables and resulting in explaining 59% of the variance, these were; SCL ($\beta=0,148$, $p<0,05$), ENT ($\beta=0,229$, $p<0,001$), PEOU ($\beta=0,269$, $p<0,001$), PU ($\beta=0,3$, $p<0,001$), H₁₂, H₁₃, H₁₅ and H₁₆ supported by statistically. Another result shows that PU ($\beta=0,247$, $p<0,001$) and ATD ($\beta=0,32$, $p<0,001$)

affect the intention to use; thus, H₁₇ and H₁₈ supported and statistically meaningful. These two paths explain that 48% of the variance in intention. Besides, found that CPA had no direct effect on PEOU, OB had no direct influence on PU and INF had no direct effect on ATD. Therefore, H₁, H₈, H₁₁ hypotheses were not statistically supported.

Conclusion and Discussion

The objective of this study is to analyze users' intention toward using social media app with the framework of the TAM, innovation diffusion theory, and psychological motivation factors that of uses and gratification theory. Based on our proposed model, we examined the effects of five innovative attributes (Rogers, 1983) on PEOU, PU. Psychological motivations (Ellison et al., 2006; Jung et al., 2007; Krisanic, 2008) effects on the users' attitude, besides that PU, PEOU, and attitude effect on users' intention (Davis, 1989) were examined, overall results confirmed research model and hypothesis. The outcomes were found consistent with prior studies that PEOU positively influenced by relative advantage, observability, and trialability (Lee et al., 2011), while complexity has the negative influence on PEOU (Hardgrave et al., 2003). It implied that when social media app exceeded the expectation of users' current practices, results of using the app easily seen and understood by its respective users, and decreased risks of users' observe apps effort needed will increase PEOU of users'.

Nevertheless, an increase in users' perception about when learning, understanding to use an app, results with a decrease in users' PEOU. Also, results indicated that compatibility had no significant effect on PEOU, which in line with Lee et al. (2011)'s study. Our research results indicate that PU determined by compatibility, complexity, relative advantage, trialability, and PEOU. Reduced the risk and effort of users to try a social media application will increase the users PU.

On the other hand, providing an app to users in line with their past needs and experiences, and exceeded current practice will increase users' PU. Users felt difficulty in using an app, and they believe that helpful. Users who considered using an app to be accessible to learning and understand, they may not necessarily regard the respective app to be helpful. The users who believe that using a particular app would be easy, consider the app as useful. Consistent with the prior research of Davis (1989), in our research results showed that PU and PEOU influencing the attitude of users towards using the app, addition to that results shows that sociality and entertainment features are also crucial to determining users' attitude. Besides that, attitude and PU have a positive influence on intention, while PEOU has an indirect effect on the intention of users towards using a social media app. These findings are underpinning existing research that found a strong relationship between PU and PEOU, attitude, and PU influence on intention, formerly proposed by Davis (1989).

In line with users' previous experience, providing users' existing values and needs will increase their perception of usefulness about social media apps. Also, this will decrease the adoption of app users adoption time. The level of complexity of social media apps should be well defined since it increasing individuals PU and decreasing PEOU, well-balanced level of complexity will ease of adoption efforts, so users attitude toward using social media apps attitude will improve. In economic terms and also convenience, satisfaction, and social prestige/image provided by offer with social media app need to be well combined. Because all of these are in the context of relative advantage provided by social media apps, the increased relative advantage will increase individuals PU and PEOU. Social media apps should be observable by respective users; this will increase users' adoption rate. These study results are contrary to Legris (2003), and consistent with Tran and Cheng (2007). Observability or in other name demonstrability enable to increase users' PEOU towards the social media apps. Letting individuals have enough time for trial and giving away social media apps for free for some time will increase both individuals PU and PEOU. In perspective of benefits provided with social media app content, users seek to satisfy their sociality and entertainment needs, so that leads to

gratification. Therefore, in the context of sociality, users want to feel belonging to the social groups. Thus social media apps need to be well designed, and its functions enabled users in establishing, improving, and maintaining relationships with other users, so individuals satisfy his or her sociality needs.

Contrary to previous studies (Luo, 2002), but consistent with Dolan et al. (2016) 's study, the information does not affect users' attitude. The results contradict with the prior studies (Stafford and Gonier, 2004; Chung and Austria, 2010); entertainment is an essential aspect of users' attitude towards using social media apps. Therefore it is essential to providing activities, events, task, or idea that holds social media app users' attention and interest, which gives pleasure and delight.

This study has several limitations, so it also provides some opportunities for further research. Since this research focused on only three common U&G motivations (Ellison et al., 2006; Krisanic, 2008; Schaefer, 2008; Brandtzæg and Heim, 2009; Kim et al., 2011; Chang and Zhu, 2011; Lien and Cao, 2014), these are information, sociality, and entertainment. Further studies may focus on other motivations of U&G need to further explanation. These motivations listed as conformity, passing time, social support, self-expression, convenience, product inquiry, game, and updates. Finally, the research data collected from one district, the result may differ among other locations. This study did not categorize users' objective to use such an app and demographic attributes of users. So in this point of view, these attributes can be compared in further researches to understand the social media app users' behaviors better.

References

- Agarwal, R. (2000). Individual Acceptance of Information Technologies, (Ed: R. W. Zmud), *Framing the Domains of It Management: Projecting the Future Through the Past*: (pp. 85-104).
- Agarwal, R. and Prasad, J. (1999). Are Individual Differences Germane to the Acceptance of New Information Technologies? *Decision Sciences*, 30(2): 361-391.
- Bajaj, A., and Nidumolu, S. R. (1998). A Feedback Model to Understand Information System Usage, *Information and Management*, 33(4): 213-224.
- Baker, R. K., and White, K. M. (2010). Predicting Adolescents' Use of Social Networking Sites from an Extended Theory of Planned Behaviour Perspective, *Computers in Human Behavior*, 26(6): 1591-1597.
- Boyd, D. M., and Ellison, N. B. (2007). Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship, *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13(1): 210-230.
- Bradford, M., and Florin, J. (2003). Examining the Role of Innovation Diffusion Factors on the Implementation Success of Enterprise Resource Planning Systems, *International Journal of Accounting Information Systems*, 4(3): 205-225.
- Brandtzæg, P. B., and Heim, J. (2009). Why People Use Social Networking Sites, Paper presented at *The International Conference on Online Communities and Social Computing*.
- Cao, Y. and Hong, P. (2011). Antecedents and Consequences of Social Media Utilization in College Teaching: A Proposed Model with Mixed-Methods Investigation, *On the Horizon*, 19(4): 297-306.
- Carr, C. T., and Hayes, R. A. (2015). Social Media: Defining, Developing, and Divining, *Atlantic Journal of Communication*, 23(1): 46-65.
- Chang, H. C. (2010). A New Perspective on Twitter Hashtag Use: Diffusion of Innovation Theory, *Proceedings of The American Society for Information Science and Technology*, 47(1): 1-4.

- Chang, Y. P. and Zhu, D. H. (2011). Understanding Social Networking Sites Adoption in China: A Comparison of Pre-Adoption and Post-Adoption, *Computers in Human Behavior*, 27(5): 1840-1848.
- Chen, L.-d., Gillenson, M. L., and Sherrell, D. L. (2002). Enticing Online Consumers: An Extended Technology Acceptance Perspective, *Information and Management*, 39(8): 705-719.
- Chung, C., and Austria, K. (2010). Social Media Gratification and Attitude toward Social Media Marketing Messages: A Study of the Effect of Social Media Marketing Messages on Online Shopping Value, *Paper presented at the Northeast Business & Economics Association*.
- comSCORE. (2018). Global Digital Future in Focus Retrieved from <https://www.comscore.com/Insights/Presentations-and-Whitepapers/2018/Global-Digital-Future-in-Focus-2018>, (Access: 02.10.2018)
- Cronbach, L. J., and Shavelson, R. J. (2004). My Current Thoughts on Coefficient Alpha and Successor Procedures, *Educational and Psychological Measurement*, 64(3): 391-418.
- Davis, F. D. (1985). A Technology Acceptance Model for Empirically Testing New End-User Information Systems: Theory and Results, *Massachusetts Institute of Technology*.
- Davis, F. D. (1989). Perceived Usefulness, Perceived Ease of Use, and User Acceptance of Information Technology, *MIS Quarterly*, 319-340.
- Davis, F. D., Bagozzi, R. P., and Warshaw, P. R. (1989). User Acceptance of Computer Technology: A Comparison of Two Theoretical Models, *Management Science*, 35(8): 982-1003.
- Dolan, R., Conduit, J., Fahy, J., and Goodman, S. (2016). Social Media Engagement Behaviour: A Uses and Gratifications Perspective, *Journal of Strategic Marketing*, 24(3-4): 261-277.
- Ducoffe, R. H. (1996). Advertising Value and Advertising on the Web-Blog@ Management, *Journal of Advertising Research*, 21.
- Ellison, N., Steinfield, C., and Lampe, C. (2006). Spatially Bounded Online Social Networks and Social Capital, *International Communication Association*, 36(1-37).
- Fishbein, M., and Ajzen, I. (1975). *Belief, Attitude, Intention and Behavior: An Introduction to Theory and Research*, Reading, MA: Addison-Wesley.
- Fornell, C., and Larcker, D. F. (1981). Evaluating Structural Equation Models with Unobservable Variables and Measurement Error, *Journal of Marketing Research*, 39-50.
- Folorunso, O., Vincent, R. O., Adekoya, A. F., and Ogunde, A. O. (2010). Diffusion of Innovation in Social Networking Sites among University Students, *International Journal of Computer Science and Security*, 4(3): 361-372.
- Freeman, C. (1974). *The Economics of Industrial Innovation*, Harmondsworth: Penguin.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., and Anderson, R. E. (2014). *Multivariate Data Analysis*, Harlow, Essex: Pearson Education Limited.
- Hardgrave, B. C., Davis, F. D., and Riemenschneider, C. K. (2003). Investigating Determinants of Software Developers' Intentions to Follow Methodologies, *Journal of Management Information Systems*, 20(1): 123-151.
- Hu, L. t., and Bentler, P. M. (1999). Cutoff Criteria for Fit Indexes in Covariance Structure Analysis: Conventional Criteria Versus New Alternatives, *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1): 1-55.

- Hu, P. J., Chau, P. Y., Sheng, O. R. L., and Tam, K. Y. (1999). Examining the Technology Acceptance Model Using Physician Acceptance of Telemedicine Technology, *Journal of Management Information Systems*, 16(2): 91-112.
- Jackson, C. M., Chow, S., and Leitch, R. A. (1997). Toward an Understanding of the Behavioral Intention to Use an Information System, *Decision Sciences*, 28(2): 357-389.
- Jung, T., Youn, H., and McClung, S. (2007). Motivations and Self-Presentation Strategies on Korean-based Cyworld Weblog Format Personal Homepages, *CyberPsychology & Behavior*, 10(1): 24-31.
- Kaplan, A. M., and Haenlein, M. (2010). Users of the World, Unite! The Challenges and Opportunities of Social Media, *Business Horizons*, 53(1): 59-68.
- Karahanna, E., Straub, D. W., and Chervany, N. L. (1999). Information Technology Adoption across Time: A Cross-Sectional Comparison of Pre-Adoption and Post-Adoption Beliefs, *MIS Quarterly*, 183-213.
- Katz, E. (1974). Utilization of Mass Communication by the Individual. (Ed: J. G. Blumler), *The Uses of Mass Communications: Current Perspectives on Gratifications Research*, (pp. 19-32), Beverly Hills: SAGE Publications.
- Kietzmann, J. H., Hermkens, K., McCarthy, I. P., and Silvestre, B. S. (2011). Social Media? Get Serious! Understanding the Functional Building Blocks of Social Media, *Business Horizons*, 54(3): 241-251.
- Kim, Y., Sohn, D., and Choi, S. M. (2011). Cultural Difference in Motivations for Using Social Network Sites: A Comparative Study of American and Korean College Students, *Computers in Human Behavior*, 27(1): 365-372.
- Ko, H., Cho, C.-H., and Roberts, M. S. (2005). Internet Uses and Gratifications: A Structural Equation Model of Interactive Advertising, *Journal of Advertising*, 34(2): 57-70.
- Krisanic, K. (2008). *Motivations and Impression Management: Predictors of Social Networking Site Use and User Behavior*, University of Missouri, Columbia.
- Kyun Choi, Y., Kim, J., and McMillan, S. J. (2009). Motivators for the Intention to Use Mobile Tv: A Comparison of South Korean Males and Females, *International Journal of Advertising*, 28(1): 147-167.
- Lee, Y.-H., Hsieh, Y.-C., and Hsu, C.-N. (2011). Adding Innovation Diffusion Theory to the Technology Acceptance Model: Supporting Employees' Intentions to Use E-Learning Systems, *Journal of Educational Technology and Society*, 14(4).
- Legris, P., Ingham, J., and Collerette, P. (2003). Why Do People Use Information Technology? A Critical Review of the Technology Acceptance Model, *Information & Management*, 40(3): 191-204.
- Lien, C. H., and Cao, Y. (2014). Examining Wechat Users' Motivations, Trust, Attitudes, and Positive Word-of-Mouth: Evidence from China, *Computers in Human Behavior*, 41: 104-111.
- Lomax, R. G., and Schumacker, R. E. (2010). *A Beginner's Guide to Structural Equation Modeling*, New York: Taylor and Francis Group.
- Lucas Jr, H. C., and Spittler, V. (1999). Technology Use and Performance: A Field Study of Broker Workstations, *Decision Sciences*, 30(2): 291-311.
- Luo, X. (2002). Uses and Gratifications Theory and E-Consumer Behaviors: A Structural Equation Modeling Study, *Journal of Interactive Advertising*, 2(2): 34-41.

- Mathieson, K. (1991). Predicting User Intentions: Comparing the Technology Acceptance Model with the Theory of Planned Behavior, *Information Systems Research*, 2(3): 173-191.
- Moore, G. C., and Benbasat, I. (1991). Development of an Instrument to Measure the Perceptions of Adopting an Information Technology Innovation, *Information Systems Research*, 2(3): 192-222.
- Park, N., Kee, K. F., and Valenzuela, S. (2009). Being Immersed in Social Networking Environment: Facebook Groups, Uses and Gratifications, and Social Outcomes, *CyberPsychology and Behavior*, 12(6): 729-733.
- Pavlou, P. A. (2003). Consumer Acceptance of Electronic Commerce: Integrating Trust and Risk with the Technology Acceptance Model, *International Journal of Electronic Commerce*, 7(3): 101-134.
- Peslak, A., Ceccucci, W., and Sendall, P. (2010). An Empirical Study of Social Networking Behavior Using Diffusion of Innovation Theory, *Conference on Applied Information Systems Research (CONISAR)*, Nashville, TN., 3(1526)
- Peter, J. P. (1979). Reliability: A Review of Psychometric Basics and Recent Marketing Practices, *Journal of Marketing Research*, 6-17.
- Rogers, E. M. (1983). *Diffusion of Innovations (3rd ed.)*, New York: The Free Press.
- Rogers, E. M. (2010). *Diffusion of Innovations (5th ed.)*, New York: Simon and Schuster.
- Roy, S. K. (2009). Internet Uses and Gratifications: A Survey in the Indian Context, *Computers in Human Behavior*, 25(4): 878-886.
- Russo, A., Watkins, J., Kelly, L., and Chan, S. (2008). Participatory Communication with Social Media, *Curator: The Museum Journal*, 51(1): 21-31.
- Schaefer, C. D. (2008). Motivations and Usage Patterns on Social Network Sites, Paper presented at *the ECIS*.
- Sonnenwald, D. H., Maglaughlin, K. L., and Whitton, M. C. (2001). Using Innovation Diffusion Theory to Guide Collaboration Technology Evaluation: Work in Progress, Paper presented at *The Tenth IEEE International Workshop on Enabling Technologies: Infrastructure for Collaborative Enterprises*, Cambridge, MA.
- Stafford, T. F., and Gonier, D. (2004). "What Americans Like About Being Online", *Communications of the ACM*, 47(11), 107-112.
- Surry, D. W., and Farquhar, J. D. (1997). Diffusion Theory and Instructional Technology, Paper presented at the Proceedings of the *Annual Conference of the Association for Educational Communications and Technology*.
- Taylor, S., and Todd, P. (1995). Assessing It Usage: The Role of Prior Experience, *MIS Quarterly*, 561-570.
- Taylor, S., and Todd, P. A. (1995). Understanding Information Technology Usage: A Test of Competing Models, *Information Systems Research*, 6(2): 144-176.
- Tidd, J., Bessant, J., and Pavitt, K. (1997). *Managing Innovation: Integrating Technological, Market and Organizational Change*, Chichester, England: John Wiley and Sons.
- Tran, T. C. T., and Cheng, M. S. (2017). Adding Innovation Diffusion Theory to Technology Acceptance Model: Understanding Consumers' Intention to Use Biofuels in Viet Nam, *International Review of Management and Business Research*, 6(2): 595.
- Van der Heijden, H. (2003). Factors Influencing the Usage of Websites: The Case of a Generic Portal in the Netherlands, *Information and Management*, 40(6): 541-549.

- Venkatesh, V., and Davis, F. D. (2000). A Theoretical Extension of the Technology Acceptance Model: Four Longitudinal Field Studies, *Management Science*, 46(2): 186-204.
- Weaver Lariscy, R., Tinkham, S. F., and Sweetser, K. D. (2011). Kids These Days: Examining Differences in Political Uses and Gratifications, Internet Political Participation, Political Information Efficacy, And Cynicism on The Basis of Age, *American Behavioral Scientist*, 55(6): 749-764.
- Whiting, A., and Williams, D. (2013). Why People Use Social Media: A Uses and Gratifications Approach, *Qualitative Market Research: An International Journal*, 16(4): 362-369.
- Wu, J.-H., and Wang, S.-C. (2005). What Drives Mobile Commerce? An Empirical Evaluation of the Revised Technology Acceptance Model, *Information and Management*, 42(5): 719-729.
- Zarella, D. (2009). *The Social Media Marketing Book*, Sebastopol: O'Reilly Media Inc.

Bir Cumhuriyet Kadını Yazılarında Tanımak: İffet Halim Oruz ve Kadın Gazetesi'ndeki Yazıları (1947-1963)*

Recognizing a Republican Woman from Her Writings: İffet Halim Oruz and Her Writings in Women Newspaper (1947-1963)

Dr. Öğr Üyesi Sezen KARABULUT ¹

Öz

Türk Modernleşme sürecinin başlaması ile birlikte eğitim, kültür ve sosyal alanda yaşanan değişim ve dönüşümler beraberinde aydın bir sınıfın yetişmesine zemin hazırlamıştır. Bu aydın zümrenin içerisinde kadınların da yer aldığı görülmektedir. Dönemin öncüleri, edebi alanda başladıkları çalışmalarını kadın hareketi alanında da sürdürmüşler ve kadının kamusal alanda aktif olarak yer almasında önemli adımlar atılmasını sağlamışlardır. Aydın kadınlar denilince İffet Halim Oruz bu figürler arasında en çok akla gelenlerden biridir. Oruz'un gerek Türk Kadınlar Birliği'ndeki çalışmaları gerekse de kadın yayınları konusundaki çalışmaları dikkate değerdir. Tanzimat'la birlikte başlayan kadın yayıncılığı süreci içerisinde önemli bir gelişme göstermiştir. Ancak kadınlara yönelik hazırlanan bu yayınların önemli bir kısmı dergi formatında çıkarılmış ve içerik olarak sınırlı kalmıştır. İffet Halim Oruz başkanlığında 1 Mart 1947'de yayın hayatına başlayan *Kadın Gazetesi* ise önemli bir ilki gerçekleştirerek büyük boy, siyasi ve sosyal konulara öncelikli olarak yer vererek geniş bir içerik ile uzun yıllar yayın hayatına devam etmiştir. Bu çalışmada Cumhuriyet döneminin aydın Türk kadınlarından biri olan İffet Halim Oruz'u ve *Kadın Gazetesi*'ndeki çalışmalarını tanıtmak amaçlanmıştır. Bunun için İffet Halim Oruz'un 1947-1963 yılları arasında *Kadın Gazetesi*'nde yayınlanmış sosyal, siyasi ve eğitim hayatında kadının yeri konularını işleyen yazıları kategorik olarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk kadını, İffet Halim (Oruz), *Kadın Gazetesi*, Türk basını, kadına yönelik süreli yayınlar

Makale Türü: Derleme

Abstract

The changes and transformations in education, culture and social fields paved the way for the raising of an educated class together with the beginning of the Turkish modernization process. Women can be seen to take part, albeit limited, within this group of intellectual. These pioneers who started working in the field of literature continued also in the field of women's movement and enabled important steps to be taken for the active participation of women in the public sphere. İffet Halim Oruz has an important place among intellectual Turkish women as well. Her efforts both in the Turkish Women's Association and in the women publications are noteworthy. Women's publishing, which started with the Tanzimat period, showed a significant development in the process. However, a significant portion of these publications, which were prepared for women, were published in journal format and remained limited in content. For *Women Newspaper*, which was launched under the leadership of İffet Halim Oruz on March 1, 1947 and has continued its publication life for a long time with its wide size, preferably including political and social issues along with broad content, broke an important new ground. This study aims to introduce İffet Halim Oruz, one of the Turkish intellectuals of the Republican era, and her works in *Women Newspaper*. Therefore, the writings of İffet Halim Oruz, published in *Women Newspaper* between 1947 and 1963, on the subject on women's role in social, political and educational life were examined categorically.

* Bu makale, yazarın 2003 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsünde kabul edilen *Türk Basınında Kadın Gazetesi'nin Yeri* başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹ Pamukkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, skarabulut@pau.edu.tr.

Atf için (to cite): Karabulut, S. (2019). Bir Cumhuriyet Kadını Yazılarında Tanımak: İffet Halim Oruz ve Kadın Gazetesi'ndeki Yazıları (1947-1963), *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3), 703-719.

Keywords: Turkish Women, İffet Halim (Oruz), *Kadın Gazetesi*, Turkish press, periodicals for women

Paper Type: Review

Giriş

Kadın Gazetesi, 2003 yılında Sezen Çoğun (Karabulut) tarafından Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde *Türk Basınında Kadın Gazetesi'nin Yeri* başlığıyla yüksek lisans tezi olarak savunulduğundan bu yana çeşitli çalışmaların öznesi olmayı sürdürüyor. Bunlardan bir tanesi Birsen Ünal tarafından 2010 yılında tamamlanmış *Türk Kadınlığı İçin Çağdaş Bir Adım: Kadın Gazetesi (1947-1951)* (Ünal, 2010) başlıklı yüksek lisans tezidir. Çalışma, *Kadın Gazetesi* ile ilgili detaylı bilgiler içermektedir. Ancak bu çalışma, çalışmanın merkezine İffet Halim Oruz'u ve onun Türk çağdaşlaşmasının önemli kadın figürlerinden bir tanesi oluşunu aldığı için Ünal'ın çalışmasından ayrılır. Çilem Tuğba Akdağ tarafından hazırlanan "Modernleşme Yolunda bir "*Kadın Gazetesi*" isimli makale (Akdağ, 2010) ise *Kadın Gazetesi*'ni çağdaşlaşma eksenini üzerinden incelemiş, böylece elinizdeki çalışmadan farklı bir anlatım içerisine girmiştir.

19. yüzyıl ile birlikte başlayan kadın sorunu günümüzde de popülaritesini sürdürmektedir. Çeşitli kadın dernekleri, basın kuruluşları bu konuda sürekli faaliyette bulunuyorlar. Gazete ve dergilerde çeşitli makale ve incelemelere rastlanıyor. Kadının, Türk toplumunda etkin bir rol oynamaya başlaması ve kadın haklarını savunan gazete ve dergilerin çıkarılması Osmanlı Devleti'nde Tanzimat dönemi ile birlikte yoğunluk kazanmıştır. Türk modernleşmesinin başlaması ile birlikte kadın hayatında da bir değişim göze çarpmaktadır. Bu değişimi Batıdaki gelişmeleri dikkate almadan anlamak mümkün değildir. Çünkü Batının etkisinin Osmanlı toplumuna yoğun olarak girdiği Tanzimat'tan itibaren, hemen her konuda olduğu gibi kadın meselesinde de Batının etkisi oldukça fazla hissedilmiştir.

Kadının statüsünün tartışma konusu olamaya başlaması Tanzimat dönemine rastlamaktadır. Her ne kadar Tanzimat Fermanı doğrudan kadınlara yönelik bir haktan bahsetmese de bu süreçte başlayan ve önceki dönemlere oranla önemli sayılabilecek ilerlemelere rastlanmıştır. 1856 Arazi Kanunnamesi, "*kız evlatların babalarından kalan topraklar üzerinde erkek kardeşler gibi veraset hakkına sahip olmalarını*" tanımakta, kölelik ve cariyeliği kaldırılmakta ve kadınlara sınırlı da olsa eğitimden yararlanma olanağı tanınmaktadır. 1842 yılında Avrupa'dan getirilen ebe kadınların Tıbbiyede verdikleri kurslarla başlayan, kadınlara eğitim ve özellikle mesleki eğitim verme çabası, 1858'de ilk kız rüştiyelerinin, 1869'da sanayi okullarının, 1870'de Darülmuallimat yani kız öğretmen okullarının açılması ile devam etmiştir (Tekeli,1982: 195-198). Bu okulların yanı sıra, Osmanlı İmparatorluğunda bir düşünce basınının doğuşu da bu dönem de gerçekleşmiş ve Türklere Avrupa da neler olup bittiğini izleme ve Batının kültürel ve toplumsal olaylarının yankılarını görebilme olanağı sağlamıştır. Bu gelişmeye bağlı olarak kadının yükselmesi fikrini içeren yayınlar da basında yerini almıştır (Caporal, 1982: 51-54).

1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı kadınlara sosyal hayata katılma, çalışma hayatına girme ve yükseköğrenim görme gibi yeni bazı talepleri dile getirme imkânı sağlamış ve bu dönemde kadınların çıkardıkları dergi ve gazeteler çoğalmış, kadınlar pek çok dernekte faaliyet göstermiş, eğitim olanaklarından daha fazla yararlanmaya başlamışlardır. Kadın haklarıyla ilgili fikri gelişmeyi sağlayan yayınlar, kadınları çeşitli konularda bilinçlendirip, eğitmeyi amaçlamıştır. Eğitim, aile, çalışma, evlilik, çok eşlilik, sokağa çıkma, moda gibi konular dönemin gazete ve dergilerinde oldukça sık yer almıştır. Başlangıçta kadın haklarına gösterilen ilgi beklenenden az olmuşsa da, kadınlar arasında batılılaşma hareketleri arttıkça ve eğitim seviyesi yükseldikçe bu durum değişmiştir. Dönemin yayınlarında kadın meselesine eğilen ve bu mesele ile ilgili fikirler ileri süren kadın yazarlar ve yazılar artmıştır. Batı ülkelerindeki kadın haklarıyla ilgili gelişmeleri ve Osmanlı toplumundaki kadınların durumunu yazılarında dile getiren bu yazarlar,

kadın haklarını savunmakta, bu konudaki hürriyet isteklerini bildiren edebi yazılar dikkat çekmektedir (Kaplan, 1998: 15-23).

19. yüzyılda Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi gibi Batıyı iyi tanıyan Osmanlı aydınları da kadın hareketini destekleyen yazılar kaleme almışlardır. 1913 yılında İstanbul'da yayınlanan *Kadınlar Dünyası* dergisi de ilk sayısında girişimlerini takdir eden erkek gazetecilere sayfalarında teşekkür eder ve yine aynı sayıda kadı hukuku sütununda Dr. Abdullah Cevdet'in davalarını savunduğunu belirtir (İnsel ve İlyasoğlu, 1984: s.163-164). Kadın sorununa olan ilginin artması, kadınların eğitim seviyesinin yükselmesine ve Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamı ile kadın yayınlarının çıkmasına zemin hazırlamıştır. Türkiye'de ilk kez kadınlık konusunda yayın yapan gazete *Terakki*'dir. 1868 yılında Ali Raşit ve Filip Efendi'nin çıkardıkları bu gazete sayfalarında kadın hak ve özgürlüklerini savunan yazılara yer vermekle kalmamış aynı yıl içinde haftada bir yayınlanan *Muhadderat* ismiyle bir de ek yayın çıkarmışlardır. *Terakki*'de ve *Muhadderat*'da sık sık işlenen konular arasında, kadınlara öğrenim hakkı tanınması, çalışma olanakları verilmesi, çok eşlilik ve kadın-erkek eşitliği yer almaktadır. İkinci olarak 1875'de *Vakit* gazetesi yazarları tarafından *Mürebbi Muhadderat* adıyla haftada bir kadınlıkla ilgili bir sayı çıkarılmaya başlanmıştır. Kadınlardan çıkarılan ilk dergi ise *Şüküfezar*'dır. 1886'da Arife Hanım tarafından çıkarılan derginin bütün yazarları da kadınlardan oluşmaktadır. Arife Hanım derginin ilk sayısında yer alan önsözünde; "...Biz ki saç uzun aklı kısa diye erkeklerin alaycı görüşlerine hedef olmuş bir tayfayız, bunun karşısını ortaya koymaya çalışacağız. Erkekliği kadınlığa, kadınlığı da erkekliğe üstün tutmadan çalışma ve iş görme yolunda yılmadan adımlarımızı atacağız..." (İnsel ve İlyasoğlu, 1984: 163-164) sözleri ile amaçlarını dile getirmiştir. 1895 yılında kadınlardan çıkarılan bir diğer dergi ise *Hanımlara Mahsus Gazete*'dir. Sahipliğini Mehmet Tahir'in, yönetmenliğini ise karısı Şadiye Hanım'ın yaptığı haftalık dergi sayfalarında kadınların yazı ve şiirlerine yer vermiş, okuma yazmanın önemini vurgulamış ve üç prensibe hizmet ettiklerini belirtmiştir: iyi eş, iyi ana, iyi Müslüman olmak (İnsel ve İlyasoğlu, 1984: 164). Bunların yanı sıra *İnsaniyet*, *Hanımlara Mahsus Gazete*, *Kadın*, *Demet*, *Mehasin*, *Kadınlar Dünyası*, *Hanımlar Âlemi*, *Kadınlar Âlemi*, *Musavver Kadın*, *Kadınlık*, *Türk Kadını*, *İnci* gibi çok sayıda kadın dergisi yayın hayatında yer almıştır (Tansel, 1987: 300).

Meşrutiyetin ilk yıllarında görülen özgürlükçü ortam kadınlara yönelik gazete ve dergilerin yayını hızlandırmış ve bu yıllarda yirmi civarında kadın gazete ve dergisi yayın hayatına başlamıştır. Tanzimat'la başlayan ve Meşrutiyet yönetimi ile hız kazanan kadın hareketinin edindiği bu tecrübeler, Cumhuriyet dönemi için önemli bir hazırlık süreci oluşturmuştur. Cumhuriyet'in ilanından önce de kadınlardan, bağımsızlık mücadelesinin verildiği süreçte aktif rol oynamışlardır. Birinci Dünya Savaşı sonrası İtilaf Devletlerinin Anadolu topraklarında gerçekleştirdiği işgallere karşı düzenlenen protesto mitinglerinde yer almışlardır. İstanbul Darülfünun konferans salonunda yapılan konuşmalarda hanımlarda konuşmuşlardır. Ayrıca Sultanahmet, Üsküdar gibi mitinglerde de kadınlar konuşmuşlardır. Mitinglerde konuşan hanımların çoğu öğretmen veya darülfünun öğrencilerinden oluşmaktadır (Enginün, Canbur ve Özdemir, 1983: 14). Bu da Meşrutiyet döneminde açılan kız mekteplerinin, Milli Mücadeleye milliyetçi, aydın bir kadın potansiyeli hazırladığının göstergesidir. Ayrıca Milli Mücadele döneminde bir takım kadın cemiyetleri de kurulmuştur. Bu dönemde kurulan kadın cemiyetlerinin asıl amacı, vatanın kurtarılmasına hizmet etmektir. Bu amaçla yardım toplama, geniş kitleleri yardıma çağırma faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Asri Kadınlar Cemiyeti ile Hilal-i Ahmer Kadın Kolları, özellikle askerlere giyecek temini ve ordunun sağlık hizmetlerinde çalışmışlardır. Türk Ocakları ve Muallimler Cemiyeti'nde çalışan kadınlar da mücadeleye katkıda bulunmuşlardır (Enginün, Canbur ve Özdemir, 1983: 33).

Cumhuriyet döneminde kadın hakları konusunda ulaşılan seviye, bu devirlerdeki sosyal ve kültürel oluşumun doğal bir sonucu olarak görülmektedir. Meşrutiyet dönemi için uzak bir ideal gibi görünen bazı konular Cumhuriyet döneminde gerçekleşme fırsatı bulmuştur. Avrupa'da o sırada en yeni kabul edilen ve en çağdaş sayılan medeni kanunlardan biri olan

İsviçre Medeni Kanunu'nun Türkçeye çevirisi olan 1926 Kanunu, kadın hakları bakımından eskiye göre çok önemli bir adım niteliğindedir (Karabulut, 2012: 225-231). Çünkü bu yasa ile kadın nihayet hukuki bir kişilik kazanıyor; evlenme, boşanma, veraset, velayet gibi haklar açısından erkekle eşit bir statüye kavuşuyordu. Eskiye göre önemli bir adım olmakla birlikte, Medeni Kanun, kadın haklarının sınırlarını da çizmiştir. Kadınların siyasal haklarını kazanmalarının aşamalarına gelince: ilk aşamada kadınlar belediye seçimlerinde seçme ve seçilme haklarını elde etmişler (1930), ikinci aşamada ise (1934) milletvekili seçme ve seçilme hakkı kazanmışlardır (Tekeli, 1979: 380-381). Böylece kadınlar erkekler ile eşit siyasal haklara kavuşmuşlardır.

Cumhuriyet döneminde kadınlara sağlanmış olan haklar, kadının eğitim seviyesinin yükselmesi, kadının kamusal alandaki yerinin genişlemesi ile birlikte basında kadına yönelik gazete ve dergilerin sayısının da artmasını da sağlamıştır. *Türk Kadın Yolu, Kadın Yazıları, Cumhuriyet Kadını, Ev-İş, Kadın Dünyası, Türk Kadını, Hanımelî, Kadın Gazetesi* bunlardan bazılarıdır (İnsel ve İlyasoğlu, 1984: 172-176).

19. yüzyılda Batılı fikir akımlarının etkisi ile başlayan Türk modernleşme süreci önce Meşrutiyet daha sonra Cumhuriyet ile birlikte önemli bir değişim ve gelişim süreci yaşamıştır. Bu süreç içerisinde kadın yayınları ve kadın hakları konusunda da ciddi gelişmeler yaşanmıştır. 19. yüzyıl ile başlayan bu süreç Türk tarihinde önemli aydın kadınların yetişmesine zemin hazırlamıştır.

1. Türk Modernleşmesinde Öne Çıkan Aydın Kadınlar

Kadının gündelik hayat içerisindeki rolü, Tanzimat öncesinde sınırlı bir varlık gösterse de Tanzimat'tan itibaren bilhassa profesyonelleşme gerektiren bir takım iş kollarının neredeyse tümüyle kadınlara mahsus geliştiği söylenebilir. Mürebbiyelik, ebelik, hasta bakıcılığı gibi bazı meslekler kadınlara özgü nitelikleriyle gelişim göstermişlerdir. Bununla birlikte İkinci Meşrutiyet döneminden itibaren kadının gündelik hayattaki rolü daha görünür hale gelmiştir. Terzilik, fotoğrafçılık, memurluk, bankacılık gibi çok farklı ve bir kısmı son birkaç on yılda ortaya çıkan meslek dallarında boy göstermeye başlayan kadınlar böylece kamusal alan içerisindeki varlıklarını daha fazla hissettirir olmuşlardır (Erdem, Yiğit, 2010: 89-151).

Aydın Türk kadınının tarihsel süreçteki etkisi de yukarıdaki anlatıya uygun bir gelişim göstermiştir. Fikirsellik etkinin yaygın aracı olan yazılı eserleri üretmek, Osmanlı Devleti'nde ancak aydın kesim ailelerine mensup kadınlara has bir özellik olarak görülmüştür. Olanakları görece geniş bu kadınlar, aldıkları eğitim ve yabancı dil bilgileri ile Tanzimat öncesinde, sınırlı da olsa Türk edebiyatında yer alabilmişlerdir. Ancak Tanzimat'la birlikte ortaya çıkan sosyal hareketlilik ve Batılı eğitim kurumları ile kadınlar, edebiyatın yanı sıra basın hayatına da girerek kamusal alanda varlıklarını hissettirmişlerdir (Bkz. Koç, 2018). Meşrutiyet döneminde kadınlara yönelik eğitim kurumlarının açılması ile birlikte eğitilmiş, yabancı dil bilen, meslek sahibi kadınların sayısı artmıştır. Görece yaşanan özgürlükçü ortamın da etkisi ile kadınlar toplum içindeki etki alanlarını genişleterek çevrelerini fikirsellik olarak da etkilemeye başlamışlardır.

Dönemin önde gelen kadın yazarları arasında Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı Fatma Aliye Hanımı görmekteyiz. Kendisi, 1895 yayın hayatına başlayan ve yazarlarının hemen hepsi kadın olan *Hanımlara Mahsus Gazete* başta olmak üzere, dönemin diğer dergilerindeki yazıları, çevirileri ve romanları ile tanınmıştır. Fatma Aliye, roman niteliğindeki ilk eseri olan *Muhadarat*'ı yayınladıktan sonra Refet, Udi, Levayih-i Hayat ve Enin'i kaleme almıştır. Yazar bu romanlarında dönemin kadınlıkla ilgili sorunlarına değinmiş ve kendisinin bu konudaki görüşlerini açıklama fırsatı bulmuştur. Edebi dünya içerisinde yer almaya başladığı dönemden itibaren kadın erkek eşitliği, kadının eğitimi ve çalışması, evlenme şekilleri, çok eşlilik, boşanma, İslam da kadının yeri, sosyal hayatta aktif olma gibi konular yazarın eserlerinin konusu olmuştur (Karaca, 2011: 94-95). II. Meşrutiyet öncesinde edebi hayat içerisinde başlayan ve Cumhuriyet'e uzanan süreçte Fatma Aliye, kadın meselesi üzerine düşünen ve düşündüklerini roman ve çeşitli makalelerinde dile getiren öncü bir isim olanın yanında cemiyet

faaliyetlerinde de aktif rol almıştır. 1897 Türk-Yunan Savaşı'nda şehit ve gazi ailelerine yardım amacıyla Cemiyet-i İmdadiye Derneğini kurarak yardım kampanyası başlatmıştır. Hilal-ı Ahmer Cemiyeti'nin ilk kadın mensubu olarak Trablusgarp ve Balkan Savaşı şehitlerine yardım faaliyetleri düzenlemiştir (Kanter, 2010: 22).

Ahmet Cevdet Paşa'nın ikinci kızı Emine Semiye Hanım da aydın kadınlar arasındaki öncü isimlerden biridir. 1864-1944 yılları arasında yaşamış, Batıda eğitim gören ilk Türk kadınıdır. Emine Semiye Hanım aynı zamanda Türk edebiyatının ilk kadın yazarlarından biri olmuştur. *Hanımlara Mahsus Gazete*, *Kadın*, *Mütalaa*, *İnci*, *Yeni Gazete*, *Yeni Asır* gibi çeşitli gazete ve dergilerde yazılar kaleme almıştır. *Hanımlara Mahsus Gazete*'nin çocuk terbiyesi hakkında yazılar yazan "Muharrire-i Mahsusa" unvanını almıştır (Kurnaz, 2008: 53-54). Yazarlığın yanı sıra siyasi hayatta da aktif rol oynayan Emine Semiye Hanım İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin faal üyeleri arasında yer almış ve Selanik Kadınlar Şubesi'nin yönetiminde bulunmuştur. Daha sonra ise Osmanlı Demokrat Fırka'nın üyesi olmuştur. Emine Semiye'nin İkinci Meşrutiyet'in ilanı üzerine Hürriyet Meydanı'nda "yaşasın vatan, yaşasın millet, yaşasın hürriyet" (Çakır, 1996: 55) diye seslenerek verdiği nutuk da onun aydın bir kadın olarak demokrasiye olan inancının bir yorumu olarak değerlendirilebilir. İlk kadın derneği olarak kabul edilen Şevket-i Nisvan Cemiyeti'nin ve Edirne'de Hizmet-i Nisvan Cemiyeti'nin kurucusudur. Bu dernekler aracılığı ile kadınların eğitimine destek vermiş ve onları küçük işyerleri açarak üretime katılmaya teşvik etmiştir (Karaca, 2011: 128).

Şüphesiz Sabiha Sertel ismi de Türk kadın hareketinin ve aydın kadın tanımlamasının önemli öznelerinden bir tanesini oluşturmaktadır. Sabiha Hanım, Mütareke yıllarında yayınlanan *Büyük Mecmua*'da kadın hakları alanında yazdığı yazılar ile sesini duyurmayı başarmış ve Cumhuriyet Türkiye'sine değin etkileri görülecek önemli fikirleri kaleme almıştır. Örneğin 'Türk Feminizmi' teriminin ilk defa bu dergide işlendiği görülmüştür. (Toprak, 2014: 175).

Kadınların tarihsel süreçte boy göstermesi, Milli Mücadele yıllarında hayli belirgin hale gelmiştir. Milli Mücadele dönemi mitinglerinde kadınların aktif siyasette yer almaları, henüz kadınlara siyasi hakların tanınmadığı bir iklimde dikkate değer bir gelişmedir. Halide Edip Hanım'ın Fatih (*Yeni Gazete*, 20 Mayıs 1919), Kadıköy (*Vakit*, 23 Mayıs 1919) ve Sultanahmet mitinglerindeki konuşmaları (*Alemdar*, 24 Mayıs 1919), Şükûfe Nihal'in ikinci Sultanahmet Mitinginde yaptığı konuşma ve Üsküdar Doğancılar parkında bazı kadın göstericilerin işgali protesto için toplanmaları ve burada çeşitli nutukların atılması önemli örneklerdir (*Alemdar*, 19 Mayıs 1919). Ayrıca Milli Mücadele döneminde kurulan çeşitli kadın cemiyetlerinin de büyük yararlık gösterdiğini belirtmek gerekir. Bu cemiyetler 'Kasaba İslam Kadınları Cemiyeti', 'Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti' ve 'Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Şubesi' olarak söylenebilir (Kurnaz, 1991:115-120).

Dönemin aydın kadınları arasında önemli bir isim de adını yukarıda da zikrettiğimiz Şükufe Nihal'dir. Şükufe Nihal birçok kadın dergisinde kadın haklarını savunan yazılar kaleme almasının yanı sıra çeşitli derneklerde de faaliyet göstermiştir. Milli Mücadeleyi desteklemek için Asri Kadınlar Cemiyeti'ne üye olmuş ve işgalleri protesto etmek amacıyla düzenlenen mitinglere destek vermiştir. Ayrıca Osmanlı kadınına eğitim haklarını kazandırmak, çalışma hayatıyla tanıştırmak ve kadın hakları konusunda bilgilendirmek amacıyla kurulan Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyet'inde faaliyet göstermiştir. 1923 yılında da Kadınlar Halk Fırkasının çalışmalarında aktif olarak yer almıştır (Çalışkan ve Özey, 2016: 63).

Kadınların sadece kamusal alanda değil siyasi alanda da varlık göstermeleri gerektiği fikrini savunan Nezihe Muhiddin 1923 yılında Kadınlar Halk Fırkasını kurmuştur (Zihnioğlu, 2003: 127). 1924'de TBMM'de Hukuk-u Aile Kararnamesi gözden geçirileceği sırada Nezihe Muhiddin başkanlığında İstanbul da hanımlara mahsus konferans düzenlenmiş ve kadınlara boşanma, çok eşlilik ve erkekle eşit haklar konusunda bilgiler verilmiştir. Kendisi Kadınlar Halk Fırkasının kapatılmasının ardından Türk Kadınlar Birliği'nin kurucu üyeleri arasında yer

almıştır. Ayrıca *Kadın Yolu Mecmuası*'nda kadınların siyasi ve sosyal taleplerini içeren yazılar kaleme almıştır (Balcı ve Tuzak, 2017: 47).

Türk'ün Ateşle İmtihani, *Ateşten Gömlek* gibi önemli eserleri ve Sultanahmet Mitinginde yaptığı çarpıcı konuşması ile ön plana çıkan Halide Edip de dönemin önemli bir diğer aydın Türk kadınıdır. Öyle ki, Birleşik Devletler'in ünlü gazetesi *The New York Times* sıkça Halide Edip Hanım'ın görüşlerine yer vermiştir (Koç, 2018: 306-322). Milli Mücadele sırasında Anadolu Ajansı ve Türk Ocaklarında faaliyet göstererek Milli Mücadeleye destek vermiştir.

20. yüzyılın başında edebi eserlerinde kadın konusuna sıkça yer veren önemli kadın yazarlardan biri de Müfide Ferit'tir. 1913 yılında *Hayat Hanım* isimli hikâyesinde farklı toplumsal kesimlere mensup kadınların çalışma hayatının içinde yer alması gerektiği ve mutlaka bir meslek sahibi olmasının gerekliliği üzerinde durmuştur. Ayrıca *Büyük Mecmu*, *Türk Kadını ve Hâkimiyet-i Milliye* gibi çeşitli yayın organlarında makaleler kaleme almıştır (Demircioğlu, 1998: 13-15).

Türk aydınlanma süreci olarak tanımlanan bu dönemde birçok aydın Türk kadını yetişmiştir. Yukarıda dönemin öne çıkan birkaç aydın Türk kadınının faaliyetlerinden bahsedilmiştir. Bunların arasında öne çıkan bir başka isim ise İffet Halim'dir. Çalışmanın konusunu oluşturduğu için İffet Halim ve çalışmaları ayrı bir başlık altında değerlendirilmiştir.

1. 1. İffet Halim Oruz ve Çalışmaları

Daha önce de değinildiği gibi bu dönemin aydın kadınları görece imkânları geniş, iyi eğitilmiş ailelere mensuptur. İffet Halim'de 1904 yılında Bağdat caddesinde bir köşkte, eğitilmiş bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir (Köse,2006: 2). İffet Halim, 1940 yılında İktisat Fakültesinden mezun olduktan sonra Fiyat Murakabe Teşkilatı'nda çalışmaya başlamış ve uzun yıllar burada görev yapmıştır (Oruz, 1986: 51). Fiyat Murakabe Teşkilatı'nda çalışırken diğer taraftan da Kadıköy Halkevi'nin kültür bölümünde başkanlık yapmıştır (Oruz,1986: 57). Daha sonra eşinin generalliğe yükselmesi üzerine kendisine görevinden ayrılması talebi gelmiş ve büyük istekle başladığı Fiyat Murakabe Teşkilatı'ndaki görevinden ayrılmıştır. Ancak işinden ayrılması onu kamusal alanda aktif ve üretken bir kadın olmasına engel olmamıştır. Gerek sosyal gerekse de siyasal alandaki çalışmalarına devam etmiştir. Özel Gazetecilik Lisesine öğretmen olarak atanmış ve burada basın tarihi, basın ahlakı ve basın tekniği gibi dersler okutmuştur (Oruz, 1986: 52).

Görüldüğü gibi İffet Halim, dönemin koşullarında yükseköğrenimini tamamlayan ilk kadınlardan biri olmuş ve çalışma hayatının içinde aktif olarak yer almıştır. Bu süre zarfında kadın hareketleri içerisinde de bulunmuştur. Bu konuda annesinin kendisi üzerinde yarattığı etkiyi şu şekilde ifade etmektedir; "*Ben annemin Hukuk-u Nisvan Cemiyeti'nde bulunmasından dolayı dokuz yaşından itibaren kadın hakları davasını benimsemişimdir. Ve bir ömrü bu davaya adanmış bulunuyorum*" (Oruz,1986: 12). Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren aktif olarak kadın hareketinin içinde yer almıştır. Bu konudaki ilk filli girişimi ise 1927 yılında Türk Kadınlar Birliği'nin Diyarbakır şubesini açmasıdır (Oruz,1986: 25). Eşinin tayini dolayısıyla önce İstanbul'a daha sonrada Ankara'ya taşınmak zorunda kalmıştır. Ancak gerek kadın hareketindeki gerekse de sosyal alandaki çalışmalarına hiç ara vermemiştir. İstanbul'da bulunduğu sürede Türk Kadınlar Birliği'nin çalışmalarına destek vermiş, Ankara'ya taşındıktan sonra ise Halkevi ve Yardımseverler Derneği'nin çalışmalarına katılmıştır (Oruz,1986: 39).

İffet Halim Oruz'un çok yönlü kişiliğinin önemli göstergelerinden biri de edebiyat alanında verdiği eserleridir. *Fusun*, *Tul Daireleri*, *Kışın Baharı* isimli şiir kitapları; *İstifçi* romanı ve yanı sıra *Türkiye'de Kadın Devrimi*, *Yeni Türkiye'de Kadın* isimli siyasi ve sosyal içerikli çalışmaları da kaleme almıştır (Köse,2006: 70-77). Bunların yanında İffet Halim Oruz'un kadın yayın hayatına kazandırdığı en önemli çalışması ise *Kadın Gazetesi* olmuştur.

2. Yöntem

Bu çalışma, tarih bilimi alanında gerçekleştirilmiş olup, tarih metodolojisinin gereklerine göre inşa edilmiştir. Bu nedenle öncelikle konu tespiti gerçekleştirilmiş, ardından makalenin oluşturulabilmesi için gerekli olan birincil ve ikincil kaynaklar tespit edilmiştir. Sonrasında bu kaynakların elde edilmesi, kataloglanması ve değerlendirilmesi aşamaları gerçekleştirilmiştir. Birincil kaynak hususunda konunun öznesini oluşturan *Kadın Gazetesi*'nin ilgili nüshaları ve İffet Halim Oruz'un bu gazetede yayınlanan yazıları tespit edilmiştir. Bunlar, *Kadın Gazetesi*'nin süreli yayın koleksiyonuna sahip İzmir Milli Kütüphane'den temin edilmiştir. Ayrıca çalışmadaki bulguları ve savları destekleyip kanıtlayacak özelliklere sahip başka süreli yayınlardan da birincil kaynak olarak yararlanılmıştır. İkincil kaynak grubunu ise kitap, makale ve tezler oluşturmuştur. Başta çalışmanın gerçekleştirildiği Pamukkale Üniversitesi Kütüphanesi ve İzmir Milli Kütüphane olmak üzere çeşitli araştırma merkezlerinden bahse konu ikincil kaynaklar temin edilmiştir. Sonuçta, çalışmanın hipotez ve bulgularını destekleyecek birtakım bilgileri araştırma içerisinde okuyucuya sunacak veriler elde edilmiştir.

3. İffet Halim Oruz'un *Kadın Gazetesi*'ndeki Yazıları (1947-1963)

3.1 İffet Halim Oruz Kadın Gazetesi'ni Anlatıyor

Tanzimat ve Meşrutiyet döneminin sağladığı birikim ve Cumhuriyet yönetiminin kadınlara sağladığı olanaklar basında kadına yönelik yayınların sayısını arttırmıştır. 1925 yılında Türk Kadınlar Birliğinin yayın organı olarak *Türk Kadın Yolu* okuyucunun beğenisine sunulmuş 1926'da ise *Kadın Yazıları* dergisi milli aile dergisi olarak yayın hayatına başlamış ve kadının aile içindeki işlevini yeniden tanımlamaya yönelik yazılar kaleme alınmıştır. Ayrıca derginin dikkat çeken yazılarından birinde Cumhuriyet yönetiminin Avrupa'ya öğrenci göndermesi eleştirilerek, bu yolla gençlerin ahlakının bozulduğundan bahsedilmiştir (*Kadın Yazıları*, I/7, Ekim 1962: 15). 1934'de çıkan *Cumhuriyet Kadını* dergisi Türk kadınına şöyle tanımlanmaktadır; "...Cumhuriyet devrinde yaşayan kadın cepheli kadın değildir. Bütün manası ile iş hayatında olduğu kadar eğlenceli cemiyet hayatında da kendisini gösteren kadındır. Fikir mücadelesine, edebiyat hareketlerine, spora ve aynı zamanda ev kadınlığına, anneliğe ve zevceliğe merbut mükemmel bir kadındır..." (*Cumhuriyet Kadını*, I/1, Mart 1934: 5). İkinci Meşrutiyetten 1920'lere değin, kadın dergilerinde sıkça bahsedilen hedeflere, Cumhuriyet döneminin yasal düzenlemeleriyle ulaşılmıştır. *Cumhuriyet Kadını* dergisinde de tanımlandığı üzere, artık Türk kadını çok yönlü, iş hayatından toplumsal hayata, aile hayatından fikir hayatına kadar çok çeşitli alanlarda aktif bir birey haline gelmiştir. Ancak 1930'lardan itibaren kadın dergiciliğinin ana temalarını kadının annelik ve ev hanımlığı rolleri oluşturmuştur. Bu duruma örnek olarak 1937'de Tahsin Demiray tarafından çıkarılan *Ev-İş* dergisi gösterilebilir. Derginin çıkış amacı, Türk kadınına ev ve eş işleri ile ilgili bilgiler sunmak olarak açıklanmıştır (*Ev-İş*, I/1, Nisan 1937: 7-13). 1953 yılına kadar yayını sürdürülen dergi; örgü, yemek, dikiş, moda, güzellik ve görgü kuralları gibi konulara ağırlıklı olarak yer vermiştir. 1 Mart 1940'da moda ve sinema başlığı ile yayın hayatına giren *Kadın Dünyası* dergisi 1958 yılına kadar yayınına devam etmiştir. Çıkış amaçlarını şu sözler ile dile getirmişlerdir; "...ev, aile, çocuk, aşk, izdivaç, his, fikir, moda, süs, temizlik, güzellik, zarafet, cazibe, annelik, çocuk bakımı, ev idaresi... vesaire gibi konularda kadınlarımıza rehber...olacaktır..." (*Kadın Dünyası*, I/1, Mart 1940: 5-7). 1944 yılında aylık aile dergisi başlığı ile *Türk Kadını* dergisi yayına başlamış, ağırlıklı olarak çocuk bakımı gibi konulara yer vererek kadınları çocuk bakımı konusunda bilgilendirmeye çalışmıştır (*Türk Kadını*, I/4, Haziran 1944: 3-5). 1945 yılında "*Ev-İş-Moda, Elişleri, Yün, Örgü İşleri Dergisi*" başlığı ile *Ev-Kadın* yayın hayatına başlamıştır. Yazı kurulu, derginin çıkış amacını şu sözlerle dile getirmiştir;

"...Şimdiye kadar yurdumuzda birçok kadın dergileri çıkmıştır. Fakat evi ve kadını temsil eden ve ciddiyetle bu işi başaracak dergiler bulunuyorsa da, bunlar kâfi derecede ev ve kadını tatmin edecek kıymette değildir. Bugünkü

modern Türk kıızı, Türk kadını her şeyin daha iyisini ve daha üstününü elde etmek istiyor...Bugünün kadını, eskilere göre erkeğin yapamayacağı işlerde bile yüksek zekaları ve bilgileri ile başaracak bir durumdadır. Fakat kadının ilk ve önemli vazifesinden birisi de ana olmaktır. Çünkü bir milletin, bir varlığın yaşaması, gelişmesi ona bağlıdır. İkinci vazifesi de, sosyete, ekonomide, aile geçiminde, ev bakımında ve evine yapabileceği büyük gösteriler her şeyden üstün tutmasıdır...” (Ev-Kadın, I/1, Nisan 1945: 3).

1947'de *Aile*, 1948 yılında da *Hanımeli* dergileri kadın dergileri arasındaki yerlerini almışlardır. *Hanımeli* dergisi 1948-1953 yılları arasında yayın yapmıştır. Derginin *Biz Bize* adlı köşesinde kadının en önemli görevinin evini hem kendisi hem de eşi ve çocukları için yaşayabilecekleri temiz, toplu, samimi ve şirin bir yuva haline getirmek olduğu vurgulanmıştır (Babalık ve Erdoğan, 2016: 181). Yukarıda isimlerini verdiğimiz dergilerin çıkış amaçlarından da anlaşılacağı üzere kadının çoğunlukla annelik, ev hanımlığı kimliğine vurgu yapılarak kadını dar anlamda değerlendirilen yayıncılık çizgisi izlenmiştir. Dergilerin konularını çoğunlukla moda, magazin, çocuk bakımı ve ev işleri gibi konular oluşturmuştur. Kadına siyasal, sosyal ve kamusal alanda aktif olarak yer veren rollerin yerine ev hayatı ile sınırlı roller biçilmiştir.

Ancak tüm bu kadın yayınları içerisinde hem biçim hem de içerik olarak farklı bir yere sahip olan, 1 Mart 1947'de İffet Halim Oruz'un başkanlığında yayın hayatına başlayan *Kadın Gazetesi* olmuştur. Gazete; “*Haftalık, İçtimai, Siyasi, Kadın Gazetesi*”, *Kadınlığımızın Düşünce, Görüş ve İsteklerine Hizmet Etmek İçin Çıkıyoruz*”, “*Yuvayı Dışı Kuş Yapar – Yurdun İçtimai ve İktisadi Davaları, Kadın Elinin Çevikliğine ve Kadın Yüreğinin Hassaslığına Daima Muhtaçtır*” sloganlarıyla yayın hayatına başlamış ve 1967 yılına kadar yirmi yıllık süreçte yayını başarıyla devam ettirmiştir. Altı aylık süre zarfında Cumartesi günleri yayınlanan gazete, 18 Ağustos 1947'den itibaren Pazartesi günleri yayınlanmıştır. Ancak pazartesi günleri baskının yetişmesi konusunda yaşanan sıkıntılardan dolayı 13 Ekim 1952'den itibaren Perşembe günleri yayınlanmıştır. Gazetenin çıkış amacını kurucuları ilk sayısında şu şekilde açıklamışlardır:

“Cumhuriyet inkılâbı kadınlığımıza ileri dünya kadınlığı arasındaki yerini vermiş bulunuyor. Türk kadınındaki kan ve ruh vasıflarını bu hamlenin hem hızla hem de başarı ile vücut bulmasını desteklemiştir. Bundan dolayı “Kadın Gazetesi” Türk kadınlığının geçmişteki mevzularıyla ilgilenmek istemeyecek, kısaca kadın-erkek eşitlik davası üzerinde fikir yürütmek lüzumunu duymayacaktır. Cemiyet içinde kadınla ilgili cinsel ve sosyal mevzular, “Kadın Gazetesi”nin de mevzuunu teşkil eder. Memlekete ve aileye yararlı görülen ve kadınlığımızın tekâmülüne yardım edecek, ilim, sanat, fikir hareketlerine ve kadınla ilgili görüş, duyuş ve düşünceleri için “Kadın Gazetesi”nin sayfalarını daima kendisine açık bulacaktır. En tanınmış kadın yazarlarımız, kadın doktorlarımız, hukukçularımız ve terbiyecilerimizin fikir ve sanat hareketlerine sayfalarımızı vermiş bulunuyoruz. Okuyucu, kadınlığımızın her türlü içtimai, edebi kabiliyetlerini ve sanat, fikir hareketlerini, ayrıca dünya kadınlık âleminde edinilecek bilgileri, derli toplu olarak “Kadın Gazetesi”nde bulacaktır. Cemiyetin en büyük varlığını teşkil eden kadın tahassüsü ve şefkatinin kaynağı ve kucağı olmak amacımızdır. Yuvayı dışı kuş yapar-Yurdun içtimai, iktisadi ve kültürel davaları kadın elinin çevikliğine ve kadın yüreğinin hassaslığına daima muhtaçtır. Böylece kadınlığımızın düşünce, görüş, duyuş ve isteklerine hizmet için çıkıyoruz” (Kadın Gazetesi, 1 Mart 1947).

Görüldüğü gibi gazetenin amacı kadınlara, erkekler ile eşit haklar verilmesini talep etmek değildir. Çünkü bu haklar kadınlara Cumhuriyet inkılâbı ile birlikte verilmiştir. Fakat gazetede üzerinde durulan konu bu hakların fiiliyattaki geçerliliğidir. Bu konu da İffet Halim Oruz “*Davalarımız*” başlıklı yazısında şunları ifade etmiştir:

“Biz davalarımızı siyasi, iktisadi ve içtimai olarak üç esasa bağlıyoruz ve bu sıraya göre tahliline girişiyoruz. Vakıa ele aldığımız mevzuların birbiri içine girmiş bulunması dolayısıyla ayırt edilmesi güçtür, bununla beraber izaha uğraşıyoruz... Türkiye’de, dünya ölçüsünde yapılmış olan siyasi kadın hamlesi, Meşrutiyet inkılâbında tamamıyla ele alınmış ve bunun neticesinde de kanunlaşmıştır. Yani eşit hak mevzuu, siyasi hakların eşitliğine kadar genişlemiş ve Türk kadınlığı buna da sahip olmuştur. Kadınlarımız arasında da eşit hak vermeyen maddeler, teferruata aittir denecek kadar ehemmiyetsizdir. Belde, aile birliği meselelerinde gördüğümüz gibi sosyal bünyenin icabı bakımından ele alınmış ve disiplin esaslarına dayanır, eşit hak mefhumu ile ilgili olmayacak bir takım şeylerdir. Herhalde siyasi eşitlikte, nazari olarak tam bir olgunluk vardır. Fakat fiili olarak bu olgunluğumuz tamamıyla mevcut mudur?...İşte bir dava... İkinci olarak iktisadi davalarımız vardır ve bununla ilgili meseleler ortaya çıkar. Kadının çalışması memleketin bünyesi icabına uygun mudur? Vakıalar nelerdir?...Üçüncü olarak, içtimai davalar vardır. Kadınlığımız, İslam akidelerinin yarattığı aile kadını tipinden ayrılmıştır. Bilhassa, şehirde, garpli kadın tipi dediğimiz şeklin kisvesine ve adetlerine bürünmüştür. Ancak bu şekilde içinde en mükemmel, en orijinal vasfi edinmiş midir? Yoksa gelenekleri bırakarak, görenekleri arasında bocalamakta mıdır? Aile bütçesine bir yük mü olur? Çocuğu yetiştirmede eksik tarafları var mıdır” (Oruz, Kadın Gazetesi, 22 Mart 1947).

Anlaşıldığı üzere, gazetenin amacı, kadını sosyal hayatta daha aktif kılmaktır. Sahip olduğu hakların farkında olarak bu haklarını olgunlukla sosyal hayatta kullanmasını sağlamaktır. Aynı zamanda kadının bir ülkenin iktisadi bünyesindeki önemi vurgulanarak, kadınları çalışma hayatına sevk etmektir. Buradan da *Kadın Gazetesi*’nin dönemindeki kadın gazete ve dergilerinden ne kadar farklı olduğu görülebilir. Öncelikle ebat olarak *Kadın Gazetesi* bir dergi gibi küçük boyutlu ve kadın resimleri ile süslü olarak değil, bir gazete gibi büyük ebatta yayınlandığı belirtilmelidir. İçerik olarak da kadını sadece bir anne veya ev kadını olarak görmektense sosyal hayatın bir parçası olarak görmüştür. Bu konuda İffet Halim Oruz “*Kadın Gazetesi*’nin Bir Yıllık Çalışması Dolayısıyla” adını taşıyan makalesinde şunları yazmıştır:

“Memlekette yokluğumu hissettiğimiz için giriştiğimiz bu mücadelenin birinci yılını tamamlamış oluyoruz. Kadınlar Dünyası adını taşıyan ve 1914’den sonra bir adım daha Türkiye’de benzerine rastlamadığımız derginin çıkış yıllarından bugüne kadar aradan 34 yıl gibi uzun bir devre geçmiş bulunuyor. Bu otuz dört yılın bizim tarihimize göre süresi bir asır kadar uzundur. Çünkü hadiseler o kadar değişik, geçirdiğimiz inkılâbın yürüyüş kabiliyeti o kadar hamlelidir. Kadınlarımızda bu hamleler içinde o derece geniş hamlelerle yürümüşür ki memleket ölçüsü içindeki yerini almıştır. Fakat buna rağmen teşkilatsız ve kendi kendimizin dayandığı bir fikir organı olmadan şu âlemin ortasında ve 1948 yılında kadınlığına seçme hakkı tanınmış ve tek dereceli seçim ölçüleri onanmış bir millet kadrosu içinde bulunarak düşünüyoruz ki; cinsiyetimizin hususiyetlerini gözeterek, yurttan, ailede, dernek işlerinde ve meslek sahasında kadınlığımızın vatana ve millete daha yararlı olması için gücünü kendi zümresinden olan topluluklara ve yine mahiyetteki içtimai ve fikri mücadelelere ön ayak olacak yayın kabiliyetine son derece ihtiyacı vardır... Çıkış tarihimiz olan 1 Mart 1947 gününden beri mücadelemizin başlıca hedef noktaları şunlardır:

1. Gazeteye bir kapak ve kapağın üzerine açık saçık bir kadın portresi yapıştırmamak için bayilerle mücadele ediyoruz.

2. *Ecnebi gazeteleri ellerinde dolaştırmak zevkinde ve bu yüksek teknik kabiliyetli mecmualardan aşağısını beğenmemek illetiyle malul olan zümrelere dertlerimizi ve davalarımızı dinletememekle mücadele diyoruz.*

3. *Adamsendecilikle mücadele ediyoruz.*

4. *Tamamıyla kendilerine hitap ettiğimiz halde böyle ağır başlı şeyleri okumayan büyük bir zümre ile mücadele ediyoruz...* (Oruz, *Kadın Gazetesi*, 1 Mart 1948).

İlk çıktığı günden itibaren mücadelesini sürdüren gazete, zengin bir içerikle siyasal, toplumsal ve ekonomik konulara değinmiştir. Aynı zamanda kadınlar için moda sayfası, sinema, tiyatro, edebiyat köşelerine de yer vermiştir. Bunların yanı sıra kadının toplumdaki aktif rolünün önemini anlaşılması sağlamak için “*Dünya Kadınlığı*” başlıklı bir köşe hazırlanarak tarih içerisinde, ülkelerinin toplumsal, siyasi, ekonomik ve eğitim alanlarında ismini duyurmuş başarılı kadınlardan örnekler verilmiştir. Gazete bu yazılar aracılığıyla Türk kadınının toplum içerisindeki rolünü daha faal bir duruma getirmeyi ve Türk kadınına verilmiş olan hakların sadece resmîyette kalmayarak fiiliyata dökülmesini amaç edinmiş ve bu doğrultuda birçok farklı konuyu sütunlarında işlemiştir. Bu konuyu İffet Halim Oruz “*Kadın Gazetesi*” başlıklı yazısında şu şekilde açıklamıştır;

“Bu sayıdan itibaren içtimai, iktisadi, edebi, kültürel mevzularla beraber, kadın ve çocuk sağlığı, zarif ve ucuz giyinme, zevkle ev döşeme, çiçek bakımı, hayvan sevgisi, spor, dünya kadınlığı, köy kadınlığı, ev kadını mevzularından bahseden sütun ve sayfalar açmaya başlamıştır. Sütunlarımız memleketin her tarafından gönderilen kadınlık düşüncesi, dert ve davalarına açık bulunacaktır. Cemiyetimiz içindeki kadınlık hareketlerini, hassasiyetle takip etmekteyiz. Bu suretle okuyucularımız, Kadın Gazetesi’nde kadınlığımız hareketlerini bulabilecekler... Dünya kadınlığı hakkında da daima bilgi vereceğiz. Gelecek sayılarımızda meslek, aile, köy kadınlarımızla yapılmış anketler ve röportajlarda bulunacaktır... Aile kadınlarımıza kolaylık olmak üzere patron şemaları neşredebileceğimiz gibi aynı zamanda patronlarda vereceğiz... Avrupa moda evleri ile yapılacak hususi temaslar ile yabancı basın ve gazete mecmualarında yayınlanmamış orijinal modellerde temin olunacaktır. Elishlerine, trikotaja da ayrıca yer vereceğiz. Bu suretle Kadın Gazetesi her bakımdan kadınlığımıza yardım ve hizmet edecektir” (Oruz, *Kadın Gazetesi*, 1 Mart 1947).

Gazete bazı sayılarını tematik basarak, o sayıyı yalnızca bir konuya ayırmıştır. Örneğin 12 Temmuz 1947 tarihinde çıkarılan sayı ‘moda’ mevzusuna hasredilmiş ve bu durum “*Moda ve Lüks*” başlıklı yazısında İffet Halim Hanım tarafından şöyle açıklanmıştır;

Kadın Gazetesi, bu sayısını moda mevzuuna hasretti. Sosyal davalar ve dertler üzerinde kadınlığımızın görüş, düşünce ve duyularına sayfalarını açmış olan gazetemizin, bütün bir kadınlık âlemini pek yakından ilgilendiren ve iyiye kötüye çekilmeye pek müsait olan mevzuu ile etraflıca uğraşması yerinde olacaktır...” (Oruz, *Kadın Gazetesi*, 12 Temmuz 1947).

1947 yılında yayın hayatına başlayan *Kadın Gazetesi*, amaç ve ilkelerinden taviz vermeyen özellikleriyle 1962 yılına kadar gelmeyi başarmıştır. Fakat 10 Mart 1962 tarihli sayısından itibaren sadece *Kadın* olarak kalmış, siyasi konulara dair içeriği zayıflayan ve görsellere ağırlık veren bir dergi özelliğine bürünmüştür. Hâlbuki çıktığı yıllarda diğer kadın yayınlarının kapaklarını kadın resmi ile süslemelerini eleştirmiştir. Fakat bu yıldan itibaren *Kadın Gazetesi* de kapağını bir kadın resmiyle süslemiş ve bu durumu gazetenin sahibi İffet Halim Oruz şu şekilde açıklamıştır:

“Kadınlar, Cumhuriyet’in nimetlerinden kültürel alanda gereği kadar faydalanmışlardı da, bu gücü teşkilatlı olarak kullanmasını bilememişlerdir. Devrimci geçinen bütün partilerin idarecileri ise asla kadın devrimine yer

vermemişlerdir. Bu noktada dava toplumun görüşüne dayanır. Onunla aydın kadın teşkilatlı olarak savaşıacaktır. Kadın Gazetesi bu savaşımın organıdır. Doğrusu şunu da belirtmeliyim ki, son yıllarda aydın kadının bizim çevremizdeki halkalanması gücümüzü arttırmıştır. Birçokları da, çok okunması Kadın Gazetesi'nin yaldızlı hap gibi, umumi efkârı tutan ölçülerle yayınlanmasını deyimler. Bu sayıda kapağımıza dikkat edenler, adeta arkadaşlar arasında savaşıma açan bir yaldızlı hapla çıktığımızı görecektir. Bu bir deneydir, bizi davalarımızdan şaşdırtmaz..." (Kadın Gazetesi, 10 Mart 1962).

Oruz'un açıklamasından da anlaşıldığı gibi gazetenin içeriğinde çok fazla değişiklik yapma yoluna gidilmemiştir. Ancak ebat olarak küçüldüğü için siyasi içerikli haber sayısında azalma olmuş buna rağmen sosyal konular ve fikir yazılarında herhangi bir daralma olmamıştır. Oruz bu konu ile ilgili şunları söylemektedir;

"Kadın Gazetesi, 1 Mart 1963 tarihinde 17. yayın yılına girmektedir. Dergi haline girdiğimiz 1 Mart 1962'den bu yana da bir yıl geçmiştir. Her yıl dönümünde baş sütunumuzda davalarımız, hamlelerimiz ve karşılaştığımız birçok güçlükler hakkında çeşitli yazılar kaleme aldık. Şaşmaz ilkemiz Atatürk kadın devrimleri konusunda da meselelerimizi anlattık... Türkiye'deki bütün kadın yazarlara bir çağrı göndererek, bizi desteklemelerini istedik... Bu hareketin sonunda pek ala bir kadın yazarlar kurulması da mümkündür. İşte Kadın Gazetesi'nin 16. yılını kapatırken giriştiği son hamle budur..." (Oruz, Kadın Gazetesi, 4 Mart 1963).

Gazetede, her ne kadar biçimsel olarak bir değişiklik yaşanmış olsa da kadının kamusal alanda aktif etkisini kaybetmemesi için Türk kadınına bilinçlendirebilmek amacıyla sosyal içerikli yazılar yayınlanmaya devam etmiştir.

3.2. Siyasal Hayat ve İffet Halim Oruz'un Kadın Gazetesi'ndeki Yazıları

Daha önce de değinildiği gibi Kadın Gazetesi, diğer kadın gazete ve dergileri gibi moda, magazin haberlerinden ziyade sosyal, ekonomik ve eğitim konularına öncelik vermiştir. Tüm bunların yanında Cumhuriyet kadınının daha bilinçli bir vatandaş olabilmesi ve demokrasinin gereği olarak yönetime katılabilmesini sağlamak amacıyla siyasi konulara da önemli ölçüde yer ayırmıştır. Özellikle demokrasi ve demokratikleşme süreci, var olan kadın hakları ve kadının siyasal hayat içerisindeki önemli rolü üzerinde durulmuştur. Ülkenin demokratikleşme süreci içerisinde bulunduğu çok partili hayata geçiş döneminde, gazete bu konuya duyarlı davranarak önemli yazılar yayınlamış ve bu konuda kadınlara düşen görevlerden bahsetmiştir. İffet Halim Oruz bu konuyu "Yeniden Seçim Yapılırsa" başlıklı yazısında şu şekilde ifade etmiştir;

"İç politika olayları devam ede gelmektedir. Bu arada, son günlerde yeniden seçim yapılacağı rivayet olunmaktadır... Bugün üzerinde duracağımız konu mücerret olarak seçim olayının kadınlarımız ile ilgisi ve kadınlarımızın seçimde oynayacağı roldür. Günden güne demokratik bir inkişafa doğru gittiğimize, tek parti yerine çok partili siyasi durumumuz olduğuna göre, vatandaşların yarısını teşkil eden kadınların nasıl bir siyasi rol oynayacağına izaha bilmem lüzum var mı? Bizim asıl üzerinde durmak istediğimiz nokta bu rolü olgun ve ağır başlı olarak oynayabilmektir. Bu ağır başlılıktan kasıt nedir? Bir kere onu açıklamalıyız. Bizim gibi yakın tarihte inkılâp geçirmiş ve hala da bu inkılabı olgunlaştırmaya çalışan bir millet için ilk onarılabacak şey, medeni bir hak olan seçme ve seçilme hakkının vatandaş tarafından kullanılmasıdır. Bilindiği gibi kültür seviyesi olgunlaşmış memleketlerin vatandaşı mutlaka bu hakkı kullanır ve kullanmayı bir vatan görevi bilir. Çünkü onu kullanmakla millet işlerinin gidişine kendi isteği ve düşüncesi de katılmış olur. İkinci olarak aranan vasıf, hakkın konulmasında gereken vicdan kanaatini rey pusulasını

atan vatandaşa mevcut inkişafı tam ve mükemmeldir. Buna göre memleketimizde reye iştirak hakkına erkeği gibi yetkili bulunan kadınlarımızdan beklediğimiz, birinci olarak adamsendecilik yapmaması, ikinci olarak da vicdan kanaati rey pusulasını atmasıdır... Kadın seçme hakkını kullanmada kâmil bir vatandaş rolü oynamalıdır..." (Oruz, *Kadın Gazetesi*, 6 Ekim 1947).

Bu yazıdan da anlaşıldığı gibi Türkiye'nin içinde bulunduğu bu önemli süreçte kadınların üzerine düşen görevleri layığıyla yerine getirmeleri beklenmiştir. Bu konuda görevini tam anlamıyla yerine getirmemiş olan İstanbul kadınına şöyle bir eleştiri getirilmiştir; "*Sekiz yüz bine yakın nüfusu bulunan ve yarısından fazlası da kadın vatandaşı olan İstanbul'da 1946 seçimlerine Türk kadınlığı kendi temsilcisini seçememiştir... Kısmi seçimlerde İstanbul kadınlığının çok hassas olması ve 1946'da uğradığı hezimete uğramaması için uyanık bulunmasını tavsiye ederiz*" (*Kadın Gazetesi*, 29 Haziran 1948).

Oruz, demokratikleşme sürecinde kadınları bilinçlendirmek için çeşitli sayılarda yazılar yazmaya devam etmiştir. Kadınlara bu süreçte ki sorumluluklarını "*1950 Seçimlerinde Kadınlara Düşen Görev*" başlıklı yazısında şu şekilde kaleme almıştır; "*CHP Meclis Grubu 24 Mart Cuma günü seçimin yenilenmesine karar verilmesine tasvip etmiş bulunuyor...5545 nolu Milletvekili Seçim Kanunu ile 1950 yılı seçim devresine giren Türkiye, demokrasi inkılabının yeni sınavını vermiş olacaktır. Bu suretle milletin har ferdine olduğu kadar, zümrelerine ve teşkilatı olan kurullarına büyük ve milli bir vazife düşmektedir...1934 yılından beri seçme ve seçilme hakkını kazanmış olan kadınlarımız da bu suretle medeni haklarını kullanma durumundadırlar...*" (Oruz, *Kadın Gazetesi*, 27 Mart 1950).

Türk kadını, gelişmekte olan diğer ülkelerin, özellikle de İslam ülkelerinin kadınlarıyla karşılaştırıldığında, önemli politik ve sivil haklara sahiptir. Türkiye'de daha 1920'lerde kendi eşlerini seçme, boşanma davası açma ve çocuklarının velayetini isteme gibi siyasal haklara kavuşmuş olan kadınlar için 1923 yılında ücretsiz eğitim alma zorunluluğu da getirilmiştir. Kadınlara 1930 yılında yerel seçimlerde, 1934 yılında genel seçimlerde seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. Bu haklar bütün kadın nüfus tarafından eşit düzeyde kullanılmasa da, birçok kadın eğitim, siyasal katılım ve istihdam fırsatı elde etmiş, sanayileşmiş ülke kadınlarına benzer haklar kazanmıştır (Arat, 1998: 51).

Cumhuriyet yönetiminin kadınlara tanıdığı bu hakları Oruz "*Cumhuriyet Kadını*" başlıklı yazısında şu şekilde ifade etmiştir;

"...Eskinin kötüsü kadar varsa tabii açıklayacağız ve pek tabii Cumhuriyet devrinde yapıp edilenleri döküp saçacağız. Çünkü biz samimi olarak bu rejime bağlıyız ve görünen köye kılavuz istemeyeceğine göre Cumhuriyet rejiminin kadınlığımıza hak ve hürriyet adına çok şeyler getirdiğine şüphe etmiyoruz. Yoksa medeni hukuk sahasında, evlenme, boşanma ve verasette eşitlik hakkını bu devirde kazanmadık mı? Eşit vatandaş olma bakımından belediye ve Millet Meclisi seçiminde dünyanın en üstün ölçülerine uyan bir mertebeye bu devirde ulaşmadık mı?...İş hayatının her sahasında her türlü içtimai mesleğe eski tabiri ile sülük etme hakkını bu devirde almadık mı?...Evet bunların hepsi oldu. Bu 23 sene içinde kazanıldı..." (Oruz, *Kadın Gazetesi*, 17 Kasım 1947).

Atatürk'ten sonra cumhuriyet mirasını devralan İsmet İnönü, *Kadın Gazetesi*'nin yazarları tarafından Atatürk devrimlerinin koruyucusu olarak görülmüş ve Oruz İnönü'ye duyduğu saygıyı şu sözler ile dile getirmiştir;

"...Türk kanunlarında kadın haklarını geriletici yeni hiçbir hüküm yoktur. Her türlü eşit hakları vardır. İnönü, Atatürk'ün en yakın inkılâp arkadaşısıdır ve bu inkılabı onunla beraber geliştiren şahsiyettir ve bu role devam etmektedir. Siz, değerli bir inkılap büyüğü ve şahsiyeti olan Sayın Devlet

Başkanı İsmet İnönü ise; bizim en kuvvetli dayanağımızdır....” (Oruz, Kadın Gazetesi, 7 Kasım 1949).

Gazete siyasal konularda sadece kadın haklarının savunulmasına yer vermemiş bunun yanında ülke içinde yaşanan günlük siyasal olaylar da gazetenin sayfalarında yer almıştır. Bu süreçte Demokrat Parti'nin kuruluşu demokratikleşme yolunda önemli bir gelişme olarak değerlendirilmiş ancak 1950 yılından itibaren iktidarda bulunan Demokrat Parti'nin izlemiş olduğu bazı politikalar gazetenin eleştirisine uğramıştır. Örneğin Oruz “*Din ve Dil Meselelerine Dair*” başlıklı yazısında “*....Arapça ezan okunmasının bir ceza müeyyidesine bağlanması, hakikaten layizme uymaz bir işti ama, devlete bağlı bir teşekkül olan Diyanet İşleri Reisliğinin Arapça Ezan okunmasını tamim etmesi, laik prensibe uyar mı? Ve güzel Türkçemizle iman ehlini çağırmanın ortadan kaldırması, bizim gidişimize uyar mı?...”*(Oruz, Kadın Gazetesi, 17 Temmuz 1950) ifadeleri ile ezanın dilinin değiştirilmesi ve tekrar Arapça okunmasını eleştirmiştir.

3.3. Sosyal-Eğitim Hayatı ve İffet Halim Oruz’un Kadın Gazetesi’ndeki Yazıları

Kadın Gazetesi Türk kadınına birçok konuda bilgilendirebilmek amacıyla çeşitli alanlarda yazılar kaleme almıştır. Özellikle kadının sosyal hayattaki yeri ve önemi üzerinde durularak, kadını bir birey olarak toplum içerisinde daha aktif kılmayı hedeflemiştir. Bu hedef doğrultusunda sosyal hayatta gelişen olaylar konusunda da kadınlara bilgiler sunulmuş ve kadınların sosyal hayattaki faaliyetlerine önemli yer ayrılmıştır. Bu dönemde bir takım kadın örgütlerinin çalışmaları gazetenin sayfalarında yer almıştır. 13 Nisan 1949’da kurulan Türk Kadınlar Birliği’nin kuruluşuna Oruz gazetede ki şu yazısı ile destek vermiştir; “*...memlekette bir kadın teşekkülüne ihtiyaç vardır. Fakat geriye dönerek süfrajelik² yapmak için değil, tabiri yerinde ise; misyonerlik yapıp kadınlığımızı ve geri kalan Orta Şark kadınlığını yetiştirmek için*” (Oruz, Kadın Gazetesi, 5 Nisan 1947). Birliğin kuruluş amacını da Oruz “*Türk Kadın Birliği*” başlıklı yazısında şu şekilde ifade etmiştir;

“....Türk kadın inkılabının bir gerileme hareketi göstermemesi için korunmasına lüzum hasıl olmuştur. Binaenaleyh partiler siyaseti dışında ve en tabii olarak kadın unsur tarafından bu korunmanın yapılması lüzumludur. Kadın, Türk demokrasisinde hak, vazife ve mesuliyet anlayışının inkişafına hizmet etmelidir. Demokratik rejimi yıllardan beri benimsemiş ve kadınlarına eşit vatandaşlık hakkını olan memleketlerde de bu kadın teşekkülleri vardır. Onlar da bir taraftan hakların korunması diğer taraftan kadınlık alemindeki feci manevi yaraların önüne geçilmesi için faaliyet gösterirler. Buna göre Türk kadınları da kendi meseleleri ile bizzat meşgul olmalıdırlar. Bundan başka kadının kendi hususiyetine göre çeşitli mevzulardaki faydalı rolünün sağlanması için kadınlar varlık göstermelidir. Hülasa, partiler siyasetine dayanmadan kadınların önce kendilerine dayanması, haklarını savunması, çalışması hususiyetlerinden cemiyeti faydalandırması gerekir...”(Oruz, Kadın Gazetesi, 16 Mayıs 1949).

Ayrıca Türk Kadınlar Birliğinin çalışmalarına daha sonra ki sayılarda da genişçe yer verilmiştir.

Eğitimin toplumun temelini oluşturduğuna inanan gazete yazarları, bu konuya yoğun olarak ilgi duymuşlardır. Çocuk ve kadın eğitimi, eğitimdeki aksaklıklar ve bunların çareleri üzerine yazılar yayınlamışlardır. Gazetenin yazarları bizzat kendileri de eğitim toplantıları düzenleyerek, problemleri düzeltebilmek için Milli Eğitim Bakanlığına yardımda bulunmaya çalışmışlardır.

²Süfrajelik kavramı; 20. yüzyılın başlarında Birleşik Krallık, Fransa ve ABD gibi dönemin en gelişmiş kapitalist ülkelerinde, pasif direniş, kamu toplantılarını bölme, açlık grevi yapma gibi yollarla kadınların seçme ve seçilme hakkını savunan, az çok organize olmuş radikal kadın hakları savunucuları için kullanılan tanımlamadır. Süfrajete hareketi, ağırlıklı olarak orta sınıftan gelen kadınlar tarafından yürütülmüştür (Tekeli, 1988: 34).

Kadın Gazetesi ilk eğitim toplantısını 1949 yılında yapmış ve gerçekleşen çalışmalar konusunda Oruz şu bilgileri vermiştir; “*Kadın Gazetesi* 1949 yılı çalışmalarının ilk adımını eğitim davası hamlesi ile atmıştır. İki yıldan beri yazarlarımızın ele aldığı bu mevzuu Ocak ayı başından itibaren bir hareket haline geçirmekle daha disiplinli ve planlı olarak çalışacağımıza inanıyoruz...Milli Eğitim Bakanlığımızda terbiye problemleri üzerinde hamleli bir program hazırlanırken *Kadın Gazetesi*, annelerin bu davayı birinci planda ele alması işi üzerinde durmuştur...” (Oruz, *Kadın Gazetesi*, 10 Ocak 1949). Bu toplantıya milli eğitim ailesine mensup profesörler, doktorlar, terbiyeciler ve tanınmış aile kadınları katılmıştır.

İffet Halim Oruz, “Eğitim Projesi” başlıklı yazısında Milli Eğitim Bakanlığı'nın bir genelgesini şu şekilde değerlendirmiştir;

“Bu yazımda Milli Eğitim Bakanlığının 22.9.1948 tarihli genelgesi üzerinde durmak istiyorum. Ortaokul ve lise programlarıyla bu kurumlara öğretmen yetiştirme işlerini ve demokratik eğitim problemini gözden geçirmek maksadıyla toplanan komisyonun raporu mahiyetinde bulunan bu genelge hakikaten üzerinde durulmaya değer! Zira Milli Eğitim bir bütün halinde göz önünde tutan, yani çocuğu doğduğu andan üniversite sıralarına varıncaya kadar kavrayan bu görüş tarzı şimdiye kadar yer yer ve kısım kısım ele alınmış olan bir takım eğitim meselelerini birbirine bağlamak suretiyle müteselsil ve ahenkli bir çalışmayı sağlamak gayesindedir. Rapor bir taraftan lise ve orta okullar programını ve bu okullara öğretmen yetiştirme işini ele almakta, diğer taraftan da, okul öncesi çocuklarının eğitimi ile, okul çocuklarının eğitimi göz önünde tutmaktadır....Memlekette böyle bir eğitim programı tatbik edilince, aileden başlamak üzere bütün Türk cemiyetine şümulü olan yeni bir anlayış devresinin açılması gerektiğini işaret etmek isterim...”(Oruz, *Kadın Gazetesi*, 13 Aralık 1948).

Eğitim konusunda da özellikle kadınların ve kız çocuklarının eğitiminin toplumun gelişmesinde oynadığı rolün önemini anlatan yazılara yer verilmiştir. Kadınların ve kız çocuklarının eğitimi Atatürk döneminde de önemsenmiş ve bu doğrultuda çeşitli kurumlar açılmıştır. Bu kurumlardan bir tanesi de Kız Enstitüleri'dir. Bu kurumun önemini Oruz şu şekilde ifade etmiştir;

“...Yalnız genç kızlarımızı yetiştirmekle kalmayıp, bütün Türk kadınlığına kucak açmış bulunan enstitüler hakikaten becerikli ve kıvrak elli bir aile kadınlığı unsuru meydana getirmiştir. Şapkacılık, pastırmacılık, çiçekçilik gibi küçük el sanatlarına varıncaya kadar kadınlarımızı yetiştiren bu okullar, bıçkı, dikişi, leke temizleme vb. ev işlerinde de geniş zümreyi bilgili ve becerikli etmiştir. Bundan sonrada, bahsettiğimiz el sanatları için müstahsil bir zümre meydana getirerek Türk kızlarına böyle bir çalışma imkânı yaramıştır. Türk kadınlığı hakikaten açılan çığırda faydalanmıştır. Bu faydalanmayı en çoğa götürmek için ne mümkünse yapalım...” (Oruz, *Kadın Gazetesi*, 14 Haziran 1948).

Kadınların eğitim hayatının içinde yer almalarının desteklenmesinin yanı sıra çalışma hayatının içinde yer alması da *Kadın Gazetesi*'nin yazarları tarafından desteklenmiştir. Kadınların çalışmasının toplumun ilerlemesinde önemli role sahip olduğunu Oruz şu cümleler ile ifade etmiştir; “...Bir memleketin çalışkan kadınlığı, tarla sürüyor, yün eğiriyor, süt sağıyor, eve bakıyor ve daha birçok şeyler... Biz bu unsurun işlemesine bakmalıyız” (Oruz, *Kadın Gazetesi*, 26 Ocak 1948).

Sonuç ve Öneriler

Türk kadın haklarının bugün ulaştığı olduğu nokta, uzun tarihsel süreç içinde verilmiş mücadeleler sonunda olmuştur. 18. yüzyıla gelindiğinde Batı dünyasındaki kadın, eğitim konusunda bazı haklar elde etmiş ve sosyal hayata dâhil olmaya başlamıştır. Osmanlı

İmparatorluğunun Batı dünyası ile askeri ve kültürel alanda gelişen münasebetleri, Batı'dan Osmanlı'ya yönelik bir etkileşim sağlamış, böylece Türk aydınının kadın hakları meselesine eğilmeye başladığı görülmüştür. Bazı Osmanlı aydınları kadının eğitimi, sosyal ve ekonomik konulardaki hakları gibi konuları tartışmaya başlamışlardır.

Tanzimat döneminde kadınlara ilk defa eğitim hakkının tanınması, Türk kadınının çalışma hayatına girmesinin de önünü açmıştır. Yine bu dönemde, arazi mirasında ilk defa kadın, erkekle eşit haklara sahip olmuştur. Tanzimat döneminde atılan bu adımlar fikri alanda da kadın dergilerinin yayınlanmasına zemin hazırlamıştır. Meşrutiyet dönemi, Tanzimat'la başlayan faaliyetlerin ivme kazandığı bir dönem olmuştur. Yeni rejimin getirdiği serbestlik, kadın meseleleri ile ilgili tartışmaların rahatça yapılmasına zemin hazırlamıştır. Cumhuriyet dönemine kadar geçen bu süreç kadın meselesinde fikri temellerin oluşması bakımından önem taşımaktadır. Ancak kadın hakları konusunda köklü değişiklikler Cumhuriyet döneminde Medeni Kanunun (4 Nisan 1926) hazırlanması ile gerçekleşmiştir. Medeni Kanundan sonra kadınlara siyasal haklar verilmiş, 3 Nisan 1930'da belediye seçimlerine katılma, 5 Aralık 1934'de de milletvekili seçme seçilme hakkı tanınmıştır. Türkiye bu hakları tanıyan ilk İslam ülkesi olmuş ve 1934 seçimlerinde Meclise 18 kadın milletvekili seçilmiştir.

Türkiye'de çağdaşlaşma hareketinin, Türk toplumunu değiştiren etkileri, kendisini belki de en belirgin biçimde kadının toplum yaşamı içindeki yeni yerinin belirlenmesinde göstermiştir. Bunun en göze çarpıcı tarafı ise, Türk kadınının biçimsel değişiminin yanı sıra kamusal alanda aktif olarak üstlendiği roller olmuştur. Bu gelişmeler doğrultusunda Cumhuriyet dönemi basınında kadın haklarının önemini vurgulayan, kadınları bu konuda daha bilinçli bir hale getirme adına varlık gösteren yayınlar çıkmaya devam etmiştir. Bu dönemde kadın yayınları, kendilerine tanınan hakların aktif bir şekilde kullanılması için mücadele vermişler ve böylece Tanzimat ve Meşrutiyet dönemi kadın süreli yayınlarıyla farklarını ortaya koymuşlardır. 1 Mart 1947 yılında "*Sosyal-Siyasi-İçtimai Kadın Gazetesi*" başlığı ile yayın hayatına başlayan *Kadın Gazetesi* ise kadın yayınları içinde bir anda öne çıkmıştır. İffet Halim Oruz, Hasene Ilgaz, Şüküfe Nihal, Zübeyde Mengüç, Neriman Tuna, Müjgân Ağaoğlu, Halide Nusret Zorlutuna gibi dönemin önemli aydın kadınları tarafından yayımlanan gazete Türk yayın hayatına kazandırılmıştır. Gazete, sosyal, hukuki ve siyasi alanlarda görülen kadın sorunlarına eğilerek kadının gündelik hayat içerisindeki varlığını etkin bir hale getirmeye çalışmıştır. Tüm bu yazarlar içerisinde en fazla ses getirenlerden biri İffet Halim Oruz olmuştur. Onun, yazıları aracılığıyla yaydığı fikirler, kendisinin önemli bir portre olmasına yol açmıştır. Oruz'un yazılarında en çok mücadele verdiği konu, cumhuriyet rejimi ile birlikte kadınlara tanınan hakların, fiiliyatta da uygulanmasını sağlamak olmuştur. Oruz'a göre kadın haklarının gelişimi ancak kadınların sahip oldukları haklar konusundaki farkındalıklarının artmasıyla gerçekleşecektir. Yazılarındaki çabası büyük oranda bu yönde olmuştur.

Kadınların bilinçlenmesi adına gündelik siyasi konulara da yazılarında yer veren Oruz, seçimlerden Meclis çalışmalarına değin çeşitli konulara değinmiştir. Böylelikle kadınların siyasette daha aktif şekilde yer alacakları düşünülmüştür. Siyasi konularda Atatürk döneminde kadınlara verilen hakların önemine yoğun şekilde değinen Oruz, Türk kadınının geldiği noktayı, dünyadaki başka örneklerle karşılaştırarak açıklama ihtiyacı hissetmiştir. Kadınların hayatın her alanındaki gelişimi adına gerek *Kadın Gazetesi*'nin gerçekleştirdiği gerekse de başka yerlerde gerçekleşen tüm faaliyetlere değinilmiş ve kadınlarda bir farkındalık yaratılmaya çalışılmıştır. Tüm bu çalışmalarının sonucunda İffet Halim Oruz ismi, Türkiye'de kadın özgürlüğü konusunda kendisine ön planda yer bulmayı başarmıştır.

Kaynakça

- Akdağ (Koç), Ç. T. (2010). Modernleşme Yolunda Bir "*Kadın Gazetesi*", *İstanbul'da Fikir Gazeteciliği Sempozyumu*, (21-22 Ekim 2010), 205-225.
- Babalık, B. ve Erdoğan, D. (2016). Demokrat parti İktidarında Kadın Dergileri ve Kadın İmajı (1950-1954), *Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın I*, (E. O. Köse), Canik Bld. Kültür Yay.

- Balcı, M. ve Tuzak, M. (2017). Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Nezihe Muhiddin Özelinde Türk Kadınlarının Siyasi Hakları İçin Mücadelesi, *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 1: 43-51.
- Caporal, B. (1982). *Kemalizm ve Kemalizm Sonrası Türk Kadını*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Çakır, S. (1996). *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Çalışkan, V. ve Özey, E. (2016). Darülfünun'dan Mezun İlk Kadın Coğrafyacı: Şükufe Nihal (1897-1973), *Türk Coğrafya Dergisi*, 67: 61-66.
- Demircioğlu, C. (1998). *Müfide Ferit Tek ve Romanlarındaki Milliyetçilik*, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Enginün İ, Canbur, M. ve Özdemir C. (1983). *Milli Mücadelede Türk Kadını*, Ankara: Türk Ticaret Bankası Yayınları.
- Erdem, Y. T. ve Yiğit, H. (2010). *Bacıyan-ı Rum'dan Günümüze Türk Kadınının İktisadi Hayattaki Yeri*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Halide Hanımın Nutku, *Alemdar*, 24 Mayıs 1919.
- İnsel, A. ve İlyasoğlu, D. (1984). Kadın Dergilerinin Evrimi, *Türkiye'de Dergiler ve Ansiklopediler (1849-1984)*, İstanbul.
- İzmir Hadisesi Etrafında, Halide Edip Hanımın Nutku, *Yeni Gazete*, 20 Mayıs 1919.
- Kadıköylülerin Dünkü Muazzam Mitingi, Halide Edip Hanımın Nutku, *Vakit*, 23 Mayıs 1919.
- Kanter, B. (2010). Osmanlı Basın Hayatında Kadın Yazarlar, *Tercüman-ı Ahval'in 150. Yılında İstanbul'da Fikir Gazeteciliği Sempozyumu* (Ed. B. Ulusoy).
- Kaplan, L. (1998). *Cemiyetlerde ve Siyasî Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Karabulut, U. (2012). Hukuk Alanındaki İnkılaplar, *İnkılap Dersleri*, 4.B., Ed: S. İnan, C. Akseki, Gökçe Yay. 225-231.
- Karaca, Ş. (2011). Fatma Aliye Hanım'ın Türk Kadın Haklarının Düşünsel Temellerine Katkıları, *Karadeniz Araştırmaları*, Güz 2011, 93-111.
- Karaca, Ş. (2011). Modernleşme Döneminde Bir Kadın Yazarın Portresi: Emine Semiye Hanım, *Bilig*, Bahar 2011/57, 115-134.
- Koç, Ç.T. (2018). *Modernleşme Sürecinde Batı'da ve Osmanlı'da Feminizm ve Kadın Dergileri (1869-1927)*, İstanbul: Gece Akademi.
- Koç, Ç.T. (2018). The New York Times Gazetesi'nde (1922-1931) Halide Edip'le İlgili Yayınlanan Haberlerin İncelenmesi, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 46: 306-322.
- Köse, E. (2006). *İffet Halim Oruz'un Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kurnaz, Ş. (1991). *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*, 2. Baskı, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Kurnaz, Ş. (2008). *Osmanlı Kadın Hareketinde Bir Öncü Emine Semiye*, İstanbul: Timaş Yay.
- Oruz, İ. H. (1986). *Türkiye'de Kadın Devrimi*, İstanbul: Gül Matbaası.
- Oruz, İ. H. 1950 Seçimlerinde Kadınlara Düşen Görevler, *Kadın Gazetesi*, 27 Mart 1950.
- Oruz, İ. H. Cumhuriyet Kadını, *Kadın Gazetesi*, 17 Kasım 1947.

- Oruz, İ. H. Davalarımız, *Kadın Gazetesi*, 22 Mart 1947.
- Oruz, İ. H. Din ve Dil Meselelerine Dair, *Kadın Gazetesi*, 17 Temmuz 1950.
- Oruz, İ. H. Eğitim Projesi, *Kadın Gazetesi*, 13 Aralık 1948.
- Oruz, İ. H. *Kadın Gazetesi* Eğitim Toplantısı, *Kadın Gazetesi*, 10 Ocak 1949.
- Oruz, İ. H. *Kadın Gazetesi*”, *Kadın Gazetesi*, 1 Mart 1947.
- Oruz, İ. H. *Kadın Gazetesinin Bir Yıllık Çalışmaları Dolayısıyla*, *Kadın Gazetesi*, 1 Mart 1948.
- Oruz, İ. H. Kadın Gözüyle, *Kadın Gazetesi*, 26 Ocak 1948.
- Oruz, İ. H. Kız Enstitüleri, *Kadın Gazetesi*, 14 Haziran 1948.
- Oruz, İ. H. Moda ve Lüks, *Kadın Gazetesi*, 12 Temmuz 1947.
- Oruz, İ. H. Onyedinci Yayın Yılı, *Kadın Gazetesi*, 4 Mart 1963.
- Oruz, İ. H. Türk Kadın Birliği, *Kadın Gazetesi*, 16 Mayıs 1949.
- Oruz, İ. H. Türk Kadın İnkılabı Hakkında Yanlış Görüşler, *Kadın Gazetesi*, 7 Kasım 1949.
- Oruz, İ. H. Yeniden Seçim Yapılırsa, *Kadın Gazetesi*, 6 Ekim 1947.
- Tansel, F. A. (1987). Memleketimizde Gençler İçin Kurulan İlk Dernekler, *Gazete ve Dergiler, Belleten*, LI/199, s. 281-304.
- Tekeli, Ş. (1979). Türkiye’de Kadının Siyasal Hayattaki Yeri, *Türk Toplumunda Kadın* (Ed.N.A. Unat), Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği.
- Tekeli, Ş. (1982). *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*, İstanbul: Birikim Yayınları.
- Tekeli, Ş. (1988). *Kadınlar İçin*, İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Toprak, Z. (2014). *Türkiye’de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ünal, B (2010). *Türk Kadınlığı İçin Çağdaş Bir Adım: Kadın Gazetesi (1947-1951)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Üsküdar Hanımlarının Tezahüratı, *Alemdar*, 19 Mayıs 1919.
- Zihnioğlu, Y (2003). *Kadınsız İnkılâp Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*, İstanbul: Metis Yayınları.

Sürelî Yayınlar

Alemdar

Cumhuriyet Kadını

Ev-İş

Ev-Kadın

Kadın Dünyası

Kadın Gazetesi

Kadın Yazıları

Türk Kadını

Vakit

Yeni Gazete

Osmanlı Kudüs'üne Ait H. 1195/ M. 1781 Tarihli Keşif Defteri (Değerlendirme ve Transkripsiyon)

*The Price Estimate Register dated H 1195 / M. 1781 belonging to Ottoman Jerusalem
(Evaluation and Transcription)*

Dr. Şerife EROĞLU MEMİŞ ¹

Öz

Çalışma, Kudüs-i Şerif'te bulunan Mescid-i Aksa, Kubbetü's-Sahra ve diğer mübarek mekânların tamire ihtiyaç duyan bölümlerinin keşif ve ölçümlerini içeren ve *ehl-i vukûf* olarak adlandırılan bilirkişilerce hazırlanan H. 1195/ M. 1781 tarihli keşif defterini konu edinmiştir. Deftere ilişkin bir değerlendirme sunmayı amaçlayan çalışmada, 18. yüzyılda Kudüs'te tamir ve bakıma ihtiyaç duyan mahallerin, kullanılan malzemenin, ölçü birimlerinin, fiyatların neler olduğu soruları da cevaplanmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda çalışma üç bölüme ayrılacaktır. Öncelikle Osmanlı tatbikinde vakıf mülklerin tamir ve bakımları konusu açıklanmaya çalışılacaktır. Sonrasında çalışma konusu olan Keşif Defteri şekil ve içerik bakımından incelenecektir. Üçüncü bölümde ise ulaşılan sonuçlara ilişkin bir değerlendirme yapılarak, defterde yer alan veriler tablo halinde sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Keşif defteri, Kudüs, tamir, 18. Yüzyıl, Osmanlı Tarihi

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The study covers the price estimate register dated 1195/1781 and was prepared by the experts in which the discoveries and measurements of the necessary parts of the Masjid al-Aqsa, Dome of the Rock and other blessed places in Jerusalem are included. In an effort to provide an assessment of the register, we will also try to answer the questions about the places, materials used, units of measure, prices in Jerusalem that need repair and care in the 18th century. In this context, the study consists of three parts. In the first part, repair and maintenance of waqf properties will be explained in Ottoman applications. The price estimate register, which will be the subject of study afterwards, will be examined in terms of its form and content. In the third section, the exempted data recorded in the register will be evaluated and presented as a table.

Keywords: Estimate register, Jerusalem, repair, 18th century, Ottoman History

Paper Type: Research

¹Vakıflar Genel Müdürlüğü, serife_eroglu@yahoo.com.

Giriş

“ ‘İzzetlü Mi‘mâr Ağa; İşbu defter-i keşfin muharrer mahal-i mübârekenin masârifina imrâr-ı nazar ve ziyâdeleri var ise ana göre tahrîr ve i‘lâm eylesiz. Sâdır olan emr-i ‘âli mücibince Kudüs-i Şerîf’de vâki ‘ Mescid-i Aksâ ve Sahratullahü’l-Müşerrefe ve sâir emâkin-i mübârekelerin üzerlerine cânib-i şer‘i’den Kâtib-i sâni Şeyh Ali Efendi ve Nakibü’l-Eşraf ve me‘zûn-ı bi‘l-iftâ ve Şeyhü’l-Harem Efendiler ve sâir ehl-i vukûf ma‘rifetleri ve kalfa kulları ma‘rifetiyle yegân yegân keşif ve mesâha olunub işbu müfredât defteridir ki zikr olunur. Rebi‘u’s-sânî sene 195.’

H. 1195/ M. 1781 tarihli Keşif Defteri müfredâtının² girizgâhından alınan yukarıdaki kayıttaki Kudüs-i Şerîf’te bulunan Mescid-i Aksa, Kubbetü’s-Sahra ve diğer mübarek mekânların tamire ihtiyaç duyulan bölümlerinin keşif ve ölçümlerini içeren ve *ehl-i vukûf* olarak adlandırılan, aralarında ikinci kâtib Şeyh Ali Efendi, Nakibü’l-eşraf, Şeyhü’l-harem Efendiler’in de bulunduğu bilirkişilerce hazırlanan bir keşif defteri olduğu kaydedilmiştir. Mimar Ağa’ya hitap edilerek, sunulan keşif defterinde belirtilen bedellerin incelenerek, fazla bir miktar yazılmış ise tespit edilmesi ve ona göre yazılarak karar verilmesi talep edilmiştir. Kalem kalem ölçümlere ve gerekli malzeme ile masraflara yer verilen bu defterde Mescid-i Aksâ, Sahratullahü’l-Müşerrefe camileri başta olmak üzere Harem-i Şerîf’te tamire ihtiyaç duyan mahaller ile Halilürrahman ve Nebi Üzeyr Makamları, Haseki Sultan İmaret, Nebî Davud, Nebî Musa, Nebî Yunus, Nebî İsa, Nebi Eşmovil Makamları ile Kamame Kilisesi yakınında bulunan Hazreti Ömer Cami-i Şerifi tamir edilmek üzere keşif yapılan başlıca yerler olarak kaydedilmiştir.³

5 varak ve yaklaşık 10 sayfadan ibaret ve Kudüs kentinden İstanbul’a gönderilen bu Keşif Defteri’nin son sayfasında keşfin H. 12 Rebiussani 1195/ M. 7 Nisan 1781 tarihinde Kudüs-i Şerîf Mahkemesi’nde muhafaza edilen sicile Kudüs Kadısı Nafiz Efendizade Abdulhamid tarafından kaydedildiği yazılmıştır. Bu tarihten yaklaşık iki ay sonra H. 5 Receb 1195/ M. 27 Haziran 1781 tarihinde ise, Mi‘marân-ı Hâssa Mehmed Tahir tarafından, Dîvân-ı Hümâyun’ca Bina Emîni olarak atanan Mehmed Hakkı Bey Efendi’ye bu işle görevlendirildiği bildirilmiş ve yapılacak olan tamirlere ilişkin belirlenen meblağın onaylandığını gösterir *fermân-ı ‘âli* talep edilmiştir.⁴

Osmanlı Dönemi’nde onarım ve restorasyon gibi imar faaliyetleri genellikle merkezden yürütölmekte idi. İhtiyaç duyulan yapımların çalışmaları için merkezi yönetimden yani Dîvân-ı Hümâyun’dan onay alınması gerekiyordu. Merkezden onay almak için ise yapımlar ve onarım işinin tahmini maliyetinin keşif raporları şeklinde sunulması gerekmekte idi. Buna göre, malzeme eskimesine, iklimsel koşullara ya da bazı ilave ve tadilatlarla dayalı olarak ortaya çıkan onarımlarda keşif yöntemi benimsenmiştir. Bahse konu keşiflerde, yapılacak tamir ve bakımlar yerinde tespit edilerek işçilik ve malzeme miktarları kalem kalem çıkartılır, bunlar piyasada geçerli olan rayiç fiyatlarla değerlendirilerek yaklaşık maliyet elde edilirdi. Yaklaşık maliyetin önceden bilinmesi ise yapılacak tamir ve bakımların planlanması, kontrol edilmesi ve onarım sonrası hesap verilebilirliğin teminine olanak sağlamakta idi. Onarımla ilgili yapımların faaliyetlerinde ortaya çıkabilecek olası suistimallerin de önüne geçilmesi amaçlanmaktaydı. Bunların yanı sıra onarımın gerektirdiği mali kaynakların nasıl ve kim tarafından karşılanacağı hususları da yine bu keşifler yolu ile belirlenmekte idi. (Yılmaz ve Dikmen, 2012: 73-83).

Yüzyıllar boyunca İslam toplumlarında ve devletlerinde önde gelen kurumlar arasında yer alan vakıflar sayesinde hayrî, sosyal, beledî, dinî ve eğitim alanlarında pek çok hizmet

²Ana muhasebe defteri, aslında mali yıl içinde tutulan ve daha teferruatlı kayıtlar içeren müfredât defterleri ile her türlü işleme ait temessük, hüccet, berat benzeri evrakın bir araya getirilerek ana muhasebe defteri düzenine aktarılması ile oluşmaktaydı. Bu müfredat defterleri arasında, maaş ödemelerinin kayıtlarını içeren *defter-i vazîfehârân*, imarettten yemek ve ekmek istihkakı olanların kayıtlarını tutan *defter-i ta‘âmhârân* ve defter-i *fodulahârân*, mukataa gelirlerinin hesaplarını içeren defter-i *mukâta‘ât*, tamirat harcamalarının dökümünü veren *defter-i meremmât* benzeri defterler bulunmaktaydı (Orbay, 2006).

³Detaylı bilgi için bkz. BOA, EV.HMH.d.6314: 1a-5b.

⁴Detaylı bilgi için bkz. BOA, EV.HMH.d.6314: 5b.

yerine getirilmiştir (Ergenç, 1988: 667-683).⁵ Müslümanlar için Mekke ve Medine'den sonra üçüncü kutsal kent olan Kudüs'te de "Kadîm (Eski) Şehir" olarak adlandırılan tarihi bölgenin güneydoğusunda yer alan ve eski şehrin yaklaşık altıda birini kapsayan Mescid-i Aksâ⁶ ya da *Harem-i Şerif* olarak da adlandırılan alan kuruluşuyla birlikte Kudüs şehir merkezine hâkim olmuştur (Tanman, 2001: 516). Vakıf olarak kurulmamakla birlikte, zaman içerisinde şehir merkezini kuşatan ve idari sistem ve kentsel hizmetler örgütlenmesinin bir parçası olan geniş bir *vakıf ağı*⁷ nın da çekirdeğini oluşturmuştur. Bu alan ve etrafında gelişen vakıflar, günlük hayatın her alanında kendini göstermiştir.⁸ Vakıf kuran kimseler ise Harem-i Şerif ve yakın çevresinde namaz kılınması, Kur'an okunması, İslam fihri çalışmaları yanı sıra hacıların, tasavvuf derişlerinin ve ulemânın ağırlanması gibi başlıca etkinlikleri kurmuş oldukları vakıflarla desteklemiştir.⁹

Emeviler Dönemi'nde inşa edilen başta Mescid-i Aksa ve Kubbetü's-Sahra camileri olmak üzere Harem-i Şerif ve çevresindeki yapılar, Abbasi, Fatımî, Eyyübî ve Memlûklü dönemlerinde olduğu gibi¹⁰ Osmanlı döneminde de çok sayıda tamir ve bakımlarla ihya edilmiştir.¹¹ Kentin manevî merkez noktasını oluşturan Harem-i Şerif alanı Osmanlı Dönemi'nde de öncelikli bir konuma sahipti. Zira Osmanlı klasik dönemi boyunca Kudüs'te inşa edilen ya da tamiri yapılan pek çok dini yapı Harem-i Şerif'te ya da yakın çevresinde yer almaktaydı. Ayrıca, Müslümanların kutsal mekânlarını korumak ve bakımını sağlamak Osmanlı Sultanı için de öncelikle dini bir vazife olarak düşünölmekte idi. Öte yandan, Osmanlı Dönemi'nde de Kudüs'te çokça yeni vakıf kurulmuş, ancak kentin silüetine büyük yapılar eklenmemiştir.¹²

⁵Vakıfların sosyal ve ekonomik hayat üzerindeki etkileri için bkz. (Yediyıldız, 2003). Yediyıldız'ın 18. yüzyıl için yaptığının bir benzerini 17. yüzyıla uyarlayan Hasan Yüksel'in bu yüzyılı temsil edebilecek bir örneklem seçerek (313 vakfiye) söz konusu vakıfları incelediği eserinin bir bölümü şehirlerin gelişiminde vakıfların rolüne ayrılmıştır (Yüksel, 1998). Yediyıldız ve Yüksel'in çalışmaları model alınarak yapılan çok sayıda çalışma da mevcuttur. Ö. Demirel'in Sivas şehri ve A. Gürbüz'ün Amasya örneğindeki çalışmaları yine bu kapsamda sayılabilir (Demirel, 2000; Gürbüz, 1993). Çalışmalarda; kent ve yöre bağlamında, vakıf eserlerle mahalleler arasındaki ilişkiden vakıf gelirlerinin kent ekonomisindeki yerine kadar vakıf kurumunun toplumsal ve ekonomik hayat üzerindeki etkileri, Osmanlı yönetim sistemi ve sosyal örgütlenmesi açısından sonuçları üzerinde durulur. S. Şavaş'ın çalışması, Osmanlı dönemi kentlerinde genel bir özellik olan zaviye çekirdeği üzerinde oluşmuş bir mahallenin gelişimini içerir (Şavaş, 1992). Cafer Çiftçi'nin çalışması ise Bursa vakıflarının kentin gelişmesinde, sosyal ve iktisadi hayatındaki yeri açısından incelemiştir (Çiftçi, 2004).

⁶Kurşun kubbeli Mescid-i Aksâ Camii son zamanlarda Kible Mescidi olarak anılmaktadır. Mucireddin, Mescid-i Aksâ'yı yalnızca Emevilerce yapılan *Mescid-i Aksâ Camii* ya da *Kible Mescidi* olarak da anılan Cami olarak değil, fakat bütün bir kapalı külliye olarak tanımlamıştır. Bu tanımlama ile *Harem-i Şerif* olarak da anılan alanda yer alan diğer dini yapılar da kastedilmiştir (El-Hanbelî, 1973/2: 11, 24.) Ancak biz çalışmamızda Osmanlı Dönemi belgelerinde yer aldığı şekliyle kurşun kubbeli camiyi Mescid-i Aksâ Camii ve alanı da Harem-i Şerif olarak kullandık.

⁷"Vakıf ağı" kavramı Ömer Lütfi Barkan tarafından "hayrât siteleri" ve Bahaeddin Yediyıldız tarafından "vakıf hayrât sistemi" kavramlarına alternatif bir kavram olarak sunulmuştur. 20. yüzyıla ait bu kavram ile kökleri İslâmiyetin ilk yıllarına uzanan vakıf kurumunu anlama çabası etrafında şekillenen çalışma ile sur içerisinde kalan "Kadim kent"teki vakıfların kent mekânına, toplumsal ilişkilere ve merkezi hükümetle olan ilişkilere etkileri vakıflar perspektifinden ele alınmıştır. Bkz. (Eroğlu Memiş, 2016).

⁸Detaylı inceleme için bkz. (el-Hanbelî, 1973; el-'Arif, 1961; el-Aseli, 2002: 334-338; el-Aseli, 1989: 200-224; Tibawi, 1978; Tütüncü, 2006; Eroğlu Memiş, 2017b).

⁹Bahse konu vakıflar ve sunulan hizmetlere ilişkin detaylı bir inceleme için bkz. (Eroğlu Memiş, 2016: 77-151).

¹⁰Özellikle Kubbetü's-Sahra'nın tarihinin daha önceki evreleri, çok sayıda araştırmacı tarafından kapsamlı bir şekilde araştırılmış ve yayınlanmıştır. Bunlar arasında Max van Berchem ve Oleg Grabar'ın çalışmaları zikredilmelidir. (Grabar, 1959: 33-62; a.g.y., 1973: 48-67; Berchem, 1927). Öte yandan, Myriam Rosen-Ayalon ve Michael Burgoyne, Harem'in planının ve süslemelerinin önemini ele almış ve Kudüs'ün mimari tarihini Mamluk dönemine kadar incelemiştir (Rosen-Ayalon, 1989; Burgoyne 1986).

¹¹Örn. bkz. (Aslanapa, 1989: 15-18; Cuneo, 2000: 211-221; Vesika ve Fotoğraflarla, 2009; el-Aseli, 2000: 200-202; Cuneo, 2000: 211-221). St. Laurent ve Riedlmayer tarafından kaleme alınan çalışmada, Osmanlı'nın yalnızca fetih ve sonrasında Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde değil, Kudüs'teki sonraki yüzyıllarda da imar ve ihya faaliyetlerine devam ettiği, 18. ve 19. yüzyıllarda Kudüs'ün, Kubbetü's-Sahra ve Harem-i Şerif'in aktif koruyucuları olduğu belirtilmiştir. (Laurent ve Riedlmayer, 1993: 76). Yakın zamanda Köse tarafından kaleme alınan "Osmanlı Dönemi Kudüs'ünde Mimari Çalışmaları" başlıklı çalışmada; surların yeniden inşası, Kubbetü's-Sahra'nın ve Mescid-i Aksa'nın onarımı, su hatlarının yenilenmesi ve onarımı, dini mimari, sivil ve askeri mimari alanda yapılan çalışmalar başlıkları altında Osmanlı Dönemi'nde yapılan tamir ve imar faaliyetlerine dair detaylı bilgiler sunulmuştur (Köse, 2017: 27-47).

¹²Kudüs kenti geneli için de söylenebilecek bu durumun, Hillenbrand'a göre gerekçesi Harem ve çevresinin Memluk yapılarıyla sıkı sıkıya kuşatılmış olması ve Osmanlı mimarisinin özelliklerini yansıtacak büyük ölçekli yapılar için uygun boş bir alanın bulunmamasıdır (Hillenbrand 2000: 7). Avcı'ya göre ise, Mekke ve Medine örneklerinde görüldüğü üzere, Osmanlı yapılarının küçüklüğü, kentin silüetine hâkim olan Kubbetü's-Sahra'nın yüksekliğini geçmemek gibi, dini saygıdan kaynaklanan bir tutuma da bağlı olabilir (Avcı, 2004: 36).

Kudüs Harem-i şerif'i ile mahallelerine dağılmış durumda olan bahse konu yapılar, zamanla “*şiddet-i rüzgâr*”, gibi tabiat olayları, “*ihrâk-ı azîm*”, savaş gibi doğal etkenlerin yanı sıra insan faktöründen kaynaklanan kasıt ve ihmaller nedeni ile müteaddit defalar tamir, bakım ve onarıma ihtiyaç duymakta idiler.¹³ Bazı arşiv belgelerinde ise gerekçe gösterilmeden, vakıf eserlerinin “*harâbe müşrif*” olarak yıkılmaya yüz tuttuğu, bazılarında da bu durum “*der-i eyyâmla harâb ve mâil-i türâb*” veya “*mürur-ı eyyâm*”, “*mürur-ı ezmine*” gibi ifadelerle zamanın ve günlerin geçmesine bağlanmaktadır (Hızlı, 1993: 219-232).

Bunlar gibi çeşitli gerekçelerle, Kudüs'te tamir ve bakıma ihtiyaç duyan mahallerin keşif ve ölçümlerini içeren 1195/ M. 1781 tarihli keşif defterini incelemeyi amaçlayan mevcut çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Öncelikle Osmanlı tatbikinde vakıf mülklerin tamir ve bakımları konusu açıklanmaya çalışılacaktır. Sonrasında çalışma konusu olan Keşif Defteri şekil ve içerik bakımından incelenecektir. Üçüncü bölümde ise elden edilen sonuçlar değerlendirilerek, defterde yer alan veriler tablo halinde sunulacaktır.

1. Osmanlılarda Yapıların Tamir ve İhyâsı

Genel bir yaklaşım içerisinde Osmanlılar öncelikle, şehirlerinde mevcut eserleri korumayı hedeflemişler, bunun için de harap hale gelen yapıların tamir ve ihya çalışmaları ile tekrar eski fonksiyonlarını kazandırmaya çalışmışlardır. Bununla birlikte, Osmanlılar kendi dönemlerinde yapılan mimari eserlerin onarımlarına da büyük önem vermişlerdir. Böylece bu yapılarda verilen hizmetlerin sürekliliği sağlanmış ve gelecek nesillere de sağlam bir şekilde intikal ettirilmiştir (Dündar, 2001: 269).

Osmanlı döneminde merkezden yönetilen imar işlemlerinin başlayabilmesi, onarıma muhtaç eserin Divân-ı Hümâyûn'a bildirilmesine bağlı idi. Süreçte öncelikle tamire ciddi şekilde ihtiyaç duyulan yapının mütevellisi, bazen müderris ve “*sâir mürtzika*”sı mahkemeye gelerek, binalarının “*müşâhede olunmasını*” talep etmekte idiler. Çok sayıdaki arşiv belgelerinden, eserlerin tamirleri için kadıların, diğer idarecilerin, vakıf yöneticilerinin, şahısların ve halkın müracaat ettikleri anlaşılmaktadır (Dündar, 2001: 272). Şahıslar, doğrudan Divân-ı Hümâyûn'a başvurabildikleri gibi, isteklerini mahalli kadılara da bildirmişlerdir. Divân-ı Hümâyûn, resmi görevlilerin dışında gelen, tamir isteklerini yörenin kadılarına havale ederek, onarımı ve yeniden yapılması istenilen yapılar hakkında çoğu zaman bilgi istemiştir. Böylece bir ön araştırma süreci başlatılmakta idi.

Ön inceleme neticesinde ise, tamirine onay verilen eserler hakkında ferman çıkarılarak durum mimar ağaya bir yazı ile bildirilmekte ve başka bir yazı ile de defterdara havale edilmekte idi. Bu yazı üzerine mimar ağa, tamiri yapılacak eserin keşfine katılmak ve restorasyon çizimini yapmak üzere hassa mimarlarından uygun gördüklerini saraya önerirlerdi.¹⁴ Bunun üzerine Divân-ı Hümâyûn'dan ilgili hassa mimarına tamire ihtiyaç duyan binaların tespit edilmesi ve gerekli tamirat masraflarının keşfedilerek defterlere kaydedilmesi ve bu defterlerin de Saray'a bildirilmesi görevinin tevdi edildiği bir yazı ile bildirilirdi. Bu arada, saray tarafından, tamir işlemlerini yürütecek ve her türlü alım satımı yapabilecek ayrıca bu konularda deneyimli bir bina emini tespit edilerek görevlendirilirdi. Kadılara da birer yazı yazılarak, hassa mimarı ve görevlendirilen kişiyle birlikte tamir edilmesi gereken eserin keşfini yapıp İstanbul'a keşif defterini göndermesi istenirdi (Dündar, 2001: 272-273).

Kadı ise bunun üzerine; nâib ve diğer bir görevlinin yanı sıra “*hassa mi'marlar*” ve “*ehl-i hibre üstâdlar*”, “*ehl-i vukûf kimesneler*” ile bina işlerinden anlayan “*bî-garaz Müslümanlar*”dan oluşan bir heyete görev vermekteydi. Tamir işlemlerini yürütecek bütün görevliler bu şekilde belirlenerek, ilgili mimarın, bina emininin, kadının veya kadılıkça görevlendirilen birinin ve belgelerde *ehl-i vukûf* olarak tarif edilen mimarlık işlerinde deneyimli

¹³Vakıf eserlerinin tamiri ve bakımı konusunda detaylı bilgi için bkz. (Barkan, 1963: 14; Akgündüz, 1994: 115-122; Çetin, 2000: 62-63; Gabriel, 1938; Erdoğan, 1968: 149-205; Dündar, 2001: 269-280; Bakırer, 1973: 113-126; Hızlı, 1993: 219-232).

¹⁴İstanbul'daki Hassa Mimarlar Teşkilatı teknik işleri yürüten ve keşifleri yapacak mimarları belirleyip Divân-ı Hümâyûn'a teklifte bulunan önemli bir kurumdu. (Dündar, 1999: 9-37).

yöre halkından kişilerin de katılımlarıyla oluşturulan bir heyet tarafından tamiri yapılacak eserin keşfi yapılırdı. Bu heyet, tamir görececek olan yapıya gelerek, binanın hangi yerlerinin onarıma muhtaç olduğunu, ne tür malzemelerin kullanılacağını, malzeme miktarı ve fiyatlarını, ne kadar usta, neccar, ırgat vs. ile yapılacağını, bunların toplam ücretlerini ve tamiratın genel yekûnunu içeren bir rapor hazırlayarak mahkemenin görüşüne sunardı. Bu rapor doğrultusunda mahkeme, ‘*Asitâne-i Sa’âdet*’e onay almak üzere başvururdu.

Keşif defterleri adı altında kaydedilen bu raporlar üç kısımda hazırlanmakta idi (Serin, 2016). Tahmini maliyetlerin kaydedildiği ilk defter “*Keşf-i evvel*” defteri adıyla kayıt altına alınırdı. Bir keşf-i evvel defteri niteliği taşıyan ve çalışma konusunu oluşturan bu defter de Kudüs kadısı tarafından görevlendirilen heyet tarafından hazırlanarak İstanbul’a gönderilmiştir. Keşif Defteri Hassa Mimarlarından Mehmed Tahir tarafından Dîvân-ı Hümâyûn’a sunulmuş ve bahse konu keşif doğrultusunda tamir ve bina işlerini mahallinden takip etmek üzere Dîvân-ı Hümâyûn hâceganlarından Mehmed Hakkı Bey Efendi’nin görevlendirilmesine ilişkin ferman talep edilmiştir (BOA, EV.HMH.d. 6314, 5b.)

Sürecin devamında ise, yapılacak işlerle ilgili mali kaynaklar ile maliyet hesapları, ilk keşifte bulunmayan veya sonradan eklenen kısımlar ile ilgili işler “*Keşf-i sâni*” defterlerine kaydedilirdi. İmalat veya tamiratlar yapıldıktan sonra da eksik veya yapılamayan işlerle ilgili gerektiğinde “*Keşf-i sâlis*” defterleri hazırlanırdı (Serin, 2016). Bu son kontrolle birlikte, binaların kullanıma hazır hale gelip gelmediği ve onarımın usulüne uygun gerçekleşip gerçekleşmediği mahkemeye rapor edilmekteydi (Hızlı, 1993: 220-221). Keşif ve muayeneleri bilirkişiler (*ehl-i vukûf*) ile konuyla irtibatı olan birçok kişi tarafından yapılan vakıf eserlerinin tamirleri, yine çok sayıda şahidin takip ettiği bir oturumda kayıtlara geçirilerek resmen tescil edilmekteydi. Tamir belgeleri zapta geçirilirken vakıf eserleri tek tek ele alınarak harcama kalemleri gösterilmekteydi (Hızlı, 1993: 220-221).

Burada detaylı bir şekilde anlatılan vakıf eserlerin tamirine yönelik sürecin Osmanlı Kudüs’ünde tatbikini H. 1195/ M. 1781 tarihli “*Keşf-i evvel*” defterinden takip edebilmek mümkündür. Kentin manevî merkez noktasını oluşturan Harem-i Şerif alanının, Osmanlı Dönemi’nde de öncelikli bir konuma sahip olduğunu defterde 162 kalemde zikredilen ve Kubbetü’s-Sahra ve Mescid-i Aksa camilerine ait kayıtlar başta olmak üzere Harem-i Şerif alanında bulunan tamire ihtiyaç duyulan mahallerin kayıtlarından da takip etmek mümkün olabilmıştır. Harcamalar arasında Sahratullahü’l-Müşerreffe içerisinde bulunan büyük mihrab ve minberlerin tamiri ve yenilenmesi, Harem-i Şerif’te Bâb-ı Mahkeme ve Bâb-ı Cennet gibi kapıların yenilenmesi, Kubbetü’l-Ervâh, Kubbetü’l-Ahmar gibi kubbelerin sıvalarının yenilenmesi, Mescid-i Aksâ içerisinde bulunan büyük mihrabın, mahfelin boyanması, yenilenmesi, Nebi Davud Mihrabı ve kubbelerinin sıvasının yenilenmesi, Hanbelî, Mâlikî cami-i şeriflerinin sıvalarının yenilenmesi, Burak halkası ve mescidinin sıvasının yenilenmesi, Kadı kubbesinin, Fârisiyye Medresesi’nin sıvasının yenilenmesi, Kayıt Bay Cami-i Şerifi ve sebilinde çeşitli yenilemeler, Osmâniyye Medresesi’nin sıvasının yenilenmesi, Sebil-i Şağlan ile Nebi Süleyman kubbesinin ve kürsüsünün sıvasının tecdid, Sitti Meryem mihrabı, Fahriyye Cami-i Şerifi sıvalarının yenilenmesi, Meryem Kapısı ve Halil Kapısı sıvalarının yenilenmesi yer almıştır. Bu örneklerde de görüldüğü üzere, hayrî-kamusal vakıflar olarak addedilen ve yönetim ve denetimleri ile her türlü tamir ve bakımları merkezî hükümetçe yürütülen Mescid-i Aksa, Kubbetü’s-Sahra, Meğaribe Camii, Fahriyye Medresesi, Hangâhı gibi vakıf hayrâtlarının tamir ve bakımlarına ilişkin detaylar keşif defterlerine kaydedilmekte idi.

Harem-i Şerif alanı yakınında bulunan Haseki Sultan İmaretî’ne ilişkin tamir ve bakımlar arasında imaretin fırını, kileri ve ambarına ilişkin detaylı tanımlamalara yer verilmiştir. Osmanlı sultanının hayırseverliğinin bir göstergesi ve aynı zamanda da güç ve meşruiyetinin kaynağı olan imaret yalnızca Kudüs için değil etrafı için de çok önemli bir fonksiyonu yerine getirmekte idi (Singer, 2004; Ze’evi, 2000: 4-5). Dolayısıyla Osmanlı yönetimi boyunca yapılan çok sayıda tamir ve bakımlar imaretin yüzyıllarca hizmetlerine devam etmesine vesile

olmuştur.¹⁵ Zira surlarla çevrili kadîm kentte Haseki Sultan İmaretî ya da et-Takiyye diye bilinen görkemli bina hâlâ ayakta (Singer, 2004: 1).

İki büyük kutsal kent olan Mekke ve Medine'ye verilen "Haremeyn-i Şerifeyn" adının bir yansıması olarak Kudüs ve el-Halil kentlerine de "el-Haremeyn" denirdi. El-Halil şehrinin hac yolları üzerinde bulunması ve burada bulunan peygamber kabirleri nedeniyle yıl boyunca şehre, dünyanın dört bir tarafından çok sayıda ziyaretçi gelmekte idi. Bu ziyaretçiler Haremü'l-Halil'de ağırlanır ve burada onlara Halil İbrahim Sofrası (*Simâtü'l-Halil*)'de "men" adı verilen bir ekmek ve zeytin ile çorbadan oluşan ve "*es-simâtü'l-Halîlî, simât-ı şerîf, el-adesü'l-Halîlî*" adlarıyla bilinen bir yemek ikram edilirdi (Uluçam, 1997: 308). El-Halil'de bulunan peygamber ve eşlerinin kabirleri ile Simâtü'l-Halil'in tamiri defterde başlıca tamir gerektiren mahaller olarak kaydedilmiştir.

Makam-ı Halîl'in yanı sıra Nebî Üzeyr, Nebî Davud, Nebî Musa, Nebî Yunus, Nebî İsa, Nebî Eşmovil Makamlarına yapılan keşiflerde makam, duvar, mihrab ve kubbeleri başlıca tamir alanları olarak kaydedilmiştir. Kamame Kilisesi yakınında bulunan Hazreti Ömer Cami-i Şerifi tamir edilmek üzere keşif yapılan başlıca yerler olarak yazılmıştır.

Öte yandan, "*evkâf-ı mülhakadan*" olarak addedilen ve örneğin vakfiye şartı gereği Meğaribe Mahallesi şeyhi tarafından yönetilen Ebu Medyen el-Ğavs Vakfı gibi mülhak vakıflarda bu sürecin mütevellinin inisiyatifine bağlı olarak zaman zaman ihmal edildiği de olmuştur. Kudüs'te görev yapan kadı veya kadı nâibinin de bilgi sahibi olduğu bu durumlardan, çoğu zaman Dîvân-ı Hümâyün'a gönderilen *arzuhal* ve *arz-ı mahzâr* olarak adlandırılan kişisel ve toplu şikâyet dilekçeleri sayesinde haberdar olunmakta idi.¹⁶ Bu minvalde gönderilen kayıtlarda mütevellinin ihmali nedeniyle vakfın musakkafâtının "*harâb ve mâil-i sükût oldukları*" ve yıkılmaya yüz tuttuğu haber verilmektedir.¹⁷

2. H. 1195/ M. 1781 Tarihli Keşif Defteri'nin Şekil ve Muhteva Özellikleri

Keşif Defteri Kudüs Harem-i Şerifi içerisinde yer alan ve tamire ihtiyaç duyan mahalleri detaylı bir şekilde, yapı ve tamir malzemelerinin de özelliklerini belirterek tanımlamıştır. Örneğin, defterde yer alan bir tanımlama şöyle kaydedilmiştir: "*Sahratullahi mübârekenin bâlâsında pîrinç tel örmeli ve çarçubeli kafes tecdîdi.*" (BOA, EV.HMH.d. 6314, 1a). Bu tanımlamadan, Kubbetü's-Sahra olarak da adlandırılan Sahratullah'ın üstünde bulunan pîrinç tel örmeli ve çerçevesi kafesin yenilenmesi tamir edilecek mahal olarak kaydedilmiştir.

Bazı kayıtlarda da; "*Kubbetü'l-ervah ve Kubbetü'l-erbah ve Kubbetü'l-ahmar derunlarında horasanlı kanatlı beyaz siva tecdîdi. Terbi'an 150 x fi 75= 11250.*" örneğinde olduğu gibi tamire ihtiyaç duyan birkaç yapı aynı kayıta zikredilmiştir (BOA, EV.HMH.d. 6314, 1b).

Defterde, vakıf binalardaki tamiratlarda kullanılan malzemenin çeşidi ve miktarı da detaylı bir şekilde yazılmıştır (Bakırer, 1973: 125). Örneğin: "*Sahratullahü'l-müşerrefenin hedm olunan bab-ı garbda sûm ruhâm sıvalı ve kavslî ve rumî aşkımalı ve altun âyet-i kerîmeli ve sultan tarihli timur zevaneli ve kurşun akıtmalı siva ve kavş tecdîdi. Arzan mesâhâ 4. Kadden mesâhâ 7. Terbi'an 28 x fi 2160= 60480.*" (BOA, EV.HMH.d. 6314, 1a). Burada da tamir

¹⁵"Surlarla çevrili eski şehrin merkezinde, 'Vâd ile Akabetü't-Takiye caddelerinin birleştiği noktada, Via Dolorosa [Çile Yolu] nun biraz güneyindeki tepeye çıkan yokuştan, Haseki Sultan İmaretî ya da et-Takiyye diye bilinen görkemli bina hâlâ ayakta." (Singer, 2004: 1).

¹⁶*Arzuhal*, 'askeri sınıftan ya da re'âyâ'dan, Müslim veya *zimmi* kesimden herkesin bir dilek veya şikâyet bildirmek için alt makamdan üst makama yazabildiği bir tür dilekçedir. Bununla beraber genellikle, askerî sınıfın sunduğu dilekçelere sadece *arz*, reaya'nın sunduklarına ise *arzuhal* denirdi (İnalçık, 1998: 50-51). Şikâyet edenler tek kişi olabileceği gibi bir topluluk hatta vakıf gibi bir kurum da olabilirdi. Şikâyet konusu bazen mahkemenin verdiği bir kararı tanımama ve eşkıya zulmünden bunalma, örf mensuplarının haksız davranışları olabileceği gibi, köylü ile tumarlı sipahi arasındaki vergi anlaşmazlığı veya nizamnamelere uymayan esnaf da arzuhalhâllere konu teşkil ederdi (Gündoğdu, 2009).

¹⁷Örneğin bkz. *Muessesetu İhyâu't-Turâs ve'l-Buhûsu'l-İslamiyye Arşivi*, Kutu No:6, Dosya No: 13/1327/18/0/2/3, s. 4/A; Kutu No:6, Dosya No: 13/1327/18/0/2/3, s. 4/B.

edilecek mahal ve kullanılacak malzeme detaylı bir şekilde tanımlanmış, malzemenin ölçüleri ve toplam masraf da hesaplanılarak kaydedilmiştir.

Defterde yer alan ölçü birimleri arasında tamire ihtiyaç duyan mahallerin yapı ve tamir malzemeleri detaylı bir şekilde tanımlandıktan sonra, malzemelere ilişkin ölçüler ve bu ölçülere göre hesaplanmış yaklaşık maliyet de kuruş ve para cinsinden kaydedilmiştir. Ölçü birimlerinde boyuna (*tûlen mesâhâ*), enine (*arzen mesâha*), uzunluğu (*kadden mesâha*) gibi ölçü birimleri ile ifade edilen malzemeler, *terbî'an* (kare) ile ifade edilen kısımlarla fiyatlandırılmıştır.

Dokuz ayrı bölüm ve ayrı başlıklar halinde kaydedilen keşif bedellerinin, her bir bölümünün sonunda genel toplam (*cem'ân yekûn*) başlığı altında masraflar toplanmıştır. Yukarıda da ifade edildiği üzere defterdeki en fazla harcama kalemi ve tamire ihtiyaç duyulan mahal Kubbetü's-Sahra ve Mescid-i Aksa camilerini de içine alan Harem-i Şerif alanına dair keşif mahal ve bedellerinin yer aldığı birinci bölümdür. İkinci bölümde, Hazreti Halilurrahman Makamı'nda yapılacak tamir ve ihya faaliyetleri 61 kalemde kaydedilmişken; bu sayı Üzeyr Peygamber Makamı'nda 27; Davud Peygamber Makamı'nda 7; Musa Peygamber Makamı'nda 8; Yunus Peygamber Makamı'nda 4; İsa Peygamber Makamı'nda 8; Eşmovil Peygamber Makamı'nda 4; Kamame Kilisesi yakınında bulunan Hazreti Ömer Cami-i Şerifi'nde 3'tür. Haseki Sultan İmareti'nin tamir ve bakıma ihtiyaç duyan mahalleri de ayrı bir başlık altında 33 kalemde kaydedilmiştir. Şüphesiz ki, Kubbetü's-Sahra, Mescid-i Aksâ ve Hazreti Ömer gibi camilerin tamir ve bakımları Osmanlı'nın Kudüs'teki hâmilîğini görünür kılmakta ve Peygamberlerin Makam'larının tamir ve bakımları da bu duruma olumlu katkılar sağlamakta idi.

Defterin detaylı bir şekilde incelenmesi ile binalardaki aksaklıkların en çok nerelerde meydana geldiği ve bu aksaklıkları gidermek, yapıyı sağlamlaştırmak için ne gibi tedbirler alındığı hususlarına açıklık getirilebilir. Çalışmada Ek 1'de yer verilen Tablo'da da görüldüğü gibi en çok üzerinde durulan yapıların sıvalarının yenilenmesi ve kubbe kurşunlarının tamiridir. Muhtemelen kullanma ve eskimeye bağlı olarak yapıların sıvalarının, rüzgâr ve fırtına sebepleriyle kubbe kurşunları devamlı bakım icap ettirmekteydi. Bunların yanı sıra duvar, sıva, cam, pencere çerçevesi ve kapı tamiratlarının ise ikinci derecede geldiği görülmektedir.

Öte yandan, defterde nakil ücretleri hakkında herhangi bir bilgiye rastlanılamamıştır. Bu da, malzemenin mahalli olarak temin edildiği düşüncesini akla getirmektedir. Malzeme fiyatlarına taşıma ücretlerinin ilave edilmemesi de yine malzemelerin başka yerlerden getirilmediği düşüncesini öne çıkarmaktadır. Defterde hakkında bilgi verilmeyen bir diğer husus ise işçi ücretleridir.¹⁸ Mevcut defterin bir *keşf-i evvel* defteri olma niteliği dikkate alındığında, bu defteri müteakip malzeme temini, işçiler ve görevlilere ilişkin diğer keşif defterlerinin olma ihtimali oldukça yüksektir.

3. Değerlendirme

Tarih boyunca Kudüs kenti, Halep gibi bir ticaret merkezi ya da Kahire ve Şam gibi büyük bir ekonomik merkez değildi. Ticari ve ekonomik olarak bu şehirlerin gölgesinde kalan kent, semavi dinler açısından kutsallığın merkezi olarak öne çıkmakta idi (Avcı, 2004: 22-23; 31-32). Osmanlı yönetimi döneminde de özellikle İslam'ın ilk kiblesi, ikinci harem ve üçüncü mescidi olması, Hz. Peygamberin İsrâ ve Mi'râc hadiselerinin gerçekleştiği yer olması bakımlarından Kubbetü's-Sahra ve Mescid-i Aksa camilerini içine alan Harem-i Şerif alanına ve kente büyük önem atfedildi. Ve bu, Osmanlı yönetiminin başlamasından hemen sonra bir dizi mimari ve altyapı çalışmalarında kendisini göstermiştir. Öte yandan, Memluk dönemiyle

¹⁸Sevinç tarafından kaleme alınan ve Mescid-i Aksâ ile Kubbetü's-Sahra Camilerinde 1720 ve 1742 yıllarına ait imar ve tamir faaliyetlerini konu alan çalışmada; camilerin tamirleri için temin edilecek çoğu durumda da satın alınacak kereste ve diğer malzemelerin cinsi, sayısı, birim fiyatı ve toplam tutarları tablolar halinde sunulmuştur. (Sevinç, 2016: 117-121) Malzemelerden kerestenin İstanbul, İzmir ve İznik'ten temin edildiği, diğer malzemelerin ise Donanmayı Hümâyûn kalyonlarından biri ile Yafa İskelesine gönderileceği, oradan da Kudüs, Gazze ve Nablus mütesellimleri ile Kudüs ve Yafa kadıları, Yafa Kalesi dizdarları ve ağaları ile ayan ve vilâyet işçilerinin karayolu ile Kudüs'e ulaştırılmaları belirtilmiştir (Sevinç, 2016: 121). Yine inşaatta ve tamirde istihdam edilecek görevliler ve ücretleri de ayrı başlıklar altında incelenmiştir. (Sevinç, 2016: 129-133).

karşılaştırıldığında, Osmanlı yönetiminin kentteki önceliklerini değiştirdiği görülmüştür (Avcı, 2004: 39). Kentte yeterli sayıda mevcut olan dinî ve eğitim yapıları yerine, Osmanlı yönetimi kentin altyapısına yatırımlar yapmış, sosyal ve beledi hizmetlere ağırlık vermiştir. Faaliyetlerini güvenlik koşullarının düzeltilmesi, su sağlanması, yeni bir kapalı çarşı kurulması ve Kudüs halkının refahının artırılması gibi alanlarda yoğunlaştırmıştır (Raymond, 1979-1980: 84-101). Fetihden yaklaşık yirmi yıl sonra (1537 ve 1542 yılları arasında) kent surlarının ve kalesinin yeniden inşası, kentteki güvenlik duygusunu artırmıştır (St. Laurent - Riedlmayer, 1993: 77; Hillenbrand, 2000: 19-32). Su şebekesinin onarılması ve genişletilmesi, bu arada Beytullahim'in güneyindeki Artas köyünden Kudüs'e boru hattı döşenmesi, hızla büyüyen kente su sağlanmasına yardımcı olmuştur. Şehir sakinlerinin temiz su ihtiyacının karşılanması için beş tanesi Harem-i Şerif içinde bir tanesi yine Harem etrafında olmak üzere toplam altı çeşme yapılmıştır (Rosen-Ayalon, 1989: 589-607). Yine bu çerçevede, şehrin su ikmal sistemi için rezervuar vazifesi görmek ve Kudüs'e gelen hac kervanlarına ve yolculara su sağlamak maksadıyla, sur dışındaki Sultan Havuzu'nun aşağı kısmında büyük bir su deposu inşa edilmiştir (Cohen, 1989: 4-5). Bu temel ihtiyaçların teminine yönelik yapılan çalışmaların yanı sıra, örneğin on altıncı yüzyılın ortalarında, Sultan Süleyman, Harem-i Şerif'te bulunan Kubbetü's-Sahra'nın dış yüzeylerini çini ile kaplattırmıştır. Bu çiniler sonraki yüzyıllarda Osmanlılar ve diğerleri tarafından defalarca restore edilmiştir.¹⁹

Öte yandan, Osmanlı yönetimi yalnızca fetih sonrası Kanuni Sultan Süleyman döneminde değil, idaresi dönemindeki sonraki yüzyıllarda da imar ve ihya faaliyetlerine devam etmiştir (St. Laurent - Riedlmayer, 1993: 76). 17. yüzyılda kentte mevcut büyük anıtsal yapılara birkaç ilave ve onarım yapılmıştır. Sebîl Şa'lân olarak bilinen Harem-i Şerif içindeki Memlûk dönemine ait çeşme 1627 yılında onarılmıştır. 1685 yılında ise Hacı Mustafa oğlu Hacı Abdülkerim Çorbacı tarafından Kudüs'te vakfedilen ve "Çorbacı Sebîli" olarak bilinen sebîl inşa ettirilmiştir (el-Aseli, 1989: 212).²⁰ Kudüs'e su temini için kurulan Kanâtü's-Sebîl de 1656-1666 yılları arasında tamir edilmiştir. Harem-i Şerif'te bulunan Câmî-i Hanâbile de 1611 yılında restore edilmiştir. El-Aseli, Kudüs bölgesinde 17. yüzyılda inşa edilen en büyük tek yapının Beytullahim yakınlarında Sultan II. Murad tarafından yapılan kale olabileceğini belirtmiştir (el-Aseli, 1989: 212).

17. yüzyılda da daha önceki dönemlerde olduğu gibi en önemli onarımlar yine Harem-i Şerif'te yapılmıştır. Bu dönemde Sultan III. Mehmed (1597), Sultan I. Mehmed (1603) ve Sultan I. Mustafa (1617) tarafından Kubbetü's-Sahra yenilenmiştir (el-Aseli, 1989: 212).

18. yüzyılda Kubbetü's-Sahra ve Mescid-i Aksa için en az dört restorasyon döneminin olduğunu bilmekteyiz. St. Laurent ve Riedlmayer, arşiv belgelerine dayandırdıkları çalışmalarında bu dönemlerin 1720-21; 1742; 1753-54 ve 1780 yıllarında gerçekleştirildiğini belirtmişlerdir (St. Laurent - Riedlmayer, 1993: 77-79). Sevinç tarafından incelenen 1720 ve 1742 yıllarına ait imar ve tamir defterleri bu sınıflandırmadaki ilk iki restorasyon dönemine denk gelmekte iken, bu yazı çerçevesinde incelenen keşif defteri ise 1780 tarihinde yapılan dördüncü restorasyon dönemine denk gelmektedir. Çalışma çerçevesinde incelenen bu keşif defteri, tamir ve restorasyon yapılacak mahaller ve kullanılacak malzemeler, miktar ve ücretlere ilişkin hazırlanmış bir envanter niteliği taşımaktadır. 19. yüzyılda da devam eden restorasyon çalışmalarının merkez noktasını ise yine Kubbetü's-Sahra ve Mescid-i Aksa camileri oluşturmuştur (St. Laurent ve Riedlmayer, 1993: 80-82).²¹

Çalışma çerçevesinde incelenen defterde de en fazla kalemde ve maliyette Harem-i Şerif içerisinde yer alan eserler kaydedilmiş olmakla birlikte, bunların yanı sıra başta Halilurrahman Makamı başta olmak üzere çok sayıda Peygamber Makamı, Haseki Sultan İmareti ve Hz. Ömer

¹⁹16. yüzyılda Kubbetü's-Sahra yapılan restorasyon çalışmalarının bir özeti ve ilgili bibliyografya için bkz. (St. Laurent, 2000: 417-19; St. Laurent - Riedlmayer, 1993: 76-84).

²⁰Sebile ait iki vakfiyeye ilişkin detaylı bir inceleme için bkz. (Eroğlu Memiş, 2017a: 90-95).

²¹Aslanapa ise "Kubbet el-Sahra'da Osmanlı devri tamirleri" başlıklı çalışmada 19. yüzyılda yapılan çalışmaları liste halinde sunmuştur. Bkz. (Aslanapa, 1989: 15-18).

Camii de bu restorasyon sürecine dahil edilmiştir. Ciddi bir organizasyonel beceri gerektiren bu çapta büyük imar ve ihya faaliyetlerini yürütmek üzere İstanbul'da üst düzey yöneticiler görevlendirilmiştir. Yerelde ise *ehl-i vukûf* olarak adlandırılan kentin önde gelenleri sürece dâhil edilmiştir.²² Kentin silüetini oluşturan bu yapıların imar ve ihyası, yapıların yüzyıllar boyunca mevcudiyetlerini korumalarına ve hizmetlerini sürdürmelerine imkân sağlamıştır.

Sonuç

Sonuç olarak, Osmanlının Kudüs'ü fethiyle beraber kent öncelikle güvenlik ve altyapı bakımlarından kuvvetlendirilmiş, kente gelen hacı, sufi ve ziyaretçilere hizmet sunacak şekilde Haseki Sultan İmareti faaliyete geçirilmiştir. Bu temel çalışmaların yanı sıra kentte mevcut yapıların tamir ve ihya çalışmaları ile işlevselliği korunmuş, yüzyıllar boyunca hizmet sunmalarına yönelik merkezi hükümetin onay ve denetimleri ile gerçekleştirilen çok sayıda geniş çaplı tamir ve bakım çalışmaları yürütülmüştür. Yapılan bu imar ve ihya faaliyetleri Osmanlı'nın Kudüs'te hüküm sürdüğü sürece devam etmiştir. Osmanlı yönetiminin meşruiyetini ve yardımseverliğini pekiştiren bu tür faaliyetler, Osmanlı yönetiminin Kudüs'e verdiği önemi de göstermiştir.

Bu çerçevede 18. yüzyılda yürütülen tamir ve restorasyon çalışmaları kapsamında kaleme alındığı değerlendirilen ve çalışma çerçevesinde incelenen keşif defteri, başta Harem-i Şerif alanında olmak üzere Kudüs'te çeşitli mahallerde tamir ve bakıma ihtiyaç duyan alanları, kullanılacak malzemeleri, ölçüleri ve masraflarını bir envanter olarak sunmuştur. Osmanlı yönetimince tamir ve bakımları yapılacak bu mahallerin ortak özelliği ise hayri/ kamusal nitelikte yapılar oluşlarıdır. Şüphesiz ki, sürece ilişkin yapılacak yeni çalışmalar 18. yüzyılda sürdürülen bu restorasyon sürecinin diğer detaylarına da ışık tutacaktır.

Kaynakça

- Akgündüz, A. (1994). Eski Hukukumuzda Vakıf Malların Tamiri ve Muhafazası, *Vakıf Haftası* [11: 1993: Ankara], Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay.
- Aslanapa, O. (1989). Kubbet El-Sahra'da Osmanlı Devri Tamirleri, *Sanat Tarihinde Doğudan Batıya, Ünsal Yüce Anısına Sempozyum Bildirileri*, İstanbul: İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yay.
- Avcı, Y. (2004). *Değişim Sürecinde Bir Osmanlı Kenti, Kudüs (1890:1914)*, Ankara: Phoenix Yay.
- Bakırer, Ö. (1973). Vakfiyelerde Binaların Tamirleri ile İlgili Şartlar ve Bunlara Uyulması. *Vakıflar Dergisi*, 10: 113–26.
- Barkan, Ö. L. (1963). XVI-XVIII. Asırlarda İnşaat İşlerinin Hukuki Durumu, *İktisat ve İktisadiyat Enstitüsü Sosyal Siyaset Konferansları*, 14. Kitaptan ayırması, İstanbul.
- Burgoyne, M. H. (1986). *Mamluk Jerusalem*, London.
- Cohen, A. (1989). *Economic Life in Ottoman Jerusalem*, Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Cueno, P. (2000). The Urban Structure and Physical Organization of Ottoman Jerusalem in the Context of Ottoman Urbanism, Ed: Sylvia Auld and Robert Hillenbrand), *Ottoman Jerusalem: The Living City, 1517-1917*, Londra: Altajir World of Islam Trust, 211-221.
- Çetin, A. (2000). Fetva ile Tamir, *Tarih ve Düşünce*, 6: 62-63.
- Çiftçi, C. (2004). *Bursa'da Vakıfların Sosyo-Ekonomik İşlevleri*, Bursa.

²²18. Yüzyılda Kudüs kentinde yerel önde gelen ailelerin kadı tarafından kurulan ve kentte yapılan tamirlerin etkin bir şekilde yapıp yapılmadığı, vakıf mülkiyet hakkı alıcısının sunmuş olduğu harcamaların onaylanması ve uzun süreli kiralamalarda kira miktarının belirlenmesi gibi hususlarda kararların alındığı komitelerde aldıkları görevlere ilişkin bir inceleme için bkz. (Eroğlu Memiş, 2016: 259-263).

- Demirel, Ö. (2000). *Osmanlı Vakıf-Şehir İlişkisine bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, Ankara: TTK Yay.
- Dündar, A. (1999). *Arşivlerdeki Plan ve Çizimler Işığı Altında Osmanlı İmar Sistemi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Dündar, A. (2001). Osmanlılarda Tamir Süreci, Çeşitleri ve Bazı Selçuklu Yapılarındaki Uygulamalar, *Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi [2000: Konya]*, I. Cilt, 269-280, Konya: Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi.
- El-'Arif, A. (1961). *el-Mufassal fi Târihi'l-Kuds*, Kudüs.
- El-Aseli, K. C. (1989). Jerusalem under the Ottomans 1516-1831 AD, *Jerusalem in History*, K.C. el-Aseli (ed.) Jerusalem in History, London: Scorpion Publishing Ltd., 200-224.
- El-Aseli, K. C. Kudüs, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 26 (2002): 334-338.
- El-Hanbelî, M. (1973). *El-Ünsü'l-Celil bi-Târihi'l-Kudsi ve'l-Halil*. C. II. Amman.
- Erdoğan, M. (1968). Osmanlı Devrinde Anadolu Camilerinde Restorasyon Faaliyetleri, *Vakıflar Dergisi*, Sayı VII: 149-205.
- Ergenç, Ö. (1988). Şehir Tarihi Araştırmaları Hakkında Bazı Düşünceler, *Belleten*, C LII/203: 667-683, Ankara: TTK Yay.
- Eroğlu Memiş, Ş. (2016). *Osmanlı Taşra Toplumunu ve Vakıf Kurumu: Kudüs, 1703-1831*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Eroğlu Memiş, Ş. (2017a). Osmanlı Kudüs'ünde Bir Sebil Vakfı: Çorbacı Sebili, *Vakıf ve Toplum Dergisi*, *Vakıf Medeniyeti Kudüs*, 5 Mayıs 2017: 90-95.
- Eroğlu Memiş, Ş. (2017b). *Hurûfât Defterlerinde Kudüs-i Şerif Kazası: Vakıflar, Görevler ve Görevliler*, İstanbul: Yeditepe Yay.
- Gabriel, A. (1938). *Tarihi Türk Abidelerinin Tamiri ve İhyası*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü.
- Grabar, O. (1959). The Umayyad Dome of the Rock, *Ars Orientalis*, 3: 33-62.
- Grabar, O. (1973). *Formation of Islamic Art*, Yale University Press.
- Gündoğdu, İ. (2009). "Osmanlı Tarihi Kaynaklarından Kazaskerlik Rûznâmçe Defterleri ve Önemi", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, c. 6 (2): 697-722.
- Gürbüz, A. (1993). *Toprak-Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, (Ankara, 1993).
- Hızlı, M. (1993): Osmanlı Vakıf Eserlerinin İnşa, Tamir ve Restorasyonları, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (5): 219-232.
- Hillenbrand, R. (2000). Introduction: Structure, Style, and Context in the Monuments of Ottoman Jerusalem, (Ed: Sylvia Auld and Robert Hillenbrand), *Ottoman Jerusalem: The Living City, 1517-1917*, Londra: Altajir World of Islam Trust, 1-23.
- İnalcık, H. (1998). Şikâyet Hakkı: Arz-ı Hâl ve Arz-ı Mahzar'lar, *Osmanlı Araştırmaları*, VII-VIII: 33-54.
- İnalcık, H. (2000). *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet*, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Köse, F.B. (2017). Osmanlı Dönemi Kudüs'ünde Mimari Çalışmaları, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29: 27-47.

- Orbay, K. (2006). Yerel İktisadi ve Sosyal Tarih ve Kurumsal Tarih Kaynakları Olarak Vakıf Muhasebe Defterleri ve Müfredat Defterleri, *XV. Türk Tarih Kongresi (11-15 Eylül 2006)*, Ankara.
- Öztürk, N. (1983). *Menşe'i ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, Ankara, VGM Yay.
- Raymond, A. (1979-1980). The Ottoman Conquest and the Development of the Great Arab Towns, *International Journal of Turkish Studies 1*: 84–101.
- Rosen-Ayalon, M. (1989). On Suleyman's Sabils in Jerusalem, *The Islamic World: From Classical to Modern Times, Essays in Honor of Bernard Lewis, C. E. Bosworth and Charles Issawi*, Princeton: The Darwin Press, 589-607.
- Rosen-Ayalon, M. (1989). *The Early Islamic Monuments of the Haram al-Sharif: An Iconographic Study*, Jerusalem: Qedem-Monographs of the Institute of Archeology, Hebrew University.
- Savaş, S. (1992). *Bir Tekkenin Dini ve Sosyal Tarihi, Sivas Ali Baba Zaviyesi*, İstanbul.
- Serin, M. (2016). *Kıbrıs Kalelerinin Keşif Defterleri ve Kalelerin Tamiri (Osmanlı Dönemi)* <http://acikkaynak.bilecik.edu.tr:8080/xmlui/handle/bilecik/973>
- Sevinç, T. (2016). Mescidü'l-Aksa ve Kubbetü's-Sahre Camilerinde İmar ve Tamir Faaliyetleri (1720 ve 1742), *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 6 (1): 111-137.
- Singer, A. (2004). *Osmanlıda Hayırseverlik: Kudüs'te Bir Haseki Sultan İmaretini*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- St. Laurent, B. and Riedlmayer, A. (1993). Restorations of Jerusalem and the Dome of the Rock and Their Political Significance, 1537-1928, *Muqarnas*, Vol.10: 76-84.
- St. Laurent, B.(2000). The Dome of the Rock restorations and significance 1540-1918, (Ed: Sylvia Auld and Robert Hillenbrand), *Ottoman Jerusalem: The Living City, 1517-1917*, Londra: Altajir World of Islam Trust.
- Tanman, B. ve Çobanoğlu, A.V. (2001). Osmanlı Döneminde Kudüs: Kent Dokusu, Mimarlık ve Çini Sanatına İlişkin Bir Araştırmanın İlk Sonuçları, *Ortadoğu'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri (25-27 Ekim 2000, Hatay)*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.: 511-543.
- Tibawi, A. L. (1978). The Islamic Pious Foundations in Jerusalem, *The Islamic Cultural Centre*, London.
- Tütüncü, M. (2006). *Turkish Jerusalem (1516-1917) Ottoman Inscriptions From Jerusalem and Other Palestinian Cities*, Netherlands: SOTA.
- Uluçam, A. (1997). Haremü'l- Halil, *DiA*, C. XV, İstanbul: TDV Yay.
- Vesika ve Fotoğraflarla Osmanlı Devrine Kudüs, I-II, haz: İlhan Ovalıoğlu, Raşit Gündoğdu, Cevat Ekinci vd., Çamlıca Yay., İstanbul 2009.
- Yediyıldız, B. (2003). *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi, Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Ankara: TTK Yay.
- Yılmaz, H. İ. ve Dikmen S. Ü. (2012). Osmanlı döneminde Kullanılan Yaklaşık Maliyet Tahmin Yöntemleri, *e-Journal of New World Sciences Academy*, 7(1). 77.
- Yüksel, H. (1998), *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü (1585-1683)*, Sivas: Dilek Matbaası.
- Ze'evi, D. (2000). *Kudüs: 17. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağında Toplum ve Ekonomi*, (Çev. S. Çağlayan), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.

EK: Metin

<i>“Yâ Fettâh Bismillah ‘Izzetlü Mi‘mâr Ağa</i>								
<i>İşbu defter-i keşfin muharrer mahal-i mübârekenin masârifına imrâr-ı nazar ve ziyâdeleri var ise ana göre tahrir ve ilam eylesiniz.</i>								
<i>Sâdir olan emr-i ‘âlî mücibince Kudüs-i Şerîfde vâki‘ Mescid-i Aksâ ve Sahratullahü'l-Müşerrefe vesâir emâkin-i mübârekelerin üzerlerine cânib-i şer‘i‘den Kâtib-i sânî Şeyh Ali Efendi ve Nakîbü'l- eşrâf ve me‘zun-ı bi‘l-iftâ ve Şeyhü'l-harem Efendiler vesâir ehl-i vukûf ma‘rifetleri ve Kalfa kulları ma‘rifetiyle yegân yegân keşif ve mesâha olunub işbu müfredât defteridir ki zikir olunur. Sene 195.”</i>								
No	Var.No	Tamir Mahalli	Adet	Tülen/ Kadden (mesâha)	Arzan/ Kadden (mesâha)	Parmak	Terbî‘a n	Tamir Türü
1	1a	Sahratullahü'l-Müşerrefe'nin derûnunda vasat-ı kayada lâl ve Cûd rengâmizli ve seleme altun şişeli ve atmacı kâri çerhi felek yıldızlı ve eymece göbekli necme-i ketrûs koğuşlu ve on iki arşundan kirişlu tavan tecdîdi	8	15	8	18	1050 x Fi 600 = 630000	kirişlu tavan tecdîdi
2	1a	Mahal-i mübârekenin pervaz tavanında tecdîd-i boya ve bazen mahallerine ihsâb ta'miri.	8	23	5	18	1031 x fi 1200 = 123720	ihsâb ta'miri
3	1a	Bu mahalde zengârlı buz cam tecdîdi.	6	Fi 1920 - 11520 Kadden	2		48	cam tecdîdi
4	1a	Bu mahal-i mübârekece düz çerçubeli 5 rub' geçme ayna camlı ve yaldızlı reft takımılı cedîd çerçube.	2	3 Kadden	2	6	fi 360 x 13= 4680	cedid çerçube
5		Sahratü'l-müşerrefe derûnunda mermer zarlarında cabeca meremmet.					1000 x fi 60= 60000	cabeca meremmet
6	1a	Bu mahalde cabeca döşemelerde ta'mir döşeme.					200 x fi 180= 36000	ta'mir döşeme
7	1a	Mahal-i mübârekece vasat-ı 'amûdlar ve kargir ayaklar beyinlerinde timur şebekelerde eyvan boya tecdîdi.	16	4 Kadden	4		256 x fi 60= 15360	boya tecdîdi
8	1a	Sahratullahi mübârekenin cevânib-i erba'asında mevcut zâriyedelerde elvan boya tecdîdi.		70	2 Kadden			boya tecdîdi
9	1a	Sahratullahi müşerrefenin vasat kubbesi kargir dıvarı birûnunda üç adet terkinde cabeca keşan ta'mir.	3	26	8 Kadden		624x fi 40= 149760	cabeca keşan ta'mir
10	1a	Bu mahalde bir adet terkende bakırdan kenarlı ve çar köşeleri mismarlı ve alçılı müceddeden keşan vaz'ı.	1	26	8 Kadden		208 x fi 720= 149760	müceddede n keşan vaz'ı
11	1a	Vasat kubbenin cevânib-i erba'asında tuğra şaçakta		104	2		280 x fi 75= 15600	boya tecdîdi

		cabeca ta'miri ve elvan boya tecdîdi.						
12	1a	Sahratullahi mübârekenin bâlâsında pirinç tel örmeli ve çarçubeli kafes tecdîdi.		4 Kadden	2		8 x fi 120= 960	kafes tecdîdi
13	1a	Sahratullahi müşerrefenin cevânib-i erba'asında kubbede kurşun başlarına Horasanlı kireçli dürer.		312	12 Kadden		156 x fi 15= 2340	kireçli dürer
14	1a	Sahratullahi mübârekenin etek tavan sakfi üzerine ba'zı mahallerine cedîd kurşun vaz'ı.					Adet 200. 800 x fi 6= 48000	cedid kurşun vaz'ı
15	1a	Etek sakfindan kubbe-i vasat üzerine on arşun Seranlı ve ketros koğuşdan kademeli nerdüban tecdîdi.					Kadem 15. Adet 1. 1800	nerdüban tecdîdi
16	1a	Vasat-ı kubbede pirinç tel örmeli ve çarçubeli kafes tecdîdi.	4	1 Kadden	1		6 x fi 240= 1440	kafes tecdîdi
17	1a	Mahal-i mübârekede hazine koğuşundan ve kilimli çiftesinden kuşaklı kapu.	1	2,5 Kadden	1		2,5= 600	kuşaklı kapu
18	1a	Sahratullahi müşerreffe kubbeden fevkine varınca Çifte saray arasından sıranlı ve hazine koğuşundan kıdemli nerdüban tecdîdi.					Kadem Adet 43 x fi 120 = 5160	nerdüban tecdîdi
19	1a	Seyyidinâ Davud Nebî Aleyhisselatu ve's-selâm Efendimizin Mahkemesi mukâbilinde Bâb-ı Mahkeme ve şark cânibinde Bâb-ı Cennet isimleri ile tesmiye olunan kapulara Çifte saray manasından kırılemeli ve kilimli çiftesinden mertekli ve Rumili öğürgesinden kuşaklı çifte kanatlıktan tavâil ... ve elvan boyalı ve etrafı pervazi oymalı vazoyu çümer kurşunlu ve tahtı zücâc sıvalı Sahratullah-ı Mübârekenin kebir kapu saçağı tecdîdi.	2	12	3	18	Parmak 93. 18 x fi 480= 44640	kebir kapu saçağı tecdîdi
20	1a	Sahratullahü'l-Müşerrefenin hedm olan Bâb-ı Garb'da süm ruhâm sıvalı ve kavslı ve Rumi aşkımalı ve altun âyet-i kerîmeli ve Sultan tarihli timur zevâneli ve kurşun akıtmalı sıva ve kavs tecdîdi.		7 Kadden	4		28 x fi 2160= 60480	sıva ve kavs tecdîdi
21	1a	Bu mahalde cedîd kapu tarafında kitaplı ve kanatlı ve zavanalı ve alçılı mermer zar tecdîd.		13	5,5 Kadden	16	78 x fi 960 = 74880	zar tecdîdi
22	1b	Bâb-ı Cüveylede altun silme şişeli ve eymecî kâri göbekli ve		4	3	18	14,5 x fi 720= 10440	tavan tecdîdi

		koltuklu tavan tevdîdi.						
23	1b	Bâb-ı Mübâreke de tuğra saçakda silme şişeli ve elvan boya tevdîdi.		22	3		66 x fi 180 = 11880	boya tevdîdi
24	1b	Mahal-i Mübârekenin tarafeynde kargir dıvar tevdîdi.		7	4		28 x fi 240 = 6720	dıvar tevdîdi
25	1b	Bu mahal-i şerîfde kapu ve odalar üzerinde Çifte saray manesinden mertekli ve kirişli ve çiviyle kurşunlu ve sıvalı sakf tevdîd.		18	8,5		153 x fi 180 = 27540	sakf tevdîdi
26	1b	Kapu-ı merkûmun sakfi üzerinde ahşabdan üç adet kubbelere karağaç kapuluğundan ve kanatlık tahtasından kaplamalı cedîd kurşunlu kubbe.	3	3	1,5		43,5 x fi 33,5 x fi 840 = 28350	cedîd kurşunlu kubbe
27	1b	Kapu-ı mübârekenin on arşun câbeden çarçubeli ve kuşaklı ve bir tarafı servi tahtasından ve bir tarafı hırna koğuşundan kaplamalı ve yüzü parça pirinç tahta kaplamalı ve şişeleri ve mismarları bakırdan dökme kapu tevdîdi.		Kadden masaha 5,5	3,5		19 x fi 720 = 13860	bakırdan dökme kapu tevdîdi
28	1b	Bu mahalde kapular beynlerinde beş adet odanın tavanı ve döşemeleri tevdîdi.	5				173 x fi 240 = 41520	tavan ve döşeme tevdîdi
29	1b	Kapular beynlerinde ketanlı beyaz sıva tevdîdi.		100	Kadden 7		700 x fi 20 = 14000	sıva tevdîdi
30	1b	Kapu-ı mezbâre kufi ve miftâh tevdîdi.	2				2 x fi 480 = 960	kufi ve miftâh tevdîdi
31	1b	Garb cânibinde olan kapu mahallinden nerdüban başına ketros kurşunundan ve çifte saray bânesinden kuşaklı sahn üzerine ahşabdan tarik.		16	2		19 x fi 120 = 22800	ahşabdan tarik
32	1b	Kible cânibinde Bâb-ı Kebîre saray bânesinden kirişmeli ve kilimli çiftesinden mertekli ve Rumili öğürgesinden kuşaklı çifte kanatlıktan tavan ve silme şişeli ve etrafı pervazi örtmeli ve üzeri sıvalı ve cedid kurşunlu tavan ve sakfi tevdîdi.		21	7,5		157 buçuk x fi 240 = 37800	tavan ve sakfi tevdîdi
33	1b	Mahal-i mübârekenin tavanında ve tuğra saçağında elvan boya tevdîdi.		21	6	6	132 x fi 60 = 7920	boya tevdîdi
34	1b	Sahratullahü'l-Müşerrefe'nin taşra kargir dıvarın cevânib-i erba'asında bakırdan geçme kenetli ve alçılı mermer zar tevdîdi.	4	32-32	Kadden 5,5		352 x fi 360 = 126720	mermer zar tevdîdi
35	1b	Kezâlik mermer zarlarında	4	32-32	Kadden		704-176	mermer zar

		kaptırır olunanlar mahallinden kalkub kenetli ve alçılı vaz'-ı mermer zar ta'miri.			5,5		x fi 120= 21120	ta'miri
36	1b	Mahal-i mübârekenin mermer zarları fevkinde bakırdan geçme kenetli ve bakırdan mismarlı ve alçılı keşan ta'miri.	4	32-32	Kadden 10		1280- 640 x fi 240= 53600	keşan ta'miri
37	1b	Bu mahalde şimâl ve garb câniblerinde bakır kenetli ve mismarlı geçme keşan tecdidî.	4	32-32	Kadden 10		1280- 640 x fi 720= 460800	keşan tecdîdi
38	1b	Mi'râc-ı şerif kayası derûnunda bakır kanatlı ve alçılı cedîd keşan.		Kadden 4	3		12 x fi 720= 8640	cedîd keşan
39	1b	Mahal-i mübârekenin mermer zarlarında meremmat-ı dâr/dûr.					40 x fi 120= 4800	meremm at-ı dâr/dûr.
40	1b	Mahal-i mübârekenin derûnunda badana.					120 x fi 4= 480	badana
41	1b	Bu mahalde işleme buz cam tecdidî.	5	1,5 kadden	1,5		10x fi 360= 360	cam tecdidî
42	1b	Mahal-i mübârekenin birûnunda kenetli ve kireçli ve sıvacı kêri azb nakışlı sıva tecdidî.	8	3	4		96 x fi 30= 2880	sıva tecdîdi
43	1b	Seyyidinâ Davud Nebi Aleyhissalam Efendimizin 14 'amûd üzerine Mahkeme-i şeriflerinde Rumili öğürgesinden girişmeli ve ketrus koğuşdan tavanlı bük ve zencefire viç civid boyalı ve avdanlıklı silme şişeli ve altunlu ve şilteler ve satıllarına oymacı kêri armalı tavan tecdidî.	6	7	4	8	182 x fi 720= 131040	tavan tecdîdi
44	1b	Mahal-i mübâreke de 'amûd beynlerinde altun silme şişeli ve altunlu çifte kanatlıktan girilme tecdidî.					57 buçuk x fi 480 =27600	girilme tecdîdi
45	1b	Mahal-i mübârekenin mihrâbı derûn ve birûnunda mermer zar tecdidî.		11	4		44 x fi 600 = 26400	mermer zar tecdîdi
46	1b	Mahal-i mübârekenin tahtahunba mermer döşemeleri bi'l-cümle mahallinden kalkub yine mahallerine vaz' ve bazen tecdid.	6	7	4	8	182 x fi 240 = 43680	Döşemeleri n vaz' ve bazen tecdid
47	1b	Mahal-i mübârekenin sakfi mahallinde kargir dıvarda keşan ta'mir tecdidî.					21 x fi 240= 5040	keşan ta'mir tecdîdi
48	1b	Sahratullahü'l-Müşerrefe'nin sahnın başlarında sekiz adet nerdüban başlarında meşe 'amûdlar üzerine kavslerde kenetli ve kireçli beyaz sıva tecdidî.		320	4 kadden		1280. x fi 30= 38400	sıva tecdidî
49	1b	Kubbetü'l-Ervâh ve Kubbetü'l-					150 x fi	sıva tecdidî

		erbâh ve Kubbetü'l-ahmâr derûnlarında horasanlı kanatlı beyaz sıva tecdîdi.					75=11250	
50	1b	Sahratullahü'l-Müşerrefe'nin kible cânibinde sahn başında kebîr Mihrâb-ı Hanefîde kenatlı ve mermer sıvalı ve nakışlı mihrabda sıva tecdîdi.					50 x fi 120=6000	sıva tecdîdi
51	1b	Mihrâb-ı şerîfin ittisalinde minber-i kebîrde kademelerinde def'a beynlerinde timur kenetli ve kurşun akıtmalı minber meremmâtı.					10 x fi 60=600	minber meremmâtı
52	1b	Sahratullahü'l-Mübârekenin fevkinde ve tahtında bi'l-cümle odalarda kenetli ve kireçli beyaz sıva tecdîd-i odahat.	56				10100 x fi 20=202000	sıva tecdîdi
53	1b	Merkûm odaların pencere kanatlarında hazîne koğuşdan tecdîdi.	79	2	1		158 x fi 60=9680	hazine koğuşdan tecdîdi
54	1b	Bu mahalde orta tahtadan geçmeli camlı ve çarçube tecdîdi.	10	2	1		20 x fi 120=2400	çarçube tecdîdi
55	1b	Zikir olunan odaların kapuları tecdîd.	61	2,5	1		152 buçuk x fi 60=9150	kapular tecdîdi
56	1b	Mahal-i merkûmun kapularına ve kanatlarına ve çerçubelerine ve timurlarına boya tecdîdi.					310 x fi 60=18600	boya tecdîdi
57	1b	Mezbûr odaların sakfında küllü ve kireçli ve kalemkârî sıva tecdîdi.	49				3480 x fi 20=69600	sıva tecdîdi
58	2a	Mescid-i Aksâ'nın vasat kubbesi yemîninde vâki' on arşun orta câbeden kireçlemeli ketros koğuşundan tavanlı ve elvan boyalı ve kurşun tahta kireçli sıva ve üzeri cedîd kurşunlu tavan tecdîd.		80	9		720 x fi 360=259200	tavan tecdîdi
59	2a	Bu mahalde divarı tarafeynine horasanlı ve kireçli ve aşî boyalı sıva tecdîdi.		150	4,5		675 x fi 200=13500	sıva tecdîdi
60	2a	Bu mahalde tuğra saçak tamiri ve boyalı tavan tecdîdi.Cümle sakıflarda kurşun başlarına horasanlıdır.		80	18		60 x fi 60=3600	tavan tecdîdi
61		Cümle sakıflarda kurşun başlarına horasanlı dūr.		300	12		150 x fi 30=4500	Horasanlı dūr
62	2a	Yine Mescid-i Aksânın vasat kubbesi beynlerinde on arşun orta cabeden kireçli ve ketros koğuşundan tavanlı ve elvan boyalı ve		61	9		549 x fi 360=197640	tavan tecdîdi

		kurşun tahtı sıvalı üzeri cedîd kurşunlu tavan tezdîdi.						
63	2a	Bu mahalde tuğra saçak tamiri ve altun boya tezdîdi.		80	18		60 x fi 60= 3600	boya tezdîdi
64	2a	Bu mahalde vâki' sayir civarında timur tel örmeli ve çarcubeli cedîd tel kafes.	24	2	1,5		72 x fi 120= 8640	cedîd tel kafes
65	2a	Bu mahalde pencerenin buz camlarında ta'mir.	22	2 kadden	1,5		22 adet x fi 360 = 7920	camlarda ta'mir
66	2a	Mescid-i Aksânın Dûr kubbesinde dıvarda horasanlı ve kireçli ve aş boyalı sıva tezdîdi.		33	4 Kadden		132 x fi 30= 3960	sıva tezdîdi
67	2a	Kubbe-i merkûmunda tuğra saçak tezdîdi.		45	1	6	56 x fi 120= 6120	saçak tezdîdi
68	2a	Bu mahalde buz ve astar camları tezdîdi.	8	2 Kadden	2,5		Adet 8 x fi 1200 =9600	camlar tezdîdi
69	2a	Mescid-i Aksânın Kapu cânibinde dıvarda astar cam tezdîdi.	36	3,5 Kadden	2,5		36 Adet x fi 2040= 73440	cam tezdîdi
70	2a	Mescid-i Aksâ sakıflarında cedîd kurşun vaz'ı ta'miri.	300				Adet 300. x fi 6= 8440- 50400	kurşun vaz'ı ta'miri
71	2a	Mescid-i Aksânın cânib-i şimâlde ketenli ve kireçli taş kesmeli sıva tezdîdi.		10	4 Kadden		40 x fi 25= 1000	sıva tezdîdi
72	2a	Bu mahalde astar cam tezdîdi.	3	2,5 Kadden	2		15x fi 240= 3600	
73	2a	Mescid-i Aksâ derûnunda 'amûdlar üzerinde tarafeyn kavslerde badana.		20	20 Kadden		5600 x fi 4= 22400	kavslerde badana
74	2a	Bu mahalde tarafeyn 'amûdlarda somalı taklidi ve ketenli ve mermer sıvalı 'amûd.	12	6 kadden	4 düren		288 x fi 300= 8640	'amûd
75	2a	Yine mahal-i mübârekede yemîn ve yesârın koltuk kubbelerinde ketenli beyaz sıva tezdîdi.		180	52 düren		9360 x fi 20= 187200	sıva tezdîdi
76	2a	Bu mahalde 'amûdlar ve kavsler beynlerinde ahşab cisirlere elvan boya tezdîdi ve bazen mahalleri neccarkârî ta'mir-i minber.	53				700 x fi 60= 42000	boya tezdîdi, ta'mir-i minber
77	2a	Mescid-i Aksânın yemîn cânibinde karaağaç kabulüğundan doğramacı kârî kapu.	1	4	2	18	11,5= 5080	kârî kapu

78	2a	Mescid-i Aksâda mihrâb-ı kebîr bâlâsında elvan nakışlı cam buz tecdîdi.	2	3	2		+7=14 x fi 360= 5040	buz tecdîdi
79	2a	Bu mahal-i mübârekede yemîn ve yesârında tarafeyn kavslerde bi'l-cümle badana.					1000 x fi 4 = 40000	badana
80	2a	Bu mahal-i mübârekede mermer zarflarında cabeca müremmimât-ı zar.					240 x fi 60 = 14400	müremmim at-ı zar
81	2a	Mihrâb-ı kebîrin yemîn ve yesârında ceviz çarçubeli ve nim zira' penbe cam geçmeli ve yaldızlı rahtlı çarçube tecdîdi.	4	3	2		12 x fi 360 = 4320	çarçube tecdîdi
82	2a	Mahfel-i kebîrde ve hatîb hüccesinde timur şebeke de elvan boya tecdîdi.					155 x fi 60= 9300	boya tecdîdi
83	2a	Mescid-i Aksânın yemîn cânibinde Mâlikî Câmî-i Şerîfine varınca koltuk kubbede sıva tecdîdi.		117	23		2691 x fi 20 =53820	sıva tecdîdi
84	2a	Kesrelik kubbelerde bi'l-cümle badana.		117	23		2691 x fi 4= 10764	badana
85	2a	Bu mahalde pencere kanatlarında cabeca müremmimat.	12	3	2,5		90 x fi 30=270 0	müremmim at
86	2a	Bu mahalde pencere örme tel çarçubeli kafes tecdîdi.	8	3 kadden	2,5		56 x fi 120= 6720	kafes tecdîdi
87	2a	Mescid-i Aksânın mevcut bâb-ı kebîrlerinde elvan boya tecdîdi.	7	3 kadden	4,5		60 x fi 60= 3600	boya tecdîdi
88	2a	Mahal-i mübârekede son cemaat kubbelerde ve kavslerde ketenli ve kireçli beyaz sıva tecdîdi.		3	19		1330 x fi 20= 26600	sıva tecdîdi
89	2a	Mahal-i mübârekede kapılar üzerinde Rûmî işleme dıvar camı tecdîdi.	7	4	2		8 x fi 960 =7680	dıvar camı tecdîdi
90	2a	Mescid-i Aksânın yesâr cânibinde kargir dıvarlarında horasanlı ve kireçli dūr.		130	10 kadden		1700 x fi 60 =10200 0	dūr
91		Mescid-i Aksânın şark ve yemîninde vâki' kavslerde ve kargir dıvarlarında ketenli ve kireçli ve taş kesmeli sıva tecdîdi.					1780 x fi 20= 35600	sıva tecdîdi
92	2a	Mescid-i Aksâ'ya muttasıl mağazanın kargir dıvarı hedm ve tecdîdi.		10	10 kadden		300 x fi 240= 72000	hedm ve tecdîdi
93	2a	Mağaza-i merkûmun şark cânibinde taş kesmeli ve ketenli ve kireçli sıva tecdîdi.		65	11 kadden		715 x fi 30= 21450	sıva tecdîdi

94	2a	Mahal-i sakflarında küllü ve kireçli kalemkârî sıva tecdîdi.		63	30		1890 x fi 20 =56700	sıva tecdîdi
95	2a	Mescid-i Aksâ'ya muttasıl Hazreti Ömer <i>radiyallahu anh</i> Câmî-i Şerîfi derûnunda sıva tecdîdi.		41	20		820x fi 30=24600	sıva tecdîdi
96	2a	Mahal-i mübâreke buz cam tecdîdi.	3	1,5 kadden	1		4 x fi 240=960 4 buçuk x 240 = 1080	buz cam tecdîdi
97	2a	Câmî-i Şerîfin etrafı birûn dıvarlarında horasanlı kireçli dür.		36	4		104 x fi 60=6240	dür
98	2a	Cami-i şerifin sakfında horasanlı ve kireçli ve kalemkârî sıva tecdîdi.		20	8		160 x fi 20=3200	sıva tecdîdi
99	2a	Seyyidinâ Davud Nebi aleyhisselam Efendimizin mihrabında ve kubbelerinde ketenli ve kireçli beyaz sıva tecdîdi.		12	10		120 x fi 20=2400	sıva tecdîdi
100	2a	Kubbe-i şerifin sakfında küllü ve kireçli ve kalemkârî sıva tecdîdi.		10	10		100 x fi 20=2000	sıva tecdîdi
101	2a	Hanbelî Câmî-i Şerîfinde ketenli ve kireçli beyaz sıva tecdîdi.		50	14		700 x fi 20=14000	sıva tecdîdi
102	2a	Mahal-i mübârekenin üzerinde küllü ve kireçli ve kalemkârî sıva tecdîdi.		50	12		700 x fi 30 =21000	sıva tecdîdi
103	2a	Seyyidinâ İsa Nebi aleyhisselam efendimizin mehdi şerifleri mukabilinde kubbelerde ketenli ve kireçli beyaz sıva tecdîdi.		24	14		336x fi 20 =6720	sıva tecdîdi
104	2a	Mahal-i mübârekeye Karaağaç kabuğundan neccarkârî kapu ma'a kufi ve miftâh.		2 kadden	1		2 x fi 600	kapu ma'a kufi ve miftâh
105	2b	Bu mahalde tel kafes tecdîdi.		1,5 kadden	1		1 buçuk. 180	tel kafes tecdîdi
106	2b	Mâlîki Câmî-i Şerîfin yesârı tarafında ketenli ve kireçli ve taş kesme sıva tecdîdi.		80	8		640 x fi 20 =12800	sıva tecdîdi
107	2b	Câmî-i Şerîfin derûnunda ketenli ve kireçli beyaz sıva tecdîdi.		184	10		1840 x fi 20 =36800	sıva tecdîdi
108	2b	Bu mahalde kavsler ve kubbelerinde ketenli ve kireçli beyaz sıva tecdîdi.		12	6		72 x fi 20=1440	sıva tecdîdi

109	2b	Câmi-i şerîfin sakfında küllü ve kireçli ve kalemkârî sıva tecdîdi.		45	12		540 x fi 30 =16200	sıva tecdîdi
110	2b	Bu mahalde sakfi mezbûrda cedid kurşun vaz'ı.	210				6300 x fi 6=37800	cedid kurşun vaz'ı
111	2b	Bu mahalde pencere kanatlarında neccarkârî ta'mîr.	10	2	1,5		30 x fi 60=1800	neccarkârî ta'mîr
112	2b	Yine mahalde Orta tahta Cami-i ve timur tel örmeli kafes ve cam ve çercube tecdîdi.	10	1,5	1		15 x fi 120 =1800	kafes ve cam ve çercube tecdîdi
113	2b	Câmi-i şerîfin mukabilinde kubbe küllü ve kireçli ve kalemkârî sıva tecdîdi.		6	6		36 x fi 30=1080	sıva tecdîdi
114	2b	Burak halkası ve Câmi-i şerîf derûnlarında ketenli ve kireçli sıva tecdîdi.		50	10		500 x fi 20=1000	sıva tecdîdi
115	2b	Câmi-i şerîfin ve kavslerin sakflarında küllü ve kireçli ve kalem kârî sıva tecdîdi.		90	12		1080 x fi 20 =21600	sıva tecdîdi
116	2b	Bu mahalde kanatlık tahtasından ve küllü çiftesinden kuşaklı pencere ma'a kapu.	3				10 x fi 60 =600	pencere ma'a kapu
117		Mescid-i Aksâ kurbunda Kadı kubbesi derûnunda ve sakfında küllü ve kireçli sıva tecdîdi.		8	6		48 x fi 30= 1440	sıva tecdîdi
118	2b	Üç adet minarelerde saçak ve badanalı ve külâhı horasanlı ve kireçli sıva tecdîdi.	3	25	12		900 x fi 120= 108000	sıva tecdîdi
119	2b	Bab-ı ittisalinde minarenin lik tecdîdi.		4 kadden	12 dûren		48 x fi 840=40320	lik tecdîdi
120	2b	Minare-i merkumun seranlı ve hazine koğuşundan döşemeli ve Rumili öğürgesinden girişmeli ve kurşun tecdîdi.		12 kadden	6 dûren		72 x fi 1200=86400	kurşun tecdîdi
121	2b	Minare-i mezbûrun şerefesi üzerinde Rumili öğürgesinden saçak ve parmaklık tecdîd.		16	1,5		24 x fi 240 =57600	saçak ve parmaklık tecdîd
122	2b	Minare-i mezbûre bi'l-cümle badana.					300 x fi 300 =9000	badana
123	2b	Seyyidinâ Musa Aleyhisselam Efendimizin kubbesi etrafı dıvarlarında ketenli ve kireçli ve taş kesme sıva tecdîd.		36	8		304 x fi 20= 1080	sıva tecdîd
124	2b	Bu mahalde pencere ve kapu müremmimatı.	6	2	1,5		3 x fi 60- Adet 18. =1080	pencere ve kapu müremmimatı
125	2b	Mescid-i Aksâ ittisalinde Fârisiyye Medresesi dıvarında ketenli ve kireçli beyaz sıva tecdîdi.		39	4,5		175 buçuk x fi 20 =3510	sıva tecdîdi
126	2b	Medrese-i Mezbûrun sakfında küllü ve kireçli ve kalemkârî		34	21		714 x fi 20	sıva tecdîdi

		sıva tecdüdi.					=21420	
12 7	2b	Merhum Kayd Bey Cami-i şerifi ba-emr-i âli hedm kargir som ayak tecdüdi.		12 kadden	3,5- 2,5		105 x fi 720 =75600	som ayak tecdüdi
12 8	2b	Ayak-ı mezbûrun kavs-i selasesi tecdüdi.		12	1,5		30 x fi 840 =25200	kavs-i selasesi tecdüdi
12 9	2b	Mahal-i mübâreke kargir dıvar tecdüdi.		60	2,5		150 x fi 180 =27000	kargir dıvar tecdüdi
13 0	2b	Cami-i şerifin döşeme mahallinde kireçli ve horasanlı ve kalemkârî sıva tecdüdi.		23	18		410 x fi 120 =49680	sıva tecdüdi
13 1	2b	Mahal-i mübârekenin sakfında orta câbeden makash ve Rumili öğürgesinden kuşaklı ve kilimli çiftesinden mertekli ve kalyos kanatlığından kaplamalı ve kireç ile sıvalı ve üzeri cedid kurşunlu sakf tecdüdi.		30	12		360 x fi 180 =64800	sakf tecdüdi
13 2	2b	Cami-i şerifin harem havlısı döşeme mahallinde kireçli ve horasanlı ve kalemkârî sıva tecdüdi.		10	10		100 x fi 20 =2000	sıva tecdüdi
13 3	2b	Câmi-i Şerifin taşra kebir kapusu ta'mîri.		4 kadden	2		8 x fi 120=96 0	
13 4	2b	Kayd Bey sebilinde derz.					60 x fi 60=360 0	derz
13 5	2b	Kayd Bey Cami-i şerifin tahtında Hanbeli Cami-i şerifde kireçli ve ketenli beyaz sıva tecdüdi.		80	18		1440 x fi 20 =28800	sıva tecdüdi
13 6	2b	Bu mahalde kapu ve pencere ve kanatları tecdüdi.	3	3	1,5		4 buçuk x fi 60 =270	kapu ve pencere ve kanatları tecdüdi
13 7	2b	Bu mahalde kitabhanede kireçli ve ketenli beyaz sıva tecdüdi.		40	12		480 x fi 20 =9600	sıva tecdüdi
13 8	2b	Bu mahalde kapulara ve pencerelere cevzi boya tecdüdi.	4	3	2		24 x fi 30=720	boya tecdüdi
13 9	2b	Bu mahalde buz cam tecdüdi.	3	2	1,5		9 x fi 120 =1080	buz cam tecdüdi
14 0	2b	Revakı sâkin olduğu mahalde ketenli ve kireçli beyaz sıva tecdüdi.		54	15		810 x fi 20 =16200	sıva tecdüdi
14 1	2b	Su hazinesi etrafında ketenli ve kireçli beyaz sıva tecdüdi.		16	6		96 x fi 20=192 0	sıva tecdüdi
14 2	2b	Su hazinesi ittisalinde horasanlı kireçli ve rağınlı ve cilalı sıva havuz tecdüdi.		10	10 kadden		100 x fi 120 =12000	havuz tecdüdi
14 3	2b	Osmaniye Medresesi derûnunda ketenli ve kireçli sıva tecdüdi.					100 x fi 20=200 0	sıva tecdüdi
14 4	2b	Bu mahalde hazine koğuşundan ve kilimli çiftesinden kuşaklı ve neccarkârî kalem 1.		2,5 kadden	1		4=960	neccarkârî kalem 1
14	2b	Harem-i Şerifin taşra Bâb-ı		12	10		120 x fi	sıva tecdüdi

5		Kattânın üzerine küllü ve kireçli ve kalemkârî sıva tecdîdi.					30=360 0	
14 6	2b	Sebil-i Şağlan kubbesinde ketenli ve kireçli sıva tecdîdi.					100 x fi 20=200 0	sıva tecdîdi
14 7	2b	Seyyidinâ Süleyman Nebi aleyhisselam Efendimizin burca sahratullah üzerine bina eylediği kubbenin derûn birûnunda kireçli ve horasanlı ve ketenli sıva tecdîdi.					168 x fi 40 =6720	sıva tecdîdi
14 8	2b	Bu mahalde hazine koğuşundan ve kilimli çiftesinden kuşaklı neccarkârî kapu.	1	3	1,5		4 buçuk =960	neccarkârî kapu
14 9	2b	Bu mahal-i mübârekenin sakfında horasanlı ve kireçli ve kalemkârî sıva tecdîdi.		2 kadden	20 dûren		40x fi 20=800	sıva tecdîdi
15 0	2b	Bu mahalde buz camı tecdîdi.	8	1	18		5 x fi 120=60 0	buz camı tecdîdi
15 1	2b	Seyyidinâ Süleyman Nebi aleyhisselam Efendimizin kürsi-i şeriflerinde ketenli ve kireçli beyaz sıva tecdîdi.		62	10		620 x fi 20= 12400	sıva tecdîdi
15 2	2b	Bu mahal-i mübârekede geçme hola camı.	4	1,5	1		6 x fi 120=72 0	geçme hola camı
15 3	3a	Mahal-i mübârekenin sakfi üzerinde horasanlı ve kireçli ve cilalı sıva tecdîdi.		20	16		320 x fi 40 =12800	sıva tecdîdi
15 4	3a	Sitti Meryem Validemizin mihrabı sakfında kireçli ve küllü ve cilalı sıva tecdîdi.		10	4		40 x fi 40=160 0	sıva tecdîdi
15 5	3a	Sahratullahü'l-müşerrefenin sahnı fevkinde ve tahtında mataru'l-ma'i hıfzı için horasanlı ve kireçli ve reğinli ve cilalı bi'rû'l-mâ.	11				7287 x fi 50 = 364350	mataru'l-ma'i hıfzı
15 6	3a	Sahn fevkinde ve tahtında tabanları onbeş arşundan kebirinden ve sütunlar orta câbeden ve ferşleri on iki arşından çiftesinden asmalık tecdîdi.					884 x fi 60 =53040	asmalık tecdîdi
15 7	3a	Sahn fevkinde küfeli misillü döşemelerinde ba'zen fena bezir bulmağla mahallerinden kalkub yüzü işlemeli ve gönyeden çıkma kenarlı küfeli taşından döşeme tecdîdi.					4270 x fi 90 =38430 0	taş döşeme tecdîdi
15 8	3a	Yine sahn-ı merkumun ba'zen mahalleri nebatat kesretinden fena bulmağla mahallinden kalkub tathir olundukda yine mahallerine kireç harçlı ve vaz'ı döşeme taş.					14780 x fi 30 =44340 0	vaz'ı döşeme taş
15	3a	Fahriye Câmi-i Şerifin		20	22		440 x fi	sıva

9		derûnunda ketenli ve kireçli beyaz sıva.					20=880 0	
16 0	3a	Bu mahalde tekne kubbe tevdîdi kargir.		10	10		100 x fi 40=400 0	kargir kubbe tevdîdi
16 1	3a	Bu mahallin sakfında rıhtım taş döşemeli ve kireçli ve küllü ve kalemkârî sıva tevdîdi. .		22	12		262 x fi 30=786 0	sıva tevdîdi
16 2	3a	Bu mahalde kanatlık tahtasından dolab tevdîdi .		2 Kadden	1,5		360	dolab tevdîdi
16 3	3a	Bu mahalde kargir dıvar bozine kireçli ve horasanlı derz.		40	4		160 x fi 30=480 0	derz
16 4	3a	Bab-ı Sitti Meryem sakfında kireçli ve küllü ve cilalı kalemkârî sıva tevdîdi.		16	12		192 x fi 30=576 0	sıva tevdîdi
16 5	3a	Kudus-i Şerifde vâki' bab-ı hazreti Halilü'r-rahman sakfında kireçli ve küllü ve cilalı kalemkârî sıva tevdîdi.		16	16		256 x fi 30=768 0	sıva tevdîdi
Cem'an Yekün 65493,80								
Cem'an 54411,5								
“Seyyidinâ Halilü'r-rahman Aleyhisselam Efendimizin Makam-ı şeriflerinin Keşif Defter-i müfredatıdır.”								
1	3a	Hazreti Halilü'r-rahman Efendimizin Makam-ı şerifleri ittisalinde vâki' Cami-i şerif derûnunda mihrab-ı şerifin yemin ve yesarında sure-i İbrahim Ayet-i kerimelerde tevdîd boya.		130	18		97 x fi 120 =11640	tevdîd boya
2	3a	Mahal-i mübârekenin yemin ve yesarında kavs ve kubbelerinde ketenli ve kireçli beyaz sıva tevdîdi.		30	22		660 x fi 20 =13200	sıva tevdîdi
3	3a	Mezkûr kemer ve kubbelerin kafes tahtası tahtında bezir.		60	12		720 x fi 4 =2840	bezir
4	3a	Cami-i şerifin derûnunda Seyyidinâ İshak Nebiyyü aleyhisselam efendimizin ve zevcesi Sitti Rebka validemizin merkad-ı şeriflerinde badana.		50	5		250 x fi 4 =1000	badana
5	3a	Cami-i şerifinin asat kubbesinde badana.		30	18		540 x fi 4 =2160	badana
6	3a	Merkad-ı şeriflerin pencere kanatlarında elvan boya tevdîdi.	4	1,5	1		6x fi 60=360	boya tevdîdi
7	3a	Merkad-ı şerifin kapularına elvan boya tevdîdi	2	2	1		4 x fi 60=240	boya tevdîdi
8	3a	Mahfel-i şerifin mermer kafes tahtalarında oyma rumi nakış üzerlerine elvan boya tevdîdi.					22 buçuk x fi 60=135 0	boya tevdîdi
9	3a	Cami-i şerifin pencerelerine cam dıvar tevdîdi.	3	2	3		18 x fi 480 =8640	cam dıvar tevdîdi

10	3a	Gar-ı şerifin ittisalinde hazine koğuşundan ve Rumili öğürgesinden kuşaklı ve elvan boyalı neccar kârî bölme zar tecdîdi.		20	2,5		50x fi 120 =6000	neccarkârî bölme zar tecdîdi
11	3a	Gar-ı şerif kubbesi ve hatib hücre si kubbelerinde ayet-i kerimelerde boya tecdîdi.					20 x fi 60=120 0	boya tecdîdi
12	3a	Seyyidinâ Halilü'r-rahman Aleyhisselam Efendimizin ve zevcesi Hazreti Sitti Sâre validemizin payeleri üzerlerinde ayet-i kerimelere boya tecdîdi.		29	18		20 buçuk x fi 120 =2460	boya tecdîdi
13	3a	Bu mahal-i mübâreke de kubbeye Seyyidinâ Halilü'r-rahman Efendimizin ve Sitti Sâre validemizin beynlerindeki kubbeye sıva tecdîdi.					54 x fi 30 =1620	sıva tecdîdi
14	3a	Makam-ı mübârekenin bab-ı şeriflerine ezma altunlu ve elvan nakışlı boya tecdîdi.		2,5	1	18- 9	4x fi 600 =2400	boya tecdîdi
15	3a	Seyyidinâ Aleyhisselam Efendimizin harem havlısına nezareti olan pencereye kabuluk ceviz tahtasından geçme çarçubeli ve biri rubu' üzerine ayna cam çarçube tecdîdi.		3	3		9 x fi 360 =3240	ayna cam çarçube tecdîdi
16	3a	Mahal-i mübârekenin mevcut pencere kapanlarına ve tel örme kafeslerinde elvan boya tecdîdi.	4	3	3		34x fi 60=216 0	boya tecdîdi
17	3a	Cami-i şerifin kebir kapıları kitabelerine ve pervazlarına elvan boya tecdîdi.	2	4	2,5		20 x fi 60= 1200	boya tecdîdi
18	3a	Seyyidina Yusuf Nebiyyu Aleyhisselam efendimizin Cami-i şerifinde mevcut mihrabda keşan tecdîdi.					5 x fi 720= 3600	mihrabda keşan tecdîdi
19	3a	Seyyidina Aleyhisselam efendimizin merkad-ı şeriflerinde sıva tecdîdi.					36 x fi 30= 1080	sıva tecdîdi
20	3a	Mahal-i mübâreke de badana.					100 x fi 4= 400	badana
21	3a	Makamât-ı şerifde yaldızlı silmesi.						
22	3b	Seyyidinâ Yusuf Nebi Aleyhisselam efendimizin Cami-i şerifinde sıva tecdîdi.		56	3		168 x fi 30= 5040	sıva tecdîdi
23	3b	Mahal-i şerifde boya.					220 x fi 4= 880	boya
24	3b	Mahal-i mübârekelerin kapılarına elvan boya tecdîdi.	2	3	2		12 x fi 60= 720	boya tecdîdi
25	3b	Mahal-i mübâreke de ceviz tahtasından çarçubeli ve yedi rubu' üzerine ayna cam tecdîdi.		2	1		3 buçuk x fi 310 =1260	ayna cam tecdîdi
26	3b	Cami-i şerifin kebir kapıları üzerlerinde ayet-i kerimelere tecdîd boya.		26	18		19 x fi 120= 2280	tecdîd boya

27	3b	Seyyidinâ Yusuf Nebi Aleyhisselam efendimizin Cami-i şerifin sakfında tahtı kireçli cedîd kurşun vaz'ı					60 +12-72 6 x 2160 =12960	cedid kurşun vaz'ı
28	3b	Cami-i şerifin ittisalinde son cemaat kubbelerinde ve kavislerinde sıva tecdîdi.		24	8		112 x fi 30= 3360	sıva tecdîdi
29	3b	Kezalik kubbeler ve kavislerde bi'l-cümle badana.					396 x fi 4= 1584	badana
30	3b	Harem-i şerif havlısında döşemelere dūr.					40 x fi 60= 2400	döşemelere dūr
31	3b	Seyyidinâ Yakub Nebi aleyhisselam Efendimizin Makam-ı âlilerinde pencere üzerine çam tahtasından tavanlı ve Rumeli öğürgesinden girişmeli ve ağa tahtasından kaplamalı ve cidid kurşunlu ve elvan boya tuğra saçak tecdîdi.		4	2		8 x fi 720= 5760	saçak tecdîdi
32	3b	Mahal-i mübârekece ceviz çerçubeli ve yedi rubu' üzerine tahta çam çerçube tecdîdi.		3	2		6 x fi 360=21 60	çam çerçube tecdîdi
33	3b	Mahal-i mübârekece sıva tecdîd.					105 x fi 30=315 0	sıva tecdîd
34	3b	Kezalik bu mahalde badana.					105 x fi 4 = 420	badana
35	3b	Seyyidinâ Yakub aleyhisselam Efendimizin zevcesi Sitti İlka Validemizin merkâd-ı şeriflerinde sıva tecdîdi.					105 x fi 30= 3150	sıva tecdîdi
36	3b	Bu mahal-i mübârekece badana.					105=42 0	badana
37	3b	Bu mahal-i mübârekenin kapılarına ve timur parmaklıklar boya tecdîdi.	3	3	1	18	10 buçuk x fi 60 = 630	boya tecdîdi
38	3b	Mahal-i mübârekenin kapusuna koğuşundan ve kilimli çiftesinden kuşaklı ve pervazlı ve neccarkari kapu.	1	2,5	1,5		3 buçuk = 720	neccarkari kapu
39	3b	Merhum çeteci Abdullah Paşanın imar eylediği kargir kubbelerin sakfında mermer döşemesinde derz.		14	5		70 x fi 60= 4200	mermer döşemesinde derz
40	3b	Bi'l-cümle kurşun başlarına bârân hıfzı için derz.					100 x fi 60= 600	bârân hıfzı için derz
41	3b	Mahal-i mübâreke minarelere badana.	2	15	16		480 x fi 30 = 14400	badana
42	3b	Mahal-i mübârekenin sakfi üzerinde Karakolhanede taşı mevcut duvarı tecdîdi.		3	1,5		4 buçuk x fi 240= 1080	duvarı tecdîdi
43	3b	Atik Cami-i şerifin ve Harem Havlısı beyninde olan kubbelerde badana.		46	8		368 x fi 15= 5520	kubbelerde badana

44	3b	Mezkûr kubbeler üzerinde küllü ve kireçli ve kalemkâri sıva tecdîdi.		46	6		299 x fi 30= 8970	sıva tecdîdi
45	3b	Atik Cami-i şerifin derûnunda etraf dıvarlarında 2 kat sıva tecdîdi.		68	14		952 x fi 30 = 28560	sıva tecdîdi
46	3b	Yine Cami-i şerifin tekne kubbelerinde iki kat sıva tecdîdi.		46	22		1012 x fi 30 = 30360	sıva tecdîdi
47	3b	Bu mahal-i mübâreke zemininde taşı mevcut kireçli döşeme tamiri.		46	22		1012 x fi 60= 60720	döşeme tamiri
48	3b	Bu mahalde Kesros koğuştan Rumeli öğürgesinden kuşaklı ve pervazlı kapu.	1	2	3		6=720	kuşaklı ve pervazlı kapu
49	3b	Kapu-i mezbûre kufl ve miftah tecdîdi.					Adet 1. 480	kufl ve miftah tecdîdi
50	3b	Bu mahal-i şerifin sakfında küllü ve kireçli ve kalemkâri sıva tecdîdi.		46	22		1012 x fi 30= 30360	sıva tecdîdi
51	3b	Seyyidinâ Süleyman Nebi aleyhisselam bina eylediği sum kargir divarda sıva tecdîdi.		40	20		800 x fi 20= 16000	sıva tecdîdi
52	3b	Bu mahalde sakıf üzerinden cereyan eden bârân suyu hıfzı için bir adet bölükte horasanlı ve kireçli ve cilalı ve rağınlı sıva tecdîdi.		5	5		25 x fi 60= 1500	sıva tecdîdi
53	3b	Makamât-ı şeriflerde imâret kubbesi dıvarında ve kubbede iki kat sıva tecdîdi.		12	19		228 x fi 30= 6840	sıva tecdîdi
54	3b	İmâret-i mezkûrun sakfında kireçli ve küllü ve kalemkâri sıva tecdîdi.		10	10		100 x fi 30= 3000	sıva tecdîdi
55	3b	Cami-i Atikte kavs beynlerinde kilimli hissesinden necmiye parmaklık tecdîdi.		25	2		50 x fi 60= 3000	parmaklık tecdîdi
56	3b	Seyyidinâ Süleyman aleyhisselam efendimizin kapusu ...sıva tecdîdi.		4	4		16 x fi 20= 3200	sıva tecdîdi
57	3b	Harem-i şerifin kapusu üzerinde kubbede sıva tecdîdi.		13	5,5		58 x fi 20= 1160	sıva tecdîdi
58	3b	Bu mahalde divarda derz.					80 x fi 30= 2400	divarda derz
59	3b	Tariku'l-mâ-i mahallinde hazine koğuşunda kilimli çiftesinden kuşaklı.	2	2,5	1,5		3 buçuk = 720	kilimli çiftesinden kuşaklı
60	3b	Harem-i şerifin ittisalinde cephaneye muttasıl taşı mevcut divar tecdîdi.		11,5	8		92 x fi 120= 11040	divar tecdîdi
61	3b	Bu mahalde bir bab odanın taşı mevcut divar tecdîdi.		11,5	5,5		63 buçuk x fi 120 = 7620	divar tecdîdi

Cem'an Yekün 359254
2993,5 kuruş 34 Para.

“Seyyidinâ Üzeyr Nebi Aleyhisselam Efendimizin Makam-ı Âlilerinin Keşif Defter-i müfredâtıdır.”								
1	4a	Seyyidinâ Üzeyr Nebi Aleyhisselam Efendimizin merkâd-ı şerifleri cevanib-i erbaasında Kapuluk ceviz tahtasından necmiye doğramacı kâri ve savaf nakışlı cedid trabzan.		17	1,5 Kadden		25 buçuk x fi 1200= 30720	cedid trabzan
2	4a	Merkad-ı şerifin üzerine ketros koğuşundan cedid sanduka.		3,5	1		6 x fi 120= 720	cedid sanduka
3	4a	Bu mahal-i mübâreke Keşanlı ve mermer açma enbeli ve pervazlı mihrab tecdîdi.		3	3	14	11 buçuk x fi 720= 8280	mihrab tecdîdi
4	4a	Bu makamda sıva tecdîdi.		67	15 Kadden		1005 x fi 20= 20100	sıva tecdîdi
5	4a	Bu mahal-i mübâreke ceviz çercubeli piriçden tel örme kafesli ve odacamlı pencere.	3				3 x 240 =720	camlı pencere
6	4a	Mahal-i mübâreke sarı tekneli ve kareli ve ketros koğuşundan ve rezm ile öğürgesinden kuşaklı müceddeden kapu.		2	1	18	4 =01800	müceddeden kapu
7	4a	Kapu-i mezbûre çilingir kâri kufi ve miftah.					1. 600 kuruş	kufi ve miftah
8	4a	Bu mahalde piriç telden örmeli ve gürgenden necmiye çercubeli tel kafes tecdîdi.		3	2		7 buçuk x fi 120= 900	tel kafes tecdîdi
9	4a	Makam-ı şerifin kavısı ve sıvası tecdîdi.					7 buçuk x fi 360= 2700	sıvası tecdîdi
10	4a	Mahal-i mübârekenin kapusu üzerine mermer behlülü oymalı altunlu tahrir tarih-i sultan Bayezid.					1 buçuk = 1200	kapusu üzerine mermer behlülü oymalı altunlu tahrir
11	4a	Harem havlısı cevanib-i erbaasında divarlara çivileme tecdîdi.		71	12 Kadden		852 x fi 20= 17040	??
12	4a	Harem havlısına küfe taştan döşeme tecdîdi.		20	18		360 x fi 180= 64800	döşeme tecdîdi
13	4a	Harem havlısı vasatında horasanlı ve kireçli ve rağınlı ve cilalı bi'r-i ma.	1	21	7		147 x fi 60= 8820	cilalı bi'r-i ma
14	4a	Bu mahalde bir bab oda derûnunda tecdid sıva.					100 x fi 20= 2000	tecdid sıva
15	4a	Mahal-i merkurda hazine koğuşuna labineli ve pervazlı ve kuşaklı kapu.	5	2,5	1	6	15 buçuk x fi 120 =1860	pervazlı ve kuşaklı kapu
16	4a	Mahal-i mübârekenin sokak kapusu ittisalinde havlım odasında tecdid sıva.					100 x fi 20=2000	tecdid sıva
17	4a	Mezkûr havlım odası üzerine		7	6	15	255 x fi	müceddeden

		müceddeden bir bab oda.					480= 122400	bir bab oda
18	4a	Bu mahalde on beş kademeli nerdüban tecdüdi.	15		2		6 =1800	nerdüban tecdüdi
19	4a	Cedüd odanın işlerinde kufeli taşından döşeme tecdüdi.		6	2,5		16 buçuk x fi 180 =2970	döşeme tecdüdi
20	4a	Bu mahalde zokak kapusu derününde çivileme derz.		15	5 Kadden		77 buçuk x fi 30=232 5	çivileme derz
21	4a	Bu mahalde zokak kapusu derününde etrafı dıvar çivileme derz.					400 x fi 30 =12000	çivileme derz
22	4a	Merkad ve makam-ı şerifin üzerinde tecdüd dıvar.		13	8	18	113 buçuk x fi 240 =27280	tecdüd dıvar
23	4a	Seyyidinâ aleyhisselam efendimizin makam-ı şerifleri sakfında kufeli taşından derzi döşeme tecdüd.		19	11	18	223 x fi 180 =40185	derzi döşeme tecdüd
24	4a	Bu mahalde sakf üzerinde dört üzerine kavisli ve kubbeli ve timur kirişli alamet-i kubbe tecdüdi.		3	3		45 x fi 360= 16200	kubbe tecdüdi
25	4a	Cedüd odanın üzerine küllü ve kireçli ve kalemkârı sıva tecdüdi.		9	7		63 x fi 30= 1890	sıva tecdüdi
26	4a	Oda-i merkumun ittisalinde müsafır odasının sakfında kumlu ve kireçli sıvacı kârî kalem tecdüdi.		6	6		36 x fi 30= 1080	kârî kalem tecdüdi
27	4a	Alamet kubbesi mukabilinde yine müsafır odası dıvarı hedm ve taşı mahlut dıvar tecdüdi.		12	5 Kadden		60 x fi 120= 7200	
Cem'an Yekün 399590 Kuruş 3326 buçuk kuruş 50 para								
“Merküm Haseki Sultan İmaretinin Keşif Defter-i Müfredâtıdır.”								
1	4b	İmaret-i mezkürenin furununda ... olunan iki tarafı kargir dıvar.		36	1,5		621 x fi 120= 74520	kargir dıvar
2	4b	Bu mahalde oda ve kilerin kargir dıvarı tecdüdi.		15	1,5		258 buçukx fi 120= 31020	dıvarı tecdüdi
3	4b	Oda-i mezkürün nim kubbe tecdüdi.		5,5	1,5		54 x fi 360= 19440	kubbe tecdüdi
4	4b	Furun-ı mezkürün kavsi tecdüdi.		12,5	1,5		183 buçuk x fi 300= 55050	kavsi tecdüdi
5	4b	Bu mahalde taşı mevcut döşeme sed dıvarı tecdüdi.		8,5	2		17 x fi 120= 2040	dıvarı tecdüdi
6	4b	Furun derününde sed dıvarı tecdüdi.		10	1		10 x fi 120= 1200	dıvarı tecdüdi

							1200	
7	4b	Furunu derûnunda derz ve tahti tozlu tamir-i fûrun.					4 x fi 240= 960	tamir-i fûrun
8	4b	Furun mahallinde dıvarlarında sıva tecdîdi.					20 x fi 30= 600	sıva tecdîdi
							15 x fi 30= 450	derz
9	4b	Kilerde kargir dıvar tecdîdi. Furun derûnunda sed dıvarı tecdîdi.		7,5	1,5		67 buçuk x fi 120= 8100	dıvarı tecdîdi
10	4b	Bu mahalde tekne kubbe tecdîdi. Furun derûnunda sed dıvarı tecdîdi.		7,5	1,5		90 x fi 300= 27000	dıvarı tecdîdi
11	4b	Mahal-i mezkûrde Karaağaç tahtasından ve kilimli çiftesinden kuşaklı ve pervazlı ve şilteli kapu.	3	2 Kadden	1,5		12 x fi 600= 1800	pervazlı ve şilteli kapu
12	4b	Bu mahalde koğuş tahtasından pencerelere ve kanatlar tecdîdi.	12	1,5 Kadden	1		18 x fi 120= 2160	pencerelere ve kanatlar tecdîdi
13	4b	Hinta Anbarında müceddeden tekne kubbe.	3	23	1,5		621 x fi 300= 186300	müceddeden tekne kubbe
14	4b	Anbar-ı mezkûrun derûnunda kargir ayak tecdîdi.	15	59	2 kadden		118 x fi 120= 14160	kargir ayak tecdîdi
15	4b	Bu mahalde bölme dıvar tecdîdi.		11	1		49 buçuk x fi 130= 5940	dıvar tecdîdi
16	4b	Bu mahalde taş rıhtımlı ve fevki küllü ve kireçli sıvacı kârî kalem tecdîdi.		18	16		288 x fi 60= 17280	kârî kalem tecdîdi
17	4b	Mizan Mahallinde kufeki taş döşeme tecdîdi.		8	4		32 x fi 180= 5760	taş döşeme tecdîdi
18	4b	Bu mahalde Karaağaç tahtasından ve kilimli çiftesinden kuşaklı ve pervazlı ve şilteli kapu.	3	2,5 Kadden	1,5		10 buçuk x fi 120= 1260	pervazlı ve şilteli kapu
19	4b	Anbar-ı mezkûrun sakfında taş rıhtımlı ve küllü ve kireçli sıvacı kârî kalem tecdîdi.		23	18		414 x fi 60= 24840	kârî kalem tecdîdi
20	4b	Anbar-ı merkumun tahtından sakfına varınca on beş kademeli ve etrafi dıvarlarında derz.					60 x fi 30= 1800	derz
21	4b	Bu mahalde sed üzerine kireçli ve küllü sıvacı kârî kalem tecdîdi.					28 x fi 30= 840	kârî kalem tecdîdi
22	4b	Matbah derûnunda iki ayakta kireçli ve horasanlı ta'miri.					32 buçuk x fi 20= 650	ta'mir
23	4b	Bu mahalde kazanlara koğuş tahtasından kapak tecdîdi.	3				12 x fi 120= 1440	kapak tecdîdi
24	4b	Matbah-ı mezbûrun sakfında küllü ve kireçli sıvacı kârî kalem tecdîdi.		18	13		234 x fi 30= 7020	kârî kalem tecdîdi
25	4b	Bu mahalde ocaklar etraflarında küllü ve kireçli kalemkârî sıva		18	3		54 x fi 30= 1620	kalemkârî sıva tecdîdi

		tecdîdi						
26	4b	Değerirmen sakfında keزالık küllü ve kireçli sıvacı kârî kalem tecdîdi.		16	14		224 x fi 30= 6720	kârî kalem tecdîdi
27	4b	Bu mahalde küllü ve kireçli sıvacı kârî kalem tecdîdi.		16	12		192 x fi 30= 5760	kârî kalem tecdîdi
28	4b	İmarat-i mezbûrun derûnunda merhum Sadeddin Rızası Türbesi derûnunda sıva tecdîdi.		8	8		64 x fi 20= 1280	sıva tecdîdi
29	4b	Bu mahalde koğuş tahtasından kapu tecdîdi.	1	3 Kadden	2		6 = 720	kapu tecdîdi
30	4b	Merhum Sadeddin Rızası üzerinde horasanlı ve kireçli ve cilalı derz.		16 Dûren	3 kadden		48 x fi 30= 1440	derz
31	4b	Buğday Anbarı mukabilinde çivileme derz dıvar.		27	12 kadden		324 x fi 30= 9720	derz dıvar
32	4b	Bu mahallin zokak kapusu derûnunda tekne kubbede kireçli sıva tecdîdi.		6	5 Dûren		30 x fi 30= 900	sıva tecdîdi
33	4b	Mahal-i mezbûrun zokak kapusu ta'miri. Terbi'an 4 x fi 120= 480					4 x fi 120= 480	zokak kapusu ta'miri
Cem'an Yekün 520270 4335 buçuk kuruş 10 para								
“Seyyidinâ Davud Nebi Aleyhisselam Efendimizin Makam-ı Alilerinin Keşif Defter-i müfredâtudur.”								
1	4 b	Seyyidinâ Davud Nebi Aleyhisselam Efendimizin makam-ı şeriflerinde badana.		20	6 Dûren		120 x fi 4= 480	badana
2	4 b	Bu mahal-i mübâreke ketenli kireçli beyaz sıva tecdîdi		29	6 Dûren		174 x fi 30= 3480	sıva tecdîdi
3	4 b	Sakf üzerinde nerdüban bâlâsında hazine koğuşundan ve kilimli çiftesinden kuşaklı kapu.	1	2,5 kadden	2		5= 600	kuşaklı kapu
4	4 b	Mahal-i mübârekenin üzerinde küllü ve kireçli ve kalemkârî sıva tecdîdi.		32	16		512 x fi 30= 15360	sıva tecdîdi
5	4 b	Ziyaretci müsafir odası sakfında küllü ve kireçli ve kalemkârî sıva tecdîdi.		25	8		200 x fi 30= 1000	sıva tecdîdi
6	4 b	Minarede sıva derz ta'mir.					100 x 60 =6000	sıva derz ta'mir
7	4 b	Mahal-i mübâreke tekne kubbesinde cedîd kuşun vazlı elvah.					29. Beheri 30. Kıyye 870 x 6 = 5320	cedîd kuşun vazlı elvah
Cem'an Yekün 37140 309 buçuk								
“Seyyidinâ Musa Nebiyi Aleyhisselam Efendimizin Makam-ı şeriflerinin Keşif Defter-i müfredâtudur.”								
1	5a	Seyyidinâ Musa Nebiyi Aleyhisselam Efendimizin Makam-ı âlilerinde harem havlısı		36	5,5		98 x fi 60= 11880	tecdîdi sıva

		vasatında kible canibinde horasanlı ve kireçli ve rağneli sıva ve cilalı bi'r-ü'l-mâ tecdîdi sıva.						
2	5a	Bu mahal-i mübâreke horasanlı ve kireçli ve rağneli ve cilalı bi'r-ü'l-mâ derûnunda sıva tecdîdi.	1	24	5,5		264 x fi 60= 15840	sıva tecdîdi
3	5a	Tathir-i bi'ir ra'i.		12	12	3 kadden	432 x fi 30= 13020	Tathir-i bi'ir ra'i
4	5a	Harem-i şerif havlısında kufe taşından mevcut döşemelerini bazen mahallerinden kalkub ve mahalline horasanlı ve kireçli vaz'ı					150 x fi 120= 18000	döşeme vaz'ı
5	5a	Canib-i şimalde hadim odası kargir cenubesinde dıvarı hedm ve tecdîdi.		7	3	10 kadde n	210 x fi 60= 12600	dıvarı hedm ve tecdîdi
6	5a	Merkad-ı şerifin ve Cami-i şerifin sakfında horasanlı ve kireçli derz.					150 x fi 20= 3000	derz
7	5a	Bu mahalde fûrunun kubbesi fena bulmağla horasanlı ve kireçli derz ve ta'mir.		2,5	2,5		6 x fi 120 = 720	derz ve ta'mir
8	5a	Mahal-i mübârekenin cevanib-i erbaasında mevcut kargir dıvarlarında çivileme derz.					260 x fi 20= 5200	çivileme derz

Cem'an Yekün 80260
668 buçuk kuruş 40 para

“Seyyidinâ Yunus Nebiyi Aleyhisselam Efendimizin Makam-ı Şerifinin Keşif Defter-i müfredâtıdır.”

1	5a	“Seyyidinâ Yunus Nebiyi Aleyhisselam Efendimizin Makam-ı şerifleri mihrabında ve taşra kapu dıvarında sıva tecdîdi.”		11	4 kadden		44 x fi 20 = 880	sıva tecdîdi
2	5a	Mahal-i mübâreke sakfın üzerine küllü ve kireçli ve kalemkârî sıva tecdîdi.		34	16		576 x fi 30 = 17280	sıva tecdîdi
3	5a	Bu mahalde taşı mevcut dıvar tecdîdi.					35 x fi 60 = 2100	dıvar tecdîdi
4	5a	Bu mahal-i mübârekenin etraf dıvarlarında çivileme derz tecdîdi.					75 x fi 30 = 2250	derz tecdîdi

Cem'an 22510
187 buçuk kuruş 10 para

“Seyyidinâ İsa Nebiyi Aleyhisselam Efendimizin Makam-ı Şeriflerinin Keşif Defteridir.”

1	5a	Seyyidinâ İsa Nebiyi Aleyhisselam Efendimizin merkad-ı şeriflerinde sıva tecdîdi.		7	3,5	18- 14	434 x fi 20 = 8680	sıva tecdîdi
2	5a	Bu mahal-i mübâreke Tekne kubbesinde sıva tecdîdi.		16	10 düren		160 x fi 20 = 3200	sıva tecdîdi
3	5a	Seyyidinâ Aleyhisselam Efendimizin sandukasında sıva tecdîdi.		5	1,5		22 buçuk x fi 20 = 450	sıva tecdîdi
4	5a	Bu mahalde kubbelerde badana.					200	badana

							buçuk x fi 4 = 800	
5	5a	Harem havlısı tahtında küllü ve kireçli ve kalemkârî sıva tecdîdi.		12	8		96 x fi 30 = 2880	sıva tecdîdi
6	5a	Bu mahalde kufeli taşından döşeme derzli tecdîd döşeme.		8	8		64 x fi 30 = 1920	derzli tecdîd döşeme
7	5a	Bu mahalde sed dıvar tecdîdi.					8 x fi 120 = 960	sed dıvar tecdîdi
8	5a	Merkad-ı şerifin ve harem havlısı üzerinde küllü ve kireçli ve sıvacı kârî kalem tecdîd ve sıva.		19,5	18,5		359 x fi 30 = 10770	kalem tecdîd ve sıva
Cem'an Yekün 28710 kuruş 239 kuruş 30 para								
“Seyyidinâ Eşmovil Nebiyi Aleyhisselam Efendimizin Makam-ı Mübârekesinin Keşif Defteridir.”								
1	5a	Seyyidinâ Eşmovil Aleyhisselam Efendimizin merkad-ı şerifleri mahallinde ketenli ve kireçli beyaz sıva tecdîdi.		70	10		700 x fi 20 = 14000	sıva tecdîdi
2	5a	Mahalli mübârekenin sakfında kumlu ve kireçli ve kalemkârî sıva tecdîdi.		16	10		160 x fi 30 = 4800	sıva tecdîdi
3	5a	Bu Mahalde cami-i şerifin sakfında kumlu ve kireçli ve kalemkârî sıva tecdîdi.		37	18		666 x fi 20 = 13320	sıva tecdîdi
4	5a	Bu Mahalde birûnunda taşra dıvara derz.					40 x fi 20 = 800	taşra dıvara derz
Cem'an Yekün 32920 Cem'an 274 kuruş 40 para								
“Gamame ittisalinde Hazreti Ömer r.a. anhu hazretlerinin Cami-i şerifin Keşif Defteridir.”								
1	5b	Cami-i şerifin minaresi şerefesinde ve külâh ve kademelerinde sıva ve derz.					240 x fi 30 = 7200	sıva ve derz
2	5b	Cami-i şerifin derûnunda ketenli ve kireçli beyaz sıva tecdîdi.		25	5 kadden		125 x fi 20 = 2500	sıva tecdîdi
3	5b	Bu mahal-i mübârekede Ketros koğuşundan ve Rumili öğürgesinden kuşaklı vekufilli sıva kapu tecdîdi.	2	2,5 kadden	1,5		7 = 1200	sıva kapu tecdîdi
Cem'an Yekün 10900 Cem'an 90 buçuk kuruş 40 para								
<i>Kayıd Şod: Der-sicilli mahfuz der-Mahkeme-i Kudüs-i Şerif. Fi 12 Rebiu's-sani sene 195. Harrire Heze'd-defter el-Keşf Nâfiz Efendizâde Abdulhamid el-Kâdî bi'l-Kudüs-i Şerif bi- ma 'rifeti'l-fakîr ileyhi 'azze şânuhû. Mir-i mumaileyhin me'muriyeti ve keyfiyet nizamı ve verilen akçenin mikdarı Baş muhasebeden</i>								

verildi.

Berâ-yı masârîf-ı binâ ve inşâ emâkîn-i mübâreke-i Sahratullahü'l-Müşerreffe ve Mescid-i Aksâ ve Makamât-ı Mübâreke-i sâire-i kerde.

Mehmed Hakkı Bey 'an Hâcegân-ı Livâ-i Hümayûn binâ-i ta'mîr ve tekâmül şude fermûde.

El-vâki' der-sene 1194.

.... Keşfi emâkîn-i mübâreke 64462 buçuk kuruş

'An-cânib-i Evkâf-ı Haseki Sultan ve Kayıt Bey der-Nezâret-i Ağa-i Babü's-sa'âdeti's-şerîfe ber-vech-i sebt 8203 buçuk kuruş.

'An-cânib-i tevliyet-i vakf-ı Şeyh Abdullah el-Berâri ve Halife-i âli der-Nezâret-i Darü's-sa'âdeti's-şerîfe der-sinîn-i güzeşte 'an-cânib-i Vâli-i Şam 56257 kuruş

Berâ-yı masârîf-ı icâre-i mezkûre.

11997 kuruş Bahâ-i ecnâs-ı kereste der-Asitane-i mezkûr dâde. Fî 16 Safer sene 194.

08000 kuruş Def'a bahâ-i ecnâs-ı kereste-i mezkûr dâde. Fî 28 Rebi'u'l-evvel sene minhu.

2394,5 kuruş Bahâ-i kırba ve mühimmât-ı sâire ... ser-mi'marân-ı hâssa kerde dâde. Fî 21 Ramazan sene 1194.

20000 'An-Cânib-i Vali-i Şam

14170 'An-Cânib-i İlyas zade Halil Ağa def'a tevliyet.

+10000 Havâli-i Şam 'an-vakf-ı Selim Bey

44170

Kudüs-i Şerîfde vâki'Mescid-i Aksâ ve Sahratullahü'l-mübâreke ile Hazreti Üzeyr en-Nebî merkadları ve emâkîn-i mübâreke-i sâirenin mahallinden vurûd eden keşif defteri mücibince binâ ve ta'mîr etmeği için Hâcegân-ı Divân-ı Hümayundan Mehmed Hakkı Bey Efendi Binâ Emîni nasb ve ta'yîn kılınub mumâ ileyhî me'muriyetini hâvî emr-i şerîf verilmek ebniye-i mezkûrenin asl keşfi ve ale'l-hesâb verilen meblağın mikdarı bu vecihle mukayyed fermân-ı devletlu inâyetlu Sultan Hazretlerinin. Fî 5 Receb sene 1195.

Cem'an Yekün 8020934.

Cem'an 66841 kuruş 14 para.

Sâdir olan emr-i şerîfleri mücibince işbu defter-i keşifde muharrer mahalli mübârekenin fiyatları vaz' olundukdan yalnız altmışaltı bin sekiz yüz kırk bir kuruşa bâliğ olduğu ma'lûm-ı inâyetleri buyruldukda herhalde emr u fermân devletlû merhametlû efendim Sultânım hazretlerindedir.

Bende-i Mehmed Tahîr Mi'marân-ı Hâssa.

Baş Muhasebeden mu'dat üzere icmâl olundu.

Yerli ve Yabancı Gazetelerde Büyükelçi Krizi

The Ambassador Crises in Local and Foreign Newspapers

Dr. Öğr. Üyesi Nermin Zahide AYDIN¹

Öz

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batılı Devletler ile ittifak kurmak istedi. Bu nedenle Ortadoğu'da ayrı bir savunma sisteminin oluşturulması için çalıştı. Mısır ise bölgenin lideri olmak istiyordu. Bu nedenle Mısır, İngiltere'yi Süveyş bölgesinden çekmek istedi. Fakat Türk yetkililer Mısır'ın bu isteğini onaylamadı. Kısa bir süre sonra Mısır ile Türkiye arasında büyükelçi krizi ortaya çıktı. Hulusi Fuat Tugay 1951 yılında Kahire'ye büyükelçi olarak gönderilmişti. Hulusi Fuat Tugay'ın eşinin Mısır Hanedanlığı ile akrabalık ilişkileri vardı. Büyükelçinin eşinin mallarına Mısır Hükümeti tarafından el konuldu. Hulusi Fuat Tugay buna tepki gösterdi. Kısa bir süre sonra Mısır yöneticileri tarafından sınır dışı edildi. Büyükelçi krizi ile ilgili haberler yerli ve yabancı basında yer aldı. Mısır basınına göre olay büyükelçiye yönelikti. Türk basını ise olayı, diplomatik yetersizlik olarak değerlendirdi. Çalışmamızda yerli ve yabancı basında yer alan haberler, büyükelçi krizinin nedenleri ve sonuçları incelendi.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Mısır, Hulusi Fuat Tugay, büyükelçi

Makale Türü: Araştırma

Abstract

After the Second World War, Turkey wanted to establish an alliance with Western States. Thus he worked to establish a separate defense system in the Middle East. Egypt wanted to be leader of the region. For this reason Egypt wanted to withdraw England from Suez region. But the Turkish authorities did not approve to the Egypt of request. The ambassador crisis emerged between Turkey and Egypt shortly after. In 1951 Hulusi Fuat Tugay was sent to Cairo as an ambassador. Hulusi Fuat Tugay's wife had kinship relations with the Egyptian dynasty. The goods of his wife were confiscated by the Egypt Government. Hulusi Fuat Tugay reacted to this. After a short while, he was deported by the Egyptian rulers. News about the ambassador crisis took place at the local and foreign press. According to the Egyptian press, the incident was directed to the ambassador. The Turkish press was regarded as diplomatic inability. In our study were examined the news in local and foreign press, the causes and consequences of the ambassador crises.

Keywords: Turkey, Egypt, Hulusi Fuat Tugay, ambassador

Paper Type: Research

¹Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Muallim Rifat Eğitim Fakültesi, nzahideaydin@hotmail.com.

Atf için (to cite): Aydın, N. Z. (2019). Yerli ve Yabancı Gazetelerde Büyükelçi Krizi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3), 753-763.

Giriş

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Süveyş Kanalı'nı elinde bulundurmak isteyen İngiltere, askeri ittifak yapılmasının gerekli olduğunu savundu. Bu nedenle Amerika, Fransa ve Türkiye ile ortak bir ittifak kurdu. Kısa bir süre sonra dört devlet tarafından 13 Ekim 1951'de Mısır Hükümeti'ne bir nota verildi. Mısır Hükümeti, hem notayı reddetti hem de 15 Ekim 1951'de kabul ettiği kanunlarla 1936 tarihli İngiltere-Mısır Süveyş Anlaşması'nı feshetti. Yarbay Abdülnasır başkanlığındaki Hür Subaylar Komitesi, 23 Temmuz 1952 günü yaptıkları bir darbe ile Mısır'da krallığa son vererek yönetimi ele geçirdi. 28 Temmuz'da İskenderiye'de tahtından feragat zorlanan Kral Faruk (Armaoğlu, Tarihsiz, 495-496), ülkesinden ayrılarak Avusturyalı bir asilzade grubu tarafından kulüp haline getirilmiş olan Mittersil Şatosunda ikamet etmeye başladı (Akşam Gazetesi, 2 Ocak 1954).

Kendi liderliğinde bir Arap birliği kurmak isteyen Mısır Hükümeti (Ataoglu, 2008: 91), hedefine ulaşmak için Batı karşıtı bir politika izledi. Süveyş Meselesi, Yarbay Nasır'ın Sovyet Rusya'ya yönelmesine neden oldu (Armaoğlu, Tarihsiz: 492). Ortadoğu'da Türkiye'nin faaliyetlerinden rahatsızlık duyan Mısır ile (Tuna, 2002: 254) Türkiye arasında Ortadoğu'nun siyasal haritasını belirleyecek bir güç mücadelesi başladı (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2004: 621). Sovyetler Birliği, İngiliz-Mısır ticaretinin asgari seviyeye inmesi üzerine meydana gelen boşluğu doldurmak için her türlü ithal maddesi göndermeye hazır olduğunu belirtti. Bunun karşılığında ise Mısır'ın Sovyetler Birliği'ne karşı kurulacak hiçbir Batılı devletler paktına veya anlaşmasına iştirak etmeyeceği hususunda teminat vermesini şart koştu (Akşam Gazetesi, 6 Ocak 1954). Mısır ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler farklı bir boyut kazanarak devam ederken, Türkiye'nin Ortadoğu politikasının yürütülmesinde işbirliği için Yarbay Nasır'la olan diyaloga yeteri kadar önem vermemesi, Türk dış politikasında birtakım sıkıntıların yaşanmasına neden oldu (Yavuzalp, 1991: 73).

1. Türkiye İle Mısır Arasında Yaşanan Büyükelçi Krizi

Müşir Deli Fuat Paşa'nın oğlu olan Çerkez asıllı Hulusi Fuat Tugay asker, diplomat ve tıp doktoruydu. Osmanlı Genelkurmayı tarafından Birinci Dünya Savaşı devam ederken 11 Ekim 1916'da karışıklığın giderilmesi ve askerlerin sağlık durumları hakkında sağlıklı bilgiler alınması için Viyana'ya Avusturya-Macaristan Hastaneleri Müfettişi unvanıyla gönderildi (Dağlar, 2006, 59). Dışişlerinde diplomat olarak Kopenhag, Tokyo, Nanking gibi şehirlerde çalıştıktan sonra Tiran elçiliğine 29 Ocak 1938 tarihinde tayin edildi (CCA, 82.8.10, 30.18.1.2). Çalıştığı süre dikkate alınarak derecesi yükseltildi (CCA, 118.4.1, 30.11.1.0). Tiran'da çalıştıktan sonra Madrid orta elçiliğine atandı (Ulus Gazetesi, 6 Ağustos 1939). Bir süre sonra Portekiz Hükümeti nezdinde Türkiye'yi temsil etmesi için görevlendirildi (CCA, 88.95.12, 30.18.1.2; Ulus Gazetesi, 9 Ekim 1939). Madrid'de çalıştığı süre içinde derecesi yükseltildi (CCA, 161.15.6,30.11.1.0). Buradaki görevini yerine getirdikten sonra sırasıyla Çunking (Ulus Gazetesi, 21 Ocak 1944) ve Bükreş'te çalıştı. Ocak 1951'de Kahire Büyükelçiliğine tayin edildi (Milliyet Gazetesi, 5 Ocak 1954). Kahire'de Şevket Fuat Keçeci'nin yerine gelen Hulusi Fuat Tugay, çalışanlarına dürüst ve şefkatli davrandı (Milliyet Gazetesi, 27 Ocak 1980).

Mısır'da Kral Faruk'un ve ailesine mensup olanların tüm emlakine el konulmasına izin veren Müsadere Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonra Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkiler bozuldu (Baş, 2015: 182). Kral Faruk'a ait olan eşyalar o kadar değerliydi ki değeri 4000 dolar olan ve bir eşi Amerika'da bulunan İtalyan pulu da müsadere edilen eşyalar arasında yer aldı (Akşam Gazetesi, 2 Ocak 1954). Hulusi Fuat Tugay'ın eşi Emine Hanım, Mısır kralı Faruk'un kuzeni olup (Milliyet Gazetesi, 5 Ocak 1954), aynı zamanda Mehmet Ali hanedanının bir üyesiydi (The Northern Miner, 7 Ocak 1954). Bu nedenle kendisine ait mallara Mısır Hükümeti tarafından el konuldu (The Mercury, 6 Ocak 1954 Çarşamba). Müsadere Kanunu, hem Hulusi Fuat Tugay ile Hür Subaylar Komitesi arasındaki gerginliğin artmasına, hem de soğuk bir şekilde süren Türkiye-Mısır ilişkilerinin kötüleşmesine sebep oldu (Baş, 2015: 182).

Müsadere Kanunu ile büyükelçi ve Mısırlı yöneticiler arasında gerginlik devam ederken Hulusi Fuat Tugay'ın Mısır Devrimci Konsey Komutanına “*Gururlanmayın. Napolyon'a ve onun karşılaştığı kadere bakın. Ülkenizi mahvedeceksiniz*” dediği iddia edildi (Queensland Times, 6 Ocak 1954; The Examiner, 8 Ocak 1954). Büyükelçi ile Mısırlı yöneticiler arasında yaşanan gerginlik üzerine Mısır Hükümeti tarafından Türk Hükümetine bir nota verilerek büyükelçinin geri alınması ima edildi. Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından Tugay'ın birkaç gün Mısır'da kaldıktan sonra ayrılacağı Mısır Hükümetine bildirildi. Fakat bu birkaç günlük ikametinin bir buçuk ay uzaması üzerine (Akşam Gazetesi, 6 Ocak 1954) Mısır Hükümeti, Türkiye'nin Kahire büyükelçisi Hulusi Fuat Tugay'ın diplomatik dokunulmazlığını kaldırarak, 24 saat içinde ülkeyi terk etmesini istedi. Mısırlı yönetici Hasan Ebu Seud, bu kararın alınmasında büyükelçinin eşinin Mehmet Ali hanedanına mensup olmasının önemli bir etken olduğunu vurguladı. Mısırlı yöneticileri rahatsız eden diğer bir konu ise yılbaşı gecesi Türkiye Büyükelçiliği'nde düzenlenen kabul törenine hiçbir Mısırlı şahsiyetin davet edilmemesi ve büyükelçi Tugay'ın “*Beni bir daha bu pis yerde görmeyeceksiniz*” şeklinde bir ifade kullanmasıydı. Büyükelçi Tugay'ın Kahire operasında kendisini karşılayan Başbakan yardımcısı Abdülnasır'a “*Hareketleriniz bir centilmene yakışmayacak hareketlerdir. Onun için aramızda hiçbir zaman dostluk olmayacaktır.*” gibi sözler sarf etmesi de Mısırlı yöneticilerin bu kararı almasında etkili oldu (Akşam Gazetesi, 5 Ocak 1954). Mısırlı yöneticilere göre Hulusi Fuat Tugay görevini layıkıyla yerine getirememiş, bir diplomata yaşayacak davranışlarda bulunmuş (Milliyet Gazetesi, 6 Ocak 1954), Kral Faruk'un kuzeni olan karısının mallarına el konulmasından dolayı Türkiye'nin siyasetine şahsi bir yön verdirtmişti (Akşam Gazetesi, 5 Ocak 1954). Üstelik Hulusi Fuat Tugay'ın Müsadere Kanunu'nun uluslararası hukuka aykırı olduğunu belirten açıklaması da Mısır Hükümeti tarafından Mısır'ın aleyhinde verilmiş bir beyanat olarak kabul edildi (Milliyet Gazetesi, 23 Kasım 1953).

2. Hulusi Fuat Tugay'ın Kahire'den Ayrılışı

1951'den beri Kahire Büyükelçisi olan Hulusi Fuat Tugay, Mısır Hükümeti tarafından (Examiner, 6 Ocak 1954), tüm diplomatik hakları ve ayrıcalıkları elinden alınarak 24 saat içinde ülkeyi terk etmeye zorlandı (Newcastle Morning Herald And Miners Advocate, 20 Ocak 1954). 5 Ocak'ta sürgün edilen (The Courier-Mail, 20 Ocak 1954) Hulusi Fuat Tugay, Kahire Hava Meydanı'ndan uçakla ayrıldı (Milliyet Gazetesi, 6 Ocak 1954). Mısır Hükümeti'nden hiç kimsenin yolcu etmediği (Akşam Gazetesi, 6 Ocak 1954) Büyükelçi Tugay, Kahire Ulusal Havaalanında İngiliz Büyükelçisi Sir Ralph Stevenson ve Belçika Büyükelçisi tarafından uğurlandı (The West Australian, 6 Ocak 1954). Hulusi Fuat Tugay, Kahire'den ayrılmadan önce verdiği beyanatta Mısır Hükümeti'nin kararını çocukça bir hareket olarak değerlendirerek, Mısır Hükümeti'nin diplomatik sahada acemi olduğunu, bu hadisenin iki ülke arasındaki diplomatik münasebetlerin kesilmesine neden olmayacağını tahmin ettiğini söyledi. Mısırlı gümrük memurları, Kahire Havaalanı'nda Türkiye Büyükelçisinin bavullarındaki eşyaları çıkarıp masa üzerine sererek (Milliyet Gazetesi, 6 Ocak 1954), çantalarını aradı (Barrier Miner, 7 Ocak 1954). Foto muhabirleri gümrük salonuna alınarak, gümrük memurlarının yaptıkları bu hareketi resmetmeleri sağlandı (Milliyet Gazetesi, 6 Ocak 1954). Tugay, gümrüğe 100 Amerikan doları, 600 İsviçre Frangı ve 9 Mısır lirasının olduğunu bildirdi. Mısır yönetmeliklerine göre kendisi ile birlikte sadece 20 Mısır Lirasına eşdeğer para almasına izin verildi. Paranın geri kalanı bir Türk büyükelçiliği yetkilisine emanet edildi (Newcastle Morning, 6 Ocak 1954).

Mısırlı yöneticiler tarafından eleştirilen Hulusi Fuat Tugay (Queensland Times, 6 Ocak 1954 Çarşamba), Kahire'den ayrılarak Beyrut'a geldi (Akşam Gazetesi, 6 Ocak 1954). Daha sonra İstanbul'a hareket etti (Akşam Gazetesi, 8 Ocak 1954). Alanda bulunan gazetecilere son hadiselerle dair hiçbir şey söylemeyerek bu hususta konuşmak istemedi (Milliyet Gazetesi, 8 Ocak 1954). Bütün gün Pera Palas'ta istirahat ettikten sonra (Akşam Gazetesi, 8 Ocak 1954) akşamüstü trenle Ankara'ya hareket etti (Milliyet Gazetesi, 8 Ocak 1954). Burada kendisi ile görüşen gazetecilere Dışişleri Bakanlığı ile temas etmeden hiçbir beyanat veremeyeceğini

tekrarladı. Görüştüğü devlet yetkililerine yaşanan hadise hakkında bilgi verdi (Akşam Gazetesi, 8 Ocak 1954).

Basında, sınır dışı edilen Türkiye Büyükelçisinin eşi Emine Tugay hakkında 107 bin Mısır lirasına tekâmül eden döviz kaçakçılığı ile ilgili soruşturma açılacağına dair haberler yer aldı. İstanbul'da bulunan Emine Tugay bu haber üzerine gazetecilere ne 107 bin Mısır lirasının ne de dışarı para çıkarmak gibi bir durumun söz konusu olmadığını belirtti. Ayrıca eşinin İstanbul'da olduğu için şimdilik Mısır'a dönme niyetlerinin bulunmadığını, ileride ne yapacakları konusunda da bir şey söyleyemeyeceğini ifade etti (Milliyet Gazetesi, 8 Ocak 1954).

Mısır Hükümeti, Türkiye büyükelçisi hakkındaki sınır dışı etme kararının Türk-Mısır ilişkileri üzerindeki olumsuz etkisini tahmin etmekteydi (Akşam Gazetesi, 6 Ocak 1954). Nitekim Türk Dışişleri Bakanı, Mısır Hükümeti'ni Türkiye'den Hulusi Fuat Tugay'ı geri çağırmasını istemediği için eleştirdi. (The West Australian, 9 Ocak 1954). Mısır'a bir nota verilerek olay protesto edildi. Notada Türkiye'nin siyasi münasebetlerde dürüstlüğü ilke edindiği belirtilerek, aynı dürüstlüğü diğer devletlerden de beklediği ifade edildi (Milliyet Gazetesi, 8 Ocak 1954). Aslında Hulusi Fuat Tugay, sağlık sebeplerini mazeret göstererek kendisinin bu vazifeden alınmasını Dışişleri Bakanlığı'ndan istemişti. Büyükelçinin isteği Bakanlık tarafından incelendikten sonra Tugay'ın geri çağırılmasına karar verilmiş ve bu karar Mısır Hükümeti'ne bildirilmişti. Büyükelçinin, işlerini düzenlemek için Kahire'ye gittiği sırada Mısır Hükümeti'nin kendisini 24 saat içinde sınır dışı etme kararını açıklaması, Türkiye Hükümeti tarafından tepkiyle karşılandı (Akşam Gazetesi, 6 Ocak 1954). Bakanlık yetkilileri tarafından Mısır Hükümeti'nin böyle bir karara varmasının ve uluslararası kaidelere aykırı bir yol izlemesinin üzüntü verici bir hareket olduğu ifade edildi. Çok geçmeden Mısır Büyükelçisi Ahmet Hakkı'nın Türkiye'den ayrılmak üzere hazırlıklara başladığı söylense de büyükelçi geri çağırıldığına dair haberlerin gerçek olmadığını ifade etti (Milliyet Gazetesi, 6 Ocak 1954; Akşam Gazetesi, 6 Ocak 1954).

Mısır Hükümeti'nin Türk Hükümeti'ne karşı aldığı karar Türkiye'deki yabancı elçiliklerde şaşkınlık ve üzüntü ile karşılandı (Akşam Gazetesi, 6 Ocak 1954). Yabancı elçiliklerde Mısır idarecilerinin Türkiye'yi hedef alarak, temsilcisine karşı bile bile böyle bir hareketi yapmış olma ihtimali üzerinde duruldu (Milliyet Gazetesi, 6 Ocak 1954). Suudi Arabistan'ın Ankara büyükelçisi Tefvik Hamza her iki tarafın da durumun düzelmesi için ellerinden geleni yapacaklarına inandığını söyledi. Tefvik Hamza'ya göre Türkiye Şark ile ilişkilerini güçlendirmek için çabalasa da bu yakınlaşmayı istemeyenler vardı (Milliyet Gazetesi, 8 Ocak 1954).

3. Yerli ve Yabancı Gazetelerde Büyükelçi Krizi

Mısır gazetelerinde Türkiye Büyükelçisinin sınır dışı edilmesi ile ilgili haberler geniş yer buldu (Akşam Gazetesi, 6 Ocak 1954). Nasır'a yakın gazetecilerden Muhammed Hasanayn Heykel, büyükelçi Tugay'ı Mısır'ın içişlerine karışmakla suçladı (Baş, 2015: 182). El-Mısri gazetesinde ise Hulusi Fuat Tugay'ın uluslararası diplomatik kaidelere uymadığı, Mısır Hükümeti'nin Mehmet Ali Sülalesi hakkında aldığı kararın Hulusi Fuat Tugay'ı diplomatlık hüviyetinden çıkararak herhangi bir şahıs gibi konuşmasına neden olduğu belirtildi (Milliyet Gazetesi, 25 Kasım 1953). Kahire'nin en büyük gazetesi olan El-Cumhuriyet gazetesinde "*Gitti, kurtulduk*" başlıklı bir makale yayınladı. BBC radyosunun muhabiri, Mısır Hükümeti'nin de kendi elçisini geri çekme kararını aldığını bildirdi (Milliyet Gazetesi, 6 Ocak 1954).

Times gazetesinde, büyükelçi krizinin Mısır'ın iddia ettiği şekilde gerçekleşmediğine dair haberler yer aldı (Milliyet Gazetesi, 8 Ocak 1954). Times gazetesinin Kahire'deki muhabirine göre Mısır'ın, Türkiye elçisine karşı sert muamele etmesinin nedeni Süveyş Kanalı müzakereleriydi (Akşam Gazetesi, 6 Ocak 1954). İngiltere, Ortadoğu'nun güvenliği için Türkiye'ye saldırı olduğu takdirde hızlı bir şekilde Süveyş Kanalı'ndan ve üssünden tekrar faydalanılmasını istemekteydi. Mısırlı idareciler ise yalnız Arap memleketlerine saldırı halinde

İngiltere'nin yeniden eski üssünü kullanmasına müsaade edeceklerini bildirmişti. Times muhabirine göre İngiliz teklifini etkisiz bırakmak maksadı ile Mısır Hükümeti, Türkiye Büyükelçisi'ne karşı bu şekilde hareket etmişti. Çünkü Mısır Hükümeti, Türkiye'nin buna vereceği karşılığın gayet sert olacağını tahmin etmekteydi. Böylelikle Mısır'ın, Türkiye ile Süveyş arasındaki bağları tamamıyla koparması mümkün olabilecekti (Milliyet Gazetesi, 6 Ocak 1954). Üstelik Times gazetesinin Kahire muhabirine göre, Mısır Hükümetinin Türk büyükelçisini itham eden tebliği ile Kahire'deki mevcut raporlar arasında tezatlar bulunmaktaydı. Örneğin Mısırlı yöneticilere göre Türk büyükelçisi centilmen değildi. Fakat Türkiye büyükelçisine ve eşine Mısır basınında yapılan saldırılarda ve haksız ithamlarda da centilmence hareket edilmemişti. Ayrıca Mısır basını, Büyükelçi Hulusi Fuat Tugay'ı hava alanında İngiltere Büyükelçisinin yolcu etmesini protesto etmişti. İngiliz Dışişleri Vekâlet sözcüsünün basın konferansında kendisine bu protesto ile alakalı bir soru sorulduğunda sözcü, kendisinin diplomatik terbiye kurallarına göre hareket ettiğini söyledi (Milliyet Gazetesi, 7 Ocak 1954). Manchester Guardian gazetesinde Mısır Hükümeti tarafından alınan bu kararın izahının mümkün olmadığını belirtilirken (Milliyet Gazetesi, 7 Ocak 1954), Daily Telegraph gazetesinde Orta Doğu bölgesindeki önemli bir devletin temsilcisine karşı yapılan bu hareketin dünya siyasetinde büyük tepkilere neden olacağı ifade edildi (Milliyet Gazetesi, 8 Ocak 1954). Gazetede yer alan haberlere göre Mısır Hükümeti'nin uluslararası siyaseti kişiselleştirmesi tamamıyla yersiz bir hareketti (Milliyet Gazetesi, 7 Ocak 1954).

Büyükelçi krizi ile ilgili olarak Zafer gazetesinde, kamuoyunun Mısır Hükümeti'nin işlerinde dilediği gibi hareket etmesinin doğal görebileceği, fakat ihtilal hükümeti sıfatı ile dahi hiçbir hükümetin dış münasebetlerinde devletler hukuku kaidelerini ihlal etmesinin maruz görülemeyeceği şeklinde haberler yer aldı (Milliyet Gazetesi, 7 Ocak 1954).

4. Büyükelçi Krizinin Nedenleri

Batı ile Doğu arasında bir tarafsızlık politikası kurmak isteyen Mısır, Sovyet Rusya ve Çin'le ticari münasebetler kurmak için heyetler gönderdi. Mısır'ın Batı memleketleri ile olan münasebetlerinde de yeni politikasına uygun bir ayarlama yapması gerekti. Mısır Hükümeti'nin Türkiye'ye karşı takip ettiği bu aşırı derecede sert politikası her şeyden önce Mısır'ın Doğu ile yakınlaşmasının bir neticesi olarak görüldü. Diğer önemli sebep ise Mısır'da yıllardan beri Türkiye'ye karşı oluşturulmaya çalışılan mesafeli duruştan kaynaklandı. İngiltere ile Mısır arasında gerçekleşen Süveyş görüşmelerinde İngiltere'nin Türkiye'nin saldırıya uğraması halinde Süveyş'i yeniden işgal etmek için taleplerde bulunması da aynı şekilde Türkiye'nin aleyhine kullanılmak istendi. Bunun yanı sıra iç meselelerin geniş tesirleri de krizin çıkmasında etkili oldu. Mısır'da kral ailesine karşı girişilen hareketler büyükelçinin eşini de ilgilendirdiğinden Türk-Mısır münasebetlerinin bozulmasını arzu eden çevreler bu durumu kullanmaktan çekinmedi (Akşam Gazetesi, 6 Ocak 1954).

Mısır'ın Türk büyükelçisine bu şekilde muamelede bulunması, bazı çevrelerde Arap birliğindeki durumunu kuvvetlendirmek için girişilmiş bir hareket olabileceği şeklinde yorumlandı. Çünkü Mısırlı yöneticiler, Arap Birliği idarecileri arasında başlayacak olan konferansta liderliği ele geçirmek için bazı üyelerle görüşmeler yapmıştı (Akşam Gazetesi, 8 Ocak 1954; Milliyet Gazetesi, 8 Ocak 1954). Albay Nasır, El-Cumhuriyet gazetesine verdiği beyanatta Türkiye'nin Arap davaları aleyhinde olduğunu belirttikten sonra Türkiye ile işbirliği yapmayacaklarını çünkü Türkiye'nin 1951 yılında İngiltere, Amerika ve Fransa ile birlikte Orta Doğu Paketi Projesi üzerinde ısrar ettiğini bundan dolayı kendilerini kızdırdığını ifade etti (Milliyet Gazetesi, 8 Ocak 1954).

Hulusi Fuat Tugay'ın sınır dışı edilmesini protesto eden Türk notası Mısır Dışişleri Bakanlığı'na geldikten sonra Mısır Başvekil Muavini Albay Abdülnasır, Hulusi Fuat Tugay'ın Kahire Hükümeti'ne Orta Doğu Savunma Paketi'ni ve Süveyş Kanalı hakkındaki tasarımı kabul ettirmeye çalıştığından dolayı Mısırlıları tahrik etmiş olduğunu belirtti (Akşam Gazetesi, 8 Ocak 1954). Bu arada Mısır'da Türkiye'ye karşı olarak Camiülezhher'de okumakta olan 100'e yakın

Türk öğrenciye verilen yemeklerin kalitesi ve miktarı azaltıldı (Milliyet Gazetesi, 11 Ocak 1954).

5. Mısır Elçiliğinin Tebliği

Mısır Büyükelçisi ise hadisenin Türkiye'ye karşı yapılmadığını vurgulayarak konuyla ilgili hazırladığı tebliğin Anadolu Ajansı vasıtası ile yayınlanmasını sağladı. Tebliğde Mısır Hükümeti tarafından Hulusi Fuat Tugay hakkında verilen kararın Mısır'ın Türkiye'ye karşı yönelen düşmanca yaklaşımı şeklinde değerlendirilmesinin tamamı ile hatalı olduğu, ülkesinin Türkiye hakkındaki dostluğu daima muhafaza etmek istediği, Mısır Hükümeti tarafından alınmış olan tedbirlerin Türk Hükümeti'ne sataşmayı ihtiva etmediği yer aldı. Mısır Hükümeti'nin bu tedbirleri almış olmasının tek sebebinin Hulusi Fuat Tugay'ın birbirini takip eden gayri dostane hareketlerinden ve Mısır Hükümeti erkânı hakkında takınmış bulunduğu tavırdan kaynaklandığı ifade edildi. Yerli ve yabancı çevreler, Mısır Hükümeti'nin hareket tarzının ancak siyasi gaf tabiri ile vasıflandırılabilceği hususunda hemfikir idi. Aynı çevreler bu hareketin neden olduğu tepkinin Mısır elçiliğini yukarıdaki tebliği yayına mecbur ettiğini belirtmekte fakat bunun Mısır Hükümeti'nin yarattığı gergin havayı yumuşatmaktan uzak olduğunu ifade etmekteydi (Milliyet, 9 Ocak 1954; Akşam Gazetesi, 9 Ocak 1954). Siyasi çevrelere göre Mısır elçiliğinin yayınladığı bu tebliğ, Mısır Hükümeti'nin cevabi notasını vermeden önce, bir zemin yoklaması mahiyetindeydi (Milliyet Gazetesi, 10 Ocak 1954).

6. Büyükelçi Krizinin Türk Yetkili Makamlarında Görüşülmesi

Türkiye Dışişleri Bakanlığı, Hulusi Fuat Tugay'ın diplomatik dokunulmazlıklarının kaldırılarak sınır dışı edilmesi üzerine konuyu etraflı şekilde görüşerek resmi bir tebliğ yayınladı. Dışişleri Bakanlığı'na davet edilen Mısır Büyükelçisine de hükümetine verilmek üzere bir nota verildi. Bakanlık yetkilileri, Hulusi Fuat Tugay'ın yaptığı öne sürülen ve şikâyet konusu olan bazı hareketlerin olduğunu doğrulamakla beraber, Mısır yönetiminin büyükelçiye karşı takınmış olduğu tavrı uygun görmedi. Hadisenin esası, bir sefire karşı yapılan muamelenin temsil ettiği devlet ve milleti kapsaması ve iki memleket arasındaki münasebetlerin diplomatik olmayan hareketlerle hiçe sayılmasıydı. Mısır Hükümeti'ne verilen notada olayın bu yönüne dikkat çekildi (Akşam Gazetesi, 7 Ocak 1954).

Paris radyosu, Türk büyükelçisinin Mısır'dan sınır dışı edilmesi ile ilgili olarak Türkiye'nin yayınladığı tebliği "*Türkiye, Mısır Hükümetini protesto etmiyor*" başlığı ile duyurdu. Diğer taraftan Londra radyosu da aynı tebliği "*Ankara Kahire'ye protesto notası göndermeyecek*" şeklinde yayınladı (Milliyet Gazetesi, 7 Ocak 1954). Esasen Türk Hükümeti, Mısır'dan özür beklemekteydi. Eğer Türk Hükümeti'nin bu beklentisi karşılanmazsa daha farklı planlar hayata geçirilecekti (Newcastle Morning Herald And Miners Advocate, 20 Ocak 1954). Bazı çevrelere göre eğer Mısır, Türk notasını reddederse Ankara'daki büyükelçisi Ahmet Hakkı istenmeyen kişi ilan edilecek ve Mısır'ın büyükelçisini derhal geri çekmesi istenecekti (Milliyet, 9 Ocak 1954).

Kısa bir süre sonra olay meclise yansıdı. Giresun Milletvekili Arif Hikmet Pamukoğlu Meclis'te konunun görüşülmesini istedi. Mardin Milletvekili Kamil Boran da meclis riyasetine verdiği bir önergede büyükelçinin Mısır'dan sınır dışı edilmesi karşısında Dışişleri Bakanı'nın kifayeti hakkında Başbakanın düşüncelerini sordu (Akşam Gazetesi, 9 Ocak 1954; Milliyet Gazetesi, 9 Ocak 1954). Köylü Partisi de konu ile ilgili bir gensoru talebinde bulundu (Milliyet Gazetesi, 15 Ocak 1954). Remzi Oğuz Arık ve arkadaşları tarafından verilen önergede Dışişleri Bakanı'ndan gensoru açılması istendi. Önergede Mısır devleti nezdinde Mısır'da meydana gelen son rejim değişikliğinin icap ve ikazlarına ve eski hanedanla olan yakınlığına rağmen büyükelçinin vaktinde geri alınmamasının sebebi soruldu. Diğer taraftan Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu da bu mevzuda bir gensoru önergesinin Meclis Başkanlığı'na verilmesini prensip olarak kabul ederek önerge metnini hazırlamak üzere grup idare heyetini görevlendirdi (Akşam Gazetesi, 14 Ocak 1954; Milliyet Gazetesi, 14 Ocak 1954). Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Kasım Gülek, bu durumun iki hükümetin arasını bozmamasını temenni ettikten

sonra (Milliyet Gazetesi, 14 Ocak 1954), ülkeyi temsil eden bir büyükelçinin milletlerarası geleneklere ve usullere aykırı olarak sınır dışı edilmesinin Mısır Hükümeti tarafından işlenmiş büyük bir hata olduğunu vurguladı (Akşam Gazetesi, 14 Ocak 1954). Kısa bir süre sonra hazırlanan gensorunun daha kapsamlı olmasına karar verildi (Milliyet Gazetesi, 15 Ocak 1954). İdare heyetinin hazırladığı gensoru önergesi toplantıda görüşülerek son şeklini aldı ve Meclis Başkanlığı'na verildi. Bu önergede Dışişleri Bakanlığı'nın resmi tebliğine göre milletlerarası kaidelere aykırı olarak Türk büyükelçinin siyasi muafiyetleri de kaldırılmak sureti ile Mısır'dan ihraç edilmesi hadisesine temas edildi. Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün Mısır Dışişleri nezdinde süratle müdahalede bulunduğuna ve alınacak cevaba göre Meclise ve halk efkârına ikinci bir açıklamada bulunulacağına dair Meclis'teki beyanı hatırlatıldı (Milliyet Gazetesi, 19 Ocak 1954; Akşam Gazetesi, 19 Ocak 1954).

Cumhuriyet Halk Partisi Mardin Milletvekili Aziz Uraz, meselenin partiler üstü bir memleket işi olması nedeni ile gizli bir celsede konuşulması gerektiğini vurguladı (Akşam Gazetesi, 7 Ocak 1954). Vekiller Heyeti, Çankaya Köşkü'nde Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın başkanlığında 5 saat süren bir toplantı yaptı (Milliyet Gazetesi, 15 Ocak 1954). Demokrat Parti Meclis grubunun yaptığı gizli toplantıda, Mısır hadisesi dolayısı ile verilen bir takririn okunması üzerine, Hariciye Vekili kürsüye gelerek Mısır Hükümeti'ne verilen notaya cevap beklendiğini ve bu notanın gelişini müteakip Grup ve Meclis önünde lüzumlu açıklamayı yapacağını söyledi. Bunun üzerine Profesör Sadri Maksudi Arsal ve Dr. Burhanettin Onat söz alarak, hadisenin vahameti üzerinde durdular. Sadri Maksudi, Mısır Hükümeti'nin hareketine karşılık olmak üzere ve notanın cevabını beklemeden Ankara'daki Mısır sefirinin derhal iade edilmesini istedi. Memleket itibarını sarsıcı mahiyetteki hadisede gerekli tedbirlerin alınmadığını belirtti. Burhanettin Onat, durumun hisle değil, vakar ve sükûnetle incelenmesini temenni ederek Mısır'dan başka diğer bazı Arap memleketlerinde de Türkiye'ye karşı son zamanlarda hissedilecek derecede düşmanca hareketler gözlemlendiğini ifade etti. Dışişleri Bakanlığının Müslüman ülkelerle daha sıkı ilişkiler kurmasını tavsiye etti (Akşam Gazetesi, 13 Ocak 1954). Eleştiriler üzerine Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Hariciyeyi hedef tutarak ileri sürülen ihmal kelimesini yersiz bulunduğunu ifade etti (Milliyet Gazetesi, 7 Ocak 1954). Fuat Köprülü, Demokrat Parti Hükümetlerinin gerek Batı camiası ve gerekse Şark memleketleri ile daima dostane ve hareketli bir dış politika takip ettiğini, Demokrat Parti iktidarlarının Atlantik Paktı ve Kore meselesi gibi konularda başarılı bir politika izlediğini belirtti. Türkiye'nin dış itibarının eskisine oranla çok artmış olduğunu hatırlatan Fuat Köprülü, bu yüzden Batılı ve Doğulu birçok devlet adamının ziyarete geldiğini ifade ederek yabancı devletlerle imzalanan ticari kültürel anlaşmalarını ve Balkan Paktı'nı örnek olarak gösterdi. Mısır'ın elçimize karşı davranışını üzüntü veren bir durum olarak nitelendiren Fuat Köprülü, hükümetin bu meseleye aktif bir şekilde müdahale etmiş olduğunu ve Türkiye'nin dış münasebetlerinde daima dürüstlüğü ilke edindiğini, dost devletlerden de aynı dürüstlüğü beklediğini ifade etti (Milliyet Gazetesi, 13 Ocak 1954). Bu açıklamalardan sonra Balıkesir Milletvekili Müfit Erkuyumcu'nun verdiği bir önerge üzerine Mısır'dan alınacak cevaba göre hareket edilmesi kararlaştırılarak oturuma son verildi (Akşam Gazetesi, 13 Ocak 1954) ve gündemde başka mevzu bulunmadığı için grup dağıldı. Hulusi Fuat Tugay, Dışişleri Bakanlığına tekrar gelerek Fuat Köprülü ile bir müddet görüştü. Büyükelçi öğleden sonra da Umumi Kâtip Cevat Açıkalın'ın nezdinde yapılan bir toplantıya katıldı (Milliyet Gazetesi, 13 Ocak 1954). Hulusi Fuat Tugay, toplantıdan sonra bakanlıktan talimat almadığını ve ancak talimata göre hareket edebileceğini söyledi (Milliyet Gazetesi, 9 Ocak 1954).

Meclis Dışişleri Komisyonu da, Dışişleri Bakanının katılmadığı bir toplantı yaptı. Toplantıda komisyon reisinin birkaç gün önce Mısır meselesi konusunda bir gazeteye verdiği beyanatı görüşüldü. Samsun Milletvekili Firuz Kesim'in TBMM Dışişleri Komisyonu Reisi sıfatı ile Vatan Gazetesine verdiği beyanat, gazetenin 8 Ocak 1954 tarihli nüshasında yayınlanmıştı. Beyanatta, Türkiye-Mısır siyasi münasebetleri hakkında ve gizli bir celsede Dışişleri Bakanının verdiği izahatın dinlendiği, hükümetin bundan bir buçuk ay evvel çirkin bir neşriyat üzerine büyükelçinin başka yere tayinine karar verdiği, fakat büyükelçinin bir müddet

daha Mısır'da kalmasının uygun görüldüğü ile ilgili bilgiler yer almaktaydı. Bunun üzerine Komisyon tarafından toplantı sonunda bir tebliğ yayınlandı. Komisyonun esas itibarı ile hükümetin hareket sahasına giren bir konuda bir karar telkin ettiği kanaatinin oluştuğu, Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun ve iç tüzüğün sarıh hükümleri karşısında böyle bir müdahalenin söz konusu olamayacağı bildirildi. İlaveten komisyon reisinin, reis sıfatı ile vereceği her türlü beyanatın bir komisyon kararına istinat ettirmesinin içtüzüğün hükümlerinin gereği olduğu, ortada böyle bir karar olmadığına göre söz konusu beyanatın ancak kendi şahsi fikirleri olarak kabul edilmesinin zaruri olacağı kanaatine varıldığı beyan edildi (Milliyet Gazetesi, 12 Ocak 1954).

7. Demokrat Parti Grubu'nda Mısır Hadisesi İle İlgili Gensoruların Görüşülmesi

Kahire büyükelçisi Hulusi Fuat Tugay'ın Mısır'dan çıkarılması ile ortaya çıkan hadise hakkında gerek Cumhuriyet Halk Partisi gerekse Köylü Partisi tarafından Meclis'e verilen gensorular Demokrat Parti Meclis grubunda görüşüldü. İlk sözü alan Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Kahire'ye verilen son notanın henüz cevabının alınmadığını, bu cevap gelince umumi heyete vaziyeti bütün ayrıntılarıyla anlatacağını beyan etti. Türkiye'nin dış itibarını yaralayacak bir halin olmadığını ve henüz açığa çıkmamış diplomatik bir mevzu üzerinde Mecliste aleni görüşmeler açılmasının son derece mahsurlu olacağını sözlerine ilave etti (Akşam Gazetesi, 20 Ocak 1954). Ankara Milletvekili Abdullah Gedikoğlu, Mısır Hükümeti'nin hareketini çirkin bulmakla beraber eşi kral hanedanına mensup büyükelçinin önceden geri çekilmesi gerektiğini söyledi. Burhanettin Onat, Hariciyenin son senelerde birçok başarılar elde ettiğini fakat Şark İslam memleketlerine yeteri kadar önem vermediğini söyledi. Bunu bir hata olarak vasıflandırarak din ve kültür beraberliğimiz bulunan bu devletlerin bize hakiki birer dost olabileceklerini ileri sürdü. Her şeyden evvel meselenin tamamının aydınlanmasını beklemeden bir gensoruyu Meclis'e getirmenin zamansız olduğunu belirten Adnan Menderes, iki hükümet arasındaki diplomatik haberleşmenin henüz devam ettiğini, netice alınmadan meselenin meclise getirilmesinin siyasi menfaat bakımından doğru olmayacağını ileri sürdü (Milliyet Gazetesi, 20 Ocak 1954). Adnan Menderes'ten sonra söz alan Fuat Köprülü, hükümetin bu konuda azami hassasiyetle harekete geçtiğini söyledi. Köprülü'nün konuşmasından sonra, Köylü Partisi ve Halk Partisi tarafından verilmiş olan gensoru önergesi oya sunuldu (Milliyet Gazetesi, 20 Ocak 1954). Mısır meselesine ait Cumhuriyet Halk Partisi ve Köylü Partisi tarafından verilmiş olan gensoru önergeleri okunduktan sonra gensoru önergelerinin her ikisi de reddedildi (Milliyet Gazetesi, 26 Ocak 1954). Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu Reis Vekili Ahmet Barutçu bir gensorunun reddinin o gensorunun cevabı anlamına gelmediğini, demokratik hükümetlerin muhalefetin gensorusundan kaçamayacaklarını ifade etti (Milliyet Gazetesi, 21 Ocak 1954).

8. Mısır Hükümeti'nin Türk Notasına Karşı Cevabi Notası

Mısır Büyükelçisi, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'yü ziyaret ederek Mısır Hükümeti'nin notasını verdi. Cevabi notada Mısır Hükümeti'nin Hulusi Fuat Tugay'ı Mısır'ı terke zorlamak için anılan kararını verirken hiçbir zaman Türkiye'ye karşı hakaret kastı gütmmediği, Türkiye Mısır dostluğunun iki memleket için de faydalı olacağına inanıldığı belirtildi. İlaveten Mısır Hükümeti'nin büyükelçi Hulusi Fuat Tugay'ın Mısır'ı terke zorlamadan bir ay önce Türkiye Hükümeti'ne müracaatla büyükelçinin geri çağrılmasını talep ettiğini, bu talebin yerine getirilmemesi üzerine ve operadaki skandalın meydana gelmesinden sonra bu kararın alındığı belirtildi. Ayrıca Mısır Büyükelçisi Hulusi Fuat Tugay'ın Mısır'ı terke mecbur edilmesi ile doğan durumu, Mısır Hükümeti ile büyükelçi arasında cereyan eden şahsi bir mesele telakki edildiğini, Mısır Hükümeti anılan kararı ile Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı bir hakaret kastı gütmemiş olduğundan Türkiye'den özür dilemek lüzumunu görmediği belirtildi. Notada verilecek bir özrün, Mısır'ın Türkiye'ye hakaret etmiş olduğunu üstü örtülü olarak itiraf etmek olacağını, Mısır Hükümetinin bu kararı alırken asla böyle bir gaye gütmmediği ifade edildi. (Milliyet Gazetesi, 12 Ocak 1954). İlaveten notada Türk-Mısır münasebetlerinde en ufak bir değişikliğin mevzu bahis olamayacağı belirtildi (Akşam Gazetesi, 10 Ocak 1954).

Kahire’de yayınlanan gazetelerde Mısır Hükümetinin son Türk notasına cevap verdiği ve böylelikle büyükelçi Hulusi Fuat Tugay’ın sınır dışı edilmesi ile ortaya çıkan hadiseye kapanmış olarak bakıldığı yazıldı. Fakat Türkiye Büyükelçiliği’nin bir sözcüsü hadisenin kapanmadığını, Mısır gazetelerinin hadiseyi kapanmış gibi gösteren haberleri yayınlarken yalnız kendi arzularını dile getirdiklerini söyledi (Akşam Gazetesi, 17 Ocak 1954). Çok geçmeden eski Kahire büyükelçisi Hulusi Fuat Tugay, Dışişleri Bakanlığına bir dilekçe vererek bu tebliğlerle şahsi itibarının ve meslek haysiyetinin rencide edildiğini ileri sürdü ve emekliliğini istedi (Milliyet Gazetesi, 18 Nisan,1954).

Türkiye Ortadoğu’da oynamak istediği etkin rol sebebi ile olayın daha fazla büyümemesine ve Mısır’la olan ilişkilerinin daha fazla bozulmamasına dikkat etti. Çünkü olay büyütüldüğü takdirde başta Mısır olmak üzere diğer Arap devletlerinin Sovyetler Birliği’ne yaklaşması kaçınılmaz olacaktı. Üstelik başta ABD olmak üzere (Arda, 2015: 189) diğer Batılı Devletler tarafından Ortadoğu’da kurulacak savunma sistemine Türkiye’nin yanı sıra Arap Devletlerinin de katılması yönünde bir politika izlenmekteydi. Bu nedenle Türkiye ile Mısır arasında yapılan görüşmeden sonra ortak bir bildiri yayınlanmasına karar verildi. Yayınlanan ortak bildiriye meydana gelen hadiseden dolayı duyulan üzüntü dile getirildi (Fırat ve Kürkcüoğlu, 2004: 621). Aradan çok geçmeden 1954 yılının ortalarında İngiltere ile Mısır arasında imzalanan anlaşma ile Mısır Hükümeti, Türkiye’ye yönelik bir saldırı olduğu zaman Süveyş üssünün yeniden açılmasına izin verdi. Mısır Hükümeti’nin bu kararı, iki ülke arasındaki gerginliği azaltmasına neden oldu (Yeşilbursa, 2010: 79).

Sonuç ve Öneriler

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra dış tehditlere karşı diğer devletlerle ittifak kurmak istedi. Bu nedenle 1951 yılında İngiltere, Amerika ve Fransa ile birlikte Ortadoğu Paketi Projesinin gerçekleşmesi için çalıştı. NATO’ya üyelik için başvurdu. Fakat Türkiye’nin bu girişimleri Mısır’ın politikasını değiştirmesine neden oldu. Çünkü Mısır’a göre Türkiye sömürgeci devletlerle işbirliği yapıyordu.

Osmanlı Hanedanı’na mensup kişiler tarafından yönetilen Mısır’da 1952 yılında askeri bir darbe oldu. Darbeden sonra iktidar el değiştirdi. Askeri hükümet tarafından hanedanın tüm mallarına el konuldu. Hulusi Fuat Tugay, Türkiye tarafından 1951 yılında Kahire’ye büyükelçi olarak gönderilmişti. Hulusi Fuat Tugay’ın eşi Emine Tugay, Kral Faruk’un kuzeniydi. Kısa bir süre sonra askeri hükümet ülke genelinde bazı değişiklikler yaptı. Bu değişikliklerden biri de Müsadere Kanunu idi. Bu kanun ile Kral Faruk ve akrabalarının mallarına el konuldu. Mısır’ın Türkiye büyükelçisi Hulusi Fuat Tugay’ın eşi Emine Hanım da bu kanundan olumsuz olarak etkilendi. Bu duruma sinirlenen ve öfkesini gizlemeyen Hulusi Fuat Tugay hakkında Mısır basınında çok ağır ithamlar içeren haberler yayınlandı. Mısır basını, büyükelçi ve eşine karşı bir karalama kampanyası başlattı. Eşine ve kendisine yöneltilen suçlamalardan dolayı rahatsız olan ve artık Mısır’da kalamayacağını düşünen büyükelçi Hulusi Fuat Tugay, Dışişleri Bakanlığına başvurarak Mısır’dan alınmasını istedi. Dışişleri Bakanlığı, Hulusi Fuat Tugay’ın görev yerini değiştirmeye karar verdi ve alınan karar Türkiye’ye gelen büyükelçiye ve Mısır Hükümeti’ne bildirildi. Hulusi Fuat Tugay, işlerini düzenlemek için tekrar Mısır’a döndü.

Mısır Hükümeti 4 Ocak 1954’te aldığı bir kararla, Türkiye’nin Kahire büyükelçisi Hulusi Fuat Tugay’ın diplomatik ayrıcalıklarını kaldırdı. Mısırlı yöneticiler tarafından, Hulusi Fuat Tugay’ın 24 saat içinde Mısır’ı terk etmesi istendi. Mısır Hükümeti aldığı kararı bir telgrafla Türk Hükümeti’ne bildirdi. Hulusi Fuat Tugay’ın sınır dışı edilme kararı, Mısır gazetelerinde büyük başlıklarla yayınlandı. Mısır basını, büyükelçiyi Türk-Mısır ilişkilerinin bozulmasının en önemli sebebi olarak gösterdi. Olay yabancı basında da yer aldı. Yabancı basına göre Mısır diplomasi alanında acemice davranmıştı.

Mısır Hükümeti tarafından yapılan açıklamada Türkiye büyükelçisinin Mısır’dan çıkarılması kararının Türkiye’ye karşı olmayıp, büyükelçinin şahsına yönelik olduğu beyan edildi. Mısırlı yöneticilere göre, Büyükelçi Hulusi Fuat Tugay Türk-Mısır dostluğuna zarar

vermişti ve bu nedenle büyükelçiyi sınır dışı etmek zorunda kalmışlardı. Hulusi Fuat Tugay, 5 Ocak 1954 günü Mısır'dan ayrıldı. Kahire havaalanına büyükelçiyi uğurlamak için İngiltere ve Belçika büyükelçilerinden başka hiç kimse gelmedi. Büyükelçi havaalanından ayrılmadan önce yaptığı açıklamada hiç kimsenin Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkileri bozamayacağını, Mısırlı yöneticilerin hareketinin çocukça olduğunu söyledi. Mısır gümrük memurları tarafından Büyükelçi Hulusi Fuat Tugay'ın kişisel eşyaları arandı. Dahası Mısırlı gazeteciler de havaalanına alındı. Mısırlı gazeteciler, bu haberin fotoğrafını çektiler. Ertesi gün Hulusi Fuat Tugay'ın gümrükte eşyalarının aranması ile ilgili haberler ve fotoğraflar Mısır basınında yer aldı. Siyasi çevreler, yerli ve yabancı basın bunu diplomatik saygısızlık olarak değerlendirdi.

Büyükelçinin geri çağrılacağını daha önceden Mısır'a bildiren Türk Dışişleri yetkilileri, Mısır Hükümetinin uluslararası kurallara aykırı hareket ettiğini söylediler. Çok geçmeden Mısır'ın Ankara'daki büyükelçisi Ahmet Hakkı, Dışişleri Bakanlığı'na çağrıldı. Dışişleri yetkilileri tarafından Mısır Büyükelçisi Ahmet Hakkı'ya hükümetine iletmek üzere bir nota verildi. Mısır'ın Türkiye büyükelçisi Hulusi Fuat Tugay'ı sınır dışı etme kararı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde de tartışıldı. Cumhuriyet Halk Partisi ve Köylü Partisi tarafından gensorular hazırlandı. Siyasi partiler ve basın, Hulusi Fuat Tugay'ın hareketlerini doğru bulmuyordu. Fakat söz konusu olan devlet itibarının zedelenmesi idi. Siyasi Partiler, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün konu hakkında açıklama yapması istedi. Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, mecliste yaptığı konuşmada gerekli tedbirlerin alındığını söyledi. Ayrıca Mısır Hükümeti'ne bir nota verildiğini de sözlerine ekledi. Cumhuriyet Halk Partisi ve Köylü Partisi temsilcileri acilen bir tedbir alınmasını istediler. Fakat Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü notanın cevabının henüz gelmediğini, bu nedenle konunun mecliste tartışılmasının hatalı olduğunu söyledi.

Türkiye, Ortadoğu'da kurulacak savunma sistemine Arap Devletlerinin de katılmasını istiyordu. Basına göre bu nedenle büyükelçi krizi fazla büyütülmedi. Mecliste Cumhuriyet Halk Partisi'nin ve Köylü Partisi'nin verdiği gensorular reddedildi. Hulusi Fuat Tugay ise şahsi itibarının ve meslek haysiyetinin rencide olduğunu belirterek emekliliğini istedi.

Kaynakça

Akşam Gazetesi: 2 Ocak 1954, 5 Ocak 1954, 6 Ocak 1954, 7 Ocak 1954, 8 Ocak 1954, 9 Ocak 1954, 10 Ocak 1954, , 13 Ocak 1954, 14 Ocak 1954, 17 Ocak 1954, 19 Ocak 1954, 20 Ocak 1954.

Armaoğlu, F. (Tarihsiz). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, C.1-2, Ankara: Alkım Yayınevi.

Ataoğlu, E. (2008). *Adnan Menderes Bir Başbakanın Trajik Sonu*, İstanbul: Nokta Kitap.

Baş, A. (2015). *Demokrat Parti Dönemi Türkiye-Mısır İlişkileri (1950-1960)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

CCA, Yer Bilgisi:82.8.10, Belge Tarihi: 29.01.1938, Dosya Ek: 107-98, Kurum:30.18.1.2 Kararlar Daire Başkanlığı.

CCA, Yer Bilgisi:118.4.1, Belge Tarihi: 29.01.1938, Kurum: Bakanlıklar Arası Tayin Daire Başkanlığı.

CCA, Yer Bilgisi:88.95.12, Belge Tarihi: 26.09.1939, Dosya Ek:107-110, Kurum:30.18.1.2/Kararlar Daire Başkanlığı.

CCA, Yer Bilgisi:161.15.6, Belge Tarihi: 13.07.1943, Kurum:30.11.1.0/Bakanlıklar Arası Tayin Daire Başkanlığı.

Barrier Miner, 7 Ocak 1954.

Dağlar Macar, O. (2006), Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordularının Galiçya Cephesi'ne Gönderilmesi ve Cephe Gerisinde Yaşananlar, *İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi*, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, 5(10): 45-76.

- Fırat, M. ve Kürkçüoğlu Ö. (2004). Ortadoğu ile İlişkiler, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (Edt. Baskın Oran), C.I, 1919-1980, 615-635.
- The Examiner, 8 Ocak 1954.
- The Mercury, 6 Ocak 1954.
- The Northern Miner, 7 Ocak 1954.
- The West Australian, 6 Ocak 1954, 9 Ocak 1954.
- Queensland Times, 6 Ocak 1954.
- Milliyet Gazetesi: 23 Kasım 1953, 5 Ocak 1954, 6 Ocak 1954, 7 Ocak 1954, 8 Ocak 1954, 9 Ocak 1954, 10 Ocak 1954, 11 Ocak 1954, 12 Ocak 1954, 13 Ocak 1954, 14 Ocak 1954, 19 Ocak 1954, 20 Ocak 1954, 21 Ocak 1954, 26 Ocak 1954, 18 Nisan 1954.
- Newcastle Morning Herald And Miners Advocate, 20 Ocak 1954.
- Tuna, T.(2002). *Adnan Menderes'in Günlüğü*, İstanbul: Şule Yayınları.
- Ulus Gazetesi: 6 Ağustos 1939, 9 Ekim 1939, 21 Ocak 1944.
- Yavuzalp, E. (1991). *Menderes'le Anılar*, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Yeşilbursa, B. K. (2010). Demokrat Parti Dönemi Türkiye'nin Ortadoğu Politikası, *History Studies*, Ortadoğu Özel Sayısı, ss.67-98.

İmgelerin Gücü, Anlamlandırılması, Olmak/Görünmek Kiplikleri ve Ziya Osman Saba'nın 'Mesut İnsanlar Fotoğrafhanesi'nde Hüzün

Signification of Images and Their Power: The Study of Modalities of 'To Be' And 'To Pretend' And an Overview of 'Grief' in the Context of Ziya Osman Saba's Story 'The Photography Workshop of The Blisded'

Prof. Dr. M. Hilmi UÇAN¹

Öz

İnsan düşünür, kendini yönetir, yönlendirir, eylemde bulunur, vazgeçer, kabul eder, reddeder, mecbur olur, sahip olur, ister, görünür, inanır, bağlanır, üstlenir, sorumluluk alır. Bu kipliklerin olumsuz şekilleri de yaşam içinde gözlenebilir. Göstergibilimin kurucu ismi A.J.Greimas anlatı çözümlemelerini bu kiplikler üzerinden yapar. Bu kipliklerden /Olmak/ ve /Görünmek/ kiplikleri insanı, insan için dünyanın anlamını açıklayan iki önemli kipliktir. R.Barthes da birçok eserinde fotoğrafik göstergelerdeki /Olmak/ ve /Görünmek/ kipliklerinden söz eder. Servet-i Fünun, Yedi Meşale, İçtihat, Varlık gibi birçok dergide şiirleri yayımlanan Ziya Osman Saba'nın gözden kaçırılan yanı öykücülüğüdür. *Mesut İnsanlar Fotoğrafhanesi*, onun öykülerinin toplandığı kitaptır. Saba'nın *Mesut İnsanlar Fotoğrafhanesi* adlı öyküsüne trajik bir anlam kazandıran da 'poz veren' anlatıcının ve 'poz' alan fotoğrafçının bakış açıları, sergiledikleri /İstemek/, /Olmak/ ve /Görünmek/ kiplikleridir. Bu yazıda, imgelerin, fotoğrafın anlamından/anlamlandırılmasından, gücünden söz edilecek ve *Mesut İnsanlar Fotoğrafhanesi* adlı öykü /İstemek/, /Olmak/ ve /Görünmek/ kiplikleri bağlamında okunacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ziya Osman Saba, R.Barthes, imge, fotoğraf, kiplik

Makale Türü: Derleme

Abstract

Human beings have some behaviours such as thinking, self-managing, guiding, doing an action, giving up, accepting, rejecting, being obliged, possessing, showing up, believing, committing to someone or something, undertaking something, and having responsibilities. The negative versions of these modalities can be observed in the life itself. In this context, A. J. Greimas implements his narrative analyses through these modalities. Of these modalities, the modalities of "being" and "showing up" are two important modalities accounting for the meaning of the world for human beings. R. Barthes, in his works, also touches upon the modalities of "being" and "showing up" in photographic signs. Ziya Osman Saba published poems in many periodicals such as Servet-i Fünun, Yedi Meşale, İçtihat, and Varlık. However, the overlooked side of Ziya Osman was his storytelling skill. *Mesut İnsanlar Fotoğrafhanesi* (Photographer Studio of Happy People) is a book collecting his stories. What gives a tragic meaning to his story of *Mesut İnsanlar Fotoğrafhanesi* is the viewpoints of posing narrator and photographer taking poses, and the modalities of "wanting", "being" and "showing up" presented by them. This manuscript will discuss what is the meaning and the power of images and photographs and how they take these meanings. Therefore, *Mesut İnsanlar Fotoğrafhanesi* will be scrutinized in terms of the modalities of "wanting", "being" and "showing up".

Keywords: Ziya Osman Saba, R. Barthes, image, photograph, modality

Paper Type: Review

¹ Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ucan@aku.edu.tr.

Atf için (to cite): Uçan, M. H. (2019). İmgelerin Gücü, Anlamlandırılması, Olmak/Görünmek Kiplikleri ve Ziya Osman Saba'nın 'Mesut İnsanlar Fotoğrafhanesi'nde Hüzün, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3), 764-773.

Giriş

A.Julien Greimas, Sözlük'te 6 kiplikten söz eder: İstemek, Bilmek, Olmak, Zorunda Olmak, Gücü Yetmek, Yapmak. J. Fontanille ve C.Zilberberg bu kipliklere 2 kiplik daha eklerler: Üstlenmek, Katılmak. Bu durumda göstergebilimsel çözümler 8 ana kipliği dikkate alır diyebiliriz (Fontanille-Zilberberg, 1998: 190). Kiplik (modalité) kavramının anlam alanı içinde 'biçim', 'makam', 'tarz', 'çeşit', 'yöntem', 'şekil'... anlamları var. Kiplik, "varlığın ya da olayların varoluş biçimi, tarzı; bir şeyin nasıl var olduğu, nasıl olup bittiği, ya da nasıl düşünüldüğünün türlü biçimleri" (<http://www.tdk.gov.tr>) olarak tanımlanır. Gerçekten de insanın birçok edimi, eylemi bu sekiz kiplik (modalité) içinde gözlenebilir. Bir anlatı bu kiplikler içinde kurgulanabilir, kurulabilir, açıklanabilir.

Kiplikler bir belirsizlik, bir olasılık, bir zorunluluk, bir istek, bir gerçeklik belirtebilirler. Kiplikler okuyucuya bir 'durum'u, bir 'duygu'yu açıklayabilir; konuşan-öznenin tavrını açığa çıkarabilirler. En yaygın anlamıyla söylersek kiplik, konuşan-öznenin kendi ürettiği sözce içindeki niyeti ve tavrıdır. Kiplik, bir sözcedeki yüklemi değiştiren seçimdir. Üretilen sözcede bir yansızlık mı var, bir kesinlik mi var, bir zorunluluk mu var, bir olasılık mı var? Bir duygunun dışavurumu mu var? Bu dilsel tavırların her biri bir kipliktir. 'O yazıyor' sözcesi yalın, yansız bir dilsel tavrıdır, bir saptamadır; bu sözcenin içinde bir duygu değeri yoktur. Ama 'o yazı yazmayı seviyor' sözcesinde bir duygu değeri vardır; bir seçim, bir istek ortaya konmaktadır. 'Filistinli çocuklara yardım edebilirim' sözcesinde hem bir 'yapabilme gücü hem bir istek ve istemek kipliği vardır. 'Yoksullara, mazlum insanlara yardım etmeliyim' sözcesinde ise bir zorunluluk, bir mecbur olma kipliği vardır.

Doğal dilin dışında müzik, resim göstergebiliminde de imgelerin anlamlandırılmasında bir kiplik, başka bir deyişle, bir söyleyiş biçimi, bir tarz, bir deklanşöre basma şekli, zamanı ve bir niyet vardır. Konuşurken, yazarken, bir şarkıyı yorumlarken, fotoğraf çekerken sergilenen tutum, tarz bir kipliktir. Bir ürünü sanat ürünü hâline getiren de bu tür kipliklerdir; bu bakış açısı, görüş, hissediş şekli ve bu 'an'dır. "Bir müzik icracısı (ya da tonlayıcısı), bir müzik eserini yorumlarken veya icra ederken müziğe ve onun yapısına, müziği canlı kılan ve sözcüğün tam anlamıyla onu müzik hâline getiren bir şeyler ekler" (Greimas-Courtès, 1986: 140). Bir müzik eseri, icracısının tavırlarını, içtenliğini, duygu ve düşüncelerini izleyicisine yansıtır. Bu yorumlama, bu dokunuş, müzikbilimde önemli bir kipliktir. Aynı şekilde, bir sanat eserini değerli kılan, özgün bir esere dönüştüren de bu tutum, bu yorumlama ve anlamlandırmadır. Beden dili de bir kipliktir. Sanat dalları arasında fotoğraf sanatçısının da, kendine özgü bir bakış açısı, bir fotoğraf çekme biçimi, bir deklanşöre basma âni vardır. Her fotoğraf, bir göndergeden, dil dışı gerçek bir varlıktan hareketle kendine özgü bir anlam dünyası yaratır. Sözcelem durumu, başka bir deyişle, fotoğrafı çeken kişinin deklanşöre basma âni, fotoğrafa anlam veren önemli bir andır. Sanatın ve fotoğraf sanatçısının doğuş âni de bu andır. Fotoğrafa konu olan nesne, insan, olay ve olgu deklanşöre basan tarafından anlamlandırılır.

Fotoğraf ve İmgelerin Anlamı/Anlamlandırılması ve Gücü

Fotoğraf (photographie) sözcüğü, 'photo' ve 'graphie' sözcüklerinden oluşan Grek kökenli bir sözcüktür. Photo; 'ışık', 'aydınlık' anlamlarına gelir. 'Graphie' ise, 'boyamak', 'resim yapmak', 'yazmak' anlamlarına gelen bir son ektir. Bu durumda 'fotoğraf' sözcüğü, 'ışık ile elde edilen resim, imge' anlamında kullanılan bir sözcüktür. 'Photographie', 'fotoğraf', 'resim' demektir. 'Photographe'; fotoğrafçı demektir. Bu sözcüklerden oluşan, Fransızca bir fiil olan 'photographier' fiili de 'fotoğrafını çekmek' anlamına gelir.

'Fotoğraf çekmek', 'fotoğrafını çekmek' fiilinin, Türkçede kazandığı yananamlar da var: Bir şeyin fotoğrafını çekmek demek, 'ayrıntılara kadar tanımlamak, bir şeyi bütün ayrıntılarıyla belleğine yerleştirmek demektir. Bu durumda fotoğraf, 'elektromanyetik ışıklarla yapılan, ayrıntıyı gösteren, ayrıntıya, farklı olana dikkat çeken teknik bir kayıttır' diyebiliriz.

Çekilen bir fotoğraf aynı zamanda, anlam üreten, okuyucusundan anlamlandırılmasını bekleyen bir imgedir.

Fotoğraf bir ân'ın dondurulmasıdır. Fotoğraflarda toplam anlam belirsizleşir, ayrıntı öne çıkar. Bu nedenle fotoğrafta 'bütün'ün değil 'parça'nın anlamı öne çıkar. Fotoğrafik bir kayıta 'parça'lar, ayrıntılar, başkalarının göremedikleri gün yüzüne çıkarılır. Sezgiler, yapılan keşifler 'okuyan'a hissettirilir. "Fotoğraf, (...) salt olumsaldan başka bir şey olamayacağı için (her zaman temsil edilen bir şeydir) etnolojik bilginin asıl hammaddesini oluşturan 'ayrıntıları' ortaya çıkarıverir" (Barthes, 2000: 45).

Sanat, başkalarının görüp de tanımlayamadıklarını, dile getiremediklerini hissettirmenin adıdır. Sanatçı bir kimliğe sahip bir fotoğrafçı, çektiği fotoğraflarla bir dönemin kültürel ürünlerindeki ayrıntıyı olduğu gibi önümüze koyabilir. İstanbul'da yaşamaya çalışan bir hamaldaki ayrıntı, onun yüz çizgilerindeki anlam, Mimar Sinan'ın yapıtlarındaki incelik fotoğraflarda görülebilir, gözlenebilir, hissedilebilir. Bu ışıklı saptama, dondurulan an, eksiksiz bir parça-durum tespitidir. Fotoğrafik gösterge, gerçek bir göndergeden yola çıkar. Fotoğraf, kanıtlayıcı bir belgedir. "Her fotoğraf orada bulunmanın bir sertifikasıdır" (Barthes, 2000: 106). Fotoğraf bir manzarada, bir portrede, bir tabloda, aynadaki bir yüzde göremediğimiz bir ayrıntıyı, bir çizgiyi açığa çıkarır, seyircisine seslenir. "Fotoğraf 'Bak', 'Gör', 'İşte'nin karşılıklı söylenen şarkısıdır yalnızca. Yüz yüzeyken parmakla gösterir" (Barthes, 2000: 19).

Bir fotoğraf bizi kedere düşürebilir, öfkeliendirebilir, hüzünlendirebilir, geçmişini anımsatabilir, geleceğe özlemle baktırabilir. Fotoğraflarda geçmiş gözlenir, özlenir, duygusal bir boyutta anılar canlanır. Fotoğrafta insan farklı kiplikler içinde olabilir. Fotoğraf nostaljik bir malzeme, bir yadigâr, bir anımsatıcıdır. Bu imgesel anlatımda bir sonsuzluk arzusu da vardır. Fotoğraf geleceğe kalacak bir iz bırakmaktır; unutulmama çabası, hatırlanma isteğidir. "Fotoğraf özneyi nesne, hatta bir müze nesnesi haline dönüştürür" (Barthes, 2000: 27). R.Barthes fotoğrafı böyle nostaljik bir nesne olarak görür. R.Barthes fotoğrafı 'ölünün dönüşü' olarak niteler.

Biliyoruz ki Yapısalcılar somutu daha çok öne çıkarmakla, estetik boyutu gözden kaçırmakla suçlanmıştır. R.Barthes'ın fotoğrafla, imgenin yorumu ile ilgili önemli eseri Camera Lucida (Aydınlık Oda) bu noktadan eleştiri alır. "Fotoğrafa sadece ölünün geri dönüşü" (Gülmez: 2008: 138) olarak yaklaşılmalıdır. Okuyucunun, bu nostaljinin bir adım ötesine geçip fotoğrafı sanata dönüştüren özelliği, estetik yanını, fotoğrafın anlamını, sanat değerini de görebilmesi gerekir.

Günümüzde fotoğraf çekmek yazmaktan, konuşmaktan daha kolay hâle geldi. Günümüzde, telefonlar birer objektif, birer fotoğraf makinesi işlevi görüyor. İstanbul'a veya Şangay'a giden bir kişi, İstanbul'dan söz etmek, Şangay'ı yazmak, doğal dil ile anlatmak yerine, bu şehirlerin bir fotoğrafını çekip gönderiyor, imgelerle konuşuyor, bir imge ile birçok sözce üretiyor.

Fotoğraf sanatı, ölüyü diriltme, geleceğe kalma ve sonsuzluk arzusu yanında siyasal iktidarların oluşturulmasında veya yıkılmasında da etkin bir şekilde kullanılmaktadır. Kamusal algı açısından fotoğraf, bakış açısına ve niyete göre bir yüceltme/aşağılama/gözden düşürme, bir sahtekârlık işlevi de üstlenebilir. Fotoğrafçı, nesnesini kendi istediği şekilde gösterebileceği gibi, nesnesinin görünmek istediği şekilde de gösterebilir; ...gibi gösterebilir ya da olduğu gibi görüntüleyebilir. Kimi sanatçılar ve yaptığı çalışmalar fiziksel kimlikleriyle, görsellerle, görüntülerle, fotoğraflarla mitleştirilebilirler, aşağılanabilirler, olduğundan farklı gösterilebilirler veya var edilebilirler.

Görüntü üretimi ve kitlelere dağıtımı çağımızda bir zirve noktayı yaşamaktadır. Görüntüler insanı şöhrete taşıyor veya yokluğa mahkûm ediyor. Görüntülerle bir insan veya devletin yıkımı hızlandırılabilir. Yakın tarihimizde de bu tür öznelerden söz edilebilir.

Sözgelimi, Enver Paşa'nın “şan ve şöhreti büyük ölçüde fotoğraf aracılığıyla, özellikle de yoğun kartpostal üretimi sayesinde oluşmuştu. Kariyerinin başından itibaren, halk arasında ‘hürriyet kahramanı’ olarak anıldığı sırada, iktidarının zirvesine ulaştığında, Harbiye Nazırı, Başkumandan Vekili ve padişah damadı unvanlarını bünyesinde topladığında kartpostalları her yerdeydi.

Üniforması ve ayırt edici Prusyalı bıyığıyla bu askerin görüntüsü, Osmanlı İmparatorluğu'nun son ve en baskın ikonlarından biri” hâline getirilmiştir (Çelik-Eldem, 2015: 148). Fotoğraf bir ‘hükümranlık’ ve ‘haşmet’ göstergesi olabileceği gibi bir çöküş, yok ediş malzemesi de olabilir. “III.Selim ve özellikle II.Mahmud'un saltanatlarından beri, Osmanlı padişahları portrelerini yaptırmaktan, çeşitli yer ve yollarla birer haşmet ve hükümranlık göstergesi olarak sergilemekten hoşlanmışlardı. II.Abdülhamid, kendi resminin herhangi bir biçimde kullanılmasını yasaklayarak veya en azından sınırlayarak bu geleneğe son vermiş”tir (Çelik-Eldem, 2015: 116). Kendisi, ülkesi, devleti aleyhine ülkesinde veya Avrupa’da yayımlanan, kullanılan fotoğraflara sansür uygulamıştır. Resmin, fotoğrafın, imgelerin gücüyle ilgili II. Abdülhamit şöyle der: “Her resim bir fikirdir. Bir resim, yüz sayfalık yazıyla ifade edilemeyecek siyasi ve hissi manaları telkin eder. Onun için ben yazılardan ziyade resimlerden istifade ederim” (Tahsin Paşa, 2015: 376).

Fotoğrafik imge, okuyucu tarafından ikinci kez anlamlandırılır. Gülen, ağlayan, üzüntülü ya da sevinçli, bir insanın dondurulmuş bir ânı olan fotoğrafını anlamlandırmak demek, okuyucunun elindeki inceleme nesnesi ile gönderge arasındaki ilişkiyi açıklamak demektir. Kimi zaman bir fotoğraf, bir ‘haiku’ya, veciz, mu’ciz bir şiire dönüşür. Okuyucu, fotoğrafı okurken farklı anlamlar çıkarır, hislenebilir, üzülebilir. Bu çokanlamlılık, gerçeğimsilik sanatçı bir el, sanatçı bir göz tarafından ortaya konulur. Fotoğrafı çeken açısından bakarsak “görüntü; kamerayı değil, kameranın arkasındaki gözü ve gözün sahibini yansıtır. Neyi nasıl gördüğünüzün bir yansımasıdır elinizde tuttuğunuz sararmış fotoğraf kartı” (Emre, 1997: 16). Ziya Osman Saba'nın Mesut İnsanlar Fotoğrafhanesi adlı öyküsünü sanat ürününe dönüştüren de öyküdeki öznenin ve nesnenin gözleridir, bakış açılarıdır, içinde buldukları kipliklerdir. Öykü şu cümleyle kapanır: “Beyim mazur görün, sizin fotoğrafınızı çekemeyeceğim” (Saba, 2014: 20).

Fotoğrafı çekilen kişi açısından baktığımızda ise /Görünmek/, /...Gibi görünmek/ kiplikleri yürürlüğe girer. İnsan, bir çift göz, bir mercek tarafından izlendiğini hissederse bakışı, duruşu, tavrı, yüz ifadesi, beden dili değişir. Başkalarına göre, başkalarının hoşlanacağı bir görüntü, bir ‘poz’ vermeye çalışır. R.Barthes şöyle der:

“Bir mercek tarafından izlendiğimi hissettiğim anda her şey değişiyor. Kendimi poz verme işlemine veriyor, bir anda kendim için bambaşka bir beden yaratıyor bir görüntü öncesinde kendimi dönüştürüyorum. Bu aktif bir dönüşümdür. Fotoğrafın kendi keyfine göre bedenimi yarattığını ya da öldürdüğünü hissediyorum. (...) Mercek önündeki ben, aynı anda: olduğumu sandığım, başkalarının olduğumu sanmalarını istediğim, fotoğrafçının olduğumu sandığı ve fotoğrafçının sanatını göstermek için kullandığıyumdur. Bir başka deyişle acayip bir eylem: (...) Her fotoğrafım çekildiğinde (ya da buna izin verdiğimde) bir yanlış olma, bazen de (karabasanlardakiyle karşılaştırılabilecek) bir sahtekârlık duygusunun acısını çekerim (Barthes, 2000: 25-27).

Walter Benjamin de “kamera önündeki oyuncunun üstüne çöken yabancılik duygusu, esasında, insanın ayna karşısında kendi görüntüsüne bakarken hissettiği yabancılıkla aynı türde bir duygudur” dedikten sonra fotoğrafik görüntünün artık yansıtılabilir, seyircinin önüne taşınabilir hâle geldiğini vurgular. (Benjamin, 2012: 70-71). Seyircinin önünde ise insan daha dikkatlidir, kendini dönüştürür, ...gibi görünür. R.Barthes'ın ‘kendimi dönüştürüyorum’ dediği olgu da budur: Poz vermek, ...gibi görünmek, bir sahtekârlığın içine girmek. Bu nedenle doğal olan görüntü, başkalarının gözünden uzakta elde edilen görüntüdür. R.Barthes'ın ünlü ‘Yazının Sıfır Derecesi’ kavramıyla yalın, yansız bir yazıyı kastettiğini biliyoruz. ‘Poz’ verirken de insan

...gibi görünür; poz verir, görünmeye çalışır, bir başka anlamı yansıtmaya çabası içine girer; beden dili bir türlü, Barthes'ın deyişiyle, 'sıfır' derece'sini bulamaz. Denilebilir ki fotoğraf, "fotoğraflanan öznenin haberi olmadan yapıldığında kusursuz olabilir" ancak. Fotoğrafik şok (...) yaralamadan çok, oyuncunun kendinin bile farkında ya da bilincinde olamayacağı kadar iyi gizlenmiş olanın ortaya çıkarılmasıdır. Yani bir alay sürpriz"dir (Barthes, 2000: 49).

Fotoğraf, 'gerçeğin kendisi' olarak tanımlanıyor. Ne var ki uydurma ya da gerçek bir fotoğraf farklı amaçlar için de kullanılabilir. Bunun en çarpıcı örnekleri reklamlarda kullanılan fotoğraflardır. Birbiriyle ilişkisiz parçalar, fotoğraflar art arda dizilerek farklı algılar oluşturulur. "Hepimiz dünya çapında bir yanlış bilgi sistemi (tüketime dönük yalanları çoğaltan, tanıtım diye bilinen sistemi) oluşturan fotoğrafik görüntülerle kuşatılmış durumdayız" (Berger-Mohr, 2007; 88). Rüyalarımızda bile, görünür olan imgeler vardır. Görünüşler ve görüntüler alınıp satılıyor. Bu nedenle çağımız insanını yöneten görüntüler ve imgeler, insanlardan daha diridirler. "Sözüm ona ileri toplumları tanımlayan şey, bunların bugün artık eski toplumlardaki gibi inançları değil, görüntüleri tüketmeleridir; yani bunlar eskiye göre daha liberal, daha az fanatik, ama aynı zamanda daha sahtedirler (daha az özgündürler)" (Barthes, 2000: 140). Çağdaş insanın "görüntüleri gerçek cisimlere yeğlemesi yalnızca sapıklık olarak değil, (...) gerçeğin ne olduğu düşüncesinin gitgide karmaşıklaştırılıp zayıflatılmasına bir yanıt olarak değerlendirilmelidir" (Sontag, 1999: 178).

Bu pencereden bakıldığında, 'bütün'den soyutlanan bir 'parça' olan fotoğraf, çok farklı bir silah olarak da kullanılabilir, ideolojik mücadelede son derece önemli bir savaş malzemesine dönüştürülebilir. Özellikle yazılı ve görsel basında, reklamlarda, siyasal söylemlerde kullanılan, pazarlayan, tahrik eden, tüketime özendirilen, var olanı yok, yok olanı var, haklıyı haksız, haksızı haklı gibi gösteren, yaygaracı, propaganda yapan fotoğrafları sıkça görebiliriz. Bu fotoğraflar, çoğu zaman, var olanı göstermek çabasından çok, toplumsal, siyasal, tecimsel bir algı oluşturma çabasındadırlar. Bu tür söylemler doğal ve yansız, 'sıfır derece'de değil çoğu zaman abartılı bir 'dil'e sahiptirler; ...gibi görünürler, farklı gösterebilirler, okuyucuya kurulan tuzaklar içerirler.

Kartezyen devrim ve olgucu düşünme biçimi, insan aklını 'bütün'den kopararak 'parça' ile düşünmeye, parça üzerinde düşünmeye alıştırmıştır. Artık önemli olan, farklılıklardır, ayrıntılardır. Bu parçalı bakışın ve bakış açısının, gizemi ortadan kaldıracağı düşünüldü. İnsan bakan, gören, parçalara bölen ve buna göre varlığı, nesnelere anlamlandıran bir konuma yerleşti. Bu konumdan 'fotoğraf' çekti. Böylece 'kesinliğe' ulaşılacaktı, ikileme yer kalmayacaktı. Ne var ki bu bakışta, parçada kaybolma/bütünü kaybetme, hakikati, görünmeyeni/manevi olanı ıskalama riski de vardı. Görünmeyenden, "dinden vazgeçmekle gizemlerin azalacağına inanmak rasyonalist bir yanılsamaydı. Nitekim tam tersine gizemler çoğaldı" (Berger-Mohr, 2007: 108). Bir ân'ın dondurulması, bir alıntı olan görüntülerle, fotoğraflarla insan zihni 'bütün'den kopuk, sahte, yalan anlamlara yönlendirildi. "Aslında biz Hegel'in diplomatik durum adını verdiği bir noktadayız. Yani sözcüklerin (en az) iki anlama geldiği, şeylerin tek sözcükle söylenemediği bir noktada" (Merleau-Ponty, 2005: 73), anlamın darmadağın edildiği bir noktada. J.Derrida'ya göre de anlam, okuyucunun anladığıdır. Bir başka deyişle ne kadar insan varsa o kadar anlam vardır. Modern insan bu tür ikilemlerin, ikirciklerin pençesindedir.

Böyle bir çağda görsel medya bir algı mekânıdır. Reklamlar, vitrinler, görsel medya satın alma iştahını zirveye çıkararak sergilerdir. Reklamlar, tanıtım fotoğrafları, bin bir çeşit imge istemek kipliğini, tüketim çılgınlığını zirveye taşıyan nefis manzaralardır. İnsanlar satın alarak 'stres' atmaya çalışmakta, Satın aldıkça 'saadet'i yakalamaktadırlar, sahip olamazsa mutsuz olmaktadır.

Öyküdeki insanlar görünerek mutluluklarını kanıtlamak isterler. Öyküdeki tanımıyla 'nevi şahsına münhasır bir saadet'tir bu. "Bu rahatsızlık aslında bir sahip olma rahatsızlığıdır. (...) Görünüşe bakılırsa, var olmanın sahip olma temeline dayandığı şu toplumda sayısız olay bu belirsizliği ortaya koymuştur. Görüntüler şimşek hızıyla kaydedilip aktarılıyor. (...) Eskiden görüntüler elle tutulur gövdelere ait olduklarından bunlara fiziksel görüntüler derdik. Şimdi her

şey uçucu. Birer serap gibi: Işık değil, iştah kırılmaları, aslında tek bir iştahın kırılmaları, hep daha fazlasını isteyen iştahın. (...) Bir içi boş elbiseler ve arkası boş maskeler seyirliğinde yaşıyoruz” (Berger, 2014: 26).

Fotoğraflarda, fotoğrafı çekilen de fotoğrafı çeken de bir tür oyunbazdır: Fotoğrafi çekilen görünmeye çalışırken, fotoğrafı çeken göstermeye çalışır. Kafka, fotoğrafın, gözü yüzeysel olana yönlendirdiğini, bir fotoğraf makinesinin görme olanaklarını çoğaltmayacağını, tersine sınırlandıracağını düşünür ve şöyle der: “Hiçbir şey, fotoğraf kadar aldatıcı olamaz. Gerçek ne de olsa yürek işidir. Ancak sanatla elde edilebilir” (Janouche, 2001: 65). İnsan, gördükleriyle düşünür. Bu kuralı bilen anamalcı anlayış da görsellerle algı uyandırır, sonra satar. Reklamlar, savaşlar bu parçalanmanın ve tecimsel kaygının zirvesidir. Kaygı, haz kaygısıdır; kaygı başkasının zenginliklerini kendine aktarma, daha çok kazanma isteğidir. Bu bakış, Omo'nun, çamaşırları derinlemesine temizlediğini söyler, nesnelere bir derinlik vermeye çalışır. Bu tutumla çamaşır ve Omo, bir genelleme ile söylersek nesnelere, tartışma götürmez bir şekilde yüceltilir, satın alma, sahip olma arzusu tetiklenir, kıskırtılır, insanın derinliği görülmez, gözden kaçırılır. R.Barthes bu tür yaygaracı fotoğrafları sevmez: “Fotoğraf sessiz olmalıdır. Mutlak olan özellik ancak bir sessizlik hâli ve çabası içinde sağlanabilir” (Barthes, 2000: 71).

Aslında sanatçı bir imge avcısı, bir yananlam üretme ustasıdır: Başkalarının göremediğini, sezemediğini sezer, keşfeder ve farklı bir şekilde, ‘yabancı bir dil’ ile betimler. H.de Balzac, C.Baudelaire, P.Valéry, G.Flaubert, F.Kafka, Sezai Karakoç, Necip Fazıl, A.Hamdi Tanpınar... kalemleriyle, harflerle resim yaparlar, fotoğraf çekerler. Balzac, romanlarında fotoğraf çeker gibi betimlemeler yapar. Edebiyat tarihçileri Balzac için ‘visionnaire’ sıfatını kullanırlar. Balzac ‘vizyoner’dir, başka bir deyişle, başkasının görmediğini, görünmeyeni gören, keşfeden, gönül gözünün gördüğünü gören kişidir. C.Baudelaire, Balzac için şöyle der: “Onun en önemli yeteneği vizyoner, tutkulu bir vizyoner olmasıydı” (Lagarde-Michard, 1966: 304). G.Lanson da Balzac için ‘ressam’ (peintre) sıfatını kullanır: “ Balzac, her şey bir tarafa bir ressamdır, insanların doğasının ve toplumsal ilişkilerinin ressamı” (Lanson, 1951: 1001). Baudelaire’in Dandy’sinin keşifleri de bir tür şiirsel fotoğraflardır. Fotoğraf sanatçısı ise gerçek bir göndergeden hareket ederek imgeler üretir.

Sanat ürünü, yazınsal ürün dilin bir şekilde yabancılaştırılmasıdır. Bu yabancılaştırma anlamı çoğaltır. Ne var ki bu yabancılaştırma, anlamın çoğaltılması hakikatin, görünmeyenin, gözden kaçırılanın göz önüne konulmasıdır; anlamın neredeyse teke indirgenmesidir. Dil ne kadar imge yüklü olursa olsun, ne kadar yananlam üretirse üretsin, bu dil düzanlamın uzantılarının çok çarpıcı bir şekilde sergilenmesidir. Bu nedenle ilk açığa çıkarılması gereken anlam düzanlamdır, düzanlamın kavranmasıdır. Sessiz Gemi’den ‘ölüm’ anlamı çıkarmadan önce okuyucu ‘gemi’yi, ‘sessiz gemi’yi, geminin sahilden ayrılışını hayal dünyasında düşündükten sonra yananlamı, dünyadan kopuşu, ölümü, sonsuzluğu düşünebilir. Şiirle düşündürülmek istenen de bu düzanlamdır. ‘Gemi’ imgesiyle ölüm hakikati eşleştirilir. Fotoğraf da düzanlamının yanında, sözcelem öznesinin tutumuna göre ürettiği parça-anlamla estetik bir değer, yeni bir anlam kazanır.

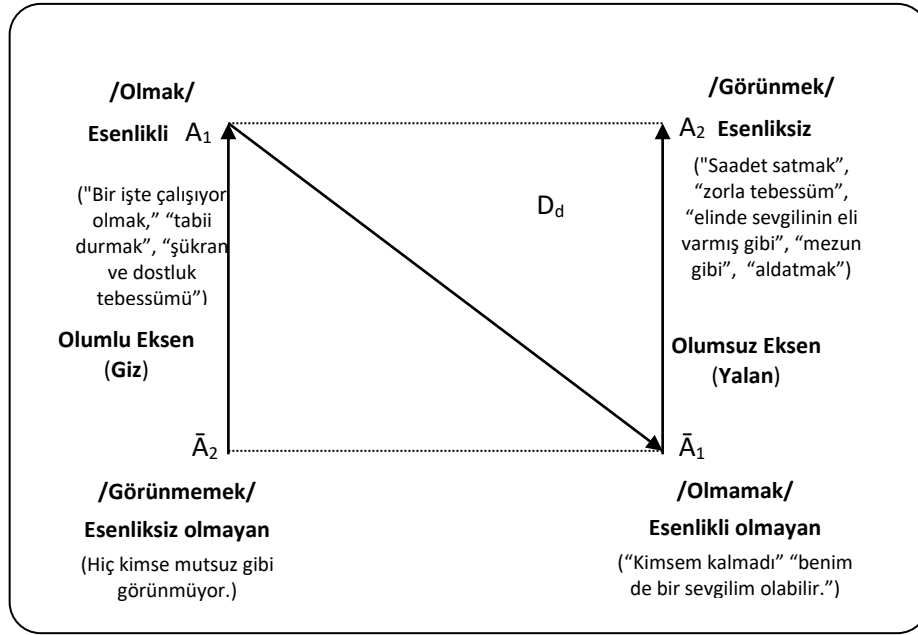
Ziya Osman Saba da iyi bir gözlemcidir. Bir sanatçı olarak, /Olmak/ ve /Görünmek/ kipliklerinin farkındadır. Görür, sezer ve dile getirir. “Bütün eserlerinde ‘kendi’ kalmasını bilen” (Miyasoğlu, 1987: VII) bir sanatçıdır. Saba da Mesut İnsanlar Fotoğrafhanesi’nde insandaki hüznü, gurbeti hissedip, yakalayıp, bu ânın fotoğrafını çeken bir şairdir.

Mesut İnsanlar Fotoğrafhanesi ve Kiplikler

Bu öykünün ilk olarak yayımlanmasından (1944) hemen önce yaptığı bir söyleşide Ziya Osman Saba “hikâye yazmanın zorluğunu, hele benim gibi memleket, insan tanımamışlar için imkânsızlığını bildiğimden yazdıklarımı hikâye demeye bir türlü dilim varmıyor” (Nayır, 1976: 72) der. Böyle mütevazı bir söz söylese de onun kendini okutan, dimağda bir tat bırakan öyküleri vardır. Bu öyküler, Mesut İnsanlar Fotoğrafhanesi adlı bir kitapta toplanmıştır. Kitap adını, kitapta yer alan aynı adlı öyküden almaktadır.

Bu öyküde, aslında anlatılan bir hikâyeden, bir olay örgüsünden çok fotoğraf çeken bir göz, bir gözlem vardır. Fotoğrafhanelerin bulunduğu bir sokak ve bu sokaktaki insanlar, bu insanların davranışları ve fotoğrafları gözlenir. Anlatıcı-özne bir şairdir. Öyküye egemen olan anlatı tekniği iç monologdur. Bu gözlem, öykünün sonunda okuyucuyu bir hüznün atmosferine sokar. Öyküde, /İstemek/, /Sahip olmak/ kipliklerinden söz edilebilir. Öyküye sanat değeri kazandıran asıl kiplikler ise /Olmak/ ve /Görünmek/ kiplikleridir. Bu durumu göstergebilimsel dörtgen üzerinde şöyle gösterebiliriz:

Tablo 1. Göstergebilimsel dörtgen

Öyküde, benöyküsel bir anlatıcı vardır. Öykü şu cümlelerle başlar: “O akşam işimden erken çıkabilmişim. Şöyle Beyoğlu’na kadar bir uzanayım, dedim.” Öykünün başında Anlatıcı-özne üst gerçeklik ekseninde, (A1 ve A2 anlam eksenini) üzerindedir: Olmak ve Görünmek. İnsan; Doğum/Ölüm gibi, /Olmak/ ve /Görünmek/ kiplikleri arasındadır. Yaşamın gerçekliği budur. İnsan yaşamı, bu kiplikler içindedir: İnsan vardır, görünür, gibi görünür. Dünyada her zaman rahat yoktur, zorluk da vardır; acı da vardır, haz da vardır. “İnsan mutluluğu ender rastlanır bir olgudur. Mutlu çağlar değil, yalnızca mutlu anlar vardır” (Berger, 2016: 78). İnsan esenlikli veya esenliksiz ânlar, bu kipliklere bağlı olarak, kendi eliyle veya başkalarının aracılığı ile gerçekleştirdiği geçişli veya geçişsiz dönüşümler yaşar.

Yürürken anlatıcı-öznenin bir telaşı yoktur, soğukkanlı, dikkatli gözlemleri vardır. Ama vapurlar tedirgin ve telaşlıdır. Çalıştığı iş yerinde ciğerleri saatlerdir pis havayla dolmuştur. Haliç’te ve Boğaziçi’nde bir nefes alacaktır. Her yer insandır, her yer insanla doludur. Bu yol üzerinde “arkadan yürüyenler, karşıdan gelenler, sürtünüp geçenler, çarpanlar, erkekler, kadınlar, uzun boylular, kısa boylular, yaşlılar, gençler, güzeller, çirkinler, anneleri yanında yürüyen küçük çocuklar, ömür hazinesi kızlar, yalnızlık çocuklar...” vardır. Bu fotoğraf, tam bir karnaval fotoğrafıdır. Bu çocukların ayakları “muhafazasız”dır, gazete satmaya çalışmaktadırlar. Üç beş kuruş kazanıp evlerine katkı yapacaklardır. İşin tuhafı bu çocuklar, /Olmak/ kipliği içindedirler. Ayakları korunan “kunduralılardan daha az mesut” görünmemektedirler, mesutturlar. “Zenginlik nedir ki! Kimi için eski bir gömlek zenginliktir. Kimi de on milyonuyla yoksuldur. Zenginlik baştan aşağı görece ve yetersiz bir şeydir. Temel bakımdan sadece özel bir durumdur. Zenginlik kişinin elinde bulunan şeylere ve ele geçireceği yeni şeylere bağlılığı demektir. Yeni yeni bağımlılıklar demektir. Maddeleşmiş güvensizliktir

sadece (Janouch, 2001: 17). Zenginlik, insanı ve mutluluğu açıklamakta yetersiz kalır. Bu çocuklar ise mesuttur. Bu ayakları 'muhafazalılar', bu 'kunduralılar', para üstü almazlarsa çocukların sevinci, mutluluğu bir kat daha artmaktadır.

Öznenin yürüdüğü yoldaki mağazalar da 'saadet' satmaktadırlar. Görüntüler, "şu sattıklarımızdan da alın, daha çok mesut olun demek" istemektedirler. Sokaklar, satın alarak saadet arayan insanlarla doludur. Anlatıcı da vitrinleri görür, hayallere dalar: Oda takımları çok güzeldir; geniş koltuklarda insan çok rahat edecektir. Abajur, elindeki örgüsüne dalmış bir kadının yüzüne tatlı bir pembelik vermektedir. Atlas yorgan, komodin, küçük halılar, tül perdeler, bütün mahremiyetleriyle kadın terlikleri, kadın eşyaları, çamaşırlar, elbiseler, tayyörler, mantolar, manavlardaki renk renk yemişler, yiyecekler... teşhir edilen eşyalar... Bu teşhir, anlatıcı için bir rüya gibidir: "Bütün oda kızıl bir aydınlık içinde, adeta sahiplerini beklemekten" yorulmuşlardır. Anlatıcı da bu nesnelere bir an sahip olduğunu, bunları nereye koyacağını düşünür. Gördüğü bir kolyeyi hayalinde satın alır; bu kolyeyi bir genç kıza yakıştırır.

Yürüdüğü caddede birçok fotoğrafı, birçok fotoğrafçı ve fotoğrafhaneyi görür. Bunları seyre dalar. Duvarlar fotoğraflarla doludur ve bütün fotoğraflardaki insanlar tebessüm etmektedirler. İstikbaline gülümseyen genç bir subay, yanaklarından sıhhat fişkırın gülbüz bir çocuk, hocalar, öğrenciler, yeni evliler, delikanlılar, genç kızlar, gelinler, çift örgülü uzun saçlı çocuklar... hep gülümsemektedirler. Bunlar hep mesut gibi görünen insanlardır. Bu insanlar adeta, biz mutsuz değiliz, biz mutluyuz demek için, "saadetlerini tespit ettirmek için" buralara koşmuşlardır.

"Bu fotoğrafhanelerde hiç ölülerin resimleri yok"tur. Bu fotoğraflardaki insanlar hep canlı hep mütebessimdirler. İlginçtir, bu caddede her şey, herkes birbirine gülümsemektedir. Fotoğrafçıların ve fotoğrafların bulunduğu bu caddede hep 'mesut insanlar' dolaşmaktadır. Hiçbir ihtiyar yoktur, hiçbir çirkin, düşünceli insan yoktur. Bu anlam eksenini (A1 ve A2), bir /...gibi görünme/ durumudur; olumsuz, esenliksiz bir anlam eksenidir, Yalan Eksenidir. Satın alarak, tüketerek mutlu olmaya çalışan, fotoğraf çekilirken zorla tebessüm ettirilen insanlarla doludur. Nesnelere, insanın mutluluğunu tamamlayan yardımcı unsurlardır; asıl olan insandır, sevgidir. Nitekim anlatıcı da bütün bunlara sahip olduğunu düşünür. Ne var ki bu nesnelere verebileceği, "bütün bunlar senin için" diyebileceği bir sevgilisi, sevdiği bir insan yoktur. Başka bir deyişle mutlu değildir. Bu "saadet, nevi şahsına münhasır bir saadet"tir. İnsanlar sanki başkalarına mutsuz olmadıklarını kanıtlamak zorundaymış gibi 'poz' vermektedirler, mutlu gibi görünmektedirler.

Anlatıcı-özne de fotoğrafhaneye girer. İç monologla "ben de saadetimi düşünmeliyim" der. Fotoğrafını çektiler saadetini göstermek ve kanıtlamak ister. Anlatıcı-özne bezgindir, saçları biraz ağarmıştır, ama gençtir. Fotoğraftaki kişiler gibi gülümseyebileceğini ve "bir edebiyat tarihinin sayfaları arasında bütün gençliği ile tebessüm edebileceğini" düşünür. Bir gelin/güveyi görür, mutludurlar, onları selamlamak ister. Mesut insanları selamlamak bile anlatıcıyı mutlu edecektir. Kendisi de geleceğe böyle mutlu görünen bir fotoğraf, geride böyle bir iz bırakmak ister. İnsan güzel görünmek ister. Bu nedenledir ki insan kameranın, objektifin karşısına geçince heyecanlanır. Bu heyecanın nedeni "beğenilmeme korkusudur. (...) İnsanlar idealize edilmiş görüntüyü, kendilerini en iyi biçimde gösteren fotoğrafı isterler. Fotoğraf makinesi kendi görüntülerini gerçekte olduklarından daha çekici bir biçimde geri vermezse kendilerini azarlanmış hissederler" (Sontag, 1999: 105-106).

Öyküdeki özne de "güzel olmasını arzu ettiği" bir fotoğraf çektiler ister. Objektifin karşısında zaman zaman fotoğrafçı ona "tabii" durmasını, "kendisini sıkıkmamasını", "sevinçli şeyler düşünmesini", "zorla gülümsememesini" söyler. "Lütfen zorla gülümsemeyin" sözü, anlatıcı-öznenin sanatçı gururunu harekete geçirir. Zorla tebessümün 'ne kadar çirkin bir şey' olduğunu düşünür. Sahte gülümsemeler içine girmek, sahte, '...gibi görünen' bir poz vermek istemez. Şöyle sorar kendi kendine: "Niçin kendimi aldatmaya çalışıyorum?". Böyle düşünür

ama, kamera karşısında böyle duramaz. Öldüğünü, hatta şehit olduğunu, fotoğrafının geleceğe kalacağını düşünür: Ben bir şairim, “biraz mağrur, biraz yüksekte tebessüm edebilirim”, gibi görünebilirim, bu benim hakkım der.

Eskiden mesut anları, mesut günleri de olmuştur. Anlatıcı evlenemediği için mi üzüntülü? Bir sevgilisi olmadığı için mi mesut değil? Şöyle bir soru soruyor: “Neden bugün buraya tek başıma geldim?” Okuyucu, anlatıcının başından bazı felaketlerin geçtiğini hissediyor. ‘Bir sevgilisi vardı da ondan ayrıldı mı acaba?’ diye düşünüyor. Dünyada her insan az çok bir felakete uğramış olabilir. Bunun için büsbütün kötümser olmamak gerekir. O bir ‘şair’dir, öyleyse biraz mağrur, biraz yüksekte, biraz gibi görünmek onun hakkıdır. Ne var ki fotoğrafçı bütün çabasına rağmen istediği şekilde bir ‘poz’, bir ‘görünüm’ elde edemez.

Sonuç

Çağ teşhir çağı, pazarlama çağı, görüntü ve imge çağıdır. Görüntülerin, fotoğraf ve resimlerin, imgelerin en yoğun kullanıldığı zaman diliminin, içinde yaşadığımız çağ olduğunu söylesek, çok da yanlış bir yargı cümlesi kurmuş olmayız. İnsan görüyor, algılıyor ve algıladıklarıyla düşünüyor. Görüntülerle bir algı oluşturuluyor. Bu algılarla savaşlar kazanılıyor. Artık gerçek olan, sanal olan şeylerdir, görüntülerdir; gerçek olan, bir alışverişten sonra yapılacak olan bir başka alışveriştir.

Fotoğraf bir başka sahip olma ve ölümsüzlük duygusu, ‘ölünün geri dönüşü’dür. Sahip olmak, haz bedenini; mutluluk, kalbin eylemidir. İnsan sahip olabilir, ama mutlu olmayabilir; ‘poz veriyor, mutlu gibi görünüyor olabilir. Kurumlar, insanlar veya nesnelere fotoğraflarla ‘güzel’, fotoğraflarla ‘güçlü’ veya ‘zayıf’ görünmeye/gösterilmeye çalışılıyor.

Fotoğraf çektirirken insan ne öznedir ne nesnedir, nesneye dönüştürülen bir öznedir. Bu nedenle Fotoğrafçı, öyküdeki özne’yle sürekli emir kipiyle konuşur: “Buyurun atölyeye; tabii durun, kendinizi sıkmayın; güzel, sevinçli şeyler düşünün; zorla gülümsemeyin; buraya fotoğraf çektirmek üzere geldiğinizi unutun”... Fotoğraf, fotoğrafçının bakış açısı ile değer kazanan bir çalışmadır. Bir fotoğraf “yalnızca neyin orada olduğunun değil, aynı zamanda bir bireyin orada ne gördüğünün kanıt oldukları, yalnızca birer kanıt değil, aynı zamanda dünyanın birer değerlendirmesi”dir (Sontag, 1999: 108). Bu nedendir ki öyküdeki fotoğrafçının görmek, elde etmek istediği bir görüntü vardır. Başka bir deyişle fotoğrafı çeken, fotoğrafı çekilen öznenin olduğu gibi görünen bir poz vermesini ister. ‘Gibi görünmemesini’, “zorla gülümsememesini” “tabii” olmasını, kendisinin istediği gibi bir ‘poz’ vermesini ister. Fotoğraf çektiren bir insan, bir anlam takınmaya mahkûm edilen insandır. Fotoğrafçı da bir gerçeklik, bir mutluluk etkisi yaratmak için farklı yollara, cambazlıklara başvurabilir. Öyküdeki fotoğrafçı ise bu cambazlığa başvurmuyor. /Olmak/ kipliği içinde bir fotoğraf çekmek istiyor. Ne var ki fotoğrafını çekeceği kişinin bedeninin bir türlü ‘sıfır derecesi’ni bulamıyor.

Fotoğraf, bir ‘poz’dur, yaşamın içinden alınan dondurulmuş bir kesittir, aynı zamanda bir belgedir. Büyük kabul edilen fotoğrafçılar, doğal olan ânı donduran, kaydeden, sanata dönüştüren, görünmeyeni gösteren, ...gibi Görünmek kipliğini değil, olmak kipliğini öne çıkarabilen kişilerdir.

Ziya Osman Saba’nın Mesut İnsanlar Fotoğrafhanesi adlı öyküyü yazınsal kılan tutum ve olgu, /Olmak/ ve /Görünmek/ kipliklerinde gizlidir: Anlatıdaki Özne, fotoğrafçının verdiği emirleri bir türlü yerine getiremez. Fotoğrafının güzel olmasını ister; güzel görünmek ister. Fotoğrafçıya “güzel olmasını arzu ettiğim bir fotoğraf çektirmek istiyorum” der. Şehit olduğunu düşünür, birkaç akrabasına, birkaç vefalı arkadaşına mütebessim bir poz, mutlu bir görüntü vermek, böyle bir fotoğrafla anılmak ister. Aslında mutlu da değildir, yalnızlığı kendi içinde yoğun bir şekilde hisseder, ‘kimsem yok’ der. Satın aldığı hayal ettiği kolyeyi hediye edebileceği, ‘bütün bunları senin için aldım’ diyebileceği bir sevgilisi bile yoktur. Ama bir sevgilisi olmasını hayal eder: “Elbette günün birinde benim de bir sevgilim olabilir; çektirdiğim fotoğrafı çantasının gizli bir köşesine güzel kokular içine koyar”.

Öyküde /İstemek/, /Olmak/, ve /Görünmek/ kiplikleri baskın kipliklerdir. Anlatıda, fotoğrafı çeken oyuncu da fotoğraf çekilen oyuncu da sonuç durumunda mutsuzdur. “Beyim mazur görün, sizin fotoğrafınızı çekemeyeceğim” cümlesi öykünün ‘şah cümlesi’dir. Okuyucuyu da bir hüzün atmosferine sokan, bu son cümledir. İnsan niçin üzüldüğünü sorgularsa çoğu zaman karşısına /Olmak/ ve /Görünmek/ kiplikleri çıkar. Öyküyü sanat ürününe dönüştüren, bu iki oyuncunun /Olmak/ ve /Görünmek/ kiplikleri arasında yaşadıkları ikilemler ve tereddütlerdir.

Kaynakça

- Barthes, R. (2000). *Camera Lucida*, (Türkçesi: Reha Akçakaya), İstanbul: Altıkırkbeş Yay.
- Barthes, R. (1989). *Yazının Sıfır Derecesi*, (Çev. T. Yücel), İstanbul: Metis Yay.
- Benjamin, W. (2012). *Fotoğrafın Kısa Tarihi*, (Çev. O. Akınhay), İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Berger, J. (2014). *Görünüre Dair Küçük Bir Teoriye Doğru*, (Çev. B. Somay), İstanbul: Metis Yay., İstanbul.
- Berger, J. ve Mohr, J. (2007). *Anlatmanın Başka Bir Biçimi*, (Çev. O. Akınhay), İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Çelik, Z. ve Eldem, E. (2015). *Camera Ottomana*, (Osmanlı İmparatorluğunda Fotoğraf ve Modernite), İstanbul: Koç Üniv. Yay.
- Emre, A. (1997). *Göstergeler*, İz Yay.
- Fontanille, J. ve Zilberberg, C. (1998). *Tension et Signification*, Mardaga (Philosophie et Langage), Liège.
- Greimas, A. J. ve Courtès, J. (1986). *Sémiotique, Dictionnaire Raisoné de la Théorie du Langage, I*, Classique Hachette, Paris.
- Janouch, G. (2001). *Kafka ile Konuşmalar*, (Çev. A. T. Oflazoğlu), İstanbul: İz Yay.
- Lagarde, A. ve Michard, L. (1966). *Les Grands Auteurs Français du Programme, XIXe Siècle*, Bordas, Paris.
- Lanson, G. (1951). *Histoire de la Littérature Française*, Hachette, Paris.
- Merleau-Ponty, M. (2005). *Algılanan Dünya* (Çev. Ö. Aygün), İstanbul: Metis Yay.
- Miyasoğlu, M. (1987). *Ziya Osman Saba*, Ankara: Kültür ve Turizm Bak. Yay.
- Nayır, Y. N. (1976). *Edebiyatçılarımız Konuşuyor*, İstanbul: Varlık Yay.
- Saba, Z. O. (2014). *Bütün Öyküleri (Mesut İnsanlar Fotoğrafhanesi)*, İstanbul: Can Yay.
- Sontag, S. (1999). *Fotoğraf Üzerine*, İstanbul: Altıkırkbeş Yay.
- Tahsin Paşa. (2015). *Yıldız Hatıraları*, (Haz. A. Zeki İzgöer), İstanbul: İz Yay.
- Türk Dil Kurumu (2018). Türkçe Sözlük, <http://www.tdk.gov.tr> (Erişim tarihi: 15.09.2018).

Yapım Eki Öğretiminin Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenenlerin Kelime Türetme Becerisi Üzerindeki Etkisi*

Impact of Derivational Morpheme Teaching on Word Derivation Skill of Learners of Turkish as Foreign Language

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Raşit MEMİŞ¹

Öz

Yapım eki öğretiminin Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin kelime türetme becerisi üzerindeki etkisini ortaya çıkarmak amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden öntest–sontest kontrol gruplu yarı deneysel desen tercih edilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu 2016-2017 eğitim-öğretim yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi'nde Türkçe öğrenen B2 düzeyindeki 26 yabancı öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmanın uygulama süreci B2 kurundaki öğrencilerle bu kur tamamlanana kadar geçen 8 hafta içerisinde gerçekleştirilmiştir. Uygulama kapsamında seçilen 25 yapım ekinin her birine 2 şer ders saati ayrılmış, bu saatlerden ilk saat öğretim ikinci saat ise alıştırmaya-pekileştirme çalışmaları için kullanılmıştır. Analizler, Türkçe öğrenenlerden yapım eki öğretimi alan grubun kelime türetme becerisi bakımından daha fazla gelişim gösterdiğini ortaya çıkarmıştır. Ayrıca kelime türetme becerisindeki başarıda öğrenenlerin ana dillerinin kökeni ve yapısının da etkisinin bulunduğu belirlenmiştir. Veriler üzerinde yapılan detaylı inceleme sonucunda, 175 kelime üzerinden yapılan değerlendirmeye göre deney grubundaki öğrenenlerin yapım eklerini kullanarak ortalama 34.3 daha fazla sözcük türetebildiği (%19,6) ve yapım eki öğretiminin kelime türetme becerisine yapım eki başına %0,97 oranında katkı sağladığı tespit edilmiştir. Bu bulgular, araştırma çerçevesinde öğretimi yapılan yapım eklerinin tamamının Türkçe öğretim sürecine dâhil edilmesi hâlinde, öğrenenlerin hâlihazırdaki uygulamalarla sahip oldukları kelime türetme becerilerinin %24,2 oranında gelişim göstereceğine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kelime türetme becerisi, yapım eki öğretimi, yabancı dil olarak Türkçe öğretimi

Makale Türü: Araştırma

Abstract

This research was carried out to reveal the impacts of derivational morpheme teaching on word derivation skill of the students learning Turkish as a foreign language and was performed with the use of quasi-experimental design with pre-test and post-test control group, which is one of the quantitative research methods. The study group of the research consisted of 26 foreign students learning Turkish at B2 level at Ondokuz Mayıs University in 2016-2017 academic year. The application process of the research was carried out within the last 8 weeks until the completion of the educational program for the students at B2 level. The data and analyses showed that the students learning Turkish as a foreign language benefited significantly from the derivational morpheme teaching and that the word derivation skill of the experimental group improved more effectively than the control group. It was also found that learners' success in terms of word derivation skill was influenced by the origin and structure of their native languages. As a result of the detailed analysis carried out on the data, it was found out that the learners in the experimental group are able to derive 34.3 more words (19.6%) by using derivational suffixes than learners in control group, and teaching derivational morphemes contributes to the word derivation skill in a size of 0.97% for each suffix, according to the evaluation made over 175 words. These findings indicate that if all of the suffixes are included to the process of teaching Turkish as foreign language, the derivational skill of the learners will benefit from this teaching at the rate of 24.2%.

* Bu çalışma, yazarın Doç. Dr. Mehmet KARA danışmanlığında hazırladığı doktora tezinden üretilmiştir.

¹Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, muhammet.memis@omu.edu.tr.

Keywords: Word derivation skill, derivational morpheme teaching, teaching Turkish as foreign language

Paper Type: Research

Giriş

Dillerin belli bir sisteminin olması ve insanlar arasında iletişimi sağlaması ortak özelliklerinden yola çıkan araştırmacılar, 18. yüzyılın sonlarında dilleri çeşitli ölçütlerden hareketle sınıflandırma denemelerine başlamışlardır. Bu çalışmalarda “köken ve yapılarına göre büyük ölçekli; zaman, canlı-ölü, edebî dil-konuşma dili gibi dar ölçekli” sınıflandırmalar yapılmıştır (Karaağaç, 2012: 70). Diller sınıflandırılırken “sözcük yapıları ve oluşumları, temel sözcük dizimlerine göre cümle kuruluş tipleri, ses vurgusuna göre anlam yüklenebilen bir dil olup olmadığı, kullanıldıkları coğrafi alanlar ve kıtasal dağılımlar, hâlen kullanımda olup olmadığı, ulusal ve uluslararası konumları, bir devlet dili olup olmadığı, yazılı dil aşamasına geçip geçemeyişi, dilin ya da dillerin konuşulduğu ülkenin nüfus ağırlığı, din dili olup olmadığı ve dildeki ses yapıları” (Aydoğdu, 2002: 58-59) ölçüt olarak kabul edilmiştir. Bu sınıflandırmalar içerisinden köken ve yapıya göre yapılan sınıflandırmalar, dillerin benzerliklerine göre belli bir zemine oturtulmasında önemli rol oynamaktadır.

Dünya dillerinin yapı bakımından sınıflandırılmasında, dillerin ses sistemleri, kelime yapıları ve cümle kuruluşları esas alınmıştır. Bir başka ifadeyle, dillerin yapı bakımından sınıflandırılması, dili oluşturan asıl ve bağlı birimlerinin yapı ve işleyiş bakımından gösterdikleri benzerlikler dikkate alınarak dillerin ses, dil bilgisi ve kelime yapımı özelliklerine göre sınıflandırılmasıdır. Dil bilimci August Wilhelm Schlegel ve Wilhelm von Humboldt tarafından 19. yüzyılın başlarında ortaya konulan bu sınıflandırmaya göre diller “tek heceli (yalınlayan), çekimli (bükümlü) ve eklemeli diller” olmak üzere üç gruba ayrılmıştır (Demir ve Yılmaz, 2009: 44).

Eklemeli dillerde tek veya çok heceli sözcük kökleri ve ekler vardır. Köklerden yeni sözcükler türetilmesi ve sözcüklerin çekimlenmesi, söz kök veya gövdelerine getirilen eklerle yapılır. Anlam ve görev değişikliği yapan ekler söz kökü ve gövdesinin başına ya da sonuna ön ek ve son ek olarak getirilebilir. Bu eklemede söz kökleri değişmez ve kök ile ekler açık bir şekilde ayırt edilebilir (Gencan, 2001: 32; Gülensoy, 2010: 44; Karaağaç, 2012: 71). Eklemeli diller grubunda yer alan dillerde ön ek, iç ek ve son ek olmak üzere üç tip ek bulunur. Bu ekler isimlerinden de anlaşıldığı üzere kelime üretimi veya çekimi sırasında kelimelerin önüne, kelime içine ve kelime sonuna eklenirler. Bu doğrultuda eklemeli grupta yer alan diller hangi tür eklerin kullanıldığına bağlı olarak kendi aralarında farklı özellikler göstermektedirler. Kimi diller kullanım sırasında hem ön ek hem son ek alırken kimi diller yalnızca son ek ile işletilmektedir. Türkçe, yapılarına göre diller sınıflandırmasında eklemeli diller grubunda yalnızca sondan eklemeli diller içerisinde yer almaktadır.

Eklemeli dillerde hem sözcük üretimi hem de sözcük çekiminden sorumlu olan ekler kendi aralarında dizimsel ve hiyerarşik bir sıra izlerler. Türkçede sözcükleri oluşturan dizimsel sıra kök + yapım eki + çekim eki şeklinde, ekler arasında ise yapım eki + çekim eki şeklinde ortaya çıkmıştır. Türkçede yeni kelime üretiminin bu denli açık bir sistemde gerçekleşiyor olması kök ve ek arasındaki bitişkenlik sürecinin matematiksel bir düzende (Onan, 2009: 239) yani istisnalar hariç her zaman aynı sonuç alınan bir formül şeklinde geliştiğini göstermektedir.

Eklemeli dil grubunda yer alan dilleri işleten ekler genellikle kendi içerisinde yapım eki ve çekim eki olmak üzere iki başlık altında değerlendirilmektedir. Çekim ekleri, sözcük kök ve gövdelerine gelerek onların söz dizimi içinde ilişki kurmalarını sağlayan eklerdir. Yapım ekleri ise sözcük kök ve gövdelerine gelerek yeni ve kalıcı kelimeler üreten eklerdir. Basit bir ifadeyle, çekim ekleri eklendiği sözcüğün anlamını değiştirmezken yapım ekleri bu sözcüğün anlamını değiştirerek ona sözlüksel yeni bir anlam kazandırır. Eklemeli dillerde yapım ekleri yeni kelimelerin üretiminden sorumlu olduğundan kelime üretimi, sözcük kök ve gövdelerine yapım ekleri getirilerek gerçekleştirilir. Bu gruptaki kimi dillerde kelime üretimi için getirilen bazı

yapım ekleri kelimenin temel anlamını yok ederek kökün sahip olduğu ilk anlamıyla ilişkisi olmayan bambaşka bir sözcük ortaya çıkarırken kimi dillerde yeni sözcük, ekin getirildiği kökün temel anlamıyla anlamsal ve mantıksal ilişkisini daima korumaya devam etmektedir. Türkçe bu bakımdan ikinci grup diller arasında yer almaktadır. Türkçenin bu özelliği, kelime üretimi, kelime öğretimi gibi kelime kavramı ile ilgili bütün unsurları temelden etkilemektedir.

Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılan setlerde Türkçenin işleyişini sağlayan iki tür ekten (yapım/çekim) çekim ekleri ön plana çıkarılmıştır. Bu ilk bakışta anlaşılabilir bir durum olarak görünmektedir. Çünkü Türkçede eklerin iki temel işlevi vardır. Dilin işletilmesi için elzem olan bu işlevler türetme ve bağımlılaştırma şeklindedir. “Türetme işlevi, en basit anlamda, kelime kök ve gövdelerinden yeni kelimeler üretebilme özelliğidir. Daha geniş bir fonksiyon alanına sahip olan bağımlılaştırma işlevi ise cümle içerisindeki her unsur arasında ilişki kurabilme özelliğini yansıtmaktadır” (Demircan, 2004: 33). Yapım ve çekim ekleri, bu işlevleri çerçevesinde karşılaştırıldığında, “bağımlılaştırma işlevini yerine getiren çekim ekleri gerek cümle içinde gerekse cümleler arası anlam ve biçim ilişkilerinin düzenlenmesinde daha etkili olduğundan” (Onan, 2009: 252), bu setleri hazırlayanların sezgisel olarak çekim eklerinin öğretimini öncelediği söylenebilir. Fakat çekim eklerinin sahip olduğu bu göreceli üstünlük yapım eklerinin diğer bir deyişle türetme işlevinde kullanılan eklerin ihmal edilmesini gerektirmez. Nitekim çerçeve metinde dilin çekim özellikleri gibi üretimsel özelliklerinin de öğretilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Alan yazındaki sınıflandırmalara göre yapım eki kabul edilen ekler yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yaygın olarak kullanılan dört sette (Yeni Hitit, Yedi İklim Türkçe, Gazi Tömer Yabancılar İçin Türkçe ve İstanbul) sınırlı sayıda yer verildiği görülmektedir. Setlerin en az ikisinde ortak olarak bulunan ekler -(I)ncI, -II, -sIz, -IIk, -ki, -CA ekleri ile isim fiil, sıfat fiil ve çatı ekleri'dir. Bu eklerden çatı ekleri “eklendiği fiilin temel anlamında köklü bir değişiklik yapmayan, fiilin nesne ve özne ile olan bağlantısında şekil ve durum değişikliği meydana getiren eklerdir” (Korkmaz, 2009: 540). Bu hususta Üstünova (2004: 241-250) çatı eklerinin yeni bir kavram oluşturmadığını ve yalnızca fiildeki hareketin yönüne ilişkin gönderme yaptığını söyler. Bu doğrultuda çatı eklerinin sözlükte madde başı olabilecek yeni kavram üretmedikleri söylenebilir. İsim fiil ve sıfat fiil eklerinin işlev ve kullanışları düşünüldüğünde ise kullanıldıkları yer ve bağlama göre bu eklerin hem çekim hem yapım özelliklerini üstlendiği görülmektedir. Bu tip ekler ara ekler olarak da adlandırılmaktadır (Başdaş, 2006: 5). Türkçe öğretim setlerinde isim ve sıfat fiil eklerinin çekim özelliklerinin öğretilmeye çalışıldığı kitaplardaki etkinliklerde açık biçimde görülebilmektedir. Bu durumun tek istisnası Yeni Hitit Türkçe öğretim setidir. İlgili sette bu eklerin sözcük yapım işlevleri kısmi de olsa dikkate alınmış -mA, -mAk, -Iş ve -Ar, -mAz, -DIk, -AcAk, -mIş fiilimsi ekleri, çekim işlevlerinden ayrı olarak farklı bir konu başlığı altında öğrencilere sunulmuştur. Fakat burada belirtmek gerekir ki sözü edilen eklerin öğretiminde yeterli uygulama etkinliğine yer verilmemiştir. Bu hususlar dikkate alındığında, yapım eki kapsamında yer alan fiilimsi eklerinin yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde, öğrencilerin özellikle tamlama kurabilmeleri ve cümleleri bağlayabilmeleri amacıyla öğretildiği düşünülmektedir. Örneğin öğrenciye -mA isim fiil ekini öğretmekteki amaç al- fiil köküne -mA ekinin eklenmesiyle oluşan “alma” sözcüğünün sözlükteki karşılığı olan “alma işi” şeklindeki anlamını kavratmak değil, öğrencinin “Yarın uçak bileti almaya gideceğim.” gibi bir cümle kurabilmesini sağlamaktır. Veya -AcAk sıfat fiil ekinin öğretimindeki hedef, öğrencinin gel- fiil köküne bu eki getirerek sözlükteki gelecek kelimesinin anlamını kavraması değil, “Ne zaman geleceğini bana haber ver.” şeklinde iki farklı cümleyi bağlayabilmesine yardım edecek bilgi ve beceriyi kazandırmaktır. Çatı ekleri de yine bu kapsamda ele alınıp öğretilmektedir. İsim fiil, sıfat fiil ve çatı ekleri dışında setlerde öğretilen yapılan diğer yapım ekleri yukarıda belirtildiği üzere -(I)ncI, -II, -sIz, -IIk, -ki, -CA ekleridir.

Sayılan ekler Türkçede yeni sözcük türetmede kullanılan onlarca yapım ekinden yalnızca birkaç tanesidir ve bu eklerin öğretimi, öğrencilere Türkçenin eklemeli dil yapısından kaynaklanan kelime türetme özelliği konusunda farkındalık kazandırma bakımından yetersiz

kalmaktadır. İfade edilen bu hususlar ışığında yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yapım ekleri kapsamında öğretilen ekler ile öğrencilerin kelimeler ve cümleler arasında bağlantı kurmalarının sağlanmaya çalışıldığı, öğrencilerde morfolojik farkındalık oluşturularak onların kelime hazinelerini ve okuduğunu anlama becerilerini geliştirmeye yönelik hususî bir amaç güdülmeye çalışılmaktadır.

Yukarıdaki incelemede görüldüğü üzere yabancı dil olarak Türkçe öğretimi sürecinde Türkçenin yeni kavram oluşturmada kullandığı yapım eklerinden çok az bir kısmı öğretim sürecinde yer almaktadır. Türkçenin türetim özelliklerinin yabancı dil olarak Türkçe öğretimi sürecinde bu denli ihmal edilmesi, öğrenenlerin Türkçeyi edinim ve içselleştirme süreçlerini olumsuz etkilemektedir.

Kaynaklarda en geniş kapsamda Türkçede toplam 195 yapım eki bulunduğu belirtilmektedir (Gedizli, 2012: 3355). Bunların bazıları tek bazıları birden fazla işleve sahiptir ve doğal olarak bu eklerden yalnızca bir kısmı sıklıkla kullanılmaktadır. Burada önemli olan Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi sürecinde hangi yapım eklerinin hangi işlevlerinin öğretilmesi gerektiğine karar vermektir. Bunun için Türkçenin yapısı, eklerin kullanım sıklıkları ile işlevsel özellikleri, Avrupa dilleri çerçeve metni ve öğrencilerin ihtiyaçları dikkate alınarak Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlere öğretilen yapım eklerinin belirlenmesi ve öğretime dâhil edilmesi gerekmektedir. Bu eklerin yabancı dil kapsamında öğretiminin birincil amacı Türkçeyi öğrenen bireylerde morfolojik farkındalık oluşturularak onların kelime hazinelerini ve anlama becerilerini geliştirmek olmalıdır. Zira Türkçede türetme yoluyla oluşturulan kelimeler yeni bir anlam kazansa da bu kelimeler kök veya gövde ile olan anlamsal bağlantısını kaybetmemektedir. Yeni türetilen sözcüğün türediği kelime ile anlam ilişkisini kaybetmemesi kelime ailesi kavramını gündeme getirmektedir. Kelime ailesi bir kökün genişletilmesinden oluşan ve kökle bağlantısını koparmayan kelimeler topluluğu olarak değerlendirilmektedir (Aksan, 1971: 254; Korkmaz, 2009: 12). Türkçede aynı kökten türetilen birçok kelime bulunmaktadır. “Örneğin sür- fiil kökünden sürü, sürgü, sürgülü, sürgüsüz, sürgüle, sürgület, sürgün, sürme, sürmeli, sürmelik, sürdürme, sürtme, sürtüşme, sürtünme, süreç, sürekli, süreklilik vd. gibi yüze yakın kelime üretilebilmektedir” (Aksan, 2008: 26). Bu husus özellikle ana dili olarak Türkçe konuşanlar için önemli bir avantaj yaratmakta, Türkçe konuşurların kelime hazinesinin genişlemesine ve zenginleşmesine katkı sağlamaktadır. “Türkçede kelime yapısını meydana getiren unsurların kelime üzerinde açık bir şekilde gözlenebilir olması, kelime kökünden yeni bir kelime türeten eklerin anlam oluşturmadaki işlevinin belirgin olması; cümle içerisinde çok sık karşılaşılmayan kelimelerin anlamlandırılması sürecinde de okuyucuyu anlama doğru yönlendirmektedir” (Onan, 2005: 312). Ana dili olarak Batı dillerinden birini konuşan bir kişi ile Türkçe konuşan bir kişi kelime hazinesinin genişliği açısından karşılaştırılacak olsa aynı sayıda, örneğin 1000 kelimelik bir sözcük dağarcığına sahip iki kişiden Türkçe konuşanın kelime hazinesinin daha zengin olacağı sonucu çıkarılabilir. Çünkü Türkçe konuşan kişinin sahip olduğu ek bilgisi sayesinde binlerce yeni kelime türetebileceği ve yeni anlamları anlatıp anlayabileceği iddia edilebilir. Türkçenin kelime türetme özelliği, genelde söz varlığının özelde kelime hazinesinin zenginleştirilmesi için önemlidir (Karadağ & Kurudayıoğlu, 2010: 440-441). Türkçenin konuşurlarına sağladığı bu imkân, yapım eklerinin öğretimi sayesinde Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenler için de bir fırsat olarak görülmelidir.

Birçok dil, iki veya üç basit sözcüğü birleştirip daha uzun bir türemiş sözcük elde ederek rutin şekilde yeni sözcükler yaratırken (Almanca gibi), bazı diller ise yeni bir sözcük türetmek için bir kelimeye düzenli ekler getirerek yeni kelimeler yaratırlar (İspanyolca gibi). Bu tip dillerde, dil öğrenenler, oldukça fazla sayıda yeni kelimeyi sözcük yapımının altında yatan sistemi öğrenerek anlayabilir ve bu kelimeleri üretebilirler (Schmitt, 2007: 827). “Türkçenin, yeni kelime türetme olanakları, bir ek tanınması hâlinde, o ekin yer aldığı pek çok kelimeyi tanıma stratejisinin geliştirilmesini sağlayabilir; buna uygun örneklerle söz konusu strateji pekiştirilebilir. Diğer taraftan, Türkçenin kelime türetimi ile ilgili olarak, öğrencilerin aynı kökten gelen kelimeleri bu yolla tanıma stratejisi geliştirilebilir” (Durmuş, 2013: 236).

1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı; yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlere yapım eki öğretiminin kelime türetme becerisi üzerindeki etkisini ortaya çıkarmaktır. Bu kapsamda ayrıca, Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlere yapım eklerini kullanarak bilinen kökler yardımıyla yeni kelimeler türetebilme becerisini kazandırmak hedeflenmektedir. Bu doğrultuda, araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Yapım eki öğretiminin yapıldığı deney grubu ile bu eğitimi almayan kontrol grubu arasında kelime türetme becerisi bakımından anlamlı bir fark var mıdır?

1.1. Deney grubundaki öğrenenlerin kelime türetme becerisi başarı testinden elde ettikleri öntest ile sontest puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?

1.2. Kontrol grubundaki öğrenenlerin kelime türetme becerisi başarı testinden elde ettikleri öntest ile sontest puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?

1.3. Yapım eki öğretimini alan deney grubu ile böyle bir eğitimden geçmeyen kontrol grubunun öntest puanlarına göre düzeltilmiş sontest puanları arasında kelime türetme becerisi bakımından anlamlı bir fark var mıdır?

1.4. Deney ve kontrol gruplarının kelime türetme becerisi başarı testinden elde ettikleri sontest puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?

1.5. Yapım eki öğretimini alan deney grubu ile böyle bir eğitimden geçmeyen kontrol grubu arasında kelime türetme becerisinin gelişimi bakımından anlamlı bir fark var mıdır?

1.6. Dil ailesi değişkeni deney grubunun kelime türetme başarısı üzerinde etkili midir?

1.7. Dillerin sahip olduğu yapısal özellikler deney grubunun kelime türetme becerisi başarı testi sontest puanları üzerinde etkili midir?

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Yapım eki öğretiminin yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin kelime türetme becerileri üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla taşıyan bu araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden öntest – sontest kontrol gruplu yarı deneysel desen kullanılmıştır. “Öntest–sontest kontrol gruplu modelde, yansız atama ile oluşturulmuş iki grup bulunur. Bunlardan biri deney, öteki kontrol grubu olarak kullanılır. Her iki grupta da deney öncesi ve sonrası ölçmeler yapılır. Modelde öntestlerin bulunması deney öncesi benzerlik derecelerinin bilinmesine ve sontest sonuçlarının buna göre düzeltilmesine yardım eder” (Karasar, 2012: 97).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırma, 2016-2017 eğitim-öğretim yılı bahar yarıyılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi’nde yapılan öntest uygulamasının sonuçlarına göre seçkisiz olarak belirlenen B2 seviyesindeki sınıflarda Türkçe öğrenen yabancı öğrencilerle gerçekleştirilmiştir. Araştırmada yarı deneysel desen kullanılması nedeniyle evren ve örneklem seçimi yapılmamış, bunun yerine öntest sonuçlarından hareketle 1 deney ve 1 kontrol olmak üzere 2 çalışma grubu belirlenerek bu grupların kontrol edilebilir değişkenler bakımından birbirine benzer olmasına dikkat edilmiştir. Araştırmanın çalışma grubu 13’ü deney, 13’ü kontrol grubu olmak üzere 8 kız, 18 erkek toplam 26 yabancı uyruklu öğrenenden oluşmakta ve çalışma grubunda 16 farklı ülkeden katılımcı bulunmaktadır. Aşağıda deney ve kontrol gruplarının belirlenmesinde dayanak olarak kullanılan öntestin ilişkisi örneklem için t testi analiz sonucu yer almaktadır:

Tablo 1. Kelime türetme becerisi başarı testi deney ve kontrol gruplarının öntest puanları

Grup	n	\bar{X}	Ss	\bar{X}_t	t	p*
Deney	13	30.38	7.1	1.08	-0.4	0.692
Kontrol	13	31.46	6.6			

* $p < 0.05$

Tabloda görüldüğü üzere kelime türetme başarı testinde deney grubu 30.38 puanlık bir aritmetik ortalama elde ederken kontrol grubu 31.46 puanlık bir aritmetik ortalamaya ulaşmıştır. Aritmetik ortalama bakımından iki grup arasında kontrol grubu lehine 1.08 puanlık bir fark oluşmuştur. Bu farkın ne ölçüde anlamlı olduğunu anlamak için grupların bu testten aldıkları öntest puanları ilişkisiz örneklem için t testi yardımıyla analiz edilmiş ve 0.692 değeri elde edilmiştir. Bu değer anlamlı sayılabilmesi için 0.05 değerinden küçük olması gerekmektedir. Oysa t testi sonucunda elde edilen 0.692 değerinin azami büyüklüğün üstünde yer alarak asgari aralığın dışında olması sebebiyle deney ve kontrol grubu arasında anlamlı düzeyde bir fark bulunmadığı anlaşılmıştır. Başka bir ifadeyle deney ve kontrol grupları kelime türetme becerisi bakımından birbirine oldukça benzer özellikler göstermektedir.

2.3. Öğretilecek Yapım Eklerinin Belirlenmesi

Bu araştırma kapsamında öğretilmek üzere seçilen yapım eklerini belirlemek için öncelikle Türk dil bilgisi kitapları incelenmiş (Banguoğlu, 1995; Ergin, 2008; Korkmaz, 2009; Gülensoy, 2010; Eker, 2011; Karaağaç, 2012) ve bu kitaplarda ortak görüş olarak sıklıkla kullanıldığı belirtilen farklı kategorilerdeki yapım eklerinden 39 tanesi seçilerek bir liste oluşturulmuştur. Öğretimde yer alacak yapım eklerinin belirlenmesi amacıyla 39 yapım ekinden oluşan liste bu eklerle türetilen ve sıklıkla karşılaşılan örnek kelimelerle desteklenerek uzman görüşü formuna dönüştürülmüştür. Hazırlanan formda yer alan yapım eklerinden hangilerinin araştırma kapsamında öğretilmesine karar verebilmek için 6 farklı üniversiteden 2 profesör, 5 doçent, 4 yardımcı doçent ile doktor unvanındaki 1 okutmanın görüşüne başvurulmuştur.

Uzman görüşü formu aracılığıyla elde edilen verilerin değerlendirilmesinde Lawshe tekniği kullanılmıştır. Lawshe tekniğinde en az 5 en fazla 40 uzmanın görüşüne ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmada 12 uzmandan görüş alındığı için çalışmanın kapsam geçerlilik ölçütü olarak 0.56 değeri dikkate alınmış, hesaplamalar sonucunda bu değer altında kalan maddeler elenmiştir. Uzman görüşlerinden yola çıkarak yapılan incelemeler sonucunda listedeki 39 yapım ekinden kapsam geçerlilik değeri 0.56'nın altında olan 14 yapım eki elenmiş; 9 isimden isim yapım eki, 11 fiilden isim yapım eki ve 5 isimden fiil yapım eki öğretim için seçilmiştir. Bu ekler; +cA, +CI/+CU, +Cık/+CUk, +DAş, +II/+IU, +IIk/+IUk, +(I)ncI/(U)ncU, +sAl, +sIz/+sUz, -Ak, -ç, -GAn, -GI, -GIIn/-GUn, -I/-U, -(y)IcI/-(y)UcU, -k/-(I)k/-(U)k, -m/-(I)m/-(U)m, -mAn, -ti/-tU/-(I)ntI/-(U)ntU, +Al, +I, +IA, +IAn ve +IAş şeklindedir.

2.4. Veri Toplama Aracı

Öğrencilerin kelime türetme becerilerini belirlemeye yönelik olarak kullanılan “Kelime Türetme Becerisi Testi” öğretimi hedeflenen yapım eklerinden hareketle öğrencilerin türetmesi beklenen kelimeleri üretip üretmediklerini tespit etmek amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Madde analizlerinden sonra 3 bölüm ve 75 sorudan oluşan test ortalama güçlük, ortalama ayırt edicilik ve güvenilirlik bakımından incelenmiştir. Buna göre; Kelime Türetme Becerisi Başarı Testi birinci bölümünün ortalama güçlüğü 0.44, ikinci bölümünün 0.48, üçüncü bölümünün ise 0.42 şeklinde belirlenmiştir. Üç bölüm birlikte ele alındığında testin orta güçlüktedir. Başarı testinin ortalama ayırt ediciliği ise birinci bölüm için 0.56, ikinci bölüm için 0.54, üçüncü bölüm içinse 0.55 olarak tespit edilmiştir. Son olarak testin güvenilirliğini gösteren Kr-20 değeri sırasıyla 0.88, 0.89 ve 0.87 olarak hesaplanmıştır. Bu değerler testin araştırmada kullanılabilir nitelikte ve güvenilirlikte olduğunu göstermektedir. Test kapsamında ölçülen kelimelerden 170 tanesi dil öğretim setlerinde yer alan sözcüklerden oluşturulmuş kelime havuzundan, 5 kelime ise bu havuzun dışında yer alan ancak sıklıkla karşılaşılan kelimelerden seçilmiştir. Başarı testinde ölçülen kelimelerin havuzdaki yapım ekleriyle üretilen toplam

kelimelere oranı %12 olarak hesaplanmıştır. Bu oranın başarı testi için yeterli bir örneklem oluşturduğu düşünülmektedir.

2.5. Uygulama

Bu araştırmanın uygulama süreci Ondokuz Mayıs Üniversitesi Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi'nde 03.04.2017 tarihinde başlayan B2 kurundaki öğrencilerle bu kur tamamlanana kadar geçen 8 hafta içerisinde gerçekleştirilmiştir. Uygulama kapsamında seçilen 25 yapım ekinin her birine ikişer ders saati ayrılmış, bu saatlerden ilk saat öğretim, ikinci saat ise alıştırma-pekiştirme çalışmaları için kullanılmıştır. 7 hafta boyunca 6 ders saati içerisinde 3 yapım eki, son hafta ise 8 ders saati içinde 4 yapım eki öğrenen öğrenciler 8 haftanın sonunda ilk haftadaki 1 saatlik farkındalık dersiyile ile birlikte toplam 51 saatlik bir eğitim almışlardır.

2.5. Verilerin Analizi

Deney ve kontrol gruplarının öntest-sontest puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığının belirlenmesinde parametrik testlerden ilişkili örneklem için t testi; deney ve kontrol gruplarının sontest puanlarının karşılaştırılmasında ve grupların kendi içinde uygulama sonuna kadar gösterdikleri ilerlemenin istatistiksel anlamlılığını tespit etmek için ilişkisiz örneklem için t testi; deney ve kontrol grubunda yer alan öğrenenlerin buldukları gruplara göre gösterdikleri değişimin farklılığını ortaya çıkarmak için tek faktör üzerinde tekrarlanmış ölçümler için iki faktörlü ANOVA; gruplar arasında ortaya çıkan farklılığın ne ölçüde uygulanan deneysel işlemde kaynaklandığının tespit edilmesi için ANCOVA; dil ailesi değişkeninin ve dillerin yapısal özelliklerinin deney grubunun elde ettiği başarıda etkisi olup olmadığını belirlemek için tek yönlü ANOVA ve bu etkinin alt boyutlarının tespitinde ise Post-Hoc testlerinden Tukey testi kullanılmıştır.

3. Bulgular

Yapım ekleri öğretiminin yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin kelime türetme becerisinin gelişmesinde bir rolü olup olmadığını tespit edebilmek için araştırmacı tarafından hazırlanan kelime türetme becerisi başarı testinden deney ve kontrol gruplarının elde ettiği puanlar üzerinde çeşitli analizler yapılmıştır. Bu analizler “Yapım eki öğretiminin yapıldığı deney grubu ile bu eğitimi almayan kontrol grubu arasında kelime türetme becerisi bakımından anlamlı bir fark var mıdır?” araştırma sorusu temel alınarak gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede kelime türetme becerisi başarı testi vasıtasıyla toplanan veriler ilgili araştırma sorusunun alt boyutlarını da araştırmak üzere altı farklı açıdan ele alınarak analiz edilmiştir.

Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlere yapım ekleri öğretiminin kelime türetme becerisi üzerinde etkisinin olup olmadığını saptayabilmek için deney grubu uygulama öncesi ve uygulama sonrasında kelime türetme becerisi başarı testine tabi tutulmuş ve “Deney grubunda yer alan öğrenenlerin kelime türetme becerisi başarı testinden elde ettikleri öntest ile sontest puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?” sorusuna cevap aranmıştır. Bu amaç doğrultusunda deney grubunun öntest ve sontest puanları ilişkili örneklem için t testi ile karşılaştırılmıştır. Gerçekleştirilen analiz sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

Tablo 2. Deney grubunda yer alan öğrenenlerin kelime türetme becerisi başarı testi öntest-sontest toplam puanlarının ilişkili örneklem için t testi analiz sonuçları

Deney Grubu	n	\bar{X}	ss	sd	\bar{X}_f	t	p*
Öntest	13	30.38	7.101	12	22.39	12.747	.000
Sontest	13	52.77	9.011				

* $p < 0.05$

Tablodaki veriler incelendiğinde deney grubundaki öğrenenlerin öntest başarı puanlarının ortalaması 30.38 iken sontest puanlarının ortalaması 52.77 olarak belirlenmiştir. Deney grubunun öntest ile sontest puanları arasında 22.39 puanlık bir fark oluşmuştur. Öntest-sontest puanları arasında oluşan bu farkın iki test arasında geçen sürede öğrencilerin kelime

türetme becerilerinde önemli düzeyde bir gelişim olduğu görülmektedir. Ön ve sontest uygulamaları arasında ortaya çıkan farkı üzerinde gerçekleştirilen analiz sonuçlarına göre deney grubundaki öğrenenlerin öntest-sontest puanları arasındaki farkın anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($t_{(12)}=12.747$, $p .00<.05$). Başka bir ifadeyle, deney grubundaki katılımcıların kelime türetme becerisi başarı testinden yapım eklerini öğrenmeden önce elde ettikleri başarı ile yapım eklerini öğrendikten sonra elde ettikleri başarı arasında anlamlı düzeyde farklılık olduğu anlaşılmıştır. Bu sonuç deney grubunda uygulanan deneysel işlemin yani yapım ekleri öğretiminin öğrenenlerin kelime türetme becerileri üzerinde etkili olduğu ve bu becerilerinin gelişimini olumlu yönde etkilediği şeklinde yorumlanabilir.

Öntest-sontest deney-kontrol gruplu deneysel desenin bir gereği olarak manipüle edilen yapım eki öğretimini almayan kontrol grubunda yer alan katılımcılar da B2 kurunun başında ve sonunda olmak üzere kelime türetme becerisi başarı testine tabi tutulmuş ve “Kontrol grubunda yer alan öğrenenlerin kelime türetme becerisi başarı testinden elde ettikleri öntest ile sontest puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?” araştırma sorusuna cevap aranmıştır. Bu soruya yanıt bulmak üzere kontrol grubundaki öğrenenlerin öntest ve sontest puanları ilişkili örneklem için t testi yardımıyla analiz edilmiştir. Yapılan analizin sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 3. Kontrol grubunda yer alan öğrenenlerin kelime türetme becerisi başarı testi öntest-sontest toplam puanlarının ilişkili örneklem için t testi analiz sonuçları

Kontrol Grubu	n	\bar{X}	ss	sd	\bar{X}_f	t	p*
Öntest	13	31.46	6.603	12	6.92	12.117	.000
Sontest	13	38.38	7.600				

* $p<0.05$

Tablodaki veriler incelendiğinde kontrol grubundaki katılımcıların kelime türetme becerisi başarı testinden elde ettikleri öntest puanlarının ortalamasının 31.46, sontest puanlarının ortalamasının ise 38.38 olduğu görülmektedir. Kontrol grubunun öntest ile sontest başarı puanları arasında 6.92 puanlık bir fark oluşmuştur. Ortaya çıkan bu fark, deneysel işlem olarak uygulanan yapım eki öğretimini almayan kontrol grubundaki öğrenenlerin de kelime türetme becerilerinin araştırma süresi içerisinde gelişim kaydettiğini göstermektedir. Öntest ile sontest uygulaması arasında geçen sürede oluşan bu farkın istatistiksel anlamlılığını belirlemek için gerçekleştirilen ilişkili örneklem için t testi sonucuna göre de kontrol grubunun öntest-sontest puanları arasında anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir ($t_{(12)}=12.117$, $p .00<.05$). Bu sonuçtan yola çıkarak deneysel işlemin uygulanmadığı kontrol grubundaki öğrenenlerin de kelime türetme becerilerinde bir ilerleme kaydettikleri söylenebilir. Bu durumun ortaya çıkmasında her doğal dil öğrenim sürecinde olduğu gibi bu çalışmada yer alan katılımcıların da dil düzeylerinin ilerlemesinin ve hedef dille ilgili bilgi ve becerilerinin artmasının etkili olduğu düşünülmektedir.

Hem yapım eklerini öğrenen deney grubunun hem de bu eğitimi almayan kontrol grubunun kelime türetme becerisi başarı testinden elde ettikleri puanlarda gözlemlenen ilerleme, bu gelişimin ne kadarının deneysel işlemde kaynaklandığını araştırma ihtiyacını doğurmuştur. Bu noktada grupların örneklem sontest puanları arasında bir fark olup olmadığı ve varsa bu farkın gerçekten deneysel koşullardan kaynaklanıp kaynaklanmadığını söyleyebilmek için “Yapım eki öğretimini alan deney grubu ile böyle bir eğitimden geçmeyen kontrol grubunun öntest puanlarına göre düzeltilmiş sontest puanları arasında kelime türetme becerisi bakımından anlamlı bir fark var mıdır?” araştırma sorusu doğrultusunda öğrencilerin sontest puanları üzerinde, öntest puanları “ortak değişken” alınarak ANCOVA analizi yapılmıştır. Gerçekleştirilen analiz sonuçları tablo 4’te verilmiştir:

Tablo 4. Kelime türetme becerisi başarı testi öntest puanlarına göre düzeltilmiş sontest puanlarının kovaryans analizi (ANCOVA) sonuçları

Varyansın Kaynağı	KT	sd	KO	F	p*	n ²
Model	2480.357	2	1240.179	53.618	.000	.823
Öntest (Reg)	1135.396	1	1135.396	49.088	.000	.681
Grup	1544.246	1	1544.246	66.764	.000	.744
Hata	531.989	23	23.130			
Toplam	3012.346	25				

* $p < 0.05$

Tablodaki verilere kaynaklık eden katılımcıların düzeltilmiş sontest ortalama puanları deney grubu için 53.309, kontrol grubu için 37.844'tür. Bu iki değer arasında görülen 15.465 puanlık fark bile tek başına deney grubunun kelime türetme becerisi bakımından daha başarılı olduğuna işaret etmektedir. Gruplar arasında ortaya çıkan bu puan farkında deneysel işlemin yerini tayin edebilmek için gerçekleştirilen ANCOVA analizi sonuçlarına göre tabloda görüldüğü üzere deney ve kontrol gruplarının kelime türetme becerisi başarı testinden elde ettikleri öntest puanlarına göre düzeltilmiş sontest puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olduğu bulunmuştur ($F_{(1,23)}=66.764$, $p .00 > .05$). Ulaşılan bu bulgu, uygulanan deneysel işlemin kelime türetme becerisi testi başarı puanlarının artmasında etkili olduğunu göstermektedir. Analiz sonuçlarından eta-kare değerleri incelendiğinde farklı gruplarda yer alanın, bir başka ifadeyle yapım eki öğretilen deney grubunda veya bu eğitimin verilmediği kontrol grubunda bulunmanın kelime türetme becerisi başarı testi sontest puanlarındaki değişkenliğin %74,4'ünü açıkladığı görülmektedir. Elde edilen bu sonuç uygulanan deneysel işlemin, yani yapım eki öğretiminin, deney grubu ile kontrol grubu arasında oluşan 15.465 puanlık ortalama başarı puanı farkının 11.506'lık kısmından sorumlu olduğunu göstermektedir.

Öntest puanları dikkate alınmadığında gruplar arasında ortaya çıkabilecek farklılığı tespit etmek için yapım eki öğretiminin yapıldığı deney grubu ile bu öğretimin uygulanmadığı kontrol grubunun yalnızca sontest puanları ilişkisiz örneklem için t testi ile analiz edilmiştir. Yapılan analizin sonucu aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 5. Deney ve kontrol gruplarında yer alan öğrenenlerin kelime türetme becerisi başarı testi sontest toplam puanlarının ilişkisiz örneklem için t testi analiz sonuçları

Grup	n	\bar{X}	Ss	sd	\bar{X}_f	t	p*	n ²
Deney	13	52.77	9.011					
Kontrol	13	38.38	7.600	24	14.39	4.400	.000	.446

* $p < 0.05$

Kelime türetme becerisi başarı testi sonuçlarına göre deney grubunda yer alan 13 öğrencinin sontest puanlarının ortalaması 52.77, kontrol grubunda bulunan aynı sayıdaki öğrencinin ortalaması 38.38 şeklindedir. Yapım eklerini öğrenen deney grubu ile bu eğitimi almayan kontrol grubu arasında 14.39 ortalama puanlık bir başarı farkı oluşmuştur. Birey başına 14.39 puanlık bir fark oluşması yapım eki öğretiminin kelime türetme becerisi başarısı üzerinde oldukça etkili olduğunu göstermektedir. Bu etkinin istatistiksel olarak anlamlılığını belirlemek için yapılan ilişkisiz örneklem için t testi sonucu da deney ve kontrol grupları sontest puanları arasındaki farklılaşmanın yüksek düzeyde anlamlı olduğunu ortaya koymaktadır ($t_{(24)}=4.400$, $p .00 < .05$). Uygulama öncesinde kelime türetme becerisi testi puanları bakımından birbirine oldukça yakın olan deney ve kontrol gruplarının uygulama süresi sonundaki öntest ve sontest puan ortalamaları arasındaki makasın bu denli açılması deneysel işlem olarak manipüle edilen yapım eki öğretiminin kelime türetme becerisi üzerinde açıkça etkili olduğuna delil teşkil etmektedir. Çalışma grubu olarak belirlenen bu iki grup arasında oluşan anlamlı başarı farkının ne kadarının deneysel işlemden kaynaklandığını belirlemek için hesaplanan eta-kare değerinin deneysel işlemin başarı üzerindeki etki büyüklüğünün %44,6'sını açıkladığı anlaşılmıştır.

Deney ve kontrol grubundaki katılımcıların öntest ve sontest puanları kendi grupları içinde incelendiğinde her iki grubun ortalama puanlarında bir gelişim olduğu görülmektedir (deney=22.39, kontrol=6.92). Farklı gruplarda yer alan öğrenenlerin gösterdikleri gelişimin

gruplara göre ne kadar farklılık gösterdiği ve varsa bu farklılığının ne ölçüde uygulanan deneysel işlemde kaynaklandığını ortaya çıkarmak için grupların gelişim puanları üzerinde ilişkisiz örneklem için t testi analizi yapılmıştır. Gerçekleştirilen analiz sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

Tablo 6. Deney ve kontrol gruplarındaki öğrenenlerin kelime türetme becerisi bakımından kaydettikleri gelişime ilişkin ilişkisiz örneklem için t testi analiz sonuçları

Grup	n	\bar{X}	ss	sd	\bar{X}_f	t	p*	n ²
Deney	13	22.39	6.33	24	15.47	8.373	.000	.745
Kontrol	13	6.92	2.06					

* $p < 0.05$

Tablodaki veriler incelendiğinde deney grubundaki öğrenenlerin öntest ile sontest arasında gösterdikleri ortalama gelişim puanı 22.39, kontrol grubundakilerin ise 6.92 şeklindedir. Yapım eki öğretimini alan grup ile bu eğitimi almayan grup arasında 15.47 ortalama puanlık bir fark oluşmuştur. Bu veriler deneysel işlemin uygulanmadığı kontrol grubunun da kelime türetme becerisi bakımından ilerleme kaydettiğini ortaya koymaktadır. Kontrol grubunun da kelime türetme becerisi başarı testinde hatırı sayılır derecede ilerleme kaydetmesi bu gruptaki öğrenenlerin gerek aldıkları dersler gerek bireysel çabalarıyla kelime türetme becerilerini geliştirdiklerini göstermektedir. Fakat deney ve kontrol gruplarının gelişim puanları arasında 15.47 puanlık bir farkın bulunması öntest sırasında birbirine oldukça yakın olan ortalama başarı puanlarının sontestte başka bir değişkenin etkisiyle değişim gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu araştırma kapsamındaki diğer sonuçlarda da dikkate alındığında gelişim puanlarında farklılığa yol açan bu etkenin yapım eklerinin öğretimi olduğu söylenebilir.

Gruplar arasındaki gelişim ortalama puanlarının istatistiksel olarak anlamlılığını belirlemek için başarı puanları ilişkisiz örneklem için t testi kullanılarak analiz edilmiş ve iki grubunun ortalama puanları arasındaki farkın istatistiksel olarak da anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($t_{(24)}=8.373$, $p < .05$). Deney grubunun kontrol grubuna göre gösterdiği 15.47 ortalama puanlık fark üzerinde yapım eki öğretiminin etkisinin hesaplanmasında eta-kare değeri kullanılmış ve bu değişimin %74,5'inin deneysel işlemde kaynaklandığı tespit edilmiştir. Etki büyüklüğünün hesaplanmasında kullanılan diğer yöntemlerin sonuçlarına göre d: 3.29, g: 3.18 ve r: 0.85 olarak belirlenmiştir. Bu değerler yapım eki öğretiminin gelişim puanları üzerinde oldukça büyük bir etki büyüklüğüne sahip olduğunu göstermektedir.

Deney ve kontrol gruplarında yer alan katılımcıların tamamının kelime türetme becerisi bakımından gelişim göstermesi bu gelişimin katılımcıların yer aldığı gruba göre farklılaşmış farklılaşmadığını belirlemeyi gerekli kılmıştır. Sözü edilen bu hususu ortaya çıkarabilmek içinse tek faktör üzerinde tekrarlanmış ölçümler için iki faktörlü varyans analizi kullanılmıştır. Yapılan analizin sonuçları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 7. Deney ve kontrol gruplarında yer alan öğrenenlerin kelime türetme becerisinin gelişim farklılığına ilişkin ANOVA analiz sonuçları

Varyansın Kaynağı	KT	sd	KO	F	p	n ²
Gruplar Arası						
Grup (Deney/Kontrol)	575.558	1	575.558	5.460	.028	.185
Hata	2529.692	24	105.404			
Gruplar İçi						
Ölçüm (Öntest-Sontest)	2791.558	1	2791.558	251.870	.000	.913
Grup Ölçüm	776.942	1	776.942	70.100	.000	.745
Hata	266.000	24	11.083			

Tablodaki değerler incelendiğinde, farklı gruplarda (deney-kontrol) bulunma ile farklı zamanlarda (uygulama öncesi-sonrası) ölçümü gösteren faktörlerin çalışma grubunun kelime türetme becerisi testi başarı puanları üzerindeki ortak etkisinin anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($F_{(1; 24)}=70.10$, $p < .05$). Bu bulgu, yapım ekleri öğretimi alan deney grubundaki öğrenenlerin gelişim puanlarındaki deneysel işlem öncesine göre gözlenen değişimin, kontrol grubundaki öğrenenlerinkinden farklı olduğunu ortaya koymaktadır. Yani deney ve kontrol

grubundaki katılımcıların gelişim puanları denemelere bağlı olarak farklılık göstermektedir. Başka bir ifadeyle, uygulanan deneysel işlemin bir neticesi olarak gelişim puanları değişmektedir. Buradan yola çıkarak deneklerin gelişim puanlarında gözlemlenen farklılıkların yapım ekleri öğretiminden kaynaklandığı söylenebilir. Bu durumda yapım ekleri öğretiminin yabancı dil öğrenenlerin kelime türetme becerisinin geliştirilmesinde önemli bir etken olduğu anlaşılmaktadır.

Dilin yapısal yönünün önemli bir unsuru olan yapım eklerinin yabancı dil öğrenenlere öğretilmesinin çeşitli değişkenler üzerindeki sonuçlarının araştırıldığı bu çalışmada deney grubunda yer alan katılımcıların ana dillerinin köken bakımından ait olduğu dil ailesinin kelime türetme becerisi özelinde elde edilen başarıda etkisi olup olmadığını tespit etmek için deney grubunun sontest puanları “Dil ailesi değişkeni deney grubunun kelime türetme başarısı üzerinde etkili midir?” araştırma sorusu doğrultusunda tek yönlü ANOVA testi ile analiz edilmiştir. Gerçekleştirilen analizin sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

Tablo 8. Deney grubunun dil ailesi değişkenine göre kelime türetme becerisi başarı testi sontest puanların tek yönlü ANOVA analizi sonuçları

Dil Ailesi	n	\bar{X}	ss	Varyansın Kaynağı	KT	sd	KO	p*
Hint-Avrupa	3	52.33	7.767	Gruplar Arası	808.47	4	202.12	.004
Hami-Sami	3	58.33	3.786					
Bantu	3	43.00	2.000	Gruplar İçi	165.83	8	20.73	
Çin-Tibet	2	46.50	0.707					
Ural-Altay	2	66.00	2.828	Toplam	974.31	12		
Toplam	13	52.77	9.011					

* $p < 0.05$

Uygulama grubundaki öğrenenlerin sontest puanları katılımcıların ana dillerinin ait olduğu dil ailesi bakımından ele alındığında dil ailelerine göre öğrenenlerin kelime türetme becerisi testi sontest puanlarının aritmetik ortalaması Bantu için 43, Çin-Tibet için 46.50, Hint-Avrupa için 52.33, Hami-Sami için 58.33, Ural-Altay içinse 66 olarak belirlenmiştir. Grubunun genel aritmetik ortalaması ise 52.77 şeklindedir. Bu değerler farklı dil ailesindeki öğrenenlerin kelime türetme becerisi başarı testinden farklı derecelerde sonuçlar elde ettiğini göstermektedir. Buna göre en düşük başarıyı elde edenler Bantu dil ailesindeki katılımcılar olurken en yüksek başarıyı Ural-Altay dil ailesindeki öğrenenler yakalamıştır. Ayrıca Bantu, Çin-Tibet ve Hint-Avrupa dil ailesinden gelen öğrenenler grup ortalamasının altında, Hami-Sami ve Ural-Altay dil ailesindeki öğrenenler ise grup ortalamasının üstünde bir başarı puanına ulaşmışlardır. Deney grubundaki öğrenenlerin kelime türetme becerisi testi sontest puanlarında ortaya çıkan bu sonuçların istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını tespit etmek için tek yönlü ANOVA analizine başvurulmuştur. Analiz sonucuna göre; dil ailesi değişkeninin sontest puanlarında oluşan farklılıkların ortaya çıkmasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde etkili olduğu anlaşılmıştır ($p < .05$). Bu bulgu öğrenenlerin kelime türetme becerisi gelişiminin ana dillerin akrabalık özelliklerinden etkilendiğini göstermektedir. Ulaşılan bu sonuç dil ailesinin yabancı dil öğretimi sürecinde dikkate alınması gerektiğine işaret etmektedir. Farklı dil ailesinde bulunmanın kelime türetme becerisi başarısını etkilediğinin anlaşılması üzerine bu farklılaşmanın hangi dil aileleri arasında olduğunu belirlemek için Post-Hoc testlerinden Tukey testi de işe koşulmuştur. Yapılan analizin sonuçları tablo 9’da gösterilmiştir:

Tablo 9. Deney grubunun dil ailesi değişkenine göre kelime türetme becerisi başarı testi sontest puanlarına ilişkin tukey testi analiz sonuçları

Dil Ailesi	Dil Ailesi	Ortalamalar Farkı	p*
Hint-Avrupa	Hami-Sami	-6.000	.528
	Bantu	9.333	.180
	Çin-Tibet	5.833	.642
	Ural-Altay	-13.667	.063
Hami-Sami	Hint-Avrupa	6.000	.528
	Bantu	15.333*	.020
	Çin-Tibet	11.833	.115
	Ural-Altay	-7.667	.413
Bantu	Hint-Avrupa	-9.333	.180
	Hami-Sami	-15.333*	.020
	Çin-Tibet	-3.500	.910
	Ural-Altay	-23.000*	.004
Çin-Tibet	Hint-Avrupa	-5.833	.642
	Hami-Sami	-11.833	.115
	Bantu	3.500	.910
	Ural-Altay	-19.500*	.017
Ural-Altay	Hint-Avrupa	13.667	.063
	Hami-Sami	7.667	.413
	Bantu	23.000*	.004
	Çin-Tibet	19.500*	.017

* $p < 0.05$

Tablodaki veriler ele alındığında dil ailesi değişkenine göre farklılaşan sontest puanlarının Hami-Sami ile Bantu ve Ural-Altay ile Bantu ve Çin-Tibet dil aileleri arasında anlamlı şekilde değişim gösterdiği görülmektedir. Buna göre Hami-Sami dil ailesinden gelen öğrenenler Bantu dil ailesindeki öğrenenlere göre daha yüksek başarı elde etmişlerdir. Yine bu sonuçla aynı doğrultuda Ural-Altay dil ailesindeki öğrenenler Bantu ve Çin-Tibet dil ailesinden gelen öğrenenlerden daha başarılı sonuç elde ettikleri belirlenmiştir. Diğer dil ailelerinden gelen öğrencilerin puanları arasında da farklılıklar olmasına rağmen bu veriler istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Sonuç olarak denilebilir ki katılımcıların ana dilleri ve ana dillerinin yapısı, yabancı dil öğrenimi sırasında öğrenenlerin hedef dildeki kelime türetme becerileri üzerinde etkili olmaktadır.

Dilin işleyiş sisteminin ve yapısal özelliklerinin önemli bir parçası olan yapım eklerinin öğretiminin çeşitli değişkenler üzerindeki sonuçlarının araştırıldığı bu çalışmada deney grubunda yer alan katılımcıların ana dillerinin sahip olduğu yapısal özelliklerin kelime türetme becerisi özelinde elde edilen başarıda etkisi olup olmadığını tespit etmek için deney grubunun sontest puanları tek yönlü ANOVA testi ile analiz edilmiştir. Gerçekleştirilen analizin sonuçları tablo 10'da sunulmuştur:

Tablo 10. Dillerin sahip olduğu yapısal özelliklerin deney grubunun kelime türetme becerisi başarı testi sontest puanları üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik tek yönlü ANOVA analizi sonuçları

Yapısına Göre Diller	n	\bar{X}	ss	Varyansın Kaynağı	KT	sd	KO	p*
Tek Heceli	3	44.67	3.215	Gruplar Arası	416.04	2	208.02	.062
Çekimli	5	51.20	6.535					
Eklemeli	5	59.20	9.576	Gruplar İçi	558.27	10	55.83	
Toplam	13	52.77	9.011	Toplam	974.31	12		

* $p < 0.05$

Uygulama grubundaki öğrenenlerin sontest puanları katılımcıların ana dillerinin yapısal özellikleri bakımından ele alındığında, tek heceli dilleri konuşan öğrenenlerin kelime türetme becerisi testi sontest puanlarının aritmetik ortalaması 44.67; çekimli dilleri konuşanların 51.2;

eklemeli dilleri konuşanların 59.2 ve grup ortalamasının 52,77 puan şeklinde olduğu görülmektedir. Bu değerler yapısal olarak farklı dilleri konuşan öğrenenlerin kelime türetme becerisi başarı testinden farklı derecelerde puanlar aldıklarını göstermektedir. Buna göre en düşük başarıyı tek heceli dilleri konuşanlar elde ederken en yüksek başarıyı eklemeli dilleri konuşanlar yakalamıştır. Ayrıca tek heceli ve çekimli dilleri konuşanlar deney grubunun testten elde ettiği grup ortalamasının altında, eklemeli dilleri konuşanlar ise grup ortalamasının üzerinde bir başarı puanına ulaşmışlardır. Deney grubundaki öğrenenlerin kelime türetme becerisi testi son test puanlarında ortaya çıkan bu sonuçların istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını tespit etmek için tek yönlü ANOVA analizine başvurulmuştur. Analiz sonucuna göre; öğrenenlerin ana dillerinin yapısal özellikleri son test puanlarında oluşan farklılıkların ortaya çıkmasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde etkili olduğu tespit edilememiştir (p .062<.05). Bu bulgu öğrenenlerin kelime türetme becerisi gelişiminin ana dillerin biçimsel özelliklerinden etkilendiğini istatistiksel olarak kanıtlayamamıştır. Ancak öğrenenlerin elde ettikleri puanların aritmetik ortalamaları dikkate alındığında yine de dillerin yapısal özelliklerinin kelime türetme başarısında hatırı sayılır derecede etkisi olduğu iddia edilebilir. Bu veriden yola çıkarak ise morfoloji eğilimli bir dil olan Türkçenin öğreniminde öğrencilerin ana dillerinin biçimsel özelliklerinin onların kelime türetebilme becerilerini etkilediği söylenebilir.

3.1. Kelime Türetme Becerisinin Gelişimine İlişkin Bulgular

Yapım eki öğretiminin farklı değişkenler üzerindeki etkisinin araştırıldığı bu çalışmada bağımsız değişken olarak belirlenen kelime türetme becerisinin yapım eki öğretimiyle birlikte daha hızlı ve verimli geliştiği tespit edilmiştir. Öntest ile deneysel uygulama sonrasında gerçekleştirilen son test arasındaki sürede kelime türetme becerisinde gözlemlenen bu gelişimin alt boyutlarını da tespit etmek amacıyla deney grubundaki katılımcıların kelime türetme becerisi testinden elde ettikleri sonuçlardan yola çıkarak öğretilen yapım eklerinin detaylı bir incelemesi yapılmıştır. Bu incelemeye ait veriler aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

Tablo 11. Öğretilen yapım eklerinin deney grubunun kelime türetme becerisinin gelişimi üzerindeki etkisine ilişkin analiz sonuçları

Yapım Eki	Ö.T.K.S.	Öntest	Sontest	Gelişim	Gelişim Yüzdesi	Öntest S.O.K.S	Sontest S.O.K.S	Gelişim S.O.K.S
+CA	6	5	17	12	30,77	0,77	2,62	1,85
+CI / +CU	9	20	31	11	28,21	4,62	7,15	2,54
+CIk / +CUk	5	24	26	2	5,12	3,08	3,33	0,26
+DAş	5	25	35	10	25,64	3,21	4,49	1,28
+II / +IU	7	16	21	5	12,82	2,87	3,77	0,9
+IIk / +IUk	13	21	32	11	28,21	7	10,7	3,67
+(I)ncI / +(U)ncU	5	7	27	20	51,28	0,9	3,46	2,56
+sAl	5	15	30	15	38,46	1,92	3,85	1,92
+sIz / +sUz	6	20	28	8	20,51	3,08	4,31	1,23
-Ak	6	6	30	24	61,54	0,92	4,62	3,69
-ç	5	17	35	18	46,15	2,18	4,49	2,31
-GAn	5	7	21	14	35,9	0,9	2,69	1,79
-GI	7	18	22	4	10,26	3,23	3,95	0,72
-GIn / -GUN	10	20	29	9	23,08	5,13	7,44	2,31
-I / -U	7	7	26	19	48,72	1,26	4,67	3,41
-(y)IcI / -(y)UcU	10	18	26	8	20,51	4,62	6,67	2,05
-k / -(I)k / -(U)k	5	16	25	9	23,08	2,05	3,21	1,15
-m / -(I)m / -(U)m	9	19	28	9	23,08	4,38	6,46	2,08
-mAn	5	20	37	17	43,59	2,56	4,74	2,18
-tl / -tU / -(I)ntI / -(U)ntU	9	10	26	16	41,03	2,31	6	3,69
+Al	5	14	23	9	23,08	1,79	2,95	1,15
+I	5	13	27	14	35,9	1,67	3,46	1,79
+IA	9	22	30	8	20,51	5,08	6,92	1,85
+IAAn	9	23	31	8	20,51	5,31	7,15	1,85
+IAş	8	12	23	11	28,21	2,46	4,72	2,26

► **Ö.T.K.S.** Ölçülen Toplam Kelime Sayısı ► **S.O.K.S.** Sahip Olunan Ortalama Kelime Sayısı

Tablodaki veriler incelendiğinde, deney grubunda yer alarak yapım eklerini öğrenen katılımcıların tamamının öğretimi yapılan 25 yapım ekini kullanarak kelime türetmede farklı seviyelerde olmakla birlikte ilerleme kaydettikleri görülmektedir. Öntestten sonteste kadar öğrenenlerin en fazla gelişim gösterdikleri ekler sırasıyla –Ak fiilden isim yapım eki, -tI/-tU fiilden isim yapım eki, -lIk/-lUk isimden isim yapım eki, -I fiilden isim yapım eki, +(I)ncI / +(U)ncU isimden isim yapım eki, +CI/+CU isimden isim yapım eki, -ç fiilden isim yapım eki ve –GIIn/-GUn fiilden isim yapım eki şeklindedir. Deney grubundaki katılımcıların öğretilen yapım eklerinden kelime türetme becerisi çerçevesinde düşük oranda ilerleme gösterdikleri ekler ise +Cık / +CUk isimden isim yapım eki, –GI fiilden isim yapım eki, +II / +IU isimden isim yapım eki, –k / –(I)k / –(U)k fiilden isim yapım eki ve +sIz / +sUz isimden isim yapım eki olarak belirlenmiştir.

Kelime türetme becerisinde yapım eki bazında en yüksek gelişim oranı % 61.54, en düşük gelişim oranı ise % 5.12 olarak saptanmıştır. Deney grubundaki öğrenenlerin yapım ekleriyle türetilmiş kelimeler kapsamında kelime türetme becerisi gelişimlerinin ortalama oranının ise % 29.85 olduğu anlaşılmıştır. Gerçekleştirilen analizler neticesinde araştırma kapsamındaki yapım eklerinden öntest ve sontest aşamasında ortalama ne kadarıyla çalışma grubunun kelime türetebildiği ve grupların kelime türetme becerisi bakımından ortalama ne kadar gelişim kaydettiğini gösteren tablo aşağıda verilmiştir:

Tablo 12. Deney ve kontrol grubunun kelime türetme becerisine ilişkin ortalama değerler
(yapım eki başına)

Grup	Öntestte Türetilen Kelime	Sontestte Türetilen Kelime	Gelişim Kaydedilen Kelime Sayısı
	Sayısı	Sayısı	
Deney	2.93	4.95	2.02
Kontrol	2.94	3.58	0.64
Fark	0.01 ^k	1.37 ^d	1.38 ^d

► **d:** Deney grubu lehine

► **k:** Kontrol grubu lehine

Tablodaki veriler incelendiğinde, deney grubundaki öğrenenlerin yapım eki öğretimi almadan önce gerçekleştirilen öntest sırasında yapım eki başına test edilen ortalama 7 kelimedenden 2.93 kelimeyi türetebildiği, deneysel uygulama ile birlikte yürütülen B2 düzeyinin sonunda ise türetilen kelime sayısının 4.95 sözcüğe çıktığı görülmektedir. Öntest ile sontest arasındaki sürede deney grubundaki katılımcılar kelime türetme becerisi bakımından ortalama 2.02 kelimelik bir ilerleme kaydetmişlerdir. Yapım eki öğretimi almayan kontrol grubundaki öğrenenler öntest sırasında test edilen 7 kelimedenden ortalama 2.94 sözcüğü türetebildiği, B2 kurunun sonunda gerçekleştirilen sontestte ise grubun türetebildiği ortalama kelime sayısının 3.58 kelimeye ulaştığı belirlenmiştir. Kontrol grubundaki öğrenenler de tıpkı deney grubundaki öğrenenler gibi sontestte kelime türetme becerisi bakımından gelişim göstermişlerdir. Fakat bu gelişim yapım eki öğretimi alan deney grubunda ortalama 2.02 kelimeye karşılık gelirken kontrol grubunda bu değer ortalama 0.64 kelimelik bir ilerleme şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu sonuca göre B2 kuru süresince deneysel uygulama işlemi olan yapım eki öğretimi dışında aynı dersleri alan iki grup arasında oluşan ortalama 1.38 kelimelik fark, yapım eki öğretiminin öğrenenlerin kelime türetme becerisi üzerindeki etkisinin ortaya koymaktadır. Bu sonuç deneysel uygulamaya dâhil edilen her bir yapım ekinin öğrenenlerin kelime türetme başarısına ortalama 1.38 puanlık ek katkıda bulunduğunu göstermektedir. Bu bulgular eğer yapım ekleri gerçek dil öğretim sürecine eklenirse Türkçe öğrenen bireylerin kelime türetme becerilerinin geliştirilmesi sürecinde yapım eklerinin getirebileceği faydanın potansiyeli hakkında fikir vermektedir.

Uygulanan deneysel işlemin çalışma grubunun yapım eklerini kullanarak sözcük türetebilme becerileri üzerindeki etkisinin ve kelime türetme becerisi kapsamında ölçülen 175 kelimedenden ne kadarının deneysel işlem öncesi ve sonrasında türetilmediğinin belirlenmesi amacıyla yapılan incelemenin sonuçları aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 13. Deney ve kontrol grubunun kelime türetme becerisine ilişkin toplam değerler

Grup	Öntestte Bilinen Toplam Kelime Sayısı	Sontestte Bilinen Toplam Kelime Sayısı	Gelişim Kaydedilen Toplam Kelime Sayısı
Deney	73.3	123.8	50.5
Kontrol	73.4	89.6	16.2
Fark	0.1 ^k	34.2 ^d	34.3 ^d

► d: Deney grubu lehine

► k: Kontrol grubu lehine

Tablodaki verilere bakıldığında öntest uygulandığı süreçte 175 kelimenin test edildiği kelime türetme becerisi başarı testinden deney grubundaki 13 katılımcının ortalama 73.3, kontrol grubundaki 13 katılımcının ise ortalama 73.4 kelimeyi türetebildiği görülmektedir. Deney grubuyla gerçekleştirilen yapım eki öğretiminin yanı sıra B2 kurunun gerektirdiği dersleri de tamamlayan her iki grubun sontest sonuçları incelendiğinde, deney grubundaki öğrenenlerin türetebildiği kelime sayısının ortalama 123,8 kelimeye, kontrol grubundakilerin türetebildiği kelime sayısının ise ortalama 89.6 kelimeye ulaştığı belirlenmiştir. Yapım eki öğretimi alan ve almayan iki grup da kelime türetme becerisi bakımından ilerleme kaydetmiş, bu ilerleme deney grubu için ortalama 50.5, kontrol grubu için ortalama 16.2 kelime olarak ortaya çıkmıştır. İki grup arasında 175 kelime üzerinden yapılan değerlendirmede birey başına deney grubu lehine 34.3 kelimelik bir fark oluşmuştur. Başka bir ifadeyle, yapım eki eğitimi alan öğrenenler, bu eğitimi almayan öğrenenlerden ortalama 34.3 kelime daha fazla türetmişlerdir. Yalnızca deney grubundan elde edilen veriler ele alındığında ise deneysel uygulama sürecinin sonunda gösterilen ortalama 50.5 kelimelik gelişim, yapım eki öğretiminin öğrenenlerin türetebildikleri kelime sayısını %28,85 oranında artırdığını göstermektedir. Kontrol grubunun da kelime türetme becerisinde kaydettiği ilerleme göz önünde bulundurulduğunda, iki grup arasında ortaya çıkan ortalama 34.3 kelimelik gelişim farkı, yapım eki öğretiminin türetelebilen kelime sayısının %19,6 oranında artmasında etkili olduğuna işaret etmektedir. Bu iki oran birlikte değerlendirildiğinde 25 yapım ekinin öğretimi şeklinde tasarlanan deneysel uygulamanın türetelebilen kelime sayısına yapım eki başına % 0.97 oranında ek katkı sağladığı anlamına gelmektedir. Bu bulguların ışığında eğer bu araştırma çerçevesinde öğretimi yapılan yapım eklerinin tamamı yabancı dil olarak Türkçe öğretim sürecine dâhil edilirse öğrenenlerin hâlihazırdaki uygulamalarla sahip oldukları kelime türetme becerilerinin %24,2 oranında gelişim göstereceği tahmin edilmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi sürecinde yapım eki öğretiminin kelime türetme becerisi üzerindeki etkisini belirleyebilmek amacıyla elde edilen verilerin analizi neticesinde ulaşılan sonuçlar aşağıda maddeler hâlinde sunulmuştur:

1. Deney grubundaki öğrenenlerin öntestten elde ettikleri başarı puanları ile sontestten aldıkları puanlar arasında sontest lehine 22.39 puanlık bir fark oluşmuştur. İki test uygulamasından elde edilen puanlar arasında ortaya çıkan bu farkın, gerçekleştirilen t testi sonucuna göre istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($t_{(12)}=12.747$, $p .00<.05$). Başka bir ifadeyle, deney grubundaki katılımcıların kelime türetme becerisi başarı testinden yapım eklerini öğrenmeden önce elde ettikleri başarı ile yapım eklerini öğrendikten sonra elde ettikleri başarı arasında anlamlı düzeyde farklılık olduğu belirlenmiştir. Bu verilerden hareketle deneysel işlem olarak uygulanan yapım eki öğretiminin deney grubunda yer alan öğrenenlerin kelime türetme becerisinin gelişimi üzerinde oldukça etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2. Kontrol grubundaki öğrenenlerin öntestten aldıkları ortalama başarı puanları ile sontestten aldıkları başarı puanları arasında sontest lehine 6.92 puanlık bir fark oluştuğu belirlenmiştir. Öntest ile sontest puanları arasındaki bu fark istatistiksel olarak da anlamlı bulunmuştur ($t_{(12)}=12.117$, $p .00<.05$). Bu sonuçlar kontrol grubundaki öğrenenlerin de deneysel uygulamanın gerçekleştirildiği süre zarfında kelime türetme becerilerinin ilerleme kaydettiğini göstermektedir. Bu sonucun ortaya çıkmasında öğrenenlerin dil seviyelerinin B2'den C1'e

doğru ilerlemesi ve bu süreçte doğal olarak yeni dil bilgisel yapı ve kelimeleri öğrenmeye devam etmeleri etkili olmuştur.

3. Hem yapım eklerini öğrenen deney grubunun hem de bu eğitimi almayan kontrol grubunun kelime türetme becerisi testinden elde ettikleri başarı puanlarında ilerleme göstermesi, hem deney ve kontrol gruplarından hangisinin daha başarılı olduğunun ortaya çıkarılmasını hem de kelime türetme becerisinde gözlemlenen gelişimin ne kadarının deneysel uygulamadan kaynaklandığının belirlenmesini gerektirmiştir. Çalışma grubundaki katılımcıların kelime türetme becerisi başarı testi öntest puanlarına göre düzeltilmiş sontest puanları arasında deney grubu lehine 15.46 puanlık bir fark olduğu tespit edilmiştir. Gerçekleştirilen ANCOVA analizi sonucu da gruplar arasında oluşan 16.56 puanlık başarı farkının istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ($F_{(1,23)}=66.764$, $p .00>.05$), uygulanan deneysel işlemin kelime türetme becerisi başarı puanlarının artmasında etkili olduğunu göstermiştir. Yapılan analiz sonuçları derinlemesine incelendiğinde iki grup arasında oluşan 15.46 puanlık başarı farkının %74,4'ünün deneysel uygulama sonucu ortaya çıktığı, yani yapım eki öğretiminin bu farkın 11.51 puanlık kısmından sorumlu olduğu anlaşılmıştır.

4. Deney ve kontrol gruplarındaki öğrenenlerin deneysel uygulama öncesinde öntestten elde ettikleri başarı puanlarının birbirine oldukça yakın olduğu bilindiğinden, katılımcıların yalnızca sontest puanları dikkate alınarak gerçekleştirilen t testi sonucu da deney grubundaki öğrenenlerin kontrol grubundaki öğrenenlere göre daha başarılı olduğunu teyit etmektedir ($t_{(24)}=4.400$, $p .00<.05$). Yapım eki öğretiminin bu başarı üzerindeki etkisinin büyüklüğünü istatistiksel olarak belirlemek için yapılan etki büyüklüğü ölçümlerine göre deneysel işlemin sontest puanları üzerinde (d: 1.73, g: 1.67 ve r: 0.65) çok büyük bir etki büyüklüğüne sahip olduğu tespit edilmiştir.

5. Deney ve kontrol grubundaki öğrenenlerin öntest ile sontest uygulaması arasında geçen sürede kelime türetme becerisi bakımından gösterdikleri gelişim puanları üzerinde gerçekleştirilen analizler neticesinde iki grup arasında ortalama 15.47 puanlık başarı farkı olduğu ve bu başarı farkının istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır ($t_{(24)}=8.373$, $p .00<.05$). Grupların kelime türetme becerisinde 15.47 puana tekabül eden farklılıkta bir gelişim kaydetmesi üzerinde deneysel uygulamanın %74,5 oranında etkili olduğu ve bu gelişim farkının 11.52 puanlık kısmından yapım eki öğretiminin sorumlu olduğu belirlenmiştir.

6. Gerçekleştirilen analizler neticesinde elde edilen sonuçlar yapım eki öğretiminin kelime türetme becerisinin gelişimi üzerinde etkili olduğunu ve deney grubundaki öğrenenlerin bu sayede kontrol grubundaki öğrenenlere göre kelime türetme becerisi testinden daha yüksek başarı elde ettiklerini ortaya koymuştur. Deney grubundaki öğrenenlerin elde ettikleri bu başarıda ana dillerinin bulunduğu dil ailesinin bir etkisi veya yardımı olup olmadığını belirlemek için deney grubunun sontest puanları tek yönlü ANOVA analizi ile incelenmiş ve dil ailesinin deney grubundaki öğrenenlerin başarıları üzerinde bir etkisinin olduğu anlaşılmıştır ($p .004<.05$). Deney grubundaki öğrenenler arasında oluşan dil ailesi kaynaklı başarı puanı farklarının hangi dil aileleri arasında ortaya çıktığını tespit etmek için Post-Hoc testlerinden Tukey testine başvurulmuş ve ulaşılan sonuçlar Hami-Sami dil ailesinden gelen öğrenenlerin Bantu dil ailesinden gelen öğrenenlerden ve Ural-Altay dil ailesinden gelen öğrenenlerin de Bantu ve Çin-Tibet dil ailesinden gelen öğrenenlere göre kelime türetme becerisi bakımından daha yüksek başarı elde ettiklerini göstermiştir.

7. Deney grubundaki öğrenenlerin kelime türetme becerisi bakımından daha üstün başarı göstermesinde ana dillerin yapısal özelliklerinin ve işleyiş sisteminin etkisi veya yardımının olup olmadığını tespit etmek için deney grubunun sontest puanları tek yönlü ANOVA analizi ile incelenmiş ancak öğrenenlerin konuşuru oldukları ana dillerin yapısal özelliklerinin uygulama grubunun elde ettiği kelime türetme becerisi başarısı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farka işaret etmediği belirlenmiştir ($p .062<.05$). Fakat öğrenenlerin başarı puanları daha detaylı incelendiğinde, yapılarına göre farklı kategorilerde yer alan dillerin

konusurlarının sontest puanları arasındaki sırasıyla eklemeli-tek heceli dilleri konuşanlar arasında 14.53, eklemeli-çekimli dilleri konuşanlar arasında 8 ve çekimli-tek heceli dilleri konuşanlar arasında 6.53 puanlık bir farkın söz konusu olduğu görülmektedir. Uygulama grubundaki öğrenenlerin ortalamalarında belirlenen bu büyük puan farklarının çalışmada elde edilen diğer sonuçlar da dikkate alındığında yapısal özelliklerden kaynaklanmadığını söylemek güçtür. Bu nedenle deneysel uygulamada yapım eklerini öğrenen katılımcıların kelime türetme becerilerinin ana dillerinin yapısal özelliklerinden etkilendiği iddia edilebilir.

8. Kelime türetme becerisi başarı testinde yer alan 175 kelime 25 farklı yapım ekiyle türetilmiş sözcüklerden oluşmaktadır. Buna göre yapım eki başına test edilen ortalama sözcük sayısı 7 olarak belirlenmiştir. Çalışma grubundaki öğrenenlerin öntest ve sontestten elde ettikleri sonuçlar incelendiğinde deney grubundaki katılımcıların öntestte bu kelimelerden ortalama 2.93'ünü, kontrol grubundakilerin de ortalama 2.94'ünü; sontestte ise deney grubunun yapım eki başına ortalama 4.95, kontrol grubunun 3.58 sözcük türetebildiği belirlenmiştir. Deneysel uygulama sonrasında yapılan testte iki grubun da yapım eki başına ortak gelişim gösterdiği ortalama 0.64 kelime sontest sonunda türetilen ortalama kelime sayısından çıkartıldığında deney grubunun kontrol grubundan birey başına ortalama 1.38 kelime daha fazla türetebildiği tespit edilmiştir. Bu sonuç deneysel uygulamaya dâhil edilen her bir yapım ekinin öğrenenlerin kelime türetme becerisi başarısına ortalama 1.38 puanlık ek katkıda bulunduğunu göstermektedir.

9. Kelime türetme becerisi kapsamında geliştirilen başarı testi aracılığıyla test edilen 175 sözcük ile ilgili çalışma grubundaki öğrenenlerin elde ettikleri sonuçlar incelendiğinde deney grubundaki katılımcıların öntestte bu kelimelerden ortalama 73.3'ünü kontrol grubundakilerin 73.4'ünü türetebildiği; sontestte ise deney grubunun türetebildiği kelime sayısının kişi başına 123.8 sözcüğe, kontrol grubundakilerin türetebildiği kelime sayısının 89.6 sözcüğe ulaştığı belirlenmiştir. Deneysel uygulama sonrasında yapılan testte iki grubun da ortak gelişim gösterdiği ortalama 16.2 kelime sontest sonunda öğrenenlerin türetebildiği toplam kelime sayısından çıkartıldığında deney grubunun kontrol grubundan birey başına 34.3 kelime daha fazla kelime türettiği tespit edilmiştir. İki grup arasındaki ortaya çıkan fark, yapım eki öğretiminin kelime türetme becerisinin % 19,6 oranında artmasını sağladığını ortaya koymuştur.

Yukarıda belirtilen sonuçlardan yola çıkarak genel bir değerlendirme yapıldığında hem yapım eki eğitimi gören deney grubundaki öğrenenlerin hem de bu eğitimi görmeyen kontrol grubundaki öğrenenlerin kelime türetme becerisi bakımından ilerleme kaydettikleri görülmüştür. Türkçe öğrenmeye devam eden ve gerek yeni kelime gerekse yeni yapılar öğrenen bireylerin doğal olarak göstermesi beklenen bu gelişimin büyüklüğü ve boyutları incelendiğinde ise deneysel uygulama çerçevesinde yapım eklerini öğrenen bireylerin öğrenemeyenlere göre kelime türetme becerisinde açık ara daha başarılı sonuçlar elde ettikleri, daha fazla sayıda yeni sözcük türetebildikleri belirlenmiştir. Üstelik iki grup arasında farklılaşan gelişim büyüklüğü azımsanmayacak boyutlarda ortaya çıkmıştır. Bu noktada yapım eklerinin öğretilmesiyle Türkçe öğrenenlerin kelime türetme becerilerinin etkili biçimde geliştirilebileceği, öğrenenlerin bu sayede yeni kelimeler türeterek bunları kullanma becerisi kazandırılabilir. Gerçekleştirilen deneysel uygulamanın kelime türetme becerisi bakımından olumlu sonuçlar vermesinden hareketle anlamsal ve biçimsel farkındalık yaratacak şekilde tasarlanan bir yapım eki eğitiminin yabancı dil olarak Türkçe öğretimi sürecinde mutlaka yer verilmesi gereken bir husus olduğu iddia edilebilir. Çünkü ulaşılan sonuçlar yapılan öğretiminin kelime türetme becerisinde yaklaşık % 20'lik bir katkı getirdiğini ortaya çıkardığından öğrenenlerin yararı düşünülerek yapım eklerinin eğitimi yabancı dil olarak Türkçede öğretilmesine dâhil edilmelidir.

Yapılan alan yazın taramasında bu araştırma ile aynı doğrultuda yapım eki öğretiminin Türkçede veya diğer dillerde kelime türetme becerisi üzerindeki etkisini inceleyen benzer bir çalışma tespit edilememiş, bu nedenle de araştırmada kelime türetme becerisi bakımından elde edilen sonuçlar benzer araştırmalarla karşılaştırılamamıştır. Ancak dünya literatüründe yapım eki bilgisiyle kelime hazinesi arasında bulunduğu ortaya çıkarılan olumlu ilişkinin kelime

türetme becerisine de belli bir oranda yansıdığı rahatlıkla varsayılabilir. Çünkü yapım eki öğretimiyle kelime hazinesi genişleyen, bilinmeyen kelimelerin anlamını morfolojik analiz stratejisine başvurarak tahmin etme becerisi kazanan öğrenenler, sahip oldukları ek bilgisiyle yeni kelimeler türetebileceklerdir. Bu noktada yapım eki öğretiminin kelime türetme becerisi bakımından da faydalı olacağı açıktır.

Kaynakça

- Aksan, D. (1971). Kelimebilimi ve anlambilimi ölçütlerinden yararlanarak bir yazı dilinin eksikliğini saptama yolları, I: Kavram alanı – kelime ailesi ilişkileri ve Türk yazı dilinin eksikliği üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 253-262.
- Aksan, D. (2008). *Türkçenin Gücü*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aydoğdu, Ş. (2002). "Diller dünyasına genel bir bakış ve Türkçenin konumu üzerine", *Dil Dergisi 114*: 51-71.
- Banguoğlu, T. (1995). *Türkçenin Grameri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
- Başdaş, C. (2006). "Türkçede Üçüncü Grup (Ara) Ekler", B. Üniversitesi (Dü.), *I. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayında Sunulan Bildiri* içinde (s. 1-6). Ankara: Bilkent Üniversitesi.
- Demir, N. ve Yılmaz, E. (2009). *Türk Dili El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Demircan, Ö. (2004). *Türkiye Türkçesinde Ek – Kök Birleşmeleri*. Ankara: Papatya Yayınları.
- Durmuş, M. (2013). *Yabancılarla Türkçe Öğretimi*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Eker, S. (2011). *Çağdaş Türk Dili*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ergin, M. (2008). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak BYT.
- Gedizli, M. (2012). Türkçede tek şekilli ve çok işlevli yapım ekleri. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(4): 3351-3369.
- Gencan, T. N. (2001). *Dilbilgisi*, Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Gülensoy, T. (2010). *Türkçe El Kitabı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karadağ, Ö., & Kurudayıoğlu, M. (2010). Türkçedeki kelime türetme özelliğinin ilköğretim öğrencilerinin yazılı anlatımlarına yansımaları. *Türklük Bilimi Araştırmaları 27*: 437-455.
- Karasar, N. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Korkmaz, Z. (2009b). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Onan, B. (2005). *İlköğretim ikinci kademe Türkçe öğretiminde dil yapılarının anlama becerilerini (okuma / dinleme) geliştirmedeki rolü*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Onan, B. (2009b). "Eklemeli dil yapısının Türkçe öğretiminde oluşturduğu bilişsel (kognitif) zeminler", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11): 237-264.
- Schmitt, N. (2007). Current perspectives on vocabulary teaching and learning. J. Cummins, & C. D. (Eds.) içinde, *International Handbook of English Language Teaching* (s. 827-841). Berlin: Springer US.
- Üstünova, K. (2004). Eklerin öğretimi üzerine bir iki söz. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi 11*: 241-250.

Bir Peri Masalı Örneği: Ludwig Tieck'in *Elfler* Adlı Masalı Üzerine Bir İnceleme

A Fairytale Example: The Analysis Of Ludwig Tieck's Fairytale "The Elves"

Dr. Öğr. Üyesi Şenay KIRGIZ¹

Öz

İlk kez 14. yüzyılda görülmeye başlayan peri masalları; içerisinde gizemi, büyü ve olağanüstüyü barındıran bir yazın anlayışına karşılık gelir. Gizem, insanoğlunda merak duygusunu tetikleyen ve bu bağlamda ilgi uyandıran başlıca olgulardan biridir. Peri masalı türü, içinde yaşanan dünyanın gerçekliğe dayalı döngüsü içerisinde olağanüstüyü deneyimlemeye, gerçek yaşam düzleminin içerisine yerleştirilen bu olağanüstü deneyimlerden anlamlar çıkarmaya ve bu anlamlar doğrultusunda gizemin sır perdesini aralamaya hizmet eder. Türün görülmeye başlanmasından kısa bir süre sonra çok sayıda eserler verilmesinin ve bu denli ilgi görmesinin asıl sebebi de budur. İnsanoğlunun gizem karşısındaki ilgisi, Charles Perrault, Grimm Kardeşler ve Hans Christian Andersen gibi peri masalı yazarlarının popülerite kazanmasını sağlar. Her üç yazarın peri masalı (fairy tales) türündeki eserlerinin birçoğu (Kırmızı Başlıklı Kız, Uyuyan Güzel, Külkedisi, Pamuk Prenses v.b) ilk kez yayımlandığı yıldan günümüze değin hemen her çocuğun hayatında önemli ölçüde yer alır. Çocuklukta başlayan bu serüven hayat boyu sürer ve peri masalları artık yetişkinliğe erişmiş olan okurun ilgisini çekmeye devam eder. Çalışmada, peri masalı türü ekseninde Alman Romantik Dönemi yazarı Ludwig Tieck'in *Elfler* adlı masalı ele alınacak ve masal, peri masalı türünde sıklıkla yer alan öğeler ve karakterler bağlamında incelenecektir. Ayrıca çalışmada, kuramcıların peri masalı hakkındaki verileri esas alınacak ve masal, metin odaklı yöntem kullanılarak çözümlenecektir.

Anahtar Kelimeler: Elf, Ludwig Tieck, masal, peri masalı

Makale Türü: Derleme

Abstract

Fairytales which first started to be seen in 14th century correspond to an understanding of literature which embodies mystery, magic and the extraordinary. Mystery is one of the main characteristics which triggers curiosity in people and inspires interest in this respect. The fairytale genre serves to experience the extraordinary, to derive meaning from these extraordinary experiences placed within the real life and in accordance with these meanings to lift the veil of mystery within the cycle of the world that is lived in which is based on reality. This is the reason why numerous works appeared a short period after this genre emerged and there was such a great interest in the genre. The interest of mankind in mystery allowed fairytale writers such as Charles Perrault, Grimm Brothers and Hans Christian Andersen to gain popularity. A majority of these three writers' works in the fairytale genre (Little Red Riding Hood, Sleeping Beauty, Cinderella, Snow White, etc.) have taken a significant place in almost every child's life since the first time they were published until the present time. The adventure that began in childhood drives for lifelong and fairy tales continue to attract the reader who has reached adulthood. In the study, German Romantic Period writer Ludwig Tieck's fairytale *The Elves* will be dealt within the axis of the fairytale genre and the genre will be analyzed with respect to the characteristics and characters which frequently appear in fairytales. Besides in the study will be predicated on the theorists' datas about the fairytale and the tale will be analysed to use work-immanent method.

Keywords: Elf, Ludwig Tieck, fairytale, fairy story

¹Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, senay_kirgiz@hotmail.com

Paper Type: Review

Giriş

Peri masalı, tıpkı olağanüstü ve hayvan masallarında olduğu gibi geniş ölçüde bir okur kitlesine sahiptir. İnsanoğlunun kendinde olmayana karşı duyduğu merak, bu tür masallara karşı ilgi duyulmasını sağlar ve okur, yaşamın tüm monotonluğuna karşın, içerisinde perilerin, cinlerin, elflerin, cücelerin ve sihirli nesnelere bulunduğu olağanüstü bir dünyayı deneyimleme arzusu duyar. Peri masalı da bu arzu doğrultusunda ortaya çıkan türlerden biridir. Peri masallarının her kesim okuyucuda bazı benzer hisler uyandırma gibi bir özelliği vardır. "Uyuyan Güzel" masalında prensin, perinin lanetini bozması ile sevinen okur, "Pamuk Prenses" de kötü kalpli kraliçeye sinirlenir ve Külkedisinin prens ile evlenmesine heyecanlanır. Bu hisler, hemen her okurda ortak olarak görülmektedir.

Peri masalı türü, Alman edebiyatında erken Romantik Dönem ile birlikte görülür. *Märchen* olarak da adlandırılan türün, ilk temsilcileri Jakob ve Wilhelm Grimm adlı kardeşlerdir. Şehir şehir gezip yaklaşık olarak yetmiş adet masalı derleyen Grimm kardeşler, peri masalının Almanya'da gelişmesi adına önemli çabalar sarf etmişlerdir. Grimm kardeşleri takiben Novalis takma adını kullanan Georg Philipp Friedrich Freiherr von Hardenberg ve Johann Wolfgang von Goethe gibi yazarlar peri masalı türünde eserler vermeye başlar. Alman yazar Johann Ludwig Tieck, Fransız şair ve yazar Charles Perrault'un masallarını derleyerek başladığı *Märchen* türüne, önemli ölçüde katkı sağlar. Bu bağlamda bu çalışmada, Johann Ludwig Tieck'in 1812 yılında üç cilt halinde yayımladığı *Phantasus* adlı eserinin birinci cildinde yer alan *Die Elfen (Elfler)* adlı masalının, peri masalı türünün özelliklerinden yola çıkarak incelenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca çalışmada, peri masalı türü ele alınacak ve bu doğrultuda türde yer alan öğeler ve karakterler dikkate alınarak, *Elfler* adlı masaldaki yansımaları irdelenecektir.

1. Ludwig Tieck

Alman Romantik Dönemi'nin önemli yazarlarından olan Johann Ludwig Tieck, 31 Mayıs 1773 yılında ailesinin ilk çocuğu olarak Berlin'de dünyaya gelir. Dört yaşında okumayı öğrenen Tieck, 1782 yılında Berlin'de bulunan Friedrichwerdersche Gymnasium'a (Friedrichwerdersche Lisesi) gider ve orada üstün bir başarı kazanır. 1791 yılında Berlin'den ayrılarak Halle'ye gider ve üniversite girişi yeterliliğini kazanarak 1792 yılında die Universität Halle'ye (Halle Üniversitesi) girmeye hak kazanır. Babasının en büyük arzusu olan İlahiyat eğitimini alan Tieck, bunun yanı sıra Antik Roma Edebiyatı ve Felsefe üzerine de eğitim görür. 1792 yılında Halle Üniversitesi'nde yarım bıraktığı eğitime, aynı yıl Universität Göttingen'de (Göttingen Üniversitesi) devam eder. Orada kütüphanelerde çok vakit geçirir ve Cervantes, Shakespeare gibi yazarlardan etkilenir. Aynı yıl *Der Abschied (Veda)* adlı kısa dramasını ve *Das grüne Band (Yeşil Band)* adlı hikâyesini tamamlar ve *Die Geschichte des Herrn William Lovell*'i (Bay William Lovell'in Hikâyesi) tasarlar. Böylece Göttingen Edebiyat Topluluğu'nun üyesi olur (Gebhardt, 1997: 9-11).

Bundan sonra Tieck, erken Romantik Dönemi yazarı olarak edebiyat sahnesinde yer alır ve eserler vermeye devam eder. Ludwig Tieck'in yazarlık kariyerinin dönüm noktası belki de "genç yazar ve eleştirmen olan August Wilhelm ve Friedrich Schlegel ile arkadaşlık kurması ve Jena'da *romantik* olarak adlandırılan yazar ve eleştirmen çevresine dâhil olması için davet edilmesi" (Stockinger und Scherer, 2011: 6) ile gerçekleşir. Ailesi ile Jena'ya taşınan Tieck, Johann Gottlieb Fichte, Karl Wilhelm Friedrich Schlegel, Georg Philipp Friedrich Freiherr von Hardenberg (Novalis), August Wilhelm, Friedrich Schelling, Friedrich Schleiermacher, Johann Gottfried Herder gibi yazar, şair ve filozoflardan oluşan Erken Romantik Dönemi'nin önemli yazarlarından biri haline gelir.

Steinmetz, fantastik yazın üzerine yaptığı ayrıntılı incelemelerinin yer aldığı *Fantastik Edebiyat* isimli çalışmasında, *Märchen (peri masalı)* türünün Alman Edebiyatında gelişim

göstermesinde, Ludwig Tieck'in yadsınamaz katkıları olduğundan bahseder. *Märchen*'e merak duyan Tieck'in ilk olarak Perrault'un *Peri Masalları*'nın bazı versiyonlarını tasarlamaya çalıştığını ya da Melusine'nin öyküsünü yeniden ele aldığını belirtir. Steinmetz'e göre Tieck'in olağanüstüne duyduğu ilgi, Skakespeare'in *Fırtına* ve *Bir Yaz Gecesi Rüyası* adlı eserlerine dayanır. Her ne kadar Tieck, ilk olarak daha önce yapılmış eserler üzerine çalışsa da, kendi kişisel takıntılarını peri masalı âlemine uyarlayarak, farklı bir yönelim göstermiş olur. Steinmetz, Tieck'in *Märchen*'inin çoğunlukla bireysel hayallerden, insanın içine işleyen hayal kırıklıklarından beslendiğini ifade eder. Tieck'in peri masallarında, ülkesini terk etmiş ve kendisini yabancılik ortamında bulmuş bir kişi söz konusudur ve o kişi çoğunlukla engin bir ormanın bağına atılır. Bu ıssız ormanda perilerle ve elflerle karşılaşır. Kahraman, büyük bir şaşkınlık içerisinde, tüm hayatı boyunca etkisinden kurtulamayacağı olağanüstü bir evrenle temasa geçer. Ama olağanüstü, Steinmetz'e göre çoğunlukla ölüme yakın durur (Steinmetz, 2006: 62-63).

2. Peri Masalı Üzerine

Peri masalı (fairy tales), yaygın olarak *halk masalı* (folk tale) türü ile karıştırılır ve her iki tür birbirlerinin yerine kullanılır. Bu durum Propp'un "Bir masalı oluşturan parçaların hepsi hiçbir değişikliğe uğratılmadan başka bir masala aktarılabilir" (Propp, 1987: 17) tezine örnek teşkil eder. Her iki terimin birbirlerinin yerine kullanılması terminolojik açıdan yanlış anlaşılmalara sebebiyet verir. Bu nedenle *halk masalı* ve *peri masalı* birbirlerinden ayırmak ve tarihsel farklılıklarını ve karakteristiklerini sınıflandırmak gerekir. Halk masalı, yapısı, karakterleri, konusu ve yaşı ile peri masalından farklıdır. Halk masalında karı, koca, köylüler, ahlaksız hırsız, nadiren doktor, avukat, rahip, vaiz gibi aşına olunan dünyanın karakterleri yer alır. Halk masalının tipik konusu bir insanın diğer bir insanın parasını, eşyasını ve onurunu çalmasıdır. Daha ötesi, halk masalı genellikle mutlu sonla bitmez (Bottingheimer, 2009: 4). Oysa peri masalının genel olarak mutlulukla biten sonu, okurunun yüzünde kocaman bir gülümseme bırakır. Peri masalı ile ilişkilendirilen diğer bir tür ise olağanüstüdür. Tzvetan Todorov, *Fantastik: Edebi Türe Yapısal Bir Yaklaşım* adlı çalışmasında; peri masallarının çoğunlukla olağanüstü türü ile ilişkilendirildiğini belirtir. Gerçekte peri masalının olağanüstününün bir çeşidi olduğunun altını çizen Todorov, peri masalında doğüstü olayların-ne yüzyıllık uyku, ne konuşan kurt ya da perilerin sihirli güçleri olsun- hiçbir sürpriz duygusu uyandırmadığını imler. Ona göre peri masallarının özelliği, doğüstü konumundan değil, belirli bir yazı anlayışından ileri gelir (Todorov, 2004: 59).

Peri masalı türünün hangi ülkede ortaya çıktığı konusunda tam bir fikir birliği bulunmamaktadır. Bazı kaynaklar peri masalının kökeninin Fransa olduğunu imlese de, türün Alman Romantik Dönemi'ne dayandığına dair ifadeler de bulunur (Bkz. Steinmetz, 2006). Kaynağına inmek gerekir ise; peri masalı, ilk kez 14. Yüzyılda Boccaccio'nun *Decameron*'u yayımlaması ile yazın sahnesine çıkar. Daha sonra peşi sıra peri masalı türünde eserler görülür. Fransız yazar Charles Perrault'un 1697'de *Contes de ma mère l'Oye*'yi (*Anne Kazın Masalları*) yayımlaması ile peri masalı türünden bahsedilmeye başlanır. Alman masal yazarları olan Grimm Kardeşler'in *Kinder- und Hausmärchen* (*Çocuk ve Ev Masalları*) (1812-15) ve Danimarkalı masal yazarı Hans Christian Andersen'in ilk İngilizce çevirisi olan ve 1846 yılında yayımlanan *Fairy Tales* (*Peri Masalları*) eserleri ile birlikte popülerite kazanır (Jones, 2002: 1-2). Bundan sonraki süreçte bu yazarların masalları peri masalı olarak anılmaya başlanır. Bu bağlamda, Nesrin Duman, "Peri Masallarının Orijini" adlı çalışmasında, Grimm's Fairy Tales'(Grimm'in peri masalları) ya da „Andersen's Fairy Tales' (Andersen'in peri masalları) olarak adlandırıldığına ve Türkiye'de Batı kaynaklı olan bu kavramın Türkçeye de yerleştiğini, ister batı ister doğu kaynaklı olsun benzer tipteki hikâyeler için *peri masalı* ifadesinin kullanıldığını belirtir (Duman, 2018: 68-69).

Bazı kaynaklar peri masalının Fransa kökenli olduğunun altını çizse de Jean-Luc Steinmetz, peri masalının çıkış yerinin Almanya olduğunu önerir. Steinmetz, *Märchen* diğer adıyla peri masalının Almanya'da ortaya çıkmasını Alman Romantik Dönemi'ne dayandırır ve

Alman Romantik Dönemi'nde peri masalının gerçek ve tipik anlamda ilk kez görülmesini Herder'e bağlar ve olağanüstünün önemli bir kısmını oluşturan ve peri âlemi ile insan âlemini bir arada yaşatan şeklinde tanımladığı peri masalına ilgi duyan ilk Alman Romantiklerin Goethe ve Novalis olduğunu ifade eder. Goethe'nin *Die neue Melusine (Yeni Melusine)* adlı eserini buna kanıt gösterir. Steinmetz, peri masalına evrensel bir boyut kazandırdığını düşündüğü Novalis'in, peri masalını "bir müzikal fantezi, bir rüzgâr arpının armonik süitleri, doğanın bizzat kendisi gibi olağanüstü şeylerin bütünü" olarak düşündüğünü belirtir. Steinmetz ayrıca, , mavi çiçek izleğinin yer aldığı *Heinrich von Ofterdingen* romanında peri masalı türünün özelliklerinin açıkça görüldüğünü belirtir (Steinmetz, 2006: 61).

İngiliz filolog ve yazar John Ronald Reuel Tolkien, peri masallarının kaynaklarına kadar indiği *Peri Masalları Üzerine* adlı çalışmasında; peri masallarının komik ve gülünesi yapıtlar olmadığını altını çizer. Tolkien'e göre, bir peri masalı, asıl amacı yergi, macera, ahlak veya fantezi olsun, Periler Diyarından bahseden ve onu kullanan bir masal türüne karşılık gelir. Tolkien, Periler Diyarı kavramına en yakın olarak "sihir" kelimesinin karşılık geldiğini niteler. Bu sihrin en çalışkan ve bilimsel sihirbazın kaba aletlerinden çok uzakta, garip bir ruh hali ve gücün sihri olduğunu belirtir ve bu masallardaki başat koşulun masalda bir parça yergi yer alsa bile- sihrin kendisi ile dalga geçilmemesi, aksine ciddiye alınması olduğunu yineler (Tolkien, 1999: 21-22).

Ayrıca Tolkien, peri masallarının aslında çok eski zamanlara ait olduğundan bahseder ve peri masalının yaratımında *buluş*, *miras* ve *yayılma* olarak adlandırdığı üç önemli bağımsız koşulun varlığını sorgular. Tolkien'e göre buluş, üç koşul arasında en önemli, temel ve gizemli olanıdır. Buluş, peri masalının mucididir, onu öyküleyen kişidir. Yayılma, öyküye kaynaklık eden mekândır. Miras ise, insanoğlunun atalarından olan bir mucide rastlamasıdır. (Tolkien, 1999: 34-35).

Tolkien, perilerin yaşadığı ülke ya da bölge olarak tanımladığı Periler Diyarı sakinlerinin sadece periler ve elflerden oluşmadığını savunur. Cüceler, cadılar, ifritler, devler, ejderler ve başka bir sürü şeyi de barındırdığını dile getirir (Tolkien, 1999: 20). Emrah Doğan, "Türk Sinemasında Masal Uyarlamaları ve Vladimir Propp'un Halk Masalları İşlevlerinin Pamuk Prenses Ve Yedi Cüceler (1970) Filminde Çözümlemesi" adlı çalışmasında, olağanüstü durum ve olayları yine olağanüstü kahramanlara bağlayarak anlatan masalların, iyilik-kötülük, doğruluk-haksızlık-adalet-zulüm, alçakgönüllülük-kibir gibi ikircikli bir tarzdaki anlatım biçimleri olduğundan bahseder. Doğan, masalarda karakterlerin ulaşılması güç durumların üstesinden gelmesinin, yer ve zaman kavramlarının belirsizliğinin ve toplumun her tabakasından ve toplumsal gerçeklikte yaşaması imkânsız cinler, periler, devler gibi karakterlerden oluşmasının ve hatta hayvanlara insan karakterleri yüklenip konuşturulmasının toplumsal gerçekliğin zıttı bir duruma karşılık geldiğini ve masalarda pembe bir gerçeklik sunulduğunu belirtir (Doğan, 2018: 56). Peri masallarında olağanüstü koşullarda yer alan peri, cadı, ifrit, cüce, dev, ejderha ve elf gibi tüm karakterler, okura gerçek yaşamında karşılaşmasının imkânsız olduğu, büyülü bir atmosfer sunar. Başka bir ifade ile "*peri masalları yardımsever figürleriyle, asil kral ve kraliçeleriyle popüler olsa da, aynı zamanda cadılar, canavarlar, troller ve diğer korkunç yaratıklarla da doludur. Bazı masal uyarlayıcıları, birçok çocuğun özellikle hikâyenin geçtiği güvenli ortamındaki tehlikeli durumlardan keyif aldıklarını unutarak masallardaki korku, kötülük ve şiddeti minimize ederler*" (Duman, 2018: 71).

Tolkien'in peri masallarını modernleşme hareketi olarak betimlemesinin nedeni; modern çağ okurunun peri masallarında yer alan büyülü atmosferden heyecan duymasıdır. Kuşkusuz masalın okurda yarattığı bu etki, masalın kolektif bir bilinç ürünü olmasından kaynaklanır. Ahmet Sarı ve Cemile Akyıldız Ercan, *Masalların Psikanalizi* adlı çalışmalarında, masalın kolektif bilinçdışına olan hizmetinden şu şekilde bahseder: "*İnsanlık tarihini oluşturan tüm verilerin, kültüre ait verilerin, uygarlığı uygarlık yapan verilerin insan belleğinden, zihninden çıktığı dikkate değerdir. Kökende bir masal, anlatanın, bir anlatıcının her zaman olduğu bu tarz kültür kuruculuk eylemlerinde anlatıcı (narratör) ister sözlü, ister yazılı bir*

metnin taşıyıcılığını yapsın, zihninde yer etmiş bu kültür arketipini, kültürü kültür yapan şeyi bir şekilde anlatımlarıyla insanlara aktarır” (Sarı ve A. Ercan, 2008: 29). Alıntı, kültür öğelerinin masallar yoluyla insanın zihnine kodlandığına dikkat çeker. Analitik psikolojinin kurucularından olan Carl Gustav Jung’un, insanoğlunun binlerce yıllık deneyimlerinin katmanlaşarak, sonrasında gelen her nesle kodlandığını belirttiği *kolektif bilinçdışı* kavramı, masalların sözlü ya da yazılı olsun her nesilde aynı kültürel farkındalık oluşturduğu düşüncesini kanıtlar niteliktedir. Ali Osman Öztürk, “Oğuz Tansel Masallarının Derin Kökleri Üzerine Bir Örnek Mavi Gelin Masalı” adlı çalışmasında masal hakkında “*Masallar sözlü kültürün ürünüdür çoğu kez. Batı’da ilk kez 19. yüzyılda Romantik dönemde Grimm Kardeşler Jacob (1785-1863) ve Wilhelm (1786-1859) masalları derliyorlar. Bu iki akıllı, bilge ve çalışkan insan sayesinde Batı masalları derleniyor ve bugün bildiğimiz çoğu masal onların sayesinde bize ulaşıyor. Doğu’da bizler sözlü kültürün ürünleriyiz. Anadolu’da sayısız masal anlatılır ve bu masallar yaşadıkları konum gereği çok kültürlüdür*” (Öztürk, 2017: 316) şeklinde bir açıklama yapar. Alıntı, masalın çok kültürlü yapısına gönderme yapar.

Bruno Bettelheim *Büyünün Yararları-Peri Masallarının Anlam ve Önemi* adlı çalışmasında yer alan “Masal-Mit (İyimserlik-Kötümserlik)”adlı yazısında, Jungcu ruhçözümlemecilerin “*bu öykülerdeki kişilerin ve olayların, ilk örneksel ruhbilimsel olgulara uyum sağladıklarını, böylece bu olguları temsil ettiklerini ve daha yüksek bir benlik düzeyi elde etme gereksinimini -kişisel ve irksal bilinçdışı güçler kişi için ulaşılabilir oldukça sağlanan bir içsel yenilenmeyi simgesel olarak gösterdiklerini vurgula*” (Bettelheim, 1999: 90, İçinde: Sarı ve A. Ercan, 2008: 23) dıklarından bahseder.

3. Ludwig Tieck: *Elfler*

Alman Romantik Dönemi’nin önemli yazarlarından olan Ludwig Tieck’in, 1812 yılında “*bir kısmı daha önce yayınlanmış olan masal, hikâye, dram ve novellerini üç cilt*” (Aytaç, 1983: 237) halinde yayımladığı *Phantasia* adlı eserinin birinci cildinde yer alan *Die Elfen (Elfler)* masalı, merkeze Marie adlı küçük bir kız çocuğunu alır. Marie’nin ailesi yaşadıkları bölgenin kontunun sahip olduğu topraklarda, otları biçen işçileri denetleme işiyle meşguldür. Ailesi işe gittiğinde yalnız kalan Marie vaktinin çoğunu, komşunun oğlu olan yegâne arkadaşı Andres ile oyun oynayarak geçirir. Marie ile Andres’in en çok zevk aldıkları oyun, evlerinin yakınında bulunan alanda koşup yarış yapmaktır. Marie’nin ailesi Andres’e kendi evlatları kadar güvenir, fakat anne Brigitta’nın tek bir endişesi vardır, o da çocukların evlerinin yakınında bulunan ormanlık alana gitmeleridir. Bu yüzden tarlaya gittikleri her gün Marie ve Andres’i: “*Evden fazla uzaklaşmayın ve sakın ha ormana girmeyin; babayla ben tarlalara gidiyoruz*” (Tieck, 2004: 6) şeklinde uyarır. Nitekim derenin karşısında bulunan bölge oldukça tekinsizdir. Orada kimin yaşadığı konusunda hiçbir bilgi sahibi olmayan halk, yıllardır kendi aralarında farklı hikâyeler anlatır. Dışarıdan oldukça kurak ve ıssız görünen bölgede, son derece tehlikeli insanların yaşadığına dair bir düşünce yaygındır.

Ailesi tarlaya gittikleri bir gün yalnız kalan Marie, Andres ile birlikte ormanın içine doğru koşmaya başlar. Marie, rakibini yenmek için derenin etrafından dönmeyi yeğler, çünkü küçük kız oraya doğru yönelmenin kestirme olabileceğini düşünür. Koşarken önüne bir köpek çıkar. Önceleri köpek konusunda tedirginlik yaşayan Marie, zamanla köpek ile oynamaktan hoşnut olmaya başlar. Öyle ki derenin karşı tarafına geçip, annesinin kendisini kesinlikle yaklaşmaması konusunda uyardığı bölgeye girdiğinin farkına varmaz. Dışarıdan oldukça kurak ve bakımsız görünen bölge, gerçekte eşsiz bir tabiata sahiptir. Küçük kız daha önce böylesine mükemmel bir yer görmemiş olmanın şaşkınlığı içerisinde. Üstelik etrafta pırıldayan güzel çocuklar oyun oynamaktadır. Marie şaşkınlık içerisinde etrafı izlerken, yanına son derece sevecen küçük bir çocuk yaklaşır. Adı Zerina olan çocuk, Marie ile yakından ilgilenir ve bu eşsiz güzellikteki bölgeyi gezdirmeye başlar. İki küçük çocuk arasında kuvvetli bir bağ oluşur. Yaptıkları gezinti esnasında Marie, hayatı boyunca hiç tecrübe edemeyeceği oranda olağanüstü deneyimler yaşar. Sonsuza kadar yaşamak istediği bu bölgede, geçirmek zorunda olduğu zaman kısıtlıdır, çünkü kral bölgeyi ziyaret etmek üzere haber göndermiştir ve bir ölümünün orada

yaşamaları mümkün değildir. Bir günden daha az sürede orada bulunan Marie, kendisine verilen tılsımlı bir yüzük sayesinde yaşadığı yere döner.

Geri döndüğünde hiçbir şey bıraktığı gibi değildir. Evine girdiğinde ailesinin oldukça değiştiğini fark eder. Ailesi de ilk başta Marie'yi tanımaz. Marie büyümüş ve çok güzel bir genç kız olmuştur. O anda Marie, kaybolmasının üzerinden yedi yıl geçtiğini anlar. Zerina'nın diyarında geçirdiği saatler, nasıl olur da yedi yıla eş değerdir? Bu durum Marie için anlaşılabilir olur. Marie, Zerina'ya gördükleri konusunda kimseye bir şey söylememeye söz vermiştir. Bu nedenle, koşarken kaybolduğunu ve iyi bir ailenin kendisine yedi yıl boyunca baktığını anlatır. Marie güzelliği ve yeteneği ile herkesin dikkatini çeker. Genç kız, sihirli bir değnek değmişçesine yetenekler ile donatılmıştır. Kendisi gibi büyüyen, serpilen Andres ile evlenen Marie, çocukken yaşadığı olağanüstü deneyimin etkisinden sıyrılır ve normal hayatın akışı içerisinde yaşamına devam eder. Bir kız çocuğu dünyaya getirir ve adını Elfriede koyar. Elfriede, normal bir bebekten beklenemeyecek ölçüde hızlı gelişim gösterir. Bir yaşı dolmadan akıcı bir şekilde konuşur, çok erken yürür. Dikiş de dâhil olmak üzere tüm ihtiyaçlarını kendisi görür. Elfriede açısından daha ilginç olan ise, annesi ve babası başta olmak üzere, hiç kimse ile iletişim kurmak istememesidir. Oldukça yalnız olan küçük kız, tüm gününü evlerinin arkasındaki bahçede geçirir. Bir gün Marie, Elfriede'nin üzerini değiştirirken çok değerli bir kolye taktığını görür. Marie kolyeye aşinadır, çünkü kolyeyi, küçükken esrarengiz bölgede yaptığı gezi sırasında görmüştür. Bu durumdan şüphelenen Marie, Elfriede'yi takip etmeye başlar. Küçük kız arka bahçeye yöneldiğinde onu gizlice gözler ve arka bahçede Zerina'yı görür. Kızı Zerina ile konuşmaktadır. Artık yetişkin olan Marie, kendisinin de yaşadığı bu deneyimini ve Zerina'ya verdiği sözü unuttur ve olanları Andres'e anlatır. Böylece Zerina ölümlülere güvenmemesi gerektiğini acı bir şekilde öğrenir. Kral, bu duruma çok sinirlenir ve derenin karşısında yaşayan halkını toplar ve bölgeden sürgün eder. Eşsiz güzellikteki bölge, şimdi gerçekten kurak ve kimsesizdir. Bu duruma çok içerleyen Elfriede, bir çiçek gibi solar ve ölür. Sebep olduğu trajedi karşısında vicdan azabı çeken Marie de kızının ardından yaşama veda eder. Bu hali ile *Elfler* masalı, mutlu sonla biten birçok türdeşinden ayrılır. Tieck, masalını mutsuzluk, trajedi ve ölüm ile tamamlar. Özet şeklinde anlatılan masal, çalışmanın sonraki bölümünde peri masalı türünün özellikleri ve peri masalında yer alan karakterler bağlamında irdelenecektir.

4. Ludwig Tieck'in *Elfler* Adlı Masalının İncelenmesi

4.1. Marie Elf Diyarı'nda

Ludwig Tieck'in *Elfler* adlı masalını, peri masalı türü ile ilişkilendirebilecek ilk ve belki de en belirleyici ölçüt, Marie'nin olağanüstü deneyimlerini yaşadığı derenin karşı tarafındaki karanlık bölgedir. Zerina'nın Marie'nin kim olduklarına dair yönelttiği sorusuna karşın, elf oldukları yanıtını vermesi ile Marie'nin yaşadığı gerçek dünyanın hemen yanı başında konuşlanan doğüstü bir dünya olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Elf Diyarının-ki Zerina'nın, elf olduğu itirafından ve Tolkien'in Elf Diyarı kullanımından sonra yaşadıkları bölgeye Elf Diyarı demek mümkündür- sakinlerinin elfler, periler, cüceler, duvar halısında dans eden ateşten figürler, kuşları andıran kanatlı bekçiler olması, ele alınan masalın, peri masalı türünün tipik karakterlerine sahip olduğunu kuvvetlendirir.

Elf Diyarı, dışarıdan kurak, çorak ve kimsesiz gibi görünür. Masalda yer alan: *"Dünyanın en güzel, en renkli bahçesinin içindeydi; laleler, güller ve zambaklar renk renk ışık saçmaktaydı adeta; mavi ve altın sarısı-kırmızı kelebekler çiçeklerin arasında kanat çırpıyor, meyve ağaçlarına asılı parlak kafeslerde rengârenk kuşlar cıvı cıvı ötüyordu; ve çocuklar... Beyaz kısa elbiseler içinde, sarı saçları rüzgârda dalgalanan, gözleri ışıltılı çocuklar... Neşeye gülüp oynamaktaydılar; bazıları küçük kuzularla oynuyor, bazıları kuşları besliyor, ya da çiçek toplayıp birbirine veriyorlardı, ve bazıları da kiraz, üzüm ve kırmızı kırmızı kayısılardan yemekti. Görünürde hiçbir kulübe yoktu. Bunun yerine kocaman, çok güzel bir ev vardı"* (Tieck, 2004: 11-12) betimlemesi, bölgenin tabiat olarak her ne kadar eşsiz güzellikte olsa da,

insanlara kapalı bir alan olduğunun altını çizer. Alıntı, Tolkien'in Elf Diyarının görünmezliğini yabancı bir çuhaçiçeğinin ardında saklanmaya ya da bir otun ince uzun yaprağının ardına gizlemeye dönüştüren bir modernleşme (Tolkien, 1999:15) olduğu düşüncesine örnek teşkil eder.

Tarlaya denetime giderken Brigitta ve eşi Martin'in arasında geçen diyaloglar, bu duruma örnek teşkil eder. Martin'in eşi Birgitta'ya yönelttiği: “*Dönüp bir baksana, böylesine canlı bir manzaranın ortasında ne kadar da karanlık ve iç karartıcı duruyor; rengi soluk köknar ağaçlarıyla arkalarındaki dumanlı kulübeler, harap olmuş ahırlar... Oradan geçerken bile hüzünlü akıyor*” (Tieck, 2004:8) şeklindeki cümle, Elf Diyarının insanların gözünde ne denli karamsar bir imaj yarattığının göstergesidir. Brigitta'nın “*insan oraya yaklaşıncı kederleniveriyor, hem de ortada hiçbir şey yokken. Orada ne tür insanlar oturuyor olabilir acaba? İçlerinde şeytani duygular taşır gibi neden kendilerini bizlerden ayırıyorlar?*” (Tolkien, 2004: 8) şeklindeki sözlerinin devamında dile getirdiği: “*Belki sadece utançlarından fakirliklerini saklamak isteyen zavallı insanlardır. Bundan dolayı kimse onları suçlayamaz; sorun şu ki, kiliseye gitmiyorlar, nasıl yaşadıklarını, neyle geçindiklerini kimsecikler bilmiyor; küçük bahçeleri tamamen çorak, onları beslemesi mümkün değil; ve hiç tarlaları yok*” (Tieck, 2004: 8-9) düşüncesi ise, Elf Diyarı sakinlerinin, derenin karşı tarafında yaşayan komşuları ile aralarına keskin bir mesafe koyduklarının ispatıdır. Bu mesafenin sınırlarını hiçbir suretle bozmayan Elf Diyarı sakinleri, ölümlüler ile yakın ilişkiler kurmamakta ısrar ederler. Derenin karşı tarafında yaratılan bu gizem, insanlar açısından büyük merak uyandırır. Brigitta ve Martin arasında geçen “*dediklerine göre eski, yırtık pırtık giysiler giyen bu kadınların kucaklarında a en az kendileri kadar pis ve çirkin çocuklar vardı; ve de evin etrafında koşuşturan köpekler... Hatta bir gece, derenin üstündeki köprüden geçip kulübeye giren dev gibi bir adam görülmüştü ve karanlıkta hareket eden türlü türlü şekiller...*” (Tieck, 2004: 9) şeklindeki diyalog, aslında bazılarının bölgeye yaklaşma teşebbüsünde bulunduğu ve gördükleri karşısında tereddüt duyduklarına işaret eder. Doğaüstünün, yetişkin bir bireyin mantık sınırlarını aşması durumuna örnek teşkil eden bu durum, diğerleri tarafından şehir efsanesi olarak kabul görür. Anlatıdaki en dikkat çekici detay, küçük bir kız çocuğu olan Marie'nin Elf Diyarı tasviri ile bölgeye bakmaya cesaret gösteren yetişkinlerin anlattıklarıdır. Elf Diyarı, gizli kapılarını yalnızca çocuklara açmaktadır. Marie ve kızı Elfriede'yı özel kılan, Marie'nin Elf Diyarı'nı bizzat ziyaret etmesi, Elfriede'nin ise küçük elf Zerina tarafından ziyaret edilmesi farkı dışında, bu olayları yaşadıklarında çocuk yaşta olmalarıdır. Alman masal derlemecileri Grimm Kardeşlerin *Hänsel und Gretel* (*Hansel ve Gretel*) ve *Rotkäppchen* (*Kırmızı Başlıklı Kız*) masallarında, Danimarka'lı masal yazarı Hans Christian Anderson'un *Den Lille Pige med Svovlstikkerne* (*Kibritçi Kız*) masalında olduğu gibi, Ludwig Tieck de *Elfler* adlı masalında küçük bir çocuğu başkarakter konumuna getirir. Marie, *Kırmızı Başlıklı Kız* ve *Hansel ve Gretel* örneğinde olduğu gibi, kendisine ebeveynleri tarafından yasaklanan gizemli bölgeye yönelim gösterir. Gizemli, olağanüstü, sihirli, büyü bir bölge, peri masalları açısından başat öğedir. *Kırmızı Başlıklı Kız* masalında insan yiyen kurt, *Hansel ve Gretel*'de ormanda kaybolmuş çocukları şekerden yapılmış evi ile kandıran, onları besledikten sonra pişirip yiyen yaşlı cadı gibi demonik özellikteki karakterlerden farklı olarak, *Elfler* masalında Marie, zararsız, iyi ve sevecen karakterler ile karşılaşır.

Marie, aynı zamanda İngiliz yazar Lewis Carroll'un ünlü romanı *Alice in Wonderland*'ın (*Alice Harikalar Diyarında*) başkarakter Alice ile de benzerlik gösterir. Alice, gördüğü garip (!) bir tavşanın peşinden giderek *Harikalar Diyarına*, Marie ise, Zerina'nın köpeğinin peşine takılarak köknarlarla kaplı derenin diğer tarafındaki Elf Diyarına ulaşır.

Tüm bu ifadeler akıllara, *Kırmızı Başlıklı Kızı*, *Hansel ve Gretel*'i, *Alice*'yi ve *Marie*'yi özel kılan ve bu beş küçük karaktere olağanüstü deneyimi yaşatan tılsım nedir? Sorularını getirir. Bu soruların yanıtı, peri masallarının da dâhil olduğu birçok masalın çocuk okurlara hitap etmesidir. Meryem Nakiboğlu, “Hermann Hesse'nin “Augustus” Masalında Masal Öğeleri Ve Propp'a Göre Çözümlemesi” adlı çalışmasında bu savı destekler ifadeler kullanır.

Nakiboğlu, çocukların gizemli iç dünyalarının en iyi şekilde masallar yoluyla görüldüğünü açıklar. Masallarda sınır olmadığının, dilediğiniz yere dilediğiniz anda gidilebileceğinin, tüm hayvanlarla konuşulabileceğinin, devlerle seyahat edilebileceğinin, perilerle karşılaşabileceğinin, olağanüstü olaylar yaşanabileceğinin altını çizen Nakiboğlu, çocukların, yetişkinlerin ulaşamayacağı gizemlere masallar yoluyla ulaşabileceğini ifade eder. Ayrıca, masalların eğitici özelliklerde olduğunu ifade eder. Masalların, çocukların düş gücünün gelişmesine ve düşünce ufuklarının açılmasına yardımcı olduğunu vurgular (Nakiboğlu, 2016: 243). Benzer olarak, Hikmet Asutay, "Çocuk ve Gençlik Yazınında Fantastik Kavramı" adlı çalışmasında; çocuk için bebeklikten başlamak üzere, gerçek ile düş arasındaki sınırın yok denecek kadar geçişken olduğunu ve çocukların her iki boyutu da algıladığını imler. Çocukların henüz soyut kavram bilinci oluşmadığından bahseden Asutay, bu nedenle hayal ürünü olan her bir şeyin çocuk açısından, duyularıyla ulaşılabilen nitelikte olduğunu belirtir. Çocuğun oyun ile gerçeği büyüdükçe ayırt ettiğinin, gerçek ile oyunun sınırlarını belirleyebildiğinin, ayırımı yapabildiğinin altını çizer (Asutay, 2014: 642). Bu bağlamda, Marie'nin çocuk iken yaşadığı olağanüstü deneyimi, büyüdükçe unutmaması, onun geniş hayal dünyasından sıyrılarak giderek gerçeklik algısına daha da yakınlaşmasından kaynaklanır. Bu durum, okurda Marie'nin yaşadıklarının gerçek olduğu veya onun çocuk iç dünyasının ürünü olduğu konusunda ikircikli bir tereddüt yaratır. Fakat bir peri masalının gerçekliğe ne oranda yakın olduğu şüphesine karşı olarak Tolkien, gerçek bir peri masalının, doğru sunulması gerektiğini önerir. Peri masalının mucizeler ile uğraştığını belirten Tolkien, içinde geçen tüm öykünün uydurma ya da hayal ürünü olabileceğini akla getirecek herhangi bir çerçeve ya da mekanizmanın hoş görülemeyeceğini imler (Tolkien, 1999: 26). İşte bu noktadan hareketle Tieck, okuruna kurguladığı peri masalının gerçekliğini sorgulatma imkânı vermez ve devreye diğer bir çocuk karakter olan Elfriede'yi sokar. Elfriede'yi da Zerina ile dost kılar. Zerina ile ikinci kez karşılaşan okur, okuduklarının hayal ürünü olabileceği konusundaki endişelerinden sıyrılır.

4.2. Küçük Elf Zerina

Elf, peri masallarında çoğunlukla kullanılan bir kavramdır. Elf kavramı İskandinav, Anglo Sakson, Galler, Kelt, İskoçya, İrlanda mitolojilerine, Cermen, Afrika ve Norveç halk kültürlerine kadar uzanan geniş bir yelpazede yer alır. Kuzey kültürüne ait olan bu yaygın halk inancı figürü, bölgelere göre farklı kelimeler şeklinde kullanılır. Álfir, Álf, Alb, Elb, Elf, Elfen (çoğul), Elfín, Ellyll, Ellyllon (çoğul), Elv, Elves (çoğul), Ylf, Ylfe (çoğul) bu kullanımlardan bazılarıdır.

Theresa Bane, mit, efsane ve folklordaki yaratıklar ve canavarlar üzerine yaptığı ansiklopedik derlemesinde; elf kavramının varyasyonları olarak ayrıca Fary, Fay, Frée, Huldrafolk, Mannikin, Ouph ve Wight kelimelerini önerir. Bane, elf kavramının mitolojiler ve folklorda ne şekilde kullanıldığına dair ayrıntılı bir çalışma sunar. Tanımında elf kelimesini kullanan Bane, onun, içerisinde cücelerin ve trollerin bulunduğu peri halkının geniş bir kolunu kapsayan ve *peri* kelimesi ile yer değiştirebilecek özellikte olan genetik bir kelime olduğunu savunur. Bane, elf kavramının İngiltere'de evcil ve kırsal elfler olmak üzere iki farklı sınıfa ayrıldığını belirtir. Evcil elfler, insanlar ile birlikte onların çiftliklerinde ve evlerinde yaşayan ev perisi olarak görülürken, kırsal elfler mağaralarda, tarlalarda, dağlarda ve kırsalda yaşar. İskandinav mitlerinde elfler, *Light Elves* (Işık Elfleri) ve *Dark Elves* (Kara Elfler) olarak, tıpkı İngiliz folklorunda olduğu gibi iki sınıfa ayrılır. Cermen ve İskandinav folklorlarında elfler, *Huldrafolk* olarak da adlandırılır. Önceleri toprağa doğurganlık getiren ölümlerin ruhları olduğuna inanılırdı. Sonraları ise, küçük, insansı varlıklar olarak gelişim gösterir ve güzel olanlar *Işık Elfleri* olarak kabul görmeye başlar. Çirkin olanlar ise kara ya da *Kara Elfler* olarak ifade edilir. İskoçya perileri insan boyutundadır ve *Elves* olarak adlandırılır. Yaşadıkları yerin adı *Elfame*'dir. Galler folklorunda ise elfler, *Ellyllon* olarak adlandırılır. *Ellyllon*'lar cehennem mahkûmu olan ve cennete girmelerine izin verilmeyen, antik dönemin ruhlarıdır ve daha yüksek bir konuma erişmelerine izin verilene dek, kıyamet gününe kadar insanlar arasında yeryüzünde

dolaşma ile cezalandırılmışlardır. Afrika'daki elfler ise mevsimlik perilerdir ve doğa perileri ile oldukça benzerlik gösterirler (Bkz. Bane, 2015: 117).

Richard Cleasby ve Gudbrand Vigfusson, *An Icelandic-English Dictionary (İzlandaca-İngilizce Sözlüğü)* adlı çalışmalarında, *Álfr* kelimesine gönderme yapar. İngilizce'de *elf* ve *elves* kelimelerinin kullanımına dikkat çeken Cleasby ve Vigfusson, Sheakespeare'in sonelerinde *peri* olarak kullanıldığını örnekler. Almanca'daki *Alb* ve *Elfen* kelimelerine gönderme yapar. Goethe'nin ünlü şiiri *Erlkönig*'in adının Danca'daki *Ellekonge* ve *Elverkonge (Elf Kral)* kelimelerinden türetildiğini ifade eder. İskandinav mitlerinin en eski kaynağı olan Edda'daki mitsel kullanımını dile getiren Cleasby ve Vigfusson, *Ljósálfar (Işık Elfleri)* ve *Dökkálfar (Kara Elfleri)* kullanımından bahseder. Elflerin yurdunun Edda'da *Álfheimar (Elf Yurdu)* olarak geçtiğini belirtir (Cleasby and Vigfusson, 1874: 42).

Sir Walter Scott, İngilizce'deki elf kavramının prototipinin İskandinav mitlerinde yer alan *duergar (cücelere verilen isim)* kavramında aranmasını önerir. İzlanda Saga'larının en erken dönemlerinde ve Edda'da, kayalık dağlarda yaşayan ve bazı açılardan insan doğasına yakın, kuzey ulusuna bağlı bir cüce ırkına olan inanıştan bahseder (Mallord and Turner, 2007: 255). Bu bağlamda, İskandinav mitlerinde elfler, cüceler, nornlar, cadılar ve valkyrieler ile birlikte Tanrılar sınıfının altında yer alır (Page, 2009, s. 12) ve yeryüzünün derinliklerinde yaşayan *Kara Elfleri* ile *Álfheim* denen bölgede yaşayan *Işık Elfleri* olmak üzere iki tür elf bulunur (Page, 2009: 110).

Tolkien ise, elf sözcüğünün türetilmesini bir İngiliz düşünürü dayandırır. Tolkien'e göre; İngiliz düşünür, *ylfe*, bilindik haliyle elfler sözcüğünü, Kabil'in Adem'in soyundan gelmesinden türetmiştir (Tolkien, 1999: 25).

Elf kavramı, birçok ülkenin mitolojisinde ve folklorunda yer alsa da bugünkü popülaritesini İngiliz yazar, filolog ve Anglo-Saxon Dili ve Edebiyatı profesörü John Ronald Reuel Tolkien'in (J.R.R. Tolkien) eserlerine borçludur. 1937 yılında yayımladığı *The Hobbit* adlı eseri ile elf ırkının da yaşadığı Orta Dünya'yı oluşturmaya başlayan Tolkien, *The Hobbit*'in devamı olan 1954 yılında yayımladığı *The Lord of the Rings (Yüzüklerin Efendisi)* trilojisi ile "modern fantezi türünün oluşmasında büyük bir katkıda bulunur" (Senior, 1995: 62) ve geniş ölçüde bir okur kitlesine ulaşır. 1977 yayımlı *Silmarillion* ve 1910'un sonlarında yazmaya başladığı ölümünden sonra oğlu Christopher Tolkien'in editörlüğünde 2007 yılında yayımlanan *The Children of Húrin (Húrin'in Çocukları)* eserleri ile oluşturduğu Orta Dünya'nı okurun hizmetine sunar. Orta Dünya'nın doğası ve canlıları kadimdir; geçmişleri dünyanın yaratılışına kadar uzanmaktadır. İlk doğanlar olarak da adlandırılan elf halkı ölümsüzdür; ancak başka birisi tarafından öldürülebilirler. Cücelerin ve insanların ömürleri ise yüzlerce yıl sürebilmektedir. Tolkien'in kadim doğa anlayışını en iyi ağaçlar ve ormanlar yansıtmaktadır (Eryılmaz, 2018: 103). Tolkien'in yarattığı Orta Dünya'da elf ırkı önemli bir yere sahiptir. İnsanların aksine elfler, ölümsüz bir ırk olarak tasvir edilir. Bir elf öldüğünde, ölümsüzlük ülkesinde yeniden doğar. Elfler, vücut olarak harika bir yapıya sahiptir. Ortalama bir insandan daha büyük, daha hızlı ve daha çeviktir (Warmer, 2012). Ayrıca Tolkien, elf ya da peri olsun mini boyutlardaki yaratıkların asıl olarak İngiltere'deki fantazinin gelişkin bir ürünü olduğundan bahseder (Tolkien, 1999: 15).

Ludwig Tieck'in *Elfleri* adlı masalını, elf kavramı açısından önemli kılan şey yazıldığı tarih ve dönemdir. *Elfleri*, Tieck'in birçok romantik yazarın ele aldığı *Kunstmärchen* (sanatlı, yazarı belli olan masal) türü ile yazdığı *Phantasia* eserinin içerisinde yer alır. Masalın adını oluşturan ve masalın kurgusunda da önemli yere sahip olan elf kavramından, Tieck tarafından Tolkien'den yaklaşık yüz yıl önce *Húrin'in Çocukları* eserinin 1910'un sonlarında yazılmaya başlandığı düşünülürse- 1812 yılında bahsedilmiştir. William Shakespeare'in sonelerinde elf kavramına rastlanılsa da, Shakespeare yan karakter olarak kurguladığı elf figürünü, peri anlamında kullanır. Bir tür olarak elf kavramından bahsedilmesi, belki de ilk kez Ludwig Tieck tarafından gerçekleştirilmiştir.

Elfler masalında, Marie tesadüfen gittiği Elf Diyarında, parıldayan ve “aralarında en sevecen ve en güzel olan” (Tieck, 2004: 14) Zerina ile yakınlaşır. Bu yakınlaşmayı sezen ışıldayan cübbesi içerisinde bir kadın onlara doğru yaklaşır ve “küçük kız burada sadece kısa bir süre kalabilir; ayrıca bunun için önce benden izin alman gerekirdi” (Tieck, 2004: 14) cümlesini sarf eder. Bu sözler elflerin leydisine aittir.

Kısıtlı bir süre için leydiden izin alan Zerina ve Marie göl kıyısında gezerken, Marie gölün içerisinde çok sayıda çocuk olduğunu görür ve bu durum “birdenbire, bütün kanallardan ve gölün dört bir yanından yüzerek çocuklar gelmeye başladı; bazıları melisa ve nilüferlerden taçlar takmıştı. Bazılarının başında kırmızı mercan dalları vardı, bazıları da boynuz şeklindeki deniz kabuklarına üflüyordu; neşeli sesler karanlık kıyılarda yankılandı. Aralarında güzeller güzeli kadınlar yüzmekteydi. Çocuklar kadınlara dokunabilmek için birbirleriyle yarışıyor, kadınların omuzlarına ve boyunlarına öpücükler konduruyordu” (Tieck, 2014: 23) cümleleri ile dillendirilir.

Masaldaki kilit nokta Marie'nin Zerina'ya kim olduklarını sorduğunda yaşanır. Zerina'nın “Biz *Elfler*'iz” (Tieck, 2004: 28) cevabı ile Marie, olağanüstü bir dünyada gezmekte olduğunun bilincine varır.

Zerina'nın, kimliklerini Marie'ye itiraf ettikten sonra sarf ettiği “duyduğum kadarıyla Dünyada insanlar bizden bahsediyorlarmış” (Tieck, 2004: 28) cümlesi, Tolkien'in “*elflerin asil olarak ilgilendikleri biz değiliz, bizim de asil ilgi alanımız onlar değil. Kaderlerimiz ayrılmıştır ve yollarımız da çok ender olarak kesişir. Periler Diyarı'nın sınırlarında bile onlarla ancak yolların şans eseri kesişmelerinde karşılaşırız*” (Tolkien, 1999: 21) ifadesine karşılık gelir.

4.3. Sihirli Tohum

Zerina, artık arkadaşı olan Marie'ye etrafi gezdirirken bir ara saraya gider. Geri döndüğünde elinde altından yapılmış bir kutu vardır. “Kutunun içinde parıldayan tozlara benzeyen tohumlar vardı. Küçük elini önce kutuya daldırdı, sonra da çıkarıp havaya kaldırdı ve tohumları yeşil toprağa serpiştirdi. O anda çimenler sanki dalgalanır gibi kımlılandı, ve birkaç dakika sonra topraktan parıl parıl parlayan gül ağaçları fişkırmaya başladı. Ağaçlar hızla büyüdü; ve hemen gonca verdi. Etrafa çok tatlı bir parfüm kokusu yayıldı. Mary de tozdan bir parça alıp serpiştirmişti. Etrafında beyaz leylakların ve en alacalı karanfillerin açtığını gördü. Sonra Zerina'nın bir işaretiyle bütün çiçekler yok oldu ve yerlerinde yenileri açtı” (Tieck, 2004: 16) alıntısı, kutunun sihirli olduğuna vurgu yapar. Sihirli nesnelere, peri masallarında sıklıkla yer alır. Zerina'nın saraydan getirdiği tohum, toprağa atıldığı anda tarif edilemez güzellikteki güllerin, leylakların, karanfillerin açmasını sağlar. Üstelik Zerina, bir işareti ile bütün çiçeklerin yok olmasını sağlar. Yok olan güller yeniden açıp, hayat bulur.

Bu anlatıma benzer bir durum da İngiliz anonim peri masalı özelliği taşıyan *Jack and The Beanstalk*'ta (*Jack ve Fasulye Sırıği*) yaşanır. Yazarı ve ne zaman anlatılmaya başlandığı tam olarak bilinmeyen ve bugün benzer versiyonlarının yazıldığı masal, ilk olarak 1800'lü yılların başlarında yayımlanır. Bunların en bilindiği, Benjamin Tabart'ın Jack ve dev arasındaki maceraları yeniden yorumladığı 1807 yılında yayımlanan *The History of Jack and Bean-Stalk* (*Jack ve Fasulye Sırığının Tarihi*) adlı masalıdır (Hoena, 2016: 107). Masal, genel hatları ile çok fakir olan bir anne-oğul üzerine yoğunlaşır. Jack, bir gün tek varlıkları olan ineğini gezdirirken, yaşlı bir adam ile karşılaşır. Adam elinde sihirli fasulye taneleri olduğunu, fakat karşılığında ineği ona vermesini ister. Jack, bunu kabul eder ve tohumları toprağa eker. Fasulye sıırıği birden yükselip göğe kadar çıkmaya başlar. Jack, fasulye sıırıği ile birlikte çok yüksek bir ülkeye gider, orada başına türlü maceralar gelir ve amansız devi yenip, ülkesine döner ve fasulyenin bereketi ile birlikte annesi ile rahat bir yaşam sürer.

Bir tohumun sihirli olması ve çok kısa sürede bu denli etki göstermesi, olağanüstü ve mucizevi bir durumdur. Bu durum ancak bir peri masalı düzleminde görülebilir. Benzer şekilde *Elfler* masalında da Zerina yere iki çam tohumu atar ve Marie'nin “yukarı doğru hareket

ettiklerini hissetti; ağaçlar altlarında büyük bir hızla yükseldi, yüksek çamlar bir öne bir arkaya dalgalanırken birbirine sıkı sıkı sarılan iki çocuk da alaca karanlığın kızıl bulutları içinde sallandı” (Tieck, 2004: 16) şeklindeki anlatımında yer alan iki çam ağacı, Jack’in fasulye sırıgı gibi yerden yükselmeye başlar. Marie korkunca bunu fark eden bir çocuk bir şarkı söyler ve ağaç yeniden aşağı iner. Küçük çocuğun söylediği şarkı, ağacın yeniden aşağıya inmesi için sihirli bir komut görevini görür.

4.4. Elf Sarayı

Gerek peri masalları gerek ise diğer masal türlerinde olsun, *saray*, masallar açısından önemli bir vurgudur. “Uzak Diyarlarda bir sarayda bir prens/prenses yaşamış” şeklinde başlayan çok sayıda peri masalı ile karşılaşmak mümkündür. *Saray*, bazen hapsedilen bir prensesin, bazen sihirli olayların, bazen de Grimm masallarından olan *Aschenputtel*’deki (*Külkedisi*) gibi bir prenses ile prensin tanışma mekânıdır.

Elfler masalında, Elf Diyarı’nda yer alan saray, kendi içinde çok katmanlı, muazzam ölçüde büyük ve görkemli bir güzelliğe sahip olarak resmedilir. Elf Sarayı masalda: “*Sarayın pirinç kapısından içeri girdiler. Burada çok sayıda sarışın güzel kadın daire şeklinde bir salonda oturmuş en güzel meyveleri yiyip muhteşem görünmez müziği dinlemekteydi. Kubbe tavanda rengârenk çiçek ve ağaç resimleri vardı. Bu çiçek ve ağaçların arasında oyun oynayan küçük çocuklar en zarif duruşlarıyla resmedilmişti. Ve görünmez müziğin tonuna göre de bu resimler renk değiştiriyor, göz alıcı bir şekilde parlıyordu; önce parlak maviler ve yeşiller etrafa ışık saçmaktaydı ve şimdi de bu tonlar parlaklığını yitirerek soldu ve mor tonları canlandı, altın sarısı alev aldı. Sonra da çiçek bahçelerindeki çıplak çocuklar canlanmış gibi göründü. Sanki yakut rengi dudakları nefes alıp veriyordu; öyle ki ara sıra küçük beyaz dişlerinin parladığını ve gök mavisini gözlerinin ışıltadığını görmek mümkündü*” (Tieck, 2004: 18) şeklinde tasvir edilir. Elf Sarayı, içerisinde elfleri, perileri, cüceleri barındıran bir yapıya sahiptir. Peri masalları ya da mitler olsun; elfler, ekseriyetle periler ve cüceler ile ilişkilendirilir ve yakın ırklara sahip olduğunun altı çizilir. O halde hepsi, Elf Sarayı’nda akrabaymış gibi bir arada uyum içerisinde yaşıyor demek yanlış olmaz. Elf Sarayı’nda herkesin bir görevi vardır. Elfler sarayın yerli halkıdır. Cüceler, yer altındaki mücevher odasından sorumludur. Odada yer alan mücevherleri madenlerine göre sınıflandırır. Ateş Oda sakinleri, ateş sularını yar altına yayarak çiçek ve meyvelerin çabuk büyümesini sağlar. Kuşkanatlı saray bekçileri, yabancılara karşı, sarayı korur. Saray öyle huzurludur ki herkes görevini canla başla yerine getirir.

Elf Sarayı’nı değerli kılan diğer bir unsur, yer altı odasında bulunan mücevher odasıdır: “*Pirinç bir merdivenden bir yer altı odasına indiler. Burası altın ve gümüş doluydu. Aralarındaki değerli taşlar renk renk parlamaktaydı. Altın işlenerek çok farklı şekillere sokulmuştu ve renk alıyordu*” (Tieck, 2004: 18-20) cümlelerinden elf halkının zengin ve bolluk içerisinde olduğunu söylemek yerindedir. Mücevher odasında yalnızca değerli eşyalar yoktur, aynı zamanda Marie’nin ülkesine geri dönmesini sağlayan sihirli yüzük, Elfriede’nin boynundaki kolye, Zerina’nın getirdiği sihirli tohum gibi sihirli nesnelere de bulunur.

4.5. Cüceler

Cüceler, tıpkı peri ve elfler gibi peri masallarında yer alan figürlerdir. Tolkien, her ne kadar Orta Dünya evrenini oluşturduğu yapıtlarında elfler ve cüceler arasında geçimsizlik ve husumet kurgulasa da Ludwig Tieck, *Elfler* masalında elfleri ve cüceleri bir uyum içerisinde kurgular. Hatta elfler, cücelere Elf Sarayı’nın hazine bölümünü teslim edecek kadar güvenirlere. Bu güven; “*pek çok küçük cüce bu yığındaki değerli parçaları türlerine göre ayırıp fiçılara doldurmakla meşguldü; kambur, çarpık bacaklı ve uzun kırmızı burunlu diğer cüceler yere kadar eğilmiş, sırtlarındaki dolu keseleri yavaş yavaş taşımaktaydı*” (Tieck, 2004: 20) cümlesi ile özetlenmiştir.

Tieck, masalında peri masalları figürlerinden olan cüceleri sempatik bir tavırla selamlar. İki cücenin telaş içerisinde çalışırken düştüğünü ve Marie’nin onların bu haline güldüğünü

okuyan okur, kafasında iki sevimli cüce tahayyül eder. Bu tahayyül etme durumu, Tieck'in cüce figürünü karikatürize etmesi anlamına gelmemelidir. Zira Maden prensi cüceyi selamlayan Zerina'nın yaşlı prene saygı göstermesi, cücelerin Elf Diyarı içerisinde ciddiye alınan figürler olduğunu imler. "*Aralarında yaşlı buruş buruş küçük bir adam oturmaktaydı. Zerina bu adamı reverans yaparak selamladı. Adam ciddi bir ifadeyle hafifçe başını eğerek Zerina'ya teşekkür etti. Elinde bir hükümdar asası altında da bir taç vardı. Diğer cüceler onu efendileri olarak görüyor ve emirlerine uyuyorlardı*" (Tieck, 2004: 20) cümlesi, cücelere duyulan saygıyı gözler önüne sermektedir.

4.6. Ateşle Dans Edenler

Marie, sarayı gezerken kendini bir anda ateş gibi parıldayan bir salonda bulur. Ateşten oda, gerçekte olamayacak kadar gizemlidir: "*Alev rengi duvar halısı duvarları mor bir ateşle kaplıyordu; gözleri buna biraz alıştığında yabancı, şaşkınlık içinde halıdaki insan suretlerinin neşeyle dans eder gibi bir yukarı bir aşağı hareket ettiğini gördü; bedenleri o kadar güzel, o kadar estetik ki başka hiçbir şey böylesine zarif görünmezdi. Sanki kırmızı kristaldendi bu bedenler, sanki içlerinde akan kan görünür olmuştu*" (Tieck, 2004: 23). Alıntıda yer alan tasvirler, odanın büyümlü güçler tarafından ele geçirildiği kanısını uyandırır. Nitekim bir duvar halısında yer alan bir figürün hareket etmesi olağan, aynı zamanda şahit olan üzerinde büyük korku uyandıracak ve ancak peri masallarında olabilecek bir olaydır.

Marie büyük bir merak ile onların kim olduğunu sorduğunda Zerina, "*onlar da Ateşle yaşıyorlar. Eğer Ateş'ten çıkarlarsa güçlerini kaybeder ve solarlar. Baksana, orada ne kadar da mutlular, nasıl da gülüp eğleniyorlar. Burada yaşayanlar ateşten suları toprağın altından her yere dağıtırlar. Böylece çiçekler, meyveler çabucak gelişir. Bahçelerimizin güzelliği ve bereketi için bu ateşten yaratıklar durmadan çalışırlar ve bundan da oldukça memnunlar*" (Tieck, 2004: 24) cevabını verir.

4.7. Elf Diyarı Bekçileri

Zerina, Marie'ye Elf Diyarı bekçilerini göstermek istediğini söyler. İki küçük çocuk tepeye ulaştıklarında, "*tepede çok sayıda tuhaf şekil duruyordu: yüzleri solgun ve tozlu gibiydi, beyaz baykuşlara benzeyen biçimsiz başları kaba yünden pelerinle örtülmüştü. Başlarının üzerinde tuhaf deriden şemsiyeler tutuyorlar ve kendilerini sürekli olarak büyük yarasa kanatlarıyla yelliyorlardı*" (Tieck, 2004: 26) şeklinde bir sahne ile karşılaşılır. Marie, gördüğü bu tuhaflık karşısında merakına yenik düşer ve Zerina'ya bu tuhaf görünüşlü yaratıkların kim olduğunu sorar. Zerina, iyi kalpli, güvenilir bekçilerimiz olarak tanıttığı yaratıkların, Elf Sarayı'nı korumak adına nasıl uğraş verdiklerinden şu şekilde bahseder: "*Burada durup yelpazelerini sallıyorlar. Böylece bize yaklaşmaya kalkışan herkes soğuk bir endişe hisseder, anlaşılmaz ve açıklanamaz bir korkuya kapılır. Kendilerini örtüyorlar çünkü bunu yapmazlarsa oradaki soğuya ve yağmura dayanamazlar. Ama kar, rüzgâr ya da soğuk hava asla aşağı inip bize kadar gelmez. Burada sonsuz bir bahar ve yaz havası hüküm sürer: eğer tepedeki bu zavallı adamlar sık sık nöbet değiştirmeselerdi kesinlikle ölürlerdiler*" (Tieck, 2004: 26). Bekçiler, tehlikeli olarak gördükleri kişiler üzerinde tekinsiz bir korku hissi uyandırır. Onlar yağmurlu ve karlı tepenin bekçileridir.

4.8. Zümrüd-ü Anka (Simurg)

Zümrüd-ü Anka, Pers mitolojisi kaynaklı mitolojik bir motiftir. Pers mitolojisinde *Simurg* olarak geçen efsanevi kuş motifi, zamanla Doğu mitolojisi başta olmak üzere birçok ülkenin mitlerinde yer almaya başlar. Arap mitolojisinde *Anka*, Türk mitolojisinde ise yeşil olduğuna inanıldığı için *Zümrüdü Anka* ya da *Tuğrul Kuşu* gibi kullanımlara karşılık gelir. Macar mitolojisinde de önemli bir yere sahip olan efsanevi kuş motifinde "*otuz kuşun rengi, büyüklüğü ve özellikleri olduğuna inanılmaktadır*" (Özdağ, 2017: 199).

Deniz Gezgin, *Hayvan Mitosları* adlı çalışmasında, Anka kuşunun düşsel dünyada yaratılmasına ve somut bir varlık olmamasına karşın insanın manevi dünyasında büyük ve

uhrevi anlamlar ifade ettiğinden bahseder. Gezgin, kendi küllerinden var olan Anka kuşunun, dünyada sadece bir tane olduğunun altını çizer (Gezgin, 2007: 20). Zümrüd-ü Anka kuşunun, masalarda mekân olarak sıklıkla geçen efsanevi Kaf Dağı'nda yaşanıldığına inanılır. Ludwig Tieck, masasında efsanevi kuş Zümrüdü Anka'yı Elf Kral'ının geleceğini müjdeleyen habercisi konumuna getirir. Zümrüdü Anka kuşu masalda şu şekilde tasvir edilmiştir: *"Mor ve yeşil tüylerinin arasında yol yol altın sarısı parıltılar vardı; başında dikili duran tüy demetiye bir tacı andırıyor, dalgalandıkça mücevherler gibi ışık saçıyordu. Gagası kırmızı, bacakları parlak maviydi. Hareket ederken bu renkler birbirine karışıyor, göz alıcı ışık oyunları yapıyordu. Bir kartal kadar büyük olan Masal Kuşu şimdi parıldayan gagasını açtı ve yükselip açılan göğsünden en tatlı melodiler döküldü. Ötüşü kara sevdalı bir bülbülünkünden kat kat güzeldi* (Tieck, 2004: 28-29).

Ludwig Tieck, peri masalı formunda kurguladığı masasında, Zümrüd-ü Anka kuşunu tasvir ederken, okura Arap mitolojisinden esinlendiği konusunda ipuçları verir. *Elfler* adlı masalda kuş ile ilgili *"Arabistan'ın ücra bir yerinde, bir ağaçta yaşar. Dünyada o ağaca benzeyen başka bir ağaç yoktur; tıpkı ikinci bir Anka olmadığı gibi. Yaşlandığını hissedince, melisa ve güzel kokulu otlardan bir yığın yapar, onu ateşe verir ve üzerinde şarkı söyleyerek ölür ve sonra güzel kokulu küllerde yeniden hayat bulur ve göğe yükselir, güzelliğinden hiçbir şey yitirmemiştir"* (Tieck, 2004: 29-30) şeklindeki betimlemeler ve eserde Anka ifadesinin geçmesi bu kanıyı kuvvetlendirir.

4.9. Elf Kral

Zerina, Elf leydinin Marie'nin kalması konusunda sert bir tavır takınmasını elflerin insanoğluna karşı geliştirdiği mesafeye ve Elf Kral'ın ziyarete gelecek olmasına bağlar. Marie'nin leydinin uzun süre kalamayacağını bildirmesinin ardından yaşadığı üzüntüye karşılık, Zerina'nın sarf ettiği *"Kral halkını yirmi yıl boyunca, belki de daha fazla, burada tutacak; buradaki iyilik ve bereket uzak topraklara kadar yayılacak; bütün sular ve dereler daha verimli bir hale gelecek, bütün tarla ve bahçeler daha da zenginleşecek, bağlar daha cömert, çayırklar daha bereketli, ağaçlar daha yeşil olacak, hava daha ılık esecek, dolu ürüne zarar vermeyecek, seller tehlike yaratmayacak"* (Tieck, 2004: 30) şeklindeki sözleri, Elf Diyarı sakinlerinin, krallarını büyük bir merak, heves ve umutla beklediklerini açığa çıkarır.

Leydinin Marie hakkındaki çekinceleri onu haklı çıkarır. Nitekim Marie yetişkin olup, anne olduğunda kızı Elfriede'nin Zerina ile arasındaki kuvvetli bağı algılayamaz ve kocasına her şeyi anlatır. Bu Zerina ve Elf Diyarı sakinleri için sonun başlangıcıdır. Elf Diyarı sakinlerinin uyması gereken en önemli kural, kimliklerini gizlemeleridir ve Zerina büyük bir hata yapmıştır ve hatasının cezasını çeker. Marie'nin hiddetli kocası Andres'i elflerin onların velinimetleri oldukları konusundaki ikna çabaları sırasında, Andres kızının sıklıkla gittiği arka bahçeyi gören delikten kızına bakmak için içeriye göz gezdirir. *"Onunla oynayan parıltılı Elf'i görünce şaşırıp kaldı. Ne diyeceğini bilemedi ve heyecandan bir çığlık kopardı"* (Tieck, 2004: 43) şeklindeki cümle, Andres'in deneyimlediği bu olağanüstü görüntü karşısında yaşadığı şokun derecesini gösterir. Zerina için bu durum son derece endişe vericidir. Marie'den sonra başka bir insan tarafından fark edilir. Bu karşılaşma durumu Zerina cephesinde şu şekilde betimlenir: *"Aynı anda yüzü soldu, dehşet içinde deli gibi titremeye başladı. Bu defa bakışları dostane değil kızgındı ama tehditkâr bir işaret ya da davranışta bulunmadı. Elfrida'ya dönüp dedi ki. "Buna engel olamazsın, canım benim; bunlar asla akıllanmayacaklar, sandıkları gibi sağduyulu olamayacaklar." Küçük Elfrida'yı aceleyle ve sinirli bir şekilde kucakladı ve sonra bir kuzgun şeklini alarak kaba ötüşlerle bahçenin üzerinden Köknarlar'a doğru uçuştü"* (Tieck, 2004: 43-44). Bu Elfriede ile Zerina'nın vedalaşması olur ve iki dost birbirini bir daha görmemek üzere ayrılır. Tieck, kuzgun motifini kıyametin habercisi anlamı ile kullanır. Olayın yaşandığı gece, derenin diğer tarafından gürültüler, inlemeler duyulur. Kral, Elf Diyarı sakinlerini başka bir diyara götürür. O gece elfler, periler ve cüceler halk arasına karışır ve deniz yoluyla kaçar. Denizci o geceyi anlatırken Elf, Kral'ı *"sonra tekmeden çok gösterişli bir yolcu indi. Bu, küçük beyaz bir ata binmiş yaşlı bir adamdı ve herkes adamın çevresine toplandı. Atın sadece başını*

görebildim çünkü geri kalanı pahalı parlak kumaşlar ve süslü koşum takımlarıyla örtülüydü: adamın alnında bir taç vardı, öylesine parlaktı ki, adam yaklaştığında güneş sanki orada doğuyor ve şafağın kızılığını gözlerimi alıyor zannettim” (Tieck, 2004: 47) şeklinde betimler. Göç gecesinden sonra derenin karşı tarafı gizemli görünüşünü yitirir. Artık tamamıyla boş ve kimsesiz bir görüntüye sahiptir. Elf Diyarı sakinleri çok sevdiği Elf Sarayı'ndan çok uzakta, tıpkı Zümrüd-ü Anka'nın yeniden dirilmesi gibi başka bir diyarda yeniden hayat bulurlar.

4.10. Elfriede

Marie, çocukken yaşadığı olağanüstü deneyimin anısı olarak kızının adını Elfriede koyar. Elfriede, normal bir çocuk olmaktan çok uzakta sanki büyülü bir varlık gibidir: “Kısa süre sonra küçük Elfrida tuhaf tanrı vergisi yetenekler sergilemeye başlamıştı. Çok erken bir yaşta yürüdü, daha bir yaşını doldurmadan kusursuz bir şekilde konuşabiliyordu ve birkaç yıl sonra o kadar zeki, akıllı ve güzel bir kız oldu ki insanlar ona hayranlık duyup büyük bir saygı gösteriyordu; annesi kızının Köknarlar ardındaki yerde yaşayan küçük ıslıl ıslıl varlıklara benzediği düşüncesinden kendini alamıyordu” (Tieck, 2004: 36). Alıntından da anlaşılacağı üzere, sanki Marie'nin tesadüfen gittiği Elf Diyarının o büyülü ortamı, küçük kızın tüm genlerine işlemiş gibidir. Marie, yedi yıl sonra geri döndüğünde garip ölçüde güzelleşmiştir. Büyümenin getirdiği başka sorumluluklar ile yaşadığı deneyimi unutan Marie, kızı Elfriede'nin olağanüstülüğünü her fark edişinde, Elf Diyarı'ndaki iyi kalpli dostunu anar. Oysa Zerina, ona görünmeden küçük kızının tek dostu olmuştur bile. Bu bağ öyle kuvvetlidir ki, Marie'nin Zerina'nın varlığını kocasına anlattığı hatalı davranışından sonra, Elfriede, dostu Zerina'yı bir daha görmeyecek olması düşüncesi ile solup ölür. “Solarak ölmek”, periler ve elfler için kullanılan bir tabirdir. Elfriede'de tıpkı küçük bir perinin başına gelebilecek bir durumu yaşar ve kederinden solar.

Sonuç ve Öneriler

Gerçek dünyanın katılığının tam ortasına büyülü olanın kolajlanması, gerçekliğin tüm o sorumluluklarından, travmalarından uzaklaşmayı ve bir anlamda ruhsal olarak katarsis yaşamayı beraberinde getirir. Ruhsal olarak katarsis yaşama dürtüsü, Romantik Dönem'in karakteristiğidir. Bu bağlamda, peri masalının bir yazın türü olarak ele alınması Romantik Dönem ile birlikte olur. Özellikle Alman yazınındaki erken Romantik Dönemi yazarları, *Märchen* olarak adlandırdıkları ve peri masalı anlamında kullanılan bir yazın türü geliştirir. Novalis'in *mavi çiçek* izleği, bu tür için en güzel örneklerden biridir.

Alman erken Romantik Dönemi yazarlarından olan Johann Ludwig Tieck, -çalışmada daha çok kullanıldığı için yalnızca Ludwig Tieck olarak ele alınmıştır- yazın tarzı ile dönemin adından söz ettiren yazarlarından biri haline gelir. 1797 yılında yayımladığı *Der blonde Eckbert* (*Sarışın Eckbert*) ile o zamana değin alışılmış yazın tarzının tüm ezberlerini bozar. Tieck, *Kunstmärchen* (sanatlı masal) tarzında -ki *Kunstmärchen* tarzını ilk kullanan yazarın Tieck olduğu konusunda birçok edebiyat kuramcısı hemfikirdir- yazdığı ilk eseri olan *Der blonde Eckbert*'de (*Sarışın Eckbert*), doğaüstüyü, cinleri, perileri ustaca kaleme alır. Karanlık ve kasvetli bir ormanda kahramanları türlü maceralar bekler. Tieck, *Kunstmärchen* tarzında kaleme aldığı 1812 yayın tarihli *Phantasia* adlı serisinde de peri masalı türünde eserler kurgular. İlk cildinde yer alan *Elfler* adlı masalında, ormanın karanlık ve kasvetli bir bölgesini mekân olarak seçer. İçeriden bir cennet güzelliğine sahip olan mekân, dışarıdan oldukça tekinsiz bir izlenim verir. Oysa içerisinde perilerin, elflerin ve cücelerin yaşadığı doğaüstü ve huzurlu bir ortamdır. Tieck *Elfler* adlı masalında, peri masallarında sıklıkla yer alan perilere, elflere, cücelere, ruhani varlıklara yer verir. Sihrin hâkim olduğu bir anlatım ile Tieck, okuruna doğaüstü bir deneyim yaşatır.

Küçük elf Zerina'nın kimliğinin ortaya çıkmasından sonra ortadan kaybolması, Elfriede için sonun başlangıcı olur. Küçük kız üzüntüsünden solar ve ölür. Onu takiben annesi Marie'de yaşama veda eder. Ölüm ve dolayısı ile mutsuz son, mutlu sonla biten diğer peri masallarından farklı olarak, Tieck'in eserlerinde genellikle tasarladığı bir durumdur. Bu durum, masalarda

iyiliğin kazanıp kötülüğün kaybetmesine olan inancı alaşağı eder. Peri masalları, kültürel aktarımlar ile bireylerde kolektif bilinçdışı oluşturmak bağlamında önem arz eder. Nesiller boyunca kodlanan bu olağanüstü deneyimler, bireyin bilinçdışı katmanında her zaman özel bir yere sahiptir. Gerçekliğin baskısı altında ezilen birey, doğaüstü evrende katarsis yaşar. Kötülerin cezalandırıldığı, iyilerin ise mükâfatlandırıldığı bir anlatım, okurun psikolojik olarak rahatlamasına neden olur. Gerçek yaşamda edinemediği bu deneyimi, peri masalı vasıtası ile kazanır. Küçük elf Zerina'nın çok sevdiği arkadaşı Marie'nin ihanetine uğraması, dostu Elfriede'yi bir daha hiç görmeyecek olması, Elfriede ve akabinde Marie'nin trajik ölümü, peri masalının okur üzerinde katarsis oluşturma özelliğine ters düşer.

Ludwig Tieck'in *Elfler* adlı masalını, peri masalı türü ekseninde incelemeye değer kılan unsur ise, elf kavramının ilk kez yazılı ve edebi tarzdaki bir metinde yer almasıdır. Tolkien, kendi Orta Dünyası'nı yaratırken İskandinav mitolojisinden ve Ludwig Tieck'in elf tasvirinden etkilendiğini dillendirir. İskandinav mitolojisinde genişçe yer bulan elf kavramının Tolkien'in *Yüzüklerin Efendisi* trilojisi ile popülerite kazanması, beraberinde kavramın edebi olarak ilk kez Tolkien tarafından kullanıldığı yanlışını getirir. Tolkien'in yarattığı Orta Dünya, kuşkusuz yazın dünyası için yeni bir soluktur. Aynı zamanda çalışma, okuru bu yanlışından kurtarmak, Alman Romantik Dönemi yazarı Ludwig Tieck'in kısa ölçekli masalı *Elfler*'den haberdar etmek ve bu bağlamda sonraki çalışmalara ışık tutmak açısından önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Asutay, H. (2014). Çocuk ve Gençlik Yazınında Fantastik Kavramı, *Türk Dili-Dil ve Edebiyat Dergisi*, CVII (756): 642-652.
- Aytaç, G. (1983). *Yeni Alman Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Bane, T. (2015). *Encyclopedia of Beasts and Monsters in Myth, Legend and Folklore*, Jefferson, North Carolina: McFarland&Company, Inc. Publisher.
- Bettelheim B. (1999). Masal-Mit (İyimserlik-Kötümserlik, İçinde: *Büyünün Yararları- Peri Masallarının Anlam ve Önemi*, (Çev: Sevinç Kabakçioğlu), *Kuram Dergisi*, Kitap:6, İçinde: Sarı, A. Ve A. Ercan, C. (2008). Masalların Psikanalizi, Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Bottingheimer, R. B. (2009). *Fairy Tales: A New History*, Albany: State University of New York Press.
- Cleasby, R. and Vigfusson, G. (1874). *An Icelandic-English Dictionary*, Oxford: The Clarendon Press.
- Doğan, E. (2018). Türk Sinemasında Masal Uyarlamaları ve Vladimir Propp'un Halk Masalları İşlevlerinin Pamuk Prenses Ve Yedi Cüceler (1970) Filminde Çözümlemesi, *Turkish Studies*, 13(23): 53-63.
- Duman, N. (2018). Peri Masallarının Orjini, *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5, Autumn: 67-72.
- Eryılmaz, Ç. (2018). Tolkien'in Yüzüklerin Efendisi Eserinin Çevreci Analizi: Yıkıcı Endüstriye Karşı Kır Yaşamı, *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1/2): 93-118.
- Gebhardt, A. (1997). *Ludwig Tieck: Leben und Gesamtwerk des "Königs der Romantik"*, Marburg: Tectum Verlag.
- Gezgin; D. (2007). *Hayvan Mitosları*, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Hoena, B.A. (2016). *Jack and the Beanstalk: An Interactive Fairy Tale Adventure*, Canada: Capstone.
- Jones, S. S. (2002). *The Fairy Tale*, New York: Routledge.

- Mallord, J. and Turner, W. (2007). *The Poetical Works of Sir Walter Scott, Bart. Volume II*, London: Robert Cadell; & Whittaker & Company.
- Nakiboğlu, M. (2016). Hermann Hesse'nin "Augustus" Masalında Masal Öğeleri Ve Propp'a Göre Çözümlemesi, *Humanitas*, 4(8): 241-255.
- Özdağ, D. E. (2017). Çağdaş Türk Sanatında Gerçek Dışı Kuş Figürleri, *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi/JRES*, 4(1): 17-32.
- Öztürk, A.O. (2017). Oğuz Tansel Masallarının Derin Kökleri Üzerine Bir Örnek Mavi Gelin Masalı, *Turkish Studies*, 12(7): 311-322.
- Page, R. I. (2009). *İskandinav Mitleri*, (Çev: İsmail Yılmaz), İstanbul: Phoenix Yayınevi.
- Propp, V. J. (1987). *Masalların Yapısı ve İncelenmesi*, (Çev: Hüseyin Gümüç), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Sarı, A. Ve A. Ercan, C. (2008). *Masalların Psikanalizi*, Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Senior, W. A. (1995). *Stephen R. Donaldson's Chronicles of Thomas Covenant: Variations on the Fantasy Tradition*, , Kent, Ohio: The Kent State University Press.
- Steinmetz, J.L. (2006). *Fantastik Edebiyat*, (Çev: Hasan Fehmi Nemli), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Stockinger, C. und Scherer, S. (2011). *Ludwig Tieck: Leben - Werk - Wirkung*, Berlin/Boston: Walter de Gruyter GmbH & Co. KG.
- Tieck, J. L. (2004). *Elfler*, (Çev: Tuğçe Bulgin), İstanbul: Altıkırkbeş Yayın.
- Todorov, T. (2004). *Fantastik: Edebi Türe Yapısal Bir Yaklaşım*, (Çev: Nedret Öztokat), İstanbul: Metis Eleştiri.
- Tolkien, J.R.R. (1999). *Peri Masalları Üzerine*, (Çev: Serap Erincin), İstanbul: Altıkırkbeş Yayın.
- Warner, J. (2012). *Die Geschichte von Mitteleerde: Die Inoffizielle Anleitung zu den Sprachen, Menschen und Bücher von Mitteleerde*, Bookcaps Study Guides.

Türkçe Öğretmeni Adaylarının Osmanlı Türkçesi Dersine Yönelik Öğrenen Güçlenmesi Düzeyleri*

Learner Empowerment Levels of Pre-Service Turkish Teachers Towards Ottoman Turkish Course

Dr. Ahmet BAŞKAN¹, Dr. Öğr. Üyesi Hatice ALTUNKAYA²

Öz

Bu çalışmada, Türkçe öğretmeni adaylarının Osmanlı Türkçesi dersine yönelik öğrenen güçlenmesi düzeyleri cinsiyet ve sınıf değişkenleri açısından incelenmiştir. Araştırma, 2017-2018 eğitim-öğretim yılının bahar döneminde Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda öğrenim gören toplam 167 öğrencinin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, katılımcıların Osmanlı Türkçesi dersine yönelik öğrenen güçlenmesi düzeylerinin belirlenmesi amacıyla Frymier, Shulman ve Houser (1996) tarafından geliştirilen, Çakır ve Erdoğan (2014) tarafından Türkçeye uyarlanan "Öğrenen Güçlenmesi Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, cinsiyet ve sınıf değişkenleri açısından öğretmen adaylarının öğrenen güçlenmesi düzeylerinin "etki", "anamlılık" ve "yeterlilik" boyutlarına göre istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılık göstermediği belirlenmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda Türkçe öğretmeni adaylarının Osmanlı Türkçesi dersinde yapacakları faaliyetleri belirleyebildiği ve derste takdir edildikleri, Osmanlı Türkçesi dersinde edindikleri bilgileri ve yerine getirmeleri gereken görevleri anlamlı buldukları, Osmanlı Türkçesi dersi ile ilgili görevleri layıkıyla yerine getirebilme konusunda kendilerine güvendikleri, bu derste başarılı olmak için gerekli niteliklere sahip olduklarını düşündükleri sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Öğrenen güçlenmesi, Osmanlı Türkçesi dersi, Türkçe öğretmeni adayı

Makale Türü: Araştırma

Abstract

In this study, learner empowerment levels of pre-service Turkish teachers towards Ottoman Turkish course was examined in terms of gender and class variables. The research was conducted with the participation of a total of 167 students studying at the Department of Turkish Language Teaching at Ziya Gökalp Education Faculty of Dicle University in the spring semester of 2017-2018 academic year. In the study, "Learner Empowerment Scale" developed by Frymier, Shulman and Houser (1996) and adapted to Turkish by Çakır and Erdoğan (2014) was used in order to determine the level of learner empowerment for the Ottoman Turkish course. As a result of the research, it was determined that the level of the learner empowerment in terms of gender and class variables did not differ statistically according to the dimensions of "impact", "significance" and "adequacy". As a result of the findings, it is found that pre-service Turkish teachers are able to determine the activities they will perform in the Ottoman Turkish course and they are appreciated, they find task meaningful in the course and fulfill the tasks they need to fulfill; they are confident in fulfilling their duties related to the Ottoman Turkish course and the qualities they have achieved.

Keywords: Learner empowerment, Ottoman Turkish course, pre-service Turkish teachers

Paper Type: Research

* Bu çalışma 13-15 Eylül 2018 tarihleri arasında Aydın Adnan Menderes Üniversitesi'nde düzenlenen II. Uluslararası Eğitim Araştırmaları ve Öğretmen Eğitimi Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

¹Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, ahmet.baskan@dicle.edu.tr.

²Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, hatice.altunkaya@adu.edu.tr.

Atf için (to cite): Başkan, A. ve Altunkaya, H. (2019). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Osmanlı Türkçesi Dersine Yönelik Öğrenen Güçlenmesi Düzeyleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3), 808-815.

Giriş

Son yıllarda, okullardaki program geliştirme ve uygulamalarına ilişkin gerçekleştirilen dönüşümler ve bu dönüşümlerin eğitim sürecine yansımaları ile birlikte öğrenci merkezli öğrenme yaklaşımı benimsenmiştir. Bu yaklaşım, ilköğretimden üniversiteye tüm kademelerde öğreneni pasif bir alıcıdan aktif hâle getirmeyi içeren uygulamaları ve kavramları da beraberinde getirmiştir (Çakır ve Erdoğan, 2014). Bu kavramlardan biri de “öğrenen güçlenmesi” kavramıdır.

Öğretmen ve öğrenciler, öğrenmeyi kolaylaştıran yollarla iletişim kurdukları için sosyal etkiyi birlikte ele alırlar. Ancak, bu süreçlerin meydana geldiği mekanizmalar büyük ölçüde incelenmeden kalmaya devam eder. Öğretmen gücünün öğretim çıktıları üzerindeki etkilerini potansiyel olarak değiştirebilecek etmenlerden biri de öğrenen güçlenmesidir (Schrodt ve diğerleri, 2008).

Çalışma hayatında, yönetici-çalışan ilişkileri ile ilgili çalışmalardan (Block, 1987; Senge, 1990) eğitim alanına geçen güçlenme (empowerment) kavramı, kişinin bir işi tamamlamada, bir görevi yerine getirmede içsel bir motivasyon oluşturma sürecini ifade eder (Thomas ve Velthouse, 1990). Öğrenen güçlenmesi, motivasyon temelli bir yapı olarak kavramsallaşmıştır, bu da öğrenci ilgisi ile pozitif ilişkilidir (Weber ve Peterson, 2000; Frymier ve diğerleri, 1996; Thomas ve Velthouse, 1990).

Conger and Kanungo (1988) *öğrenen güçlenmesi* kavramının kişilerin çalıştıkları ortamdaki verimliliklerini artıran faydalı bütünsel bir his olduğunu belirtir. Zimmerman’ın (1990: 73) ifadesiyle, “öğrenen güçlenme düzeyleri yüksek bireyler, yaşamları üzerinde kontrol ve ustalık kazanırlar ve karşılaştıkları sorunları çözmek için bu becerilerden faydalanırlar”. Luechauer ve Shulman (1993) ise, öğrenen güçlenmesi kavramının öğretene ve öğrenen arasındaki hedeflere ulaşmada önemli bir rol oynadığını ifade eder.

Öğrenen güçlenmesi, öğrencilerin olumlu tutumlarının veya içsel motivasyonlarının artmasından fazlasını ifade eder. Çünkü kişisel katılımın ve öz yeterliliğin bilişsel bir inanç durumunu içerdiği için öğrenciler arasında kişisel etkililik duygusunun artmasıyla sonuçlanır (Schrodt ve diğerleri, 2008: 184).

Öğrenen güçlenmesi, kişilerin motivasyon ve başarılarını artırır. Öğrenen güçlenme düzeyleri yüksek olan öğrenciler, sınıf görevlerini yerine getirmek için daha fazla motive olurlar, sınıfta daha yetkin hissederler, gerekli görevleri daha anlamlı bulurlar ve öğrenme süreçleri üzerinde bir etkileri olduğu duygusu taşırlar (Frymier ve Houser, 1999; Houser ve Frymier, 2009: 35). Özetle öğrenen güçlenmesi, kişisel inisiyatif almayı, bir görevi tamamlamadaki sebatı ve öz yeterlilik duygularını arttıran bir dizi motivasyon sürecini ifade eder (Conger ve Kanungo, 1988).

1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmada Türkçe Öğretmenliği lisans programında yer alan Osmanlı Türkçesi dersine yönelik öğretmen adaylarının öğrenen güçlenme düzeylerinin cinsiyet ve sınıf değişkenleri açısından incelenmesi amaçlanmaktadır. Elde edilen verilerden hareketle öğretmen adaylarının Osmanlı Türkçesi dersine yönelik tutumlarına ilişkin verilere de ulaşılabilecektir. Bu sayede, Türkçe öğretmenliği lisans programında öğrenim gören öğrencilerin en çok zorlandıkları derslerden biri olan Osmanlı Türkçesi dersine ilişkin değerlendirmeler yapılabilecektir. Ayrıca bu çalışma, “öğrenen güçlenmesi” kavramının ve bu kavrama ilişkin boyutların eğitimde uygulanmasına ilişkin literatüre katkı sağlayacaktır.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Deseni

Araştırma, “betimsel tarama modeli”ne göre yürütülmüştür. Tarama modelleri, geçmişte ya da hâlen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlardır. Tarama modellerinde araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne kendi koşulları içinde, herhangi bir değiştirme, etkileme çabası olmaksızın tanımlanmaya çalışılır (Karasar, 2015: 77).

2.2. Katılımcılar

Araştırma, 2017-2018 eğitim-öğretim yılının bahar döneminde Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı’nda öğrenim gören toplam 167 öğrencinin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların Türkçe Öğretmenliği lisans programında yer alan Osmanlı Türkçesi I ve Osmanlı Türkçesi II derslerini almış olmalarına dikkat edilmiştir. Katılımcılara ilişkin bilgiler Tablo 1’de yer almaktadır:

Tablo 1. Katılımcılara ilişkin bilgiler

	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf	Toplam
Kadın	6	28	20	56	110
Erkek	9	10	8	30	57
Toplam	15	38	28	86	167

2.3. Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi

Araştırmada, katılımcıların Osmanlı Türkçesi dersine yönelik öğrenen güçlenmesi düzeylerinin belirlenmesi amacıyla Frymier, Shulman ve Houser (1996) tarafından geliştirilen, Çakır ve Erdoğan (2014) tarafından Türkçeye uyarlanan *Öğrenen Güçlenmesi Ölçeği* kullanılmıştır.

Öğrenen Güçlenmesi Ölçeği üniversite öğrencilerinin katıldıkları dersleri anlamlılık, yeterlilik ve etki boyutlarında değerlendirmeye olanak veren bir ölçektir. Ölçeğin orijinali (İngilizce formu), üniversite öğrencilerinin bir ders ortamında yaşadığı öğrenen güçlenmesi düzeyini *anlamlılık*, *etki* ve *yeterlilik* olmak üzere üç boyutlu olarak ölçmeyi amaçlayan 35 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları sonucunda ilgili ölçek Türkçeye uyarlanarak 23 maddeye indirilmiştir. Ölçeğin 3 faktörlü bir yapıya sahip olduğu belirlenmiştir. Ölçeğin Türkçe formunda yer alan “etki” alt boyutunda 10 madde, “anlamlılık” alt boyutunda 7 madde ve “yeterlilik” alt boyutunda 6 madde yer almaktadır (Çakır ve Erdoğan, 2014).

Araştırmanın verileri, SPSS 21.0 veri analiz programı kullanılarak çözümlenmiştir. Değişkenlere ilişkin betimleyici istatistikler, bağımsız örneklem t testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile analiz edilmiştir.

3. Bulgular ve Yorum

Öğrenen Güçlenmesi Ölçeği’nin güvenilirlik katsayısının belirlenmesi için ölçeğin tümünün ve alt boyutlarının Cronbach’s Alpha değeri hesaplanmıştır. Buna göre 23 maddeden oluşan *Öğrenen Güçlenmesi Ölçeği*’ne ilişkin güvenilirlik katsayısı ,957 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin alt boyutlarına ait güvenilirlik katsayı değerleri Tablo 2’de sunulmuştur:

Tablo 2. Öğrenen Güçlenmesi Ölçeği’nin alt boyutlarına ait güvenilirlik katsayıları

Boyut Adı	İçerdiği Madde Sayısı	Güvenirlik Katsayısı (Cronbach’s Alpha Değeri)
“Etki”	10 Madde	,912
“Anlamlılık”	7 Madde	,897
“Yeterlilik”	6 Madde	,898

Tablo 2’de görüldüğü gibi, on maddeden oluşan “etki” boyutunun güvenilirlik katsayısı ,912; yedi maddeden oluşan “anlamlılık” boyutunun güvenilirlik katsayısı ,897 ve altı maddeden oluşan “yeterlilik” boyutunun güvenilirlik katsayısı ise ,898 olarak hesaplanmıştır. Bu değerler, ölçeğin tamamı ve alt boyutları için güvenilirliğin oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. *Öğrenen Güçlenmesi Ölçeği*’nde yer alan maddelere ait ortalamalar hesaplanmış, Tablo 3’te sunulmuştur:

Tablo 3. Öğrenen Güçlenmesi Ölçeği’nde yer alan maddelere ait ortalamalar

“Etki” Boyutu	\bar{X}
1. Bu dersteeki faaliyetlerin nasıl yapılacağını etkileme gücüm var.	3,14
2. Bu dersin başarısında benim katılımım önemlidir.	3,18
3. Bu dersteeki işlerin yürütülme biçimini etkileyebilirim.	3,04
4. Bu derste diğer öğrencilerin öğrenmelerine katkıda bulunma fırsatım var.	3,11
5. Bu derste önemli kararların alınmasında bana da fırsat tanınır.	2,85
6. Bu derste iyi bir öğrenme ortamı yaratma gücüne sahibim.	3,07
7. Faaliyetlerin nasıl yapılacağını belirleyebilirim.	3,24
8. Bu derste gerçekleşen öğrenme üzerinde bir fark yaratırım.	3,11
9. Öğretim elemanını (dersle ilgili konularda) etkileyebilirim.	2,90
10. Bu derste takdir edildiğimi hissediyorum.	3,20
“Anlamlılık” Boyutu	\bar{X}
11. Bu derste yerine getirmem gereken görevler benim için anlamlıdır.	3,60
12. Bu derse girmeyi dört gözle beklerim.	2,79
13. Bu ders zevklidir.	3,08
14. Bu ders ilgi çekicidir.	3,01
15. Bu derste yerine getirmem gereken görevler benim için değerlidir.	3,35
16. Bu dersteeki bilgiler yararlıdır.	3,56
17. Bu ders, gelecekteki amaçlarıma ulaşmamda bana yardımcı olacaktır.	3,22
“Yeterlilik” Boyutu	\bar{X}
18. Görevlerimi layıkıyla yerine getirebilme konusunda kendime güveniyorum.	3,78
19. Bu derste başarılı olmak için gerekli becerilere sahibim.	3,57
20. Bu dersteeki amaçlarıma gerçekleştirecek yeterlilikte olduğuma inanıyorum.	3,51
21. Bu derste başarılı olmak için yeteneklerime güveniyorum.	3,60
22. Bu derste başarılı olmak için gerekli niteliklere sahibim.	3,67
23. Bu derste kendimi oldukça yeterli hissediyorum.	3,32

Tablo 3’teki “etki” boyutunda yer alan maddelere ait ortalama değerler incelendiğinde, öğretmen adaylarının Osmanlı Türkçesi dersinde yapacağı faaliyetleri belirleyebildiği ve derste takdir edildiği anlaşılmaktadır. Bunun yanında, öğrencilerin derste önemli kararlar alınmasında kendilerine fırsat tanınmadığını ifade etmeleri ve öğretim elemanını dersle ilgili konularda etkileyemeyeceklerini düşünmeleri de dikkat çekici bir bulgudur.

“Anlamlılık” boyutuna ilişkin ortalamalar, öğretmen adaylarının Osmanlı Türkçesi dersinde edindikleri bilgileri ve yerine getirmeleri gereken görevleri anlamlı buldukları anlaşılmaktadır. Buna karşın, bulgulardan hareketle, öğrencilerin Osmanlı Türkçesi dersini çok ilgi çekici bulmadıkları ve derse girme motivasyonlarının yeterince yüksek olmadığı ifade edilebilir.

“Yeterlilik” boyutundaki bulgular incelendiğinde, bu boyuttaki ortalamaların diğer boyutlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Elde edilen verilerden hareketle, öğrencilerin Osmanlı Türkçesi dersi ile ilgili görevleri layıkıyla yerine getirebilme konusunda kendilerine güvendikleri ve bu derste başarılı olmak için gerekli niteliklere sahip olduklarını düşündükleri sonucuna varılabilir.

Türkçe öğretmeni adaylarının öğrenen güçlenmesi düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığı bağımsız örneklem t testi ile analiz edilmiş, analiz sonuçları Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Türkçe öğretmeni adaylarının öğrenen güçlenmesi düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre analizi

Boyut	Cinsiyet	N	Ortalama	Std. Sapma	t	p
“Etki”	Kadın	114	3,3634	,93038	2,283	,021
	Erkek	53	2,9111	,98179		
“Anlamlılık”	Kadın	114	3,3634	1,09312	2,642	,011
	Erkek	53	2,9111	,99930		
“Yeterlilik”	Kadın	114	3,6988	1,01049	2,467	,014
	Erkek	53	3,2830	1,01515		

* $p > .05$

Tablo 4’teki bulgular ışığında, cinsiyet değişkeni açısından öğretmen adaylarının öğrenen güçlenmesi düzeylerinin “etki”, “anlamlılık” ve “yeterlilik” boyutlarına göre istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılık göstermediği belirlenmiştir (“Etki” boyutu $t_{(93038-98179)} = .021$; “anlamlılık” boyutu $t_{(1,09312-99930)} = .011$; “yeterlilik” boyutu $t_{(1,01049-1,01515)} = .014$; $p > .05$). Bunun yanında, öğretmen adaylarının öğrenen güçlenme düzeylerini ifade eden ortalama değerlere bakıldığında, tüm boyutlarda kadın öğretmen adaylarının ortalamalarının erkek öğretmen adaylarına göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Türkçe öğretmeni adaylarının öğrenen güçlenmesi düzeylerinin sınıf değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığı tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile analiz edilmiş, ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 5’te, analiz sonuçları ise Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 5. Türkçe öğretmeni adaylarının öğrenen güçlenmesi düzeylerinin sınıf değişkenine göre ortalama ve standart sapma değerleri

Boyut	Sınıf	N	Ortalama	Std. Sapma
“Etki”	1. Sınıf	15	3,3600	2,8203
	2. Sınıf	38	2,8842	2,5712
	3. Sınıf	28	3,4036	3,0538
	4. Sınıf	86	3,0058	2,8005
	Toplam	167	3,0845	,96197
“Anlamlılık”	1. Sınıf	15	3,7619	3,1125
	2. Sınıf	38	2,9323	2,5964
	3. Sınıf	28	3,3622	2,9757
	4. Sınıf	86	3,2060	2,9717
	Toplam	167	3,2279	1,08383
“Yeterlilik”	1. Sınıf	15	3,8667	3,2204
	2. Sınıf	38	3,3158	3,0254
	3. Sınıf	28	3,6845	3,2994
	4. Sınıf	86	3,5872	3,3588
	Toplam	167	3,5734	1,02784

Tablo 6. Türkçe öğretmeni adaylarının öğrenen güçlenmesi düzeylerinin sınıf değişkenine göre tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları

Boyut	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	Sd	F	p
“Etki”	Gruplar Arası	7,776	1,944	4		
	Gruplar İçi	146,763	,900	163	2,159	,076
	Toplam	154,540		167		
“Anlamlılık”	Gruplar Arası	9,949	2,487	4		
	Gruplar İçi	186,224	1,142	163	2,177	,074
	Toplam	196,173		167		
“Yeterlilik”	Gruplar Arası	5,369	1,342	4		
	Gruplar İçi	171,059	1,049	163	1,279	,280
	Toplam	176,428		167		

Tablo 5 ve Tablo 6’da, Türkçe öğretmeni adaylarının öğrenen güçlenmesi düzeyleri sınıf değişkenine göre incelenmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda, sınıf değişkeni açısından öğretmen adaylarının öğrenen güçlenmesi düzeylerinin “etki”, “anlamlılık” ve “yeterlilik” boyutlarına göre istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılık göstermediği belirlenmiştir (“Etki” boyutu $F_{(4-163)} = 2,159$, $p>,05$; “anlamlılık” boyutu $F_{(4-163)} = 2,177$, $p>,05$; “yeterlilik” boyutu $F_{(4-163)} = 1,279$, $p>,05$).

Sonuç ve Öneriler

Araştırma sonucunda, cinsiyet ve sınıf değişkenleri açısından öğretmen adaylarının öğrenen güçlenmesi düzeylerinin “etki”, “anlamlılık” ve “yeterlilik” boyutlarına göre istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılık göstermediği belirlenmiştir. Bunun yanında, öğretmen adaylarının öğrenen güçlenme düzeylerini ifade eden ortalama değerlere bakıldığında, tüm boyutlarda kadın öğretmen adaylarının ortalamalarının erkek öğretmen adaylarına göre daha yüksek olduğu ortaya konmuştur.

Elde edilen bulgular sonucunda Türkçe öğretmeni adaylarının Osmanlı Türkçesi dersine ait tutumları ve deneyimlerine ilişkin bazı verilere ulaşılmıştır. Buna göre Türkçe öğretmeni adaylarının;

- Osmanlı Türkçesi dersinde yapacakları faaliyetleri belirleyebildiği ve derste takdir edildikleri,
- Osmanlı Türkçesi dersinde edindikleri bilgileri ve yerine getirmeleri gereken görevleri anlamlı buldukları,
- Osmanlı Türkçesi dersi ile ilgili görevleri layıkıyla yerine getirebilme konusunda kendilerine güvendikleri,
- Bu derste başarılı olmak için gerekli niteliklere sahip olduklarını düşündükleri sonucuna ulaşılmıştır.

Buna karşın verilerden hareketle, Türkçe öğretmeni adaylarının;

- derste önemli kararlar alınmasında kendilerine fırsat tanınmadığını ve öğretim elemanını dersle ilgili konularda etkileyemeyeceklerini düşündükleri,
- Osmanlı Türkçesi dersini çok ilgi çekici bulmadıkları,
- derse girme motivasyonlarının yeterince yüksek olmadığı ifade edilebilir.

Araştırmada ulaşılan veriler, literatürdeki ilgili çalışmalarla (Brooks ve Young, 2011; Guay, Vallerand ve Blanchard, 2000; Frymier ve diğ., 1996) aynı doğrultudadır. Bu çalışmalarda, motivasyon ve öğrenen güçlenmesi düzeyleri arasında güçlü bir ilişki olduğunu ifade edilmektedir. Türkçe öğretmeni adaylarının öğrenen güçlenmesi düzeylerini ifade eden maddelere ilişkin ortalama değerlere bakıldığında “anamlılık” boyutunda en düşük ortalamaya sahip maddelerin sırasıyla “Bu derse girmeyi dört gözle beklerim” ve “Bu ders ilgi çekicidir” maddeleri olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, öğrencilerin derse girme motivasyonlarının düşük olduğunda öğrenen güçlenme düzeylerinin de düştüğü ifade edilebilir.

Osmanlı Türkçesi dersinin “kültürü tanıma, Osmanlı Türkçesi ile yazılmış olan eserleri koruma konusunda hassasiyet kazanma, alana özgü çalışmalarda Osmanlı Türkçesi ile yazılmış eserlerden yararlanma” gibi amaçları olduğu söylenebilir (Çalışkan, 2013). Bu bağlamda, çalışmada öğrencilerin bu derse ilişkin görev ve sorumluluklarını anlamlı bulmaları da dersin amacının öğrenciler tarafından kavranmış olduğunu göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Bundan sonra yapılacak çalışmalarda,

- Gerek Türkçe Öğretmenliği lisans programında gerekse diğer lisans programlarında yer alan derslere ilişkin öğretmen adaylarının öğrenen güçlenme düzeylerinin belirlenmesi önem taşımaktadır. Böylelikle ilgili derslere ait eğitim-öğretim uygulamalarına ilişkin dönütlerin alınması sağlanabilir ve bu dönütler öğretim elemanlarının dersi planlamalarına katkı sağlayabilir.
- Farklı bölümlerdeki öğretmen adaylarının öğrenen güçlenme düzeyleri karşılaştırılarak bölümlerde okuyan öğrencilere ve ilgili derslere yönelik çıkarımlarda bulunulabilir.
- Aynı bölümde okuyan öğrencilerin sınıf, cinsiyet gibi değişkenlerle öğrenen güçlenme düzeyleri arasında fark olup olmadığı değerlendirilebilir.
- Elde edilecek verilerden yararlanılarak ilgili derslere ve derse giren öğretim elemanlarına yönelik öğrencilerin olumsuz tutumlarının nedenlerinin araştırılması, sonraki dönemlerde bu derslerin verimliliğinin artmasına olumlu etki edebilir.
- Öğrenen güçlenme düzeyine ilişkin yurt içi ve dışında yapılmış çalışmalarla ilgili meta analiz çalışmaları yapılabilir. Böylece eğitimde öğrenen güçlenmesinin etkileri daha ayrıntılı biçimde ortaya konabilir.
- Öğrencilerin öğrenen güçlenme düzeylerinin tespit edilmesinin ardından ilgili düzeylerin nasıl geliştirilebileceğine ilişkin öğrencilere sorular sorularak literatür gelişimine katkıda bulunulabilir.
- Osmanlı Türkçesi dersinin öğrencilerin daha fazla ilgisini çekebilmesi için ders içerisinde görsel ve işitsel özgün materyallerden yararlanılabilir. Böylelikle öğrencilerin derse olan motivasyonları da arttırılabilir.

Kaynakça

- Block, P. (1987). *The Empowered Manager: Positive Political Skills at Work*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Brooks, F. C. ve Young, S. L. (2001). Are Choice-Making Opportunities Needed in The Classroom? Using Self-Determination Theory to Consider Student Motivation and Learner Empowerment. *International Journal of Teaching and Learning in Higher Education*, 23(1): 48-59.

- Conger, J. ve Kanungo, R. (1988). The Empowerment Process: Integrating Theory and Practice. *Academy of Management Review*, 13: 471-482.
- Çakır, S. G. ve Erdoğan, M. (2014). “Öğrenen Güçlenmesi Ölçeğinin Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(25): 297-307.
- Çalışkan, N. (2013). Lise Düzeyindeki Osmanlı Türkçesi Dersi Öğretim Programı'nın Uygulanışına İlişkin Öğrenci Görüşlerine Dayalı Bir Değerlendirme, *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(2): 329-343.
- Frymier, A. B. ve Houser, M. L. (1999). The Revised Learning Indicators Scale. *Communication Studies*, 50(1): 1-12.
- Frymier, A. B., Shulman, G. M. ve Houser, M. (1996). The Development of a Learner Empowerment Measure. *Communication Education*, 45: 181-199.
- Guay, F., Vallerand, R. J. ve Blanchard, C. (2000). On the Assessment of Situational Intrinsic and Extrinsic Motivation: The Situational Motivation Scale (SIMS). *Motivation and Emotion*, 24(3): 175-213.
- Houser, M. L. ve Frymier, A. B. (2009). The Role of Student Characteristics and Teacher Behaviors in Students' Learner Empowerment, *Communication Education*, 58(1): 35-53.
- Luechauer, D. ve Shulman, G. M. (1993). Empowerment at Work: Separating Folklore from Fact”. *At Work: Stories of Tomorrow's Workplace*, 2(6): 13-14.
- Schrodt, P., Witt, P. L., Myers, S. A., Turman, P. D., Barton, M. H. ve Jernberg, K. A. (2008). Learner Empowerment and Teacher Evaluations as Functions of Teacher Power Use in the College Classroom. *Communication Education*, 57(2): 180-200.
- Senge, P. (1990). *The Fifth Discipline: The Art and Practice of Learning Organizations*. New York: Currency Doubleday.
- Thomas, K., ve Velthouse, B. (1990). Cognitive Elements of Empowerment: An Interpretive Model of Intrinsic Task Motivation. *Academy of Management Review*, 15: 666-681.
- Weber, K. ve Patterson, B. R. (2000). Student Interest, Empowerment and Motivation. *Communication Research Reports*, 17: 22-29.
- Zimmerman, M. A. (1990). Toward a Theory of Learned Hopefulness: A Structural Model Analysis of Participation and Empowerment. *Journal of Research in Personality*, 24: 71-86.

Türkiye'deki Suriyeli Üniversite Öğrencileri ile İlgili Bir Durum Tespiti: Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Örneği

A Situation Evaluation on the Syrian University Students in Turkey: The Case of the Osmaniye Korkut Ata University

Dr. Öğr. Üyesi Muazzez HARUNOĞULLARI¹, Dr. Öğr. Üyesi Seval SÜZÜLMÜŞ²,

Dr. Öğr. Üyesi Yadigar POLAT³

Öz

2011 yılının Mart ayında Suriye'de başlayan iç savaş ile birlikte milyonlarca Suriyeli Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır. Zorunlu göç sürecine katılan Suriyeli gençler, yarım kalan eğitimlerini ülkemizde sürdürmektedirler. Günümüzde Türkiye üniversitelerinde eğitim gören Suriyeli öğrenci sayısı 20 bini geçmiştir. Bu çalışmanın amacı Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi'nde (OKÜ) 2017-2018 eğitim - öğretim yılında öğrenim gören Suriye uyruklu öğrencilerin aldıkları eğitime, sosyal ve kültürel ilişkilerine, ekonomik durumlarına ve geleceğe yönelik planlarına ilişkin görüşlerini belirlemek ve göç sürecinde yaşadıklarını değerlendirmektir. Bu amaçla likert tipi bir anket ölçeği geliştirilmiştir. Ayrıca öğrencilerin göç sürecini derinlemesine irdelemek için de görüşme formu geliştirilmiştir. Araştırmanın evrenini, OKÜ'de öğrenim gören Suriyeli öğrenciler oluşturmaktadır. OKÜ'de kayıtlı toplam 196 Suriyeli öğrenciden 105'i araştırma kapsamına dahil edilmiştir. Anket, gönüllük esası dikkate alındığı için 90 öğrenciye uygulanmıştır. Elde edilen bulguları karşılaştırmak amacıyla anket çalışmasına ek olarak 15 öğrenciyle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Anketten elde edilen nicel veriler SPSS programı aracılığı ile işlenmiş, görüşme formları da dikkate alınarak veri analizi yapılmıştır. Araştırma sonucu Suriyeli öğrencilerin; Türkçeyi öğrenmede zorluk yaşadıkları, psikolojilerinin savaştan derinden etkilendiği, bir kısmının maddi sıkıntı içinde olduğu, bir kısmının okul saatleri dışında part-time işlerde çalıştığı, çoğunun savaş bittikten sonra ülkelerine dönmek istediği belirlenmiştir. Eğitim sürecinde dil ile ilgili yaşanan problemlerin çözümü için yerel öğrenci gruplarıyla Suriyeli öğrenci grupları arasında sosyal-kültürel faaliyetler artırılmalıdır. Suriyeli öğrencilerin eğitim süreci iyileştirilmeli ve geliştirilmeli, Türkiye toplumuna adapte olmalarını hızlandıracak sosyal uyum projeleri geliştirilmeli bu projelere yerel yönetim, üniversite ve STK'lar tarafından destek verilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Suriyeli öğrenci, sığınmacılar, mülteciler, Osmaniye, göç, Suriyeli göçmenler

Makale Türü: Araştırma

Abstract

In March of 2011, with the civil war in Syria, millions of Syrians have been forced to emigrate to Turkey. Syrian youth, participating in the forced migration process, continue their education in Turkey. Today, the number of Syrian students studying in universities in Turkey has exceeded 20 thousand. The aim of this study is to determine the views of the Syrian students studying at Osmaniye Korkut Ata University (OKU) in 2017-2018 academic year about their education, social and cultural relations, economic conditions and future plans and to evaluate their experiences in the migration process. For this purpose, a likert-type questionnaire scale was developed. In addition, an interview form was developed in order to examine students' migration process in depth. The population of the study consists of Syrian students studying at OKU. 105 out of 196 Syrian students enrolled in OKU were included in the study. The

¹Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, muazzez@kilis.edu.tr.

²Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Osmaniye MYO, sevalsuzulmus@osmaniye.edu.tr.

³Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri MYO, yadigarpolat@kilis.edu.tr.

Atf için (to cite): Harunoğulları, M. Süzölmüş, S. Polat, Y. (2019). Türkiye'deki Suriyeli Üniversite Öğrencileri İle İlgili Bir Durum Tespiti: Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3), 816-837.

questionnaire was applied to 90 students because of voluntariness. In addition to the questionnaire, in-depth interviews were conducted with 15 students in order to compare the findings. Quantitative data obtained from the questionnaire were processed through SPSS program and data analysis was performed by taking into account the interview forms. As a result of the research, Syrian students; It was determined that they had difficulty in learning Turkish, their psychologies were deeply affected by the war, some were in financial distress, some were working part-time outside of school hours, most of them wanted to return to their country after the war. Social-cultural activities should be increased between the local student groups and the Syrian student groups in order to solve the problems related to language in the education process. Syrian students of the educational process should be improved, social cohesion projects should be developed to accelerate to adapt to the Turkey society, these projects should be supported by local governments and NPOs and universities.

Keywords: Syrian students, asylum seekers, refugees, Osmaniye, migration, Syrian migrants

Paper Type: Research

Giriş

Evrensel bir olgu olan göç, insanların sosyo-ekonomik, siyasal, kültürel sebeplerden ötürü yaşadıkları yerlerden başka yerlere yaptıkları harekettir. İnsanlık tarihi kadar eski olan göç olgusu, insanoğlu var olduğu sürece devam edecek ve tüm dünyada görülen/tüm dünyayı etkileyen bir durumdur (Koçak, 2012: 164). Göçler sosyo-ekonomik sebeplerle olabileceği gibi aynı zamanda sosyo-politik nedenlerden dolayı da gerçekleşebilmektedir. Göç hareketleri ülke içi veya uluslararası sınırları aşarak herhangi bir nedenle gerçekleşen bir nüfus hareketidir.

Göç olgusu, çevresel, toplumsal, ekonomik ve siyasal farklılaşma süreçlerinin sebebi ve sonucu olarak meydana gelen bir süreçtir (Harunoğulları, 2016: 373). Bu süreçte göçün kaynak ve varış yeri, göçmenler ve göçün neden olduğu tüm değişimler kendine özgü bir yapı içinde ortaya çıkmaktadır. Göç, toplumları sosyal, siyasal, kültürel ve iktisadi açıdan doğrudan etkilemekte (Tuzcu ve Bademli, 2014: 56) ve toplumları değişime zorlamaktadır. İnsanoğlu, tarihi boyunca çeşitli sebeplerden dolayı zaman ve mekânda ülkeler ve bölgeler arasında kitleler halinde yer değiştirmiştir. Bu yer değiştirmelerin sebepleri, çoğunlukla ekonomik nedenler olduğu gibi aynı zamanda insanların yaşadıkları bölgelerde meydana gelen doğal ve beşeri afetler de buna sebep olmaktadır. İnsanlar kimi zaman savaş, doğal afetler, sürgün gibi nedenlerden dolayı zorunlu olarak, kimi zamanda daha iyi yaşam koşulları için eğitim ve iş nedeniyle gönüllü olarak göç etmişlerdir. Küresel yenedünya düzeninde göç olgusu ve etkileri daha önemli hale gelmiştir. Özellikle 1980'li yıllardan sonra küreselleşmenin hız kazanması bununla birlikte ulaşım ve iletişim teknolojilerinde yaşanan büyük gelişmeler, finansın, ticaretin, uluslararası arenada daha hızlı bir biçimde dolaşımının gerçekleşmesi ülkelerarası insan, mal, sermaye ve hizmet akışlarını da hızlandırmış ve bu akışları arttırmıştır.

Zoraki (forced) ve yönlendirilen (impelled) göçler, sosyal durumun yarattığı baskıdan kaynaklanmakta, potansiyel göçmenler göç edip etmeme tercihini ellerinde bulundurmaktadır. Eğer potansiyel göçmenler göç kararı üzerinde inisiyatifte bulunamıyorsa bu durumda zoraki göç ortaya çıkmaktadır. Eğer toplumlar zorlama sonucu ellerindeki karar mekanizmasını kullanma şansına sahip değillerse bu durumda zoraki göç şartları doğmaktadır (Çağlayan, 2006: 76). Savaş, iç karışıklık, etnik ve mezhepsel çatışmalar, siyasi baskı, yoksulluk, doğal afet gibi nedenler insanları zorunlu göçe mecbur kılar (Tuzcu ve Bademli, 2014: 57; Harunoğulları, 2016: 376). Dünyanın farklı bölgelerinde yaşanan iç karışıklıklar, siyasi istikrarsızlar, savaşlar nedeniyle yaşanan zorunlu göçler sonucu mülteci/sığınmacı olarak isimlendirilen bir göçmen grubu ortaya çıkmıştır. Bu grup ülkesinde alıştığı ve güvenli bir yaşam sürdürdüğü topraklarından bir anda hiç bilmediği dili, ırkı, kültürü, yaşantısı farklı olan bambaşka bir ülkede akrabalarından, komşularından koparak başka insanların yanında yeni bir yaşam ortamı inşa etmeye çalışır.

15 Mart 2011'de Suriye'nin Deraa kırsalında başlayan halk hareketleri rejim tarafından sert müdahalelerle bastırılmaya çalışılmış ancak ortaya çıkan çatışma ve kaos ülke geneline

yayılmış ve akabinde yıllarca sürecek bir iç savaş başlamıştır. Bununla birlikte dış ülkelerin ve çeşitli illegal grupların dahil olduğu iç savaşta çok sayıda ölüm ve yıkım yaşanmıştır. Ülkedeki iç savaştan, çatışmadan kaçan milyonlarca Suriyeli, yaşama hakkı ve özgürlüğünü korumak için başta Türkiye olmak üzere bölge ülkelerine ve Avrupa'ya göç etmiştir. Suriye'den en fazla göç, açık kapı politikası uygulaması nedeniyle ülkemize olmuştur. Türkiye, tarihindeki en büyük göç dalgasını Suriye iç savaşı sonucu yaşamıştır. Bölgesel ve küresel ölçekte büyük etkileri olan bu savaş sonucu Suriye'den Türkiye'ye milyonlarca insan göç etmiştir. Şu anda 3.622.366 kişi (www.goc.gov.tr; E.T. 09.01.2019) ile Suriyeli nüfusun dünyada en çok bulunduğu ülke Türkiye'dir. Suriye halkının Türkiye'yi tercih etmelerinin en önemli nedenleri; Suriye ile olan tarihi ve kültürel bağlar, coğrafik yakınlık, ulaşım kolaylığı ile Türk devletinin ve halkının her zaman mazlum milletlere sahip çıkmasıdır. Göçler kaynak ülkeler ile transit veya hedef ülkelerde sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik gibi pek çok alanda etki meydana getirmektedir. Göç, meydana getirdiği etkiler açısından çok boyutlu ve çok yönlü olarak değerlendirilmesi gereken bir olgudur. Bu boyutlardan biri de yükseköğrenim ile ilgilidir. Bu çalışmada Türkiye'deki Yüksek Öğrenimdeki yabancı öğrenci sayıları verilmekle birlikte Osmaniye Korkut Ata Üniversitesinde öğrenim gören Suriyeli öğrencilerin göç süreçleri, yaşadıkları yerlerde ve Yüksek Öğrenimde karşılaştıkları sorunlara yer verilmiştir.

1. Türkiye'de Yüksek Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Öğrenciler

Ülkelerin kalkınma seviyelerini arttırmada en temel dinamikler ekonomi ve eğitim olarak görülmektedir. Kalkınmanın gerçekleşebilmesi için ekonomik büyümeyle birlikte çeşitli alanlarda yapısal ve düşünsel değişimlerin de olması gerekir. Günümüz dünyasında ekonomik kalkınmanın en önemli unsuru yetişmiş ve nitelikli işgücüdür. Ülkelerin eğitim seviyeleri onların gelişmişlik seviyelerinin de bir göstergesidir. Küresel dünya sisteminde her alanda çok hızlı bir değişim ve dönüşüm yaşanmaktadır. Bu hızlı değişim ve dönüşüm süreci eğitim alanında da kendini fazlasıyla hissettirmektedir. Dünyada yaşanan küresel işbirlikleri, ortak Pazar ve ticaret anlayışı eğitim alanında da kendini göstermektedir. Tüm ülkeler arasında yabancı uyruklu öğrenci dolaşımı küresel eğitim pazarında önemli bir rol oynamaktadır. Avrupa, Asya ve Afrika'nın düğüm noktasında merkezi bir mevkiye bulunan Türkiye, pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış zengin bir kültürel yapıya sahiptir. Batı ve Doğu arasında geçiş bölgesinde bulunan Türkiye, yükseköğrenim kurumları ile yabancı uyruklu öğrenciler için bir çekim alanıdır. Coğrafi konumu nedeniyle farklı medeniyetlere ve kültürlere ev sahipliği yapan Türkiye'ye, bölge ülkelerinden eğitim amacıyla gelen öğrenci sayıları her geçen gün artmaktadır.

Türkiye'de üniversitelerdeki uluslararası öğrenci sayısı 2000 yılında 15.803 iken 2013'te 48.183'e yükselmiştir. Türkiye'deki uluslararası öğrenci sayısı 2008 yılı sonrasında YÖK'ün başlattığı mevzuat ve uygulama ile ilgili çalışmalar sonrasında artmaya başlamıştır. YÖK tarafından 2016 yılında yapılan Türkiye Yükseköğretim Sistemi ile ilgili çalışmaya göre, 2014-2015 eğitim öğretim yılı itibarı ile Türkiye üniversitelerinde bulunan uluslararası öğrenci sayısı 72.178'dir (ÜAK, 2016: 13). Bu rakam 23 Aralık 2018 tarihi itibarıyla 114.798'e ulaşmıştır. Bu öğrencilerin 75.053'ü erkek, 39.745'i ise kadındır. 2018 yılı verileri değerlendirildiğinde Türkiye'yi en fazla tercih eden ülkelerin Suriye, Azerbaycan ve Türkmenistan, en az ise KKTC, Arnavutluk ve Moğolistan olduğu görülmektedir (Tablo 1). Bu ülkeler içinde Suriye'nin birinci sırada olmasının en büyük nedeni Suriye'de 2011 yılından bu yana yaşanan iç savaş ve buna bağlı olarak Türkiye'ye olan Suriyeli göçüdür.

Suriye'de 2011 yılının Mart ayında başlayan yönetim karşıtı gösteriler ve akabinde yaşanan iç karışıklık ve savaş Türkiye'yi tarihinin en büyük göç hareketlerinden biriyle karşı karşıya getirmiştir. Suriye'de yaşanan iç savaştan çocuk ve gençlerin eğitim süreçleri büyük oranda etkilenmiştir. Suriye'deki çatışmalar nedeniyle okullar kapanmış ayrıca yükseköğrenim çağındaki pek çok gencin eğitim hayatı yarım kalmıştır. Türkiye'ye yaşanan yoğun göçler sonucu eğitimi yarım kalan Suriyeli gençlerin yükseköğrenimlerini tamamlamak için Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tarafından önemli kararlar alınmıştır.

Tablo 1. Türkiye’de 2017- 2018 eğitim öğretim yılında öğrenim gören yabancı uyruklu öğrenci sayıları

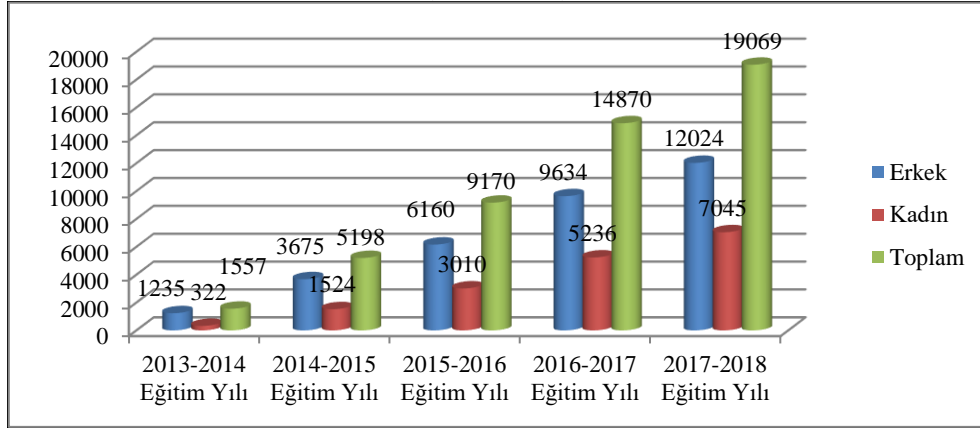
Sıra	Ülke	Öğrenci sayısı		Toplam
		Erkek	Kadın	
1	Suriye	12.024	7.045	19.069
2	Azerbaycan	11.747	3.806	15.553
3	Türkmenistan	7.013	3.997	11.010
4	İran	3.533	2.633	6.166
5	Afganistan	4.479	814	5.293
6	Irak	3.626	1.038	4.664
7	Somali	1.559	598	2.157
8	Yunanistan	1.060	1.091	2.151
9	Bulgaristan	1.012	1.116	2.128
10	Çin	1.054	911	1.965
11	Kazakistan	964	937	1.901
12	Kırgızistan	1.018	759	1.777
13	Pakistan	1.370	369	1.739
14	Filistin	1.343	314	1.657
15	Kosova	688	577	1.265
16	Rusya	680	535	1.215
17	Nijerya	934	241	1.175
18	KKTC	394	549	943
19	Arnavutluk	442	484	926
20	Moğolistan	355	351	706

Kaynak: YÖK Yükseköğretim İstatistiklerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

YÖK, Suriyelilerin yükseköğrenim ile ilgili taleplerini karşılamak için 2012 yılının Eylül ayından itibaren aldığı kararları uygulamaya başlamıştır. YÖK, Suriye sınırında bulunan illerdeki yedi üniversiteye Suriyeli gençlerin özel öğrenci olarak eğitim alabilecekleri ile ilgili yazı göndermiştir (Seydi, 2014: 285). Türkiye’ye gelen Suriyeli gençlerin üniversitelerde eğitim görmeleri için öğretim dili Türkçe veya yabancı dille daha esnek program açabilmeleri için bir dizi mevzuat değişikliği yapılmış, ayrıca resmi belge teminiyle ilgili yaşadıkları sorunlara yönelik kolaylaştırıcı tedbirler alınmıştır. 4 Eylül 2013 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla yükseköğretim kurumlarına yerleştirilen Suriyeli vatandaşlardan birinci öğretim ve açık öğretim programlarında program sürelerince ve yeni kayıt yaptıranların öğrenim ücreti ödemeyecekleri açıklanmıştır (Seydi, 2014: 288).

2013 yılından itibaren Türkiye’de öğrenim gören Suriyeli sayısında belirgin bir artış yaşanmıştır. 2013-2014 eğitim-öğretim yılında Türkiye üniversitelerinde öğrenim gören Suriyeli sayısı 1.557’dir. 2017-2018 akademik yılı itibarıyla Türkiye’deki üniversitelerde öğrenim gören Suriyeli sayısı 19.069’a yükselmiştir. Bunların 7.045’i kadın, 12.024’ü ise erkek öğrencidir (Şekil 1). Suriyeli öğrencilerin 16.402’si devlet üniversitelerinde, 2.667’si ise vakıf üniversitelerinde öğrenim görmektedirler.

Şekil 1. Türkiye’de öğrenim gören Suriye uyruklu öğrenci sayılarında meydana gelen artış (2013-2018).

Kaynak: YÖK Yükseköğretim İstatistiklerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Suriyeli öğrencilerin en fazla bulunduğu üniversiteler; İstanbul, Gaziantep, Mersin, Kahramanmaraş, Karabük, Adana, Malatya, Siirt, Konya, Mardin, Eskişehir, Sakarya, Samsun, Kayseri, Kilis, Uşak ve Osmaniye illerindeki üniversitelerdir (Tablo 2). Osmaniye Korkut Ata Üniversitesindeki Suriyeli öğrenci sayıları incelendiğinde 2013-2014 eğitim-öğretim yılında üniversiteye kayıtlı Suriye uyruklu öğrenci bulunmazken, sonraki dönemde sayı artmaya başlamıştır. Bu sayı 2014-2015 eğitim- öğretim yılında 63’e, 2015-2016’da 99’a, 2016-2017’de 125’e, 2017-2018 eğitim- öğretim yılında ise 196’ya ulaşmıştır.

Tablo 2. Türkiye’deki üniversitelerde eğitim gören Suriyeli öğrenci sayılarının en fazla olduğu ilk 19 il

İl	Suriyeli Öğrenci Sayısı			Devlet / Vakıf
	Erkek	Kadın	Toplam	
İstanbul	2.799	1.527	4.326	Devlet/ Vakıf
Gaziantep	1.172	876	2.048	Devlet/ Vakıf
Mersin	507	638	1.145	Devlet / Vakıf
Kahramanmaraş	637	466	1.103	Devlet
Şanlıurfa	475	627	1.102	Devlet
Karabük	932	932	932	Devlet
Adana	349	224	573	Devlet
Malatya	309	245	554	Devlet
Siirt	392	146	538	Devlet
Konya	316	194	510	Devlet / Vakıf
Ankara	347	154	501	Devlet / Vakıf
Mardin	289	197	486	Devlet
Eskişehir	273	117	390	Devlet
Sakarya	275	73	348	Devlet
Samsun	243	85	328	Devlet
Kayseri	183	66	242	Devlet / Vakıf
Kilis	104	135	239	Devlet
Uşak	162	62	224	Devlet
Osmaniye	111	85	196	Devlet

Kaynak: YÖK’ün 23 Aralık 2018 tarihi itibarı ile üniversitelerdeki Suriye uyruklu öğrenci sayıları ve illere dağılımını gösteren istatistiklerinden derlenerek hazırlanmıştır.

2. Araştırmanın Amacı ve Metodolojisi

Bu çalışmanın amacı Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi’nde 2017-2018 eğitim öğretim yılında öğrenim gören Suriye uyruklu öğrencilerin aldıkları eğitime, sosyal ve kültürel ilişkilerine, ekonomik durumlarına ve geleceğe yönelik planlarına ilişkin görüşlerinin belirlenmesidir. Araştırmada nicel ve nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Nicel araştırma yöntemlerinden pozitivist bir yaklaşım olan survey tekniğinden faydalanılmıştır. Bu amaçla likert tipi bir anket ölçeği geliştirilmiştir. Örneklem grubu olarak belirlenen 90 öğrenciyle anket,

15 öğrenciyle de derinlemesine görüşme yapılmıştır. 90 öğrenciyle yapılan anket sonucu elde edilen nicel verilere ait sayısal değerler ve bunların % frekansları belirlenmiştir. Bu hesaplamalar için SPSS paket programı kullanılmıştır. Ayrıca yarı yapılandırılmış görüşme formları ile yazılı metin şeklinde veriler alınarak cevaplar çözümlenmiş, elde edilen nitel verilerin önemli kısımları alınarak veri analizi yapılmıştır.

3. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini 2017-2018 Öğretim Yılında Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi'nde eğitim gören Suriyelilerden örneklem grubu olarak belirlenen 90 öğrenci ile anket, 15 öğrenci ile de derinlemesine görüşme yapılmıştır. Toplam 105 öğrenciyle görüşülmüştür. Suriyeli öğrencilere ilişkin bilgiler gruplandırılarak analize tabi tutulmuştur.

4. Veri Toplama Araçları ve Verilerin Analizi

Araştırmada verilerin elde edilmesinde araştırmacılar tarafından geliştirilen likert tipi beşli derecelendirilmiş ölçek kullanılmıştır. Ölçekte yer alan maddeler için “tamamen katılıyorum (1)”, “katılıyorum (2)”, “kararsızım (3)”, “katılmıyorum (4)” ve “hiç katılmıyorum (5)” dereceleri kullanılmıştır. Likert tipi anket yanında 15 öğrenci ile yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme formu düzenlenerek Suriye’deki savaşın etkileri, göç nedeni, göç süreci içinde yaşadıkları sorunlar, komşularla iletişim ve geleceğe dair düşüncelerini içeren açık uçlu sorulara cevap alınmaya çalışılmış elde edilen cevaplar değerlendirilmiştir.

5. Bulgular

5.1. Nicel ve Nitel Verilerin Analizi

5.1.1. Demografik Verilerin Analizi

Anketimize 54 kadın ve 36 erkek öğrenci katılmıştır. OKÜ’de eğitim gören Suriyeli kadın öğrenciler toplam Suriyeli öğrencilerin % 60’lık kısmını oluşturmaktadır. Bu da bize Suriyeli kadınların eğitime önem verdiklerini göstermektedir. OKÜ’de eğitim gören Suriyeli öğrencilerin yaş gruplarına baktığımızda, yaşları çoğunlukla 17 ile 26 yaş aralığındadır. Öğrencilerin % 61,1’i 17-21 yaş grubunda, % 32,2’si 22-26 yaş grubunda, % 5,6’sı 27-31 yaş grubunda ve % 1,1’i 32 ve üzeri yaş grubundadır. Katılımcıların % 60’ı Lazkiye, % 12,2’si Şam doğumludur (Tablo 3). Tablodan da anlaşıldığı üzere OKÜ’de okuyan Suriyeli öğrenciler Lazkiye başta olmak üzere Şam, Halep, İdlib, Hama, Humus, Kamışlı gibi Türkiye’nin sınır bölgesinde yer alan yerleşmelerden Türkiye’ye gelmişlerdir.

Tablo 3. Katılımcıların demografik bilgileri

Cinsiyet	N	Yüzde (%)	Yaş	N	Yüzde (%)
Kadın	54	60,0	17-21	55	61,1
Erkek	36	40,0	22-26	29	32,2
			27-31	5	5,6
			32 ve Üzeri	1	1,1
Toplam	90	100	Toplam	90	100
Doğum Yeri	N	%	Doğum Yeri	N	%
Suriye	12	13,4	Humus	2	2,2
Halep	5	5,6	Hama	1	1,1
İdlib	4	4,4	Kamışlı	1	1,1
Lazkiye	54	60,0			
Şam	11	12,2	Toplam	90	100

Derinlemesine görüşme yapılan 15 öğrenciden 3’ü erkek, 12’si ise kadındır. Bu kadınlardan 3’ü evli, diğerleri bekar. Görüşme yapılanların öğrencilerin yaşları ise 20 ila 30 arasında değişmektedir. Örneklem grubundaki öğrencilerin % 50’ye yakını Şam’dan, diğerleri ise Lazkiye, Humus ve Doğu Guta’dan ülkemize gelmiştir (Tablo 4).

Tablo 4. Derinlemesine görüşme yapılan öğrencilerin demografik özellikleri

Görüşmeciler	Cinsiyet	Yaş	Okuduğu Bölüm	Sınıf	Geldiği Yer
G1	Erkek	26	İnşaat Mühendisliği	3	Doğu Guta
G2	Kadın	24	Çevre Koruma ve Kontrol Prog.	2	Lazkiye
G3	Kadın	23	Çevre Koruma ve Kontrol Prog.	2	Lazkiye
G4	Kadın	30	Çevre Koruma ve Kontrol Prog.	1	Şam
G5	Kadın	23	İnşaat Teknolojisi Programı	2	Şam
G6	Kadın	21	Muhasebe ve Vergi Uyg. Prog.	1	Humus
G7	Erkek	20	Elektronik Teknolojisi Prog.	2	Lazkiye
G8	Kadın	24	Posta Hizmetleri Prog.	1	Şam
G9	Kadın	25	Posta Hizmetleri Prog.	2	Şam
G10	Kadın	21	Çocuk Gelişimi Prog.	2	Şam
G11	Erkek	21	Bilgisayar Programcılığı	1	Lazkiye
G12	Kadın	22	Çocuk Gelişimi Prog.	2	Şam
G13	Kadın	21	Çocuk Gelişimi Prog.	1	Humus
G14	Kadın	20	İşletme Yönetimi Prog.	1	Şam
G15	Kadın	20	Posta Hizmetleri Prog.	1	Lazkiye

5.1. 2. Eğitime İlişkin Bilgilerin Analizi

Suriye’de yaşanan krizin en çok etkilediği mevzuların başında çocuk ve gençlerin eğitim-öğretim süreçleri gelmektedir. 2011 yılının başından itibaren çatışmanın yaşandığı bölgelerde okullar kapanmaya başlamış ve Suriyeli çocuklar için eğitim süreci uzun bir zaman kesintiye uğramıştır. Türkiye’ye sığınan Suriyeli sayısının oldukça fazla olması eğitim ihtiyacının önemini arttırmıştır (Seydi, 2014: 268; Akpınar, 2017: 20). Suriye iç savaşıyla birlikte Türkiye’ye göç eden Suriyelilerin okul çağındaki bireyleri Türkiye’de her kademedeki eğitim kurumlarında öğrenimlerini sürdürmektedirler. Üniversite eğitimi alanların sayısı da azımsanmayacak derecededir. OKÜ’de yapılan çalışmada ankete katılan Suriyeli öğrencilerin, % 38,9’u hazırlık sınıfında, % 20’si 1’nci sınıfta, % 28,8’i 2’nci sınıfta, % 6,7’si 3’üncü sınıfta ve % 5,6’sı ise son sınıfta olduğu görülmektedir. Ankete katılan Suriyeli öğrencilerin % 11,1’i 1 yıldır, % 13,3’ü 2 yıldır, % 22,2’si 3 yıldır, % 24,4’ü 4 yıldır, % 23,3’ü 5 yıldır ve % 5,7’si ise 6 yıldır eğitim görmektedir. Suriyeli öğrencilerin % 98,9’unun dil eğitimi aldığı, % 1,1’inin ise dil eğitimi almadığı görülmektedir. Suriyeli öğrencilerin 2011 yılından sonra ülkemize geldiği düşünüldüğünde Türkiye’de (OKÜ’de) eğitim almaya geç başladıkları söylenebilir.

Öğrencilerin Türkçeyi öğrenmeleriyle, yaşamları boyunca ihtiyaç duyacakları beceri ve yeterlilikleri kazanmanın yanı sıra yerli sosyal gruplarla kültürel ve sosyal köprüler kurmaktadır (Keeley, 2009: 3). İletişim aracı olarak görülen dil her şeyden önce bizzat kendiliklerimizin ve anlamın kurulduğu kültürel bir inşa aracıdır (Chambers, 2014: 41; Harunoğulları, 2016: 392). Kültürlerin temel taşı olan dil ve din; insan kültürlerini tanımlayan ve birbirine bağlayan en önemli iki güçtür. Dil bir kültür içinde fikirlerin, düşüncelerin, inanış ve yaşantıların paylaşıldığı ve aktarıldığı başlıca araçtır. Kültürün ekonomik, siyasal ve toplumsal kurumlarını sürdürme, kültürel mirasın bir nesilden diğerine başlıca aktarılma yoludur (Tümertekin ve Özgüç, 2002: 177).

Dil vasıtasıyla insanlar duygularını, düşüncelerini, fikirlerini, hükümlerini, ihtiyaçlarını birbirlerine aktarabilir ve kendilerini ifade edebilirler. Kendine has kaideleri olan her dil, sosyal bir müessesedir (Ergin, 2009: 3). Özyürek’e göre (2009); “*Dil insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta, canlı bir varlık, milleti birleştiren koruyan ve onun ortak malı olan sosyal bir müessese, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış gizli antlaşmalar ve sözleşmeler sistemidir.*” Dil insanları birbirlerine yaklaştırarak, farklı milletlerin birbirlerini anlamalarını ve iletişimlerini sağlar. Öğrencilerin hazırlık sınıfında aldıkları Türkçe dil eğitimi ancak öğrencilerin dil becerisi geliştirmeleri yönünde yaptıkları bireysel çalışmayla daha etkili olmaktadır. Türk öğrencilerle daha fazla diyaloga giren Suriyeli öğrencilerin dil becerileri daha hızlı gelişmekte ve dil konusunda yaşadıkları sorun büyük ölçüde azalmaktadır (Tablo 5).

Tablo 5. Suriyeli Öğrencilerin Eğitime İlişkin Bilgiler

Eğitim Düzeyi	N	%	Türkiye’de Öğrenim Gördüğü Süre	N	%
Hazırlık	35	38,9	1 Yıl	10	11,1
1. Sınıf	18	20,0	2 Yıl	12	13,3
2. Sınıf	26	28,8	3 Yıl	20	22,2
3. Sınıf	6	6,7	4 Yıl	22	24,4
4. Sınıf	5	5,6	5 Yıl	21	23,3
			6 Yıl	5	5,7
Toplam	90	100	Toplam	90	100
Öğrenime Devam Edilen Bölüm	N	%	Dil Eğitimi	N	%
Enerji Sistemleri Mühendisliği	4	4,4	Evet, alıyorum	42	46,7
Elektrik-Elektronik Mühendisliği	9	10,0	Şu anda almıyorum daha önce		
Makine Mühendisliği	6	6,7	aldım	47	52,2
İnşaat Mühendisliği	11	12,2	Hayır, almıyorum	1	1,1
Gıda Mühendisliği	2	2,2	Toplam	90	100
İlahiyat	13	14,4			
İşletme	7	7,8			
Bilgisayar Programcılığı	2	2,2			
Çevre Koruma Teknolojisi	2	2,2			
İnşaat Teknolojisi Programı	2	2,2			
Çocuk Gelişimi	9	10,0			
Posta Hizmetleri Programı	9	10,0			
Kimya Mühendisliği	1	1,1			
Muhasebe ve Vergi Uyg. Prog.	3	3,3			
Elektronik Teknolojisi Programı	2	2,2			
Harita ve Kadastro Programı	1	1,1			
Yönetim Bilişim Sistemleri	2	2,2			
Türk Dili	1	1,1			
Makine Programı	1	1,1			
Elektrik Programı	1	1,1			
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	1	1,1			
İktisat	1	1,1			
Toplam	90	100			

Yaşadıkları ülkedeki savaş ve güvensizlik durumu, siyasal istikrarsızlık, çatışmaların ortaya çıkardığı tehditler sonucu vatanını/toprağını terk etmek mecburiyetinde kalan mülteci/sığınmacı biçiminde tanımlanan bireyler çok zorlu süreçlerden geçmekte pek çok sorunla karşı karşıya kalmaktadır (Türk, 2019: 20). Katılımcılara Türkiye’de yaşadıkları problemlerin ne olduğu açık uçlu soru olarak sorulmuş ve verdikleri cevaplardan elde edilen veriler yorumlanarak Tablo 6’da gösterilmiştir. Ankete katılan öğrenciler Türkiye’de eğitim sürecinde karşılaştıkları problemler değerlendirildiğinde katılımcıların en fazla “Dil öğreniminde zorluk yaşadıkları” (% 40) belirlenmiştir. Karşılaşılan ikinci en büyük sorun “maddi olarak sıkıntı çekmeleri” dir (% 32,3). Osmaniye’de yaşayan bazı üniversite öğrencileri için ev masraflarının fazla olması ve hayat şartlarının pahalılığı sorun teşkil etmektedir. Eğitim sürecinde “hiç problem yaşamayanların oranı ise %23,3’tür.

Tablo 6. Türkiye’de Eğitim Sürecinde Yaşanan Problemler

	N	%
Problem yaşamadım	21	23,3
Dil Problemi yaşadım ama eğitim almıyorum	36	40,0
Okulda yabancılar için rehberlik servisinin olmasını isterdim	2	2,2
Maddi Sıkıntılar	29	32,3
Okuduğum bölümü değiştirmek isterdim	2	2,2
Toplam	90	100

“Buraya geldiğimizde en çok karşılaştığım sorun Türkçe dilini bilmemem oldu. İlk geldiğimde hiçbir şey anlamıyordum ve hiç Türkçe konuşamadım ama sonra çok iyi öğrendim.” (G1)

“Türkiye’ye gelince komşularımız çok iyilerdi ve iyi davranıyorlardı ve bize yardım ettiler. Ama ben hiç Türkçe konuşmayı bilmiyordum. Bir tane arkadaşım oldu. O bana yavaş yavaş Türkçeyi öğretti. Osmaniye’ye geldikten sonra 1 yıl Tömer’de okudum. Öğretmen çok iyiydi. Tömeri bitirdikten sonra Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi’nde işletme okumaya başladım ve şu an eğitimime devam ediyorum. Ailem burada olduğu için Osmaniye’deki üniversiteyi tercih ettim. Üniversiteye başladıktan sonra tercümanlık yaptım. Radyoda çalıştım. Şu an burs aldığım için çalışmıyorum.” (G 14)

Öğrencilerin sosyal, ekonomik ve kültürel olarak toplumsal hayata kolay bir şekilde entegre olabilmeleri, geldikleri toplumla etkili iletişim kurmalarıyla gerçekleşir. Bunun için de Türkçe öğrenimi önem kazanmaktadır. Suriyeli yükseköğrenim öğrencilerinin dil öğrenimindeki başarıları, onların yerel topluma kolay bir şekilde adaptasyon sağlamalarına, aidiyet duygusunu geliştirmelerine, akademik başarılarını arttırmalarına ve yaşamlarının her alanında ortaya çıkabilecek sorunların çözümünde büyük katkı sağlayacaktır. Dil sorununu çözemeyen öğrencilerin, akademik başarıları ve topluma entegrasyonları gibi konularda çeşitli sorunlarla karşılaşmaları kaçınılmazdır.

5.1.3. Yaşanılan ve Barınılan Yere İlişkin Bilgilerin Analizi

Ankete katılan Suriyeli öğrencilerin hayatlarının büyük kısmında nerede yaşadıklarına baktığımızda öğrencilerin % 40’ı ilde, % 44,4’ü köyde, % 7,8’i ise kasaba ve ilçede yaşadıkları belirlenmiştir. Katılımcıların kaç yıldır Türkiye’de yaşadıkları sorulduğunda öğrencilerin % 32,2’si 5 yıldır, % 27,8’inin 6 yıldır, % 17,8’inin 4 yıldır, % 10’u ise 3 yıldır Türkiye’de ikamet ettiği görülmektedir. Öğrencilerin % 57,8’i evde, % 7,8’i yurttan, % 34,4’ü ise kamplarda barınmaktadır. Katılımcıların Türkiye’de kimlerle yaşadığı ile ilgili veri değerlendirildiğinde ise öğrencilerin % 92’si ailesiyle birlikte yaşarken, yaklaşık % 7’si arkadaşlarıyla, % 1’i ise tek başına yaşadığı görülmektedir. Suriyeli öğrencilerin yaşadıkları evde kaç kişi kaldığına bakıldığında öğrencilerin, % 23,3’ü 5 kişi, % 21,1’i 6 kişi, % 15,6’sı 4 kişi ve % 14,4’ü ise 7 kişi kaldığı görülmektedir. Öğrencilerin büyük bir kısmının kalabalık evlerde ikamet ettiği söylenebilir (Tablo 7).

Tablo 7. Öğrencilerin Suriye’de ve Türkiye’de yaşadıkları ve barındıkları yerlere ilişkin bilgileri

Hayatlarının Büyük Kısmını Suriye’de Nerede Yaşadıkları	N	%	Kaç Yıldır Türkiye’de Yaşadıkları	N	%
İl	36	40,0	1 Yıl	4	4,4
İlçe	7	7,8	2 Yıl	7	7,8
Köy	40	44,4	3 Yıl	9	10,0
Kasaba	7	7,8	4 Yıl	16	17,8
			5 Yıl	29	32,2
			6 Yıl	25	27,8
Toplam	90	100	Toplam	90	100
Türkiye’de Barındıkları Yer	N	%	Türkiye’de Kimlerle Yaşadıkları	N	%
Yurt	7	7,8	Ailesiyle Birlikte	83	92,2
Kamp	31	34,4	Tek Başına	1	1,1
Ev	52	57,8	Arkadaşlarıyla	6	6,7
Toplam	90	100	Toplam	90	100
Evde Kaç Kişi Yaşadıkları	N	%	Evde Kaç Kişi Yaşadıkları	N	%
2	6	6,7	8	5	5,6
3	7	7,8	9	2	2,2
4	14	15,6	10	2	2,2
5	21	23,3	11	1	1,1
6	19	21,1			
7	13	14,4	Toplam	90	100

Görüşme yapılan öğrencilerin yarıdan fazlası Türkiye’ye kırsal yerleşmelerden gelmiş ve ülkemizde 5- 6 yıldır kalabalık aileler halinde yaşamaktadırlar. Evdeki çocuk sayısının fazla olması eğitim gören çocuk sayısını da arttırmaktadır. Bu sebeple ailelerin eğitim masrafları yükselmektedir. Görüşmeye katılan öğrencilerin neredeyse tamamına yakını ailesiyle birlikte yaşamakta ve aile desteği almaktadır.

5.1.4. Aile Bireylerine İlişkin Bilgilerin Analizi

Suriyeli öğrencilerin kardeş sayıları incelendiğinde öğrencilerin, % 26,7’sinin 4 kardeşi olduğu, % 24,4’ünün 5 kardeşi olduğu ve % 21,1’inin 3 kardeşi olduğu görölmektedir. Ankete katılan Suriyeli öğrencilerin okuyan kardeş sayılarına bakıldığında öğrencilerin, % 26,7’sinin 2 kardeşi okuduğunu, % 17,8’inin 1 ve 4 kardeşi okuduğu ve % 16,7’nin 3 kardeşi okuduğu görölmektedir. Ankete katılan öğrencilerin ailelerindeki çalışan birey sayısı sorulduğunda öğrencilerin, % 55,6’sı bir kişi çalıştığını, % 36,6’sı iki kişinin çalıştığını ve % 5,6’sı 3 kişinin çalıştığını ifade etmiştir (Tablo 8).

Tablo 8. Suriyeli öğrencilerin ailede çalışan kişi sayısı ve kardeşlerine ilişkin bilgiler

Kardeş Sayısı	N	%	Okuyan Kardeş Sayısı	N	%
2	7	7,8	0	1	1,1
3	19	21,1	1	16	17,8
4	24	26,7	2	24	26,7
5	22	24,4	3	15	16,7
6	6	6,7	4	16	17,8
7	4	4,4	5	13	14,4
8	6	6,7	6	3	3,3
10	1	1,1	7	1	1,1
11	1	1,1	8	1	1,1
Toplam	90	100	Toplam	90	100
Ailede Kaç Kişi Çalıştığı	N	%	Ailede Kaç Kişi Çalıştığı	N	%
0	1	1,1	3	5	5,6
1	50	55,6	4	1	1,1
2	33	36,6	Toplam	90	100

Katılımcı öğrencilerin % 98,9’unun annesi ve % 92,2’sinin babası hayattadır. Ankete katılan öğrencilerin babasının eğitim durumuna baktığımızda öğrencilerin, % 20’sinin babasının lise, % 18,9’unun babasının okuryazar ve üniversite, % 16,7’sinin ortaokul ve % 13,3’ünün ilkokul mezunu olduğu görölmektedir. Katılımcıların annesinin eğitim durumu incelendiğinde öğrencilerin % 25,6’sının annesinin ilkokul, % 16,7’sinin ortaokul, % 15,6’sının lise ve % 13,3’ünün üniversite mezunu olduğu görölmektedir. Katılımcıların annesinin icra ettiği mesleklere baktığımızda öğrencilerin, % 12,2’sinin annesi öğretmen, % 3,3’ü tercüman ve % 2,2’si ise terzi ve hemşire, % 80’inin annesinin ev hanımı olduğu görölmektedir. Ankete katılan Suriyeli öğrencilerin babaların icra ettikleri meslekleri incelediğimizde öğrencilerin, % 27,8’inin babasının işçi, % 12,2’sinin babasının inşaat ustası, % 8,9’unun babasının şoför ve esnaf ve % 7,8’inin ise öğretmen olduğu görölmektedir (Tablo 9).

Tablo 9. Suriyeli öğrencilerin anne ve babasına ilişkin bilgiler

Annenin Hayatta Olması			Babanın Hayatta Olması		
	N	%		N	%
Evet	89	98,9	Evet	83	92,2
Hayır	1	1,1	Hayır	7	7,8
Toplam	90	100	Toplam	90	100
Babanın Eğitim Durumu			Annenin Eğitim Durumu		
	N	%		N	%
Okuryazar Değil	10	11,1	Okuryazar Değil	13	14,4
Okur Yazar	17	18,9	Okur Yazar	13	14,4
İlkokul	12	13,3	İlkokul	23	25,6
Ortaokul	15	16,7	Ortaokul	15	16,7
Lise	18	20,0	Lise	14	15,6
Üniversite	17	18,9	Üniversite	12	13,3
Lisansüstü	1	1,1			
Toplam	90	100	Toplam	90	100
Annenin Mesleği			Babanın Mesleği		
	N	%		N	%
Ev Hanımı	72	80,0	Çalışmıyor	3	3,3
Terzi	2	2,2	Kimyager	2	2,2
Öğretmen	11	12,2	Öğretmen	7	7,8
Tercüman	3	3,3	Emekli	1	1,1
Hemşire	2	2,2	Esnaf	8	8,9
Toplam	90	100	İnşaat Ustası	11	12,2
Babanın Mesleği			Babanın Mesleği		
	N	%		N	%
Kapıcı	2	2,2	Kaynakçı	1	1,1
Mimar	3	3,3	Aşçı	1	1,1
İşçi	25	27,8	Araba Tamircisi	2	2,2
Şoför	8	8,9	Bilgisayar Mühendisi	1	1,1
Marangoz	3	3,3	Boya-İnşaat	1	1,1
Terzi	2	2,2	Ziraat Mühendisi	1	1,1
Ayakkabı Tamircisi	2	2,2	Doktor	1	1,1
Mühendis	3	3,3			
Memur	2	2,2	Toplam	90	100

5.1.5. Burs Ya Da Öğrenim Kredisi Alma Durumu İle Okul Saatleri Dışında Çalışma Durumlarına İlişkin Bilgilerin Analizi

Suriye'deki çatışma sebebiyle eğitimlerini tamamlayamayan öğrencilere yönelik çeşitli burs imkanları bulunmaktadır. Türkiye üniversitelerinde okuyan Suriyeli öğrenciler Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK)'nin yürüttüğü Birleşmiş Milletler Burs Programı (DAFI) (Akpınar, 2017:21) Türkiye bursları kapsamında Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) bursu ve Türkiye burslarından faydalanabilmektedirler (Tanrıkulu, 2018: 2599).

OKÜ'de öğrenim gören Suriyeli öğrencilerin yaklaşık % 43'ü burs alırken, % 57'si burs almamaktadır. Bu durum burs almayan öğrenciler açısından maddi olarak sorun teşkil etmektedir. Burs almayan öğrencilerin bir kısmı okul saatleri dışında maddi kazanç sağlamak amacıyla çalışmak zorunda kalmıştır. Suriyeli öğrencilerin okul saatleri dışında maddi kazanç sağlamak amacıyla çalışıp çalışmadığına baktığımızda öğrencilerin, %12,2'sinin okul saatleri dışında çalıştığı, % 87,8'i ise okul saatleri dışında çalışmadığı görülmektedir (Tablo 10).

Tablo 10. Suriyeli öğrencilerin gelir durumu

Burs Alıyor Musunuz?			Okul Saatleri Dışında Para Kazanmak İçin Çalışıyor Musunuz?		
	N	%		N	%
Evet	39	43,3	Evet	11	12,2
Hayır	51	56,7	Hayır	79	87,8
Toplam	90	100	Toplam	90	100

Suriye'deki iç savaşın ankete katılan Suriyeli öğrencilerin üzerinde bıraktığı etkiyi açık uçlu soru olarak sordığımızda; öğrencilerin % 56'sı psikolojik olarak etkilendiğini, %12'si etkilenmediği ama her şeylerini savaşta kaybettiklerini ve ilk geldiklerinde etkinin yüksek olduğunu zamanla alıştıklarını, % 20'si ise vatan hasreti çektiğini ifade etmişlerdir (Tablo 11). Savaşta yaşanan sıcak çatışma ortamı, evlere atılan bombalar, göç esnasında rejim güçleri ve

terör örgütlerine yakalanma korkusu, kaybedilen aile bireyleri/ komşuları, yaşanan maddi sıkıntılar vb. nedenler öğrencilerin psikolojileri üzerinde derin etkiler meydana getirmiştir.

Tablo 11. Suriyeli öğrencilerde Suriye’deki iç savaşın etkileri

	N	%
İlk Geldiğimde Çok Etkilendim Ama Şimdi Alıştık	11	12,2
Hayır Ama Evimiz Gitti Her Şeyimiz Gitti	11	12,2
Evet Psikolojik Olarak Etkilendim	50	55,6
Vatan hasreti çekiyorum oradakileri özledim	18	20,0
Toplam	90	100

Travma sonrası stres bozukluğuna neden olan gerçek savaş deneyimleri aileler arasında korku, gerilim ve huzursuzluk yaratabilir. Suriyeli göçmenler yakın aile üyelerinin, komşularının, arkadaşlarının ölüme tanık olmuş ve en derin acıları yaşamışlardır. Savaş ortamının yarattığı ağır etki onların evlerinden, topraklarından, ülkelerinden çıkmalarına, sahip oldukları her şeyi kaybetmelerine neden olmuştur (Al-Shagran vd., 2015: 46).

“Savaş 2011’de başladı. Türkiye’ye 2014’te ailemden önce ben geldim. Sonra ailem 2015’te geldi. Savaşta dedem muhalifti öldü. 5 akrabam, dedemle beraber 6 kişiyi savaşta atılan bombalardan ötürü kaybettik.” (G1)

Suriye’de yaşanan savaşın öğrenciler üzerinde psikolojik etkileri oldukça derindir. Bunun haricinde aileleri bütün birikimlerini savaşta kaybetmiştir. Psikolojik olarak derinden etkilenmeleri ve maddi olarak zor şartlarda bulunmaları öğrenciler üzerinde olumsuz bir etki oluşturmuştur.

“Abimin savaşta atılan bombalardan başı yaralandı. 3 ay hastanede kaldı iyi olunca hemen buraya geldik. Savaşta 1 dayım, diğer dayımın oğlu atılan bombalardan öldü.” (G 6)

“Komşuya gittiğim esnada uçaktan atılan bombalardan biri hemen önüme düştü, çok korktum, ayağım yaralandı. Savaşta iki dayım ve uzak akrabalarımın çoğu hayatlarını kaybettiler.” (G13)

“Savaşın nasıl çıktığını bilmiyorum, savaş aniden çıktı. Bir kuzenim rejime karşı savaşırken şehit oldu. Bir de amcam atılan bombalardan yaralandı. Sürekli yaşanan uçak bombardımanı yüzünden göç ettik. Ailemle birlikte Türkiye’ye geldik, Suriye’de kalan akrabalarım olmadı. OKÜ’yü kazandığım için Osmaniye’ye taşındık, buraya geldiğimden memnunum. Buradaki hayatım iyi. Herhangi bir işte çalışmıyorum.” (G 7)

Suriyeli öğrencilerin sağlık kurumlarından aldıkları psikolojik destek, aile bireylerinin birbirlerine desteği ve yaşanan çevrede güven ortamının olması, çevreleriyle kurdukları ilişkiler, savaşın öğrenciler üzerinde bıraktığı derin psikolojik etkinin azalmasında katkı sağlamaktadır.

“Suriye’de ortalık karışınca artık dağlara kaçtık. Orası da güvenli değildi. O yüzden Türkiye’ye geldik. Kampa yerleştirildik. 3 ay kadar kampta kaldıktan sonra ev kiraladık ve ailem çalışmaya başladı. Sonra bir Türk’le evlendim, bir çocuğum oldu. Şimdi de üniversite okuyorum. Ben şimdi Osmaniye’de eşimle birlikte yaşıyorum. Beni üniversite okumaya eşim yönlendirdi, desteğini hiç esirgemez, her zaman yanımda olur. Onun sayesinde üniversiteyi bitirmeye gayret ediyorum.” (G9)

Bireyler yer değiştirme eyleminde sadece göç etme isteği yoktur. Göçmenler kentteki ekonomik ve ticari faaliyetin getirisinden pay almak ve daha iyi yaşamak isterler. Bu istek yayılma sürecini desteklemektedir (Çağlayan, 2006:70)

“Ben önce tek geldim. İstanbul’da arkadaşım vardı. Oraya gittim. İstanbul’da lokantada çalıştım. Sonra ailem geldi. Babamla İstanbul’da lokanta açtık.” (G1)

Suriye’de 2011 yılının Mart ayında başlayan “Arap Baharı” adı verilen halk hareketleri uzun yıllar sürececek bir iç savaşa dönüşmüştür. Suriye krizinin bölgesel ve küresel ölçekte meydana getirdiği etki nedeniyle Türkiye, Suriyeliler için sığınılacak en güvenli ülke olmuştur. Türkiye açısından “Suriye iç savaşı” Suriyelilerin geçiciliğinden kalıcılığına evrildiği bir noktaya taşınmaktadır (Türk, 2019: 28). Globalleşme ile dünyada yaşanan hızlı değişim ve dönüşüm sonucu ülkeler arasında insan, fikir, teknoloji, finans ve fikir akışları hızla artmıştır. Tüm dünyanın her bakımından birbirine entegre olması göç edenlerin anavatanlarıyla olan ilişkilerini de etkilemiştir. Konak ülkede yaşayan sığınmacılar ülkeleriyle ilişkileri sıcak tutmakta, anavatanlarında olup bitenlerle daha çok ilgilenmektedirler (Yılmaz, 2014: 1696). Savaşın sona ermesiyle birlikte OKÜ’de eğitim gören öğrencilerin % 13,3’ü ülkesine dönmeyeceğini vurgularken, % 56,7’si ülkesine döneceğini, % 22,2’si kararsız kaldığını ifade etmiştir (Tablo 12).

Tablo 12. Suriyeli öğrencilerin (savaşın bitmesi durumunda) gelecek planları

	N	%
Ülkeme Döneceğim	51	56,7
Hayır, Gitmek İstemiyorum	12	13,3
Savaş bitince ülkeme döneceğim ve Suriyeyi tamir etmek istiyorum	7	7,8
Kararsızım	20	22,2
Toplam	90	100

“Suriye’de 1 dükkân, 2 tane ev, 1 arabamız, işyerlerimiz, arazilerimiz var. Babam Suriye’de zengindi. Ama burada hiçbir şeyimiz yok. O yüzden savaş biterse ailem Suriye’ye dönmek istiyor. Ben alıştım buraya ama ailem dönerse ben de dönerim. Savaş ilk çıktığında çok etkilendik ama zaman geçtikçe Suriye’de yaşanan savaşa alıştık.” (G 6)

Ülkelerine dönmek isteyen Suriyeli üniversite öğrencileri Türkiye’deki eğitimlerini tamamlayarak ülkelerine döndükleri takdirde ülkelerinin kalkınmasında, gelişmesinde ve ilerlemesinde itici bir kuvvet olacaklardır.

5.1.6. Suriyeli Öğrencilerin Türk Kültürüne İlişkin Değerlendirmeleri

Birey toplumsal yapı ile karşılıklı etkileşim içinde bulunur, dolayısıyla hem toplumu etkiler hem de toplumdan etkilenir. Toplum ile karşılıklı etkileşim içinde bireyin kimlik inşası gerçekleşmektedir (Aslanoğlu, 1998:77). Her ülke, her topluluk yerelliğini yeniden üretmektedir. İletişim-ulaşım ağlarının etkisiyle beraber küreselleşme gerçekleşirken, bir taraftan da kimlikler üretilip yeni gelenekler keşfedilmektedir (Aslanoğlu, 1998:97-98; Harunoğulları, 2016: 391). Göç sonucu bambaşka dil, din, gelenek, görenek ve kültürel özelliğe sahip bireyler aynı mekânı paylaşmakta ve uyum sürecine girmektedir (Tuzcu ve Bademli, 2014: 57). Göç sonucu bambaşka ve yabancı bir mekâna göç edenler ile yerel halk arasında yeni bir durum kendini gösterir. Eski düzen yeniden inşa edilerek yeni bir toplumsal yapı ve düzen kurulmaya başlanır. Kültürleri, gelenek ve görenekleri, yaşam tarzları birbirinden çok farklı olan insanlar aynı mekânı paylaşmaya başlarlar. Bu paylaşım ile birlikte uyum süreci, beraberinde bazı sorunları da getirmekte, çevresel stresin etkisiyle yıllar sürebilecek sancılı bir dönem ortaya çıkmaktadır. Göç sonucu konak ülkede uyum, kültürel değişim, kimlik arayışları, aidiyet sorunları yaşanmaktadır. Yerel halk ile sığınmacılar arasındaki dil ve kültürel farklılıklar, yaşanan sorunların bir kısmını teşkil etmektedir (Harunoğulları, 2016: 388).

Suriye’den gelen göçmenler farklı bir ülkede farklı bir kültürle karşılaşmışlardır. Osmaniye şehriyle bütünleşmek için çaba içine giren sığınmacılar bir uyum süreci yaşamaktadırlar. Çoğulcu bir kültürün meydana geldiği Osmaniye’de Suriyeli sığınmacılar şehrin fırsatlarını kullanarak kendi kültürleriyle yerel kültür arasında bir uyum yakalamaya çalışmaktadırlar. Bireyler sahip oldukları kişisel özellikleri yanında yaşamlarını sürdürdükleri toplum ile kurdukları ilişki ve etkileşim süreci sonucu kimliklerini yeniden inşa etmektedirler.

Göçe tabi olan grup hedef ölkede yeni alışkanlıklar, beceriler kazanarak içinde buldukları kültürlerden etkilenmekte, tutum ve davranış değişikliği göstermektedir. Yaşanan kültürel değişikliklerin ölkeye aktarılması ve taşınması, sosyal aktivitelere katılımı sağlamakta, kazanılan yeni beceriler iş tecrübeleri ile işgücü sermayesinin gelişmesini ve özellikle eğitim yoluyla kız çocuklarına yönelik tutum ve davranış değişikliklerinde kültürel değişim kendini göstermektedir (Yılmaz, 2014:1692). Savaş coğrafyasının bireyde meydana getirdiği ağır travmalar eşliğinde evini, yurdunu geride bırakmak zorunda kalan Suriyeli göçmenlerin konak toplumda yeni sosyo-kültürel ve ekonomik sisteme ayak uydurması belli bir zaman gerektirmektedir (Taştan vd., 2017: 10). Öğrenciler kültürel uyum konusunda sıkıntı yaşamamışlardır. Kendi kültürlerine ait örf ve adetler Türk gelenek ve görenekleriyle benzer özellik göstermektedir. Bunun yanında Türk kültüründen etkilenmiş ve Türk kültürünün yaşam tarzını da benimsemişlerdir. Tablo 13’te görüldüğü üzere ankete katılan öğrencilerin, % 84,4’ü “Türk yaşam tarzını tanıma fırsatı bulduğunu”, % 78,9’u “Türk aile yapısını tanıma fırsatı bulduğunu”, % 70’i “Türk kültüründen etkilendiğini” ifade etmiştir. Katılımcıların Türk kültürünü ve Türk yaşam tarzını beğendiği söylenebilir.

Tablo 13. Suriyeli öğrencilerin Türk kültürüne ilişkin görüşleri

	Sayı					Toplam
	1	2	3	4	5	
Türk yemeklerini beğeniyorum.	19 (21,1)	36 (40,0)	16 (17,8)	15 (16,7)	4 (4,4)	90 (100,0)
Türk yemeklerine alışıyorum.	10 (11,1)	45 (50,0)	15 (16,7)	14 (15,6)	6 (6,7)	90 (100,0)
Türk yemekleri kendi yemeklerimizle benzetmektedir.	8 (8,9)	28 (31,1)	12 (13,3)	30 (33,3)	12 (13,3)	90 (100,0)
Türk kültürü örf ve adetleri kendi örf adetlerimizle uyusmaktadır.	6 (6,7)	45 (50,0)	18 (20,0)	17 (18,9)	4 (4,4)	90 (100,0)
Türk kültürüne ait çoğu şeyi biliyorum.	13 (14,4)	47 (52,2)	20 (22,2)	10 (11,1)	0 (0,0)	90 (100,0)
Türk kültürüne alışmakta zorlanıyorum.	1 (1,1)	16 (17,8)	19 (21,1)	40 (44,4)	14 (15,6)	90 (100,0)
Türk kültüründen etkileniyorum.	13 (14,4)	50 (55,6)	12 (13,3)	12 (13,3)	3 (3,3)	90 (100,0)
Türk giyim tarzı kendi giyim tarzımızdan oldukça farklıdır.	12 (13,3)	34 (37,8)	13 (14,4)	23 (25,6)	8 (8,9)	90 (100,0)
Türk giyim tarzından etkileniyorum.	9 (10,0)	34 (37,8)	18 (20,0)	18 (20,0)	11 (12,2)	90 (100,0)
Giyim tarzımdan dolayı dikkat çektiğimi düşünüyorum.	12 (13,3)	16 (17,8)	18 (20,0)	33 (36,7)	11 (12,2)	90 (100,0)
Giyim tarzımdan değiştirmek isterdim.	4 (4,4)	15 (16,7)	15 (16,7)	37 (41,1)	19 (21,1)	90 (100,0)
Türk yaşam tarzını tanıma fırsatı buluyorum.	13 (14,4)	63 (70,0)	8 (8,9)	5 (5,6)	1 (1,1)	90 (100,0)
Kendi yaşam tarzıyla Türk yaşam tarzı benzetmektedir.	10 (11,1)	34 (37,8)	13 (14,4)	27 (30,0)	6 (6,7)	90 (100,0)
Kendi yaşam tarzımızdan ziyade Türkiye’deki yaşam tarzını beğeniyorum.	6 (6,7)	35 (38,9)	13 (14,4)	26 (28,9)	10 (11,1)	90 (100,0)
Türk aile yapısını tanıma fırsatı buluyorum.	15 (16,7)	56 (62,2)	10 (11,1)	6 (6,7)	3 (3,3)	90 (100,0)
Türk aile yapısı ile kendi aile yapımız benzetmektedir.	5 (5,6)	41 (45,6)	17 (18,9)	16 (17,8)	11 (12,2)	90 (100,0)

1- Tamamen Katılıyorum 2- Katılıyorum 3- Kararsızım 4- Katılmıyorum 5- Hiç Katılmıyorum

Not: Parantez içindeki değerler oranı ifade etmektedir.

“Türkiye’deki adetler farklı düğünler, yemekler farklı. Suriye’de kahve acı oluyor. Türkiye’de kahve acı değil ama yemekler acı oluyor. Suriye’de sadece Halep tarafında yemekler acıdır. Suriye’de evlerin pencereleri yüksektir ve camlar şeffaf değildir. Ne dışarıdan içeriği görüyorsun, ne de içerden dışarıyı görüyorsun. Türkiye’de pencereler altta ve şeffah.” (G 14)

5.1.7. Suriyeli Öğrencilerin Türkiye’de Yaşadıkları Çevreye (Mekâna) İlişkin Değerlendirmeleri

İnsanoğlu fiziki ve beşeri çevrede karşılıklı bir etkileşim halindedir. Beşeri çevrede insan, mekânla toplumsal, sosyal, ekonomik ve siyasal ilişkiler geliştirir. İnsan faaliyetlerinin tümü ve insan faaliyetlerinden doğan her türlü hareket ve deneyimler bütünüyle süreklilik arz eden mekânda gerçekleşir (Tümertekin ve Özgüç, 2002: 65-66). Yaşanılan mekanların coğrafi özellikleri bireylerin hayata bakışı, algısı, ekonomik faaliyetleri, kültürel değerleri, toplumsal ilişkileri, alışkanlıkları vb. üzerinde etkilidir. Kır ve kent yaşantısına göre birey farklı kişilik özellikleri ve değerler geliştirmektedir. Kente göç eden bireyler yeniden sosyalizasyon sürecine girerek kentlileşirler. Sosyalizasyon süreci ile birey, içinde bulunduğu aile, arkadaş grubu gibi sosyal grupların ve toplumun değer-norm sistemini, davranış kalıplarını içselleştirmektedir. Kente göç edenler kent toplumunun değer-norm sistemini, kentli insanın düşünme, davranış ve yaşama biçimini benimserler (Bal, 2015: 119). Kent göçmenlerinin mahallelerinin meşruluk kazanması ile göçmenler kimliklerini yeni geldikleri yere göre inşa etme sürecine girmişlerdir (Aslanoğlu, 1998:215).

Osmaniye’de yaşayan Suriyeli üniversite öğrencileri bu kentte yeni bir yaşam düzeni kurmaya başlamışlardır. Yaşadıkları çevrede her türlü imkânın bulunması, çevrelerinden memnun olmaları sonucu, yaşadıkları mekânlara uyum sağlamada bir zorluk çekmemişlerdir. Suriyeli öğrenciler Türk arkadaşlarından her türlü yardımı alabilmekte, onlarla okul dışındaki sosyal aktivitelere katılabilmekte ve sağlıklı ilişki kurabilmektedirler. Öğrencilerin %87,8’i “Yaşadığı çevreyi tanıma fırsatı bulduğunu”, % 75,5’i “Çevresinde bulunan insanlardan çekinmeden rahatlıkla özgürce hareket edebildiğini”, % 73,4’ü “Burada bulunmaktan memnun olduğunu” ve % 75,6’sı “Yaşadığı çevrede her türlü imkana sahip olduklarını” söylemişlerdir. (Tablo 14). Suriyeli öğrencilerin yaşadığı çevreye uyum sağladığı söylenebilir.

Tablo 14. Suriyeli öğrencilerin yaşadıkları çevreye bakış açıları

	Sayı					Toplam
	1	2	3	4	5	
Yaşadığım çevreyi tanıma fırsatı buluyorum.	11 (12,2)	68 (75,6)	5 (5,6)	4 (4,4)	2 (2,2)	90 (100,0)
Çevremde bulunan insanlardan çekinmeden rahatlıkla özgürce hareket edebiliyorum.	13 (14,4)	55 (61,1)	11 (12,2)	10 (11,1)	1 (1,1)	90 (100,0)
Bulduğum çevre her türlü imkâna sahibim	14 (15,6)	54 (60,0)	16 (17,8)	4 (4,4)	2 (2,2)	90 (100,0)
Burada bulunmaktan memnunum.	23 (25,6)	43 (47,8)	14 (15,6)	7 (7,8)	3 (3,3)	90 (100,0)
Türkiye’nin başka bir şehrinde yaşamak isterdim.	24 (26,7)	34 (37,8)	16 (17,8)	12 (13,3)	4 (4,4)	90 (100,0)
Burada mecburen bulunuyorum.	20 (22,2)	23 (25,6)	14 (15,6)	26 (28,9)	7 (7,8)	90 (100,0)

1- Tamamen Katılıyorum 2- Katılıyorum 3- Kararsızım 4- Katılmıyorum 5- Hiç Katılmıyorum

Not: Parantez içindeki değerler oranı ifade etmektedir.

5.1.8. Suriyeli Öğrencilerin Türkiye’deki Sosyal İlişkilere İlişkin Değerlendirmeleri

Sosyal yaşamlarında herhangi bir sorunla karşılaşmamaları, Suriyeli öğrencilerin yaşadıkları mekâna karşı aidiyet duygusunu geliştirmelerine katkı sağlamıştır. Katılımcıların % 77,8’inin “Türk öğrencilerle sağlıklı ilişki kurabildiği”, % 91,1’inin “Öğretmenleriyle sağlıklı iletişim kurabildiği”, % 58,9’unun “Okul dışındaki sosyal aktivitelere katılabildiği”, % 57,8’inin “Türk arkadaşlarından her türlü yardım alabildiği” ve % 88,9’unun “Sosyal ilişkilerini geliştirmek amacıyla daha fazla Türkçe öğrenmeye gayret ettiği” görülmektedir (Tablo 15).

Tablo 15. Suriyeli öğrencilerin sosyal çevreleri ile ilişkileri

	Sayı					Toplam
	1	2	3	4	5	
Türk arkadaşlarımla sağlıklı ilişki kurabiliyorum.	18 (20,0)	52 (57,8)	8 (8,9)	10 (11,1)	2 (2,2)	90 (100,0)
Okul dışında sosyal etkinlik ve programlara katılıyorum.	8 (8,9)	45 (50,0)	9 (10,0)	23 (25,6)	5 (5,6)	90 (100,0)
Öğretmenimle sağlıklı iletişim kurabiliyorum.	22 (24,4)	60 (66,7)	4 (4,4)	3 (3,3)	1 (1,1)	90 (100,0)
Türk arkadaşlarımla sağlıklı iletişim kurabiliyorum.	18 (20,0)	53 (58,9)	7 (7,8)	9 (10,0)	3 (3,3)	90 (100,0)
Türk arkadaşlarımla ilişkilerimde dil problemi yaşıyorum.	8 (8,9)	30 (33,3)	11 (12,2)	29 (32,2)	12 (13,3)	90 (100,0)
Sadece kendi ülkemden gelenlerle iletişim kuruyorum.	6 (6,7)	14 (15,6)	20 (22,2)	37 (41,1)	13 (14,4)	90 (100,0)
Türklerin bize karşı ön yargılı olduğunu düşünüyorum.	7 (7,8)	15 (16,7)	28 (31,1)	33 (36,7)	7 (7,8)	90 (100,0)
Türklerin bizlere karşı oldukça misafirperver olduklarını düşünüyorum.	12 (13,3)	46 (51,1)	20 (22,2)	6 (6,7)	6 (6,7)	90 (100,0)
Türk arkadaşlarım bana her konuda yardımcı olur.	11 (12,2)	41 (45,6)	22 (24,4)	13 (14,4)	3 (3,3)	90 (100,0)
Türkçemi daha iyi hale getirmek için çok çaba harcıyorum.	27 (30,0)	53 (58,9)	4 (4,4)	6 (6,7)	0 (0,0)	90 (100,0)

1- Tamamen Katılıyorum 2- Katılıyorum 3- Kararsızım 4- Katılmıyorum 5- Hiç Katılmıyorum

Not: Parantez içindeki değerler oranı ifade etmektedir.

“Türkiye’de bir sürü Türk arkadaşım oldu. Onlara çok saygı duyuyorum. Onlar da beni çok seviyorlar. Türkiye’de yaşamayı çok beğendim. Aramızda çok farklılıklar olsa da çok benzerlikler de var.” (G 12)

“Bizim Türk komşularımız çok iyiler. İlk geldiğimizde bize çok destek oldular, bize çok yardım ettiler ve şu ana kadar da bu durum devam ediyor. İlk geldiğimizde alışmak zor oldu, adetleri, yemekleri çok değişti bize göre. Mesela düşünleri erkekle kadınla beraber. Biz ayrı yapıyoruz. Çayı çok seviyorlar ve iş yapmayı da çok seviyorlar. Biz onlara göre tembeliz. Yemekleri çok acı ama lezzetli. Artık evde ben Türkler gibi yemek yapmaya başladım. Sınıf arkadaşlarım da çok iyiler. Birinci sene bitmek üzere hiç bir problemle karşılaşmadım, bana çok yardım ettiler, bazı konuları anlamayınca bana anlatıyorlar. Artık onlara çok alıştım.” (G 13)

Görüşme yapılan öğrenciler genelde yaşadıkları çevrede Türk komşularıyla/arkadaşlarıyla iyi bir iletişim içinde olduklarını, komşularının/arkadaşlarının kendilerine maddi/manevi her konuda yardım ettiklerini belirtmişlerdir. Yaşadıkları yere uyum sağlamış ve kendi düzenlerini kurmuşlardır.

5.1.9. Suriyeli Öğrencilerin Ekonomik Durumlarına İlişkin Değerlendirmeleri

Bu başlık altında Suriyeli öğrencilerin sağlık hizmetlerinden yararlanma durumu, maddiyat ve gıda ihtiyaçlarına ilişkin değerlendirmeleri yer almaktadır.

Ankete katılan Suriyeli öğrencilerin % 53,3’ü “maddi destek gördüğünü”, % 37,8’i “aldığı maddi desteği yeterli gördüğünü”, % 67,7’si “Türkiye’deki hayatın pahalı olduğunu”, % 61,1’i “eğitim giderlerini karşılayabildiğini” ve % 92,2’si “Sağlık hizmetlerine ücretsiz erişebildiğini” dile getirmişlerdir (Tablo 16).

Tablo 16. Suriyeli öğrencilerin ekonomik durumuna ilişkin bilgiler

	Sayı					Toplam
	1	2	3	4	5	
Ekonomik olarak her türlü ihtiyacımı sağlayabilecek durumdayım	2	29	24	28	7	90
	(2,2)	(32,2)	(26,7)	(31,1)	(7,8)	(100,0)
Maddi olarak yardıma ihtiyacım var	12	34	19	22	3	90
	(13,3)	(37,8)	(21,1)	(24,4)	(3,3)	(100,0)
Maddi destek görüyorum	3	45	4	21	17	90
	(3,3)	(50,0)	(4,4)	(23,3)	(18,9)	(100,0)
Aldığım maddi desteği yeterli buluyorum	6	28	17	27	12	90
	(6,7)	(31,1)	(18,9)	(30,0)	(13,3)	(100,0)
Türkiye'deki hayatın pahalı olduğunu düşünüyorum	21	40	15	11	3	90
	(23,3)	(44,4)	(16,7)	(12,2)	(3,3)	(100,0)
Türk parasını kullanmakta zorlanıyorum.	5	11	8	35	31	90
	(5,6)	(12,2)	(8,9)	(38,9)	(34,4)	(100,0)
Sosyal yaşam için para ayırabiliyorum (kafe, sinema)	3	18	11	36	22	90
	(3,3)	(20,0)	(12,2)	(40,0)	(24,4)	(100,0)
Eğitim giderlerini karşılayabilecek maddi olanağa sahibim	3	52	11	20	4	90
	(3,3)	(57,8)	(12,2)	(22,2)	(4,4)	(100,0)
Sağlık hizmetlerine ücretsiz erişiyorum	30	53	5	2	0	90
	(33,3)	(58,9)	(5,6)	(2,2)	(0,0)	(100,0)
Sağlık hizmetlerine erişimde maddi zorluk yaşıyorum.	0	3	7	50	30	90
	(0,0)	(3,3)	(7,8)	(55,6)	(33,3)	(100,0)
Gıda ihtiyacımı karşılayacak maddi imkâna sahibim.	8	52	18	6	6	90
	(8,9)	(57,8)	(20,0)	(6,7)	(6,7)	(100,0)
Barınma ihtiyacımı karşılayacak maddi imkâna sahibim.	6	39	23	15	7	90
	(6,7)	(43,3)	(25,6)	(16,7)	(7,8)	(100,0)

1- Tamamen Katılıyorum 2- Katılıyorum 3- Kararsızım 4- Katılmıyorum 5- Hiç Katılmıyorum

Not: Parantez içindeki değerler oranı ifade etmektedir

Türkiye'deki hayat şartlarının kendilerini zorladığını ifade eden Suriyeli öğrenciler sağlık hizmetlerine ücretsiz erişebilmekte ancak görüşmecilerin bir kısmı eğitim giderleri için maddi desteğe ihtiyaç duymaktadırlar. Bu durumda olan öğrenciler genelde yaz mevsiminde çeşitli işlerde çalışarak ek kazanç sağlamaktadırlar. Öğrencilerin büyük kısmı sosyo-kültürel faaliyetler için bütçe ayıramamaktadır. Gıda ve barınma ihtiyacının giderilmesi yönünde maddi sıkıntı yaşayan öğrencilerin sayısı da az değildir.

“Kardeşlerim yazın ne iş bulurlarsa çalışıyorlar ama kışın okuyoruz. Ben de yazın giyim mağazasında çalışıyorum. Şu anda her ay burs alıyorum.” (G 6)

Eğitimlerini tamamlamak için hayatla mücadeleye giren Suriyeli öğrenciler için aldıkları burslar büyük bir destek sağlamaktadır.

“Osmaniye'ye ilk geldiğimizde babam hasta olduğu için çalışmak ve evin maddi yükünü üzerime almak zorunda kaldım. Bir fıstık fabrikasında 4 yıl boyunca çalıştım. Sonra üniversiteye başvurudum. Ailem Osmaniye'de yaşadığı ve ailemden uzak olmak istemediğimden sadece OKÜ'yü tercih ettim. Sonuçlar açıklığında hem okumaya, hem de çalışmaya karar verdim. Böyle 3 ay sürdü ama çok şükür bana burs çıktı ve artık rahat rahat okuyabiliyorum.” (G 13)

5.1.10. Suriyeli Öğrencilerin Türkiye'deki Eğitime İlişkin Değerlendirmeleri

Üniversitedeki aktivitelere rahatça katılabilen öğrenciler kendilerini üniversite ortamında oldukça güvenli ve huzurlu hissetmektedirler. Katılımcıların eğitimine ilişkin değerlendirmelerini incelendiğinde öğrencilerin % 70'i “Türk okullarının verdiği eğitimi beğendiğini”, % 77,8'i “okuldaki aktivitelere rahatlıkla katılabildiğini”, % 96,7'si “okulda kendini güvenli ve huzurlu hissettiğini” ve % 74,5'i “Türkiye'de yüksek eğitim almak istediğini” ifade etmiştir (Tablo 17). Ankete katılan Suriyeli öğrenciler üniversitede aldıkları eğitimden büyük oranda memnuniyet duymaktadırlar.

Tablo 17. Suriyeli öğrencilerin eğitime ilişkin görüşleri

	Sayı					Toplam
	1	2	3	4	5	
Suriye’deki eğitimimi burada daha rahat devam ettirebiliyorum.	15 (16,7)	54 (60,0)	7 (7,8)	10 (11,1)	4 (4,4)	90 (100,0)
Türkiye’nin okul eğitimini beğeniyorum.	15 (16,7)	48 (53,3)	14 (15,6)	10 (11,1)	3 (3,3)	90 (100,0)
Eğitsel faaliyetlerin yeterli olduğunu düşünüyorum.	7 (7,8)	57 (63,3)	16 (17,8)	7 (7,8)	3 (3,3)	90 (100,0)
Alanım için gerekli bilgiyi öğrenebiliyorum.	14 (15,6)	55 (61,1)	16 (17,8)	5 (5,6)	0 (0,0)	90 (100,0)
Okuldaki aktivitelere rahatlıkla katılabiliyorum.	11 (12,2)	59 (65,6)	13 (14,4)	6 (6,7)	1 (1,1)	90 (100,0)
Türkçeyi öğrenmek için okulun katkısının olduğunu düşünüyorum.	20 (22,2)	64 (71,1)	5 (5,6)	0 (0,0)	1 (1,1)	90 (100,0)
Dil konusunda Sivil Toplum Kuruluşlarından yardım alabiliyorum.	9 (10,0)	48 (53,3)	14 (15,6)	13 (14,4)	6 (6,7)	90 (100,0)
İhtiyaç duyduğumda öğretmenlerimle rahatça görüşebiliyorum	25 (27,8)	53 (58,9)	9 (10,0)	2 (2,2)	1 (1,1)	90 (100,0)
Sorunlarının çözümünde öğretmenlerim bana yardımcı oluyor	19 (21,1)	60 (66,7)	6 (6,7)	3 (3,3)	2 (2,2)	90 (100,0)
Her türlü sorunumu öğretmenlerime rahatça anlatabiliyorum	20 (22,2)	54 (60,0)	11 (12,2)	4 (4,4)	1 (1,1)	90 (100,0)
Okulumdaki rehberlik servisinden yeterli destek görüyorum	9 (10,0)	32 (35,6)	21 (23,3)	14 (15,6)	14 (15,6)	90 (100,0)
Okuduğum bölümden memnunum	28 (31,1)	43 (47,8)	12 (13,3)	6 (6,7)	1 (1,1)	90 (100,0)
Okulmda kendimi güvenli ve huzurlu hissediyorum	36 (40,0)	51 (56,7)	1 (1,1)	2 (2,2)	0 (0,0)	90 (100,0)
Dersleri anlamakta zorlanıyorum	8 (8,9)	15 (16,7)	15 (16,7)	42 (46,7)	10 (11,1)	90 (100,0)
Derslerimi düzenli olarak takip edebiliyorum	22 (24,4)	47 (52,2)	15 (16,7)	4 (4,4)	2 (2,2)	90 (100,0)
Derslerdeki başarı düzeyimden memnunum	20 (22,2)	54 (60,0)	8 (8,9)	7 (7,8)	1 (1,1)	90 (100,0)
Ders çalışmak için uygun yerim var	14 (15,6)	51 (56,7)	8 (8,9)	10 (11,1)	7 (7,8)	90 (100,0)
Ülkemde aldığım eğitim buradaki eğitimimin temeli için yeterli düzeydedir	21 (23,3)	54 (60,0)	7 (7,8)	6 (6,7)	2 (2,2)	90 (100,0)
Ailem eğitimimle ilgilenir	26 (28,9)	54 (60,0)	5 (5,6)	5 (5,6)	0 (0,0)	90 (100,0)
Okul kurallarına uyarım	24 (26,7)	59 (65,6)	3 (3,3)	4 (4,4)	0 (0,0)	90 (100,0)
Okuldaki bazı kurallara uymakta zorlanıyorum	6 (6,7)	20 (22,2)	11 (12,2)	36 (40,0)	17 (18,9)	90 (100,0)
Eğitimimi tamamlayım meslek sahibi olmak isterim	49 (54,4)	35 (38,9)	3 (3,3)	3 (3,3)	0 (0,0)	90 (100,0)
Türkiye’de yüksek eğitim yapmak istiyorum	32 (35,6)	35 (38,9)	14 (15,6)	7 (7,8)	2 (2,2)	90 (100,0)
Okulda kendimi dışlanmış hissediyorum	0 (0,0)	6 (6,7)	17 (18,9)	44 (48,9)	23 (25,6)	90 (100,0)
Okulda kendimi değerli hissediyorum	13 (14,4)	46 (51,1)	25 (27,8)	5 (5,6)	1 (1,1)	90 (100,0)
Derslerde verilen ödevleri (yazılı-sözlü ödev, rapor sunma) yaparken sıkıntı yaşıyorum.	7 (7,8)	28 (31,1)	13 (14,4)	33 (36,7)	9 (10,0)	90 (100,0)

1- Tamamen Katılıyorum 2- Katılıyorum 3- Kararsızım 4- Katılmıyorum 5- Hiç Katılmıyorum

Not: Parantez içindeki değerler oranı ifade etmektedir.

“Üniversiteye başlayınca arkadaşlarımla tanıştım. Arkadaşlarım çok iyiler ve onlara ne zaman ihtiyacım olursa yanımda oluyorlar. Hocalarımı da çok sevdim. Bölümü bitirdikten sonra Bilgisayar Mühendisliği okumayı düşünüyorum. Savaş bitince vatanıma dönmek istemiyorum. Çünkü buraya

alıştum. Umarım Suriye öncekinden daha iyi olur ve güvenlik geri döner.”(G 14).

İçinde bulunduğumuz bilgi çağında insan sermayesi, kalkınmanın en önemli katalizörüdür. Bu sebeple hem nitel hem de nicelik olarak eğitim seviyesinin yükseltilmesi gerekmektedir. Eğitim insanlara yeni fırsatlar sunarak, ekonomik ve sosyal refah seviyesinin artmasında önemli bir rol oynar. Küresel çapta rekabeti sağlamada eğitilmiş bireylerin üzerine önemli görevler düşmektedir. Bireylerin olaylara eleştirel bakması, yaratıcı becerilerin oluşması yine eğitim yoluyla sağlanmaktadır (Bayraktaroğlu ve Mustafayeva, 284). 2011 yılında kriz çıkıncaya kadar Suriye gençleri Orta Doğu bölgesinde en eğitilmiş olanları arasında yer almaktaydı. Yıllarca süren çatışmaların yol açtığı ekonomik ve sosyal çöküş, Suriyeli nüfusun ülke içinde ve Suriye sınırları dışında yer değiştirmesi, eğitim alanında büyük kayıplara yol açmıştır. Dahası Suriye’de her beş okuldan biri, çoğunlukla ordu kışlası olarak yeniden düzenlenmiş veya atılan bombalardan tahrip edilmiş/yıkılmıştır. Suriye sınırlarının içinde ve dışında 2 milyondan fazla çocuk okul dışında ve okulu bırakma riski altında bulunmaktadır (Al Hessian, 2016:2). Mobil haldeki Suriyelilerin eğitimi uluslararası toplum için önemli bir sorun teşkil etmektedir. Eğitim açısından “kayıp nesil” ihtimaliyle karşı karşıya olan Suriyelilerin eğitim ihtiyacını karşılamak için uluslararası toplumun ortak bir çaba içinde olması gerekmektedir.

Suriye’de krizin uzun sürmesi sonucu Suriyeli gençler ev sahibi ülkelerde Yüksek Öğretime erişimin önündeki engellerle karşı karşıya kalmaktadır. Suriyeli gençlerin eğitiminin kesintiye uğraması, hem ev sahibi ülkelerde hem de savaş sonrasında Suriye’ye döndüklerinde finansal durum ve yaşam kalitesi açısından büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Eğitimsiz “kayıp nesil”, savaş sonrası Suriye’deki ekonomik, politik, eğitim ve sağlık alt yapılarını yeniden inşa etmek için yeterli donanımdan yoksun olacaktır (El-Ghali vd., 2017: 4). Dünyadaki en büyük Suriyeli mülteci nüfusuna ev sahipliği yapmanın yüksek ekonomik ve sosyal maliyetlerine rağmen Türkiye, sınırları içindeki tüm Suriyeli çocuklara eğitim hakkını yaygınlaştırma konusunda güçlü bir liderlik göstermiştir. Türk Hükümeti, uluslararası toplumla daha fazla finansal destek ve işbirliği ile eğitime erişimin artırılmasının temelini oluşturan bir dizi önemli politika, yönetim ve programlama taahhüdünde bulunmuştur. Türkiye, Suriyelilere yönelik eğitimi daha iyi bir gelecek için fırsat olarak görmekte ve Suriye’nin yeniden yapılandırılmasında Suriyeli gençlerin katkıda bulunacağı düşüncesiyle, Suriyeli öğrencilere eğitim hizmetlerini en iyi şekilde vermektedir (Jalbout, 2015: 6). Türkiye’de yüksek eğitim sistemine dahil edilen Suriyeli bireyler, Suriye’de yaşanan iç savaşın sona ermesi durumunda konak ülkeden aldıkları eğitimi kendi ülkeleri yararına kullanabilecek, nitelikli kişiler olarak ülkelerinin kalkınmasında, gelişmesinde ve ilerlemesinde büyük katkıda bulunacaklardır.

Sonuç ve Öneriler

Ankete katılan öğrencilerin yaşadıkları problemler değerlendirildiğinde en çok dil öğrenmede problem yaşadıkları görülmektedir. Bununla birlikte karşılaştıkları en büyük ikinci problem ise maddi olarak sıkıntı çekmeleridir. Maddi olarak imkânları kısıtlı olan ve burs almayan öğrencilerin bir kısmı okul saatleri dışında part-time işlerde çalışarak harçlıklarını kazanmaktadır.

Savaşın, Suriyeli öğrencilerin psikolojilerinde yarattığı derin etki, maddi açıdan zorluklar içinde bulunmaları, bütün birikimlerini savaşta kaybetmeleri göç sürecini yaşayan sığınmacılar için oldukça zorlayıcı olmuştur. Savaşın psikolojileri üzerinde meydana getirdiği olumsuz etkiyi öğrenciler, sağlık kurumlarından, aile ve arkadaşlarından destek alarak, üniversitedeki aktivitelere rahatça katılarak azaltmaya çalışmaktadırlar. Bu bağlamda derin psikolojik sorunlar yaşayan öğrenciler Sağlık kuruluşlarının ve Üniversitenin Mediko-Sosyal biriminde görevli psikologlara yönlendirilmelidir.

Kendi kültürlerine ait örf ve adetler Türk gelenek ve görenekleriyle benzer özellik gösterdiğinden Suriyeli öğrenciler uyum konusunda sorun yaşamamışlardır. Bunun yanında bu öğrenciler Türk kültüründen etkilenmiş ve Türk kültürünün yaşam tarzını da benimsemişlerdir.

Suriyeli öğrencilerin de kendi kültürlerini tanıtmalarına ortam hazırlanarak Türk öğrencilerin farklı kültürleri tanınmasına olanak sağlanmalıdır.

Suriyeli öğrenciler, yaşadıkları çevrede her türlü imkânın bulunması, çevrelerinden memnun olmaları sonucu yaşadıkları mekânlara kolay adapte olmuşlardır. Ayrıca Türk arkadaşlarından her türlü yardımı alabilmekte, onlarla okul dışı sosyal aktivitelere katılabilmekte ve sağlıklı ilişki kurabilmektedirler.

Sosyal yaşamlarında herhangi bir sorunla karşılaşmamaları Suriyeli öğrencilerin yaşadıkları mekâna karşı olumlu duygu beslemelerine katkı sunmuştur. Üniversite, yerel yönetim ve sivil toplum kuruluşlarının işbirliği yaparak, Suriyeli öğrencilere kentin tarihi ve kültürünü tanıtacak faaliyetler, dini bayram ve kandillerde iki toplumu bir araya getirecek şenlikler düzenlenmelidir. Böylece Suriyeli öğrencilerin/toplumun mekâna karşı aidiyet duygusu geliştirilmelidir.

Türkiye'de kalmayı düşünen Suriyeli üniversite öğrencileri aldıkları üniversite eğitimi doğrultusunda meslek edinmeyi amaçlamakta ayrıca gerekli şartları sağladıkları takdirde Türk vatandaşlığına geçmeyi düşünmektedirler. Bazı öğrenciler Türkiye'de kendi alanlarıyla ilgili akademik hayata yönelik planlar da yapmaktadırlar.

Türkiye'de farklı illerde Üniversite eğitimi alan Suriyeli gençlerin sosyal, kültürel ve sportif faaliyetlere yerel öğrencilerle birlikte katılmaları, onlarla sürekli iletişim halinde olmaları, her iki ülke kültürünün kaynaşması ve savaşın bitiminde Suriye'nin savaş sonrası yapılanmasında Türkiye'de eğitim alan Suriyeli öğrencilerle birlikte Türk öğrencilerin de etkili olması yönünde katkı sağlayacaktır.

Derse giren üniversite öğretim elemanları özellikle Suriyeli öğrencilere üniversitenin sosyal ve kültürel imkanlarından bahsetmeli ve onları yönlendirmelidir. Suriyeli ve Türk öğrencilerin beraber bu ortamlarda zaman geçirerek kaynaşmaları/sosyalleşmeleri sağlanmalıdır.

Türkçe'nin entegrasyon dili olarak öğretilmesi, üniversitede dil eğitimi programlarının eğitim- öğretim sürecine yayılması ve süreklilik arz etmesi, Suriyeli öğrencilerin dil öğrenimi, dili kullanma ve geliştirme becerisini arttıracaktır. Türkçeyi daha kolay ve hızlı öğrenebilmeleri için Türk-Suriyeli üniversite öğrencilerinin kaynaşacakları kültürel geziler ve çeşitli etkinlikler sayısı artırılmalıdır.

Üniversitede verilen Türkçe hazırlık derslerine ek olarak çeşitli faaliyetlerle Türk ve Suriyeli öğrenciler bir araya getirilerek Türkçe konuşma pratikleri yapılarak dil konusunda yaşanan sorunlar azaltılabilir. Dil öğrenimi en etkili biçimde sosyal ortamda dili kullanarak gerçekleşeceğinden öğrenciler için sosyal etkileşim ve paylaşım alanları oluşturacak projeler geliştirilmelidir.

Kaynakça

- Akpınar, T. (2017). "Türkiye'deki Suriyeli Mülteci Çocukların ve Kadınların Sosyal Politika Bağlamında Yaşadıkları Sorunlar", *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 03 (03): 16-29.
- Al Hessian, M. (2016). Understanding The Syrian Educational System in a Context of Crisis?, *Vienna Institute of Demography Austrian Academy of Sciences*, 1-45.
- Al-Shagran, H., Khasawneh, O.M., Ahmed, A. K., Jarrah, A. M. (2015). Post-Traumatic Stress Disorder of Syrian Refugees in Jordan, *International Journal of Liberal Arts and Social Science*, 3 (3): 36-48.
- Aslanoğlu, R. A. (1998). *Kent Kimlik ve Küreselleşme*, Bursa: Ezgi Kitapevi.
- Bal, H. (2015). *Kent Sosyolojisi*, İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Bayraktaroğlu, S. Mustafayeva, L. (2010). "Türk Yüksek Öğretim Sistemi ve Türk Dünyası İlişkiler: Sakarya Üniversitesi'nde Eğitim Gören Yabancı Uyruklu Öğrenciler Örneği", *Journal Of Azerbaijani Studies*, 284-292.

- Bijak, J. (2011). *Forecasting International Migration In Europe: A Bayesian View*, The Springer Series On Demographic Methods And Population Analysis, Southampton, UK.
- Chambers, I. (2014). *Göç, Kültür ve Kimlik*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çağlayan, S. (2006). “Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17: 67-91.
- El-Ghali, H. A., Ali, A., Ghalayini, N. (2017). *Higher Education and Syrian Refugee Students: The Case of Iraq Policies, Practices, and Perspectives*, *Issam Fares Institute for Public Policy and International Affairs*, Research Report.
- Ergin, M. (2009). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.
- Harunoğulları, M. (2016). Suriyeli Sığınmacıların Kilis Şehrindeki Mekânsal, Kültürel ve Ekonomik Etkileri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (45): 373-396.
- Jalbout, M. (2015). Partnering for a Better Future: Ensuring Educational Opportunity for All Syrian Refugee Children and Youth in Turkey, *Theirworld All Rights Reserved The Global Business Coalition for Education*, pp. 1-35.
- Keeley, B. (2009). *International Migration: The Human Face Of Globalisation*, ISBN 978-92-64-047280 © Oecd 2009, ss.1-7, www.Oecd.Org/Insights
- Koçak, Y. Terzi, E. (2012). “Türkiye’de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri”, *Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(3): 163-184.
- Özyürek, R. (2009). Türk Devlet ve Topluluklarından Türkiye Üniversitelerine Gelen Türk Soylu Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Türkçe Öğrenimlerinde Karşılaştıkları Sorunlar, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, 4 (3): 1819-1862.
- Seydi, R. (2014). Türkiye’nin Suriyeli Sığınmacıların Eğitim Sorununun Çözümüne Yönelik İzlediği Politikalar, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31: 267-305.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, (2018). *Göç İstatistikleri*, www.goc.gov.tr (Erişim Tarihi. 09.01.2019).
- Tanrikulu, F. (2018). “Suriye Krizi Sonrası Türkiye’deki Sığınmacıların ve Göçmenlerin Eğitimi: Geçmiş, Bugün ve Gelecek Perspektifleri”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (3), 2585-2604.
- Taştan, C. Haklı, S. Z. Osmanoğlu, E. (2017). *Suriyeli Sığınmacılara Dair Tehdit Algısı: Önyargular ve Gerçekler*, Polis Akademisi Yayınları: 29, Rapor No: 9.
- Tuzcu, A. Bademli, K. (2014). Göçün Psikososyal Boyutu. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 6 (1): 56-66.
- Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (2002). *Beşeri Coğrafya (İnsan, Kültür, Mekân)*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Türk, E., (2019). “Türk Basınında Suriyeli Göçmenlere İlişkin Haberlere Yapılan Yorumların İncelenmesi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21 (1), 17-30.
- ÜAK (Üniversitelerarası Kurul Başkanlığı). (2016). *Türkiye’de Yükseköğretim ve Uluslararasılaşma: Mevcut Durum ve Diğer Ülkelerle Karşılaştırma*, Analiz, Nisan 2016, Sayı: 2.
- Yılmaz, A. (2014). Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, 9 (2): 1685-1704.

YÖK. (2018). *Yüksek Öğretim Kurulu İstatistik Verileri*, <https://istatistik.yok.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 10.01.2019).

EK: Araştırmada Kullanılan Görüşme Formu

Araştırma Sorusu

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi'nde öğrenim gören Suriyeli öğrencilerin aldıkları eğitime, sosyal ve kültürel ilişkilerine, ekonomik durumlarına ve geleceğe yönelik planlarına ilişkin görüşleri nelerdir?

Üniversite:

Görüşmeci:

Tarih ve Saat:

GİRİŞ

Merhaba, ben ,Öğretim Üyesiyim. Üniversitemizde öğrenim gören Suriyeli öğrencilerin durumunun tespitine yönelik görüşmek istiyorum. Bu görüşmede amacım, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi'nde 2017-2018 eğitim öğretim yılı güz yarıyılında öğrenim gören Suriye uyruklu öğrencilerin aldıkları eğitime, sosyal ve kültürel ilişkilerine, ekonomik durumlarına ve geleceğe yönelik planlarına ilişkin görüşlerinin belirlenmesidir.

- Görüşme sürecinde söyleyeceklerinizin tümü gizlidir. Bu bilgileri araştırmacının dışında herhangi bir kimsenin görmesi mümkün değildir. Ayrıca araştırma sonuçları yazılırken görüşülen bireylerin isimleri kesinlikle bilimsel çalışmada yer almayacaktır.
- Görüşmeye katılma sizin isteğinize bağlıdır.
- Görüşmeye başlamadan önce söylediklerimle ilgili belirtmek istediğiniz bir düşünce veya sormak istediğiniz bir sorunuz var mı?
- İzninizle sorulara başlamak istiyorum.

GÖRÜŞME SORULARI

- Yaşınız, bölümünüz, sınıfınız ve Suriye'den geldiğiniz yeri söyler misiniz?
- Göç sürecinde yaşadıklarınızı bize anlatır mısınız?
- Birey olarak yaşadığınız sorunların neler olduğunu söyler misiniz?
- Sorunlarınızla nasıl baş ediyorsunuz?
- Yaşadığınız çevreye uyum sağlayabildiniz mi?
- Türk arkadaşlarınızla iletişiminiz nasıl?
- Türk kültürü hakkında ne düşünüyorsunuz?
- Savaş bitince ülkenize dönmeyi düşünür müsünüz?

Görüşmeye katıldığınız ve katkılarınızdan dolayı teşekkür ederiz.

Türkiye’de Finansal Krizlerin Öncü Göstergelerle Tahmini

Predicting Financial Crises in Turkey by Leading Indicators

Dr. Öğr. Üyesi Dilara AYLA ¹

Öz

Bu çalışma, Türkiye’de 1994:01-2018:11 döneminde gerçekleşen finansal krizlerin ekonomi literatüründe belirtilen finansal kriz göstergeleriyle olan ilişkilerini irdelemek amacıyla taşımaktadır. Çalışmada kullanılan göstergeler; bütçe açığının GSYİH’ya oranı, cari açığın GSYİH’ya oranı, enflasyon oranı, faiz oranı, kapasite kullanım oranı, TCMB döviz varlıkları, döviz kuru, ithalat, para arzı ve sanayi üretim endeksini içermektedir. Bu kapsamda teorik altyapıya uygun olarak belirlenen kriz dönemleri ve göstergeler arasındaki ilişkilerin ortaya konulabilmesi amacıyla Probit analizinden yararlanılmıştır. Yapılan analizde kriz göstergelerinin finansal kriz olma olasılığı üzerindeki etkileri yön bakımından tespit edildiği gibi söz konusu göstergelerin marjinal etkilerinin hesaplanması ile birlikte bu değişkenlerin finansal krizlerin olma olasılığı üzerindeki etki katsayıları da belirlenmiştir. Analiz sonucunda enflasyon oranı, faiz oranı ve para arzı değişkenlerinin finansal kriz olma olasılığı üzerinde pozitif; diğer değişkenlerin ise negatif yönde etkide bulunduğu tespit edilmiştir. Marjinal etki hesaplamaları ile ulaşılan sonuçlara göre enflasyon oranı değişkeninin kriz olasılığı üzerindeki etkisinin oldukça yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu çerçevede yıllardır enflasyonla mücadele eden Türkiye ekonomisinin sürdürülebilir bir enflasyon oranının temini için yeni politikalar üretmesi gerektiği yorumu yapılabilecektir. Bu sebeple öncü kriz göstergelerinin dikkate alındığı ekonomi politikalarının daha hassas bir şekilde uygulanması ve yapısal düzenlemelere ilişkin planlara ağırlık verilmesi önerilmektedir

Anahtar Kelimeler: Finansal kriz göstergeleri, probit, marjinal etki

Makale Türü: Araştırma

Abstract

In this study, it is intended to analyze relations between financial crisis in Turkey in the period of 1994:01-2018:11 and financial crisis indicators specified in financial literature of economies. The indicators used in the study include the ratio of the budget deficit to the GDP, the current account deficit to GDP ratio, inflation rate, interest rate, capacity utilization rate, CBRT foreign exchange assets, exchange rate, import, money supply and industrial production index. In this context, Probit analysis was used to determine the relationship between the crisis periods and indicators determined in accordance with the theoretical infrastructure. In the analysis, the effects of the crisis indicators on the probability of financial crisis were determined in terms of direction as well as the calculation of the marginal effects of these indicators and the effect coefficients of these variables on the probability of financial crises. As a result of the analysis, the inflation rate, interest rate and money supply variables were positive on the probability of financial crisis, other variables were found to have a negative effect. According to the results obtained with the marginal effect calculations, the effect of the inflation rate on the probability of the crisis was found to be quite high. In this context, Turkey's economy for many years struggling with inflation, new policies for the provision of a sustainable inflation rate in Turkey's economy must generate. For this reason, economic policies should be applied more precisely and the plans for structural regulations should be taken into consideration. Therefore, the economic policies in which the leading crisis indicators are taken into account should be implemented more precisely and the plans for structural arrangements should be given more weight.

Keywords: Financial crisis indicators, probit, marginal effect

¹Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fındıklı Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, dilara.ayla@erdogan.edu.tr.

Paper Type: Research

Giriş

Finansal krizler ve bu krizlerin yarattığı etkilerin sadece krizin çıktığı ülkede değil diğer ülkelerde de kendini göstermesi, finansal krizleri dünya çapında tartışılan bir olgu haline getirmiştir. Finansal serbestleşme süreciyle birlikte hız kazanarak sıklıkla görülmeye başlayan bu krizler ekonomi dizininde pek çok araştırmaya konu olmuştur. Genel olarak değerlendirildiğinde söz konusu krizlerin gelişmekte olan ülkeler üzerindeki maliyetinin gelişmiş ülkelere göre daha fazla olduğu söylenebilecektir. Bu nedenle finansal kriz olgusu, tarihi gelişimi ve özellikle krizler açısından gösterge niteliği taşıyan kavramların gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki seyri üzerinde odaklanılması önem arz etmektedir.

Dünya ekonomisinde yaşanan krizler ele alındığında ilk finansal krizler 1825 ve 1827’de İngiltere’de gerçekleşmiştir. 1857-1933 döneminde gerçekleşen finansal krizlerin ise ABD ve İngiltere’de yaygın olduğu ifade edilebilir. Bu kapsamda ilgili kriz yılları ve etki alanları sırasıyla; 1857-İngiltere/Almanya, 1864-Fransa/İngiltere, 1866-Fransa/İngiltere, 1873-ABD/Almanya/Avusturya, 1882-Fransa, 1889-Fransa, 1890-İngiltere, 1893-ABD, 1907-Fransa/İtalya/ ABD, 1929-ABD, 1932 ve 1933-Dünya’dır. Bu dönemdeki en büyük finansal krizin 1929 yılında ABD’de yaşanan borsa çöküşünün ardından ortaya çıkan ve 1930’lu yıllar boyunca etkisini sürdüren Büyük Buhran’dır. Büyük buhran döneminde bankaların çoğu iflas etmiş, ayakta kalanlar ise önemli kayıplar yaşamıştır. Bu kriz ABD’de sadece bankacılık sektörünü olumsuz etkilemekle kalmamış, ABD GSMH’sı dört yılda yaklaşık %30 azalmıştır (Stanford, 1998: 116). Krizin merkezi Kuzey Amerika ve Avrupa olmasına rağmen yaşanan olumsuzlar sanayileşmiş ülkeler başta olmak üzere dünyanın geri kalanını da etkilemiş, büyük boyutlarda işsizliğe ve ekonomik daralmaya neden olmuştur (Turan, 2011: 58).

1929 yılında yaşanan Büyük Buhran’dan 1960’lı yılların sonuna kadar Dünya ekonomisini etkileyen ciddi bir finansal kriz yaşanmamıştır. 1970 sonrası dönemde ise Bretton Woods sisteminin çökmesi ve ciddi boyuttaki iki petrol krizinin etkisiyle Dünya ekonomisinde tekrar önemli finansal krizler gerçekleşmiştir. 1980’li yılların başında özellikle geri kalmış olan ülkelerin içine girdiği borç krizinin olumsuz etkileri uzun süre etkisini sürdürmüştü ve küresel ekonomide önemli ölçüde daralmalara neden olmuştur (Delice, 2003: 66).

1990’lı yıllarda başlayan ve halen devam eden finansal bütünleşme (entegrasyon) süreci ise ülke ekonomilerini birbirinden daha fazla etkilenir bir hale getirmiştir. Bu sürecin bir sonucu olarak bir ülkenin ekonomisinde yaşanan makroekonomik koşullardaki beklenmeyen veya öngörülemeyen olumsuz değişimler söz konusu ekonominin finansal piyasasındaki istikrarsızlığın yanında uluslararası düzeyde finansal ve reel krizlere de yol açabilmiştir (Korkmaz ve Yamak, 2015: 51). Bu dönemde yaşanan finansal krizlerin en önemlileri 1992-93 Avrupa Döviz Kuru Mekanizması krizi, 1994-95 Tekila Krizi, 1994-95’de Türkiye para ve bankacılık krizleri, 1997-98 Asya Krizi, 1998 Rusya ve Brezilya krizleri, Kasım 2000 ve Şubat 2001 Türkiye krizleri ile 2001 Arjantin krizi olarak sıralanabilir.

Avrupa Para krizi hariç yaşanan krizlerin her birinde sabit döviz kuru sistemleri, sermaye giriş ve çıkışları ile makroekonomik göstergelerde yaşanan bozuklukların etkili olduğu görülmektedir. Ayrıca kamu otoritelerince hazine kaynaklarının aşırı kullanılması, vergi tabanındaki aşınmaların bir sonucu olarak kamu kesimi bütçe açıklarında yaşanan artış ve bu açıkların para basmak veya yurtiçi bankalardan borç almak suretiyle finanse edilmeye çalışılması bu krizlerin ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. Bu noktada yüksek enflasyon yaşayan ekonomilerin, finansal istikrarın teminine yönelik rejimlere geçiş dönemlerinde de bu krizlere maruz kaldığını söylemek mümkündür (Delice, 2003: 66-67).

2008 yılına gelindiğinde ABD’deki Mortgage krizinin ortaya çıkmasında düşük gelirliler ve kredi geçmişi zayıf olan hane halklarına yüksek faizle “sub-prime” konut kredileri verilmesi etkili olmuştur. Bu krizin ortaya çıkmasında rol oynayan etkenlerden bir diğeri de ABD

ekonomisinin verdiği yüksek düzeyde cari açık olmuştur. Cari açığın oluşmasının ve büyümesinin nedeni ise artan yatırım talebinin iç tasarruflarla karşılanamaması ve artan taleple birlikte ithalatın da artmasıdır. Bu kriz bir süre sonra ABD ile yakın finansal ilişkileri bulunan AB üyesi ülkelere sıçramıştır. 2011 yılı Avrupa borç krizini tetikleyen faktörler yüksek kamu borcu, bütçe açıkları ve cari açık ile ortak para birimine geçiş ve sonrasında yaşanan aksaklıklardır. 2011 sonrası dönemde yayılma etkisi göstererek derin bir kriz yaşanmamakla birlikte literatürde sözü geçen kriz göstergelerinin ülkeler bazında kriz sinyalleri verdiğini söylemek mümkündür.

Bu çerçevede çalışmada, Türkiye ekonomisinin 1994:01-2018:11 dönemine ait aylık verilerinden yararlanılarak yaşanan finansal kriz dönemlerinde belirleyici olabilecek finansal kriz göstergelerinin kriz olma olasılığı üzerindeki etkilerinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın ilk ve ikinci bölümünde finansal kriz modelleriyle ilgili literatürden, üçüncü ve son bölümde ise araştırmanın yöntemi ve yapılan çözümleme sonucunda elde edilen tespit ve değerlendirmelere yer verilmiştir.

1. Finansal Kriz Modelleri ve Öncü Göstergeleri

İktisat yazını genel olarak değerlendirildiğinde finansal krizlerin nedenlerini ve boyutlarını ele alan üç farklı kriz modeli bulunmaktadır. Bunlar; birinci, ikinci ve üçüncü nesil kriz modelleri olarak adlandırılmaktadır.

Birinci nesil kriz modeli ilk olarak Krugman (1979) tarafından ortaya atılmış ve daha sonra Flood ve Garber (1984) tarafından geliştirilmiştir. Söz konusu klasik modeller tüketici optimizasyonu ve zamanlar arası bütçe kısıtlaması dâhil edilerek Obstfeld (1986), Calvo (1987), Drazen ve Helpman (1987) ve Van Wijnbergen (1991) tarafından da geliştirilmiştir (Ascarya, 2017: 502). Birinci nesil kriz modelleri, sabit döviz kuru rejiminin uygulanmasından kaynaklanan döviz krizlerinin ortaya çıkışını dövizdeki istikrarsızlık ve makroekonomik politikaların uygulanmasındaki tutarsızlıkla ilişkilendirmiştir (Doğan, 2009: 503). Krugman (1979), finansal krizlerin temel nedeninin sabit döviz kuru sistemi altında bütçe açıklarının kapatılması amacıyla genişletici para ve maliye politikalarının uygulanması olduğunu ileri sürmektedir. Hükümetin sabit döviz kuru rejimini sürdürmeye çalışırken, devamlılık gösteren kamu bütçe açıklarını para basmak suretiyle karşılamak zorunda kalması, sürekli bir şekilde rezerv kaybetmesine neden olmaktadır. Birbiriyle tutarlı olmayan bu iki özellik spekülasyonların merkez bankası kaynaklarına yönelik olası saldırılarına neden olacak ve böylece sabit döviz kuru sistemi sürdürülemez hale gelecektir. Birinci nesil kriz modellerine göre devlet bütçesinin açık vermesi ve merkez bankasının sahip olduğu döviz rezervlerin azlığı döviz krizlerine neden olmaktadır. Dolayısıyla bütçe açıklarının sürekli bir şekilde para basılarak giderilmeye çalışılması az olan rezervleri de eritmektedir. Bu noktada devalüasyon olacağı korkusuna kapılan spekülasyoncular ellerindeki ulusal paraları dövizle değiştirmek için harekete geçeceklerdir. Bu süreçte Merkez bankalarının döviz rezervlerinin azalması ise, ulusal paraya yönelik spekülasyon saldırıları daha da hızlandıracaktır. Bu durumda ise bir devalüasyon yaşanacak ve yaşanan devalüasyon finansal krizin başlamasına aracılık edecektir (Yılmaz vd., 2005: 89-90). Birinci nesil kriz modellerinin öncü göstergeleri arasında; bütçe açıkları, parasal genişleme, kamu harcamaları ve yurtiçi kredi hacmindeki genişleme, dış ticaret ve cari işlemler dengesindeki bozulma, reel döviz kurundaki değerlenme, iç borçlanmadaki artış, döviz kurunun yükselmesi, uluslararası döviz rezervlerindeki azalma, faiz oranlarındaki artış ve enflasyon oranındaki yükselme sayılabilir (Kaminsky, 2003: 21; Avcı ve Altay, 2013: 49; Akçalı, 2014: 35).

1992-1993 Avrupa Para krizinin ardından, birinci nesil kriz modellerinin sürmekte olan krizi açıklamakta artık yetersiz olduğu görülmüştür. Avrupa’da bu süreçte yaşanan gelişmeler, hükümetleri aktif olarak ekonomiyi canlandırma ve döviz kuru rejimini sürdürmek arasında karar vermek zorunda bırakmıştır. Bu durumda da sabit döviz kuru rejimine dayanan birinci nesil kriz modelleri yerine hükümetin politika tercihlerinin içselleştirildiği bir modele ihtiyaç

duyulmuştur. Böylece Obstfeld (1994, 1996)’nın öncülüğünde ikinci nesil modeller ortaya çıkmıştır (Goldstein ve Razin, 2015: 159). Obstfeld (1996) Avrupa’da kriz esnasında sabit döviz kuru rejiminin uygulandığını ve güçlü finansal yapıya sahip olan Avrupa ülkelerinde tek başına spekülasyonun krizi açıklamada yeterli olmayacağını belirtmiştir. Avrupa’da meydana gelen krizin ana sebebi uluslararası bir likidite sorunu olup uygulanan makroekonomik politikaların piyasa beklentileriyle uyumsuzluğu kaçınılmaz olarak döviz spekülasyonu ve döviz krizini gündeme getirmiştir. İkinci nesil kriz modellerinde hükümetler döviz kuru rejiminin sürdürülmesi veya terk edilmesi noktasında aktif bir rol oynamaktadırlar. Bu kriz modellerinde üç temel durum söz konusudur; birinci ve ikinci vurgu hükümetlerin sabit döviz kuru sisteminden vazgeçmemelerinin ve sistemi devam ettirmek istemelerinin bir nedeni olmasına yapılmaktadır. Üçüncü vurgu ise krize neden olan kısır döngünün meydana gelmesi için sabit döviz kuru rejimini sürdürme maliyetinin, bundan elde edilecek faydaları aştığına dair inancın yaygınlaşması gerektiği üzerinedir (Krugman, 1998). Bu modelin dayandığı en önemli varsayım ekonomi politikalarının ekonomik değişimlere tepki olarak uygulandığı ve ekonomik birimlerin ise beklentilerini oluştururken bunu dikkate aldığıdır (Özer, 1999: 68). İkinci nesil kriz modellerinde finansal krizlerin öngörülemez ve bulaşıcı olduğunu, beklentilerin kendi kendini beslediğini ve bu sürecin krize neden olduğunu, hükümetlerin kur rejimini sürdürme ve terk etme gibi bazı temel konularda seçim yapmak durumunda olduğunu ve makroekonomik göstergelerdeki bozulmanın ve sürü psikolojisiyle hareket etmenin kendi kendini besleyen krizi hızlandırdığını söylemek mümkündür (Akçalı, 2014: 30). İkinci nesil kriz modellerinin öncü göstergeleri ihracat ve ithalat hacmi, reel döviz kuru, yurtiçi reel faiz oranı, endüstriyel üretimdeki azalma, hisse senedi fiyatındaki değişimler, cari işlemler dengesindeki bozulma, kısa dönemli borç miktarı, portföy yatırımları, yurtdışı faiz farklılığı, enflasyondaki artış ile ticaret hadlerindeki kötüleşmedir (Kaminsky, 2003: 21; Avcı ve Altay, 2013: 49).

1990’ların sonunda, Tayland, Güney Kore, Endonezya, Filipinler ve Malezya dâhil olmak üzere Asya’daki yükselen ekonomilerde bir kriz dalgası şeklinde ortaya çıkan 1997 Asya krizini açıklamada birinci ve ikinci nesil kriz modellerinin yetersiz kalması sonucunda üçüncü nesil kriz modelleri ortaya konulmuştur. Asya krizi sürecinde ikiz krizler olarak da adlandırılan para ve bankacılık krizleri arasındaki etkileşimin birlikte incelendiği görülmektedir. Bankacılık ve para krizlerinin birbirini besleyerek ekonomide bir kısır döngü meydana getirdiği fikrine dayanan bu modelde krizlerin ülkeler arasında yayılma etkisi Krugman (1998)’in “Hükümetin Ahlaki Risk Yaklaşımı” ve Sachs (1998)’in “Finansal Atak Yaklaşımı” çalışmalarına dayandırılmaktadır. Krugman (1998)’e göre, finans sektöründe en etkili aracı kurumunda olan bankaların yükümlülüklerinin açık veya kapalı bir şekilde hükümetler tarafından garanti altına alınması “Ahlaki Risk” sorununa neden olmaktadır. Kârlarını artırmak isteyen bankalar tarafından riskli kredilerin desteklenmesi ve bu şekilde kredi hacminin genişletilmesi finansal aktiflerin değerlerini yükseltmiştir. Böylece finansal sistem aşırı derecede büyümüştür. Bir süre sonra oluşan bu finansal balonların patlaması, süreci tersine çevirmiş ve finansal aktiflerin değerleri düşmüştür. Bu durum ise ulusal düzeyde ödeme sisteminde bozulmalara ve bankacılık krizlerinin patlak vermesine neden olmuştur. Yaşanan bankacılık krizleri, para krizlerine neden olmuş ve ikiz kriz eş zamanlı olarak ortaya çıkmıştır.

Üçüncü nesil kriz modellerinde firmaların bilançolarında yaşanan olumsuzlukların nedeni, özellikle döviz cinsinden borçlanan firmaların karşı karşıya kaldıkları kur riski ve net varlıklarının yerli paranın değer kaybetmesiyle kötüleşmesidir. Bu noktada Krugman bilanço etkisinin sadece yükümlülük tarafında değil varlıklar tarafında da söz konusu olacağına dikkat çekmiştir. Özellikle bilançonun varlıklarını oluşturan kalemlerin değerinin, varlık fiyatları ve onlarla ilgili beklentilere bağlı olarak değişebileceğini; ekonomideki güven eksikliğinin yatırımlarda azalmaya neden olarak varlık fiyatlarındaki gerilemeyi hızlandıracağını işaret etmiştir (Altıntaş ve Öz, 2007: 24). Üçüncü nesil kriz modelleri krizlerin temel özellikleri; aşırı dış borç düzeyi, ahlaki tehlike ve asimetrik bilgi problemleri, finansal kurumların bilanço problemleri, sürü psikolojisi, krizin ülkeler arasında yayılması gibi etkenlere göre çeşitlilik göstermektedir. Bu kriz modellerinin öncü göstergelerine yurtiçi kredi hacmi, M2/rezervler, M2

çarpanı, banka mevduatı, hisse senedi fiyatı, bankacılık krizleri, sermaye piyasasındaki fiyat hareketleri, bankacılık sektörünün likiditesini yansıtan değişkenler, zayıf bankacılık denetimi, mevduat garantileri, döviz cinsinden aşırı borçlanma, yurtdışı faiz farklılığındaki artış, dış ticaret ve cari işlemler dengesindeki bozulma ile parasal genişleme örnek olarak verilebilir (Kaminsky, 2003: 21; Avcı ve Altay, 2013: 49).

2. Literatür Taraması

1800'lü yıllardan günümüze gelişmiş ya da geri kalmış ülkelerde birçok finansal kriz yaşanmış ve bu krizler ekonomik hayatın bir parçası haline gelmiştir. Farklı coğrafyalarda meydana gelen farklı türdeki krizlerin etkisiyle literatürde finansal kriz göstergelerini incelemeye yönelik çok sayıda çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Bu konudaki çalışmaların bir özeti tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Literatür özeti

Yazar/Yazarlar	Ülke/Dönem	Yöntem	Bulgular
Eichengreen vd. (1995)	20 OECD ülkesi/ 1959-1993	Çoklu regresyon ve duyarlılık analizi	Ulusal paraya yönelik bir spekülasyon saldırısı, faiz oranlarının artmasına uluslararası rezervler ile yurtiçi kredi hacminin azalmasına ve devalüasyona neden olmaktadır.
Frankel ve Rose (1996)	100 Gelişmekte olan ülke/1971-1992	Panel veri yöntemi	Döviz kurunun değerlendirilmesi, yüksek dış faiz oranları, doğrudan yabancı yatırımların düşük kalması, yurtiçi kredilerde artış ve cari açık/GSYİH oranında yükselme bir ülkenin krize girme olasılığını artırmaktadır.
Kaminsky ve Reinhart (1996)	15 Gelişmekte ve 5 Gelişmiş ülke/1970-1995	Probit modeli	Para krizlerini öngörmede reel döviz kurunun değerlendirilmesi, M1 artışının büyümesi, ihracat ve ithalatın azalması, M2/uluslararası rezervlerin artması, dış ticaret haddinin kötüleşmesi, uluslararası rezervlerin ve üretimin azalması öncü göstergeler olarak tespit edilmiştir.
IMF (1998)	20 Gelişmiş ve 30 Gelişmekte olan ülke/1975-1997	Probit modeli	Para krizlerinin öncü göstergeleri yurtiçi kredi hacmindeki genişleme, reel döviz kurunun aşırı değerlendirilmesi, hisse senedi fiyatındaki düşüş, düşük yurt içi reel faiz oranları, ticaret hadlerinin bozulması, M2'nin uluslararası rezervlere oranındaki büyüme ve dünya reel faiz oranındaki artışlar olarak tespit edilmiştir.
Kaminsky vd. (1998)	15 Gelişmiş ve 5 Gelişmekte olan ülke/1970-1995 aylık veriler	Sinyal yaklaşımı	Krizi açıklamada en anlamlı göstergeler olarak, çıktı düzeyi, ihracat, uluslararası rezervler, M1, borsa endeksi, M2'nin uluslararası rezervlere oranı ve reel döviz kuru bulunmuştur.
Berg ve Pattillo (1998)	25 Gelişmekte olan ülke/1995:Q5-1997:Q12, 1970:Q1-1995:Q4	Sinyal yaklaşımı ve probit modeli	Para krizlerini açıklamada M1, reel döviz kurunun trendden sapması, yurtiçi krediler/GSYİH, M2'nin uluslararası rezervlere oranı, uluslararası rezervler, ticaret hadleri, ihracatın büyüme oranı ve reel faiz oranı anlamlı sonuç veren göstergeler olmuştur.
Lau ve Yan (2002)	16 ülke/1981-2001	Logit model	Spekülasyon atakları için kamu açıkları, reel döviz kuru değerlendirilmesi ve kısa vadeli yabancı yükümlülükler/toplam uluslararası rezervler değişkenleri anlamlı tahminler olarak belirlenmiştir.
Oka (2003)	118 ülke/1980-1997	Sinyal yaklaşımı ve probit modeli	Para krizine yakalanma riskinin rezervlerin ithalata oranı düşük olan, IMF'e yüksek borcu bulunan, borç servisinin ihracata oranı yüksek olan ve ihracat artışı yavaşlayan ülkelerde daha yüksek olduğu bulunmuştur.
Mariano vd. (2004)	Türkiye/1954:Q1-2002:Q10	Markov Regime Switching model	Yurtiçi kredi mevduat oranı, reel döviz kuru ve döviz rezervleri, finansal kırılganlığın en önemli belirleyicileri olarak bulunmuştur.

Tosuner (2005)	Türkiye/1991:Q7-2004:Q5	Sinyal yaklaşımı	Net uluslararası Rezervler/ithalat, M2/GSYİH, mevduat bankalarının özel yurtiçi kredileri/GSYİH, reel kur İhracat/ithalat, cari denge/GSYİH, portföy/GSYİH, ve ABD-Türkiye reel faiz farkı değişkenleri krizi öngörmeye etkili bulunmuştur.
Altıntaş ve Öz (2007)	Türkiye/1990-2005 üçer aylık	Sinyal yaklaşımı	Para krizini açıklamada anlamlı bulunan göstergeler M2/ rezervler, sanayi üretim endeksi, üretim artışı (sabit fiyatlarla), sermaye çıkışı, reel efektif döviz kuru, GSMH (1987 sabit fiyatlarla), M1, İMKB 100 endeksi ve 3 aylık mevduat faizi olmuştur.
Kaya ve Yılmaz (2007)	Türkiye/2003:Q1-2005:Q12	Sinyal yaklaşımı ve Logit modeli	Para krizini öngörmeye etkili olan değişkenler kısa vadeli dış borçlar, M2Y, bütçe dengesi ve dış ticaret hadlerinin GSMH’ya oranları ile reel döviz kuru değerlendirilmiştir.
Çeşmeci ve Önder (2008)	Türkiye/1992:Q2-2004:Q10	Sinyal yaklaşımı, yapısal model ve Markov Switching modeli	Reel sektör güven endeksi, para piyasası baskı endeksi ve kamu sektörü değişkenleri finansal krizleri öngörmeye anlamlı bulunmuş ve Nisan 1994, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri başarı ile öngörülmüştür.
Avcı ve Altay (2013)	Türkiye/1991:Q1-2009:Q7 Arjantin/1992:Q1-2010:Q12 Tayland/1990:Q1-2009:Q8 İngiltere/1990:Q1-2010:Q12	Sinyal yaklaşımı	Türkiye için, reel faiz oranı farklılığı, reel döviz kurunun trendden sapması, hisse senedi fiyatı, para piyasası baskı endeksi ve yurtiçi krediler/endüstriyel üretim; Tayland için enflasyon, yurtiçi krediler/endüstriyel üretim, para piyasası baskı endeksi ve ticaret haddi; Arjantin için ticaret dengesi, endüstriyel üretim, reel faiz oranı farklılığı, M2/rezervler ve para piyasası baskı endeksi; İngiltere için enflasyon, reel döviz kurunun trendden sapması, yurtiçi krediler/endüstriyel üretim ve endüstriyel üretim finansal krizleri öngörmeye en başarılı değişkenler olarak tespit edilmiştir.
Caprio Jr. vd. (2014)	83 ülke/1998-2006	Yatay kesit ve bankalar arası (cross-bank) analiz	Daha yüksek kredi mevduat oranına sahip ülkelerin krize maruz kalma olasılığı yüksek çıkmış ve banka düzeyinde yapılan analizler bu sonuçları pekiştirmiştir.
Ascarya (2017)	Endonezya/2004:Q3-2012:Q6	Vektör hata düzeltme modeli	Finansal krizin gerçek belirleyicilerinin istikrarsız para sistemi (faiz sistemi ve yasal para sistemi), zayıf yönetim (yönetilen fiyat) ve sürdürülemez mali sistem (değişken gıda) ile ekonomik aktörlerin yanlış davranışı (beklenti) şeklinde yapısal olduğu tespit edilmiştir.

3. Yöntem

Türkiye 1994:01-2018:11 dönem aralığında finansal krizler yaşamış olduğu için finansal krizlerin oluşturduğu kriz göstergelerinin değerlendirilmesi oldukça önemlidir. Bu nedenle çalışmada finansal krizler için gösterge niteliği taşıyabilecek ve ekonomi literatüründe sıklıkla kullanılan bütçe açığının GSYİH’ya oranı, cari açığın GSYİH’ya oranı, enflasyon oranı, faiz oranı, kapasite kullanım oranı, TCMB döviz varlıkları, döviz kuru, ithalat, para arzı ve sanayi üretim endeksi değişkenleri kullanılarak bir model oluşturmak amaçlanmıştır. Çalışmada kullanılacak olan bağımsız değişkenler sözü geçen finansal kriz göstergelerinden oluşmakta olup bağımlı değişken için kukla değişken oluşturulması gerekli olmuştur. Bunun nedeni kriz dönemlerinin “kriz var” veya “kriz yok” ikili tercihini yansıtan bir zaman serisi ile ifade edilme zorunluluğudur.

Çalışmada kullanılan finansal kriz bağımlı değişkeni 1 ve 0 değerleri ile ifade edildiği için ekonometrik model tahmini doğrusal olasılık, logit, probit veya tobit analizlerinde biri ile yapılmak durumundadır (Gujarati, 1999: 540). Finansal kriz tahminlerinde doğrusal olmaması

nedeniyle probit modelinin tercih edildiği görülmektedir. Bunun temel nedenlerinden biri doğrusal modellerde değişken değişimlerinin her birim için aynı etkiye sahip olmasıdır (Sezgin ve Özdamar, 2010: 240). Araştırılacak bağımlı değişkenin kesik formlu yapıda olması çalışmada Probit analizinden yararlanılmasında belirleyici olmuştur. Bununla birlikte probit modelde normal birikimli dağılım fonksiyonunun kullanılması modelin ayırt edici özelliğini oluşturmakta ve kriz analizleri için daha sağlıklı sonuçlar elde edilmesini sağlamaktadır.

Bağımlı değişkenin kategorik formda, başka bir ifadeyle “başarılı-başarısız”, “var-yok” şeklinde olması durumunda oluşturulan regresyon modellerinde sıklıkla kullanılan bir yöntem Probit regresyon analizidir. Bu yöntemde bağımsız değişkenlerin nitel ya da nicel olmasında herhangi bir sakınca yokken, bağımlı değişkenin nitel olma zorunluluğu ön plana çıkmaktadır (Gujarati, 1988: 705).

Literatürde “Normit Model” olarak da anılan probit analizi, doğrusal olasılık modeline alternatif olarak geliştirilen bir yöntemdir (Gujarati, 1995: 608). Özellikle finansal kriz tahminleri açısından doğrusal olasılık modeline göre bazı avantajlara sahip olması modelin tercih edilebilirliğinin artmasına neden olmuştur. Öyle ki doğrusal olasılık modelinde, bağımlı değişken olasılık değerleri belirlenirken 0’dan küçük değerler 0’a, 1’den büyük değerler ise 1’e eşitlenerek çıkarım yapılmaktadır. Bu da 0 ile 1 arasında bir değer konu edilememesi anlamına gelmektedir. Doğrusal nitelikte olmayan Probit modeli ise normal birikimli dağılım fonksiyonunun tersi alınarak doğrusal hale getirilmekte ve böylece modele ait olasılık değeri 0 ve 1 arasında bir değer ile ifade edilebilmektedir (Gujarati, 1988: 707-708). İki seçenekli formu olan bağımlı değişkenler incelenirken kullanılabilen analiz, fayda teorisine dayanan bir modelleme olup gözlenemeyen bir fayda endeksine bağlı olduğu varsayılan bir durumu açıklamak üzere tasarlanmıştır. Söz konusu endeks, bağımsız değişkene göre belirlenmekte ve bağımlı değişkenin olabilirlik ihtimalini açıklama gücü büyüklüğü ile doğru orantılı olarak oluşmaktadır (Akın, 2002: 38).

Probit modelinin temel varsayımı, gözlemlenebilen X_i açıklayıcı değişken ve gözlemlenemeyen Y_i bağımlı değişkenini içeren $Y_i^* = \sum \beta_k X_{ik} + \varepsilon_i$ formunda bir yanıt fonksiyonuna dayanmaktadır. Modellemedeki hata terimlerinin sıfır ortalama ile simetrik bir dağılıma ve x değerleri arasında sabit varyansa sahip olan bağımsız rasgele değişkenler olduğu varsayılmaktadır. Analizde bağımsız değişkene göre belirlenen ve genellikle sıfır olduğu varsayılan bir eşik değeri (c) kullanılmaktadır (Demaris, 2004: 251).

Bu kapsamda probit modeli (1) nolu denklem ile ifade edilmektedir:

$$P(y = 1) = \Phi(X_i\beta) = \int_{-\infty}^{X_i\beta} \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \exp\left(-\frac{z^2}{2}\right) dz \quad (1)$$

Yukarıda yer alan denklemde, $\Phi(\cdot)$ ifadesi olasılık değerinin 0-1 veya $\lim_{z \rightarrow +\infty} \Phi(z) = 1$ ve $\lim_{z \rightarrow -\infty} \Phi(z) = 0$ arasında olmasını temin eden kısıt faktörüdür (Johnston ve Dinardo, 1997: 418; Train, 2003: 20). “ $X_i\beta$ ” ile ifade edilen probit indeksindeki β değeri probit model katsayısıdır. Bu katsayı, tahminlenmiş modelde yer alan birimlik artışın indeks değerinde yapacağı β standart sapma düzeyindeki artışı temsil etmektedir (Kayış, 2008: 301). Bu çerçevede elde edilen tahmin modeli bağımsız değişkenlerin kategorik bağımlı değişken üzerindeki etkisinin katsayı olarak yorumlanmasına imkân vermemekte, değişkenlerin etki düzeyini değil olasılık düzeyindeki etki yönünü tahminlemektedir. Bu nedenle, probit analizinde ek olarak marjinal etki hesaplaması yapılması gerekmektedir.

Probit model ile tanımlanan herhangi bir fonksiyonun marjinal etki hesaplaması, (2) nolu denklemdeki gibi ifade edilmektedir (Baltagi, 1997: 335):

$$\partial \Phi(X_i'\beta) / \partial X_k = \phi_i \beta_k \quad (2)$$

Eşitliğe göre, tahminlenen marjinal etkiler ve olasılık tutarlı olduğu gibi asimtotik etkindir. Bunun nedeni modelin değişmeyen varyans özelliğine sahip olmasıdır (Knapp ve Seaks, 1992: 406).

4. Bulgular

Analizde kullanılan değişkenler 1994:01-2018:11 dönemi aylık verilerini kapsayan finansal kriz göstergeleri ile bağımlı finansal kriz kukla değişkeni arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla her bir değişkenin kriz üzerindeki olasılık etkisini ortaya koymak amacıyla oluşturulan Probit analizleri kullanılmıştır. Söz konusu bağımsız değişkenlerden bütçe açığının GSYİH’ya oranı ve cari açığın GSYİH’ya oranını temsil edecek olan değişkenler Türkiye için aylık GSYİH verilerinin bulunmaması nedeniyle sanayi üretim endeksi kullanılarak türetilmiştir. İlgili türetme işlemi bütçe açığı ve cari açık serilerinin endekse dönüştürülüp sanayi üretim endeksine oranlanması yoluyla elde edilmiştir. Ayrıca döviz kuru ve sanayi üretim endeksi serilerine baz yıl değişikliğinden kaynaklanan uyumsuzlukların giderilmesi amacıyla gerekli dönüşüm işlemleri uygulanmıştır. Enflasyon oranı değişkeni ise baz yıl uyarlama işlemleri yapılmış olan Tüketici Fiyat Endeksi serisi kullanılarak türetilmiştir. Analizde kullanılan tüm veri setine Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS) tabanından ulaşılmış olup değişkenlerden TCMB döviz varlıkları, döviz kuru, ithalat ve para arzı değişkenleri logaritmik formda denkleme dâhil edilmişlerdir. Bu kapsamda, Tablo 2’de çalışmada kullanılan açıklayıcı değişkenlere ilişkin tanımlamalar ve istatistiki gösterge değerlerine yer verilmiştir.

Tablo 2. Veri tanımlamaları ve istatistiki göstergeler

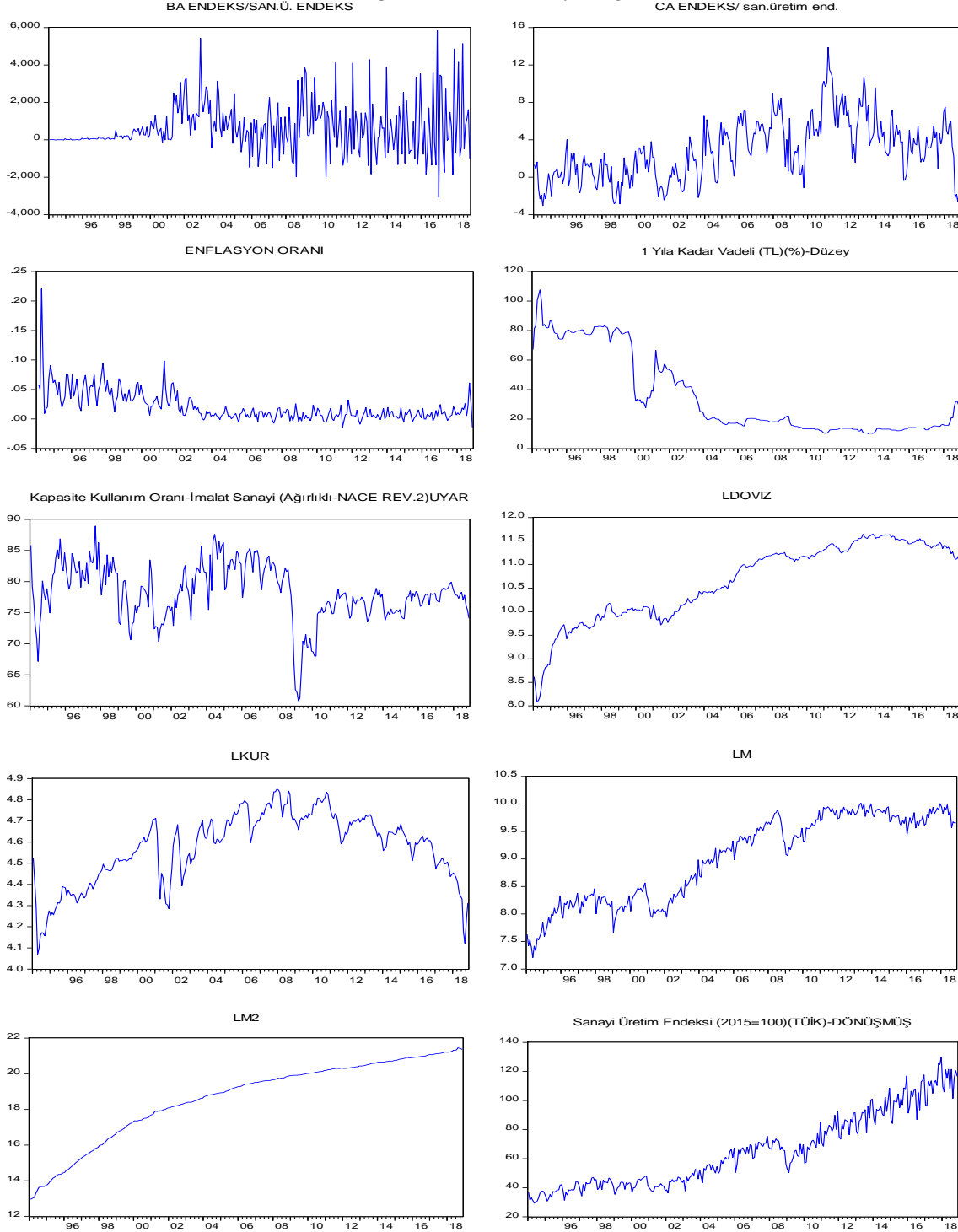
Veriler	Açıklama
BA	BÜTÇE AÇIĞI ENDEKS / SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ
CA	CARİ AÇIK ENDEKS / SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ
ENF	ENFLASYON ORANI-TÜFE BAZLI
FAİZ	MEVDUATLARA UYGULANAN AZAMİ FAİZ ORANLARI (%)
KKO	KAPASİTE KULLANIM ORANI
LDOVİZ	TCMB DÖVİZ VARLIKLARI (ABD Doları)
LKUR	REEL EFEKTİF DÖVİZ KURU-TÜFE BAZLI
LM	İTHALAT (ABD Doları)
LM2	M2 PARA ARZI (ABD Doları)
SUE	SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ

Serilere Ait İstatistiksel Göstergeler

Seriler	Gözlem	Ortalama	Std. Sapma	Minimum	Maksimum
BA	299	638.724	1349.115	-3073.549	5863.695
CA		2.898	3.198	-3.033	13.873
ENF		0.021	0.025	-0.015	0.221
FAİZ		35.333	27.594	9.900	107.560
KKO		78.218	4.551	60.800	88.923
LDOVİZ		10.641	0.818	8.100	11.646
LKUR		4.575	0.165	4.071	4.850
LM		9.016	0.776	7.210	10.012
LM2		18.639	2.243	12.968	21.456
SUE		65.076	25.451	29.318	129.990

Analizde kullanılan gösterge değişkenlerin 1994:01-2018:11 dönemine ait zaman yolu grafikleri aşağıdaki şekildedir.

Şekil 1. Değişkenlerin zaman yolu grafikleri

Probit regresyon analizinde bağımlı kukla değişkenin olasılık tahmini için kullanılacak olan bağımsız değişkenlerin analize dahil edilmeden önce durağanlık seviyelerinin belirlenmesi ve analize hazır hale getirilmesi gerekmektedir (Cebeci, 2012: 139). Bu sebeple önsel yorumu Şekil 1’de sunulan grafikler ile de yapılabilecek olan durağanlık seviyelerinin belirlenmesi için ADF (Genişletilmiş Dickey-Fuller) durağanlık analizinden yararlanılmış ve analizde Akaike

(AIC) bilgi kriteri esas alınmıştır. Söz konusu analiz sonucunda ulaşılan sonuçlar Tablo 3’de belirtilmiştir.

Tablo 3. ADF durağanlık analizi sonuçları

Değişken	ADF (Sabitsiz)		ADF (Sabitli)		ADF (Sabitli ve Trendli)	
	Düzye	1. Fark	Düzye	1. Fark	Düzye	1. Fark
BA	-1.0251 (0.2745)	-11.2362^a (0.0000)	-2.2247 (0.1980)	-11.2318^a (0.0000)	-2.2517 (0.4586)	-11.2114^a (0.0000)
CA	-1.7015 (0.0842)	-4.6072^a (0.0000)	-2.8090 (0.0582)	-4.5762^a (0.0002)	-2.9351 (0.1531)	-4.6282^a (0.0011)
ENF	-2.6344 (0.0084)	-7.4518^a (0.0000)	-2.6080 (0.0925)	-7.5454^a (0.0000)	-2.1207 (0.5316)	-7.7589^a (0.0000)
FAİZ	-2.3728 (0.0173)	-5.4152^a (0.0000)	-1.8156 (0.3725)	-5.6131^a (0.0000)	-0.1840 (0.9931)	-5.9623^a (0.0000)
KKO	-0.4183 (0.5319)	-	-3.2616^b (0.0176)	-	-3.8055^b (0.0176)	-
LDOVİZ	1.3235 (0.9533)	-4.7549^a (0.0000)	-2.1331 (0.2319)	-5.4127^a (0.0000)	-1.2992 (0.8860)	-5.7316^a (0.0000)
LKUR	0.1215 (0.7202)	-7.0671^a (0.0000)	-1.7105 (0.4249)	-7.0554^a (0.0000)	-0.2013 (0.9928)	-7.6671^a (0.0000)
LM	1.2944 (0.9506)	-5.0253^a (0.0000)	-1.3836 (0.5904)	-5.3201^a (0.0000)	-1.6457 (0.7724)	-5.4141^a (0.0000)
LM2	0.8572 (0.8945)	-	-8.2452^a (0.0000)	-	-4.9348^a (0.0000)	-
SUE	2.0327 (0.9902)	-3.3034^a (0.0010)	0.0526 (0.9615)	-3.9983^a (0.0016)	-2.1843 (0.4960)	-4.2618^a (0.0041)

Not: a ve b üst indisleri parametre tahminlerinin sırasıyla %1 ve %5 düzeyinde anlamlı olduğunu, parantez içerisinde belirtilen ifadeler ise olasılık değerlerini göstermektedir.

Tablo 3’te sunulan sonuçlar incelendiğinde kapasite kullanım oranı ve para arzı değişkenlerinin seviyesinde, diğer serilerin tamamının ise birinci farkında durağanlaştıkları görülmektedir. Probit modellemelerinde bağımlı değişken olarak incelenecek olan finansal kriz değişkeni ise Kaminsky vd. (1998) tarafından ifade edilen KLR modeli esas alınarak oluşturulmuştur. Bu kapsamda finansal kriz dönemlerinin tespiti amacıyla finansal baskı endeksi (FBE) kullanılmıştır. KLR modelinde finansal kriz tanımlamasında yararlanılacak olan FBE hesaplamasına değinilmiştir. Söz konusu endeks, döviz kuru, faiz oranı ve resmi döviz rezervlerinde meydana gelen yüzde değişimlerin ortalamasından yola çıkılarak hesaplanmaktadır. Ayrıca değişkenlerin standart hale getirilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede FBE hesaplaması aşağıdaki şekilde yapılmaktadır (Kaminsky vd., 1998):

$$FBE = [Nominal Döviz Kuru Değişimi (\%)] + [Faiz Oranı Değişimi (\%)] - [Brüt Rezervlerdeki Değişim(\%)]$$

Hesaplama μ ortalamayı, σ ise standart sapmayı ifade etmek üzere ve ortalamanın sıfır olduğu varsayımı altında $FBE \geq \mu + 1.5\sigma$ sonucunu veren dönemlerde krizin varlığı kabul edilir. Başka bir ifadeyle hesaplanan endeks değerinin FBE’nin standart sapmasının 1.5 katına eşit veya daha fazla olması krizin varlığına işaret eder (Uygur, 2001: 8). Bu çalışma için de benzer şekilde ilgili değişkenlere standartlaştırma işlemi yapılarak FBE hesaplaması gerçekleştirilmiş ve kukla değişken bu şekilde elde edilmiştir. Ayrıca oluşturulan tüm probit modellerinde, katsayı kovaryansları gözlemlenen Huber-White kriteri ve maksimum likelihood değeri ise Quadratic Hill Climbing algoritması kullanılarak hesaplanmıştır. Uygun model tahmin aşamasında tama yakın çoklu doğrusallık nedeniyle çoklu model kullanılması yoluna gidilmiştir. Bu kapsamda bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağıntıya sebep olmamak için 4 adet probit modeli tahmin edilmiştir. Bu durumun temel sebebi ise temel makroekonomik göstergelerin birbirlerini etkileyerek modelin işleyişini bozmasıdır. Dolayısıyla türetilen çeşitli varyasyon sonuçlarına göre BA değişkeni model dışı bırakılmak zorunda

kalmıştır. Bu kapsamda elde edilen probit modeline ait sonuçlar aşağıda sırasıyla rapor edilmiştir.

Tablo 4. Probit 1. Model tahmin sonuçları

BAĞIMLI DEĞİŞKEN: Kriz Kukla						
Değişken	Katsayı	Std. Hata	z-İstatistiği	Olasılık Değeri	%95 Coenf. İnterval	
C	-6.5385	2.3535	-2.7782	0.0055	-11.1705	-1.9065
CA	-0.1950	0.0872	-2.2360	0.0253	-0.3667	-0.0234
ENF	27.6365	9.2939	2.9736	0.0029	9.3450	45.928
LDOVIZ	-15.6408	3.1734	-4.9288	0.0000	-21.8864	-9.3952
LM2	0.2155	0.1139	1.8915	0.0586	-0.0087	0.4397
McFadden R ²	0.4693	LR İstatistiği		50.1052		
Log likelihood	-28.3328	Prob (LR)		0.0000		
Wald F-İstatistiği	9.9262	LM Test		0.1409		
Prob (Wald F)	0.0000	Prob (LM)		0.7074		

Fonksiyon Denklemi: $Z = -6.5385 - 0.1950 * CA + 27.6365 * ENF - 15.6408 * LDOVIZ + 0.2155 * LM2$

Tablo 5. Probit 2. model tahmin sonuçları

BAĞIMLI DEĞİŞKEN: Kriz Kukla						
Değişken	Katsayı	Std. Hata	z-İstatistiği	Olasılık Değeri	%95 Coenf. İnterval	
C	8.2881	3.0267	2.7383	0.0062	2.3313	14.2450
FAIZ	0.8176	0.1400	5.8402	0.0000	0.5421	1.0932
KKO	-0.1542	0.0434	-3.5540	0.0004	-0.2396	-0.0688
LDOVIZ	-11.0240	3.2795	-3.3614	0.0008	-17.4784	-4.5695
LKUR	-23.9153	8.4863	-2.8181	0.0048	-40.6171	-7.2136
McFadden R ²	0.7930	LR İstatistiği		-11.6884		
Log likelihood	89.5799	Prob (LR)		0.0000		
Wald F-İstatistiği	8.7660	LM Test		1.3682		
Prob (Wald F)	0.0000	Prob (LM)		0.2421		

Fonksiyon Denklemi: $Z = 8.2881 + 0.8176 * FAİZ - 0.1542 * KKO - 11.0240 * LDOVIZ - 23.9153 * LKUR$

Tablo 6. Probit 3. model tahmin sonuçları

BAĞIMLI DEĞİŞKEN: Kriz Kukla						
Değişken	Katsayı	Std. Hata	z-İstatistiği	Olasılık Değeri	%95 Coenf. İnterval	
C	-3.3667	0.5369	-6.2702	0.0000	-4.4235	-2.3100
FAIZ	0.7406	0.1077	6.8786	0.0000	0.5287	0.9525
LDOVIZ	-7.7508	2.4797	-3.1256	0.0018	-12.6310	-2.8706
LKUR	-19.8441	7.2838	-2.7244	0.0064	-34.1793	-5.5089
SUE	-0.0601	0.0300	-2.0041	0.0451	-0.1192	-0.0011
McFadden R ²	0.7737	LR İstatistiği		87.3968		
Log likelihood	-12.7800	Prob (LR)		0.0000		
Wald F-İstatistiği	12.4286	LM Test		0.0059		
Prob (Wald F)	0.0000	Prob (LM)		0.9388		

Fonksiyon Denklemi: $Z = -3.3667 + 0.7406 * FAİZ - 7.7508 * LDOVIZ - 19.8441 * LKUR - 0.0601 * SUE$

Tablo 7. Probit 4. model tahmin sonuçları

BAĞIMLI DEĞİŞKEN: Kriz Kukla						
Değişken	Katsayı	Std. Hata	z-İstatistiği	Olasılık Değeri	%95 Coenf.	İnterval
C	-3.3079	0.5795	-5.7079	0.0000	-4.4485	-2.1673
FAİZ	0.6746	0.1031	6.5431	0.0000	0.4717	0.8775
LDOVİZ	-8.8807	2.8496	-3.1163	0.0018	-14.4893	-3.2722
LKUR	-18.7819	7.3497	-2.5555	0.0106	-33.2468	-4.3169
LM	-3.4318	1.9189	-1.7884	0.0737	-7.2084	0.3448
McFadden R ²	0.7716	LR İstatistiği		87.1607		
Log likelihood	-12.8980	Prob (LR)		0.0000		
Wald F-İstatistiği	11.1996	LM Test		0.5769		
Prob (Wald F)	0.0000	Prob (LM)		0.4475		
Fonksiyon Denklemi: $Z = -3.3079 + 0.6746 \cdot FAİZ - 8.8807 \cdot LDOVİZ - 18.7819 \cdot LKUR - 3.4318 \cdot LM$						

Yukarıda raporlanan sonuçlar incelendiğinde ortak değişkenlerin her bir model için aynı yönde etkiye işaret etmesi söz konusu yorumların yapılmasına imkân veren bir sonuç olmuştur. Ayrıca tüm modeller için hesaplanan McFadden R² değerleri modellerin açıklama gücünün yüksek olduğunu, Wald testi sonuçları ise her bir model için kullanılan değişkenlerin ilgili model kapsamında bir bütün olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan uyum iyiliği göstergesi olan LR istatistiğine ait olasılık değerleri de istatistiki olarak anlamlı bulunarak modellerin bütünsel anlamlılığını desteklemiştir. Bu çerçevede oluşturulan modellerdeki bazı katsayıların düşük olması bağımlı değişkenin nitel olmasından kaynaklanmakla birlikte probit model katsayıları istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Her bir model için uygulanan LM testi ise Davidson ve MacKinnon (1993) tarafından önerilen yapay regresyon yöntemi kullanılarak varyans sınaması yapmak amacıyla kullanılmıştır. LM test sonuçları kapsamında herhangi bir varyans problemine rastlanmamış olması modellerin doğru bir şekilde belirlendiğini teyit etmiştir.

Probit model sonuçları değerlendirildiğinde ENF, FAİZ ve LM2 değişkenlerinin finansal kriz olma olasılığı üzerinde pozitif; CA, LDOVİZ, KKO, LKUR, SUE ve LM değişkenlerinin ise negatif yönde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu sonuçlara göre, faiz oranlarında yaşanan artışların üretimi azaltması ile enflasyon oranı ve para arzı artışlarının kriz olma olasılığını arttırması teorik beklentilere uygundur. Cari açığın GSYİH içerisindeki payını temsil eden CA değişkeninin negatif katsayıya (Söz konusu değişkenin negatif olması cari açığa, pozitif olması ise cari fazlaya işaret etmektedir.) sahip olması ise dışa bağımlı ekonomiler için büyüme oranını azaltarak kriz yaşanma riskini arttırabilecektir. Ayrıca TCMB döviz varlıklarının azalması merkez bankasının piyasa üzerindeki müdahale gücünü azaltacak ve serbest piyasa ekonomisi şartlarında finansal krizlere zemin hazırlayabilecektir. Bununla birlikte kapasite kullanım oranı ve sanayi üretim endeksinin azalması benzer şekilde üretimde negatif etki yaratarak kriz ortamı için zemin hazırlayan olgulardır. Reel efektif döviz kurunda yaşanan azalmaların kriz olma olasılığını arttırması da uluslararası rekabet gücünün azalmasına bağlı olarak gerçekleşebilecektir. Son olarak ithalatta yaşanacak düşüşler ise dış bağımlılık nedeniyle üretimi ve beraberinde büyümeyi olumsuz etkileyerek ekonomiyi kriz ortamına sürükleyebilecektir.

Probit model tahmini değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin katsayı yorumunu içermemektedir. Bu nedenle oluşturulan her bir model kapsamında kullanılan değişken katsayılarını yorumlamak için bağımsız değişkenlerin ortalamaları kullanılarak hesaplanan marjinal etkilerden yararlanılmıştır. İlgili marjinal etki hesaplamaları teorik altyapı kapsamında gerekli formülasyon aşamaları uygulanarak cebirsel olarak hesaplanmıştır. Söz konusu hesaplama ile elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 8. Marjinal etki hesaplamaları

Model	Seri	c	Ort.	pc	Z _i	F(Z _i)	Marjinal Etki Katsayısı
1	CA		-0,0078	-0,1950			-0,0023
	ENF		-0,0002	27,6365	-2,6603	0,0116	0,3204
	LDOVIZ	-6,5385	0,0086	-15,6408			-0,1813
	LM2		18,6392	0,2155			0,0025
2	FAİZ		-0,1251	0,8176			0,0001
	KKO	8,2881	78,2178	-0,1542	-3,9525	0,0002	-0,00002
	LKUR		-0,0007	-23,9153			-0,0039
3	SUE	-3,3667	0,2683	-0,0601	-3,5283	0,0008	-0,00005
4	LM	-3,3079	0,0068	-3,4318	-3,4788	0,0009	-0,0032

Not: Tabloda yer alan c, ort ve pc parametreleri sırasıyla sabit terim, ortalama ve ilgili değişkenin probit modeline ait katsayısını ifade etmektedir. Z_i ve f(Z_i) ifadeleri ise değişken ortalamaları ve model katsayıları kullanılarak hesaplanan marjinal etki katsayılarının önsel hesaplamalarıdır.

Çalışmada, marjinal etki hesaplaması sonucunda elde edilen bulguların yön bakımından sonuç veren probit model tahminlerinde tespit edilen etki yönü sonuçları ile uyumlu olduğu tespit edilmiştir. Tablo 8’de belirtilen sonuçlara göre, enflasyondaki artışın kriz çıkma olasılığını %32 oranında artırdığı tespit edilmiştir. Enflasyon oranında yaşanan artışların kriz olasılığını artırma gücünün yüksek olması bu değişkeninin Türkiye ekonomisi için belirleyici olduğunu göstermektedir. Ayrıca LM2 ve FAİZ değişkenlerinin 1 ay artış göstermesi durumunda kriz olma olasılığı sırasıyla %0,25 - %0,0001 oranında artmaktadır. Bulgulara göre, CA değişkeninde gözlenen 1 aylık azalma da kriz olma olasılığını %0,23 arttırmaktadır. Merkez bankasının sahip olduğu döviz rezervlerinde yaşanan artışlar ise bankanın hamle gücünü arttırarak kriz olasılığının azalmasına katkıda bulunabilecektir. Söz konusu katkı oranı %18,13 olarak tespit edilmiştir. Analiz sonucunda ulaşılan diğer bulgulara göre KKO, LKUR, SUE ve LM değişkenlerinde gözlenen aylık azalışlar kriz olma olasılığını üzerinde sırasıyla %0,002 - %0,39 - %0,005 - %0,32 arttırmaktadır.

Çalışmadan elde edilen sonuçlar kapsamında bir değerlendirme yapıldığında Türkiye ekonomisinin analizde kullanılan değişkenlerde yaşanan aylık değişimlerin genel olarak kriz olasılığı üzerindeki etkisinin yön bakımından teorik beklentilerle uygun olduğunu söylemek mümkündür. Bu veriler ışığında en etkili değişkenin enflasyon olması Türkiye için şaşırtıcı bir sonuç değildir.

Sonuç ve Öneriler

Türkiye ekonomisi, özellikle 90’lı yıllardan sonra sık sık karşılaştığı finansal krizler ve literatürde genel kabul görmüş olan öncü kriz göstergelerinde gözlemlenen dalgalanmalar ile birlikte genel olarak oldukça riskli bir ekonomik güzergâhta seyretmektedir. Yaşanan bu süreçte pek çok istikrar programının uygulandığı, para ve maliye politikaları uygulamalarının yanı sıra yapısal değişimlerin öngörüldüğü bilinmektedir. Bu kapsamda pek çok başarılı düzenleme yapıldığını ve ekonominin kırılğan yapısının iyileştirilmeye çalışıldığını söylemek mümkündür. Ancak finansal kriz göstergelerinin ekonomi politikası bağlamında daha hassas bir şekilde ele alınması gerekliliği devam etmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye ekonomisinde son 24 yıl içerisinde yaşanan ve bu süreçte gittikçe artan bir öneme sahip olan finansal krizler için literatürde genel kabul görmüş olan kriz

göstergeleri kullanılarak olasılık etkisi analizi gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda kriz göstergelerinin 1994:01-2018:11 dönemi kapsamında kriz olma olasılığı üzerindeki etki yönü ve derecesi ekonometrik olarak test edilmiştir. Probit model kapsamında elde edilen tahmin sonuçlarının katsayı bağlamında yorumlanamaması nedeniyle marjinal etki hesaplaması kullanılarak katsayı yorumlarına yer verilmiştir. Hesaplanan marjinal etki katsayıları analizde kullanılan bağımsız değişkenlerde gözlenen bir birimlik artış karşısında finansal krizlerin gerçekleşme olasılığında ne kadarlık bir değişim yaşanacağını ifade etmektedir. Bununla birlikte analizdeki her bir model için LM testinden yararlanılarak varyans sınaması gerçekleştirilmiş ve modellerde herhangi bir varyans sorununa rastlanmamıştır.

Probit analizi sonucunda enflasyon oranı, M2 para arzı ve faiz oranında yaşanan artışların kriz olasılığını arttırdığı tespit edilmiştir. Buna göre söz konusu değişken değerlerinde yaşanan artışların özellikle büyüme üzerinde yaratacağı azalma etkisi kriz ortamına sebep olabilmektedir. Cari açık endeks/sanayi üretim endeksini kapsayan CA değişkeninin azalması ise dışa bağımlı iç ekonomik yapı gereği büyüme oranını olumsuz etkileyerek kriz olma olasılığını arttırmaktadır. Benzer şekilde TCMB döviz varlıklarının azalması dışa açık ve sermaye hareketliliğinin serbest olduğu piyasa ekonomisi şartlarında finansal krizlerin gerçekleşme olasılığını arttıran bir neden olarak değerlendirilebilir. Ayrıca kapasite kullanım oranı ve sanayi üretim endeksinde gözlemlenen düşüşler üretim üzerinde negatif etki yaratarak kriz yaşanma riskinin artmasına sebep olabilmektedir. Bunun yanı sıra reel efektif döviz kuru ve ithalat azalışları da uluslararası rekabet gücünün düşük, finansal kırılganlık ve üretimde dışa bağımlılık düzeyinin yüksek olması nedeniyle büyümeyi olumsuz etkileyerek kriz ortamına zemin hazırlayabilmektedir. Söz konusu tespitlerin ardından gerçekleştirilen LM testine ait bulgular ile oluşturulan modellerde herhangi bir varyans sorunu olmadığı ortaya konulmuştur. Analizde hesaplanan marjinal etki katsayıları değerlendirildiğinde ise kriz olasılığı üzerindeki etkisi en fazla olan değişkenin enflasyon oranı olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç 90’lı yıllardan itibaren enflasyon sorunuyla mücadele eden bir ekonomi için şaşırtıcı değildir.

Çalışmadan elde edilen bulgular ışığında uzun yıllar boyunca mücadele edilen enflasyon probleminin yanında büyük oranda yapısal eksikliklerden kaynaklandığı düşünülen cari açık sorununun çözümlenmesi ve merkez bankasının sahip olduğu döviz rezervlerini iyileştirici önlemler alınmasının ekonominin öncelikli hedefleri arasında olması gerektiği ifade edilebilir. Ayrıca Türkiye gibi uzun yıllar finansal krizlerle mücadele eden ekonomilerde kriz ortamından kaçınılmak isteniyorsa kriz olasılığını yükselten değişkenlere dair daha hassas politikaların uygulanması önerilebilir.

Kaynakça

- Akçalı, Y. B. (2014). *Finansal Krizlerin Öncü Göstergeler Yardımıyla Tahmin Edilmesi ve Türkiye Örneği*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Akın, F. (2002). *Ekonometri*, Bursa: Beta Basım.
- Altıntaş, H. ve Öz, B. (2007). Para Krizlerinin Sinyal Yaklaşımı İle Öngörülebilirliği: Türkiye Uygulaması, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2): 19-44.
- Ascarya, A. (2017). The Real Determinants of Financial Crisis and How to Resolve it in Islamic Economics Perspective, *International Journal of Economic Research*, 14(3): 501-531.
- Avcı, M. A. ve Altay, N. O. (2013). “Finansal Krizlerin Sinyal Yaklaşımı İle Öngörülmesi: Türkiye, Arjantin, Tayland ve İngiltere İçin Bir Analiz”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14: 47-58.
- Baltagi, B. H. (1997). *Econometrics*, New York: Springer.

- Berg, A. ve Catherine, P. (1998). Are Currency Crises Predictable? A Test, *IMF Working Paper*, No. 154: 1-60.
- Calvo, G. A. (1987). Balance of Payments Crises in a Cash-in-Advance Economy, *Journal of Money, Credit and Banking*, 19(1): 19-32.
- Caprio Jr, G., D'Apice, V., Ferri, G., ve Puopolo, G. W. (2014). Macro-Financial Determinants of The Great Financial Crisis: Implications For Financial Regulation, *Journal of Banking & Finance*, 44: 114-129.
- Cebeci, İ. (2012). Krizleri İncelemede Kullanılan Nitel Tercih Modelleri: Türkiye İçin Bir Probit Model Uygulaması (1988-2009), *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 62(1): 127-146.
- Çeşmeci, Ö. ve Önder, A. Özlem (2008). Determinants of Currency Crises in Emerging Markets, *Emerging Markets Finance & Trade*, 44(5): 54-67.
- Davidson, R. ve MacKinnon, J.G. (1993). *Estimation and Inference in Econometrics*, New York: Oxford University Press.
- Delice, G. (2003). “Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20: 57-81.
- Demaris, A. (2004). *Regression with Social Data : Modeling Continuous and Limited Response Variables*. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc. Hoboken.
- Doğan, B. (2009). Türkiye Ekonomisinde Kriz Öncü Göstergeleri ve İkiz Açık, *Journal of Azerbaijani Studies*, 500-520.
- Drazen, A. ve Helpman, E. (1987). Stabilization with Exchange Rate Management, *The Quarterly Journal of Economics*, 102(4): 835-855.
- Eichengreen, B., Rose, A. K. ve Wyplosz, Charles (1995). Exchange Market Mayhem: The Antecedents and Aftermath of Speculative Attacks, *Economic Policy*, 10(21): 249-312.
- Flood, R. P. ve Garber, P. M. (1984). Collapsing Exchange-Rate Regimes: Some Linear Examples, *Journal of International Economics*, 17(1-2): 1-13.
- Frankel, J. A. ve Rose, A. K. (1996). Currency Crashes in Emerging Markets: Empirical Indicators, *NBER Working Paper*, No:5437: 1-29.
- Goldstein, I. ve Razin, A. (2015). Three Branches of Theories of Financial Crises, *Foundations and Trends in Finance*, 10(2): 113–180.
- Gujarati, D. (1988). *Basic Econometrics*, McGraw Hill International Edition.
- Gujarati, D. (1995). *Basic Econometrics (3. ed.)*, New York: McGraw-Hill International.
- Gujarati, D. (1999). *Temel Ekonometri*, (Çev: Ü. Şenese ve G.G. Şenese), Birinci Basım, İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Imf (1998). Financial Crises: Characteristics and Indicators of Vulnerability, *World Economic Outlook*, No: 4: 74-97.
- Johnston, J. ve Dinardo, J. (1997). *Econometric Models*, New York: McGraw Hill.
- Kaminsky, G. L., Lizondo, S., Reinhart, C. M. (1998). Leading Indicators of Currency Crisis, *IMF Staff Papers*, 45(1): 1-48.
- Kaminsky, G. L. (2003). Varieties of Currency Crisis, *NBER Working Paper*, No: 10193: 1-29.
- Kaminsky, G. L., Lizondo, S. ve Reinhart, C. M. (1998). Leading Indicators of Currency Crises, *Policy Research Working Paper*, No.1852: 1-42.

- Kaminsky, G. ve C. R. (1996). The Twin Crises: The Causes Of Banking And Balance-Of-Payments Problems, Unpublished Manuscript, *Federal Reserve Board and International Monetary Fund*.
- Kaya, V. ve Yılmaz, Ö. (2007). Para Krizleri Öngörüsünde Logit Model ve Sinyal Yaklaşımının Değeri: Türkiye Tecrübesi, *Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni*, No. 2007/1: 1-16.
- Kayış, A. (2008). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, İçinde: *Probit Regresyon Modeli* Şeref Kalaycı (Ed.), Ankara: Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti.
- Knapp, L. G. ve Seaks, T. G. (1992). An Analysis of the Probability of Default on Federally Guaranteed Student Loans, *The Review of Economics and Statistics*, 74(3): 404-411.
- Korkmaz, Ö. ve Yamak, R. (2015). “Minsky Finansal İstikrarsızlık Hipotezi ve Türkiye Örneği”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(3): 51-70.
- Krugman, P. (1979). A Model of Balance-of-Payments Crises, *Journal of Money, Credit and Banking*, 11(3): 311-325.
- Krugman, P. (1998). What Happened to Asia?, <http://www.bresserpereira.org.br/Terceiros/Cursos/Krugman-WhatHappenToAsia.pdf> (Erişim Tarihi: 02.01.2019).
- Lau, L. J. ve Yan, I. K. M. (2002). Predicting Currency Crises with a Nested Logit Model, http://personal.cityu.edu.hk/~efyan/WorkingPapers/chInograph_14_102002_per.pdf (Erişim Tarihi: 11.11.2018).
- Mariano, R. S., Gultekin, B. N., Ozmucur, S., Shabbir, T., & Alper, C. E. (2004). Prediction of Currency Crises: Case Of Turkey, *Review of Middle East Economics and Finance*, 2(2): 87-107.
- Obstfeld, M. (1986). Rational and Self-Fulfilling Balance-of-Payments Crises, *The American Economic Review*, 76(1): 72-81.
- Obstfeld, M. (1994). The Logic of Currency Crises, *Cahiers Economiques et Monetaires*, 43: 189-213.
- Obstfeld, M. (1996). Models of Currency Crises with Self-Fulfilling Features, *European Economic Review*, 40: 1037-1047.
- Oka, C. (2003). Anticipating Arrears tu the IMF: Early Warning Systems, *IMF Working Paper*, 03(18): 1-35.
- Özer, M. (1999). *Finansal Krizler, Piyasa Başarısızlıkları ve Finansal İstikrarı Sağlamaya Yönelik Politikalar*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:1096.
- Sachs, J. (1998). Alternative Approaches to Financial Crises in Emerging Markets, Capital Flows and Financial Crises (Ed.), Miles Kahler, *Cornell University Press*, Ithaca New York, 243-262.
- Sezgin, F. H., ve Özdamar, E. Ö. (2010). Finansal Krizlerin Öngörülmesinde Probit Model Yaklaşımı ve Türkiye Uygulaması, Uluslararası Finans Sempozyumu-2008, <http://bsy.marmara.edu.tr/Konferanslar/2008/27.pdf>, (Erişim Tarihi 09.11.2018).
- Stanford, J. D. (1998). The Asian Financial Crisis-A Policy Perspective, *Economic Analysis and Policy*, 28(1): 115-128.
- Tosuner, A. (2005). Finansal Krizler ve Kırılganlık: Türkiye İçin Bir Erken Uyarı Sistemi Denemesi, *İktisat İşletme ve Finans*, 20(235): 42-61
- Train, K. E. (2003). *Discrete Choice Methods with Simulation*, Cambridge: Cambridge University Press.

- Turan, Z. (2011). “Dünyadaki ve Türkiye’deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Kalkınmaya Etkisi”, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(1): 56-80.
- Uygur, E. (2001). Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri, *TEK Tartışma Metni*, No. 2001/1, Ankara, 1-40.
- Van Wijnbergen, S. (1991). Fiscal Deficits, Exchange Rates Crises and Inflation, *Review of Economic Studies*, 58(1): 81-92.
- Yılmaz, Ö. Kızıltan, A. ve Kaya, V. (2005). “İktisadi Kriz Kuramları, Finansal küreselleşme ve Para Krizleri”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24: 77-96.

Security Understanding of a New Dimension in the Globalization Process and Environmental Effects

Küreselleşme Sürecinde Yeni Bir Boyutta Güvenlik Anlayışı ve Çevresel Etkileri

Prof. Dr. Şafak KAYPAK¹, Dr. Öğr. Üyesi Vedat YILMAZ²

Abstract

The purpose of this study, to examine the process of transformation began to occur in environmentally safe in the process of globalization and is accordingly subject to environmental dimension of security conception. Starting point of the investigation is the globalization, increase in population and technological developments in the 21st century meanwhile the environment to be unsafe. Depending on the process of rapid change in the world of today's living conditions and needs are changing rapidly and new problems arise. One of the most striking places of change is international areas where security is being felt more It is understood that in parallel to globalization, security is also globalized, and the country's boundaries are exceeded. The increasing problems of living environment in expanding the scope of security, the need for environmental security have emerged. In study, the perspectives that will serve the security in the process of mutual interaction between security and environment and the ways of reflecting to the environment are examined. Environmental values and the idea that man has an integrated structure that cannot be separated from each other will bring about being safe. In this context, the study consists of five chapters. In the first part, globalization; In the second part, security concepts will be introduced. In the third chapter, changing security understanding will be explained. In the fourth chapter, environmental security, which constitutes a new dimension in the process of globalization will be mentioned. The final section includes results and evaluation.

Keywords: Globalization, security, security conception, environment, environmental security

Paper Type: Review

Öz

Bu çalışmanın amacı, küreselleşme sürecinde güvenlik alanında oluşmaya başlayan dönüşüm sürecinin incelenmesi ve bu perspektifte güvenlik anlayışının çevresel boyutunun konu alınmasıdır. Yapılan araştırmanın çıkış noktası, 21. yüzyıldaki küreselleşme, nüfustaki artış ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak çevrenin de güvenliğinin kalmaması durumudur. Dünyada küreselleşme sürecinde görülen hızlı değişime bağlı olarak günümüzdeki yaşamın koşulları da hızlı bir şekilde değişim göstermekte ve yeni problemler ve ihtiyaçlar kendini göstermektedir. Değişimin çoğunlukla görüldüğü mekanlardan biri, güvenliğin gittikçe daha fazla önemsendiği uluslararası alanlardır. Küreselleşmeye koşut olarak güvenliğin de küreselleştiği ve ülke sınırlarını aştığı görülmektedir. Yaşanan çevrenin sorunlarının her geçen gün artması, güvenliğin alanını genişleterek, çevresel güvenlik gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Araştırmada, güvenlik ve çevre arasındaki karşılıklı etkileşim sürecinde güvenliğe hizmet edeceği perspektifler ile çevreye yansıma biçimi incelenmektedir. Çevresel değerler ve insanın birbirinden ayrı düşünülmeyen bütünlük bir yapıya sahip olduğunu görmek, güvende olmayı getirecektir. Bu bağlamda, çalışma beş bölümde ele alınacaktır. İlk bölümde, küreselleşme; ikinci bölümde güvenlik kavramları tanıtılacaktır. Üçüncü bölümde, değişen güvenlik anlayışına yer verilecektir. Dördüncü bölüm, küreselleşme sürecinde yeni bir boyut oluşturan çevresel güvenlik konusunu içermektedir. Son bölümde ise sonuç ve değerlendirmeye yer verilmiştir.

¹Mustafa Kemal University, Kırıkhan Vocational High School, skaypak@gmail.com.

²Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, vedatyilmaz1977@gmail.com.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, güvenlik, güvenlik anlayışı, çevre, çevresel güvenlik

Makale Türü: Derleme

Introduction

After the wars that the world has undergone, the process of development has ended with the globalization, in which an integration and dependence in the economic, political, social and cultural fields caused by the new social and economic structures formed between the countries. Globalization leads to globalization of problems and one of them is security. The concept of security is used frequently in different places in daily life. The concept of security has now been enriched in content and is widely used. In the pre Cold War era, the concept of security, which is relatively perceived as a military security with a narrow content, has been contented with a broader meaning with the end of the Cold War and in this context; political, social, economic and environmental issues are included in the concept. In parallel with this expansion in the understanding of security, the concepts of threat and danger have acquired political, social, economic and environmental issues as well as military issues and have been transformed from passive to active.

No matter where they live, people think about their environment with their security. The word security means being safe all over the world. For this reason, the scope of the threats and dangers related to security has been expanded and environmental factors and problems have to be taken into consideration. Today, it is understood that environmental problems are not only a local problem of a country or region, but a global security problem. Increasing environmental problems have nearly become a global catastrophe and have grown so large that countries can not handle on their own. Threatening factors such as environmental pollution, dehydration, drought and ozone depletion, global warming, climate change, earthquake, tsunami and floods like natural disasters, famine, unemployment, terrorism, urbanization and renewable natural resources and biodiversity reduction caused by migration, avian influenza, GMO products and etc. demonstrate the necessity of evaluating the safe environment approach in terms of quality of life parameters related to all aspects of life. The concept of *environmental security*, included in ecological security, has come to the fore.

1. Concept of Globalization and It's Quality

We began to hear, started to discuss and use the word globalization especially after 1990s. The term corresponds to the word globalization in English. The word “globalize” is defined in the dictionary of Turkish Language Institution as “taking the nations of the world closer to each other in terms of economy, politics and communication” (TDK, 2010). Globalization symbolizes the integration of societies around the world. Anthony Giddens treats globalization as experiencing late modern period conditions, distant places are associated, local formations are taken shape with the events of miles away and intensification of worldwide social relations (Giddens, 1994: 62).

Globalization refers economic in a *narrow sense* and political and socio-cultural integration in a *broad sense*. Globalization is not a new phenomenon with its political, cultural and economic aspects. It will be better to consider globalization as a process that is based on long years ago (Robertson, 1992:78).The social, economic, scientific and technological developments, as a driving force that have accumulated in the historical process, lies behind the globalization attempts. One of the main transformation points of the developments that made its presence felt at the end of the 18th century is the Industrial Revolution. In the middle of the nineteenth century, global actors emerged that could intervene in inter-country relations, take political decisions and enforce decisions. Global actors, which can be listed as multinational corporations, non-governmental organizations and international economic institutions, have started to become an authority that the nation-states can not ignore (Tutar, 2000: 21-22). The process of globalization accelerated with the transformation of industrial society into an

information society and with the developing communication technology, it has been moved from theory to application platform. The globalization of the 20th century is a revolution in communication and information technology, and national economies gaining a transnational quality through a radical change. The basis of globalization of the 20th century is the revolution in communication and information technology and the fact that the national economies have undergone a profound change and become transnational (Saltık, 1995: 21). As a result of technological developments, the world shrank and economic boundaries began to disappear. In some areas, including country resources, the need to use sovereignty as a collective has been increasingly accepted (Harvey, 1997: 224).

In the process we are in, the phenomenon of globalization is getting stronger. With the globalization process, the world is getting smaller and this process is an improvement in which all local activities are related and affected in some way by the events of thousands of miles away (Short, 2004: 4). Globalization has a symbolic meaning such as the integration of societies and the perception of the world as a single place by losing the importance of spatial boundaries. Globalization has become a concept related to the transformation of time and space in our age, exceeding the meaning "the dependencies of countries to each other economically" (Giddens, 2000: 41-42). The *main characteristics of globalization* are the elimination of political, cultural and geographical boundaries, the creation of new social networks, the expansion of interdependencies in social relations and the increase in exchanges. Based on these general characteristics, globalization can be characterized as a multidimensional cluster of social processes that give rise, multiply, expand and intensify social interdependencies and exchanges on a world scale (Steger, 2006: 31).

Globalization is three-dimensional, *economic, political and socio-cultural*. *The economic dimension of globalization* has led to the development of a world market in certain sectors where producers can compete in the developments in communication and transportation. The most significant characteristic of globalization is the change in world economic activities. The economy has become increasingly dependent on the service sector. Services, including information, entertainment, communication and financial economics, have become the most important sectors in the economy. *The political dimension of globalization* takes place as the reflection of the organizations formed by the groups, formed as a result of the intensification of the unity of the forces formed in the political field to the authority and diplomacy. With the political globalization, the authorities of the nation-states are decreasing and international organizations have a greater say in the governments of the countries. *The socio-cultural dimension of globalization* is the reflection of what happened in the economic and political dimensions to universal culture. The globalization of economic activities is related to socio-cultural transformation and cultural globalization. This relationship is shaped by the culture production and the transmission of culture on the global level also changes the world (Short et.al, 2000: 321-323).

Globalization does not suggest the same things for everyone. In addition to the globalization phenomenon, two groups were formed. Some support this process by arguing that globalization is for everyone's benefit while some emphasize that it is an extension of imperialism. According to *the supporters of globalization*, in this process, the life standards of people are rising, inequalities and inequities in the distribution of income are decreasing, technology and information are disseminated and it leads to the development of human rights. Despite these benefits, there are fair criticisms. *The opponents of globalization* emphasize that this process leads to the transfer of resources from the less developed countries to the developed countries, makes the rich richer and makes the poor poorer and brings cultural and political interventions. Moreover, the impacts of global crises may be larger due to the increasing economic relations between countries (Seymen and Bolat, 2005: 9-12).

Globalization may have positive and negative consequences. In terms of positive results, globalization has brought about the ideas of liberalism and democracy, and has brought

about changes in the structure of cities. This has led to the surveillance of the powers and responsibilities of the nation-states on important issues such as democracy, human rights, commercial law and protection of the natural environment, by the supranational institutions. The idea of freedom and individualism gained a great importance in the age of globalization. The globalization process has had an accelerating effect on the solution of international problems. Non-governmental organizations, which make more talk about themselves every day around the world with the help of globalization, organize internationally and struggle to seek their rights (Özyurt, 2005: 282). Globalization leads to distortions in the distribution of resources *in terms of negative consequences*. Although markets are successful in producing wealth, the desire for more profits can result in falling against the environment and social values. Globalization has not only increased the level of growth and prosperity in the countries considered to be the pioneers of capitalism, but also increased domestic disparities among developed and developing countries (Demiral et.al, 2007: 2). Globalization has led to poverty, misery and environmental destruction, rather than ensuring the welfare of the peoples of the world. Poor people are excluded from benefit. Health and education conditions are at a level that is not available for poor people. Globalization which is experienced in relations and communication, production, financial resources, technology and weapons transfer and ecological risks, confronts people with the problems that even countries cannot solve by themselves.

Those who think positively define globalization as a dream of opportunities and riches and see the phenomenon as a key to open all doors. Its opponents, however, refer to globalization as the sole culprit of all poverty and inequality. But first and foremost, globalization is a process and there are the pros and cons (Acar, 2002: 6-13). Naturally, these negative and positive aspects affect the nations in different ways according to their level of development and their effective roles in world politics. Thanks to globalization, the perspectives of the beneficiaries and the damaged parties affected by this phenomenon are different from each other. While the concept works in favor of some and adds power to its economy, it leads to the economic recession and colonization of some (Akayın, 2004: 25). As globalization will have different effects for each country, it is necessary to examine the reflections of globalization from an objective point of view. The environmental dimension of security is also included in this perspective.

2. Concept of Security

Security is defined as the situation where the legal order is carried out without interruption in society life and people can live without fear (TDK, 2012). Security is expressed as being safe, no danger, and being confident and comfortable. Security is wide-ranging and covers a wide range from self-avoidance to the prevention of society, the state, the protection of the country, and the prevention of accidents. *Security* can be seen as individual, social, regional, national and global security. Security briefly refers to the absence of dangers and threats to people's lives, races and property. The fact that people are safe means protection against all kinds of attacks, threats and potential accidents (Pektaş, 2003: 22).

Security is the ability of individuals and societies to live without harm from various factors. For this reason, the word safety also invokes the words safety and security. Safety is defined as the place where trust and security work are carried out (TDK, 2012). Security is abstract and negative. If there is a danger, there is a security problem. Security is also about emotions, it is a feeling and perception. If a person does not know what to expect if he is concerned about what will happen tomorrow, he will not feel safe if he does not perceive his environment as a place of peace (Kaya, 2009). The difference between security and safety as a form of perception occurs in size and quantity. For example, we can talk about security of the government or a company while we can talk about safety of a vehicle or a building. It is more appropriate to use the concept of security for human beings, as it is capable of explain both perception for danger and taking measures against it on its on (Küçükşahin, 2006:10). Security

word should be considered together with public order (Kaya, 2009). *Public order* means state of order and security (TDK, 2012). Public order is the state of being away from fear and anxiety, presence of the rule of law, order, domination, peace, order and tranquility. In this respect, Arnold Wolfers divides security into two components: While security means there is no threat to the values *in an objective sense*, it means having no fear of a possible attack to these values *in a subjective sense* (Buzan, 1991: 17; Karabulut, 2009: 3).

The need for security is one of the reasons that lead people to live in bulk. Abraham Maslow, a social scientist, lists the needs from bottom to top as physiological, security, social respect and self-realization ” in his “Hierarchy of Needs” (Maslow, 1968: 38).44). The need for security was placed in second place after the compulsory physiological needs. After a nutritional need, sheltering comes in a safe environment. The concept of security has entered the process of systemization with the progress and development of people's collective and established lives. In order for a person to live like a human, his spiritual existence must be protected as well as his material existence. The right to life and basic rights and freedoms are only possible in a peaceful and secure environment. The need for security means people feel themselves physically, economically, socially and politically safe. Ensuring security is a social need. It means that in society, peace, tranquility and order are provided consistently. The idea of ensuring the peace and security of the people and the continuation of this environment of trust has emerged as an indispensable fact. The order in the community is ensured through security services. When we look at the effect of security service on social life, it is seen that the provision of public order is the first important condition for people to live together as a society (Kaypak, 2011: 44).

Ensuring public order and protecting the fundamental rights and freedoms of the people living within the borders of our country, ensuring that they live in peace and taking necessary measures for the continuity of the environment is the duty of the states (Toprak, 2001a: 130-131).When the right to life is not met as desired, other needs do not arise as a requirement. If it is not possible to live, the other needs have no meaning. In order to work, the safety of life and property must be provided first. Therefore, the first thing to do is to ensure the safety of people and property. Any individual who has not met the need for security can not attain higher levels of success, that is, socialization and success in completing personal development in business and private life (Toprak, 2001b: 4). Security service is a public service. Public services include activities that concern the whole community in a country. Public order corresponds to an environment where security is ensured and everything is in place (Aydın, 1996: 12). Security service is a public service which has great importance in the life of the community and differs from other public services due to its characteristics such as being based on public power, protective, interventionist and not entirely belong to specific part of community. “Private security service” may be provided in a narrow area. However, it is certain that the general security service, which requires care and attention, must be carried out under the supervision of the state, it is related to the life and property safety of the people and the control element, which must be provided with rules, should not be excluded (Toprak, 2001b: 4-6).

3. Changing Security Understanding

In the years when the world order is bipolar, the understanding of security of the military is changing and it is replaced by an understanding of security whose rules are not yet fully defined. With the end of the Cold War, the defense system against a powerful enemy in the alliance has become much less needed. With the end of the Cold War, a much lesser need for defense against a powerful enemy has begun. For this reason, due to the internal mobility of the terrorist acts, which are individual and social, the concerns about “internal security” have started to gain more importance instead of *deportation defense* (Yavuz, 2010). *The new concept of security is based on the following principles*: Security is general and multilateral. The security of a state is not only about its own country, but also the security of other countries. They should not be deprived of support from these countries. There is no specific enemy in

terms of security, the enemy is uncertain. Security includes not only the political and military fields, but also different fields such as economics, technology, culture, climate and society. There is a need for a certain mechanism and law in the creation of security. Countries cannot provide their own security by putting enemy in a tight spot. In this context, the core of the new concept of security is "collaborative security". The two conditions for the *achievement of this security* are mutual interest and mutual security. In addition, the principles of ensuring mutual interests and not interfering with their internal affairs should also be obeyed. The new concept of security is established within the system of equality, exchange of views, mutual understanding, and mutual trust (Erdoğan, 2005).

The phenomenon of security is one of the essential service areas of the modern states and is one of the reasons for the existence of states. *In terms of the physical space of the country, the security types* are seen as domestic and international security. Regarding security from the country's point of view, both inside and outside of the country is called internal and external security. In terms of the execution of internal security services, the maintenance and maintenance of public order is indispensable in terms of maintaining the security of the society. In this sense, security is the ability and capacity of the individual or society to live in peace, and to be protected against internal and external threats. Threats to the existence of the state, to the national economy, to the territorial integrity are considered within the scope of general and national security. Taking all necessary measures to combat the crime and criminals who abducted the peace of the people in the society, monitoring and capturing the perpetrators of the crime and subjecting them to the necessary legal process is one of the important services that the state offers to the society. However, it is a well-known fact that security cannot be provided only within the national borders and the measures and the actions to be taken should be addressed regionally and sometimes on a global scale in proportion to the geopolitical position and economic power of that country (Uğurlu, 2006: 3). Apart from internal security, other new security concerns have also emerged for countries. *Other security-related areas, gaining importance*, include job security, security of global trade, 'future' security of humanity, security against international crime organizations, security against ethnic risk, cyber terrorism (terror against virtual-defense systems), information-file security and personality rights security and energy security (Yavuz, 2010).

Military security, political security, social security, economic security and environmental security are *the security types which factors depends on human association*. *Military security* is related to the state's offensive power, defense capabilities and other states' perception. *Political security* is concerned with the security of states' organizational stability, government systems, and the idea infrastructure that gives them legitimacy. *Social security* concerns language, culture, religious and national identity and the sustainability of traditions under acceptable conditions. *Economic security* is about the power of the state and the resources that enable the welfare level to reach an acceptable level. *Environmental safety* concerns the conservation of the local and global biosphere. It is stated that each constitutes a dimension of the security problem (Buzan, 1991: 19-20). Security can be viewed from different angles. In terms of scope, security types are separated. *National security* is the realization of the national interests of a state and its protection and protection against internal and external threats. *Regional security* is the joint implementation of states within a region. *International security* refers to the security created by more than two states under the common interests. *Global security* refers to the security that affects the whole world, and which can be adversely affected if there is no joint contribution. *Types of security in terms of special functional areas* are grouped as common security; joint security, collaborative security; single color security, soft security, non-military security and non-physical security (Küçükşahin, 2006: 14-17).

In order to direct the existing power to one point, it is necessary to define what exactly is desired or what is targeted. If the issue is security, the indivisible unity of the country and every event that may or may not harm the welfare and happiness of the people should be graded

and the necessary measures should be taken. In this context, prominent concepts are threat, risk and danger. *Threat* means intimidation and threatening. *Risk* is defined as the possibility of harm. *Danger* is defined as the situation that could lead to great loss or destruction and the possibility of undesirable conditions (TDK, 2012). The term threat is used to refer to actions that link the punishment to a conditional commitment if a party's demands are not met. Threats are events or phenomena that have the potential to cause negative consequences for the life and values of a state, society or individual. The reason for the existence of security is threat. However, international security began to shift towards 'risk' rather than 'threat'. The threat is falling back while the risk comes forward. In today's conditions, security is perceived as the elimination of risks that threaten human life (Karabulut, 2009: 3). Since this situation cannot be controlled in the past, the issues that are considered as threats have been controlled and managed today (Küçükşahin, 2006: 19).

In this direction from the abstract to the concrete, the risk bearer will take into account the damage. In the 21st century, threats and opportunities shape the world. The traditional foundations, such as individual security, social security, system security and service security, which maintain security, cannot be resilient and cannot respond to the need. Globally, *human security* and sustainability targets have emerged as a serious issue. Without security, it is clear that there will be no peace without freedom (Frevel, 2006). There is a historical transition, which consists of the dynamic processes of change, such as population growth, urbanization speed, globalization, environmental degradation, rapid expansion and development of digital technology and geopolitical irregularities (Aksoy, 2009). Environmental problems, human rights, mass immigration, micro-nationalism, ethnic conflicts, fundamentalism, international terrorism, economic problems, drug and arms smuggling, infectious diseases and human, animal, plant and organ trade are emerging as new problems in international security (Koçer, 2005: 289). Problems affect people. Many of these people live in underdeveloped and poor areas, and problems are related to the safety of these people. In this context, a safe life agenda was created. The components of this agenda have been identified as adapter security, preventive security, human security, and the relationship between these three components has defined as definition of safe life (Frevel, 2006).

The impact of globalization, which has many dimensions of political, economic, social and cultural dimensions, in shaping the new international security is important. In the post-Cold War period, the softening process (*détant*), which started with the disappearance of the bipolar structure of the international system, led to the cooperation of the states, which defined each other as "the other", in many areas, primarily economic. States are seeking to solve problems in general without the use of military force. The threat perception of developed countries and developing countries may conflict in some cases. This process, which can be considered as a reflection of the dependency brought by globalization on the security dimension, adversely affects the national security of the weak countries. Another situation caused by globalization is that it makes it difficult to predict the responses of "who is the enemy, where is he, by what means and what can he do". Although the attacker was relatively weaker than his counterpart, the asymmetric threat, defined as the threat posed by his counterpart to exploit the weaknesses, increased the likelihood of a sudden and unprepared attack. Although the asymmetric threat is defined by the West as the threat posed by the weak towards the powerful, different ways such as economic aggression and fueling ethnic discrimination can also be directed from the powerful towards to powerless and triggers unrest in economic, political and social systems. Globalization leads us to rethink the concept of security and differentiation of the security problems on the agenda. The concept of security, which had previously been firmly tied to states or state sovereignty, is replaced by the necessity of governments to take into account all factors that cause the citizen to feel deprived of security. Threats such as weapons of mass destruction, terrorism, environmental problems, social inequality, immigration, organized crime and HIV-AIDS force states to reconsider what is meant by "national security" and "national

interest''. Depending on the impact of globalization, it is seen that the threatening elements start to ignore the border and a country (Çetin, 2003).

4. The Reflection of Security on the Environmental Dimension in the Process of Globalization

The environment encompasses all kinds of interactions that occur in physical environments such as air, water, soil, underground-surface richness and climate where living things live with the non-living. The environment encompasses all living and non-living things except the individual's himself and includes both social environment and natural and artificial values. The environment is the whole of universal values. Plant, animal communities, inanimate beings, the products of civilization and civilization created by human beings throughout history are the common assets of all people (Keles and Hamamcı, 2005: 22-32). *Environmental problems* arise as a result of damage to environmental values due to various human activities. It is an indication of loss of environmental values when air, water and soil lose their liveliness in time and the plant and animal communities begin to disappear because their habitat changes or they are over-consumed. Environmental problems are generally seen as environmental pollution. *Environmental pollution* is a negative impact on the environment, which may impair the health, environmental values and ecological balance of the environment. Damage caused by environmental pollution and degradation is universal and common. The environmental problem is not only contamination. Taking into account the long-term effects, it affects everyone, all nations, all organisms and ecological balance; not just one person, just one nation or just human being. *Environmental protection* involves the protection of resources that we have lost, which we cannot replace, and the elimination of the harmful situation.

Environmental destruction, borders, ethnic and national competition, resource scarcity and water wars are interrelated. Therefore, the reasons for peace and security in the world have changed. The environment is evaluated together with the concepts of security, peace, tranquility, justice and right. In the traditional sense, the concept of security has been perceived and explained as military security for a long time. Security is not defined in purely military terms today. The military balance of power to deal with international disputes is not perceived to be related to the use of coercion and violence. The lack of war between states is not a guarantee for international peace and security (Karabulut, 2009: 3). Even if the concerns of life safety have come to the forefront due to the terrorist actions, political concerns have been brought forward, and even if the environmental environment has brought its concerns to the background, political security will not be meaningful even if we cannot ensure the safety of the environment and life. Even if the concerns of life safety due to terrorist actions have brought the political concerns to the forefront and the concerns of the environmental environment have been brought to the background, political security will not be meaningful unless we cannot ensure the safety of the environment and life. Because the sustainability of life comes before all other concerns and forms the basis of security. The instability in economic, social, human and environmental issues poses a threat to world peace and security. Domestic security is not considered separate from rapid population growth, internal migration, decline in agricultural production, singular and plural terrorism, all kinds of crime and includes protection of the environment. External security includes the threat of foreign countries. On the basis of the unrest and political debates among countries, natural assets such as water and oil are known to be the most important. Many issues such as the passage of heavy ships from the straits, the ecological risks of oil transportation, the use of common streams, dependence on energy, and the natural gas being used from foreign countries clearly show the links between the issues of environment, foreign policy and peace (Kaypak, 2011: 48).

Environmental safety can be conceptualized as the threat of environmental degradation to safety. Any problems threatening the environment are included in this security area. Safety of the environment is a global security. Security policies against threats such as threats, dangers and attacks, which are considered classic or traditional security, are generally met by traditional

security measures. In environmental matters, classic measures are insufficient. The results have also brought concerns about environmental problems which have many dimensions ranging from political instabilities and political uncertainties in national security. Measures that can be taken will be economic, social and environmental rather than traditional military measures. Threats and dangers in terms of traditional security were perceived as military and defensive by the 70s. Now, deep destruction of natural resources is capable of destroying all living things, all living and non-living natural resources that is the entire ecosystem and the risk of creating global disasters in environmental problems requires a different approach to the relationship between security and environment. The safety of the environment for itself and for the inhabitants has started to be debated.

Pressures on environmental resources and irreversible destruction of the natural resources have reached dimensions that threaten the future of humanity on a global scale. Climate change, ozone thinning, desertification, biodiversity reduction, acid rain, illegal trade of hazardous wastes, transboundary environmental problems such as scarcity of natural resources affect the entire planet, humanity and all living things equally (Algan, 2002: 21). The increasing number of problems brings about an increase in concerns and is felt as a security problem. In terms of environmental security, it can be said that the growth of environmental problems caused by climate change may cause drought in many places, especially in Africa. As a result, it is predicted that immigration and social explosions will disturb humanity (Yavuz, 2010). The shortage of natural resources due to the deterioration of ecological balances endangers basic life support systems. All these adverse developments have a potential to cause instability, disagreement and even conflict at national and international level and have forced governments to develop common policies and make legal arrangements to prevent and eliminate these problems (Algan, 2002: 21). With the impact of environmental problems at the global level, the concept of national security has been redefined since the 1970s, including environmental elements. The oil crisis in these years has shown that natural resources are limited, and that resource scarcity can be as threatening as the economy and energy security. After Richard Falk draws attention to the environmental-security link, studies have been carried out to emphasize that the traditional concept of security must be expanded in order to cope with the security problem caused by the deterioration of the basic life support systems of our planet. After Richard Falk draws attention to the environmental-security link, studies have been carried out to emphasize that the traditional concept of security must be expanded in order to cope with the security problem caused by the deterioration of the basic life support systems of our planet. The Independent Disarmament and Security Commission (ICDSI) drew attention to the changing nature of global security in '*Joint Security: A Disarmament Program (1982)*' and used the concept of 'common security' for the first time. With this report, the concept of comprehensive security, which is on the agenda of the world public, covers many threats such as poverty, global environmental problems and nuclear war. The first international document that draws attention to the environment-security relationship is the '*Common Future Report of 1987*', which provides a global transformation in environmental policies and brings the concept of sustainable development to the agenda of the 'United Nations World Environment and Development Commission'. Emphasizing the relationship between poverty and the environment, this new approach, which emphasizes generational and interregional justice understanding, has influenced international environmental policies. The report draws attention to the interaction between *environment, peace and security* (Algan, 2005). The environmental and security linkage that has been addressed has brought the responsibilities and environmental issues of the state to the security dimension and increased the importance of the policy steps. This has necessitated re-listing of political priorities, and environmental concepts have become the subject of strategic discussions (Barnett and Dovers, 2001: 161). Richard Ullman tried to evaluate the concept of national security from a broader perspective, including non-military threats. He has expanded the area of environmental security and advocated that concentrating only on military threats would prevent the more dangerous threats from being seen in a timely

manner and the threat of a sudden change in the quality of life, the act of terrorism and natural events should be considered as threats to national security (Dabelko and Dabelko, 1993).

Security and environmental connectivity have evolved since the 1980s. While those who have doubts about this connection and those who support the connection continue to discuss on conceptual, political and methodological grounds, the context of the debate has also changed with the development of geopolitical events and the advancement of research on climate change. In the early period, it shows that the environmental degradation is mainly concerned with the potential to cause large-scale conflict, while the recent literature focuses on the individual safety and sensitivities of the source wars and on the different consequences of resource wars. It also emphasizes the importance of environmental sensitivities, preserving the common living space of humanity and ensuring the survival of the poor peoples in the marginalized areas of the world (Dalby, 2008: 179). In the definition given in the concluding document of the International Conference on the Relation between Disarmament and Development, organized by the General Assembly of the United Nations in 1987, national security was defined as a concept with political, economic, social, ecological and human rights aspects in addition to its military dimension (Ülman, 2000: 100). The United Nations Security Council adopted this new and more holistic approach to the security problem in a declaration published in 1992 which says that instability is beginning to threaten the non-military resources, peace and security in the economic, social, human and ecological areas. It has become necessary to address threats to environmental security through joint management and multinational mechanisms (Yıkılmaz, 2003: 78). The number of globally qualified contracts, envisaging international cooperation on the environment and international environmental agreements at regional and bilateral level, are increasing (Algan, 2002: 21).

The concept of environmental security is mainly based on the idea of securing the existence of the ecological system and the individual who is part of it. Therefore, the concept of environmental security has become the first connotation of ecological security. The concept of ecological security is used instead of environmental security to raise the question of how to link up the threats such as global warming, deforestation, existence of the species and pollution to the concept of national security which is defined as the prevention of all kinds of threats that is aimed both benefit of the countries and existence and future of the people living within its border (Eckersley, 2005). *Ecological safety* refers to the safety of natural life and protection of ecosystems. It is seen that environmental security has a broader content and includes the safety of natural life and also covers maritime safety, safety of strait, natural resource safety, energy safety and food safety. This change in the concept of security, together with the environmental security for understanding and solving the environmental problems, necessitated the integrated approach of sustainability. Environmental security focuses more on intergenerational equality and the impact of societies on sustainability than on sustainability. It investigates the collapse of the classical security policy or foreign policy and the possibility of the military, being transformed into an environmentalist structure. The most important difference of environmental security is that it has a political dimension (Uğurlu, 2005: 67). In this context, there are some thinkers who consider traditional security and environmental security as separate concepts, and there are those who think that security is a phenomenon arising from the mutual interaction of military, economic and environmental elements and should be placed in a traditional security (Shaw, 1996: 39-44). Whichever is adopted, environmental security has taken its place as one of the security types.

Generally, the concept of environmental security has three dimensions. First one is *environmental crisis* that will endanger the lives and existence of human species and other living beings on a world scale, second one is *risk of environmental conflicts* between countries and communities, and the third one is the nature of environmental problems which threatens economic and political stability and the distribution of environmental resources (Keleş and Ertan, 2002: 240-241). The nature of the security dimension of the environmental problem

varies according to the environment and safety perspective. Elements that threaten environmental security, such as the globalization of environmental problems, often show cross-border characteristics. Problems may have different dimensions according to the extent of the impact of the environmental problems. *Micro-problems* are sensitive and depend on the characteristics of that region. They are small security issues. *Meso problems* are problems with a medium level of security within the borders of a single country. *Macro problems*, on the other hand, are complex, invasive problems that are closely related to other problems, and threaten to destroy man and the natural system (Barnett and Dovers, 2001: 161). The problems focused on environmental security are defined as problems concerning everyone in the macro scale. Therefore, the difference between the discourse and real policy results on environmental protection emphasizes the need for an environmental security concept that focuses on the production of material resources over a period of time. This issue is important because climate change, desertification and famine problems pose a great threat to poor people in the Southern Hemisphere (Barnett, 2003: 7-17). Considering the environment as an “economic resource” but not as a “living space”, makes any solution unsustainable.

In this context, today, environmental threats and threats to the natural environment are considered as an integral part of national and international security. Those who support the concept of environmental security, argue that respect for nature is the first and basic prerequisite for the existence of the human species on Earth. If not taken care of, environmental threats will create serious, long-range and deep security problems. These threats are developed more slowly than military threats, but they are as important as traditional military threats. In addition, it is clear that non-personal social and economic forces that will increase the pressure on human well-being and health, will lead to serious environmental insufficiencies (Porter and Brown, 1991: 128,133). Natural wealth is both an opportunity and a threat. Environmental security problems in Turkey are increasing in terms of natural resources. In particular, water, food and biological security are potentially dangerous in the near future. There is a risk that Turkey, in the near future, will be among the water poor countries. Water security is at the top of the international agenda (Algan, 2005). As can be seen, environmental security has emerged as the most important tool with the increase of global threats and risks. With the threats and risks related to global security, the concept of safe environment is also discussed. Global threats and risks, combining with crime tendency, are vital. Increasing environmental crimes and its damage to the environment have made the fight against these crimes an important issue.

Conclusion and Evaluation

Security means that carrying out the legal order without interruption, feeling safe and living without fear. The world, abandoning the two-pole system, has entered a new era, with an irregular environment. Old security perceptions have also changed. The concepts of international security and country security have been re-evaluated. With the change of the concept of security, the size and scope of security has changed and become globalized. Security has shifted from the security of the country to the concept of regional and global security, defined as international security. “Invisible enemies” have emerged in new security perceptions. The scope of security has expanded further and areas such as war, armed conflict, power use, economy, energy, cybernetics, environment, health, socio-culture and education were also included in the scope of security. For this reason, the necessity of establishing a global perspective on environmental problems has arisen and global and regional security studies have been carried out to protect the environment.

The security issue is no longer equivalent to the enemy’s army. To be safe, not only the armed forces, humanity, societies, countries and the world but any problem that threatens all global elements should be closely monitored. One of the areas where destruction is most evident and has a global impact is the environment. Recently, it has reached a level that threatens the future of all living things. The impacts of the events that damage the environment are not only limited to a specific region, but often are global. Human, environmental and moral issues that

have never been mentioned in global security discussions have now become a central position. With the rise of armed conflicts within the borders of states, more attention has been given to other sources of instability, including issues such as the international community, local conflicts and social violence, poverty and unemployment, organized crime and terrorism and collective and forced migration movements. Refugee movements or other forms of forced migration constitute a measure whether people are safeguarded or not.

While discussing the importance of the environment, without a security, now, we are discussing the importance of any other things without an environment. War and violence are increasing, and the security is dominating the world in this era, which global environmental destruction is no longer the foresight, the climate is changing, the natural life has disappeared, the consumption concept covers our lives and even the genes can be controlled. Within the new security perceptions, security concerns in many areas such as ethnic conflict, terrorism, climate change, continuity of energy supply, job security, threats to virtual environment and safe communication problems have exceeded the concept of security of the territorial integrity of the country. Economic, environmental and similar problems are considered as a "soft threat" with less importance compared to the open and harsh threat of weapons of mass destruction to the world security and the future of the planet we live in. However, in case of insecurity caused by soft threats, the effects are felt more violent. In order to cope with these new security challenges, countries need mutual trust-based cooperation.

References

- Acar, M. (2002). Globalization through It's Economic, Political and Socio-Cultural Dimensions: Threat or Opportunity?, *Liberal Thought, Year: 8, (32)*.
- Akayın, M. K. (2004). *The Effects of Globalization on Urban Politics*, Unpublished Master Thesis, Ankara, AU Institute of Social Sciences.
- Aksoy, E. (2009). *Crime and Safe City Approach*, <http://www.benliseda.com>, (Accessed on: 15/01/2018.)
- Algan, N. (2002). Environmental Security in the Turkish Straits, *Mülkiye Magazine, XXVI, (234): 21-34*.
- Algan, N. (2005). *Pollution from National Security*, <http://www.yesilufuklar.info/rec-bulten/rec-turkiye/640>, (Access Date: 10/01/2018).
- Aydın, A. H. (1996). *Police Professional Law*, Ankara, Doğus Publications
- Barnett, J. (2003). Security and Climate Change, *Global Environmental Change, 13, (1): 7-17*.
- Barnett, J. and Dovers, S. (2001). Environmental Security, Sustainability and Policy, *Pacifica Review: Peace, Security and Global Change, 13, Num. 2nd*.
- Batmaz, N. and Özcan, A. (2007). The Effects of Globalization on Economic Growth and Poverty: Financial Crise, *IV. International NGO Congress Proceedings*, Onsekiz Mart University :37-51.
- Buzan, B. (1991). *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in Cold War Era, Great Britain*, Harvester Wheatsheaf.
- Cali, H. H. (2010). Transboundary Dimensions of Environmental Security, *Crimes from Local to Transboundary*, Ankara Police Academy Publications, 235-254,
- Çetin, E. (2003), Globalization and International Security, *İmaj*, June, Issue 2, Background International Policy, [http // www.foreignpolicy.org.tr](http://www.foreignpolicy.org.tr), (Accessed on: 05/01/2018).
- Law Amending the Law on Environment, Law No. No. 5491, issued Apr. 26, 2006 to R.G.

- Dabelko, G. and David D. (1993). Environmental Security: Issues of Concept and Redefinition, *Occasional Paper No.1*, Harrison Program on the Future Global Agenda.
- Dalby, S. (2008). Security and Environmental Connections *International relations, Volume: 5*, Issue: 18 (Summer), pp.179-195.
- Demiral, N. Evin, H. and Demiral, B. (2007). Globalization of Poverty and Global Poverty, *IV. Proceedings of International NGO Congress*, Onsekiz Mart University, Çanakkale, pp. 1-10.
- Eckersley, R. (2005). Ecological Security Dilemmas, *New Environment Agendas II* Chap. 8, <http://www.arts.monash.edu.au/ncas/teach/08.html> (Accessed on: 18/02/2018).
- Erdoğdu, K. (2005). From Shanghai Five to the Shanghai Cooperation Organization, <http://www.aydinlanma1923.org>, (Accessed on: 18/07/2018).
- Frevel, B. (2006). Urban Safety, *German Policy Studies, Vol 3*, No: 1, pp. 1-18.
- Giddens, A. (1994). The Transformation of Intimacy, Basil Blacwell, Oxford.
- Giddens, A. (2000). Globalization of Modernity, Ed: Bülbül, Kudret, *Globalization Readings*, Ankara, Ancient Publications: 203-214.
- Habermas, J. (2005), *The Inclusion of the Other*, Trans, Ak, İlknur, İstanbul, Yapı Kredi Publications.
- Harvey, D. (1997). *Status of Postmodernism*, Trans. Savran, Sungur, İstanbul. Metis Publications,
- Karabulut, B. (2009). Changes in the Field of Security in the Process of Globalization: Rethinking the Security of the Black Sea, *Black Sea Studies, Volume: 6*, Number: 23, pp.1-11.
- Kaya, E. (2009). Basic Responsibility of City Management <http://www.yerelsiyaset.com/v2/index.php?goster=ayrinti&id=800>, (Date of Access: 28/04/2018).
- Kaypak, Ş. (2011). New Developments in Urban Security; Community Supported Policing, Contemporary Approaches in Fighting Crime, *Society-Supported Policing Theory and Applications*, (Ed. Muhittin, K. and Selahattin, G.), Ankara, Police Academy, pp. 43-72.
- Keleş, R. and Ertan, B. (2002). Introduction to Environmental Law, Ankara, İmge Publications.
- Keleş, R. and Hamamcı, C. (2005). Environmental Policy, İmge Publications.
- Koçer, G. (2005). International Security Environment and Turkey's National Security after the Cold War, *Journal of Strategic Studies*, 3(5).
- Küçükşahin, A. (2006). What are the differences between the concepts of risk and threat in the context of security?, *Institute of Strategic Studies Security Strategies Journal*, 2(4): 7-40.
- Maslow A. (1968). *Motivation and Personality*, Harber Publishing, New York.
- Özyurt, C. (2005). *Identity and Differentiation in the Globalization Process*, Açılım Book, İstanbul.
- Pektaş, E. Kadri (2003). *Municipal Police Services in the Administration and the Place of the Police in the 21st Century*, <http://basarm.com.tr/yayin/malihukuk/04.htm>, Date of Access: 28/3/2018.
- Porter, G. and Brown, J. W. (1991). *Global Environmental Politics*, Westview Press Inc., San Francisco.
- Robertson, R. (1992). *Globalization: Social Theory and Global Culture*, Sage Publications, London.

- Saltık, Ahmet (1995), *Socio-Economic Foundations of Voluntary Organizations in Contemporary Society*, Ankara, Environment Foundation of Turkey.
- Seymen, O. and Bolat, T. (2005). *A Conceptual Perspective on the Concept of Globalization, Globalization and Multinational Business Administration*, Ed: Seymen, O. and Bolat, T., Ankara: Nobel Publication, pp.3-31.
- Shaw, B. R. (1996). Wilson Center Issue, <http://www.aepi.army.mil/internet/env-sec> -PDF. pp.39-44, (Accessed on: 12/05/2018).
- Short, R. J. (2004). *Global Metropolitan: Globalizing Cities in Capitalist World*, Routledge, London.
- Short, J. R., Breitbach, C., Buckman, S. & Essex, J. (2000). From World Cities to Gateway Cities: Extending the Boundaries of Globalization Theory”, *City, Vol: 4*.
- Tutar, H. (2000). *Business Management in Globalization Process*, İstanbul, Hayat Publications,
- Steger, B. Manfred (2006). *Globalization*, Trans. Ersoy, A., Ankara, Dost Bookstore.
- TDK, <http://www.tdk.gov.tr>. (Accessed on: 11/03/2018).
- Toprak, Z. (2001a). *Urban Management and Policy*, İzmir: Anadolu Publications.
- Toprak, Z. (2001b). *Local Authorities*, İzmir: Dokuz Eylül University Publications.
- Environmental Problems Foundation of Turkey (1989). *Our Common Future, World Commission on Environment and Development Report*, New York: Publication of TÇSV.
- Uğurlu, Ö. (2006). *Environmental Security in the Context of Sustainable Energy Policies in Turkey*, Unpublished PhD Thesis, Institute of Social Sciences, Ankara.
- Ülman, B. (2000). *Separatism and Turkey's New Security Detection, The Longest Decade, Turkey's National Security and Foreign Policy Agenda in Nineties*, (Ed. Özcan, G. and Kut, S.), İstanbul: Büke Publications.
- Yavuz, C. (2010). *Multidimensional New Meanings of a Concept of Security Security Strategies*, <http://www.turksam.org/en/a1997.html>, (Access Date: 11/04/2016).
- Yıkılmaz, N. (2003). *New World Order and Environment*, İstanbul: Social Research Foundation Publications.

Hediye ve Hediye Satın Alma Davranışları*

Gift and Gift Buying Behaviors

Dr. Öğr. Üyesi Arzu ŞEKER¹

Öz

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de bebek doğumundan, düğünlere, sünnet düğününden yıl dönümlere, doğum günlerinden mezuniyetlere kadar birçok önemli olay ve günde hediye verilmektedir. Bunların dışında Batı dünyasından tüm dünyaya yayılan anneler günü, sevgililer günü, babalar günü ve benzeri gibi birçok özel günde, pazarlama çabalarının da bir sonucu olarak hediyeleşmek, olmazsa olmaz bir durum haline almıştır. Birçok özel günde ve durumda hediyeleşmeyle ortaya çıkan ekonomik büyüklük, toplam tüketim harcamaları içerisinde çarpıcı bir paya sahip olmaktadır. Bu nedenle pazarlama araştırmacıları, tüketicilerin hediye satın alma davranışlarını ayrıca ele alarak incelemektedirler. Ülkemizde bu konuda akademik çalışmaların yetersizliğinin nedeniyle hediye ve hediye satın alma davranışlarına ilişkin teorik bir çerçeve oluşturulmuştur. Bu çerçevede, geniş bir literatür araştırması neticesinde hediye vermenin temel işlevleri, hediye verme davranışını etkileyen başlıca faktörler ve hediye satın almaya ilişkin modellemeler ortaya konmuştur. Bu çalışmanın bu alana yönelik sonra yapılacak çalışmalara öncülük etmesi ve kaynak oluşturması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hediye, hediye satın alma davranışları, hediye satın alma modelleri

Makale Türü: Derleme

Abstract

In our country, just as it is in the rest of the world, in many occasions and special days such as baby births, weddings, circumcision ceremonies, anniversaries, birthdays and graduation ceremonies gifts are exchanged. Apart from these, gifting has become a norm in many special days, spreading from the Western World to the globe, such as Mother's Day, Valentine's Day, Father's Day and so on with the help of marketing efforts. The economic size, which arises in many special days and with gifts, has a striking share in total consumption expenditures. Therefore, marketing researchers examine consumers' gift buying behaviors separately. In our country, due to the inadequacy of academic studies on this subject, a theoretical framework has been formed for gift and gift buying behaviors. In this context, as a result of a large literature research, the main functions of gift giving, the main factors affecting gift-giving behavior and the modeling of gift buying are presented. This study aims to both be a pioneer and a source for further research.

Keywords: Gift, gift buying behaviors, gift buying models

Paper Type: Review

* Bu çalışma yazarın "Özel Günlerde Hediye Satın Alma Davranışları: Batman Örneği" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

¹Batman Üniversitesi Meslek Yüksekokulu, arzu.seker@batman.edu.tr.

Atf için (to cite): Şeker, A. (2019). Hediye ve Hediye Satın Alma Davranışları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3), 869-887.

Giriş

Hediye satın alma davranışları, diğer satın almalara göre kendine özgü farklılıklar gösterebilmektedir. Hediye satın alınma nedenine ve satın alındığı kişiye göre, ayrılan bütçe, harcanan zaman, gösterilen emek ve çaba, bilgi arama, araştırma, hediye sayısı ve sıklığı değişebilmektedir. Bunların dışında, ürün ve hizmetlerde aranan kalite, fiyat, özellik, stil, tasarım, marka, yeni veya benzersizlik, hediye vericisini yansıtan özellikler, çekicilik, alıcıyı yansıtan özellikler ve benzeri gibi etkenler de satın almada davranış farklılıklarına sebep olmaktadır. Tüketicileri, hediye satın almaya iten motivasyonlar, geleneksel, kültürel, dini ve kişisel olabildiği gibi özenme, zorunluluk, yükümlülük, fedakârlık, sevgi, aşk ve benzeri gibi daha birçok faktör olabilmektedir. Bir toplumda hediyeleşme, bireylerin birbirleriyle iletişim kurmasının, sosyalleşmelerinin, bir ekonomik değer takasının, karşı tarafa benliğini ifade etmenin, özel duyguları aktarmanın bir parçasıdır. Dolayısıyla hediye verme davranışı, ekonomik sosyal, kültürel, psikolojik bir davranıştır ve kişiye, duruma, motivasyona, maddi olanaklara ve birçok faktöre göre farklılıklar gösterebilmektedir.

Tüm dünyada olduğu gibi Ülkemizde de, bebek doğumundan, düğünlere, sünnet düğününden yıl dönümlere, doğum günlerinden mezuniyetlere kadar daha birçok önemli olayda ve günde hediye verilmektedir. Bunların dışında Batı dünyasından tüm dünyaya yayılan anneler günü, sevgililer günü, babalar günü ve benzeri gibi birçok özel günde, pazarlama çabalarının da bir sonucu olarak hediyeleşmek, olmazsa olmaz bir durum haline almıştır. Böylece, birçok özel günde ve durumda hediyeleşmeyle ortaya çıkan ekonomik büyüklük, toplam tüketim harcamaları içerisinde çarpıcı bir paya sahip olmaktadır. Dolayısıyla pazarlama araştırmacıları, tüketicilerin hediye satın alma davranışlarını ayrıca ele alarak incelemektedirler.

1. Hediye Kavramı

Hediye verme süreçleri üzerine yapılan araştırmalara baktığımızda, hediye verme ilk kez ilkel toplumlarda ve kültürlerde incelenmiştir. Modern zamanlarda hediye verme üzerine yapılan çalışmalar, ilkel toplumlar nezdinde yapılanlardan daha fazla değerlidir. Bu modern çalışmalardan bazıları antropografik-sosyolojik geleneğe devam ederken, bazıları pazarlama ve tüketici davranışlarına yönelik olmuştur (Jolibert ve Fernandez, 2001:191). Pazarlama alanında hediye verme üzerine ilk çalışmaları Kanadalı akademisyen Russel W. Belk (1976) yapmış ve daha sonraki yıllarda da aynı alanda genişletici başka çalışmalar yapmıştır.

Macklin ve Walker (1988), hediye vermeyi, bir yükümlülüğün yerine getirilmesi ya da maddi (somut) ve maddi olmayan (somut olmayan) nesnelere seçilmesi, verilmesi ve değerlendirilmesi şeklinde kavramsallaştırmışlardır (Park, 1998:577). Hediye verme konusundaki araştırmaların çoğu, alıcıya doğrudan fayda sağlayan, farklı ya da fark yaratan nesnelere, parasal değerler sunulması veya hediye sertifikaları gibi hediyeler üzerine yoğunlaşmıştır (Cavanaugh vd, 2015: 178). Bazı araştırmacılar hediye vermenin hiyerarşik bir statüye göre yapıldığını tespit etmişlerdir. Hediyeler toplumun uygarlık seviyesi doğrultusunda amaçlara uygun olarak sembolize edilirler. Örneğin, küçük erkeklere oyuncak asker, kızlara oyuncak bebekler verilir. Bazı hediyeler kaba, bazıları ahlaka aykırı görülebilirler. Hediye vermenin ve nakit para vermenin arasında ince bir çizgi olduğunu bildiren araştırmacılar, nakit hediye satın alınma zaman kaba ve hakaret edici olarak görüldüğünü belirtmişlerdir. Hediyeler, düşünce ve duyguların, kişinin toplumdaki sınıfının ve kültürel yansımalarının, sosyal beklentilerinin ve toplumsal değerlerinin yansımalarını temsil ederler (Özkan, 2007:468).

Hemen hemen her şey bir hediye olarak verilebilir, kitaplar, cd'ler, dvd'ler, bitkiler, çiçekler, sanat eserleri, mücevher, yiyecek ürünleri, hayvanlar, simgesel hediyeler, kuponlar ya da nakit para, eğlence ya da deneyime yönelik hediyeler, sevgiliyle sahilde yürürken küçük bir deniz kabuğu, taze koparılmış bir çiçek ya da dağlardan güzel bir taş, bir hediye olabilir. Daha ilginç bir hediye kategorisi, organlar ya da kan bağı gibi insan vücudunun parçalarından oluşabilir. Anlaşıldığı üzere herhangi bir nesne, biriyle mevcut ya da istenen bir bağı temsil

edebilir (Komter, 2007: 94). Montesi'ye (2015:7) göre hediye, insanların birbirleriyle ilişkilerine ait anılarında yer alır ve ilişkinin uzunluğundan ve kalitesinden etkilenir. Hediye, sembolik bir değere sahiptir, kökenindeki ilişkinin sembolüdür ve bu doğrultuda hediyeye "sembolik paradigma" da denir. Kişiler arasında kurulan başlıca ilişki tipi olan hediyeler (Godbout, 2003: 203), sahip olduğu maddi özellikten çok daha fazlası demektir; kişinin alıcıya kendinden bir parça vermek anlamına gelmesi (Mauss, 1954), hediyelerin son derece sembolik ve duygusal varlıklar olduğunu göstermektedir (Belk ve Coon, 1993:403).Hediye, izole edilmiş bir hareket değildir, verme-alma-karşılık verme aşamalarından oluşan bir döngüye sahiptir (Maus,2002; Montesi,2015: 7).

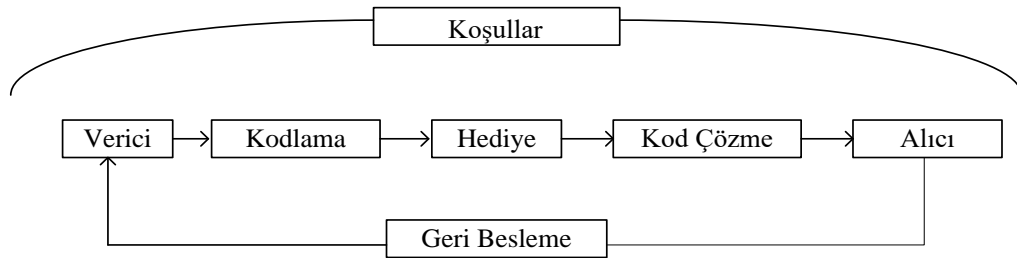
2. Hediye Vermenin Temel İşlevleri

Hediye verme geleneği, kültür kadar eskidir. Örneğin, Trobriand adalarında yaşayanlarca kurulan *Kula* halkasından (Malinowski 1922), antik Maya (Tourtellot ve Sabloff, 1972) uygarlığınca organize edilen çömlek hediye alışveriş merkezlerine, günümüzün çılgın özel gün alışverişlerine kadar, hediye verme ritüelleri dünya kültürlerinde merkezi bir rol oynamıştır (Baskin vd, 2014: 169). Hediyeler, verici ile alıcı arasındaki sosyal bağların pekiştirilmesine hizmet edebilir (Schwartz 1967), bazen karşılıklılık beklentisini içerebilir (Mauss 1925; Gouldner 1960) ve bazen sevginin ve şefkatin ifadesi olabilir (Belk 1979; Belk ve Coon 1993). Bazen de, hediye vericiler, toplumsal bağları iyileştirmeye çalışma amacı olmadan, sadece alıcıyı en çok memnun eden hediye verme amacını benimseyebilirler (Belk, 1996; Cheal, 1986; 1988; Otnes, Lowrey ve Kim, 1993). Hediye verme niyetleri elbette çeşitlilik gösterebilir (Cheal, 1987), kişinin kendi çekiciliğini artırma çabasına ve dış dünyayla bir ilişki kurmasına hizmet edebilir (Beinchen ve Murshed, 2015: 71).

Bu konuyla ilgili modern toplumlarda pek fazla araştırma bulunmamakla beraber, Benedict, (1960); Mauss, (1954); Malinowski, (1932) gibi antropologlar, ilkel toplumlarda hediye vermenin işlevlerini ve belirleyicilerini incelemişlerdir (Belk,1977: 1).

2.1 Hediye Vermenin İletişim İşlevi

Şekil 1. Hediye vermede iletişim modeli

Kaynak: Belk, 1977: 3

Geleneksel iletişim modeline paralel olarak Belk, yukarıdaki modelinde, hediyeyi kanal ile değiştirerek hediyein, mesajı alıcıya teslim etmek için hem mesaj hem de kanal olarak alabildiğini bizlere göstermektedir. Ancak, hediyein sözcükler kadar esnek olamaması nedeniyle alıcının kod çözme hataları yapması muhtemeldir. Diğer bir deyişle, verici, istenilen bir mesajı yeterince ifade eden bir hediye seçimi bulmakta güçlük çekebilir ve alıcı muhtemelen hediye tarafından iletilen mesajları yanlış yorumlayabilir. Görüldüğü üzere hediyeler, özellikle kişiler arası ilişkilerin güçlendirilmesi ve sürdürülebilirliğini besleyen sembolik bir araç (Komter, 1996: 3), kişisel ilişkilerin bir simgesi ve bir anlamda harekete geçiricisi, ilişkilerin pekiştiricisidir (Özdemir, 2008:468). Hediyeleşme gibi bir sosyal değişim, belki de bireyler

arası alışverişin en yaygın türüdür ve diğer değişimlerden daha fazla anlam ve fayda içerir (Sherry, 1983:161).

Hediye verme, karşılıklılık veya değişim biçimi olarak, bir toplumu bütünleyen süreçlerden biridir. Schieffelin (1980), sosyal iletişimde hediye vermenin retorik bir hareketi olduğunu düşünmektedir. Nesnelerin simgesel bir boyutu olan değişim, hediye verme eylemiyle, bir söz, bir ifade etme veya bu anlamdaki hareketler olarak anlaşılabilir. Bundan hareketle, hediye vermek sosyal bir zorunluluk ve politik manevra aracıdır (Sherry,1983:157). Bunların yanında verici ve alıcı arasında hediyeyle kurulmak istenen iletişimde alıcının rolü ihmal edilebilmektedir. Verilmek istenen mesajlara müdahale eden alıcının psiko-sosyal sesleri (beklentiler, benlik ve ilişki algısı, varsayımlar, ilişki hedefler, önceki hediye deneyimi, cinsiyet, sosyal-kültürel değerler, atıflar vs) kişiler arası hediye vermede, iletişimin yanlış veya olumsuz olmasına, çarpıtılmasına yol açabilmektedir (Sunwolf, 2006:4).

2.2 Hediye Vermenin Ekonomik Değişim İşlevi

Tipik tanımlamalarda hediye, genellikle karşılık beklemezsizin gönüllük olgusuyla ele alındığından, hediye vermenin bir ekonomik değişim ortamı yaratıyor olması tuhaf gelebilir. Ancak, Mauss'un (1954), hediye vermenin kurumsallaşmış zorunlu ve karşılıklı alışverişlerin merkezi olduğunu ileri sürdüğü teziyle birlikte, çoğu hediye vermenin karşılıklı olma eğilimine sahip ve bir hediye başka bir hediye için verildiğini düşünmek zor olmamaktadır (Belk, 1977: 11). Hediye alışverişinin ekonomik alanı, belki de doğrudan doğruya hediye ideolojisiyle ilgilidir. Hediye vermek, bir alıcıya maddi bir menfaat sağlamaya yönelik bir yöntemdir ve tipik olarak, büyük oranda sosyalleşmeyle karakterize edilen bir değişim olarak düşünülür. Her ne kadar verme eylemi, öncelikli olarak hediye üzerinde değerlendiriliyor olsa da o hediye kabulü her zaman hediye değerine ve yararına atıfta bulunur (Sherry, 1983: 159).

Sosyal bilimlerde hediye verme ve insan etkileşiminde ekonomik ve sosyal değişim (alış-veriş), özellikle son altmış yılda egemen olan önemli modeller (Belk ve Coon,1993: 393) olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik teorinin hediye verme modeline potansiyel katkısı iyi gelişmemiştir, muhtemelen geleneksel ekonomi teorisinin (piyasa değişimine dayanan) temel varsayımları, hediye verme ile çelişkili görünmektedir (çünkü hediye bir sosyal alışveriş biçimidir). Nitekim hediye vermeye yönelik kavramsal çalışmaların çoğu, ekonomi dışındaki sosyal bilim alanına girmektedir (Garner ve Wagner, 1991:368). Ancak pazar değişimi ve hediye alışverişi bağımsız çalışamaz. Satın alınan ürünler ve nakit hediyeler de dâhil olmak üzere bireylere ve hayır kurumlarına yapılan hediye harcamaları, büyük bir ekonomik öneme sahiptir. Elbette hediye vermeyi sürdürmek için sadece ekonomik değişim fonksiyonu yeterli değildir.

Ekonomik ilişkileri ortaya koyan ekonomik değişim modelinin temel unsurları, kişilerin ekonomik açıdan rasyonel olmaları ve kendi net faydalarını en üst düzeye çıkarmalarıdır. Hediyeler, ekonomik açıdan değerlidir ve hediye kabulü ile oluşan ekonomik borç, karşılıklılık yoluyla mümkün olan en kısa sürede ödenir (Belk ve Coon, 1993: 398).

2.3 Hediye Vermenin Sosyal Değişim İşlevi

Ekonomik değişim modeline ilişkin çalışmalar, öncelikle sosyoloji ve psikoloji disiplinlerinde gerçekleşmişken, antropologlar da sosyal değişim modelinin başlıca geliştiricileri olmuştur. Ekeh (1974), bu iki model arasındaki ayrımı hediyein ekonomik ve sembolik değeri açısından ortaya koymaya çalışmıştır (Belk ve Coon, 1993:401). İlkel topluluklardan günümüze kadar değişen anlamlarıyla gelen önemli bir sosyal değiş tokuş ritüeli olan hediye verme, Trobriandlıların ve Kuzeybatı Yeni Ginelilerin, çok sayıda adaya ve bölgeye dağılmış grupları birbirine bağlayan ve bu grupların uluslararası bir hediye değiş tokuş sistemini oluşturduğu ve çember anlamına gelen *Kula Sistemi* (Malinowski,1922), uç noktalarındaki benzer kula sistemleriyle kesişerek çok geniş alanlara yayılmıştır (Cheal 1988). Sosyal etkileşimi, karşılıklı olarak ödüllendirici faaliyetlerin değişimi olarak gören Burns (1973: 88-189), hediye vermeyi,

ihtiyaç duyulan değerli bir mal veya hizmetin karşılığında bir iyilik temin etmeye bağlamaktadır (Belk ve Coon, 1993: 396).

Sosyologlar, antropologların hediyelerin sembolleştiği ve anlam taşıdıklarına ilişkin düşüncelerini genişletmişlerdir ve hediyein ekonomik ve fonksiyonel değerinin çok ötesinde bir değere sahip olduğunu belirtmişlerdir. Çünkü hediyeler, çeşitli boyutlarıyla vericinin kimliğinin aktarılmasını, samimiyetin iletilmesini, statü kaygısının azaltılmasını, değişim adaletinin uygulanmasını, gerginlik veya olumsuzlukların giderilmesini, kırgınlıkların kefareti ve grup içinde karşılıklı sınırların tanımlanması dâhil ilişkilerin kurulması, korunması ve iyileştirilmesi gibi birçok sosyal işleve hizmet edebilir (Camerer, 1988: 181). Hediye vermek, sevgi bağı yaratır ve güçlendirir (Caplow, 1982), çoğunlukla aile üyeleri arasında gerçekleşen hediye verme ve alma davranışları, ayrıca dostluğa çağırıcı, bir gruba üyeliği, toplum içindeki seviyenin ifadesini, sosyal ve duygusal ilişkilerin muhafaza edilmesini, sevgiyi, merhameti, sadakati ve dostluğu ifade etmenin önemli aracıdır (Özkan,2007:468).

Hediye verme sosyal ilişkilerin kurucusu, yenileyicisi, güçlendiricisi; sosyal bağları teşvik eden bir mal ve hizmet dolaşımı, mahremlik, güven yakınlık ve sevgi üzerine kurulu bir sistemdir (Özdemir,2008:468). Kısacası hediye verme, sosyal alışverişin kolaylaştırılması işlevini yerine getirir. Birçok durumda, hediye verme törenseldir, düğün, nişan, dini tören, doğum, mezuniyet, cenaze töreni gibi yaşamsal dönemlerde sosyal desteğin simgesi olarak kullanılır. Komter'in (2007), sosyal dayanışma olarak, Belk 'in (1977) toplumsal desteğin sembolü (mesela ev eşyaları sıklıkla düğün hediyesi olarak verilir) olarak değerlendirdiği bu gibi durumlarda hediye, "sosyal borç" gibi bir uygulama olabildiği gibi, şükran göstergesi olarak ta kendini gösterir (Scammon vd., 2001:531).

Hediyeler kesinlikle nesne değil, karşılıklı değiş tokuş ve sosyal ilişkilerdir (Komter, 2005: 18). Sosyal değiş tokuş, insanlar arası tüm etkileşimin temelini oluşturan ve genelde, geri dönüş beklentisine dayanan, verenle alanın etkileşimini ortaya çıkaran bir süreçtir (Shanka ve Handley, 2001: 361). Mauss'un (2002: 17) dediği gibi, hediyelerin sembolik karakteri hediyein sahibine yansır yani, birine bir şey vermek kendinden bir parça vermektir.

Hediye vermenin altında yatan sosyal norm, mükâfattır (Garner ve Wagner, 1991:369), toplumsal bağların korunmasında küçümsenmeyecek bir öneme sahip olan hediye verme, ilişkilere de sembolik iletişim aracı olarak hizmet eder (Belk 1979).Bir sosyal değişim biçimi olarak, hediyeler hem ilişkiler yaratır hem de yeniden düzenler ve geliştirir. Bununla birlikte, ideal hediye; doğru bir hediyein, doğru zamanda doğru kişiyle bir araya gelmesini gerektirir (Sunwolf, 2006:3) ve hediyein dili günlük sosyal etkileşimlerimize de sıkı sıkıya dokunmaktadır. Tüketici davranışı araştırmacıları Sherry, McGrath ve Levy (1993), hediye alışverişinin pazardaki ilişkisel bağları test eden önemli ama az sayıdaki önemli sosyal olaydan biri olabileceğini belirlemişlerdir. Komter ve Vollegergh (1997), hediye vermenin sosyal ilişkilerin temeli olduğunu öne sürmüşlerdir.

2.4 Hediye Vermenin Toplumsallaşma İşlevi

Hediye değişimi, ekonomik, sosyal, ahlaki, dini, estetik ve hukuksal olmak üzere bir çok işleve sahiptir ve bu nedenle Marcel Mauss (1925) onu "toplumsal bir fenomen" olarak adlandırmıştır (Komter, 2007: 93-94). Hediye verme, insanların kendi kişisel ihtiyaçlarının karşılanmasından ziyade, kültürel ve sosyal ihtiyaçlarının doyuma ulaştırılması olarak düşünülebilir. Hediyelerin bireyler arası veya topluluk kapsamında paylaşımı doğal bir döngüye dönüşür. Verici ve alıcıların kendilerini ifade etmelerini kolaylaştırıp birbirlerine olan bağlılıklarını artırırken, gerek gönüllülük gerekse karşılıklılık ilkeleri gereğince de dinamik ve sosyal olan bu hediye döngüsü, gelenekleşen toplumsal bir olgu olarak var olabilmektedir (Tomak ve Güney, 2014: 27). Hediye, geleneksel toplumlarda yardımın, hayır işlerinin, cömertliğin, sosyalleşmenin simgesi, toplumsal ilişkilerin temelidir (Özdemir,2008:468).

Hediyelerin toplumsallaşma işlevi, potansiyel olarak çok kuvvetlidir, ancak hediye vermenin takdir görmesi dışında anlaşılmaya çalışılması belli belirsiz bir düzeyde kalmıştır (Belk, 1977: 14). Hediye verme konusundaki araştırmalar, birçok hediye vericinin, karşılığında da yine birçok hediye (maddi ve maddi olmayan) aldığını gösteriyor (Komter, 2005: 9). Özellikle komşu toplumlarla olan ilişkilerde hediye ile ilgili törensel etkinlikler gerçekleştirilmesinin önemli bir yer tuttuğunu ve bunun amacının toplumların motivasyonuna hizmet etmiş olabileceğini, hediyelerden memnun kalındığında ev sahiplerinin gururlandığını ve daha güçlü bir aidiyet duygusu yaşadıklarını saptamıştır. Diğer yandan da hediye değişimi yoluyla gerçekleştirilen ritüellerin rehberliğini, toplumun kültürel normları ve kuralları yapmaktadır (Robles,2012:755).

3. Hediye Verme Davranışını Etkileyen Faktörler

Batı dâhil tüm kültürlerde düğün, doğum, cenaze, doğum günü partileri, Noel, Noel Baba, Sevgililer Günü, Anne ve Babalar Günü, sınavlar, mezuniyetler, jübileler, yeni eve taşınmada, misafirperverlikle ya da veda partilerinde hediye verilir. Yemek yemeye davet alındığında, hasta bir arkadaş ziyaret edildiğinde ya da yardımlaşma, dayanışma amacıyla dilencilere, ibadethanelere ve hayır işleri için çeşitli hediyeler verebilmektedir (Komter, 2007: 95). Hediye satın alırken davranışlarımız değişir; mesela maliyete daha az dikkat ediyoruz, daha özverili davranıyor ve daha çok çaba harcıyoruz. En azından başkalarının çıkarlarını, tercihlerini ve arzularını düşünüyoruz, alıcının tercih ve zevklerini ya da isteklerini öğrenmeye, ipuçları toplamaya çalışıp, topladığımız ipuçlarıyla alıcıyı memnun etmeye yönelik ürün ve marka seçiyor ve satın alıyoruz (Parsons, 2002: 247-248).

Hediye verme davranışları, satın almayı çevreleyen süreçleri, katılımcıları (verici-alıcı) ve hediye statüsüne sahip olguların değişimi ve kullanılmasını kapsar. Dolayısıyla sadece verme fiili değil, hediye verme kararı, seçimi, sunumu, alıcının önceki ve sonraki davranış süreçleriyle de ilgilidir (Clarke, 2007: 99). Hediyeler, maliyet, aradaki bağın derinliği, durum ve uygunluk açısından ilişki ile uyumlu olmalıdır, aksi halde, hediye deneyimi olumsuzluk veya hayal kırıklığı yaratabilir. Bir hediye toplam maliyeti sadece parasal değildir ki parasal maliyet de, vericinin ekonomik kısıtları bağlamında değerlendirilmelidir (Larson ve Watson, 2001: 894-895).

Hediyeler, sosyal ihtiyaçların karşılanmasındaki rolü nedeniyle, ekonomik olarak ta analiz edilmiştir. Bu analizlerde tüketicilerin fayda maksimizasyonu varsayımına göre davranışları tartışılmıştır. Bu varsayımına göre tüketiciler, bütçe kısıtlamaları ışığında, geleneksel olarak kişisel tüketim için ihtiyaç duyulan mallar arasında kaynak tahsis etmektedir. Bunda amaç, kişisel memnuniyeti en üst düzeye çıkarmaktır. Buna karşın, hediye vermenin en büyük amacı, başkalarının memnuniyetini ve esenliğini en üst düzeye çıkarmaktır (Garner ve Wagner, 1991:369).

3.1 Hediye ve Kültür

Hediye verme davranışı yaygın bir kültürel davranış olmasına rağmen, kültürel farklılıklar hediye vermede de farklı davranışlara yol açar (Liu vd., 2010:604). Kültür, bir toplumda var olan kavramlar, değerler ve sembollerin değişen, öğrenilen bir deneyim sistemi olarak tanımlanabilir, bireyin sosyal yapılar içindeki konumunu belirler ve değerler doğrultusunda birçok durumda davranışa yönlendirir. Bir toplumun kültürel değerleri, pazar segmentasyonu ve konumlandırma için etkili bir unsur olarak kullanılmaktadır. Çünkü bireylerin satın alma davranışlarında sosyal ve kültürel yönlendirmenin etkisi büyüktür. Dolayısıyla hediye vermenin doğası ve sosyal etkileşimi gereği, kültürel değerler hediye satın alma davranışlarını etkiler (Yau vd.,1999:98-99). Nitekim Sherry (1983:164-166), hediye verme davranışlarının bir takım kalıplara sahip olmasının yanı sıra, kültürel değerleri ve ortamları da içine katan bir arka plan tarafından kısıtlandığını söylemektedir. Belk (1983:761-763) ise, hediye vermenin farklı kültürlerde farklı amaçlar taşıdığını, modern toplumlarda bireylerin yaş, meslek ve maddi durum gibi kişisel özelliklerine dayalı kendine özgü kavramlar geliştirmeye eğilimli olduğunu savunmaktadır. Hediye vermede, kişinin sahip olduğu değerler, özellikle de

kişinin kendine özgü davranışları öne çıkar. Bireyler, sahip oldukları bu kendine has değerler adına hediye seçimi yaparlar (Beaty vd., 1991: 155-156).

Verilen her bir hediye, bir iletişim yöntemi olarak işlev görebileceğinden, kültürün değerler sisteminin tanımlanmasına yardımcı olur. Bireylerin hediye verme gibi davranışsal tepkileri, kültürel değerlerle etkileşime girerek tutumları etkileyebilecek değerlerin ortaya çıkmasını sağlayabilir (Shanka ve Handley, 2011: 364). Dolayısıyla bireyler motivasyonları ve değerleri doğrultusunda, kişisel tatmin için hediye verebilir. Hediye vermek aşırı ego içeren bir davranıştır ve değerler, hediye verme davranışını etkiler (Beatty vd, 1991:149).

Bir ülkenin kültürel içeriği hediye verme davranışını önemli ölçüde etkiler. Örneğin, hediye vermek genellikle Asya kültürleri tarafından karşılıklılık olarak görülmekte iken Batılılar arasında rüşvetmiş gibi yanlış yorumlanabilir (Sherry,1983:158). Pazarlama araştırmacıları, farklı kültürel değerlerin tüketicilerin karar verme biçimlerinde farklılıklara yol açtığını göstermişlerdir. Mesela Batı kültürü eşsizliği, özgürlüğü ve bireyselliği besler, dolayısıyla kendini veya sevgisini sözlü ve açıkça ifade etme, temel bir kültür normudur. Kolektivist Doğu Asya kültürlerinde ise sosyal uyum ve toplumsal düzenin sürdürülebilmesi için sözlü ifadeler yerine davranışsal tepkiler gerektiğine inanılmaktadır (Beichen ve Murshed, 2015: 68-70).

3.2 Hediye ve Demografik Etkenler

Tüketicilerin satın alma davranışlarını etkileyen pazarlama dışı faktörler arasında yer alan demografik etkenler, hediye satın alma davranışlarını ve motivasyonlarını da etkilemekte ve bu etkiler belirleyici rol oynamaktadırlar.

3.2.1.Cinsiyet

Bir toplumda kadınlar ve erkeklerin bariz fiziksel ve psikolojik farklılıkları vardır ve tüketici pazarında da cinsiyete ilişkin bu toplumsal cinsiyet kalıpları kendini gösterir. Tüketiciler, toplumsal cinsiyet kalıplarına bağlıdırlar ve buna göre hediye satın alma davranışları gösterirler, haliyle işletmeler de cinsiyet farklılıklarının tahminine bağlı olarak ürün ve hizmetlerini pazarlarlar; çünkü hediye verme davranışları kültürün yanı sıra cinsiyete göre de değişmektedir (Yan vd., 20013:13). Kadınlar hediye almaya daha meyilli ve isteklidirler, yakın arkadaşlarına daha sık ama pahalı olmayan, erkekler ise daha seyrek ama pahalı hediyeler satın alma eğilimindedirler (Yan vd 2013). Satın alınan tüm hediyelerin %84'ünü kadınlar satın alıyor (Caplow,1982), kadınlar batılı toplumlarda özellikle Noel alışverişlerde çok daha aktif rol almaktadırlar (Sherry ve McGrath,1989). Erkekler nazaran önemli gördükleri günler için çok daha önceden hediyelerini ve ihtiyaçlarını satın alıyorlar çünkü erken satın almayı özendiren pazarlama çabalarından daha çok etkilenirler (Laroche vd, 2000:505). Özellikle Noel gibi özel günlerde, hediye satın almanın kadınların asli bir işi olarak görüldüğü Amerika'da, kadınlar erkekler göre çok daha fazla sayıda kişiye hediye verirler. Erkekten alışveriş yapmaya başlarlar, hediye seçimi için çok daha fazla zaman ve çaba harcayarak doğru ve uygun hediye seçimi yaparlar, çünkü karakteristik yapıları nedeniyle başkalarını memnun etme isteğine daha fazla sahiptirler. Bazen bir oyun gibi bazen de stresli bir iş olarak görüp olumsuz bir tavır takınan erkekler ise genelde hafife aldıkları hediye satın almaya daha az zaman ve çaba harcarlar (Fischer ve Arnold, 1990).

Kadınlar alışverişlerde baskın bir rol alırlar. Genellikle ailevi ve günlük ihtiyaçları (market, giyim vb gibi) satın alma yükümlülüğü üstlenirken, erkekler daha çok uzmanlık gerektiren ihtiyaçları (araba, sigorta vb gibi) satın almayı üstlenirler (Laroche vd., 2000:504). Erkekler ve kadınların biyolojik ve psikolojik farklılıkları onların ürün satın almada farklı bilgi işleme stratejileri kullanmalarına yol açar. Araştırmalar, kadınların ve erkeklerin satın aldıkları ürünlerde, marka, reklam, fiyat, ürün konumlandırma ve benzeri gibi birçok pazarlama faaliyetine verdikleri tepkilerin farklılıklarını ortaya koymaktadır. Örneğin, erkeler reklamların içeriğine daha çok odaklanırken, kadınlar, verilen mesajların ipuçlarıyla ilgilenir, mağazalarda

ön araştırma faaliyetlerinde çok daha fazla buldukları, daha fazla zaman harcadıkları gibi hem biyolojik hem psikolojik farklılıkları mevcuttur (Laroche vd, 2000:503).

Kadınlar, ilişkilerindeki tehditler karşısında ilişkiyi destekleyen "ilişki bekleşisi" rolünü üstlenirler. Partnerleri hakkında olumlu yanılsamalar yapar, ilişki doyumunu ve istikrarı artırmaya yönelik daha büyük bir eğilim gösterirler. Erkeklere göre, uyumsuzlukların üstesinden gelmeye çalışıyorlar, partnerlerinin ihtiyaçlarına daha duyarlı davranıyorlar ve karşılıklı bir özdeşleşmeyi benimsiyorlar. Erkeklere nazaran, partnerlerinden memnun kalmadıkları bir hediye aldıklarında, ortaya çıkacak bir ilişkiyel tehdidi bertaraf etmede daha olumlu tavır takınırlar (Dunn vd., 2008:471). Kadınlar ilişkilerinde iletişim kurma biçimi olarak genellikle hediye vermeyi kullanırlar. Karşı cinse hediye verme davranışlarında, iki cinste te çok daha yoğun duygular beslenir ve karşı cinse karşı kendilerini daha rahat hissederler. Erkekler hemcinslerine ve karşı cinse hediye satın alırken eril ve dişil özellikler bakımından farklı davranırken, kadınlar her iki durumda da daha tutarlı olma eğilimindedirler (Gould ve Weil,1991:635). Kadınlar, özellikle sevgililer günü gibi özel günlerde kendilerini bir günlüğüne bile olsa kraliçe gibi hissederler, hissetmek isterler, sevdiklerinden beklentileri artar ve iyi bir ruh haline bürünürler. Erkeklere nazaran daha az para harcasalar da, hediye vermeye fazlasıyla önem verdiklerinden, hediye alıcısı olmaları gerekirken daha çok verici konumunda olurlar (Close, 2011:251).

Cinsiyet faktörü, hediyein türü, özellikleri ve ilişki biçimi üzerinde farklılıklara yol açabilmektedir. Erkekler, daha çok romantik bir ilişki söz konusu olduğunda hediye satın almakta, kadınlar ise, genelde tüm kişilere (eş, sevgili, akraba, arkadaş, ebeveyn, iş arkadaşı, komşu vs) hediye satın alabilmektedirler. Erkeklerde ilişkinin dengesi için hediyein bedeli önemli iken, kadınlarda alıcının hediye beğenip beğenmediği önemlidir. Çünkü kadınlar hediye vermede kişi odaklıdır, erkeklerse nesne odaklıdır. Bu yüzden kadınlar çok sayıda ve çeşitte mağazayı ziyaret eder, özel ve önemli günler için çok daha önceden alışverişe başlarlar. Bu da kadınların hediye için neden daha az harcadıklarını ancak daha sık hediye verdiklerini göstermektedir. Erkekler, genellikle hediye verme faaliyetlerine karışmaktan pek hoşlanmamaktadırlar. Ancak, hediye verme deneyimlerini hatırlamakta kadınlardan çok daha iyidirler. Alıcıların zevk ve tercihlerini daha iyi bilen kadınlar, hediye seçimlerinde ve alıcıları mutlu etmede daha başarılıdır. Ayrıca, hediye satın almadaki rollerinden memnun ve baş aktör olan kadınlar kadar olumlu olmayan erkekler, stres veya zorunluluk gibi negatif tutumlar da sergileyebilmektedirler (Mortelmas ve Sinardet, 2004: 35-36; Vanhamme ve Bont, 2008:358-359; Palan vd., 2001:51-56).

3.2.2 Gelir

Hediyeler, aile üyeleri arasındaki yakın bağları güvence altına almak için mükemmel bir araç ve sosyal ağın önemli bir örneğidir. Öncelikli olarak kadınlar tarafından canlı tutulmakta olan hediye vermenin, genellikle kadına atfedilen görev olduğuna ve kadınların daha sık hediye satın alırken, özellikle aile üyelerine satın almada daha çok zaman ayırıp emek harcadığına değinmiştik. Cinsiyetle beraber gelir değişkeninin etkilerine bakıldığında, hediye sayısı artıkça hediye başına harcama tutarının da düştüğünü, bu nedenle kadınların hediye başına daha az harcama yaptığı (Sinardet ve Mortelmas, 2009:125-138), gelirin, verilen hediye değerleriyle ilişkili olduğu (Cheal,1986) gibi sonuçlara ulaşılmıştır. Gelir düzeyi, cinsiyetle beraber satın alınan hediye sayısı üzerinde belirgin bir etkiye sahiptir. Erkekler daha çok araçsal yönleriyle hediye vermeye katılım gösterirken, daha fazla para harcamaktadır. Dolayısıyla hediye vermede gelir, hediye başına harcanan miktar, hediye sayısı ve gelirin göstergesi olan yıllık harcamaların, giyim, oyuncak, bitki ve çiçekler, süs eşyası, mutfak eşyaları ve küçük ev aletleri dâhil olmak üzere en popüler yedi kategorideki hane dışı hediyeler için harcama olasılığı doğru orantılıdır (Wagner ve Garner, 1993:518). Çok az zaman ve emek harcanarak pahalı bir hediye seçilebilir ya da fazla zaman ve çaba harcanarak düşük fiyatlı bir hediye satın almaya çalışılabilir ki bunda etkili olan temel faktör gelirdir (Babin vd., 2007:900).

Amerika'da Çalışma Bakanlığının, düzenli uygulanan anketlerle elde ettikleri istatistiklere göre, hane halkı harcamaları içindeki hediye harcamaları gelir artışıyla doğru orantılı artmakta ve yüksek gelire sahip hanelerde daha çok hediye harcaması yapılmaktadır. Hane dışı hediye harcamaları lüks gibi görünmekte, gelir artışına oranla hediye harcamaları daha hızlı artmaktadır. Hane dışı hediye harcamalarının, aile büyüklüğü, hane halkındaki kadın yetişkinlerin sayısı, aile yaşam döngüsü evresi, etnik yapı, eğitim, kentleşmenin derecesi ve bölge ile ilişkili olduğu görülmektedir (Garner ve Wagner, 1991:374-377).

3.2.3 Yaş

Batılı toplumlarda çocuklar, pozitif yönde bir hediye verme etkisi yaratır ve bu etki özellikle Noel'de çocuk sayısı ile birlikte artış gösterir (Tremblay ve Tremblay, 1995: 296). Ergen yaşlardakilerin toplumsal benlik bilinci, kendini izleme ve benlik saygısı gibi kişilik özellikleri hediye verme motivasyonları ile pozitif yönlüdür ve özellikle olumsuz bir izlenimden kaçınma duygusuyla hediye verme, ergenlerde sıkça karşılaşılan bir motivasyondur. Yine alıcıya benzerlik ve alıcının gözündeki izlenimlerini yükseltme taktikleri, marka hediye satın alma, hediye çeşitlemesi yapma ve çeşitli bilgi arama taktiklerinin kullanımları, ergen yaşlardakilerin hediye verme motivasyonlarıyla pozitif yönde ilişkili olduğu tespit edilmiştir (Segev vd., 2012;2013). Aile içerisinde hediye vermeye ilişkin rol dağılımında, genç nesillerin cinsiyete bağlı yaklaşımları daha eşitlikçi olabilmektedir (Mortelmas ve Sinardet, 2004: 32-33). Genç yaştaki bireyler hediye seçiminde daha fazla stres yaşamakta ve özellikle sevgililer gününde çeşitli seremonilerle hediye sunumunu gerçekleştirmektedirler (Minowa vd.,2011:55).

3.3 Hediyeye Ait Kriterler

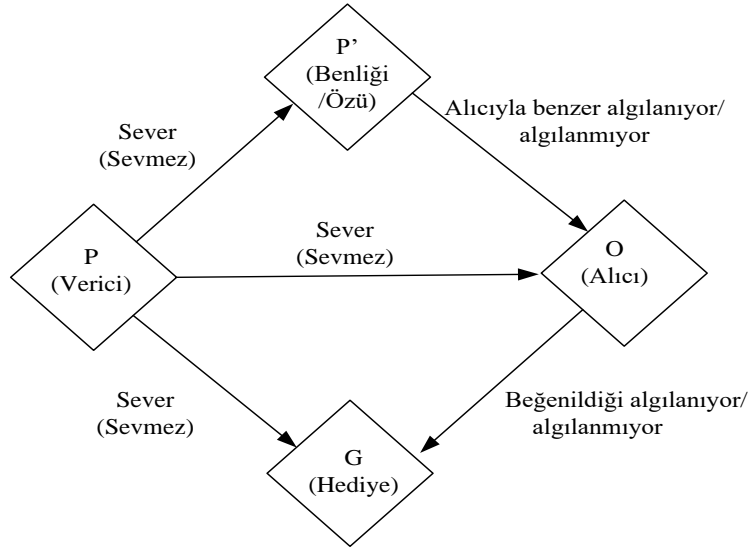
Modern toplumlarda tüketimi etkileyen baskın tüketici motivasyonlarından olan materyalizm duygusuna sahip tüketiciler (Belk, 1985), markalı ve yüksek fiyatlı ürünleri önemli birer sembolik ürün olarak görme eğilimindedirler ve hayatlarında merkezi bir konuma yerleştirebilmektedirler. Ayrıca bu faktörleri başarının ve prestijin göstergesi olarak değerlendirmekte, mutlu olmak ve mutlu etmek için kullanabilmektedirler (Chen ve Kim, 2013: 30). Hediye alışverişlerinde fiyat ve marka gibi ekonomik yönlendirmelerin yanında aşk gibi duyguyu yansıtan yönlendirmeler de fazlasıyla etkindir. Hediye satın alanın tatmine ulaşabilmesinde, sahip olduğu motivasyonların yanında marka seçenekleri, fiyat ve bunlara bağlı olarak değişebilen ürünlerin tür, nitelik, özellik, işlevsellik gibi kriterleri, satın alma üzerinde son derece etkilidir. Fiyat ve kalite, alışveriş yapanların en yaygın, değerlendirme kriterlerindedir (Babin vd., 2007:897). Bir alıcının hediye için sadece şekilsel veya maddi yönden değerlendirmesi - ki doğrudan maddi bedelini öğrenmesi mümkün olmadığı için- pek olası değildir. Hediye ya ürünle ilgili bir takım özelliklere veya markalı ise marka çağrışımlarıyla değerlendirilecektir. Örneğin, güvenilir ve uzun süreli kaliteye sahip bir marka, alıcı tarafından ilişkilerinin de aynı şekilde görüldüğü fikrini edinmesine sebep olabilir (Parsons, 2002:238). Düğün, doğum günleri, yılbaşı, sevgililer günü ve diğer önemli olay ve günlerde, ürünün kalite, stil, garanti koşulları ve fiyat gibi unsurları ışığında, benzersizliği, eğlenceli oluşu, dayanıklılığı, performansı, kullanılabilirliği ve yenilikçi özelliği de, vericilerin en çok aradıkları hediye nitelikleri olduğudur (DeVere vd., 1983:188-189).

4. Hediye Vermeye İlişkin Modellemeler

Hediye satın alma aktiviteleriyle ilgili daha önce araştırmacıların yaptığı çalışmalar incelendiğinde karşımıza bazı hediye satın alma modelleri çıkmıştır. Özellikle hediye vermeyi pazarlama yaklaşımıyla ele alan araştırmacı Russell Belk, antropolog ve sosyolog John F. Sherry, iletişimci Sharon Banks ve Larson ve Watson'un bu alandaki çalışmalarından oluşturdukları modeller birkaç başlık altında toplanmıştır.

4.1 Belk'in Hediye Vermede Denge Modeli

Şekil 2. Hediye verme diyagramı

Kaynak: Belk, 1976:157

Hediye seçimindeki dengeyi, hediye verenin kendi tercihleri, kendi tercihleriyle ilgili algısı, alıcının tercihleri ve verdiği hediye gibi faktörler arasındaki dengeyle açıklamaktadır. Belk'e (1976) göre vericinin seçtiği hediye mesajı, alıcının önemini belirlemeye yardımcı olur ve seçilen hediye, özellikleriyle resmin tamamlanmasına yardımcı olur. Burada vericinin hem kendisiyle hem de alıcıya yönelik algısı söz konusudur. Yani bir hediye, hem vericinin hem de alıcının kimlikleri hakkındaki algılarını iletebilir. Modeldeki tüm ilişkiler ölçülmüş ve pozitif ya da negatif olarak kodlanmıştır.

Modelde, verici (P), vericinin benliği/özü (P') ve alıcı (O) arasında yani (P-P'-O) üçlü döngüsü, verici-alıcı-hediye arasında (P-O-G) üçlü döngüsü ile verici, vericinin benliği/özü, alıcı ve hediye arasında da (P-P'-O-G) dördümlü döngüsü gibi bazı döngüler yer almaktadır. Bu döngülerden her birinin pozitif olması durumunda tam denge oluşmaktadır. Ayrıca, 2'li veya 4'lü negatiflik durumlarında da tam denge meydana gelir. Örneğin verici, benliğini/özünü, alıcıyı ve seçtiği hediye sevir ve alıcının seçilen hediye sevdikini öngörüyorsa pozitif tam denge söz konusudur. Burada (P-P'-O) ve (P-O-G) üçlüleri ve (P-P'-O-G) dördümlüsünün hepsi pozitifdir. Taraflar arasında yakın ilişkiler ve önceden hediye alışverişi geçmişi, muhtemelen dengeli ve bilişsel yapılandırmalara neden olabilir. Belk'in modelinde verici genelde, alıcının zevk ve beğenilerini araştırarak ipuçları toplamaz ve ortaya çıkan dengesiz örnekler alıcının tercihlerinin sadece tahmin edilmeye çalışılmasından kaynaklı olmaktadır. Dengesiz konfigürasyonlarda vericinin memnuniyetsizliği daha fazla olmaktadır. Hediye vermek genellikle tekrar eden bir durum olduğundan, verici, dengeyi sağlamak için bir sonraki fırsatı kullanarak beklentilerini ve tercihlerini düzeltmeye çalışmayı, önceki dengesizlik deneyiminden öğrenebilir (Belk, 1976:158-160).

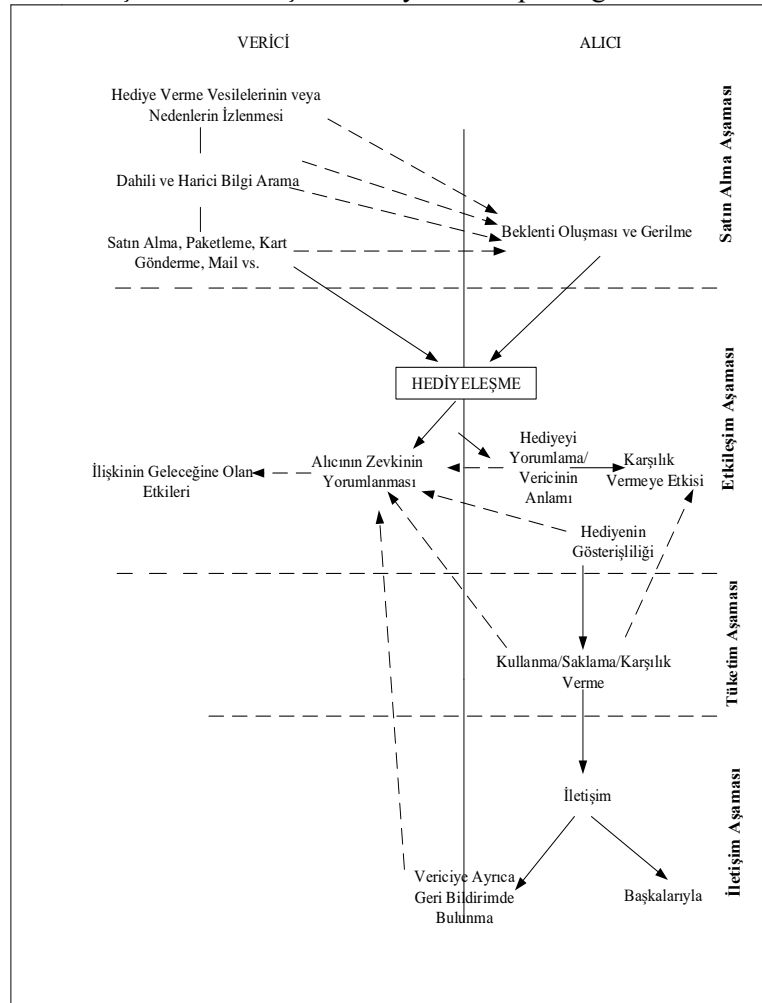
4.2 Banks'ın Etkileşimli Hediye Verme Paradigması

Sharon Banks (1979: 319), etkileşimli bir hediye verme modeli geliştirerek gelecekteki araştırma yönelimlerine de göndermelerde bulunmuştur. Modelinde özellikle hediye verme ile bağlantılı olarak incelenen davranışsal kavramlara odaklanmış, karşılıklılık, etkileşim ve kimlik oluşumunu içeren bir hediye verme davranışları paradigması oluşturmuştur. Mauss (2002) toplumsal olarak anlamlı tasarlanan eylemlerin sürekliliğinin bir ucundaki karşılıklılık

taahhütlerine göre hediye vermeyi, vermek, kabul etmek ve karşılık vermek gibi yükümlülükleri içerdiğini vurgulamıştır.

Belk (1977), hem mesaj hem de kanal olan hediyeleri, sembolik bir iletişim sürecinde, bireyin statüsünü veya statü değişikliğini ifade ederken ayrıca toplumsal desteğin simgesi olarak da işlev gördüklerini belirtir. Hediyeleşme süreci, bireyler arası veya grup içi etkileşimi, dramatik hale getirip netleştirme eğilimi de sağlar (Banks, 1979:320-321). Çocukların gelişim süreçlerinde, çıkarlarını belirleme ve gözetmede, bilgi edinmede, temel değerlerini etkilemede, cinsel rol beklentilerinin öğrenilmesinde, sosyalleşmede, benlik kavramı ve kimlik oluşumunda hediyelerin rolünün ve etkisinin payını da irdeleyen Banks (1979:320), hediyelerin verici hakkında bir şeyler anlattığını yani bireylerin kim olduklarını, verdikleri hediyelerle onayladıklarını belirtirirken modelinde dört aşamalı bir hediye verme sürecini tanımlar (Banks, 1979:322-323);

Şekil 3. Etkileşimli hediye verme paradigması

Kaynak: Banks,1979:322

- a) *Satın Alma Aşaması*; Vericinin hediye vermek için bir durum veya neden görmesi, karar vermesi, araması, seçmesi, fiilen satın alması ve ambalajlanması gibi faaliyetleri içeren gerçek bir satın alma sürecini içerir. Mağaza ve marka imajı gibi faktörler ile fiyat gibi etkenlerle verici, alıcıya vermeye çalıştığı değeri gösterebilmektedir. Bu faaliyetlerin tümü alıcıda, gerginlik ve beklenti uyandırabilir, bu nedenle vericiye ipuçları ve hediye önerilerinde bulunarak bu süreçte ona yardımcı olabilir.

- b) *Etkileşimli Değişim Aşaması*; Bu aşamada alıcıya hediye sunumu yapılır. Alıcı, hediyeyi, hediyein çarpıcı etkisini, içerdği anlamı ve vericinin zevkini, beğenisini yorumlar. Bu yorumlama ayrıca karşılık verilecek hediyeyi ve gelecekteki hediye verme durumlarını da, kuvvetle etkilemektedir. Verici bu aşamada, alıcının hediye ile ilgili neler hissettiğini saptamak için alıcının hediyeye tepkisini dikkatli bir şekilde gözlemleyip mevcut ipuçlarını araştırır. Şeker vb gibi doğası gereği hemen tüketilebilen hediyelere olan tepkilerin ipuçları anında gözlemlenebilir.
- c) *Tüketim Aşaması*; En basit anlatımla, hediyein kullanımı veya saklanması olarak değerlendirilebilir. Bu da, alıcının karşılık (dönüş) hediyesini ve vericinin de alıcının zevkini yorumlamasını dolaylı olarak etkileyecektir.
- d) *İletişim-Geri Bildirim Aşaması*; Bu son aşamada ise alıcı hediyeyi bir süre kullandıktan sonra geribildirimde bulunur, hediyeyle ilgili memnuniyetini belirtebilir. Alıcı, ayrıca başkalarıyla da iletişime geçerek, hediyeyi, hediye ile ilgili duygularını, memnuniyet veya memnuniyetsizliğini anlatabilir. Verici, bilinçli ya da bilinçsiz olarak hediyein beğenildiğini veya tatmin edici olduğuna dair daha fazla bilgi veya ipucu peşine düşebilir.

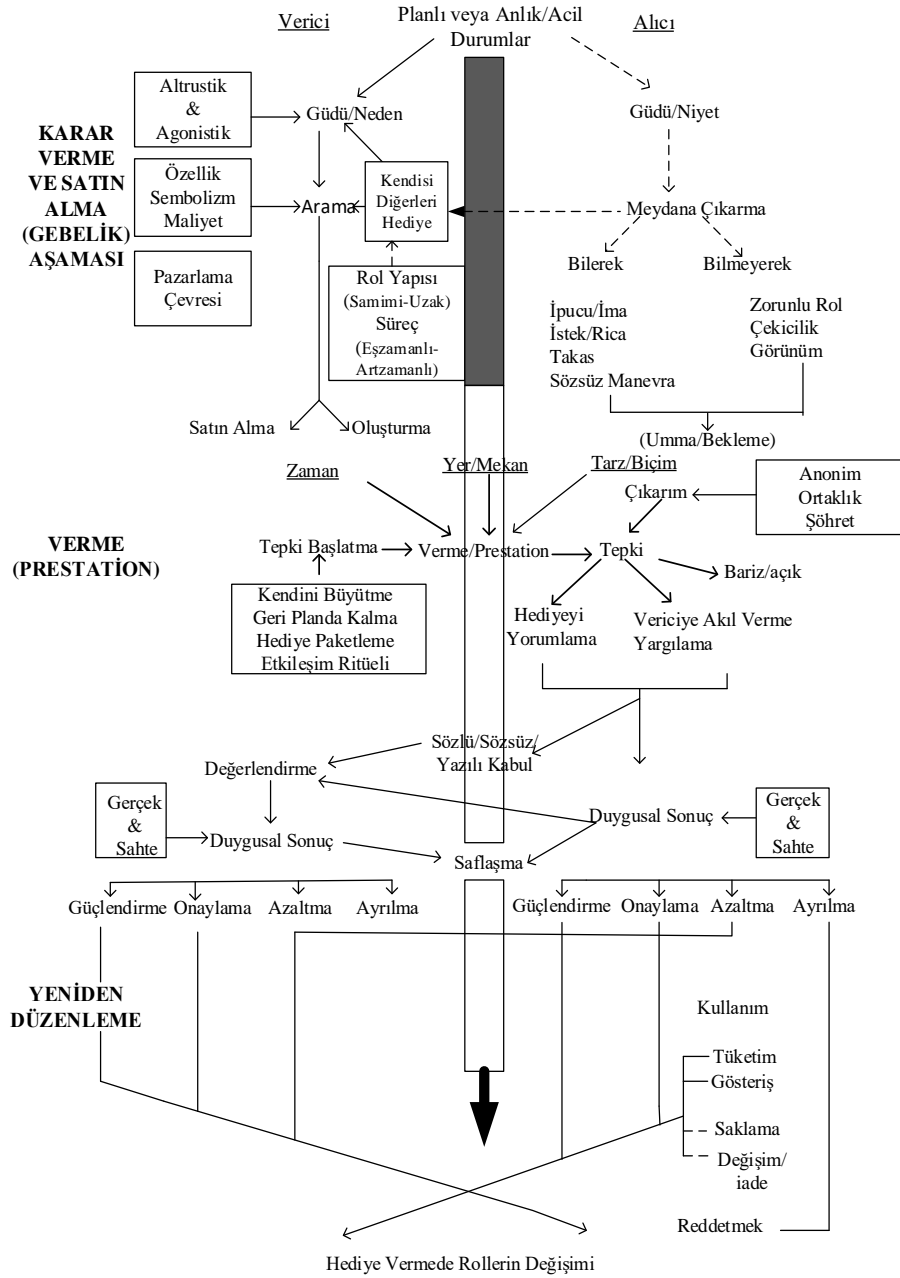
4.3 Sherry'nin Hediyeleşme Süreci Modeli

Banks'ın (1979), satın alma, etkileşim, tüketim ve iletişim/geri bildirimden oluşan dört aşamalı etkileşimli hediye verme paradigması, konuya önemli katkılar sağlamıştır ancak hediye verme davranışının aşamaları ve bunların dinamiklerinin etkinliği ve kapsamı açısından sınırlı kalmıştır. Mesela etkileşim ve iletişim tek bir aşamada değil her aşamada değişen kuvvetlerde etkilidir. Verici ile alıcı, ilişkilerini desteklemek amaçlı, simgesel, iyilik, misafirperverlik, kolaylık sağlama ve benzeri motivasyonlarla hediye alış-verişi yapabilirler. Toplumsal ilişkileri, gayri resmi bir formla bütünleştirerek süregelen hediye verme, yaşam içerisinde rutinleşerek etkileşimli bir ritüel haline gelmiştir. Sherry, Banks'ın paradigmasını değiştirerek Şekil 4'te görüldüğü üzere daha karmaşık ve eksiksiz bir şekilde tartışmaya açmıştır (Sherry,1983:162-165);

- a) *Karar Verme ve Satın Alma (Gebelik/Gestation) Aşaması*; hediyein kavramsal olmaktan çıkıp materyal haline dönüştürüldüğü ve bir toplumsal bağ oluşturmanın veya güçlendirmenin başlangıç aşamasıdır. Hediye seçimi ile ilgili güduları, stratejileri ve eylemleri kapsamaktadır. Vericinin hediye satın alma için motive olduğu ve hediye verme davranışına öncülük eden aşamadır. Bu aşamada verici, motivasyonel durumuna göre, hediye arama çalışmalarında alıcıdan ipuçları koparmaya çalışıp, rehberlik almak gibi stratejik bir yaklaşım da sergileyebilir. Keza alıcı da stratejik olarak davranarak bir beklentisinin yerine getirilmesi için bir rehberlik stratejisi ile üstü kapalı olarak vericiye, bilgi ve ipucu verebilir. Karar ve satın alma (gebelik) aşamasında verici, hem kendi benliği, hem alıcı, hem de hediyeye ilişkin, dâhili bir arama yaparken uygun mağaza, marka ve benzeri gibi harici bir arama da yapar. Bu modelde aşamalar birbirine bağlıdır ve birbirini etkiler. Satın alma aşamasındaki tüm motivasyonlar, aktiviteler, ikinci aşamada değişebilmektedir.

Kısacası, bu aşama, kime, nasıl bir hediye alınması gerektiği, uygun hediye kategorileri, hediye seçimi ve satın alınması, gelire uygun bütçe ayrılması gibi eylemleri içermektedir (Park, 1998:581).

Şekil 4. Sherry'nin hediyeleşme süreci modeli

Kaynak: Sherry,1983: 163.

- b) *Verme (Prestation) Aşaması*; gerçek hediye değişimi bu aşamada gerçekleşir. Prestation eylemi, açık bir ritüel ya da verme ve kabul etme seremonisi olarak yorumlanır. Verici ve alıcı, hediye verme işleminin şekline, zamanına ve yerine dikkat etmekte, verici, alıcının vereceği anlık tepkiyi merak etmektedir. Alıcı, hediyein duygu boyutu veya fayda içeriğini çözer ve vardığı yargıya göre vericiyi yanıtlar. Verici, alıcının hediyeyle ilgili sözlü veya sözsüz tepkisini değerlendirir. Sevgi, saygı, şükran, şefkat, ilgisizlik ve hatta düşmanlığı içerebilecek tepki senaryoları mümkündür. Bu aşamadaki etkileşim ritüeli, değişim sürecinin bir aracı ve duygusal sonuçların bir hızlandırıcısı olarak anlaşılabilir. Tarafların her biri, bu etkileşimlerde, memnuniyetten hayal kırıklığına

kadar değişen çokça duygusal deneyim sahibi olabilmektedirler. Özetle sunum aşaması, hediye değiş tokuş süreci, ritüel veya tören, hediye vermeye yönelik zorunlu ve gönüllü koşullar, değiş tokuş normları ve ihlalleri gibi eylemlerin gerçekleşmesidir (Park, 1998:581).

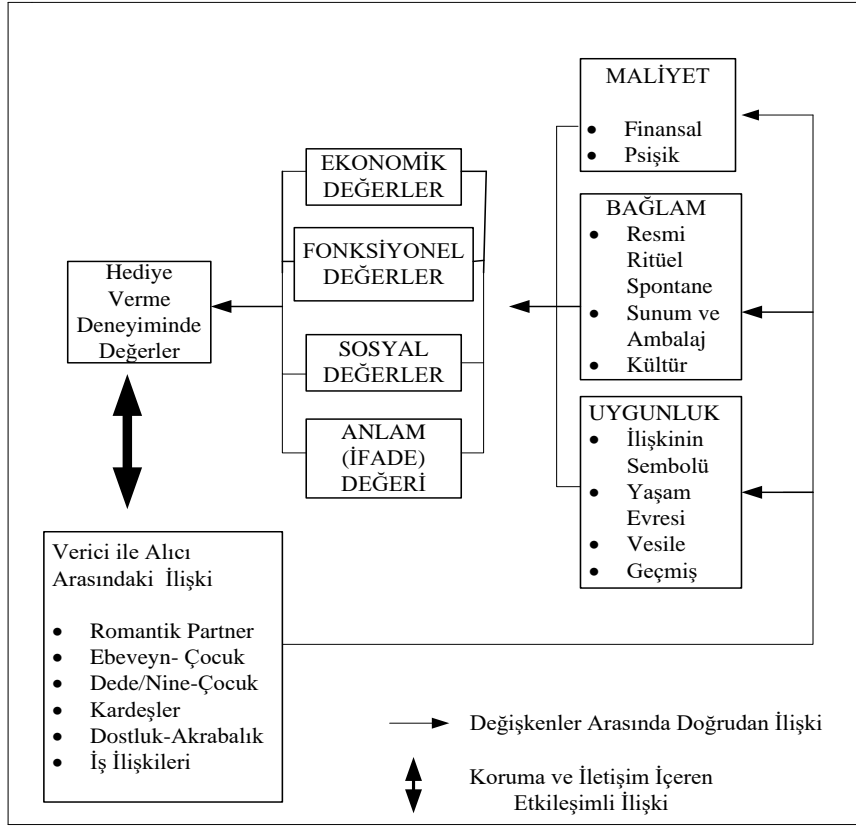
- c) *Yeniden Düzenleme Aşaması*; hediyenin tüketildiği bu son aşamada dikkatler, hediyenin tüketimine, sergilenmesine veya saklanmasına odaklanır. Bu aşamanın anlamı, tarafların ilişki üzerinde oluşturacağı olumlu veya olumsuz etkilerdir. Yani, verici ve alıcının mevcut ilişkisi, hediye verme sürecinin bir sonucu olarak yeniden düzenlenmiştir. Alıcının memnuniyetten hayal kırıklığına kadar değişebilen tepkileri olabilmektedir. Hediye değiştirilebilir veya reddedilebilir. Oluşan sosyal bağ, tarafların karşılıklı değerlendirmelerine uygun olarak güçlendirilebilir, doğrulanabilir, zayıflatılabilir veya kopabilir. Alıcı, vericiye olan ilgisini ifade etmek amacıyla hediyeleşmede rol değiştirerek verici olur ve böylelikle ilişki yenilenip düzenlenerek gelişmeye devam eder. Yani son aşama, verici ile alıcı arasındaki bağların, karşılıklı değerlendirmelere göre güçlenip güçlenmediği, doğrulandığı, olumsuzlukların veya kötü gidişatın hafifletildiği ya da tamamen koptuğu eylemlerin gerçekleşmesidir (Park, 1998:581). Bu aşama, hem antropologların hem de tüketici araştırmacılarının en cazip buldukları aşamadır. Yeniden düzenleme aşaması, önceki aşamaların sadece sonucu değil, aynı zamanda bu aşamalardan sonraki düzeylerde de bir ivme oluşturur. Önerilen model tanımlayıcıdır ve karmaşıklığına rağmen belirgin boşluklar içermektedir. Malların veya hizmetlerin transferini, saygı veya sevgi gibi sosyal görünmezliklerin akışını ve sosyal bağlanmanın bazı mekaniklerini tarif etmiştir (Sherry, 1983:164).

4.4 Larson ve Watson Modeli

Antropoloji, sosyoloji, ekonomi ve tüketici davranışları gibi disiplinlerin hediye vermeyi modelleme çalışmalarına rağmen hediye verme deneyiminin değerini, değişimin merkezine yerleştiremediklerini düşünen araştırmacılar, bu eksikliğin giderilmesi amacıyla hediye verme deneyimi modeli önermişlerdir. Hediyenin sadece fiziksel özelliklerine atıfta bulunulursa, hediye vermenin diğer unsurlarını görmezden gelmek anlamına gelir. Bu nedenle, maddi bir nesne olan hediyeleri aynı zamanda taşıdığı maddi olmayan düşünce ve duyguları da vurgulayarak, bir bütün halinde hediye verme deneyiminden söz etmek daha uygun gözükmektedir. Bu modelde, hediye verme deneyiminin değeri analizin merkezinde yer alırken, ekonomik, işlevsel, sosyal ve ifade değeri olarak dört boyut veya değer seviyesi tartışmaya sunulmaktadır (Larson ve Watson, 2001:889-900);

Ekonomik Değer, hediye, sadece ekonomik değeri düşünülerek verilebilir ve değeri pazarda belirlenir. Fedakârlık bir hediye verme motivasyonu değildir, daha sonra denk bir karşılık beklenir. Faydalı veya fiziksel performans kapasitesinden elde edilen ve algılanan yarar olarak tanımlanabilen *Fonksiyonel Değer*, geleneksel olarak, tüketici tercihinin temel itici gücü olduğu düşünülmekte beraber, bir ürünün işlevselliği hediye seçme ve satın almada merkezi rolde değildir. Bir hediye ilişkileri oluşturmak, korumak, modüle etmek veya koparmak için kullanılabilir. Birçok ilişkide, bir hediyenin *Sosyal Değeri*, ekonomik değerinden daha merkezi ve önemlidir ki bu, hediyenin ekonomik değeri veya simgesel değeri açısından değerlendirilmediğine bağlıdır (Belk ve Coon, 1993:401-402). Ekonomik, fonksiyonel ve sosyal değer modelleri hediye verme sürecini anlamada çok değerli olmasına rağmen, bir takım sınırlamaları vardır. Ağırlıklı olarak, verici, kimliğini hediye aracılığıyla alıcıya sunarak teyit edebildiğinden benliğin bir tür ifadesi olan hediye (Sherry, 1983:159), alıcının hediye her baktığında veya düşündüğünde vericiyi hatırlatmasını sağlar, çünkü hediye çok nadiren vericiden bağımsız olarak düşünülür. Dolayısıyla, verici öz kimliğini, alıcıya hediye yoluyla anlatmaya çalıştığı için hediyenin *Anlam Değeri*, toplumsal değerden farklıdır.

Şekil 5. Larsen ve Watson Modeli

Kaynak: Larsen ve Watson,2001:892

Genel anlamda hediye verme deneyimi, doğası gereği *Vericiyle Alıcı Arasındaki İlişkinin* bir tezahürüdür. Ekonomik, işlevsel, sosyal ve anlam değerine göre, ilişkinin süresi, yakınlığı ve derinliği önemlidir. Bir hediyeğin toplam maliyeti, harcana para miktarı olan *finansal maliyeti* ve hediyeğe harcanan zaman, çaba ve zihinsel enerjiyi içeren *psşik maliyeti* kapsar. Bir hediyeğin verildiği *bağlam* veya durum, değerini önemli ölçüde değiştirebilir. Bu, Noel, Sevgililer Günü, düğünler ve doğum günleri gibi resmi veya özel tüm durumlar ile spontane koşullarda verilen hediyeler için geçerlidir. Bir hediyeğin değeri, bu bağlamlarla beraber, ambalajlama, sunum, ve kültürel unsurlar tarafından da etkilenebilir. Hediyelerin, verme nedeni, maliyet, ve ilişkinin durumuna göre *uygunluğu* da önemlidir aksi takdirde, hediye deneyimi yanıltıcı, zarar verici, hayal kırıklığı yaratan veya hatta kısıtlayıcı olabilir (Larsen ve Watson, 2001:890-893). Bu model, geçmişte önerilen modellerden daha kolay anlaşılabilir. Çeşitli hediye verme perspektiflerine köprü görevi gören model, pazarlamacıların, hediye deneyiminin değerli hale gelme şekillerini açıklar ve nereye yönlendirileceğini de göz önüne alır. Hediye verilmesinin büyütlü özelliklerinin tamamen gerçekleşebilmesi için, hediyeğin dilinin kolayca tercüme edilebilir olması gereklidir.

Sonuç ve Öneriler

Antropologlar, genelde stratejik yaklaşımı göz ardı ederek hediyeleşmeyi bir değerler sistemi olarak ele alıp kültürel çerçevede düşünürken, hediye değış tokuş kurallarını ve etkileşimlerini inceleyen yapısal bir yaklaşımı tercih etmişlerdir. Sosyologlar ve psikologlar ise, bireysel stratejilerin ve karar vermenin kültürel kurallara üstünlük sağladığı, motivasyonel bir yaklaşımı tercih etmiştir (Sherry, 1983: 157-158). Bu çalışmada hediye vermenin pazarlama yaklaşımıyla hem sosyo-kültürel, hem ekonomik hem motivasyonel durumları ele alınarak

incelenmiştir. Hediye satın alma süreci, hediye satın alma eyleminin, kişisel satın alımlardan nasıl farklılaştığını, hediye seçiminin, kişisel kullanım için karşılaştırılabilir bir seçim yapmaktan çok daha kapsamlı bir etkinlik olduğunun tespiti açısından önemlidir. Ülkemizde özellikle özel günlerde hediyeleşmenin ürün ve hizmet satışlarıyla önemli bir ekonomik büyüklüğe sahip olmasının yanında, hediyeleşme ayrıca sosyal, kültürel, kişisel ve davranışsal bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Ürün, ürün çeşitliliği, fiyat stratejileri, ambalaj, erişim kolaylığı, dağıtım ve teslimat olanakları, iade ve değişim olanakları ve daha birçok pazarlama faaliyetini kapsayan strateji ve uygulamaların özel gün ve haftalarda hediye satın alacak tüketicilerin zevk, istek, tercih ve beğenilerine uygun şekilde sunulmasının sağlanması, işletmelerin ve pazarlamacıların amaçları arasında önemle yer almalıdır.

Kaynakça

- Babin, B. J., Gonzalez, C. ve Watts, C. (2007). Does Santa Have a Great Job? Gift Shopping Value and Satisfaction, *Psychology & Marketing*, 24(10): 895-917.
- Banks, S.K. (1979). Gift-Giving: A Review and An Interactive Paradigm, in NA - *Advances in Consumer Research*, 06: 319-324.
- Baskin, E., Cheryl J. W., Yaacov T., Nathan N. (2014). Why Feasibility Matters More to Gift Receivers than to Givers: A Construal-Level Approach to Gift Giving, *Journal of Consumer Research*, 41, (1): 169-182.
- Beatty S. E., Kahle, L. R. ve Homer, P. (1991). Personal Values and Gift-Giving Behavior: A Study Across Cultures”, *Journal of Business Research*, 22: 149-157.
- Belk R. W. (1976). It's the Thought that Counts: A Signed Digraph Analysis of Gift-Giving, *Journal of Consumer Research*, 3,(3): 155-162.
- Belk R.W. (1977). *Gift-Giving Behavior, Part A*. Faculty Working Papers, College of Commerce and Business Administration, University of Illinois at Urbana Champaign.
- Belk R. W. (1979). *Gift-Giving Behavior*, Research in, 2, (ed.) Jagdish Sheth, (Greenwich, CT: JAI Press), 95-126.
- Belk R.W. (1983). Cultural and Historical Differences in Concepts of Self and Their Effects on Attitudes Toward Having and Giving, in NA - *Advances in Consumer Research* 11: 754-763.
- Belk, R.W. ve Coon, G.S. (1993). Gift Giving as Agapic Love: An Alternative to the Exchange Paradigm Based on Dating Experiences, *Journal of Consumer Research*, 20: 417.
- Beichen L. ve Murshed F. (2015). Culture, Expressions of Romantic Love, and Gift-Giving, *Journal of International Business Research*. 14 (1): 68-84.
- Camerer, C. (1988). Gifts as Economic Signals and Social Symbols, *The American Journal of Sociology*, 94, :S180-S214.
- Cavanaugh, L.A., Gino F. , F. ve Gavan J. (2015). When Doing Good Is Bad in Gift-Giving: Mis-Predicting Appreciation of Socially Responsible Gifts, *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 131 (2015) 178-189.
- Cheal, D. (1986). The Social Dimensions of Gift Behavior. *Journal of Social and Personal Relationships* 3: 423-493.
- Cheal, D. (1987). Showing Them You Love Them”: Gift Giving and The Dialectic of Intimacy, *Sociological Review*, 35(1):150 – 169.
- Cheal, D. (1988). *The Gift Economy*, London: Routledge.

- Chen J. ve Kim S. (2013). A Comparison of Chinese Consumers' Intentions to Purchase Luxury Fashion Brands for Self-Use and for Gifts, *Journal of International Consumer Marketing*, 25: 1, 29-44.
- Clarke, J.(2007). The Four 'S's' of Experience Gift Giving Behaviour, *International Journal of Hospitality Management*, Volume 26 (1): 98–116.
- Close, A. G. (2011). Escalated Expectations and Expanded Gender Roles: Women's Gift-Giving Rituals For and Resistance to Valentine's Day Events, *In Gender, Culture, and Consumer Behavior* : 223-252.
- DeVere S.P., Clifford D. S. ve Shulby, W.L. (1983). Consumer Perceptions of Gift-Giving Occasions: Attribute Saliency and Structure, in NA - *Advances in Consumer Research*, 10: 185-190.
- Dunn E.W., Huntsinger J. Lun J. ve Sinclair S. (2008). The Gift of Similarity: How Good and Bad Gifts Influence Relationships, *Social Cognition*: 26, (4): 469-481.
- Fischer, E.ve Arnold, S.J. (1990). More Than a Labor of Love: Gender Roles and Christmas Gift Shopping, *Journal of Consumer Research*, 17, (3): 333-345.
- Garner T.I ve Wagner J. (1991). Ekonomic Dimensions of Household Gift Giving, *Journal of Consumer Research*, 18: 368-379.
- Godbout, J. T. (2003). *Armağan Dünyası*, 1. Baskı, Çev: Dilek Hattatoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Gould, S. J. ve Weil, C. E. (1991). Gift-Giving Roles and Gender Self-Concepts, *Sex Roles*, 24(9-10), 617-637.
- Jolibert A. J. P. ve Fernandez M. C. (1983).A Comparison of French and Mexican Gift Giving Practices, in NA - *Advances in Consumer Research* Volume 10, eds. Richard P. Bagozzi and Alice M. Tybout, Ann Arbor, MI: *Association for Consumer Research*, Pages: 191-19.
- Komter, A.E. (1996). *The gift: An İnterdisciplinary Perspective*, Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Komter A.E. ve Wilma V. (1997). Gift Giving and the Emotional Significance of Family and Friends, *Journal of Marriage and Family*, 59 (3): 747-757.
- Komter, A.E. (2005). *Social Solidarity and the Gift*, Cambridge University Press, The Edinburgh Building, Cambridge, United Kingdom.
- Komter, A.E. (2007). Gifts and Social Relations, *The Mechanisms of Reciprocity*, Revue du MAUSS permanente, 10 April 2007.
- Laroche, M. Gad S. Mark C. ve Browne, E. (2000). Gender Differences in Information Search Strategies For a Christmas Gift, *Journal of Consumer Marketing*, 17 (6) :500 – 522.
- Larsen D. ve Watson, J.J. (2001). A Guide Map to The Terrain of Gift Value, *Psychology & Marketing*. 18(8): 889.
- Liu S. YanXiong L. QiuPing L. ve ErYue W. (2010). Moderating Effect of Cultural Values on Decision Making of Gift Giving From a Perspective of Self-Congruity Theory: An Empirical Study From Chinese Context, *Journal of Consumer Marketing*, 27 (7): 604 – 614.
- Mauss, M., (2002). *The Gift; The Form and Reason for Exchange in Archaic Societies*, 11 New Fetter Lane, London EC4P 4EE.
- Minowa, Y., Khomeenko,O. ve Belk, R.W. (2011). Social Change and Gendered Gift-Giving Rrituals: A Historical Analysis of Valentine's Day in Japan, *Journal of Macromarketing*, 31 (1): 44-56.

- Montesi C. (2015). Gift Enigma in Economic Theory, <http://www.damianoperlematologia.it/public/Giftenigmaineconomictheory.pdf> (Erişim: 20.06.2017) .
- Otnes, C., Lowrey, T.M. ve Kim, Y. C.(1993). Gift Selection For Easy and Difficult Recipients: A Social Roles Interpretation, *Journal of Consumer Research* 20(2): 229-244.
- Mortelmans D. ve Sinardet, D. (2004). The Role of Gender in Gift Buying in Belgium, *Journal of Family and Consumer Sciences* 96 (2): 34.
- Özdemir, N.(2008). “Türk Hediyeleşme Geleneği ve Medya”, *Sosyal Aratırmalar Dergisi The Journal Of International Social Research*, 1/4 Summer 2008: 467-480.
- Özkan Y. (2007). Consumer’s Behavior of Gift Giving in Westernization Process in Turkey, *Pakistan Journal of Social Sciences*, 4 (3) : 467-473.
- Palan K.M., Charles S. A. ve Kiecker, P.(2001). Gender Role Incongruity and Memorable Gift Exchange Experiences, in NA - *Advances in Consumer Research* Volume 28, eds. Mary C. Gilly and Joan Meyers-Levy, Valdosta, GA: *Association for Consumer Research*: 51-57.
- Park, S. (1998). A Comparison of Korean and American Gift-Giving Behaviors, *Psychology and Marketing*, 15: 577 – 593.
- Parsons, A.G. (2002). Brand Choice in Gift Giving: Recipient İnfluence, *Journal of Product & Brand Management*, 11.
- Robles, J. S. (2012). Troubles With Assessments in Gifting Occasions, *Discourse Studies*, 14(6), 753-777.
- Scammon D.E., Shaw R.T. ve Bamossy G.(1982).Is a Gift Always a Gift? An Investigation of Flower Purchasing Behavior ACross Situations, in NA - *Advances in Consumer Research* Volume 09, eds. Andrew Mitchell, Ann Abor, MI: *Association for Consumer Research*, Pages: 531-536.
- Segev R., Aviv S. ve Ruvio, A. (2012). What Does this Gift Say about Me, You, and Us? The Role of Adolescents’ Gift Giving in Managing their Impressions among their Peers, *Psychology and Marketing*, 29(10): 752–764.
- Segev R., Aviv S. ve Ruvio, A. (2013). Gift-Giving Among Adolescents: Exploring Motives, the Effects of Givers' Personal Characteristics and The Use of Impression Management Tactics, *Journal of Consumer Marketing*, 30 (5): 436 – 449.
- Shanka T. ve Handley B. (2001). Gift Giving: An Exploratory Behavioural Study, *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 16 (4): 359-377.
- Sherry J.F. Jr. (1983). Gift Giving in Anthropological Perspective, *Journal of Consumer Research*, vol. 10: 157 - 168.
- Sherry J. F. Jr. ve McGrath M.A. (1989). Unpacking the Holiday Presence: A Comparative Ethnography of Two Gift Stores, in SV - *Interpretive Consumer Research*, eds. Elizabeth C. Hirschman, Provo, UT: *Association for Consumer Research*, Pages: 148-167.
- Sinardet D. ve Mortelmans D. (2009). The Feminine Side to Santa Claus. Women's Work of Kinship in Contemporary Gift-Giving Relations, *Social Science Journal*, 46 (1) :124.
- Sunwolf, J.D (2006). The Shadow Side of Social Gift-Giving: Miscommunication and Failed Gifts, *Centre for the Study of Communication and Culture*, 25 (3).
- Tomak, A. Ve Güney, E. (2014). Kültürel Bir Değer Olarak Hediye Geleneği ve Ekslibris, *International Journal of Ex-libris* 1(2): 25-33.

- Tremblay, C. H. ve Tremblay, V.J. (1995). Children and the Economics of Christmas Gift-Giving, *Applied Economics Letters*, 1995, 2, 295–297 Oregon State University, Department of Economics, USA
- Vanhamme, J. ve de Bont C.J.P.M. (2008). “Surprise Gift” Purchases: Customer Insights from the Small Electrical Appliances Market , *Journal of Retailing*, 84 (3): 354–369.
- Wagner, J. ve Garne, T. (1993). Extrahousehold Giving in Popular Gift Categories: a Socioeconomic and Demographic Analysis, in NA - *Advances in Consumer Research* 20: 515-519.
- Yan H. Zhou J. ve Yu J. (2013). Gender Stereotypes In Gift Purchasing and Giving In The Chinese Context, *International Journal of Business, Marketing and Decision Sciences* 6, (1).
- Yau O.H. M., Chan T. S. ve Lau K. F. (1999). Influence of Chinese Cultural Values on Consumer Behavior, *Journal of International Consumer Marketing*, 11 (1): 97-116.
- Qian W., Razzaque, M.A. ve Keng,K.A. (2007). Chinese Cultural Values and Gift-Giving Behavior, *Journal of Consumer Marketing*, 24 (4): 214-228.

Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: G7 Ülkeleri Örneği*

Causal Relationship Between Financial Development and Economic Growth: The Case of G7 Countries

Arş. Gör. İbrahim YAĞLI¹, Dr. Öğr. Üyesi Ebru TOPCU²

Öz

Finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi son dönemin ilgi çeken konularındandır. Ancak yapılan çalışmalarda hem ilişkinin yönü hem de finansal gelişmeyi temsil eden göstergeler üzerinde bir görüş birliği bulunmamaktadır. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, 2005-2015 döneminde G7 ülkelerinde finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin incelenmesidir. Bu noktadan hareketle çalışmada finansal gelişme; derinlik, etkinlik ve yasal düzenlemeler olmak üzere üç farklı kategori altında incelenmiştir. Her bir kategoride finansal gelişmeyi temsil eden farklı değişkenler bulunmaktadır. Bu nedenle, Temel Bileşenler Analizi kullanılarak her bir başlık için ayrı birer endeks oluşturulmuştur. Panel Vektör Düzeltme Modeli sonuçları, uzun dönemde üç endeks ile ölçülen finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte, kısa dönemde üç endeksten sadece etkinlik endeksi ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Sonuçlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde, G7 ülkelerinde finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru olduğu, finansal piyasalarda yaşanan gelişmelerin ekonomik büyüme üzerindeki yansımalarının zaman aldığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Finansal gelişme, ekonomik büyüme, temel bileşenler analizi, panel nedensellik

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The causal relationship between financial development and economic growth is one of the interesting topics in recent years. However, there is no consensus on the direction of the relationship and the indicators representing financial development. In this context, the main purpose of this study is to examine the causality between financial development and economic growth in the G7 countries during the period of 2005-2015. From this point of view, financial development is evaluated under three different categories; depth, efficiency and legal regulations. In each category, there exist different variables representing financial development. Therefore, a separate index is constructed for each main group using Principal Component Analysis. Panel Vector Correction Model results demonstrated that there is one-way causal relationship from financial development which is measured by three indices to economic growth. Nevertheless, it is ascertained that there is bi-directional causal relationship between only efficiency index out of three indices and economic growth in the short-term. All in all, it can be said that the direction of the relationship between financial development and economic growth is from financial development to economic growth for G7 countries and it takes time for the developments in the financial markets to reflect on economic growth.

Keywords: Financial development, economic growth, principal component analysis, panel causality

*Bu çalışmanın ilk hali 12.10.2017 tarihinde Konya'da düzenlenen I. Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Öğrenci Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İİBF, ibrahimyagli@nevsehir.edu.tr.

² Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İİBF, ebruerdogan@nevsehir.edu.tr.

Atf için (to cite): Yağlı, İ. ve Topcu, E. (2019). Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: G7 Ülkeleri Örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3), 888-898.

Paper Type: Research

Giriş

Gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerin gündemini meşgul eden önemli konuların başında ekonomik büyüme gelmektedir. Bu nedenle ekonomik büyümenin temel itici güçlerinin neler olduğu birçok araştırmacı tarafından incelenmiştir. Finansal gelişmenin ekonomik büyümenin temel itici güçlerinden biri olarak ele alınmasının sebebi finansal sistemin üstlendiği fonksiyonlardan ileri gelmektedir. Finansal sistem fon arz edenler, fon talep edenler, araçlar, finansal araçlar ile düzenleyici ve denetleyici kuruluşlardan oluşan, finansal piyasayı da içine alan bir sistemdir. Finansal sistem, malların ve hizmetlerin değişimine aracılık etmek, tasarruf birikimi ve risk dağıtımına olanak vererek mülkiyeti tabana yaymak, zaman ve mekân ayarlaması yaparak kaynakların zaman içinde ve farklı coğrafi bölgeler arasında değişimini sağlamak, riskin yönetilmesini ve kontrolünü sağlamak, fiyat bilgisi oluşturmak, asimetrik bilgi sorununu çözmek gibi fonksiyonları yerine getirmektedir (Aras ve Müslümov, 2003). Levine (1997) ise finansal sistemin fonksiyonlarını; tasarrufları harekete geçirmek, kaynakları tahsis etmek, kurumsal kontrolü sağlamak, riski çeşitlendirmeye ve riskten korunmaya olanak tanımak şeklinde sıralamaktadır.

Bununla birlikte, finansal sistemin ekonomik büyümede oynadığı role ilişkin çelişkili görüşler ortaya atılmıştır. Örneğin, Levine (1997) finansal fonksiyonların sermaye birikimi ve teknolojik gelişmeye yol açarak büyümeyi desteklediğini; Lucas (1988) finansal sistemin ekonomik büyümedeki rolünün abartıldığını ve finansal piyasadaki gelişmelerle reel büyüme arasında herhangi bir ilişki olmadığını; Demetriades ve Hussein (1996) finansal piyasalardaki gelişme ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir etkileşim olduğunu; Robinson (1952) ise finansal gelişmenin ekonomik büyümenin bir sonucu olduğunu ileri sürmüştür. Bu görüşler ışığında ilgili literatürde, arz öncüllü görüş, talep takipli görüş, karşılıklı etkileşim görüşü ile finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında nedensel bir ilişkinin olmadığına ilişkin görüş olmak üzere dört farklı teorik görüş geliştirilmiştir (Apergis vd., 2007: 180).

Arz öncüllü görüşte, finansal sistemde yaşanan gelişmelerin ekonomik büyümeyi destekleyeceği ifade edilirken; talep takipli görüş finansal sistemlerin gelişmesinin reel ekonomideki aktörlerin - tasarruf sahibi ve yatırımcıların - finansal hizmetlere olan talebine bağlı olduğu üzerine kurulmuştur (Patrick, 1966: 174-176). Arz öncüllü görüşe göre, finansal sistem, piyasa aksaklıklarını azaltarak kaynakların tahsisindeki verimliliği arttırmakta ve ekonomik büyümeyi desteklemektedir (Demirgüç-Kunt, 2006: 1). Talep takipli görüşte ise ekonomik büyümeye paralel olarak artan finansal hizmet talebi finansal sistemin gelişmesine neden olmaktadır (Calderón ve Liu, 2003: 322). Finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi ile ilgili olarak ortaya atılan diğer bir görüş ise karşılıklı etkileşim görüşüdür. Arz öncüllü görüş ile talep takipli görüşün birleşimi olarak nitelendirilebilecek bu görüşte, finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi, ekonomik büyümenin de finansal gelişmeyi desteklediği, diğer bir ifadeyle, etkinin karşılıklı olduğu ileri sürülmektedir. Daha ayrıntılı olarak, finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi aşamalı olarak incelenecek olursa, finansal gelişme ekonomik gelişmenin ilk aşamalarında reel sermaye oluşumunu teşvik etmektedir, ancak finansal ve ekonomik gelişme arttıkça, finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerindeki itici gücü azalmakta, talep takipli görüş baskın hale gelmektedir (Patrick, 1966:177). Son görüş ise finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi olmadığı üzerine kurulmuştur.

İlgili literatür incelendiğinde bu görüşlerden, arz öncüllü ve talep takipli görüşlerin diğer iki görüşe kıyasla daha fazla benimsendiği görülmekle birlikte, bu durum finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi ile ilgili olarak bir görüş birliği olmadığı gerçeğini değiştirmemektedir. Bu noktadan hareketle, çalışma ile ulaşılmak istenen amaç G7 ülkeleri (Almanya, ABD, Birleşik Krallık, Fransa, İtalya, Japonya ve Kanada) için finansal

gelişme ile ekonomik büyüme arasında ilişki olup olmadığını, eğer böyle bir ilişki söz konusu ise ilişkinin yönünü tespit etmektir.

Çalışmanın mevcut literatüre iki açıdan katkı sağlaması beklenmektedir: (i) Finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar daha çok gelişmekte olan ülkelere odaklanırken (Bk. Al-Yousif, 2002; Christopoulos ve Tsionas, 2004; Habibullah ve Eng, 2006; Abu-Bader ve Abu-Qarn, 2008; Hassan, Sanchez ve Yu, 2011; Kar, Nazlıoğlu ve Ağır, 2014), gelişmiş ülkeleri ele alan çalışma sayısı oldukça sınırlı kalmıştır. Bu nedenle çalışmada gelişmiş ülkelerden oluşan G7 ülkeleri incelenerek, gelişmiş ülkelerde finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ele alınacaktır. (ii) Literatürde yer alan çalışmalarda finansal gelişmişlik göstergesi olarak M2, finansal kurumlar tarafından özel sektöre verilen krediler, hisse senedi piyasası kapitalizasyonu gibi değişkenler kullanılmaktadır (Bk. Levine ve Zervos, 1998; Kar ve Pentecost, 2000; Calderon ve Liu, 2001; Bitterncourt, 2012). Finansal gelişme göstergesi olarak kullanılan bu değişkenler ne kapsamlı ne de tam olarak tatmin edicidir (Honohan, 2004:1). Çünkü finansal gelişme, finansal sistemlerin niceliğinde yaşanacak gelişmeler kadar niteliğinde yaşanacak gelişmeleri de kapsamaktadır. Buradan hareketle, çalışmada finansal gelişme göstergesi olarak finansal derinliğin yanı sıra finansal sistemin etkinliğini ve yatırımcıların korunması ile ilgili yasal düzenlemeleri de içeren değişkenler dikkate alınmıştır. Bu nedenle finansal piyasalarda kullanılan birbiriyle ilişki göstergeler temel bileşenler analizi yöntemiyle üç endeks altında toplanarak, finansal sistemde hangi başlık altında yaşanan gelişmelerin ekonomik büyüme üzerinde daha fazla etki yarattığı ortaya çıkarılmıştır. Dolayısıyla kapsamlı bir değişken seti ve kategorisi kullanılarak literatüre katkı sağlanması planlanmaktadır.

Çalışmanın geri kalanı aşağıdaki gibi organize edilmiştir. Bu bölümü takip eden birinci bölümde literatür taraması yer almaktadır. Üçüncü bölümde, kullanılan veri seti ve yöntem hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde analizler sonucunda elde edilen bulgular yer almaktadır. Dördüncü bölüm olan sonuç bölümünde ise çalışmadan elde edilen sonuçlar ile politika önerilerine yer verilmiştir.

1. Literatür Taraması

Finansal gelişme ile ekonomik büyüme ilişkisi yeni bir konu olmayıp, anılan ilişki birçok ülke veya ülke grubu için ampirik olarak test edilmiştir. Bununla birlikte, finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin yönü ile ilgili bir fikir birliğine ulaşılamamıştır. Bazı çalışmalarda finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi desteklediği sonucu elde edilirken (King ve Levine, 1993; Beck vd., 2000; Liang ve Jian-Zhou, 2006; Aslan ve Küçükaksoy, 2006; Altıntaş ve Ayrıçay, 2010; Karaca, 2012; Kandil, 2017); bazılarında ise ekonomik büyümenin finansal gelişmeyi desteklediği sonucu bulunmuştur (Kar ve Pentecost, 2000; Kandir vd., 2007; Zang ve Kim, 2007; Özcan ve Arı, 2011). Yine bazı çalışmalarda ilişkinin karşılıklı olduğu görülürken (Blackburn ve Hung, 1998; Al-Yousif, 2002; Öztürk, 2008; Kaya, 2014; Kar vd. 2014), bazılarında finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki olmadığı ortaya çıkarılmıştır (Chang, 2002; Anwar ve Sun, 2011).

Finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisine benzer şekilde, finansal gelişmişlik için kullanılan değişkenler üzerinde de bir uzlaşma yoktur. Bazı araştırmacılar finansal gelişmişliği ölçmek için endeks oluşturmayı tercih ederken (Adu vd. 2013; Menyah vd. 2014), bazıları finansal gelişmişliği bireysel göstergeler kullanarak ölçmüşlerdir (Kandir vd. 2007; Altıntaş ve Ayrıçay, 2010; Özcan ve Arı, 2011; Bayar vd. 2014; Cojocarü vd. 2016; Ono, 2017; Paun vd. 2019). Bununla birlikte, çoğu çalışmada finansal gelişmişliğin ölçülmesinde parasal büyüklükler, banka mevduatları, özel sektöre açılan krediler, payları borsada işlem gören şirketlerin toplam piyasa değeri gibi daha çok derinlik göstergesi sayılabilecek göstergelerin GSYH'ya oranı kullanılmıştır (Halıcıoğlu, 2007; Hassan, Sanchez ve Yu, 2011; Narayan ve Narayan, 2013).

Yukarıda açıklandığı gibi finansal gelişme-ekonomik büyüme ilişkisini ölçmede kullanılan değişkenler ve elde edilen bulgular çeşitlilik göstermektedir. Bununla birlikte, gelişmiş ülkelerde anılan ilişkiyi ele alınan bazı çalışmalar aşağıdaki gibi özetlenebilir.

Lee (2005), Kanada’da VAR yöntemiyle finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Elde edilen bulgular, finansal büyümeden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu ortaya koymuştur. Shan ve Jianhong (2006), 1978-2001 dönemini içeren verilerle Çin’de finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki nedensel ilişkiyi VAR yöntemiyle araştırmıştır. Ampirik bulgular, finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu ortaya koymuştur. Kemal vd. (2007), çok gelişmiş 19 ülkede finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini incelemiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular, değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığını göstermiştir. Antonios (2010), Granger nedensellik analizini kullanarak Almanya’da finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir ilişkinin varlığını kanıtlamıştır. Vektör Hata Düzeltme Modelini kullanarak Vazakidis ve Adamopoulos (2011), İngiltere’de 1965-2007 dönemine ait verileri kullanarak finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığını ispatlamıştır.

2. Veri Seti ve Model

Çalışmanın amacı, finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin G7 ülkelerinde analiz edilmesidir. Bu ilişki 2005-2015^a dönemini kapsayan veriler aracılığıyla incelenmiştir. Çalışmada finansal gelişmeyi temsil eden ölçütlerin neler olacağı son derece önemli bir husustur. En basit şekilde finansal gelişme, finansal sistemi oluşturan unsurların - finansal piyasa, finansal araçlar, aracılar, düzenleyici ve denetleyici kuruluşlar- gelişmesi şeklinde tanımlanabilir. Bir başka tanıma göre finansal gelişme, finansal sistemin hacminde ve yapısında meydana gelen olumlu değişimdir (Afşar, 2007: 190). Bununla birlikte, Abu-Bader ve Abu-Qarn (2008: 890) finansal gelişmeyi, finansal aracılık hizmetlerinin niceliğinde, kalitesinde ve etkinliğinde yaşanan gelişmeler süreci olarak tanımlamaktadır.

Bu bağlamda finansal gelişme derinlik, etkinlik ve yasal düzenlemeler olmak üzere üç farklı kategoride ele alınmıştır. Her bir kategori kendi içinde çeşitli finansal gelişme göstergelerinden oluşmaktadır.^b Temel Bileşenler Analizi yöntemi kullanılarak derinlik, etkinlik ve yasal düzenlemeler kategorilerini temsil eden üç farklı endeks oluşturulmuştur. Temel Bileşenler Analizi, çoklu veri analizlerinde kullanılan modern yöntemlerden biridir. Bir diğer ifadeyle, karmaşık veri setlerinden mikro veriler elde etmeye yarayan bir metottür. Bu analiz ile mevcut veriler birbiri ile ilişkili olmayan yeni verilere dönüştürülmektedir (Çoban ve Topcu, 2013: 83).

Çalışmada ekonomik büyüme, finansal gelişmenin yanı sıra kontrol değişkeni olarak adlandırılan emek ve sermayenin bir fonksiyonudur. Bu fonksiyon panel veri yönteminde cebirsel olarak aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$y_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 k_{it} + \beta_2 l_{it} + \beta_3 f_{it} + \varepsilon_t \quad (1)$$

^a Yaşanan veri sıkıntısı nedeni ile analiz 2005-2015 dönemini kapsamaktadır.

^b **Derinlik kategorisi**, Mevduat Bankası Aktiflerinin GSYH’ya Oranı (%); Ulusal Kredilerinin Özel Sektör Kredilerine Oranı (GSYH’ nın %); Sermaye Piyasası Kapitalizasyonunun GSYH’ya Oranı (%); Sermaye Piyasasının Toplam İşlem Hacminin GSYH’ya oranı (%); Dış Borçların GSYH’ya Oranı (%); Mevduat Bankaları Tarafından Özel Sektöre Verilen Kredilerin GSYH’ya Oranı (%)” değişkenlerinden oluşmaktadır. **Etkinlik kategorisi**, Bankaların Faiz Dışı Gelirlerinin Toplam Gelire Oranı (%); Bankaların Genel Giderlerinin Toplam Varlıklarına Oranı (%); Aktif Banka Getiri Oranı (%; vergi sonrası); Bankanın Özsermaye Getiri Oranı (%; vergi sonrası); Banka Maliyetleri/ Gelir Oranı (%); Boone Göstergesi; Hisse Senedi Piyasası Devir Hızı (%)” değişkenlerinden oluşmaktadır. **Yasal düzenlemeler kategorisi**; “Azınlık Yatırımcıların Korunması – Yönetici Sorumluluk Endeksinin Kapsamı (0-10); Azınlık Yatırımcıların Korunması – Şeffaflık Endeksinin Kapsamı (0-10); Azınlık Yatırımcıların Korunması - Pay Sahiplerinin Görevi Kötüye Kullanmaktan Ötörü Yöneticilere Dava Açma Yetkisi (0-10); Kredi Alma – Yasal Haklar Endeksinin Etkinliği (0-10)” değişkenlerinden oluşmaktadır.

Modelde, y bağımsız değişken ekonomik büyümeyi temsil etmektedir ve Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (2010 sabit fiyatlarıyla ABD Doları cinsinden) ile ölçülmektedir. Kontrol değişkenleri olan k ve l sırasıyla sermaye ve emeği temsil etmektedir. Bu değişkenler sırasıyla Gayri Sabit Sermaye Oluşumu (2010 sabit fiyatlarıyla ABD Doları cinsinden) ve toplam işgücü ile ölçülmektedir. Söz konusu veriler Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından elde edilmiştir. fg terimi ise finansal gelişme değişkenini temsil etmektedir. Bu değişkenlere Küresel Finansal Kalkınma veri tabanından ulaşılmıştır. Finansal gelişme ise derinlik, etkinlik ve yasal düzenlemeler endeksleri ile ölçülmektedir. Burada i indisi ülkeleri, t indisi zaman periyodunu, β_0 terimi sabit terimi, ϵ terimi ise rassal hata terimini temsil etmektedir.

Modelde finansal gelişme derinlik, etkinlik ve yasal düzenlemeler olmak üzere üç farklı kategori ile ölçülmektedir. Bu nedenle çalışmada üç farklı model kurulmuştur:

$$y_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 k_{it} + \beta_2 l_{it} + \beta_3 d_{it} + \epsilon_t \quad (2)$$

$$y_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 k_{it} + \beta_2 l_{it} + \beta_3 e_{it} + \epsilon_t \quad (3)$$

$$y_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 k_{it} + \beta_2 l_{it} + \beta_3 yd_{it} + \epsilon_t \quad (4)$$

(2) numaralı denklemde (Model 1) d terimi derinlik değişkenini, (3) numaralı denklemde (Model 2) yer alan e terimi etkinlik değişkenini, (4) numaralı denklemde (Model 3) gösterilen yd terimi ise yasal düzenlemeler değişkenini ifade etmektedir.

3. Yöntem ve Bulgular

3.1. Birim Kök Testi

Durağan serilerle yapılan analizler daha doğru ve tutarlı sonuçlar vermektedir. Bu nedenle analiz yapılmadan önce serilerin durağan olup olmadıklarının (birim kök içerip içermediklerinin) test edilmesi gerekmektedir. Panel veri tekniği ile yapılan analizlerde yaygın olarak kullanılan birim kök testleri Levin, Lin ve Chu (2002) ile Im, Peseran ve Shin (2003) birim kök testleridir. Bu çalışmada Im, Peseran ve Shin (IPS) birim kök testi kullanılmıştır. Bu teste serilerin birim kök içerdiği (durağan olmadığı) boş hipotezi, serilerin birim kök içermediği (durağan olduğu) alternatif hipotezine karşı sınanmaktadır.

Tablo 1. IPS birim kök testi sonuçları

Değişken	Seviye	IPS
d	Düzye	0.199
	I. fark	-1.414*
e	Düzye	-0.32
	I. fark	-2.460***
yd	Düzye	0.343
	I. fark	-1.781**
l	Düzye	-0.212
	I. fark	-2.069**
k	Düzye	-0.195
	I. fark	-2.915***
y	Düzye	-0.454
	I. fark	-2.915***

Not: Tablodaki değerler, t istatistik değerlerini göstermektedir. ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini temsil etmektedir.

3.2. Eşbütünleşme Analizi

Birim kök testi ile serilerin birinci farklarında durağan olduklarının tespit edilmesinden sonra serilerin uzun dönemde birlikte hareket edip etmediklerinin tespit edilmesi mümkün

olmaktadır. Bu noktada, Pedroni (1999) tarafından geliştirilen ve modelde yer alan tüm değişkenlerin aynı seviyede durağan olduğu koşullarda kullanılacak eşbütünleşme testinden faydalanılmıştır.

Pedroni (1999), eşbütünleşme analizi için dört tanesi kesit-içi ve üç tanesi kesitlerarası olmak üzere yedi test geliştirmiştir. Söz konusu bu yedi test ile “paneli oluşturan bütün yatay kesitler için eşbütünleşme ilişkisi yoktur” boş hipotezi “paneli oluşturan bütün yatay kesitler için eşbütünleşme ilişkisi vardır” alternatif hipotezine karşı sınanmaktadır.

Tablo 2. Eşbütünleşme testi sonuçları

Boyut	Test	Model 1	Model 2	Model 3
Kesit-içi eşbütünleşme testleri	Panel-v	-0.398	-0.265	0.294
	Panel-rho	1.564	1.408	0.872
	Panel-pp	-1.427*	-1.281*	-3.577***
	Panel-ADF	-2.166**	-1.645**	-3.334***
Kesitlerarası eşbütünleşme testleri	Grup-rho	2.821	2.649	1.742
	Grup-pp	-3.395***	-4.851***	-6.623***
	Grup-ADF	-4.655***	-3.075***	-4.256***

Not: Gecikme sayısı 2 olarak belirlenmiştir. ***, ** ve * işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

3.3. Nedensellik Analizi

Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin tespit edilmesi, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin Panel Vektör Hata Düzeltme Modeli ile araştırılmasını gerekli kılar. Bu testte “değişkenler arasında nedensellik ilişkisi yoktur” boş hipotezi “değişkenler arasında nedensellik ilişkisi vardır” alternatif hipotezine karşı sınanmaktadır.

Tablo 3. Panel nedensellik analizi

Model 1					
Değişkenler	Kısa dönem nedensellik			Uzun dönem nedensellik	
	Δy	Δk	Δl	Δd	ECT
Δy		1.763	5.779**	0.002	-0.050***
Δk	0.022		15.989***	0.583	-0.010***
Δl	4.883**	8.005***		6.710***	-0.017
Δd	0.034	0.220	0.037		-0.001

Model 2					
Değişkenler	Kısa dönem nedensellik			Uzun dönem nedensellik	
	Δy	Δk	Δl	Δe	ECT
Δy		2.514	7.328***	5.166**	-0.042***
Δk	0.025		23.356***	6.444**	-0.002*
Δl	3.530*	7.776***		5.868**	-0.002*
Δe	3.557*	1.646	0.635		-0.117

Model 3					
Değişkenler	Kısa dönem nedensellik			Uzun dönem nedensellik	
	Δy	Δk	Δl	Δyd	ECT
Δy		4.153	16.146***	0.249	-0.042***
Δk	1.230		26.744***	0.653	-0.152***
Δl	29.805***	41.651***		1.192	-0.019***
Δyd	0.0247	0.021	0.412		-0.002

Not: Dikey sütündeki değişkenler bağımlı, yatay sütündeki değişkenler ise bağımsız değişkenlerdir. ECT değerleri hata düzeltme terimi katsayılarıdır. ***, ** ve * işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Tablo 3, Panel Vektör Hata Düzeltme testinden elde edilen sonuçları göstermektedir. Analizden elde edilen bulgulara göre, kısa dönemde derinlik ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensel ilişki yoktur. Uzun dönemde ise derinlikten ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi söz konusudur. Model 2'ye ait analiz sonuçları incelendiğinde, hem kısa hem de uzun dönemde etkinlikten büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu yönünde bir bulgu elde edilmiştir. Ayrıca kısa dönemde etkinlikten büyümeye doğru da tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle, kısa dönemde ekonomik büyüme ile etkinlik arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Model 3'e ait analiz sonuçları ise, kısa dönemde ekonomik büyüme ve yasal düzenlemeler arasında herhangi bir ilişki olmadığı bulgusunu ortaya koymuştur. Uzun dönemde ise yasal düzenlemelerden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Kontrol değişkenleri açısından nedensellik analizi ele alındığında, her üç modelde de hem kısa hem de uzun dönemde emek ve büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunduğu gözlemlenmiştir. Her üç modelde de, kısa dönemde sermaye ve büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilemezken, uzun dönemde sermayeden büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulgusuna ulaşılmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Ekonomik büyüme, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin gündemindeki önemli konulardan biridir. Finansal gelişme üstlendiği fonksiyonlar nedeniyle ekonomik büyümenin itici güçlerinden biri olarak ele alınmaktadır. Buna bağlı olarak finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi birçok çalışmada incelenmiştir. Bununla birlikte, anılan ilişki daha çok gelişmekte olan ülkeler için araştırılmıştır. Çalışma ile literatürdeki bu boşluğun doldurulması, gelişmiş ülkelerde finansal gelişme - ekonomik büyüme ilişkisine yönelik çıkarımlar yapılması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda Almanya, ABD, Birleşik Krallık, Fransa, İtalya, Japonya ve Kanada'dan oluşan G7 ülkelerinde finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin 2005-2015 dönemi için araştırılmıştır. Ampirik literatürde finansal gelişmeyi ölçmek amacıyla çok sayıda farklı gösterge kullanılmaktadır. Bu çalışmada finansal gelişme, finansal piyasalarda etkinlik, derinlik ve yasal düzenlemeleri ölçen çeşitli göstergelerden elde edilen üç farklı endeks ile ölçülmüştür. Bu endeksleri elde etmek amacıyla Temel Bileşenler Analizi yönteminden yararlanılmıştır.

Çalışmada değişkenlerin birinci farklarında durağan oldukları tespit edildikten sonra, Pedroni Eşbütünleşme Testi ile seriler arasındaki uzun dönemli ilişki araştırılmıştır. Elde edilen bulgular, modelde yer alan seriler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Bu durum değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin Panel Vektör Düzeltme Modeli ile araştırılmasına olanak tanımıştır.

Panel Vektör Düzeltme Modeli sonuçları, finansal gelişmişlik düzeyinin derinlik endeksi ile ölçüldüğü Model 1'de kısa dönemde derinlik ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir ilişki olmadığını göstermiştir. Bu bulgu, 19 yüksek gelirli gelişmiş ülkede finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensel ilişki tespit edemeyen Kemal vd. (2007)'in çalışmasıyla paralellik göstermektedir. Uzun dönemde ise derinlikten ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulgusuna ulaşılmıştır. Diğer bir ifadeyle, finansal piyasaların hacim olarak genişlemesi (M2'in artması, banka mevduatlarının artması gibi) kısa dönemde ekonomi üzerinde bir etki yaratmazken, uzun dönemde hacimdeki bu genişleme ekonomik büyümeyi desteklemektedir.

Finansal gelişmenin etkinlik endeksi ile ölçüldüğü Model 2 ile ilgili nedensellik analizi sonuçları, kısa dönemde etkinlik ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisini ortaya koymuştur. Yani, G7 ülkelerinde kısa dönemde finansal piyasalarda etkinliğin artması ekonomik büyümeyi; ekonomik büyümenin artması ise finansal piyasalardaki etkinliği arttırmaktadır. Diğer bir deyişle, kısa dönemde karşılıklı bağımlılık görüşü geçerlidir. Bu bulgu,

Çin’de söz konusu ilişkiyi inceleyen Shan ve Jianhong (2006)’un çalışmasıyla tutarlıdır. Uzun dönemde ise etkinlikten büyüme doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi söz konusudur.

Finansal gelişmenin yasal düzenlemeler endeksi ile ölçüldüğü Model 3’de ise, kısa dönemde yasal düzenlemeler ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensel ilişki tespit edilemezken, uzun dönemde yasal düzenlemelerden ekonomik büyüme doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Söz konusu bulgu, uzun dönemde arz öncüllü görüşün geçerliliğini desteklemektedir. Bu bağlamda, G7 ülkelerinde asimetrik bilgi problemlerini azaltacak, hissedarların haklarını koruyacak düzenlemelerdeki gelişmelerin yatırımcıların piyasaya olan güvenini arttıracığı, buna bağlı olarak birikimlerin yatırıma dönüşerek uzun dönemde ekonomik büyümenin yakalanacağı söylenebilir.

Sonuç olarak gelişmiş yedi ülkenin oluşturduğu G7 ülke topluluğunda, finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki araştırılırken finansal gelişme ölçütlerinden sadece etkinlik ile ekonomik büyüme arasında kısa dönemde bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Uzun dönemde ise üç finansal gelişme endeksinden de ekonomik büyüme doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı ispatlanmıştır. Diğer bir ifadeyle, uzun dönemde arz öncüllü görüş desteklenmektedir. Bu sonuçlar, King ve Levine (1993), Lee (2005); Antonios (2010) ve Vazakidis ve Adamopoulos (2011)’in sonuçları ile paralellik göstermektedir.

Bu sonuçlardan hareketle, finansal piyasalarda hacim yönünden yaşanacak gelişmelerin yanı sıra, finansal piyasaların etkinliğini arttıracak gelişmeler ekonomik büyümeyi hem kısa dönemde hem de uzun dönemde olumlu yönde etkileyecektir. Dolayısıyla, finansal sistemin bir parçası olan denetleyici ve düzenleyici kurumların finansal sistemde hayati bir rolü bulunmaktadır ve söz konusu kurumların bu farkındalıkla faaliyette bulunmaları ekonomik büyümeyi beraberinde getirecektir.

Çalışmada endekslerin hesaplanmasında kullanılan değişkenlere ilişkin yeterli veriye erişilememesi sebebiyle kısıtlı bir periyodu içeren verilerle analiz yapılmıştır. Bununla birlikte, çalışmanın örneklemini G7 ülkeleri ile sınırlandırılmıştır. Söz konusu kısıtlardan yola çıkarak benzer konuda çalışacak araştırmacılar için çeşitli öneriler sunulabilir. Bu bağlamda, finansal gelişmenin ölçülmesinde kullanılan endeks kategorileri genişletilerek gelişmiş ve gelişmekte olan ülke kıyaslaması yapmak çalışmayı daha ileri bir noktaya taşıyacaktır. Ayrıca daha geniş bir zaman periyodunu içeren veri seti ile çalışmak daha kapsamlı bir değerlendirme şansı sunacaktır.

Kaynakça

- Abu-Bader, S. ve Abu-Qarn, A. S. (2008). Financial Development and Economic Growth: The Egyptian Experience. *Journal of Policy Modeling*, 30(5): 887-898.
- Adu, G., Marbuah, G. ve Mensah, J. T. (2013). Financial Development and Economic Growth in Ghana: Does the Measure of Financial Development Matter?. *Review of Development Finance*, 3(4): 192-203.
- Afşar, A. (2007). Finansal Gelişme ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki. *Muhasebe Finansman Dergisi*, 36: 188-198.
- Altıntaş, H. ve Ayrıçay, Y. (2010). Türkiye’de Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Sınır Testi Yaklaşımıyla Analizi: 1987–2007, *Anadolu University Journal of Social Science*, 10(2): 71-98.
- Al-Yousif, Y. K. (2002). Financial Development and Economic Growth: Another Look at the Evidence from Developing Countries. *Review of Financial Economics*, 11(2): 131-150.
- Antonios, A. (2010). Stock Market and Economic Growth: An Empirical Analysis for Germany. *Business and Economics Journal*, 2010(1):1-12.

- Anwar, S. ve Sun, S. (2011). Financial Development, Foreign Investment and Economic Growth in Malaysia. *Journal of Asian Economics*, 22(4): 335-342.
- Apergis, N., Filippidis, I. ve Economidou, C. (2007). Financial Deepening and Economic Growth Linkages: A Panel Data Analysis. *Review of World Economics*, 143(1): 179-198.
- Aras, G. ve Müslümov A. (2003). *Sermaye Piyasalarının Gelişmesinde Kurumsal Yatırımcıların Rolü: OECD Ülkeleri ve Türkiye*, İstanbul: Kurumsal Yatırımcı Yönetici Derneği.
- Aslan, Ö. ve Küçükaksoy, İ. (2006). Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama. *Ekonometri ve İstatistik e-Dergisi*, 4: 25-38.
- Bayar, Y., Kaya, A. ve Yıldırım, M. (2014). Effects of Stock Market Development on Economic Growth: Evidence from Turkey. *International Journal of Financial Research*, 5(1): 93-100.
- Beck, T. Levine, R. ve Loayza, N. (2000). Finance and the Sources of Growth. *Journal of Financial Economics*, 58(1-2): 261-300.
- Bittencourt, M. (2012). Financial Development and Economic Growth In Latin America: Is Schumpeter Right?. *Journal of Policy Modeling*, 34(3): 341-355.
- Blackburn, K. ve Hung, V. T. (1998). A Theory of Growth, Financial Development and Trade. *Economica*, 65(257): 107-124.
- Calderón, C. ve Liu, L. (2003). The Direction of Causality between Financial Development and Economic Growth. *Journal of Development Economics*, 72(1): 321-334.
- Chang, T. (2002). Financial Development and Economic Growth in Mainland China: A Note on Testing Demand-Following or Supply-Leading Hypothesis. *Applied Economics Letters*, 9(13): 869-873.
- Christopoulos, D. K. ve Tsionas, E. G. (2004). Financial Development and Economic Growth: Evidence from Panel Unit Root and Cointegration Tests. *Journal of Development Economics*, 73(1): 55-74.
- Coban, S. ve Topcu, M. (2013). The Nexus between Financial Development and Energy Consumption in the EU: A Dynamic Panel Data Analysis. *Energy Economics*, 39: 81-88.
- Cojocaru, L. F., Evangelos M., Hoffman, S. D. ve Miller, J. B. (2016). Financial System Development and Economic Growth in Transition Economies: New empirical Evidence from the CEE and CIS Countries. *Emerging Markets Finance and Trade*, 52(1): 223-236.
- Demetriades, P. O. ve Hussein, K. A. (1996). Does Financial Development Cause Economic Growth? Time-Series Evidence from 16 Countries. *Journal of Development Economics*, 51(2): 387-411.
- Demirguc-Kunt, A. (2006). *Finance and Economic Development: Policy Choices for Developing Countries*, Washington DC: World Ban.
- Habibullah, M. S. ve Eng, Y. (2006). Does Financial Development Cause Economic Growth? A Panel Data Dynamic Analysis For The Asian Developing Countries. *Journal of the Asia Pacific Economy*, 11(4): 377-393.
- Halicioğlu, F. (2007). *The Financial Development and Economic Growth Nexus for Turkey* (No. 06/2007). EERI Research Paper Series.
- Hassan, M. K., Sanchez, B. ve Yu, J. (2011). Financial Development and Economic Growth: New Evidence from Panel Data. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 51(1): 88-104.

- Honohan, P. (2004). Financial Development, Growth And Poverty: How Close Are The Links?, In *Financial Development and Economic Growth* (Ed. C. A. E. Goodhart), London: Palgrave Macmillan.
- Im K. S., Pesaran M. H. ve Shin Y. (2003). Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels. *Journal of Econometrics*, 115(1): 53-74.
- Kandil, M., Shahbaz, M., Mahalik, M. ve Nguyen, D. (2017). The Drivers of Economic Growth in China and India: Globalization or Financial Development?. *International Journal of Development Issues*, 16(1): 54-84.
- Kandır, S. Y., İskenderoğlu, Ö. ve Önal, Y. B. (2007). Gelişme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Araştırılması, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(2): 311-326.
- Kar, M., Pentecost, E. J. (2000). Financial Development and Economic Growth in Turkey: Further Evidence on the Causality Issue. *Centre for International, Financial and Economics Research, Department of Economics (Loughborough University)*, Economic Research Paper No. 00/27.
- Kar, M., Nazlıoğlu, Ş. ve Ağır, H. (2014). Trade Openness, Financial Development and Economic Growth in Turkey: Linear and Nonlinear Causality Analysis. *Journal of BRSA Banking & Financial Markets*, 8(1): 63-86.
- Karaca, O. (2012). Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme: Türkiye İçin Bir Nedensellik Analizi. *Journal of BRSA Banking & Financial Markets*, 6(2): 85-111.
- Kaya, A. (2014). Menkul Kıymet Piyasaları Ekonomik Büyümenin Bir Dinamiği Midir? Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik Panel Veri Analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(4): 285-306.
- Kemal, A. R., Qayyum, A. ve Hanif, M. N. (2007). Financial Development and Economic Growth: Evidence from a Heterogeneous Panel of High Income Countries. *The Lahore Journal of Economics*, 12(1): 1-34.
- King, R. G. ve Levine, R. (1993). Finance and Growth: Schumpeter Might be Right. *Quarterly Journal of Economics*, 108(3): 717-738.
- Lee, J. (2005). *Financial Intermediation and Economic Growth Evidence from Canada*. New York: Eastern Economics Association.
- Levin, A., Lin, C. ve Chu, C. J. (2002). Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finitesample Properties. *Journal of Econometrics*, 108(1): 1-24.
- Levine, R. ve Zervos, S. (1998). Stock Markets, Banks, and Economic Growth. *American Economic Review*, 88(3): 537-558.
- Levine, R. (1997). Financial Development and Economic Growth: Views and Agenda. *Journal of Economic Literature*, 35(2): 688-726.
- Liang, Q. ve Jian-Zhou, T. (2006). Financial Development and Economic Growth: Evidence from China. *China Economic Review*, 17(4): 395-411.
- Lucas, R. E. (1988). On The Mechanics of Economic Development. *Journal of Monetary Economics*, 22(1): 3-42.
- Menyah, K., Nazlıoğlu, S. ve Wolde-Rufael, Y. (2014). Financial Development, Trade Openness and Economic Growth in African Countries: New Insights from a Panel Causality Approach. *Economic Modelling*, 37: 386-394.

- Narayan, P. K. ve Narayan, S. (2013). The Short-Run Relationship Between The Financial System And Economic Growth: New Evidence From Regional Panels. *International Review of Financial Analysis*, 29: 70-78.
- Ona, S. (2017). Financial development and economic growth nexus in Russia. *Russian Journal of Economics*, 3(3): 321-332.
- Öztürk, İ. (2008). Financial Development and Economic Growth: Evidence from Turkey. *Applied Econometrics and International Development*, 8(1): 85-98.
- Özcan, B. ve Arı, A. (2011). Finansal Gelisme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Ampirik Bir Analizi: Türkiye Örneği. *Business and Economics Research Journal*, 2(1): 121-142.
- Patrick, H. T. (1966). Financial Development and Economic Growth in Underdeveloped Countries. *Economic Development and Cultural Change*, 14(2): 174-189.
- Paun, C. V., Musetescu, R. D., Topan, V. M. ve Danuletiu, D. C. (2019). The Impact of Financial Sector Development and Sophistication on Sustainable Economic Growth. *Sustainability*, 11, 1713.
- Pedroni, P. (1999). Critical Values for Cointegration Tests in Heterogeneous Panels with Multiple Regressors. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61(1): 653-670.
- Robinson, J. (1952). The Rate of Interest and Other Essays, İçinde: *The Generalization of the General Theory*, London: MacMillan
- Shan, J. ve Jianhong, Q. (2006). Does Financial Development 'Lead' Economic Growth? The Case of China. *Annals of Economics and Finance*, 1: 197-216.
- Zang, H. ve Kim, Y. C. (2007). Does Financial Development Precede Growth? Robinson and Lucas Might Be Right. *Applied Economics Letters*, 14(1): 15-19.
- Vazakidis, A. ve Adamopoulos, A. (2011). Financial Development and Economic Growth: An Empirical Analysis for the UK. *European Research Studies Journal*, 14(2): 135-148.

Uluslararası Taşımacılık İşletmelerinin Çekici Araç Seçimlerinin EntegreAHP, Entropi ve TOPSIS Yöntemleri Kullanılarak Analizi

Evaluation of Decision Alternatives of International Transportation Companies Concerning Urban Transportation Using Integrated AHP, Entropy and TOPSIS Methods

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk GÖRÇÜN¹

Öz

Uluslararası taşımacılık işletmelerinin doğru araç seçimi operasyonel verimlilik ve etkinlik açısından son derece önemli bir konudur. Taşımacılık faaliyetlerinin etkinliği uygun araç ve ekipman seçimine büyük ölçüde bağımlılık göstermektedir. Öte yandan araç seçimi karar alıcıların sezgileri ve kişisel yargıları ile yapılamayacak kadar çok sayıda faktör tarafından etkilenen bir süreçtir. Bu nedenle bir lojistik İşletmenin çekici araç seçimine ilişkin süreci çok kriterli karar verme yöntemleri kullanarak sistematik ve yapısal bir perspektifte değerlendirmesi en iyi ve uygun aracın seçimine olanak sağlayabilir. Bu kapsamda lojistik işletmelerin karayolu taşıma faaliyetlerinde kullanacaklar çekici araçların seçiminde kullanılmak üzere entegre Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP), Entropi ve TOPSIS yöntemlerinden oluşan hibrid bir model önerilmektedir. Önerilen bu model kullanılarak elde edilen sonuçların konu ile ilgili olarak akademik alanda çalışanların yanı sıra, lojistik işletmeler ile lojistik süreçlerde yer alan diğer aktörler tarafından kullanılabilir nitelikte olacağı öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: AHP, entropi, TOPSIS, taşımacılık yönetimi, çekici araç seçimi, lojistik

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Proper heavy vehicle selection is an extremely important issue for international freight transportation companies in an aspect of operational efficiency and performance. Effectivity of transportation activities depends on proper vehicle and equipment selection mostly. In addition to that, heavy vehicle selection is a process, which was affected by many factors and it is not possible to succeed depending on only personal judgments and intuitional approaches of decision-makers. Therefore, in a systematic and structural perspective, evaluation of heavy vehicle selection process by using the multi-criteria decision-making methodologies can provide an opportunity for selection of proper and the best heavy vehicle. Within this scope, a hybrid multi-criteria decision-making model, which integrated the AHP, Entropy, and TOPSIS method is proposed in order to use in the selection process of the heavy vehicle, which is used in the international freight transportation activities by logistics companies. It is foreseen that the obtained results by using the selected model can be useful for logistics companies, other parties of logistics processes as well as researchers who work in the academic field.

Keywords: Entropy, TOPSIS, transportation management, selection of heavy vehicle, logistics

Paper Type: Research

¹Kadir Has Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, omer.gorcun@khas.edu.tr.

Atf için (to cite): Görçün, Ö. F. (2019). Uluslararası Taşımacılık İşletmelerinin Çekici Araç Seçimlerinin EntegreAHP, Entropi ve TOPSIS Yöntemleri Kullanılarak Analizi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3), 899-922.

Giriş

Taşımacılık faaliyetleri lojistik süreçlerin en önemli bileşenlerinden birisidir. Aynı zamanda tedarik zinciri içerisinde yer alan tedarikçiler, üreticiler, perakendeciler ve tüketiciler gibi aktörler arasında söz konusu olabilecek konumlanma problemini çözebilmeye olanak sağlayabilen en temel enstrüman konumundadır. Dolayısıyla taşımacılık bu aktörlerin birbirlerinden farklı noktalarda konumlanmış olmalarına bağlı olarak gereksinimlerine erişebilmelerini mümkün kılabilir. Gerçekte taşımacılık faaliyeti olmaksızın tedarik zinciri içerisinde gerçekleşen hammadde, yarı mamul ve ürün akışlarının gerçekleşmesi olanaklı görünmemektedir. Dolayısıyla taşımacılık bir lojistik süreçte vazgeçilmesi en azından günümüz koşulları ile mümkün olmayan lojistik bir aktivitedir.

Oynadığı son derece önemli role karşılık taşımacılık faaliyetleri bir tedarik zincirinde en yüksek kaynak kullanımına ve maliyete neden olan bir aktivite olma durumundadır. Buna karşılık taşıma faaliyetleri üretim vb. süreçler gibi ürüne ilişkin katma değer yaratan bir niteliğe de sahip değildir. Hammadde ve ürünler taşındıkları için katma değer elde etmemekte, herhangi bir dönüştürücü işlem olmasa da varış noktasında materyale ilişkin gereksinimler ürünün katma değerini belirlemektedir. Bu yönü ile daha efektif bir alternatif söz konusu olduğunda taşımacılık faaliyetleri bir tedarik zincirinde en çabuk vazgeçilecek lojistik faaliyetlerin başında gelmektedir. Bunun doğal bir sonucu olarak, tümüyle vazgeçilirse bile, mümkün olduğunda çok hızlı bir biçimde dönüşüm gösterebilmekte, farklı taşıma türleri, sistemleri ve alternatifleri çok çabuk bir biçimde sisteme entegre edilebilmektedir.

Genel bir perspektifte değerlendirildiğinde bir taşıma sisteminin tercih edilebilirliğinin en temel göstergelerinin başında kullanıcılara yaratacağı maliyetlerin yanı sıra, elde edilecek faydanın düzeyi gelmektedir. Dolayısıyla bir taşıma operasyonunda kullanılan kaynak düzeyi mümkün olabilen en düşük, elde edilecek fayda düzeyi yine mümkün olabilecek en yüksek şekilde elde edildiğinde taşıma faaliyetlerini organize eden aktörün yanı sıra sistemde yer alan aktörlerin verimlilikleri ve performansı önemli ölçüde artış göstermektedir. Bunun sonucunda taşımacılık işletmesinin tedarik zinciri içerisindeki yeri sağlamlaştırırken, tercih edilebilirliği artış göstermektedir.

Bu perspektifte taşımacılık işletmesinin sahip olduğu taşıma unsurları işletmenin performansını ve etkinliğini doğrudan etkilerken, beraberinde hizmet verdiği tedarik zincirinin de performansına da dolaylı olarak etki edebilmektedir. Bu nedenle taşıma işletmesinin sahip olduğu ekipman ve araçların gereksinimlere en uygun biçimde cevap verebilir nitelikte olması gerekmektedir. Dolayısıyla taşıma işletmelerin araç parklarını oluştururken oldukça titiz bir yaklaşım göstermeleri ve operasyonlarında kullanacakları araçları seçerken gereksinimlerini dikkate almaları son derece önem arz eden konuların başında gelmektedir. Aynı zamanda taşıma operasyonlarında kullanacakları araçların seçimi ile ilgili süreç çok sayıda değişken ve faktör tarafından büyük ölçüde etkilendiği için karar alıcıların sezgisel yaklaşımları ve tecrübelerine dayanarak karar almaları en uygun taşıma araçlarının seçimi için yeterli olmayabilmektedir.

Bu kapsamda karar alıcıların araç seçimi ile ilgili kararlarını daha rasyonel ve nesnel bir ölçüğe dayandırabilmesi ve tercih edecekleri araçların bu perspektifte kendileri ve gereksinimleri açısından en uygun ve en iyi araçlar olabilmesi için sistematik ve yapısal bir çözüm yolu ortaya koyabilecek bir metodolojiye gereksinim duyulmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, karayolu taşımacılığı türünde hizmet üreten işletmelerin karar alıcılarının kolay bir şekilde uygulayabilecekleri, aynı zamanda rasyonel ve gerçekçi kararların alınmasına olanak sağlayabilecek nitelikte çok kriterli karar verme metodolojilerinin kullanılması en uygun karayolu taşıma aracının seçimi için zorunluluk olarak görülmektedir. Bu gereksinim çerçevesinde en uygun aracın seçilebilmesi için AHP, Entropi ve TOPSIS yöntemlerinin entegre edildiği hibrid bir model önerilmektedir. Yöntem toplamda on dört adımdan oluşmaktadır. İlk dört adımda AHP yönteminin adımları kullanılarak karar süreçlerine etki eden ve sayısal olmayan faktörlerin önem dereceleri ve ağırlıkları hesaplanmış, ikinci dört adımda ise entropi

yönteminin adımları kullanılarak, AHP yöntemi ile elde edilenler dahil tüm faktörlerin ağırlıkları belirlenmiştir. Nihai olarak TOPSIS yöntemi kullanılarak, değerlendirmeye alınan karar alternatifleri için görece önem değerleri hesaplanarak, söz konusu faktörler önem değerlerine göre sıralandırılmıştır.

Seçilen hibrid modelde AHP yönteminin yer almasının temel nedeni belirlenen bazı seçim kriterlerinin sayısal değerlere sahip olmaması ve karar alıcıların sözel ve kişisel yargılarına dayanıyor olmasıdır. Bu faktörlerin ölçülebilir değerlere dönüştürülebilmesi için AHP yöntemi önemli bir enstrüman olarak değerlendirilmiştir. Öte yandan sayısal değerlere sahip olan faktörlerin sayısı sayısal değerlere sahip olmayan faktörlere göre son derece fazladır. Bu faktörlerin tamamının AHP ile değerlendirilmesi karar alıcıları kişisel yargılarının sürece büyük ölçüde etki etmesine ve birtakım sapmaların meydana gelebilme riskine karşılık entropi yöntemi ile bütün seçim kriterlerinin ağırlıkları hesaplanmıştır. Entropi yönteminin karar alıcıların kişisel yargı ve tutumlarını sürece dahil etmediği için AHP, SWARA ve Delphi tekniklerine göre daha rasyonel ve nesnel sonuçlar verebilmesi tercih edilmesinde öncelikli bir kriter olmuştur. TOPSIS metodunun seçilmesinin temel nedenlerinin başında uygulanmasının ve elde edilen sonuçların yorumlanmasının son derece kolay olması, ek olarak uygulanması ile ilgili olarak herhangi bir yazılım ve programa gereksinim duymamasıdır.

Bu çalışma ile elde edilen sonuçların daha rasyonel ve uygulanabilir olabilmesi için araştırma sürecinin başında uzmanlar kurulu olarak adlandırılan bir çalışma grubu oluşturulmuştur. Uzmanlar kurulu toplamda yedi kişiden oluşurken, üyeleri sektörde en az on beş yıl üst düzey yönetici ya da şirket sahibi olarak görev yapmış, aynı zamanda şirketlerinin karar alma süreçlerinde yer alan profesyoneller arasından seçilmiştir.

Araştırma süreci boyunca kurul üyeleri ile çok sayıda toplantı gerçekleştirilmiş, toplantılarda karar alma sürecine etki eden faktörler ile değerlendirmeye alınacak karar alternatifleri belirlenmiştir. Söz konusu faktörler belirlenirken her üye serbest bir biçimde görüşlerini dile getirmiş, öne sürülen görüşler araştırmayı yürütenler tarafından kaydedilmiştir. Nihai olarak kurul üyelerinin ortak konsensüsü ile seçim kriterleri, karar alternatifleri ile birlikte, bu faktörler ışığında hazırlanacak anketlerin yöneltilecekleri karar alıcıların özellikleri saptanmıştır.

Bu çalışma toplamda beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde konu genel çerçevesi ile birlikte değerlendirilirken, ikinci bölümde literatür taraması gerçekleştirilmiş, üçüncü bölümde kullanılan model materyal ve metod kısmında açıklanarak, uygulama süreci detaylandırılmıştır. Dördüncü bölümde seçilen hibrid modelin kullanıldığı sayısal bir analiz gerçekleştirilirken, beşinci ve son bölümde ise elde edilen sonuçlar değerlendirilmiştir.

Bu çalışmanın literatürde görülen eksikliği gidermeye yönelik önemli katkılar sağlamanın yanı sıra, araştırma ile elde edilen sonuçlardan sadece akademik dünyada yer alan araştırmacıların değil, aynı zamanda lojistik işletmelerin yanı sıra, tedarik zincirlerinin diğer aktörlerin, taşımacılık işletmelerinin, çekici araç üreten işletmeler ile bu araçların finansmanı ile ilgili sürece dahil olan bankalar gibi finansal kuruluşların da faydalanması beklenmektedir. Çekici araç üreten işletmeler üretecekleri modelleri ve üretim süreçlerini elde edilen sonuçlara bağlı olarak gözden geçirebilecekleri gibi, finansman kuruluşları verecekleri kararların rasyonel olup olmadığına yönelik olarak bu çalışmada önerilen modeli değerlendirme süreçlerinde kullanabileceklerdir.

1. Literatür Taraması

Bu çalışmada önerilen çok kriterli karar verme modeline benzer bir biçimde AHP, Entropi ve TOPSIS yöntemleri kullanılarak yapılan çalışmalardan birisi Freeman ve Chen (2015) tarafından gerçekleştirilen yeşil tedarikçi seçimine ilişkin çalışmadır. Buna ek olarak Jozi, Shafiee, ve MoradiMajd (2012) entropi ve TOPSIS yöntemleri entegre olarak kullanarak çevresel risk değerlendirme ile ilgili bir çalışma gerçekleştirmişler, aynı yöntem çerçevesinde

Chen, Wang ve Deng (2015) karayolu risk değerlendirmesi, Zhao, Wang ve Niu (2004) elektrik piyasasının değerlendirilmesi, Pan, Yi ve Li-Ting (2010) iletim hatlarının planlanması, Bo (2010) iletim projelerinde dış çevrenin değerlendirilmesi, Nie ve Dong (2010) liman kentlerinde kurvaziyer turizmin rekabet edebilirliği, Ouyang, Chen ve Yang (2014) kalitenin ölçülmesi ve standartların sıralanması, Zhang, Gu, Gu ve Zhang turizm destinasyon rekabet gücünün değerlendirilmesi, Wang ve Shao (2010) kömür madenlerinin güvenlik değerlendirilmesi, Cheng, Ren, Cui ve Tang (2012) bölgesel kalkınma modelleri, Deepa ve Swamynathan (2015) Mobil ad hoc ağları için kümeleme protokollerinin değerlendirilmesi, Wang, Tang ve Yan (2011) termik santrallerin yer seçimi, Zhang, Zhu ve Feng (2013) ile Lei, Robin ve Liu (2016) bölgesel arazi kullanım performansının değerlendirilmesi türünde çalışmalarda entropi ve TOPSIS yöntemleri entegre olarak kullanılmıştır.

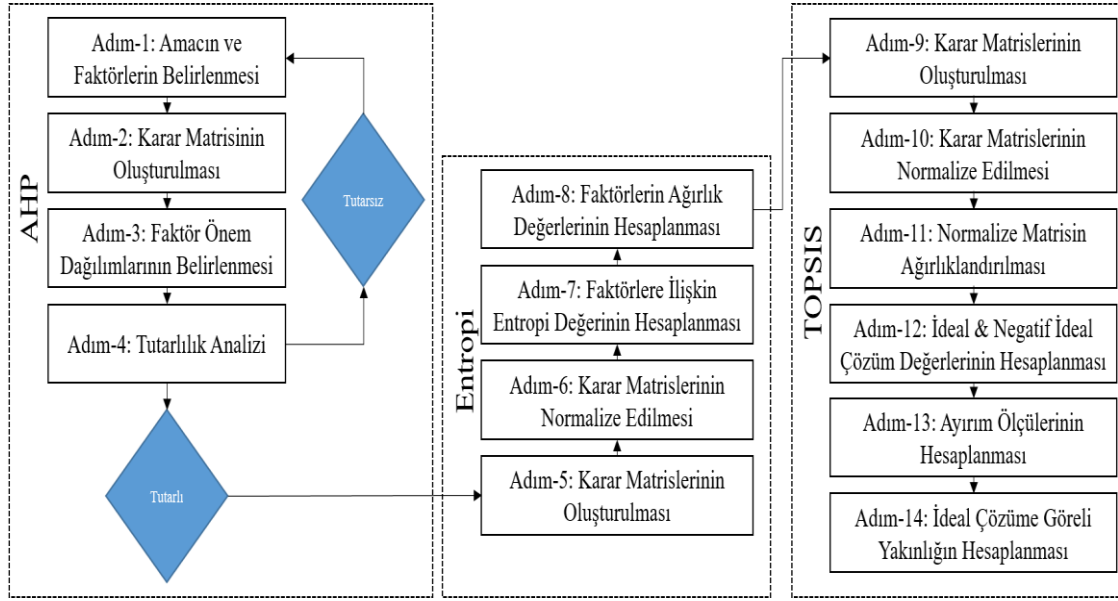
Bunlara ek olarak, Hsu ve Hsu (2008) temel sağlık kuruluşlarında dış kaynak kullanma uygulamalarını analiz ederken, Zhao ve Guo (2014) Sürdürülebilirlik için hibrid bir MCDM yöntemi kullanarak yeşil termal enerji ekipmanı tedarikçisinin seçilmesi, Chauhan, Singh, Tiwari, Patnaik ve Thakur (2017) havayolunda kullanılan jetlerin yakıt performanslarının incelenmesi, Li, Wang, Liu, Xin, Yang ve Gao (2011) kömür madenlerinde güvenlik değerlendirilmesi, Huang (2008) iletişim sistemlerinin seçimi, Hong-Yan (2004) inşaat projelerinin değerlendirilmesi, Gao ve Xi (2008) endüstrilerin inovasyon kapasitelerinin analiz edilmesi, Akyene (2012) cep telefonlarının değerlendirilmesi, Rezaei, Ghazanfari ve Kazemi (2014) kırsal-kentsel alan bütünleşme performansları ve bölgesel farklılıkların analizi, Wang, Zhan ve Qiu (2006) tesis yönetimi modellerinin değerlendirilmesi, Tewari, Prakash ve Khanduja (2009) otomobil seçimlerinin değerlendirilmesi, Meng ve Hu (2009) ile Zhang, Liang ve Liu (2007) su kalitesinin değerlendirilmesi, Li-juan (2002) tedarik zinciri perspektifinde tedarikçilerin değerlendirilmesi, Zhang ve Luo (2014) endüstriyel kümelerin rekabet düzeyinin analizi, Zhang ve Zhou (2014) hava hedef tehdit dizisinin değerlendirilmesi, Chen, Meng ve He (2011) bölgesel kentleşme düzeyinin değerlendirilmesi, Sun, Miao ve Yang (2017) gelişmekte olan stratejik sektörlerde yeşil teknoloji yeniliğinin ekolojik-ekonomik verimlilik değerlendirilmesi, Zhenghua ve Wendong (2004) lojistik gelişmelerin rekabet koşullarının analizi, Yin, Shi ve Li (2011) bölgesel sistemin gelişim hassasiyetinin analizi ve değerlendirilmesi, Sun, Zhang ve Liu (2016) web hizmeti kalitesinin değerlendirilmesi, Aalami, Moghaddam ve Yousefi (2010) enerji piyasasında talep cevaplama performansının incelenmesi gibi çalışmalar entegre entropi ve TOPSIS yöntemlerini kullanmışlardır.

Bunların dışında söz konusu model kullanarak gerçekleştirilen çok sayıda çalışmaya rastlanmaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde çekici araç seçimine ilişkin söz konusu model veya yöntemlerin kullanıldığı bir çalışma görülmediği gibi, daha da önemlisi bir başka çok kriterli karar verme yöntemi ya da hibrid bir modelin kullanılarak çekici araç seçimlerinin analiz edildiği bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Dolayısıyla söz konusu çalışma literatürde görülen boşluğu gidermeye yönelik önemli katkılar sağlayabileceği gibi, karar vericiler tarafından son derece kolay bir biçimde uygulanabilecek bir çerçeve de ortaya koymaktadır.

2. Materyal ve Metot

Bu çalışmada taşımacılık faaliyeti yürüten işletmeler ve lojistik hizmet üreticiler ile taşımacılık operatörlerinin operasyonlarda kullanacakları araçları tercih ederlerken dikkate aldıkları seçim kriterleri ile karar alternatiflerinin analiz edilmesi ve en uygun aracın belirlenebilmesi için Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP), Entropi ve TOPSIS yöntemleri entegre edilerek oluşturulan hibrid bir model önerilmiştir. Model toplamda on dört adımdan oluşmakta, AHP yönteminin uygulama adımlarının kullanıldığı ilk dört adımında seçim kriterleri, karar alternatifleri ve sayısal niteliğe sahip olmayan faktörlerin ölçülebilir değerlere dönüştürülebilmesi için kullanılacak anketlerin yöneltileceği karar alıcılar belirlenmiştir. Aynı zamanda bu süreçte sayısal niteliğe sahip olmayan faktörlerin ağırlıkları hesaplanmıştır.

Şekil 1. Hibrid modelin uygulama adımları

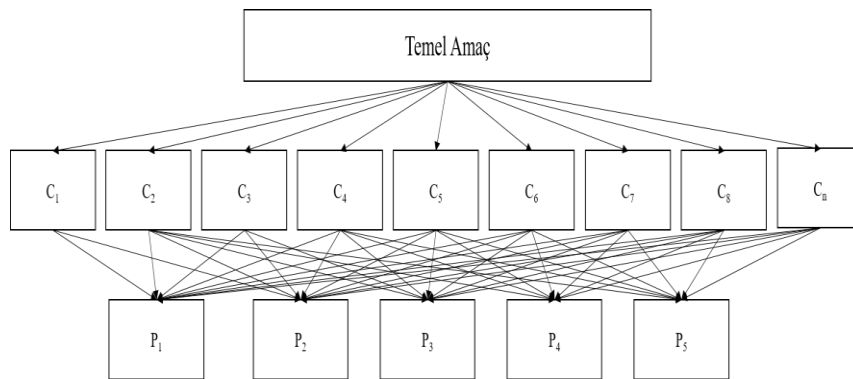

İkinci dört adımda entropi yönteminin uygulama adımları kullanılırken, belirlenen bütün faktörlerin ağırlık değerleri hesaplanmış, görece olarak önem dereceleri belirlenmiştir. Sonraki altı adımda TOPSIS yönteminin uygulama adımları kullanılarak seçilen karar alternatiflerinin girdi ve çıktı değerleri ile birlikte verimlilik ve performans skorları da hesaplanmıştır. Modeli ilişkin akış süreci şekil 1 de gösterilmektedir.

2.1. Adım-1: Amacın ve Faktörlerin Belirlenmesi

Seçilen modelin birinci adımında oluşturulan uzmanlar kurulu ile birlikte öncelikle problem tanımlanmakta, ardından çekici araç seçimine etki eden faktörlerin yanı sıra, değerlendirilecek karar noktaları tespit edilmektedir. Aynı zamanda bu süreçte belirlenen seçim kriterlerinin sayısal ölçekte değer alıp almadıkları da saptanmaktadır. Seçim kriterleri ve karar noktaları belirlendikten sonra, faktörler arasındaki hiyerarşi ve ilişkileri göstermek üzere bir hiyerarşik model oluşturulmaktadır.

Şekil 2. AHP Hiyerarşik Modeli

Bu sürecin sonunda sayısal verilere sahip olmayan faktörlerin sayısal ölçekte tanımlanması için karar alıcılara yöneltilen ikili karşılaştırma soruları hazırlanmakta ve karar alıcılara yöneltilmektedir.

2.2. Adım-2: Karar Matrisinin Oluşturulması

Uzmanlar kurulu tarafından belirlenen seçim kriterleri içerisinde sayısal değerlere sahip olmayan faktörlerin sayısal değerlere dönüştürülebilmesi için Tablo-1 de gösterildiği gibi Saaty (1986) 1-9 karşılaştırma ölçeği çerçevesinde hazırlanan ikili karşılaştırma soruları karar alıcılara yöneltilmiştir. Ardından eşitlik 1 kullanılarak, her bir ikili karşılaştırma için elde edilen cevapların geometrik ortalaması alınmış, oluşturulacak ikili karşılaştırma matrisi A'nın eleman değerleri belirlenmiştir.

$$x = \sqrt[n]{a_1 x a_2 x a_3 \dots x a_n} \quad (1)$$

Oluşturulan nxn boyutlu kare matrisin bütün köşe elemanları her bir faktörün kendisi ile karşılaştırılması anlamına geldiği için bir değerini almakta, bir i faktörünün j faktörüne göre hesaplanan önem değerinin tersi j faktörünün i faktörüne göre önem değerini göstermektedir. Dolayısıyla her iki faktörün önem derecelerini karşılıklı olarak belirleyebilmek için eşitlik 2 den faydalanılmaktadır.

$$a_{ji} = \frac{1}{a_{ij}} \quad (2)$$

Tablo 1. İkili karşılaştırma ölçeği

Önem	Tanım	Açıklama
1	Eşit önemli	i'nin j ye eşit olması
3	Çok az önemli	i'nin j den çok az önemli olması
5	Kuvvetli derecede önemli	i'nin j den kuvvetli derecede önemli olması
7	Çok kuvvetli derecede önemli	i'nin j den çok kuvvetli derecede önemli olması
9	Mutlak önemli	i'nin j den mutlak önemli olması

Kaynak: Saaty; 1986: 843

Nihai olarak karar matrisinin tüm eleman değerleri belirlendikten sonra eşitlik 3 de gösterildiği gibi matris A oluşturulmaktadır.

$$A = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & a_{nn} \end{bmatrix} \quad (3)$$

2.3. Adım-3: Faktör Önem Dağılımlarının Belirlenmesi

Bu uygulama adımı temelde iki alt süreçten oluşmaktadır. Birinci aşamada daha önceki adımda elde edilen ikili karşılaştırma matrisi eşitlik 4 yardımı ile normalize edilerek, normalize matris C oluşturulmaktadır.

$$b_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sum_{i=1}^n a_{ij}} \quad (4)$$

Bunun için ikili karşılaştırma matrisinin her bir elemanı kendi sütun toplamına bölünerek eşitlik 5 de gösterilen ve normalize değerlerden oluşan b sütun vektörleri elde edilmekte, ardından bu vektörler birleştirilerek eşitlik 6 de gösterilen normalize matris C oluşturulmaktadır.

$$b_i = \begin{bmatrix} b_{11} \\ b_{21} \\ \cdot \\ \cdot \\ \cdot \\ b_{n1} \end{bmatrix} \quad (5)$$

$$C = \begin{bmatrix} c_{11} & c_{12} & \dots & c_{1n} \\ c_{21} & c_{22} & \dots & c_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ c_{n1} & c_{n2} & \dots & c_{nn} \end{bmatrix} \quad (6)$$

İkinci alt aşamada daha önce elde edilen normalize matrisin her bir satırında bulunan değerlerin aritmetik ortalaması hesaplanmaktadır. Eşitlik 7 de görüldüğü gibi normalize matris C'nin satır toplamı faktör sayısına bölünmektedir.

$$w_i = \frac{\sum_{j=1}^n c_{ij}}{n} \quad (7)$$

Bu sürecin sonunda bütün satırların aritmetik ortalaması alındıktan sonra eşitlik 8 de gösterilen vektör w elde edilmektedir.

$$w_i = \begin{bmatrix} w_{11} \\ w_{21} \\ \cdot \\ \cdot \\ \cdot \\ w_{n1} \end{bmatrix} \quad (8)$$

2.4. Adım-4: Tutarlılık Analizi

Faktörlerin önem değerleri hesaplandıktan sonra, gerçekleştirilen değerlendirmenin tutarlı olup olmadığı gözden geçirilmektedir. Tutarlılık analizi toplamda dört aşamadan oluşmaktadır. Eşitlik 9 kullanılarak, ikili karşılaştırma matrisi A'nın elemanları ile hesaplanan w vektörünün eleman değerleri ayrı ayrı çarpılarak D matrisi elde edilmektedir.

$$D = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ a_{n1} & a_{n2} & \cdot & a_{nn} \end{bmatrix} \times \begin{bmatrix} w_1 \\ w_2 \\ w_3 \\ \cdot \\ w_n \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} d_{11} & d_{12} & \dots & d_{1n} \\ d_{21} & d_{22} & \dots & d_{2n} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ d_{n1} & d_{n2} & \cdot & d_{nn} \end{bmatrix} \quad (9)$$

Bir sonraki aşamada D matrisinin bütün elemanları w vektörüne bölünerek e sütun vektörü oluşturulmaktadır. Hesaplanan e değeri öz değer olarak tanımlanmaktadır. Bu değer hesaplanması için eşitlik 10 kullanılmaktadır.

$$e_i = \frac{d_i}{w_i} \quad (10)$$

Eşitlik 11 kullanılarak, sütun vektörü e'nin aritmetik ortalaması alındığında karşılaştırma için kullanılan λ_{maks} değeri hesaplanmaktadır.

$$\lambda_{\max} = \frac{\sum_{i=1}^n e_i}{n} \quad (11)$$

Ardından eşitlik 12 kullanılarak tutarlılık göstergesi CI hesaplanmaktadır.

$$CI = \frac{\lambda_{\max} - n}{n - 1} \quad (12)$$

Son olarak eşitlik 13 kullanılarak tutarlılık rasyosu CR hesaplanmaktadır. Random İndeks olarak adlandırılan R1 değeri Tablo 2 den elde edilmektedir.

$$CR = \frac{CI}{RI} \quad (13)$$

Hesaplanan CR değerinin 0.10 dan düşük olması halinde değerlendirme tutarlı olarak kabul edilmekte ve bir sonraki adıma geçilmektedir. CR değerinin 0,10 dan yüksek olması durumunda tutarsız olarak kabul edilip, başlangıç adımına dönülerek elde edilen değerler tekrar gözden geçirilmekte, gerekli olması halinde bütün süreç yeniden tasarlanabilmektedir.

Tablo 2.Rassallık göstergeleri

n	RI	n	RI	n	RI	n	RI	n	RI
1	0,00	4	0,90	7	1,32	10	1,49	13	1,56
2	0,00	5	1,12	8	1,41	11	1,51		
3	0,58	6	1,24	9	1,45	12	1,48		

2.5. Adım-5: Karar Matrislerinin Oluşturulması

Beşinci uygulama adımı dört adımdan oluşan Entropi yönteminin (Mandal ve Mondal; 2016: 3) ilk aşamasıdır. Bu aşamada eşitlik 14 de gösterilen $n \times m$ boyutlu karar matrisi oluşturulurken, satır kısmında yer alan faktörler karar noktaları, sütün kısmında yer alan faktörler ise seçim kriterlerini göstermektedir.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (14)$$

2.6. Adım-6: Karar Matrislerinin Normalize Edilmesi

Altıncı aşamada eşitlik 15 kullanılarak, karar matrisinin her bir elemanı kendi sütun toplamına bölünerek normalize edilmektedir.

$$x_{ij}^* = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=1}^m x_{ij}} \quad (15)$$

Bütün matris elemanları normalize edildikten sonra eşitlik 16 da görüldüğü gibi normalize matris X^* oluşturulmaktadır.

$$X^* = \begin{bmatrix} x_{11}^* & x_{12}^* & \dots & x_{1n}^* \\ x_{21}^* & x_{22}^* & \dots & x_{2n}^* \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ x_{m1}^* & x_{m2}^* & \dots & x_{mn}^* \end{bmatrix} \quad (16)$$

2.7. Adım-7: Faktörlere İlişkin Entropi Değerinin Hesaplanması

Eşitlik 17 yardımıyla her bir normalize matris elamanı kendi logaritmik değeri ile çarpılarak söz konusu matris elemanının entropi değeri elde edilmektedir.

$$e_{ij} = x_{ij}^* \cdot (\ln x_{ij}^*) \quad (17)$$

Matris elemanlarının tümü için entropi değeri hesaplandıktan sonra, eşitlik 18 de gösterildiği gibi, elemanların entropi değerlerini gösteren matris E oluşturulmaktadır.

$$E = \begin{bmatrix} e_{11} & e_{12} & \dots & e_{1n} \\ e_{21} & e_{22} & \dots & e_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ e_{m1} & e_{m2} & \dots & e_{mn} \end{bmatrix} \quad (18)$$

Entropi değerlerini gösteren matris E oluşturulduktan sonra her bir seçim kriteri için entropi değerlerini hesaplamak üzere eşitlik 19 kullanılmaktadır. E matrisinin her bir sütun değerlerinin toplamı faktör sayısının logaritmik değerinin 1'e bölündüğünde hesaplanan değer ile çarpılarak her bir faktör için entropi değeri hesaplanabilmektedir.

$$E_{ij}^* = \left(\frac{-1}{\ln(m)} \right) \cdot \sum_{i=1}^m [x_{ij}^* \cdot \ln x_{ij}^*]; \forall j \quad (19)$$

Yedinci adımın son aşamasında dij olarak tanımlanan belirsizlik değeri (Triantaphyllou; 2000: 44) eşitlik 20 kullanılarak hesaplanmaktadır.

$$d_{ij} = 1 - E_{ij}^*; \forall j \quad (20)$$

2.8. Adım-8: Faktörlerin Ağırlık Değerlerinin Hesaplanması

Entropi yönteminin uygulama adımlarının kullanıldığı bu aşamanın son adımında faktörlerin ağırlık değerleri eşitlik 21 kullanılarak hesaplanmaktadır. Her bir faktör için ağırlık değeri faktöre ilişkin belirsizlik değeri, toplam belirsizlik değerine bölünerek elde edilmektedir.

$$w_{ij} = \frac{d_{ij}}{\sum_{i=1}^m d_{ij}}; \forall j \quad (21)$$

2.9. Adım-9: Karar Matrislerinin Oluşturulması

Seçilen modelin dokuzuncu, TOPSIS yönteminin ise birinci adımında adım 5'e benzer şekilde karar matrisi X oluşturulmaktadır (Zavadskas vd.;2008: 85-93). Matris X; mxn boyutlu bir matris olup, seçim kriterleri ile karar alternatiflerini birlikte gösteren bir matristir. Eşitlik 14 de gösterildiği şekilde oluşturulmaktadır.

2.10. Adım-10: Karar Matrislerinin Normalize Edilmesi

Karar matrisi A'nın her bir elemanı eşitlik 22 yardımı ile normalize edilmektedir. Bunun için her bir matris elemanı kendi sütunu için hesaplanmış geometrik ortalama değerine bölünerek normalize edilmektedir.

$$r_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{k=1}^m x_{kj}^2}} \quad (22)$$

Normalizasyon işlemlerinin ardından eşitlik 23 de gösterilen normalize matris R oluşturulmaktadır.

$$R = \begin{bmatrix} r_{11} & r_{12} & \dots & r_{1n} \\ r_{21} & r_{22} & \dots & r_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ r_{m1} & r_{m2} & \dots & r_{mn} \end{bmatrix} \quad (23)$$

2.11. Adım-11: Normalize Matrisin Ağırlıklandırılması

Onuncu adımda elde edilen normalize matris R ile Adım 8'de elde edilen faktör ağırlıkları çapılarak normalize matris ağırlıklandırılmaktadır. İşlemin ardından eşitlik 24 de gösterilen ağırlıklandırılmış normalize matris V oluşturulmaktadır.

$$V = \begin{bmatrix} w_1 r_{11} & w_2 r_{12} & \dots & w_n r_{1n} \\ w_1 r_{21} & w_2 r_{22} & \dots & w_n r_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ w_1 r_{m1} & w_2 r_{m2} & \dots & w_n r_{mn} \end{bmatrix} \quad (24)$$

2.12. Adım-12: İdeal ve Negatif İdeal Çözüm Değerlerinin Hesaplanması

Bu adımda ideal ve negatif ideal çözüm değerleri hesaplanmaktadır. Herhangi bir faktör için beklenen en yüksek değeri alması ise ideal, aynı faktör için en düşük değer negatif ideal çözüm olarak ifade edilmektedir. Buna karşılık faktör negatif yönlü bir faktör ise tam tersi olarak en düşük değer ideal, en yüksek değer ise negatif ideal çözüm anlamına gelmektedir. Eşitlik 25 de gösterildiği gibi ideal çözümler elde edilmektedir.

$$A^* = \left\{ (\max_i v_{ij} | j \in J), (\min_i v_{ij} | j \in J') \right\} \quad (25)$$

Elde edilen ideal çözüm kümesi $A^* = \{v_1^*, v_2^*, \dots, v_n^*\}$ olarak gösterilebilir. Negatif ideal çözüm ise beklenen en yüksek ya da en küçük değerlere göre, faktörün alacağı en kötü skor olarak tanımlanır. Negatif ideal çözüm aşağıdaki gibi hesaplanabilir.

$$A^- = \left\{ (\min_i v_{ij} | j \in J), (\max_i v_{ij} | j \in J') \right\} \quad (26)$$

Negatif ideal çözüm kümesi $A^- = \{v_1^-, v_2^-, \dots, v_n^-\}$ şeklinde oluşturulabilmektedir. İdeal ve negatif ideal çözümlerde j en yüksek değeri, j 'ise en küçük değeri göstermektedir.

2.13. Adım-13: Ayrım Ölçülerinin Hesaplanması

Bu adımda her bir faktörün ideal ve negatif ideal çözümden uzaklıkları belirlenmektedir. Eşitlik 27 yardımıyla faktörlerin ideal çözümden uzaklıkları hesaplanırken, eşitlik 28 kullanılarak faktörlerin negatif ideal çözümden uzaklıkları hesaplanmaktadır.

$$S_i^* = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^*)^2} \quad (27)$$

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2} \quad (28)$$

2.14. Adım-14: İdeal Çözüme Göreli Yakınlığın Hesaplanması

Eşitlik 29 kullanılarak her bir karar noktası için ideal çözüme yakınlık hesaplanabilmektedir.

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^*} \quad (29)$$

Elde edilen C_i^* değerinin 1'e yakın olması durumunda ideal, 0'a yaklaşması halinde negatif ideal çözüme yaklaşıldığı söylenebilmektedir. Bütün faktörler için söz konusu değer hesaplandıktan sonra en yüksek değerden başlanarak karar alternatifleri sıralanmaktadır. En yüksek değeri alan karar alternatifi en iyi karar noktası olarak tanımlanmaktadır.

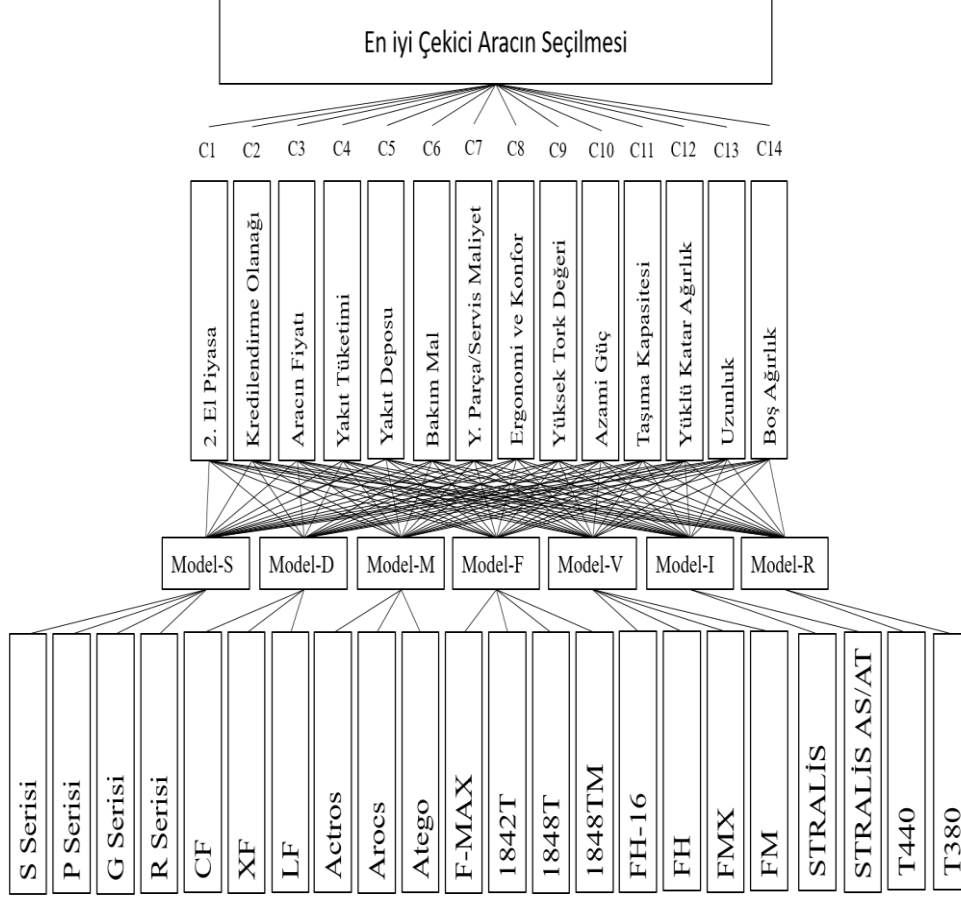
3. Sayısal Analiz

Toplamda 14 adımdan oluşan hibrid model kullanılarak, uluslararası karayolu taşıma faaliyeti yürüten lojistik hizmet üreten işletmelerin çekici araç seçimlerine ilişkin karar alma süreçleri analiz edilmiştir. Bu kapsamda daha rasyonel, gerçekçi ve uygulanabilir sonuçlar elde etmek amacıyla yedi kişiden oluşan uzmanlar kurulu oluşturulmuş, uzmanlar kurulu ile yapılan toplantılarda çekici araç seçimine etki eden faktörlerin yanı sıra, analize tabi tutulacak karar alternatifleri saptanmıştır.

3.1. Adım-1: Amacın ve Faktörlerin Belirlenmesi

Uzmanlar kurulu ile yapılan toplantılarda belirlenen seçim kriterleri ve karar noktaları doğrultusunda Şekil 1 de görüldüğü gibi hiyerarşik model oluşturulmuştur.

Şekil 3. Çekici araç seçimi için hiyerarşik model

Hiyerarşik model oluşturulduktan sonra, belirlenen seçim kriterleri ve karar noktaları arasında sayısal ölçeğe sahip olmayan faktörler belirlenmiştir. Bütün faktörler sayısal değerlere sahipken sadece “ergonomi ve konfor olarak belirlenen seçim kriteri için sayısal değer mevcut olmayıp, tümüyle kullanıcıların kişisel yargılarına dayanan bir faktör konumundadır. Bu nedenle söz konusu faktör için sayısal değer belirleyebilmek üzere AHP yaklaşımın adımları kullanılarak, ikili karşılaştırma soruları oluşturulmuştur.

3.2. Adım-2: İkili Karşılaştırma Matrisinin Oluşturulması

Konfor ve ergonomi kriteri ile ilgili olarak karar alıcılardan öncelikle markaları karşılaştırmaları istenmiş, ardından her markanın alt modelleri kendi aralarında karşılaştırmaya tabi tutulmuştur. Ardından belirlenen karar alıcılara bu sorular yöneltilerek her bir karşılaştırma sorusu için yanıtlar elde edilmiş ve eşitlik 1 kullanılarak söz konusu faktör için oluşturulan ikili karşılaştırma matrisi A'nın sayısal değerleri elde edilmiştir.

$$A_1 = \begin{matrix} & P_1 & P_2 & P_3 & P_4 & P_5 & P_6 & P_7 \\ \begin{matrix} P_1 \\ P_2 \\ P_3 \\ P_4 \\ P_5 \\ P_6 \\ P_7 \\ \Sigma \end{matrix} & \begin{bmatrix} 1,00 & 2,00 & 2,00 & 8,00 & 2,00 & 7,00 & 8,00 \\ 0,50 & 1,00 & 2,00 & 3,00 & 2,00 & 2,00 & 3,00 \\ 0,50 & 0,50 & 1,00 & 8,13 & 3,00 & 3,00 & 3,00 \\ 0,13 & 0,33 & 0,12 & 1,00 & 2,00 & 1,00 & 1,00 \\ 0,50 & 0,50 & 0,33 & 0,50 & 1,00 & 2,00 & 3,00 \\ 0,14 & 0,50 & 0,33 & 1,00 & 0,50 & 1,00 & 2,00 \\ 0,13 & 0,33 & 0,33 & 1,00 & 0,33 & 0,50 & 1,00 \\ 2,89 & 5,17 & 6,12 & 22,63 & 10,83 & 16,50 & 21,00 \end{bmatrix} \end{matrix}$$

$$\begin{array}{c}
 \begin{array}{cccc}
 P_{11} & P_{12} & P_{13} & P_{14} \\
 P_{11} & \left[\begin{array}{cccc} 1,00 & 1,51 & 1,46 & 1,49 \\ 0,66 & 1,00 & 0,74 & 1,02 \\ 0,69 & 1,35 & 1,00 & 1,30 \\ 0,67 & 0,98 & 0,77 & 1,00 \\ \Sigma & 3,02 & 4,85 & 3,96 & 4,82 \end{array} \right] \\
 P_{12} \\
 P_{13} \\
 P_{14} \\
 \Sigma
 \end{array} \\
 A_2 = P_{13} \\
 \end{array}
 \quad
 \begin{array}{c}
 \begin{array}{ccc}
 P_{21} & P_{22} & P_{23} \\
 P_{21} & \left[\begin{array}{ccc} 1,00 & 1,20 & 0,80 \\ 0,83 & 1,00 & 1,50 \\ 1,25 & 0,67 & 1,00 \\ \Sigma & 3,08 & 2,87 & 3,30 \end{array} \right] \\
 P_{22} \\
 P_{23} \\
 \Sigma
 \end{array} \\
 A_3 = P_{23} \\
 \end{array}
 \quad
 \begin{array}{c}
 \begin{array}{ccc}
 P_{31} & P_{32} & P_{33} \\
 P_{31} & \left[\begin{array}{ccc} 1,00 & 1,20 & 1,20 \\ 0,83 & 1,00 & 1,50 \\ 0,83 & 0,67 & 1,00 \\ \Sigma & 2,67 & 2,87 & 3,70 \end{array} \right] \\
 P_{32} \\
 P_{33} \\
 \Sigma
 \end{array} \\
 A_4 = P_{33} \\
 \end{array}
 \end{array}$$

$$\begin{array}{c}
 \begin{array}{cccc}
 P_{41} & P_{42} & P_{43} & P_{44} \\
 P_{41} & \left[\begin{array}{cccc} 1,00 & 0,80 & 1,20 & 0,80 \\ 1,25 & 1,00 & 0,74 & 1,02 \\ 0,83 & 1,35 & 1,00 & 1,30 \\ 1,25 & 0,98 & 0,77 & 1,00 \\ \Sigma & 4,33 & 4,13 & 3,71 & 4,12 \end{array} \right] \\
 P_{42} \\
 P_{43} \\
 P_{44} \\
 \Sigma
 \end{array} \\
 A_5 = P_{43} \\
 \end{array}
 \quad
 \begin{array}{c}
 \begin{array}{cccc}
 P_{51} & P_{52} & P_{53} & P_{54} \\
 P_{51} & \left[\begin{array}{cccc} 1,00 & 0,90 & 1,60 & 0,80 \\ 1,11 & 1,00 & 0,80 & 0,90 \\ 0,63 & 1,25 & 1,00 & 1,22 \\ 1,25 & 1,11 & 0,82 & 1,00 \\ \Sigma & 3,99 & 4,26 & 4,22 & 3,92 \end{array} \right] \\
 P_{52} \\
 P_{53} \\
 P_{54} \\
 \Sigma
 \end{array} \\
 A_6 = P_{53} \\
 \end{array}
 \quad
 \begin{array}{c}
 \begin{array}{cc}
 P_{61} & P_{62} \\
 P_{61} & \left[\begin{array}{cc} 1,00 & 0,65 \\ 1,54 & 1,00 \\ \Sigma & 2,54 & 1,65 \end{array} \right] \\
 P_{62} \\
 \Sigma
 \end{array} \\
 A_7 = P_{62} \\
 \end{array}
 \quad
 \begin{array}{c}
 \begin{array}{cc}
 P_{71} & P_{72} \\
 P_{71} & \left[\begin{array}{cc} 1,00 & 1,60 \\ 0,63 & 1,00 \\ \Sigma & 1,63 & 2,60 \end{array} \right] \\
 P_{72} \\
 \Sigma
 \end{array} \\
 A_8 = P_{72} \\
 \end{array}
 \end{array}$$

3.3.Adım-3: Faktör Önem Dağılımlarının Belirlenmesi

İkinci adımda elde edilen karar matrisleri eşitlik 4 kullanılarak normalize edilmiş, normalize C matrisleri oluşturulmuştur.

$$\begin{array}{c}
 \begin{array}{ccccccc}
 P_1 & P_2 & P_3 & P_4 & P_5 & P_6 & P_7 \\
 P_1 & \left[\begin{array}{ccccccc} 1,00 & 2,00 & 2,00 & 8,00 & 2,00 & 7,00 & 8,00 \\ 0,50 & 1,00 & 2,00 & 3,00 & 2,00 & 2,00 & 3,00 \\ 0,50 & 0,50 & 1,00 & 8,13 & 3,00 & 3,00 & 3,00 \\ 0,13 & 0,33 & 0,12 & 1,00 & 2,00 & 1,00 & 1,00 \\ 0,50 & 0,50 & 0,33 & 0,50 & 1,00 & 2,00 & 3,00 \\ 0,14 & 0,50 & 0,33 & 1,00 & 0,50 & 1,00 & 2,00 \\ 0,13 & 0,33 & 0,33 & 1,00 & 0,33 & 0,50 & 1,00 \\ \Sigma & 2,89 & 5,17 & 6,12 & 22,63 & 10,83 & 16,50 & 21,00 \end{array} \right] \\
 P_2 \\
 P_3 \\
 P_4 \\
 P_5 \\
 P_6 \\
 P_7 \\
 \Sigma
 \end{array} \\
 C_1 = P_3 \\
 \end{array}$$

$$\begin{array}{c}
 \begin{array}{cccc}
 P_{11} & P_{12} & P_{13} & P_{14} \\
 P_{11} & \left[\begin{array}{cccc} 1,00 & 1,51 & 1,46 & 1,49 \\ 0,66 & 1,00 & 0,74 & 1,02 \\ 0,69 & 1,35 & 1,00 & 1,30 \\ 0,67 & 0,98 & 0,77 & 1,00 \\ \Sigma & 3,02 & 4,85 & 3,96 & 4,82 \end{array} \right] \\
 P_{12} \\
 P_{13} \\
 P_{14} \\
 \Sigma
 \end{array} \\
 C_2 = P_{13} \\
 \end{array}
 \quad
 \begin{array}{c}
 \begin{array}{ccc}
 P_{21} & P_{22} & P_{23} \\
 P_{21} & \left[\begin{array}{ccc} 1,00 & 1,20 & 0,80 \\ 0,83 & 1,00 & 1,50 \\ 1,25 & 0,67 & 1,00 \\ \Sigma & 3,08 & 2,87 & 3,30 \end{array} \right] \\
 P_{22} \\
 P_{23} \\
 \Sigma
 \end{array} \\
 C_3 = P_{23} \\
 \end{array}
 \quad
 \begin{array}{c}
 \begin{array}{ccc}
 P_{31} & P_{32} & P_{33} \\
 P_{31} & \left[\begin{array}{ccc} 1,00 & 1,20 & 1,20 \\ 0,83 & 1,00 & 1,50 \\ 0,83 & 0,67 & 1,00 \\ \Sigma & 2,67 & 2,87 & 3,70 \end{array} \right] \\
 P_{32} \\
 P_{33} \\
 \Sigma
 \end{array} \\
 C_4 = P_{33} \\
 \end{array}
 \end{array}$$

$$\begin{array}{c}
 \begin{array}{cccc}
 P_{41} & P_{42} & P_{43} & P_{44} \\
 P_{41} & \left[\begin{array}{cccc} 1,00 & 0,80 & 1,20 & 0,80 \\ 1,25 & 1,00 & 0,74 & 1,02 \\ 0,83 & 1,35 & 1,00 & 1,30 \\ 1,25 & 0,98 & 0,77 & 1,00 \\ \Sigma & 4,33 & 4,13 & 3,71 & 4,12 \end{array} \right] \\
 P_{42} \\
 P_{43} \\
 P_{44} \\
 \Sigma
 \end{array} \\
 C_5 = P_{43} \\
 \end{array}
 \quad
 \begin{array}{c}
 \begin{array}{cccc}
 P_{51} & P_{52} & P_{53} & P_{54} \\
 P_{51} & \left[\begin{array}{cccc} 1,00 & 0,90 & 1,60 & 0,80 \\ 1,11 & 1,00 & 0,80 & 0,90 \\ 0,63 & 1,25 & 1,00 & 1,22 \\ 1,25 & 1,11 & 0,82 & 1,00 \\ \Sigma & 3,99 & 4,26 & 4,22 & 3,92 \end{array} \right] \\
 P_{52} \\
 P_{53} \\
 P_{54} \\
 \Sigma
 \end{array} \\
 C_6 = P_{53} \\
 \end{array}
 \quad
 \begin{array}{c}
 \begin{array}{cc}
 P_{61} & P_{62} \\
 P_{61} & \left[\begin{array}{cc} 1,00 & 0,65 \\ 1,54 & 1,00 \\ \Sigma & 2,54 & 1,65 \end{array} \right] \\
 P_{62} \\
 \Sigma
 \end{array} \\
 C_7 = P_{62} \\
 \end{array}
 \quad
 \begin{array}{c}
 \begin{array}{cc}
 P_{71} & P_{72} \\
 P_{71} & \left[\begin{array}{cc} 1,00 & 1,60 \\ 0,63 & 1,00 \\ \Sigma & 1,63 & 2,60 \end{array} \right] \\
 P_{72} \\
 \Sigma
 \end{array} \\
 C_8 = P_{72} \\
 \end{array}
 \end{array}$$

Süreçin devamında eşitlik 7 kullanılarak her bir C matrisi için normalize matris satır değerlerinin ortalamaları alınmış, ergonomi ve konfor faktörü için her bir karar noktası ve alt karar noktası için göreceli ağırlık değeri hesaplanmıştır.

$$\begin{array}{l}
 P_1 \\
 P_2 \\
 P_3 \\
 w_1 = P_4 \\
 P_5 \\
 P_6 \\
 P_7
 \end{array}
 \begin{array}{l}
 [0,3432] \\
 [0,1820] \\
 [0,1991] \\
 [0,0664] \\
 [0,1004] \\
 [0,0638] \\
 [0,0450]
 \end{array}
 w_2 = \begin{bmatrix} 0,3304 \\ 0,2059 \\ 0,2574 \\ 0,2063 \end{bmatrix}
 w_3 = \begin{bmatrix} 0,3285 \\ 0,3579 \\ 0,3137 \end{bmatrix}
 w_4 = \begin{bmatrix} 0,3726 \\ 0,3556 \\ 0,2718 \end{bmatrix}
 w_5 = \begin{bmatrix} 0,2355 \\ 0,2443 \\ 0,2765 \\ 0,2437 \end{bmatrix}
 w_6 = \begin{bmatrix} 0,2686 \\ 0,2331 \\ 0,2531 \\ 0,2552 \end{bmatrix}
 w_7 = \begin{bmatrix} 0,3939 \\ 0,6061 \end{bmatrix}
 w_8 = \begin{bmatrix} 0,6154 \\ 0,3846 \end{bmatrix}$$

Sonuç olarak her bir alt karar noktasının göreceli önem değeri ile kendi karar noktasının değeri ile çarpılarak, önem değeri hesaplanmaktadır. Bu perspektifte nihai olarak elde edilen vektör sütun vektörü elde edilebilmektedir. Oluşturulan sütun vektörü beşinci adımda oluşturulan karar matrisine işlenmiştir.

3.4.Adım-4: Tutarlılık Analizi

10, 11, 12 ve 13. Eşitlikler kullanılarak, konfor ve ergonomi faktörü ile ilgili olarak karar vericilerin değerlendirmeleri için tutarlılık analizleri gerçekleştirilmiş ve bütün faktörler sırasıyla 0,084; 0,063; 0,052; 0,035; 0,019; 0,001; 0,001 puanlarını alarak tutarlı oldukları görülmüştür. Bu adım tamamlandıktan sonra entropi yönteminin birinci, seçilen modelin beşinci adımına geçilmiştir.

3.5.Adım-5: Karar Matrislerinin Oluşturulması

Eşitlik 14 de gösterildiği gibi $m \times n$ boyutlu bir karar matrisi oluşturulmuştur. Karar matrisinin satır elemanları karar alternatiflerini gösterirken, sütun elemanları seçim kriterlerini ifade etmektedir.

$$X = \begin{bmatrix}
 106086 & 48 & 160000 & 33 & 600 & 9500 & 6000 & 3 & 3500 & 36128000 & 38600 & 6,60 & 10700 \\
 68257 & 48 & 110000 & 33 & 600 & 9500 & 6000 & 1 & 2300 & 32426000 & 39500 & 6,70 & 9357 \\
 69901 & 48 & 130000 & 33 & 600 & 9500 & 6000 & 2 & 2500 & 36023800 & 45000 & 6,24 & 8990 \\
 74836 & 48 & 150000 & 33 & 600 & 9500 & 6000 & 3 & 2150 & 30219000 & 45000 & 6,24 & 8935 \\
 58388 & 48 & 110000 & 30 & 600 & 9500 & 6000 & 2 & 2100 & 39026000 & 44000 & 6,71 & 8107 \\
 73191 & 48 & 140000 & 30 & 600 & 9500 & 6000 & 3 & 2300 & 39026000 & 44000 & 6,86 & 9441 \\
 51809 & 48 & 95000 & 30 & 300 & 9500 & 6000 & 1 & 1020 & 21021000 & 28000 & 8,57 & 3464 \\
 90461 & 48 & 113551 & 26 & 570 & 6500 & 3500 & 3 & 2500 & 39526000 & 41000 & 6,86 & 9811 \\
 87171 & 48 & 98622 & 27 & 290 & 6500 & 3500 & 2 & 1100 & 20018000 & 44000 & 5,89 & 7510 \\
 35526 & 48 & 57566 & 22 & 120 & 6500 & 3500 & 1 & 750 & 1307500 & 16000 & 6,56 & 6474 \\
 62171 & 48 & 106908 & 30 & 600 & 9500 & 5500 & 3 & 2500 & 36810447 & 18000 & 5,92 & 7353 \\
 50987 & 48 & 81414 & 30 & 600 & 6500 & 3500 & 1 & 2150 & 30910099 & 18000 & 6,04 & 7901 \\
 58388 & 48 & 87666 & 30 & 600 & 6500 & 3500 & 2 & 2500 & 35310277 & 18000 & 6,04 & 7666 \\
 58388 & 48 & 90188 & 30 & 510 & 6500 & 3500 & 2 & 2500 & 35310268 & 18000 & 6,04 & 7675 \\
 95724 & 48 & 185000 & 28 & 800 & 13500 & 9000 & 3 & 2800 & 45021000 & 44000 & 6,23 & 9335 \\
 92105 & 48 & 175000 & 28 & 800 & 13500 & 9000 & 3 & 2100 & 30921000 & 44000 & 6,15 & 9890 \\
 85855 & 48 & 120000 & 28 & 800 & 13500 & 9000 & 1 & 1000 & 29022000 & 60000 & 6,50 & 6750 \\
 88816 & 48 & 130000 & 28 & 800 & 13500 & 9000 & 2 & 2500 & 33022000 & 40000 & 5,85 & 6355 \\
 50658 & 48 & 90000 & 30 & 400 & 8500 & 7000 & 2 & 1115 & 22818000 & 38000 & 4,66 & 13600 \\
 76809 & 49 & 145000 & 30 & 400 & 8500 & 7000 & 2 & 2000 & 33822000 & 44000 & 4,66 & 13000 \\
 64803 & 36 & 85000 & 30 & 1000 & 6000 & 3000 & 3 & 2550 & 38219000 & 26000 & 5,72 & 8573 \\
 41118 & 36 & 80000 & 30 & 600 & 6000 & 3000 & 2 & 2550 & 27919000 & 26000 & 5,72 & 8131
 \end{bmatrix}$$

3.6.Adım-6: Karar Matrislerinin Normalize Edilmesi

Eşitlik 15 kullanılarak matris X in bütün elemanları normalize edilerek normalize matris X^* oluşturulmuştur.

$$X^* = \begin{bmatrix} 0,069 & 0,046 & 0,063 & 0,051 & 0,047 & 0,048 & 0,048 & 0,064 & 0,075 & 0,051 & 0,066 & 0,050 & 0,048 & 0,057 \\ 0,044 & 0,046 & 0,043 & 0,051 & 0,047 & 0,048 & 0,048 & 0,021 & 0,049 & 0,046 & 0,061 & 0,051 & 0,049 & 0,050 \\ 0,045 & 0,046 & 0,051 & 0,051 & 0,047 & 0,048 & 0,048 & 0,043 & 0,054 & 0,051 & 0,056 & 0,058 & 0,046 & 0,048 \\ 0,049 & 0,046 & 0,059 & 0,051 & 0,047 & 0,048 & 0,048 & 0,064 & 0,046 & 0,043 & 0,045 & 0,058 & 0,046 & 0,047 \\ 0,038 & 0,046 & 0,043 & 0,046 & 0,047 & 0,048 & 0,048 & 0,043 & 0,045 & 0,055 & 0,061 & 0,056 & 0,049 & 0,043 \\ 0,047 & 0,046 & 0,055 & 0,046 & 0,047 & 0,048 & 0,048 & 0,064 & 0,049 & 0,055 & 0,061 & 0,056 & 0,050 & 0,050 \\ 0,034 & 0,046 & 0,037 & 0,046 & 0,023 & 0,048 & 0,048 & 0,021 & 0,022 & 0,030 & 0,049 & 0,036 & 0,063 & 0,018 \\ 0,059 & 0,046 & 0,045 & 0,040 & 0,045 & 0,033 & 0,028 & 0,064 & 0,054 & 0,056 & 0,061 & 0,053 & 0,050 & 0,052 \\ 0,057 & 0,046 & 0,039 & 0,042 & 0,023 & 0,033 & 0,028 & 0,043 & 0,024 & 0,028 & 0,042 & 0,056 & 0,043 & 0,040 \\ 0,023 & 0,046 & 0,023 & 0,034 & 0,009 & 0,033 & 0,028 & 0,021 & 0,016 & 0,018 & 0,018 & 0,021 & 0,048 & 0,034 \\ 0,040 & 0,046 & 0,042 & 0,046 & 0,047 & 0,048 & 0,044 & 0,064 & 0,054 & 0,052 & 0,025 & 0,023 & 0,043 & 0,039 \\ 0,033 & 0,046 & 0,032 & 0,046 & 0,047 & 0,033 & 0,028 & 0,021 & 0,046 & 0,044 & 0,024 & 0,023 & 0,044 & 0,042 \\ 0,038 & 0,046 & 0,035 & 0,046 & 0,047 & 0,033 & 0,028 & 0,043 & 0,054 & 0,050 & 0,024 & 0,023 & 0,044 & 0,041 \\ 0,038 & 0,046 & 0,035 & 0,046 & 0,040 & 0,033 & 0,028 & 0,043 & 0,054 & 0,050 & 0,024 & 0,023 & 0,044 & 0,041 \\ 0,062 & 0,046 & 0,073 & 0,043 & 0,063 & 0,068 & 0,072 & 0,064 & 0,060 & 0,064 & 0,049 & 0,056 & 0,046 & 0,049 \\ 0,060 & 0,046 & 0,069 & 0,043 & 0,063 & 0,068 & 0,072 & 0,064 & 0,045 & 0,044 & 0,049 & 0,056 & 0,045 & 0,052 \\ 0,056 & 0,046 & 0,047 & 0,043 & 0,063 & 0,068 & 0,072 & 0,021 & 0,022 & 0,041 & 0,052 & 0,077 & 0,048 & 0,036 \\ 0,058 & 0,046 & 0,051 & 0,043 & 0,063 & 0,068 & 0,072 & 0,043 & 0,054 & 0,047 & 0,052 & 0,051 & 0,043 & 0,034 \\ 0,033 & 0,046 & 0,035 & 0,046 & 0,031 & 0,043 & 0,056 & 0,043 & 0,024 & 0,032 & 0,042 & 0,049 & 0,034 & 0,072 \\ 0,050 & 0,047 & 0,057 & 0,046 & 0,031 & 0,043 & 0,056 & 0,043 & 0,043 & 0,048 & 0,052 & 0,056 & 0,034 & 0,069 \\ 0,042 & 0,035 & 0,033 & 0,046 & 0,078 & 0,030 & 0,024 & 0,064 & 0,055 & 0,054 & 0,045 & 0,033 & 0,042 & 0,045 \\ 0,027 & 0,035 & 0,031 & 0,046 & 0,047 & 0,030 & 0,024 & 0,043 & 0,055 & 0,040 & 0,045 & 0,033 & 0,042 & 0,043 \end{bmatrix}$$

3.7.Adım-7: Faktörlere İlişkin Entropi Değerinin Hesaplanması

Bu adımda eşitlik 17 kullanılarak normalize matrisin elemanları için entropi değeri hesaplanmış, ardından elemanlar için entropi değerini gösteren matris E elde edilmiştir. Her bir faktör için entropi değeri eşitlik 19 yardımıyla hesaplanırken, eşitlik 20 kullanılarak faktörlerin belirsizlik değeri belirlenmiştir.

$$E = \begin{bmatrix} P11 & -0,1842 & -0,1426 & -0,1741 & -0,1515 & -0,1435 & -0,1457 & -0,1461 & -0,1756 & -0,1947 & -0,1522 & -0,1788 & -0,1489 & -0,1463 & -0,1626 \\ P12 & -0,1380 & -0,1426 & -0,1359 & -0,1515 & -0,1435 & -0,1457 & -0,1461 & -0,0819 & -0,1487 & -0,1415 & -0,1706 & -0,1512 & -0,1478 & -0,1488 \\ P13 & -0,1403 & -0,1426 & -0,1521 & -0,1515 & -0,1435 & -0,1457 & -0,1461 & -0,1343 & -0,1572 & -0,1519 & -0,1611 & -0,1647 & -0,1409 & -0,1449 \\ P14 & -0,1469 & -0,1426 & -0,1670 & -0,1515 & -0,1435 & -0,1457 & -0,1461 & -0,1756 & -0,1422 & -0,1349 & -0,1386 & -0,1647 & -0,1409 & -0,1443 \\ P21 & -0,1240 & -0,1426 & -0,1359 & -0,1421 & -0,1435 & -0,1457 & -0,1461 & -0,1343 & -0,1399 & -0,1601 & -0,1706 & -0,1623 & -0,1479 & -0,1351 \\ P22 & -0,1447 & -0,1426 & -0,1597 & -0,1421 & -0,1435 & -0,1457 & -0,1461 & -0,1756 & -0,1487 & -0,1601 & -0,1706 & -0,1623 & -0,1501 & -0,1497 \\ P23 & -0,1140 & -0,1426 & -0,1229 & -0,1421 & -0,0880 & -0,1457 & -0,1461 & -0,0819 & -0,0838 & -0,1047 & -0,1483 & -0,1195 & -0,1736 & -0,0733 \\ P31 & -0,1664 & -0,1426 & -0,1389 & -0,1289 & -0,1386 & -0,1122 & -0,1004 & -0,1756 & -0,1572 & -0,1615 & -0,1706 & -0,1550 & -0,1501 & -0,1536 \\ P32 & -0,1624 & -0,1426 & -0,1261 & -0,1323 & -0,0859 & -0,1122 & -0,1004 & -0,1343 & -0,0886 & -0,1011 & -0,1336 & -0,1623 & -0,1355 & -0,1282 \\ P33 & -0,0869 & -0,1426 & -0,0858 & -0,1147 & -0,0438 & -0,1122 & -0,1004 & -0,0819 & -0,0666 & -0,0736 & -0,0711 & -0,0798 & -0,1457 & -0,1156 \\ P41 & -0,1295 & -0,1426 & -0,1333 & -0,1421 & -0,1435 & -0,1457 & -0,1378 & -0,1756 & -0,1572 & -0,1541 & -0,0909 & -0,0870 & -0,1359 & -0,1263 \\ P42 & -0,1128 & -0,1426 & -0,1102 & -0,1421 & -0,1435 & -0,1122 & -0,1004 & -0,0819 & -0,1422 & -0,1370 & -0,0887 & -0,0870 & -0,1378 & -0,1327 \\ P43 & -0,1240 & -0,1426 & -0,1162 & -0,1421 & -0,1435 & -0,1122 & -0,1004 & -0,1343 & -0,1572 & -0,1499 & -0,0898 & -0,0870 & -0,1378 & -0,1300 \\ P44 & -0,1240 & -0,1426 & -0,1185 & -0,1421 & -0,1285 & -0,1122 & -0,1004 & -0,1343 & -0,1572 & -0,1499 & -0,0897 & -0,0870 & -0,1378 & -0,1301 \\ P51 & -0,1726 & -0,1426 & -0,1908 & -0,1356 & -0,1734 & -0,1831 & -0,1899 & -0,1756 & -0,1692 & -0,1756 & -0,1483 & -0,1623 & -0,1406 & -0,1486 \\ P52 & -0,1684 & -0,1426 & -0,1843 & -0,1356 & -0,1734 & -0,1831 & -0,1899 & -0,1756 & -0,1399 & -0,1371 & -0,1483 & -0,1623 & -0,1394 & -0,1544 \\ P53 & -0,1608 & -0,1426 & -0,1442 & -0,1356 & -0,1734 & -0,1831 & -0,1899 & -0,0819 & -0,0826 & -0,1312 & -0,1529 & -0,1974 & -0,1448 & -0,1190 \\ P54 & -0,1644 & -0,1426 & -0,1521 & -0,1356 & -0,1734 & -0,1831 & -0,1899 & -0,1343 & -0,1572 & -0,1433 & -0,1529 & -0,1524 & -0,1348 & -0,1141 \\ P61 & -0,1122 & -0,1426 & -0,1183 & -0,1421 & -0,1084 & -0,1352 & -0,1618 & -0,1343 & -0,0895 & -0,1110 & -0,1336 & -0,1473 & -0,1152 & -0,1894 \\ P62 & -0,1494 & -0,1446 & -0,1634 & -0,1421 & -0,1084 & -0,1352 & -0,1618 & -0,1343 & -0,1354 & -0,1456 & -0,1529 & -0,1623 & -0,1152 & -0,1841 \\ P71 & -0,1332 & -0,1170 & -0,1137 & -0,1421 & -0,1993 & -0,1060 & -0,0898 & -0,1756 & -0,1593 & -0,1580 & -0,1386 & -0,1135 & -0,1328 & -0,1403 \\ P72 & -0,0967 & -0,1170 & -0,1089 & -0,1421 & -0,1435 & -0,1060 & -0,0898 & -0,1343 & -0,1593 & -0,1278 & -0,1386 & -0,1135 & -0,1328 & -0,1353 \\ ej & 0,9886 & 0,9990 & 0,9875 & 0,9988 & 0,9801 & 0,9878 & 0,9790 & 0,9782 & 0,9814 & 0,9906 & 0,9832 & 0,9802 & 0,9976 & 0,9899 \\ dj & 0,0114 & 0,0010 & 0,0125 & 0,0012 & 0,0199 & 0,0122 & 0,0210 & 0,0218 & 0,0186 & 0,0094 & 0,0168 & 0,0198 & 0,0024 & 0,0101 \end{bmatrix}$$

3.8.Adım-8: Faktörlerin Ağırlık Değerlerinin Hesaplanması

Her bir faktör için hesaplanan belirsizlik değeri belirsizlik değerinin toplamına bölünerek faktörlerin ağırlık değerleri belirlenmektedir.

$$w = \begin{bmatrix} C1 & C2 & C3 & C4 & C5 & C6 & C7 & C8 & C9 & C10 & C11 & C12 & C13 & C14 \\ 0,064 & 0,005 & 0,071 & 0,007 & 0,112 & 0,069 & 0,118 & 0,122 & 0,104 & 0,053 & 0,094 & 0,111 & 0,014 & 0,056 \end{bmatrix}$$

Bütün faktörlerin göreceli ağırlık değerleri entropi yönetimine göre hesaplandıktan sonra, bir sonraki adıma geçilmiş, bütün karar noktalarının göreceli önem değerleri TOPSIS yönteminin uygulama adımları izlenerek hesaplanmıştır.

3.9.Adım-9: Karar Matrislerinin Oluşturulması

Entropi yönetimin kullanıldığı beşinci adımdaki karar matrisi X aynı şekilde alınmıştır.

$$X = \begin{bmatrix} 106086 & 48 & 160000 & 33 & 600 & 9500 & 6000 & 3 & 3500 & 36128000 & 38600 & 6,60 & 10700 \\ 68257 & 48 & 110000 & 33 & 600 & 9500 & 6000 & 1 & 2300 & 32426000 & 39500 & 6,70 & 9357 \\ 69901 & 48 & 130000 & 33 & 600 & 9500 & 6000 & 2 & 2500 & 36023800 & 45000 & 6,24 & 8990 \\ 74836 & 48 & 150000 & 33 & 600 & 9500 & 6000 & 3 & 2150 & 30219000 & 45000 & 6,24 & 8935 \\ 58388 & 48 & 110000 & 30 & 600 & 9500 & 6000 & 2 & 2100 & 39026000 & 44000 & 6,71 & 8107 \\ 73191 & 48 & 140000 & 30 & 600 & 9500 & 6000 & 3 & 2300 & 39026000 & 44000 & 6,86 & 9441 \\ 51809 & 48 & 95000 & 30 & 300 & 9500 & 6000 & 1 & 1020 & 21021000 & 28000 & 8,57 & 3464 \\ 90461 & 48 & 113551 & 26 & 570 & 6500 & 3500 & 3 & 2500 & 39526000 & 41000 & 6,86 & 9811 \\ 87171 & 48 & 98622 & 27 & 290 & 6500 & 3500 & 2 & 1100 & 20018000 & 44000 & 5,89 & 7510 \\ 35526 & 48 & 57566 & 22 & 120 & 6500 & 3500 & 1 & 750 & 1307500 & 16000 & 6,56 & 6474 \\ 62171 & 48 & 106908 & 30 & 600 & 9500 & 5500 & 3 & 2500 & 36810447 & 18000 & 5,92 & 7353 \\ 50987 & 48 & 81414 & 30 & 600 & 6500 & 3500 & 1 & 2150 & 30910099 & 18000 & 6,04 & 7901 \\ 58388 & 48 & 87666 & 30 & 600 & 6500 & 3500 & 2 & 2500 & 35310277 & 18000 & 6,04 & 7666 \\ 58388 & 48 & 90188 & 30 & 510 & 6500 & 3500 & 2 & 2500 & 35310268 & 18000 & 6,04 & 7675 \\ 95724 & 48 & 185000 & 28 & 800 & 13500 & 9000 & 3 & 2800 & 45021000 & 44000 & 6,23 & 9335 \\ 92105 & 48 & 175000 & 28 & 800 & 13500 & 9000 & 3 & 2100 & 30921000 & 44000 & 6,15 & 9890 \\ 85855 & 48 & 120000 & 28 & 800 & 13500 & 9000 & 1 & 1000 & 29022000 & 60000 & 6,50 & 6750 \\ 88816 & 48 & 130000 & 28 & 800 & 13500 & 9000 & 2 & 2500 & 33022000 & 40000 & 5,85 & 6355 \\ 50658 & 48 & 90000 & 30 & 400 & 8500 & 7000 & 2 & 1115 & 22818000 & 38000 & 4,66 & 13600 \\ 76809 & 49 & 145000 & 30 & 400 & 8500 & 7000 & 2 & 2000 & 33822000 & 44000 & 4,66 & 13000 \\ 64803 & 36 & 85000 & 30 & 1000 & 6000 & 3000 & 3 & 2550 & 38219000 & 26000 & 5,72 & 8573 \\ 41118 & 36 & 80000 & 30 & 600 & 6000 & 3000 & 2 & 2550 & 27919000 & 26000 & 5,72 & 8131 \end{bmatrix}$$

3.10.Adım-10: Karar Matrislerinin Normalize Edilmesi

Eşitlik 22 kullanılarak karar matrisinin tüm elemanları normalize edilmiş ve normalize matris R oluşturulmuştur.

$$R = \begin{bmatrix} 0,312 & 0,217 & 0,284 & 0,238 & 0,209 & 0,217 & 0,213 & 0,456 & 0,336 & 0,234 & 0,295 & 0,220 & 0,225 & 0,258 \\ 0,201 & 0,217 & 0,196 & 0,238 & 0,209 & 0,217 & 0,213 & 0,285 & 0,221 & 0,210 & 0,273 & 0,225 & 0,228 & 0,225 \\ 0,206 & 0,217 & 0,231 & 0,238 & 0,209 & 0,217 & 0,213 & 0,356 & 0,240 & 0,233 & 0,250 & 0,257 & 0,212 & 0,217 \\ 0,220 & 0,217 & 0,267 & 0,238 & 0,209 & 0,217 & 0,213 & 0,285 & 0,207 & 0,196 & 0,200 & 0,257 & 0,212 & 0,215 \\ 0,172 & 0,217 & 0,196 & 0,216 & 0,209 & 0,217 & 0,213 & 0,241 & 0,202 & 0,253 & 0,273 & 0,251 & 0,228 & 0,195 \\ 0,215 & 0,217 & 0,249 & 0,216 & 0,209 & 0,217 & 0,213 & 0,262 & 0,221 & 0,253 & 0,273 & 0,251 & 0,234 & 0,227 \\ 0,152 & 0,217 & 0,169 & 0,216 & 0,104 & 0,217 & 0,213 & 0,230 & 0,098 & 0,136 & 0,221 & 0,160 & 0,292 & 0,083 \\ 0,266 & 0,217 & 0,202 & 0,187 & 0,198 & 0,148 & 0,124 & 0,299 & 0,240 & 0,256 & 0,273 & 0,234 & 0,234 & 0,236 \\ 0,257 & 0,217 & 0,175 & 0,194 & 0,101 & 0,148 & 0,124 & 0,285 & 0,106 & 0,130 & 0,189 & 0,251 & 0,200 & 0,181 \\ 0,105 & 0,217 & 0,102 & 0,158 & 0,042 & 0,148 & 0,124 & 0,218 & 0,072 & 0,084 & 0,079 & 0,091 & 0,223 & 0,156 \\ 0,183 & 0,217 & 0,190 & 0,216 & 0,209 & 0,217 & 0,195 & 0,063 & 0,240 & 0,239 & 0,110 & 0,103 & 0,202 & 0,177 \\ 0,150 & 0,217 & 0,145 & 0,216 & 0,209 & 0,148 & 0,124 & 0,065 & 0,207 & 0,200 & 0,106 & 0,103 & 0,206 & 0,190 \\ 0,172 & 0,217 & 0,156 & 0,216 & 0,209 & 0,148 & 0,124 & 0,074 & 0,240 & 0,229 & 0,108 & 0,103 & 0,206 & 0,185 \\ 0,172 & 0,217 & 0,160 & 0,216 & 0,178 & 0,148 & 0,124 & 0,065 & 0,240 & 0,229 & 0,108 & 0,103 & 0,206 & 0,185 \\ 0,282 & 0,217 & 0,329 & 0,202 & 0,278 & 0,308 & 0,319 & 0,072 & 0,269 & 0,292 & 0,221 & 0,251 & 0,212 & 0,225 \\ 0,271 & 0,217 & 0,311 & 0,202 & 0,278 & 0,308 & 0,319 & 0,062 & 0,202 & 0,200 & 0,221 & 0,251 & 0,209 & 0,238 \\ 0,253 & 0,217 & 0,213 & 0,202 & 0,278 & 0,308 & 0,319 & 0,068 & 0,096 & 0,188 & 0,231 & 0,342 & 0,221 & 0,163 \\ 0,261 & 0,217 & 0,231 & 0,202 & 0,278 & 0,308 & 0,319 & 0,068 & 0,240 & 0,214 & 0,231 & 0,228 & 0,199 & 0,153 \\ 0,149 & 0,217 & 0,160 & 0,216 & 0,139 & 0,194 & 0,248 & 0,101 & 0,107 & 0,148 & 0,189 & 0,217 & 0,159 & 0,328 \\ 0,226 & 0,222 & 0,258 & 0,216 & 0,139 & 0,194 & 0,248 & 0,156 & 0,192 & 0,219 & 0,231 & 0,251 & 0,159 & 0,313 \\ 0,191 & 0,163 & 0,151 & 0,216 & 0,348 & 0,137 & 0,106 & 0,158 & 0,245 & 0,248 & 0,200 & 0,148 & 0,195 & 0,207 \\ 0,121 & 0,163 & 0,142 & 0,216 & 0,209 & 0,137 & 0,106 & 0,099 & 0,245 & 0,181 & 0,200 & 0,148 & 0,195 & 0,196 \end{bmatrix}$$

3.11.Adım-11: Normalize Matrisin Ağırlıklandırılması

R matrisinin her bir elamanı kendi sütunu için belirlenmiş ağırlık değeri ile çarpılarak ağırlıklandırılmış normalize matris V oluşturulmuştur. Faktörlerin ağırlık değerleri sekizinci adımda hesaplanmış ve sütun vektörü w ile gösterilmiştir.

$$V = \begin{bmatrix} 0,01996 & 0,00116 & 0,02005 & 0,00158 & 0,02335 & 0,01488 & 0,02510 & 0,05589 & 0,03508 & 0,01232 & 0,02783 & 0,02447 & 0,00308 & 0,01456 \\ 0,01284 & 0,00116 & 0,01378 & 0,00158 & 0,02335 & 0,01488 & 0,02510 & 0,03484 & 0,02305 & 0,01106 & 0,02584 & 0,02504 & 0,00312 & 0,01273 \\ 0,01315 & 0,00116 & 0,01629 & 0,00158 & 0,02335 & 0,01488 & 0,02510 & 0,04354 & 0,02506 & 0,01228 & 0,02365 & 0,02852 & 0,00291 & 0,01223 \\ 0,01408 & 0,00116 & 0,01880 & 0,00158 & 0,02335 & 0,01488 & 0,02510 & 0,03490 & 0,02155 & 0,01031 & 0,01888 & 0,02852 & 0,00291 & 0,01216 \\ 0,01099 & 0,00116 & 0,01378 & 0,00144 & 0,02335 & 0,01488 & 0,02510 & 0,02947 & 0,02105 & 0,01331 & 0,02584 & 0,02789 & 0,00313 & 0,01103 \\ 0,01377 & 0,00116 & 0,01754 & 0,00144 & 0,02335 & 0,01488 & 0,02510 & 0,03211 & 0,02305 & 0,01331 & 0,02584 & 0,02789 & 0,00320 & 0,01285 \\ 0,00975 & 0,00116 & 0,01190 & 0,00144 & 0,01167 & 0,01488 & 0,02510 & 0,02814 & 0,01022 & 0,00717 & 0,02087 & 0,01775 & 0,00399 & 0,00471 \\ 0,01702 & 0,00116 & 0,01423 & 0,00124 & 0,02218 & 0,01018 & 0,01464 & 0,03657 & 0,02506 & 0,01348 & 0,02584 & 0,02599 & 0,00320 & 0,01335 \\ 0,01640 & 0,00116 & 0,01236 & 0,00129 & 0,01129 & 0,01018 & 0,01464 & 0,03490 & 0,01103 & 0,00682 & 0,01789 & 0,02789 & 0,00275 & 0,01022 \\ 0,00668 & 0,00116 & 0,00721 & 0,00105 & 0,00467 & 0,01018 & 0,01464 & 0,02667 & 0,00752 & 0,00444 & 0,00745 & 0,01014 & 0,00306 & 0,00881 \\ 0,01170 & 0,00116 & 0,01340 & 0,00144 & 0,02335 & 0,01488 & 0,02301 & 0,00771 & 0,02506 & 0,01256 & 0,01038 & 0,01141 & 0,00276 & 0,01001 \\ 0,00959 & 0,00116 & 0,01020 & 0,00144 & 0,02335 & 0,01018 & 0,01464 & 0,00799 & 0,02155 & 0,01054 & 0,01004 & 0,01141 & 0,00282 & 0,01075 \\ 0,01099 & 0,00116 & 0,01099 & 0,00144 & 0,02335 & 0,01018 & 0,01464 & 0,00905 & 0,02506 & 0,01205 & 0,01021 & 0,01141 & 0,00282 & 0,01043 \\ 0,01099 & 0,00116 & 0,01130 & 0,00144 & 0,01985 & 0,01018 & 0,01464 & 0,00798 & 0,02506 & 0,01205 & 0,01020 & 0,01141 & 0,00282 & 0,01044 \\ 0,01801 & 0,00116 & 0,02318 & 0,00134 & 0,03113 & 0,02114 & 0,03765 & 0,00879 & 0,02806 & 0,01536 & 0,02087 & 0,02789 & 0,00290 & 0,01270 \\ 0,01733 & 0,00116 & 0,02193 & 0,00134 & 0,03113 & 0,02114 & 0,03765 & 0,00763 & 0,02105 & 0,01054 & 0,02087 & 0,02789 & 0,00286 & 0,01346 \\ 0,01615 & 0,00116 & 0,01504 & 0,00134 & 0,03113 & 0,02114 & 0,03765 & 0,00828 & 0,01002 & 0,00990 & 0,02186 & 0,03803 & 0,00303 & 0,00919 \\ 0,01671 & 0,00116 & 0,01629 & 0,00134 & 0,03113 & 0,02114 & 0,03765 & 0,00835 & 0,02506 & 0,01126 & 0,02186 & 0,02535 & 0,00273 & 0,00865 \\ 0,00953 & 0,00116 & 0,01128 & 0,00144 & 0,01557 & 0,01331 & 0,02928 & 0,01239 & 0,01118 & 0,00778 & 0,01789 & 0,02409 & 0,00217 & 0,01851 \\ 0,01445 & 0,00119 & 0,01817 & 0,00144 & 0,01557 & 0,01331 & 0,02928 & 0,01906 & 0,02005 & 0,01153 & 0,02186 & 0,02789 & 0,00217 & 0,01769 \\ 0,01219 & 0,00087 & 0,01065 & 0,00144 & 0,03891 & 0,00940 & 0,01255 & 0,01936 & 0,02556 & 0,01304 & 0,01888 & 0,01648 & 0,00267 & 0,01167 \\ 0,00774 & 0,00087 & 0,01002 & 0,00144 & 0,02335 & 0,00940 & 0,01255 & 0,01210 & 0,02556 & 0,00952 & 0,01888 & 0,01648 & 0,00267 & 0,01107 \end{bmatrix}$$

3.12. Adım-12: İdeal ve Negatif İdeal Çözüm Değerlerinin Hesaplanması

Eşitlik 25 ve 26 kullanılarak maksimum ve minimum yönlü faktörler için ideal ve negatif ideal değerleri hesaplanmıştır. İdeal çözüm kümesi A^* ile gösterilirken, negatif ideal çözüm kümesi A^- ile gösterilmektedir.

$$A^* = \begin{Bmatrix} 0,0200 & 0,0012 & 0,0072 & 0,0011 & 0,0389 & 0,0094 & 0,0125 & 0,0559 & 0,0351 \\ 0,0154 & 0,0278 & 0,0380 & 0,0040 & 0,0185 & & & & \end{Bmatrix}$$

$$A^- = \begin{Bmatrix} 0,0067 & 0,0009 & 0,0232 & 0,0016 & 0,0047 & 0,0211 & 0,0376 & 0,0076 & 0,0075 \\ 0,0044 & 0,0075 & 0,0101 & 0,0022 & 0,0047 & & & & \end{Bmatrix}$$

3.13. Adım-13: Ayırım Ölçülerinin Hesaplanması

Eşitlik 27 ve 28 kullanılarak ayırım ölçütleri hesaplanmış, eşitlik 27 yardımıyla bütün karar noktaları için ideal çözüm perspektifinde ayırım ölçütleri hesaplanırken, elde edilen değerler ile ideal ayırım ölçütleri için matris L^* oluşturulmuştur.

$$L^* = \begin{bmatrix} 0,00000 & 0,00000 & 0,00016 & 0,00000 & 0,00024 & 0,00003 & 0,00016 & 0,00000 & 0,00000 & 0,00001 & 0,00000 & 0,00018 & 0,00000 & 0,00002 & 0,02836 \\ 0,00005 & 0,00000 & 0,00004 & 0,00000 & 0,00024 & 0,00003 & 0,00016 & 0,00044 & 0,00014 & 0,00002 & 0,00000 & 0,00017 & 0,00000 & 0,00003 & 0,03657 \\ 0,00005 & 0,00000 & 0,00008 & 0,00000 & 0,00024 & 0,00003 & 0,00016 & 0,00015 & 0,00010 & 0,00001 & 0,00002 & 0,00009 & 0,00000 & 0,00004 & 0,03114 \\ 0,00003 & 0,00000 & 0,00013 & 0,00000 & 0,00024 & 0,00003 & 0,00016 & 0,00044 & 0,00018 & 0,00003 & 0,00008 & 0,00009 & 0,00000 & 0,00004 & 0,03820 \\ 0,00008 & 0,00000 & 0,00004 & 0,00000 & 0,00024 & 0,00003 & 0,00016 & 0,00070 & 0,00020 & 0,00000 & 0,00000 & 0,00010 & 0,00000 & 0,00006 & 0,04020 \\ 0,00004 & 0,00000 & 0,00011 & 0,00000 & 0,00024 & 0,00003 & 0,00016 & 0,00057 & 0,00014 & 0,00000 & 0,00000 & 0,00010 & 0,00000 & 0,00003 & 0,03780 \\ 0,00010 & 0,00000 & 0,00002 & 0,00000 & 0,00074 & 0,00003 & 0,00016 & 0,00077 & 0,00062 & 0,00007 & 0,00005 & 0,00041 & 0,00000 & 0,00019 & 0,05622 \\ 0,00001 & 0,00000 & 0,00005 & 0,00000 & 0,00028 & 0,00000 & 0,00000 & 0,00037 & 0,00010 & 0,00000 & 0,00000 & 0,00015 & 0,00000 & 0,00003 & 0,03156 \\ 0,00001 & 0,00000 & 0,00003 & 0,00000 & 0,00076 & 0,00000 & 0,00000 & 0,00044 & 0,00058 & 0,00007 & 0,00010 & 0,00010 & 0,00000 & 0,00007 & 0,04660 \\ 0,00018 & 0,00000 & 0,00000 & 0,00000 & 0,00117 & 0,00000 & 0,00000 & 0,00085 & 0,00076 & 0,00012 & 0,00042 & 0,00078 & 0,00000 & 0,00009 & 0,06614 \\ 0,00007 & 0,00000 & 0,00004 & 0,00000 & 0,00024 & 0,00003 & 0,00011 & 0,00232 & 0,00010 & 0,00001 & 0,00030 & 0,00071 & 0,00000 & 0,00007 & 0,06328 \\ 0,00011 & 0,00000 & 0,00001 & 0,00000 & 0,00024 & 0,00000 & 0,00000 & 0,00229 & 0,00018 & 0,00002 & 0,00032 & 0,00071 & 0,00000 & 0,00006 & 0,06285 \\ 0,00008 & 0,00000 & 0,00001 & 0,00000 & 0,00024 & 0,00000 & 0,00000 & 0,00219 & 0,00010 & 0,00001 & 0,00031 & 0,00071 & 0,00000 & 0,00007 & 0,06110 \\ 0,00008 & 0,00000 & 0,00002 & 0,00000 & 0,00036 & 0,00000 & 0,00000 & 0,00230 & 0,00010 & 0,00001 & 0,00031 & 0,00071 & 0,00000 & 0,00007 & 0,06292 \\ 0,00000 & 0,00000 & 0,00026 & 0,00000 & 0,00006 & 0,00014 & 0,00063 & 0,00222 & 0,00005 & 0,00000 & 0,00005 & 0,00010 & 0,00000 & 0,00003 & 0,05951 \\ 0,00001 & 0,00000 & 0,00022 & 0,00000 & 0,00006 & 0,00014 & 0,00063 & 0,00233 & 0,00020 & 0,00002 & 0,00005 & 0,00010 & 0,00000 & 0,00003 & 0,06147 \\ 0,00001 & 0,00000 & 0,00006 & 0,00000 & 0,00006 & 0,00014 & 0,00063 & 0,00227 & 0,00063 & 0,00003 & 0,00004 & 0,00000 & 0,00000 & 0,00009 & 0,06286 \\ 0,00001 & 0,00000 & 0,00008 & 0,00000 & 0,00006 & 0,00014 & 0,00063 & 0,00226 & 0,00010 & 0,00002 & 0,00004 & 0,00016 & 0,00000 & 0,00010 & 0,05994 \\ 0,00011 & 0,00000 & 0,00002 & 0,00000 & 0,00055 & 0,00002 & 0,00028 & 0,00189 & 0,00057 & 0,00006 & 0,00010 & 0,00019 & 0,00000 & 0,00000 & 0,06151 \\ 0,00003 & 0,00000 & 0,00012 & 0,00000 & 0,00055 & 0,00002 & 0,00028 & 0,00136 & 0,00023 & 0,00001 & 0,00004 & 0,00010 & 0,00000 & 0,00000 & 0,05225 \\ 0,00006 & 0,00000 & 0,00001 & 0,00000 & 0,00000 & 0,00000 & 0,00000 & 0,00133 & 0,00009 & 0,00001 & 0,00008 & 0,00046 & 0,00000 & 0,00005 & 0,04578 \\ 0,00015 & 0,00000 & 0,00001 & 0,00000 & 0,00024 & 0,00000 & 0,00000 & 0,00192 & 0,00009 & 0,00003 & 0,00008 & 0,00046 & 0,00000 & 0,00006 & 0,05517 \end{bmatrix}$$

Ardından eşitlik 28 kullanılarak negatif ideal ayırım ölçütlerini gösteren matris L^- elde edilmiştir.

$$L^- = \begin{bmatrix} 0,00018 & 0,00000 & 0,00001 & 0,00000 & 0,00035 & 0,00004 & 0,00016 & 0,00233 & 0,00076 & 0,00006 & 0,00042 & 0,00021 & 0,00000 & 0,00010 & 0,0678 \\ 0,00004 & 0,00000 & 0,00009 & 0,00000 & 0,00035 & 0,00004 & 0,00016 & 0,00074 & 0,00024 & 0,00004 & 0,00034 & 0,00022 & 0,00000 & 0,00006 & 0,0482 \\ 0,00004 & 0,00000 & 0,00005 & 0,00000 & 0,00035 & 0,00004 & 0,00016 & 0,00129 & 0,00031 & 0,00006 & 0,00026 & 0,00034 & 0,00000 & 0,00006 & 0,0543 \\ 0,00005 & 0,00000 & 0,00002 & 0,00000 & 0,00035 & 0,00004 & 0,00016 & 0,00074 & 0,00020 & 0,00003 & 0,00013 & 0,00034 & 0,00000 & 0,00006 & 0,0460 \\ 0,00002 & 0,00000 & 0,00009 & 0,00000 & 0,00035 & 0,00004 & 0,00016 & 0,00048 & 0,00018 & 0,00008 & 0,00034 & 0,00031 & 0,00000 & 0,00004 & 0,0457 \\ 0,00005 & 0,00000 & 0,00003 & 0,00000 & 0,00035 & 0,00004 & 0,00016 & 0,00060 & 0,00024 & 0,00008 & 0,00034 & 0,00031 & 0,00000 & 0,00007 & 0,0476 \\ 0,00001 & 0,00000 & 0,00013 & 0,00000 & 0,00005 & 0,00004 & 0,00016 & 0,00042 & 0,00001 & 0,00001 & 0,00018 & 0,00006 & 0,00000 & 0,00000 & 0,0325 \\ 0,00011 & 0,00000 & 0,00008 & 0,00000 & 0,00031 & 0,00012 & 0,00053 & 0,00084 & 0,00031 & 0,00008 & 0,00034 & 0,00025 & 0,00000 & 0,00007 & 0,0551 \\ 0,00009 & 0,00000 & 0,00012 & 0,00000 & 0,00004 & 0,00012 & 0,00053 & 0,00074 & 0,00001 & 0,00001 & 0,00011 & 0,00031 & 0,00000 & 0,00003 & 0,0461 \\ 0,00000 & 0,00000 & 0,00026 & 0,00000 & 0,00000 & 0,00012 & 0,00053 & 0,00036 & 0,00000 & 0,00000 & 0,00000 & 0,00000 & 0,00000 & 0,00002 & 0,0358 \\ 0,00003 & 0,00000 & 0,00010 & 0,00000 & 0,00035 & 0,00004 & 0,00021 & 0,00000 & 0,00031 & 0,00007 & 0,00001 & 0,00000 & 0,00000 & 0,00003 & 0,0337 \\ 0,00001 & 0,00000 & 0,00017 & 0,00000 & 0,00035 & 0,00012 & 0,00053 & 0,00000 & 0,00020 & 0,00004 & 0,00001 & 0,00000 & 0,00000 & 0,00004 & 0,0381 \\ 0,00002 & 0,00000 & 0,00015 & 0,00000 & 0,00035 & 0,00012 & 0,00053 & 0,00000 & 0,00031 & 0,00006 & 0,00001 & 0,00000 & 0,00000 & 0,00003 & 0,0397 \\ 0,00002 & 0,00000 & 0,00014 & 0,00000 & 0,00023 & 0,00012 & 0,00053 & 0,00000 & 0,00031 & 0,00006 & 0,00001 & 0,00000 & 0,00000 & 0,00003 & 0,0380 \\ 0,00013 & 0,00000 & 0,00000 & 0,00000 & 0,00070 & 0,00000 & 0,00000 & 0,00000 & 0,00042 & 0,00012 & 0,00018 & 0,00031 & 0,00000 & 0,00006 & 0,0439 \\ 0,00011 & 0,00000 & 0,00000 & 0,00000 & 0,00070 & 0,00000 & 0,00000 & 0,00000 & 0,00018 & 0,00004 & 0,00018 & 0,00031 & 0,00000 & 0,00008 & 0,0401 \\ 0,00009 & 0,00000 & 0,00007 & 0,00000 & 0,00070 & 0,00000 & 0,00000 & 0,00000 & 0,00001 & 0,00003 & 0,00021 & 0,00078 & 0,00000 & 0,00002 & 0,0436 \\ 0,00010 & 0,00000 & 0,00005 & 0,00000 & 0,00070 & 0,00000 & 0,00000 & 0,00000 & 0,00031 & 0,00005 & 0,00021 & 0,00023 & 0,00000 & 0,00002 & 0,0407 \\ 0,00001 & 0,00000 & 0,00014 & 0,00000 & 0,00012 & 0,00006 & 0,00007 & 0,00002 & 0,00001 & 0,00001 & 0,00011 & 0,00019 & 0,00000 & 0,00019 & 0,0307 \\ 0,00006 & 0,00000 & 0,00003 & 0,00000 & 0,00012 & 0,00006 & 0,00007 & 0,00013 & 0,00016 & 0,00005 & 0,00021 & 0,00031 & 0,00000 & 0,00017 & 0,0369 \\ 0,00003 & 0,00000 & 0,00016 & 0,00000 & 0,00117 & 0,00014 & 0,00063 & 0,00014 & 0,00033 & 0,00007 & 0,00013 & 0,00004 & 0,00000 & 0,00005 & 0,0537 \\ 0,00000 & 0,00000 & 0,00017 & 0,00000 & 0,00035 & 0,00014 & 0,00063 & 0,00002 & 0,00033 & 0,00003 & 0,00013 & 0,00004 & 0,00000 & 0,00004 & 0,0433 \end{bmatrix}$$

3.14. Adım-14: İdeal Çözüme Göreli Yakınlığın Hesaplanması

Eşitlik 29 kullanılarak her bir karar noktası için ideal çözüme yakınlık hesaplanmış, elde edilen değerler çerçevesinde bütün karar noktaları aldıkları skorlara göre sıralandırılmıştır.

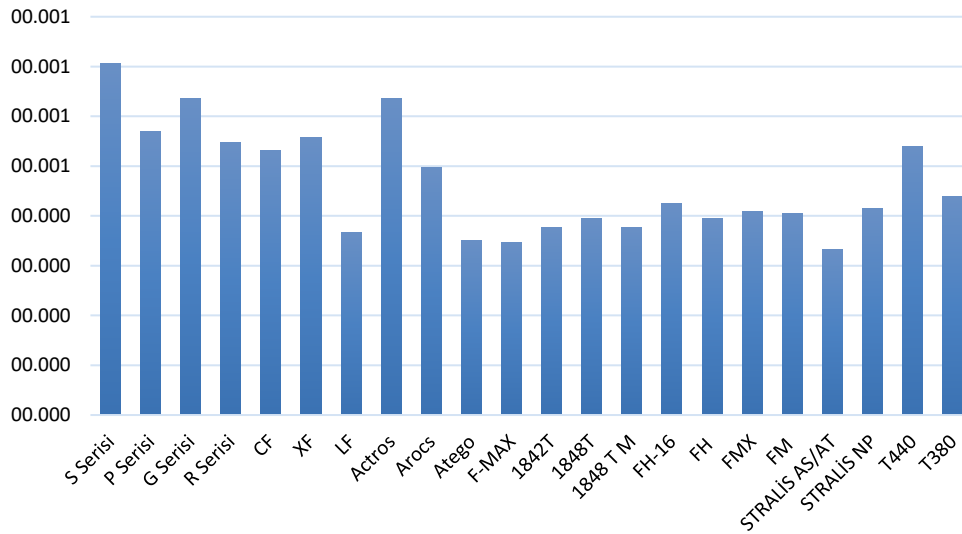
Tablo 3.Karar alternatiflerinin aldıkları skorlar ve sıralama

Marka	Model	Skor	Sıralama
Marka-S	S Serisi	0,7051329693	1
	P Serisi	0,5685803447	4
	G Serisi	0,6356616468	3
	R Serisi	0,5464905545	6
Marka-D	CF	0,5318031368	8
	XF	0,5574701978	5
	LF	0,3666345148	19
Marka-M	Actros	0,6357680635	2
	Arocs	0,4970645921	9
	Atego	0,3514936246	20
Marka-F	F-MAX	0,3474796129	21
	1842T	0,3776627953	17
	1848T	0,3938195588	16
	1848 T M	0,3768452567	18
Marka-V	FH-16	0,4247698239	11
	FH	0,3947610014	15
	FMX	0,4094234851	13
	FM	0,4045072644	14
Marka-I	STRALİS AS	0,3327507137	22
	STRALİS NP	0,4141979173	12
Marka-R	T440	0,5398288479	7
	T380	0,4396519887	10

3.Sonuç ve Değerlendirme

Seçilen hibrid model kullanılarak yapılan analizde en yüksek değeri alan Marka-S'nin S serisi olarak tanımladığı model en iyi ve en uygun karar alternatifi olarak belirlenmiştir. En iyi ikinci alternatif dahil olmak üzere söz konusu modelin aldığı değer ile diğerleri arasında kayda değer bir fark göze çarpmaktadır.

Şekil 4. Karar alternatiflerinin sıralanması

Minimizasyon yönlü faktörler çerçevesinde Marka-S'nin S serisi olarak tanımlanan modeli özellikle aracın satın alma fiyatı ile bakım maliyeti gibi kriterler dikkate alındığında en yüksek değere sahipken, diğer faktörler açısından rakiplerinden daha iyi skorlar almamıştır. Buna karşılık, maksimum yönlü faktörler açısından rakiplerine kıyasla oldukça yüksek değerler aldığı görülebilmektedir. Dolayısıyla söz konusu modelin en iyi alternatif olması minimize olması beklenen faktörlerde en iyi skorları elde etmekten çok, maksimize olması beklenen faktörlerde en iyi değerleri almasından kaynaklanmaktadır.

Aynı zamanda en iyi ve en kötü alternatifler arasında oluşan skor farkı yaklaşık üç katı olarak gerçekleşmiş, en kötü skora sahip alternatif en iyi skora sahip alternatifin yaklaşık olarak %30'unun biraz üzerinde değer almıştır. Bu açıdan bakıldığında en iyi alternatif ile en kötü alternatif arasında kayda değer bir fark göze çarpmaktadır.

Markalar çerçevesinde değerlendirme yapıldığı zaman aldıkları sonuçlar çerçevesinde en iyi alternatifin de yer aldığı Marka-S'nin modelleri birbirine yakın skorlar alarak birincilikle altıncılık arasında sıralanmışlardır. Buna karşılık diğer Markalara ait modellerin sıralanması açısından dikkate değer bir dalgalanma görülebilmektedir. Örnek olarak Marka-M'nin ürettiği modeller ikinci, dokuzuncu ve yirminci en iyi alternatif olabilmişler, benzer bir biçimde Marka-D'nin modelleri beşinci, sekizinci ve on dokuzuncu alternatifler olabilmişlerdir. Bunun yanı sıra alt sıralarda yer alsalar da diğer Markaların ürettikleri modellerin sıralamadaki yerleri büyük oranda ardışıktır.

Faktörler çerçevesinde sonuçlar değerlendirildiğinde ergonomi ve konfor olarak tanımlanan faktör %12,2 önem değeri ile en önemli faktör konumundadır. Bu açıdan bakıldığında 0,1134 değeri ile en iyi alternatif olarak belirlenen modelin en yüksek değeri aldığı, ikinci olan Marka-M'nin Actros modelinin ise 0,0742 ile en iyi üçüncü değere sahip alternatif olduğu görülmektedir. Ek olarak en iyi alternatif olma açısından ilk üç içerisinde yer alan modellerin ergonomi ve konfor açısından da en yüksek değerleri alan alternatifler oldukları göze çarpmaktadır.

İkinci en yüksek önem değerine sahip seçim kriteri olan yedek parça ve servis maliyeti faktörü açısından dağılım son derece değişkendir. En iyi alternatiflerin bu faktör açısından en iyi skorları almadıkları, buna karşılık sıralamada en altlarda yer alan modellerin bu konuda oldukça iyi skorlar aldıkları göze çarpmaktadır. Üçüncü önemli seçim kriteri olan yakıt deposu büyüklüğü sonuca çok fazla etki etmemektedir. Bunun temel nedeni karar noktaları açısından yakıt deposu büyüklüklerinin birbirine son derece yakın olması aralarında büyük bir farkın bulunmamasıdır. Yüksek tork gücü açısından S serisi modeli hariç sıralama ile ilişkili bir dağılım göze çarpmazken, aynı şekilde yüklü katar ağırlığı faktörünün de sıralamayı önemli ölçüde etkilemediği söylenebilmektedir.

Sonuç olarak değerlendirildiğinde modellere ilişkin sıralamada ergonomi ve konfor faktörüne ek olarak teknik bazı faktörlerin etkilerinin yüksek olduğu tespit edilebilmektedir. Bu açıdan çekici araç üreten işletmelerin bu faktörlere odaklanmaları ürettikleri modellerin daha yüksek düzeyde tercih edilebilir modeller olmasına olanak sağlayabilir. Öte yandan aracın satın alma fiyatı ve ikinci el satın alma değeri gibi faktörlerin tercih edilebilirlik açısından teknik özelliklerden daha önemli olmadığı görülebilmektedir. Dolayısıyla uluslararası karayolu taşımacılığında yer alan taşımacılık işletmelerine daha etkin bir biçimde ürün arz edebilmek için fiyatlara ilişkin düzenlemeler, indirim ve kampanyalar gibi finansal enstrümanların kullanılması üretici işletmeler için vazgeçilmez bir öncelik olarak değerlendirilmemelidir. Üretici işletmelerin modellerini teknik açıdan geliştirmesi durumunda tercih edilebilirlikleri önemli ölçüde artış gösterebilir.

Kaynakça

- Aalami, H.A., Moghaddam, M. P. ve Yousefi, G.R. (2010). Modeling and prioritizing demand response programs in power markets, *Electric Power Systems Research*, 80: 426-435.
- Akyene, T. (2012). Cell phone evaluation base on entropy and TOPSIS, *Interdisciplinary Journal of Research in Business*, 1 (12): 09-15.
- Bo, D. (2010). Analysis of external environment of transmission project based on improved Entropy TOPSIS method, *Water Resources and Power*, 2: 37-45.
- Chauhan. R., Singh, T., Tiwari, A., Patnaik, A. ve Thakur, N. S. (2017). Hybrid entropy–TOPSIS approach for energy performance prioritization in a rectangular channel employing impinging air jets, *Energy*, 134: 360-368.
- Chen, F., Wang, J. ve Deng, Y. (2015). Road safety risk evaluation by means of improved entropy TOPSIS–RSR, *Safety Science*, 79: 39-54.
- Chen, W., Meng, D. ve He, Z. (2011). Comprehensive evaluation and spatial pattern of regional urbanization level in Henan, *Progress in Geography*, 30: 978–985.
- Cheng, Y., Ren, J., Cui, H. ve Tang G. (2012). a research using ENTROPY-TOPSIS method on regional development modes in perspective of the three-dimensional framework: a case study of Shandong province, *Economic Geography*, 6: 57-66.
- Deepa R. ve Swamynathan, S. (2015). AHP-Entropy-TOPSIS based clustering protocol for mobile ad hoc networks, *Ad Hoc Sensors and Wireless Network*, 24 (1/2): 161-177.
- Freeman, J. ve Chen, T. (2015). Green supplier selection using an AHP-Entropy-TOPSIS framework, *Supply Chain Management: An International Journal*, 20 (3): 327-340.
- Gao, L. ve Xi, Y. (2012). The evaluation study of the industry technological innovation capability in Fujian province based on the Entropy TOPSIS, *Science Technology and Industry*, 6: 136-144.
- Hong-yan, C. (2004). Improved technique for order preference by similarity to ideal solution and its application in bid-evaluating of construction project, *Systems Engineering-Theory Methodology Application*, 13 (5): 471-473.
- Hsu, P.F. ve Hsu M.G. (2008). Optimizing the information outsourcing practices of primary care medical organizations using entropy and TOPSIS, *Quality and Quantity*, 42 (2): 181-201
- Huang, J. (2008). Combining entropy weight and TOPSIS method for information system selection. In Proceedings of the IEEE conference on cybernetics and intelligent systems, CIS 2008, 1281–1284.
- Jozi S. A., Shafiee, M., MoradiMajd, N. ve Saffarian, S. (2012). An integrated Shannon's Entropy–TOPSIS methodology for environmental risk assessment of Helleh protected area in Iran, *Environmental Monitoring and Assessment*, 184 (11): 6913–6922.
- Li, X., Wang, K., Liu, L., Xin, J., Yang, H. ve Gao C (2011). Application of the entropy weight and TOPSIS method in safety evaluation of coal mines, *Procedia Engineering*, 26: 2085-2091.
- Li-juan, M. (2002). Supply chain management-based supplier selection: A tentative exploration, *Industrial Engineering and Management*, 7 (6): 23-25.
- Meng, X.M. ve Hu, H.P. (2009). Application of set pair analysis model based on entropy weight to comprehensive evaluation of water quality, *Journal of Hydraulic Engineering*, 3: 257-262.

- Nie, L., ve Dong, G. (2010). A study on competitiveness of cruise tourism in port cities based on entropy-TOPSIS, *Tourism Forum*, 3: 789–794.
- Ouyang, L.Y., Chen, K. S., Yang, C. M., ve Hsu, C. H. (2014). Using a QCAC–Entropy–TOPSIS approach to measure quality characteristics and rank improvement priorities for all substandard quality characteristics, *International Journal of Production Research*, 52 (10): 3110-3124.
- Pan L., Yi, Q. ve Ge, L. T. (2004). Comprehensive decision-making of transmission network planning based on entropy TOPSIS, *Journal of North China Electric Power University*, 4 (37): 24-28.
- Rezaei, S, Ghazanfari, S, Kazemi, Z. ve Karyani, AK. (2014). Access to healthcare facilities: case study of Kermanshah province, *Journal of Kermanshah University Medical Science*, 18: 416-425.
- Sun, L.Y., Miao, C.L. ve Yang, L. (2017). Ecological-economic efficiency evaluation of green technology innovation in strategic emerging industries based on entropy weighted TOPSIS method, *Ecologic Indicators*, 73:554–558.
- Sun, R., Zhang, B. ve Liu, T. (2016). Ranking web service for high quality by applying improved entropy-topsis method" 2016 17th IEEE/ACIS International Conference on Software Engineering Artificial Intelligence Networking and Parallel/Distributed Computing (SNPD), May 2016, 249-254.
- Syed H. Mandal U.K. Mondal S.P. (2016). Entropy based MCDM approach for Selection of material. National Level Conference on Engineering Problems and Application of mathematics, May. 2-7.
- Tewari, P.C., Prakash, U. ve Khanduja, D. (2015). Ranking of sintered material for high loaded automobile application by applying Entropy-TOPSIS method, 4th International Conference on Materials Processing and Characterization, 2 (4–5): 2375–2379.
- Triantaphyllou, E. (2000). Multi-criteria decision making methods: a comparative study, Promera Ed. Louisiana Usa: *Springer-Science Business Media*, 44.
- Wang, L.J. ve Shao, X. L. (2010). Study on the safety production evaluation of the coal mine based on entropy-TOPSIS, *Journal of Coal Science ve Engineering*. 16 (3): 284–287.
- Wang, Z. W. Tang, K. ve Yan, L. (2011). Comprehensive decision making of thermal power plant site based on entropy weight TOPSIS method, *Safety and Environmental Engineering*, 18 (5): 103-106.
- Wang, Z.H., Zhan, W. ve Qiu, W.H. (2006). Application of an optimized entropy-TOPSIS multi-criteria decision making model to facilities management, *International Journal of Plant Engineering Management*, 11: 129-136.
- Xuhong L., Yumin L., Zhenghua G. ve Wendong Y. (2004). Competitive situation analysis of regional logistics development based on AHP and entropy weight, *Journal of Southeast University*, 3: 398-401.
- Xunping, L., Qiu, R. ve Yong, L. (2016). Evaluation of regional land use performance based on entropy TOPSIS model and diagnosis of its obstacle factors, *Transactions of the Chinese Society of Agricultural Engineering*, 32 (13): 243-253.
- Yin, H., Shi, G. ve Li, B. (2011). Analysis and Evaluation of Developmental Vulnerability of Regional System Based on Entropy-TOPSIS Method, *Operations Research and Management Science*, 2: 136-144.

- Zavadskas E.K. Kaklauskas A. Turskis Z. Tamošaitienė J. (2008). Selection of the effective dwelling house walls by applying attributes values determined at intervals, *Journal of Civil Engineering and Management*, 14 (2): 85-93.
- Zhang, H. Gu, C.L. Gu, L.W. ve Zhang, Y. (2011). The evaluation of tourism destination competitiveness by TOPSIS and information entropy-A case in the Yangtze River Delta of China, *Tourism Management*, 32 (2): 443-451.
- Zhang, K. ve Zhou, D. (2008). Application of TOPSIS based on entropy and GD-AHP in evaluating sequence of air target threat, *Journal of System Simulation*, 20: 1661-1664.
- Zhang, L. C. Zhu, F. Feng, T. ve Pingli, T. A. (2013). Evaluation and correlation analysis of land use performance based on entropy-weight TOPSIS method, *Transactions of the Chinese Society of Agricultural Engineering*, 29 (5): 217-227.
- Zhang, Y. ve Luo, F. (2014), Industrial cluster competitiveness evaluation model research based on entropy weight TOPSIS method, *Applied Mechanics and Materials*, 584: 2676-2680.
- Zhao J., Wang, T. ve Niu, D. (2004). Improved entropy TOPSIS of knight service evaluation in electric power marketing, *Journal of North China Electric Power University*, 31 (3): 68-71.
- Zhao, H. ve Guo S. (2014). Selecting green supplier of thermal power equipment by using a hybrid MCDM method for sustainability, *Sustainability*, 6 (1): 217-235.

Faaliyet Kaldıraç Derecesinin Satış Gelirleri Üzerindeki Etkisi: Havayolu Şirketlerinde Bir Uygulama

The Effect of Operating Leverage Degree on Revenues: An Application in Airlines

Dr. Öğr. Üyesi Faruk DAYI¹

Öz

Sivil havacılık sektörü, hızla büyüyen dinamik bir sektördür. Yolcu sayısındaki artış, yeni uçuş noktaları ve düşük fiyatlı uçak biletleri sektörün büyümesinde etkili olmaktadır. Ancak sivil havacılık sektörü yüksek bütçeli yatırımlar gerektirmektedir. Personel ve yakıt maliyetlerinin yüksek oluşu sektördeki rekabet düzeyini düşürmektedir. Havayolu şirketleri uçuş başına sabit maliyetleri karşıladıktan sonraki satılan her bilet, şirketin marjinal kârını artırmaktadır. Bu nedenle yüksek tutarlarda sabit maliyet ile faaliyet gösteren havayolu şirketlerinin faaliyet kaldıraç ile satış gelirleri arasındaki ilişkinin incelenmesinin literatüre katkı sağlaması beklenmektedir. Çalışmanın uygulamasında satış geliri, faaliyet kaldıraç derecesi, finansal kiralama giderleri, aktif kârlılık oranı ve özsermaye kârlılık oranı değişkenlerinden oluşan bir model geliştirilmiştir. Dünyanın her kıtasından en az bir şirket olmak üzere 20 havayolu şirketinin verileri kullanılmıştır. Veri seti 2010-2016 dönemini kapsamaktadır. Panel veri yöntemiyle analiz yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre faaliyet kaldıraç derecesi ile satış gelirleri arasında pozitif yönde bir korelasyon tespit edilmiştir. Uçaktaki yolcu sayısı arttıkça, kaldıraç etkisiyle daha fazla satış geliri elde edilmektedir. Doluluk oranının artması şirketlerin performansını da olumlu yönde etkilemiştir. Finansal kiralama giderleri ile satış gelirleri arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır. Satış gelirleri ile aktif kârlılık oranı arasında da pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Analizde Özsermaye kârlılık oranı anlamsız çıkmıştır. Uygulama kapsamındaki havayolu şirketlerinin negatif Özkaynaklara sahip olmasının oranın anlamsız çıkmasını etkileyebileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sivil havacılık, faaliyet kaldıraç, panel veri, finansal kiralama

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Civil Aviation is a rapidly growing dynamic sector. The increase in the number of passengers, new destination and the sale of low-priced airline tickets are effective in the growth of the sector. However, civil aviation sector requires high budget investments. Staff and fuel costs are the biggest problems in the sector for competing. Each ticket sold after the airline costs fixed costs increases the marginal profit of the company. In this study, it is aimed that examining the relationship between the operating leverage and the revenues of the airlines operating at fixed costs with high amount. A model consisting of revenues, operating leverage, financial leasing expenses, asset profitability ratio and return on equity ratio has been developed. In the application, data of 20 airlines, at least one company from every continent of the World, were used. The data set covers the period 2010-2016. Panel data analysis was performed. There is a positive correlation between operating leverage and revenues. The higher the number of passengers on board, the higher the revenues due to leverage. The increase in the occupancy rate also positively affected the performance of the companies. There is a positive relationship between finance leasing expenses and revenues. There is a positive relationship between revenues and asset profitability ratio.

Keywords: Civil aviation, operating leverage, panel data, leasing

Paper Type: Research

¹Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, fdayi@kastamonu.edu.tr.

Atf için (to cite): Dayı, F. (2019). Faaliyet Kaldıraç Derecesinin Satış Gelirleri Üzerindeki Etkisi: Havayolu Şirketlerinde Bir Uygulama. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3), 923-941.

Giriş

Havayolu şirketlerinin sayısının artmasıyla birlikte sivil havacılık sektöründe yoğun bir rekabet yaşanmaktadır. Destinasyonların artmasıyla, yolcular istedikleri yere kolayca gidebilmektedir. Havayolu şirketleri ekonomideki büyümeye paralel olarak büyüyen önemli bir hizmet sektörüdür. Günümüz teknolojisiyle üretilen uçakların yolcu kapasitesinin eskilerinden fazla olması, daha az yakıt ile daha fazla mesafe uçabilmeleri ve yolcuların seyahat alışkanlıklarının değişmesi sivil havacılık sektörünün büyümesinde etkili olmuştur. Ayrıca 2010 yılında ham petrolün varil fiyatı 80\$'dan, 2012 yılında 125\$'a kadar yükselmiş ancak sonraki yıllar düşüş trendine girerek 2016 yılında 30\$-35\$ bandına kadar düşmüştür. Önemli bir maliyet unsuru olan yakıt maliyetlerinin düşmesi, havayolu şirketlerinin toplam maliyetlerini azaltmış, daha rekabetçi bilet fiyatı sunabilmelerine imkân tanımıştır. Yakıt maliyetlerinin düşmesi şirketlerin kârını artırırken personel maliyetlerinde herhangi bir düşüşün olmaması aksine yükselmesi ve sektördeki görülen yüksek rekabet şirketlerin büyümelerini olumsuz yönde etkilemiştir.

Havayolu şirketlerinde yakıt ve personel giderleri şirketler için önemli bir maliyet unsurudur. Yakıt maliyetlerinin düşürülmesi için birim kilometre başına daha az yakıt tüketen yeni nesil teknoloji ile üretilmiş uçaklar satın alınmaktadır. Personel giderlerini kısmak pek mümkün olmasa da, kabin personelinin sayısı azaltılarak uçuş başına personel maliyeti düşürülebilmektedir. Havayolu şirketlerinin önemli bir maliyet unsuru da uçakta yapılan ikramlardır. Türk Hava Yolları başta olmak üzere bazı havayolu şirketleri uçakta *uçan şef* hizmeti sunmaktadır. Böylece kaliteli ve lezzetli yemekler sunarak, yüksek tutarlı ikram maliyetlerine katlanmaktadır. Bazı havayolu şirketleri ise ikram maliyetlerini düşürmektedir. Bazı şirketlerde ise ücret karşılığında ikram yapılmaktadır.

Sivil havacılık sektöründe karşılaşılan en yüksek giderlerden biri de uçak fiyatlarının yüksek olmasıdır. Sivil havacılık sektörü yoğun sermaye gerektiren bir sektör olduğundan, uçak satın almak için yüksek tutarlarda sermayeye ihtiyaç duyulmaktadır. Havayolu şirketleri bazı durumlarda özkaynakları yeterli gelmediğinde, yabancı kaynaklar ile duran varlıklarını finanse etmektedir. Yabancı kaynakların tutarı ve vadesi arttıkça borçlanmanın maliyeti de artmakta, şirketlerin toplam giderleri yükselmektedir. Dolayısıyla faaliyet kaldıraçından yararlanmak isteyen şirketlerin borçlanmaları, şirketlerin finansal durumlarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Novy-Marx, 2011: 201). Bu nedenlerden dolayı şirketler yüksek tutarlı uçakları satın almaktansa kiralama yöntemini tercih etmektedir. Sivil havacılık sektöründe kiralama, faaliyet kiralaması ve finansal kiralama olmak üzere iki farklı şekilde görülmektedir. Faaliyet kiralamasında, uçak kabin ekibi ile birlikte belirli bir süre için bir havayolu şirketinden kiralanmaktadır. Finansal kiralamada ise havayolu şirketi başlangıçta bir bedel ödmeden finansal kiralama şirketinden uçak kiralamakta, sözleşme süresince kira öder gibi taksit ödeyerek, sözleşme sonunda sembolik bir bedel ile uçağı satın alarak mülkiyetine geçirmektedir.

Havayolu şirketleri satış gelirlerini artırabilmeleri için koltuk doluluk oranını maksimum düzeye çıkarmaları, toplam maliyetlerini düşürmeleri, uçuş sürelerini artırmaları yada bilet fiyatlarını yükseltmeleri ile mümkündür. Bir uçağın gün içinde yapacağı uçuş süresi sabit olduğundan, uçak sayısı veya doluluk oranındaki artış ile satış gelirlerini artırmak mümkün olabilmektedir. Uçak satın alamayan havayolu şirketleri ise varlıklarını verimli kullanarak filosundaki uçaklarıyla maksimum sayıda yolcu taşıyarak satış gelirlerini artırabilirler. Çünkü uçaklar yüksek tutarlı varlıklar olduğundan onları satın almak finansmanı açısından pek kolay değildir. Ayrıca uçakların satın alınması için verilen siparişler yıllar sonra teslim edilmektedir. Bu nedenlerden dolayı havayolu şirketlerinin kapasitelerini kısa süre içinde artırmaları pek mümkün görünmemektedir.

Havayolu şirketlerinde sabit giderler yüksek olup değişken giderlerin tutarları daha azdır. Örneğin Boeing Şirketinin en ucuz yolcu uçağı olan Boeing 777-700 modelinin 2017 yılı

fiyatı 80 milyon USD civarındadır. Bir havayolu şirketinin 10 tane Boeing 777-700 uçağı satın alması yaklaşık 8 milyar USD bütçe gerektirmektedir. Dolayısıyla sivil havacılık sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin sabit varlık yatırımları oldukça yüksektir. Bu nedenle havayolu şirketlerinin sabit giderlerinin yüksek oluşu, faaliyet kaldıracından yararlanmasına imkân tanımaktadır. Çünkü bir uçuşta katılan sabit maliyetler, uçaktaki yolcu sayısı ile doğrudan ilişkili olmadığından, uçağın boş veya dolu olması değişken maliyetleri doğrudan etkilememektedir. Satılan biletlerin küçük bir kısmı uçuş için gerekli sabit maliyetleri karşılandıktan sonra, satılan her bilet için sadece değişken maliyet olacağından, ilave her yolcunun marjinal geliri marjinal maliyetinden daha yüksektir. Böylece uçaktaki doluluk oranı arttıkça faaliyet kaldıracının etkisiyle şirketlerin satış gelirleri, brüt satış kârı ve faaliyet kârı yükselmektedir. Faaliyet kaldıracının etkisiyle, belirli sayıda yolcudan sonra uçan her yolcunun marjinal gelirinin marjinal maliyetinden (değişken gider) çıkarılmasıyla kalan tutar şirketlerin kârını doğrudan artırmaktadır. Havayolu şirketleri için geçerli olan bu durum diğer taşımacılık sektörleri içinde geçerlidir. Faaliyet kaldıracının havayolu şirketlerinin satış gelirleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olması çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Bu nedenle sivil havacılık sektöründe faaliyet gösteren havayolu şirketlerinin faaliyet kaldıracının, satış gelirleri (Hasılat) üzerindeki etkisinin incelenmesinin literatüre önemli katkı sağlaması beklenmektedir. Bu çalışmada 20 havayolu şirketinin 2010-2016 dönemi verileri kullanılarak satış gelirleri ile faaliyet kaldıracı arasındaki ilişki incelenmiştir.

1. Sivil Havacılık Sektörünün Finansal Durumu

Günümüz küresel ekonomi sisteminde sivil havacılık sektörü de hızlı bir ivmeyle büyümektedir. IATA (International Air Transport Association-Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği) 2017 yılında yayınladığı raporda, havayolu taşımacılığının uluslararası ticaretteki değerinin 2016 yılında 5,5 trilyon dolar olduğu ve aynı yıl turistlerin uçuşlarından toplam 650 milyar dolar gelir elde edildiği belirtilmiştir (IATA, 2017). Dünya sivil havacılık sektöründe 2016 yılında yolcu doluluk oranı %80,4; kargo doluluk oranı ise %46,9 düzeyinde gerçekleşmiştir (IATA, 2017). Havayolu taşımacılığının kıtalar arasındaki dağılımı incelendiğinde %33,6'lık oran ile en büyük pay Asya-Pasifik kıtasında, %26,1'lik pay ile Avrupa kıtası ikinci sırada ve %22,8'lik pay ile Kuzey Amerika kıtası ise üçüncü sırada yer almaktadır (IATA, 2017). 2016 yılında RPK (Revenue Passengers Kilometers- Kilometre Başına Yolcu Geliri), bir önceki yıla göre %7,4 oranında yükselmiştir (IATA, 2017). RPK sivil havacılık sektöründe sıkça kullanılan bir terimdir. Havayolu şirketleri kilometre başına taşıdıkları ücretli yolculardan elde ettikleri geliri RPK terimi ile göstermektedir. RPK sıralaması, havayolu şirketlerin verimliliklerinin değerlendirilmesinde kullanılan göstergelerden sadece biri olup IATA tarafından şirketlerin sıralanmasında sıkça kullanılmaktadır. RPK değerlerine göre dünyanın en büyük 10 havayolu şirketinin listesi Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. 2016 yılı RPK sonuçlarına göre en büyük 10 havayolu şirketi

Havayolu Şirketleri	RPK
American Airlines	320.044
Delta Airlines	308.088
United Airlines	299.080
Emirates	270.797
China Southern Airlines	205.720
Southwest Airlines	200.848
Lufthansa	149.702
British Airways	144.028
Ryanair	142.740
China Eastern Airlines	138.042

Kaynak: (IATA, 2017)

RPK sıralamasına göre 320.044 RPK ile Amerikan Airlines birinci sırada, 308.088 RPK ile Delta Airlines ikinci sırada ve 299.080 RPK ile United Airlines üçüncü sırada olup bu şirketlerin merkezi Amerika kıtasındadır. 138.042 RPK ile China Eastern Airlines en son sırada yer almaktadır. Ucuz uçak bileti ile dünyada tanınan Ryanair şirketi ise 142.740 RPK ile dokuzuncu sırada yer almaktadır.

Dünyada sivil havacılık sektöründe çok sayıda havayolu şirketi faaliyet göstermektedir. Çalışmanın uygulamasında tüm şirketlerin verilerine ulaşmak mümkün olmadığından, her kıtadan en az bir şirket olmak üzere dünya genelinde verisine ulaşılabilen 20 havayolu şirketinin 2010-2016 dönemi satış gelirleri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Havayolu şirketlerinin satış gelirleri (milyon USD)

Havayolu Firmaları	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Air Asia	584	658	794	844	873	970	934
Air Berlin Group	5.146	5.469	5.688	5.711	5.054	4.453	3.990
Air China	11.934	14.199	15.724	16.217	17.061	16.775	16.405
Air France – KLM	31.573	24.679	33.839	35.151	30.268	28.029	26.191
Air New Zeland	4.046	4.341	4.483	4.615	4.652	4.925	5.231
ANA Holdings	15.103	17.527	16.390	14.128	13.396	14.233	15.318
American Airlines	22.170	23.979	24.855	26.743	42.650	40.990	40.180
Cathay Pacific	11.504	12.655	12.820	12.431	13.154	13.202	11.946
China Eastern Airlines	10.918	12.220	13.774	15.026	15.125	15.284	15.025
China Southern Airlines	11.216	13.235	15.761	16.278	17.496	17.195	16.551
Delta Airlines	31.755	35.115	36.670	37.773	40.362	40.704	39.639
Easyjet	4.720	5.380	6.251	6.876	7.343	7.109	6.051
Emirates	11.832	14.593	16.961	19.323	21.916	23.512	22.925
Lufthansa	36.667	38.522	40.958	41.359	36.463	34.976	33.376
Qantas Airways	13.528	14.654	15.128	17.818	18.734	21.630	22.422
Ryanair	4.007	4.695	5.706	6.727	6.119	6.169	6.889
Singapore Airlines	9.077	11.521	11.815	12.165	12.111	11.332	11.295
Southwest Airlines	12.104	15.658	17.088	17.699	18.605	19.820	20.425
Turkish Airlines	4.990	4.099	5.925	8.813	10.382	9.853	8.373
United Airlines	23.325	37.003	37.152	38.279	38.901	37.864	36.556
Toplam	276.916	309.833	338.111	353.927	369.766	368.510	358.631

Tabloda yer alan şirketlerin verilerinin karşılaştırılabilmesi için ortak bir para birimi gerekmektedir. Air New Zealand, ANA Holdings, American Airlines, Cathay Pasific, Delta Airlines, Emirates, Qantas Airways, Southwest Airlines ve United Airlines havayolu şirketlerinin mali tabloları Amerikan doları para birimiyle sunulduğundan verilerde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Diğer şirketlerin mali tablo verileri, mali tabloların düzenlendiği tarihteki çapraz kur yöntemiyle Amerikan dolarına çevrilmiştir. Amerikan dolarına dönüştürülürken uygulanan çapraz kurlar Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. Satış gelirlerinin hesaplanmasında kullanılan çapraz kurlar

Çapraz Kurlar	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
USD/TL	1,54	1,89	1,78	2,13	2,33	2,92	3,52
Euro/USD	1,34	1,29	1,32	1,38	1,22	1,09	1,05
USD/Yuan	6,82	6,83	6,23	6,05	6,21	6,49	6,95
USD/ Hong Kong Doları	0,13	0,13	0,13	0,13	0,13	0,13	0,13
Paund/USD	1,55	1,54	1,62	1,65	1,56	1,48	1,23
USD/Singapur Doları	1,28	1,30	1,22	1,26	1,33	1,42	1,45

Kaynak: (TCMB, 2018) ve (Exchange, 2018).

Air New Zealand ve Qantas Airways şirketlerinin yıllık mali tabloları 30 Haziran; Ana Holdings, Emirates ve Singapore Airlines şirketlerinin 31 Mart ve Easyjet şirketinin ise 30 Eylül itibarıyla mali tabloları düzenlenmektedir. Bu nedenle mali tabloları Amerikan doları para biriminden düzenlenmeyen şirketlerin ilgili tarihlerde mali tablo verileri Amerikan dolarına çevrilerek düzenlenmiştir. Aynı şekilde Türk Hava Yollarının mali tablo verileri, TCMB veri tabanından ilgili hesap yılının son işlem günündeki Amerikan doları alış kuru üzerinden çevrilerek hesaplanmıştır.

Tablo 2 incelendiğinde havayolu şirketlerinin satış gelirlerinin 2014 yılına kadar düzenli olarak arttığı, 2015 ve 2016 yılında ise düştüğü gözlemlenmiştir. Havayolu şirketlerinin 2010 yılı ile 2016 yılları satış gelirlerinin toplamları karşılaştırıldığında, 7 yıllık dönemde üç havayolu şirketi haricinde hepsinin satış gelirlerinin 2016 yılı ortalaması alındığında %29,50 oranında satışların arttığı tespit edilmiştir. Aynı dönemde Air Berlin, Air France-KLM ve Lufthansa havayolu şirketlerinin satış gelirleri ise düşmüştür. 2010-2016 döneminde satış gelirlerinde %91 ile en çok artış Emirates havayolu şirketinde görülmüştür. Havayolu şirketlerinin satış gelirlerinin artmasında en önemli faktörlerden biri yolcu doluluk oranıdır. Şirketlerin yolcu sayısının artması koltuk arzı sabitken yolcu doluluk oranını artırmaktadır. Çalışmanın örnekleminde yer alan havayolu şirketlerinin 2010-2016 dönemi yolcu sayıları Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4. Havayolu şirketlerinin yolcu sayıları (bin kişi)

Havayolu Firmaları	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Air Asia	16.054	17.986	19.678	21.853	22.138	24.254	26.410
Air Berlin Group	34.889	35.300	33.346	31.536	31.716	30.249	28.920
Air China	60.006	69.692	72.416	77.676	83.009	89.815	96.605
Air France - KLM	71.320	59.340	77.448	86.224	87.358	89.836	93.442
Air New Zeland	8.018	8.530	8.500	8.694	8.920	9.246	9.275
ANA Holdings	44.560	45.742	44.903	47.465	49.004	50.411	50.831
American Airlines	86.086	86.042	86.330	197.340	201.250	198.710	199.640
Cathay Pacific	26.796	27.581	28.961	29.920	31.570	34.065	34.323
China Eastern Airlines	64.930	68.725	73.077	79.093	83.811	93.779	101.741
China Southern Airlines	76.455	80.675	86.483	91.790	100.910	109.420	114.610
Delta Airlines	162.615	163.838	164.572	171.360	179.380	183.740	186.390
Easyjet	48.800	54.500	58.400	60.800	64.800	68.600	73.100
Emirates	27.454	31.422	33.981	39.391	44.537	48.100	51.900
Lufthansa	92.693	100.605	103.051	104.953	105.988	107.679	109.670
Qantas Airways	41.428	44.456	46.707	48.276	48.776	49.181	51.246
Ryanair	66.500	72.100	75.800	79.300	81.700	90.600	106.400
Singapore Airlines	16.480	16.647	17.155	18.210	18.628	18.737	19.029
Southwest Airlines	88.191	103.974	109.347	108.075	110.496	118.171	124.719
Turkish Airlines	29.119	32.648	39.045	48.268	54.675	61.248	62.759
United Airlines	87.327	96.517	93.595	92.329	91.475	96.327	101.007
Toplam	1.149.721	1.216.313	1.272.795	1.442.553	1.500.141	1.572.168	1.642.017

Amerikan Airlines şirketinin 2010, 2011 ve 2012 yılları verileri diğerlerinden farklılık göstermektedir. Çünkü Amerikan Airlines şirketi ile US Airways şirketi 2013 yılında birleşerek Amerikan Airlines adı altında faaliyetlerini devam ettirmektedir. Tablo 4’de incelendiğinde, 2010 yılında 1.149.721 bin ve 2016 yılında ise 1.642.017 yolcunun seyahat ettiği görülmektedir. Böylece örneklemdaki havayolu şirketlerinin 2010-2016 döneminde yolcu sayısı ortalama %42,81 oranında artış göstermiştir. Amerikan Airlines şirketinin 2010-2016 döneminde yolcu sayısında %131 oranında artış görülmüştür. Bu oran örneklemdaki şirketler arasında en yüksek değer olmasına rağmen, 2013 yılında iki şirketin birleşmesinden dolayı yolcu sayısında artış olmuştur. Amerikan Airlines şirketinin birleşmeden önceki 3 yıllık dönemde (2010-2012) ise

sadece 244 yolcunun daha uçtuğu görülmektedir. 2013-2016 döneminde ise yolcu sayısındaki artış %1,15 düzeyinde gerçekleşmiştir. Amerikan Airlines şirketinden sonra yolcu sayısı en çok artan şirket %115'lik oran ile Türk Hava Yolları olup ikinci sırada yer almaktadır. Ancak Türk Hava Yolları 2010-2016 döneminde herhangi bir şirket birleşmesi yaşamamıştır. Bu nedenle aynı dönemde Türk Hava Yollarının yolcu sayısındaki artışın daha yüksek oranda olduğu ifade edilebilir. Air Berlin şirketinin yolcu sayısı ise aynı dönemde %17 oranında azalmıştır. Havayolu şirketlerinin yolcu sayısının artmasındaki önemli unsurlardan biride uçak sayılarındaki artıştır. Havayolu şirketleri yolcu sayılarını artırmak için uçak sayılarını veya yolcu doluluk oranlarını artırmaları gerekmektedir. Yolcu doluluk oranının maksimum kapasiteye ulaşmasıyla yolcu sayısında kısmi bir yükseliş olmaktadır. Bu nedenle havayolu şirketleri daha çok yolcu taşımak için uçak sayılarını artırmakta diğer bir ifadeyle filolarını genişletmektedir. Havayolu şirketlerinin filolarındaki uçak sayılarının yüksek oluşu şirketlerin daha fazla ülkeye veya şehre sefer düzenlemesini sağlayarak uçuş ağını genişletmektedir. Bu nedenle havayolu şirketlerinin filolarındaki uçak sayılarının verilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir. Örneklemdaki havayolu şirketlerinin 2010-2016 dönemi uçak sayıları Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5. Havayolu şirketlerinin uçak sayıları

Havayolu Firmaları	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Air Asia	53	57	64	72	81	80	77
Air Berlin Group	169	170	155	140	149	153	139
Air China	393	432	461	497	540	603	623
Air France - KLM	593	609	601	611	571	564	552
Air New Zeland	99	102	102	106	106	103	103
ANA Holdings	210	222	226	238	231	255	257
American Airlines	280	299	254	970	983	946	930
Cathay Pacific	167	175	187	181	188	201	202
China Eastern Airlines	355	377	416	478	515	551	596
China Southern Airlines	422	444	491	561	612	667	702
Delta Airlines	1.355	1.325	1.285	1.275	1.271	1.291	1.301
Easyjet	196	218	214	217	226	241	257
Emirates	142	148	169	197	217	231	251
Lufthansa	710	696	627	622	615	600	617
Qantas Airways	254	283	308	312	308	299	303
Ryanair	232	272	294	305	297	308	341
Singapore Airlines	108	108	133	100	103	101	102
Southwest Airlines	548	698	694	681	665	704	723
Turkish Airlines	153	179	202	233	261	299	334
United Airlines	655	645	629	702	691	715	737
Toplam	7.094	7.459	7.512	8.498	8.630	8.912	9.147

Tablo 5 incelendiğinde örneklemdaki havayolu şirketlerinin 2010 yılı ile 2016 yılları arasında uçak sayılarının ortalama %28,94 oranında arttığı görülmektedir. Filosunda en fazla artış %232'lik oran ile Amerikan Airlines havayolu şirketinde görülmüştür. Birleşmeden sonra şirketin filosunda büyük bir artış olmuştur. %118'lik bir artış ile filosunda en yüksek artış görülen ikinci havayolu şirketi ise Türk Hava Yollarıdır. Türk Hava Yollarının satış gelirleri ile uçak sayısındaki artışın birbirlerine paralellik gösterdiği görülmektedir. Aynı dönemde Air Berlin havayolu şirketinin filosunda ise %17 oranında bir daralma görülmektedir. Air France-KLM, Delta Airlines, Lufthansa ve Singapore Airlines havayolu şirketlerinin aynı dönemde uçak sayısı azalmış olmasına rağmen yolcu sayılarında artış olmuştur. Havayolu şirketleri koltuk arzı sabitken daha çok yolcu taşıyarak yolcu doluluk oranlarını yükseltmiş olabileceği düşünülmektedir.

Havayolu şirketlerinin mevcut koltuk arzı ile yolcu doluluk oranının maksimum düzeye çıkarılması arzu edilmektedir. Filodaki uçak sayısının artışından daha çok koltuk doluluk oranının artmasıyla havayolu şirketlerinin verimlilik düzeyinin artması beklenmektedir. Çünkü yolcu doluluk oranı arttıkça havayolu şirketlerinin faaliyet kaldırıcı etkisiyle marjinal gelirleri artabilmektedir. Böylece faaliyet kaldırıcı ve koltuk doluluk oranlarının artmasıyla şirketlerin verimliliklerinde artması beklenmektedir.

2. Havayolu Şirketlerinde Faaliyet Kaldırıcı

Faaliyet kaldırıcı, satış gelirleri ile faaliyet kârı arasındaki ilişkiyi ifade etmekte olup satışlara göre sabit ve değişken maliyetlerinin büyüklüğünün bir fonksiyonu olarak tanımlanmaktadır (Stowe ve Ingene, 1984: 233). Faaliyet kaldırıcındaki artış, birim başına değişken giderdeki azalış ve/veya sabit giderdeki artış ile olmaktadır (Percival, 1974: 223). Dolayısıyla sabit giderlerin operasyonel giderler içindeki payının artırılması faaliyet kaldırıcı derecesini yükseltmektedir (Dran and John, 2001: 88). Faaliyet kaldırıcı derecesi, talebin fiyatı esnekliği ile pozitif yönde olduğu ifade edilmiştir (Stowe ve Ingene, 1984: 233-234). Ayrıca sabit ve değişken giderlerin, üretim, operasyon ve finansal karar alma mekanizmaları üzerinde önemli bir etkisi vardır (Shrieves, 1981: 701).

İşletmelerin karşılaşabileceği riskler genel olarak sistematik ve sistematik olmayan riskler olarak ikiye ayrılmaktadır. Faaliyet riski sistematik olmayan risklerden biri olup sıfır borcu olan bir işletmenin bu riskle karşılaşması dahi muhtemeldir (Brigham ve Houston, 2014: 443). Ayrıca işletmelerin kendisinden kaynaklanmayan sistematik riskin, finansal kaldırıcı ve faaliyet kaldırıcı üzerinde etkili olabileceği ifade edilmektedir (Gahlon ve Gentry, 1982: 15-16). Şirketlerin belirsizlik altında henüz gerçekleşmemiş satış gelirleri için önceden sabit giderleri taahhüt etmesi, nakit akışlarının özkaynaklara olan riskini artırmakta, bu durum kaldırıcı etkisi olarak ifade edilmektedir (Huffman, 1983: 197). Yüksek tutarlarda borçlanma, sermaye maliyetini artıracak gibi şirketlerin karşılaşacakları finansal riski de artırabilmektedir (O'Brien ve Vanderheiden, 1987: 50). Faaliyet kaldırıcı nedeniyle karşılaşılan herhangi bir olumsuzluk şirketin faaliyet riskinin artmasına neden olabilmektedir (Alaghi, 2012: 1095). Havayolu şirketlerinde finansal kiralama işlemi, kısa ve uzun vadeli borçları yükselttiğinden şirketlerin kredi ödeme riskiyle karşılaşma olasılığı yükselmekte; faaliyet kiralaması yapılması durumunda ise sabit bir yükümlülük olmadığından şirketlerin finansal riskini azaltmaktadır (Erickson ve Trevino, 1994: 71). Faaliyet kaldırıcı derecesi, finansal kiralama işlemiyle artacağından şirketlerin daha yüksek tutarlarda satış yapması mümkün olabilmektedir. Finansal kiralama sözleşmeleri şirketlerin aktif ve pasifini artırmakta, finansal performansını da olumlu yönde etkilemektedir (Fitó vd., 2014: 364).

Tutarı yüksek sabit giderler ve yüksek faaliyet kaldırıcıyla faaliyet gösteren havayolu şirketlerinin devamlılığının sağlanması gelirindeki sürekliliğe bağlıdır (Nicolau ve Santa-María, 2012: 44). Faaliyet kaldırıcı ile finansal kaldırıcının sermaye yapısından etkilendiği ifade edilmektedir (Prezas, 1987: 39). İşletmeler yüksek tutarlı duran varlık yatırımlarını yabancı kaynaklarla finanse ettiklerinde sermaye maliyeti yükselebilmektedir. Bu durumda işletme kapasiteyi artırdığından eskisinden daha yüksek tutarlı sabit giderleri olacağından, bu giderlerin artmasından dolayı faaliyet kaldırıcı riski de yükselmektedir (Lev, 1974: 627). Şirketlerin sabit aktiflerindeki (duran varlıklar) artış ile faaliyet kaldırıcı arasında anlamlı bir ilişki olduğu ifade edilmektedir (Lev, 1974: 638). Satışlardaki değişime bağlı olarak faaliyet kârındaki göreceli değişimin, faaliyet kârı ile satışlar arasında ilişki üzerinde sabit maliyetlerin etkisi olabileceğini düşündürmektedir (Schönenberger, 2014: 8). Bir şirketin giderlerinin tümünün değişken olması durumunda faaliyet kaldırıcından söz etmek mümkün değildir (Akgüç, 1998: 136). Faaliyet Kaldırıcı Derecesi hesaplanırken kullanılan formül aşağıda verilmiştir (Ercan ve Ban, 2012: 247):

$$\text{Faaliyet Kaldırıcı Derecesi} = \frac{\text{FVÖK \% değişim}}{\text{Satışlardaki \% değişim}}$$

Faiz ve vergi öncesi kârdaki % değişimin, satışlardaki % değişime bölünmesiyle hesaplanmaktadır. FVÖK yüzdelerik değişim ne kadar yüksek, satışlardaki değişim ne kadar az olursa faaliyet kaldıraç derecesi o kadar yüksek olmaktadır.

Örneklemedeki havayolu şirketlerinin 2010-2016 dönemi Faaliyet Kaldıraç Dereceleri hesaplanarak Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Havayolu şirketlerinin faaliyet kaldıraç dereceleri

Airline Companies	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Air Asia	0,62	0,73	-1,17	-4,81	-0,72	5,72	10,81
Air Berlin Group	-7,04	261,02	-64,58	112,72	77,87	-2,34	-16,27
Air China	0,95	-1,24	3,72	18,43	5,94	14,05	2,81
Air France - KLM	12,62	0,90	0,45	35,42	-3,23	7,97	3,66
Air New Zeland	-0,24	-0,87	2,40	8,64	16,13	2,49	5,38
ANA Holdings	4,29	20,21	4,07	1,04	-1,72	1,42	4,39
American Airlines	-11,55	-54,19	-31,22	111,28	3,42	-11,82	7,50
Cathay Pacific	3,48	-3,05	-25,95	-17,23	2,77	116,04	18,21
China Eastern	12,77	-0,20	0,19	-1,68	23,95	-1,27	2,60
China Southern Airlines	2,88	-0,54	0,38	-3,24	7,38	23,53	-2,26
Delta Airlines	12,20	-0,93	2,39	18,72	-5,12	299,38	4,16
Easyjet	16,40	3,41	1,98	4,78	2,68	5,24	76,12
Emirates	176,35	1,37	-1,91	2,82	2,81	4,01	-7,57
Lufthansa	3,41	-0,96	0,98	241,87	1769,44	13,94	21,31
Qantas Airways	-1,92	0,94	-1,29	-30,23	-29,38	138,36	12,48
Ryanair	212,50	1,00	1,39	1,25	-2,69	4,76	2,57
Singapore Airlines	-17,31	-22,41	-34,39	16,82	13,58	27,45	-30,72
Southwest Airlines	4,65	-0,17	1,85	14,85	8,74	7,49	-3,20
Turkish Airlines	-1,96	41,18	0,28	-0,41	0,54	2,75	-101,34
United Airlines	30,94	-1,52	85,02	32,90	29,62	-19,74	5,33

Havayolu şirketlerinin faaliyet kaldıraç dereceleri incelendiğinde Lufthansa havayolu şirketinin, 2014 yılında 1769,44 ile en yüksek faaliyet kaldıraç derecesine sahip olduğu görülmektedir. En düşük faaliyet kaldıraç derecesi ise 2016 yılında -101,34 ile Türk Hava Yollarında görülmüştür. Faaliyet kaldıraç derecesinin negatif değer alması şirketlerin FVÖK veya satışlarındaki azalışlardan kaynaklanabilmektedir. Cari dönem satış gelirleri bir önceki döneme göre azalmışsa faaliyet kaldıraç derecesi negatif değer alabilmektedir.

3. Literatür Taraması

Bu kısımda faaliyet kaldıraç ve satış gelirleri arasındaki ilişkiyi inceleyen ulusal ve uluslararası literatürdeki çalışmalara yer verilmek istenmiş, ancak konuyla doğrudan ilgili yapılmış çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu nedenle modeldeki değişkenlerle ilgili yapılmış çalışmalar araştırılmış; finansal kiralama giderleri, faaliyet kaldıraç, kârlılık ve satış gelirleri üzerine yapılmış çalışmalara bu bölümde yer verilmiştir.

Dayı ve Ulusoy (2018), Türk Hava Yolları ile dünyadaki diğer havayolu şirketlerinin finansal performanslarını karşılaştırmışlardır. Uygulamada oran analizi ile minimum örten ağaç yaklaşımı kullanılmıştır. 19 havayolu şirketinin 2008-2014 dönemi verilerinden hesaplanan 8 orandan oluşan veriler minimum örten ağaç yöntemiyle analiz edilmiştir. Analiz sonucuna göre Türk Hava Yollarının kârlılığı, satış gelirleri ve toplam aktiflerinin her yıl büyüdüğü, Aktif ve Özsermaye Kârlılık oranları örneklemedeki şirketler ile karşılaştırıldığında ilk iki sırada yer

aldığı, şirketin finansal performansının örneklemedeki şirketlerden daha başarılı olduğu ifade edilmiştir.

Bourjade vd. (2017) finansal kiralama giderlerinin kârlılık üzerine etkisini incelemiştir. Çalışmada 1996-2011 dönemine ait 73 havayolu şirketinin verileri kullanılmıştır. Havayolu şirketlerinin finansal kiralama giderlerinin optimal tutara ulaşmaya kadar kârı artırdığı, optimal tutardan sonra yapılan finansal kiralama giderlerinin ise marjinal kârı azalttığı tespit edilmiştir.

Dayı ve Esmer (2017) sivil havacılık yönetiminde finansal kiralama işlemlerinin aktif kârlılık ve özsermaye kârlılık üzerine etkisini incelemiştir. Avrupa'da faaliyet gösteren 6 havayolu şirketinin 2008-2012 dönemi mali tablo ve operasyonel bilgileri rasyo analizi yönteminde kullanarak analiz edilmiştir. Analiz bulgularında faaliyet kaldıraç derecesinin aktif ve özsermaye kârlılığı üzerinde önemli bir etkiye neden olmadığı ifade edilmiştir.

Abbruzzo vd. (2016) İtalyan havayolu şirketlerinin finansal ve faaliyet performansını inceledikleri çalışmada, 10 havayolu şirketinin 7 yıllık verilerini RCON (V, E) modelinde kullanmışlardır. Şirketlerin uçuş sayısındaki artış ile yolcu sayısının, satış gelirlerinin ve kârlılıklarının arttığı tespit edilmiştir.

Richardson vd. (2014) havayolu şirketlerinin finansal kiralama sözleşmelerinin Amerikalı havayolu şirketlerinin finansal performansı üzerindeki etkisini incelemiştir. Uygulamada 23 havalimanı ve havayolu şirketinin verileri kullanılmıştır. İçerisinde cari oran, borç oranı, faaliyet kârlılığı gibi oranlarında olduğu 21 değişkenin 2011-2012 dönemi verileri Benchmarking ve istatistiki yöntemlerle analiz edilmiştir. Finansal kiralama işleminin havayolu şirketlerinin finansal performansını olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Nicolau vd. (2012) sivil havacılık sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin yüksek tutarlarda inovasyona dayalı sabit duran varlık yatırımı yapmalarının şirketlerin piyasa değeri üzerine etkisini incelemiştir. Çünkü havayolu şirketleri yüksek tutarlarda sabit aktif ve yüksek oranlarda faaliyet kaldıraç olduğundan şirketlerin satış gelirlerindeki devamlılık faaliyetlerini sürdürebilmeleri için önemli olduğu ifade edilmiştir. Uygulama İspanya'daki havayolu şirketleri üzerinde yapılmıştır. İnovasyona dayalı gelişmiş tüketici segmentasyonun, satışlar üzerinde sabit maliyetlerden daha büyük bir etkiye sahip olduğunu ve havayolu şirketlerinin faaliyet risklerinin düşmesinde etkili olabileceği ifade edilmektedir.

Lee ve Hooy (2012) Kuzey Amerika, Asya ve Avrupa kıtasındaki havayolu şirketlerinin finansal risklerine etki eden faktörleri araştırmıştır. Kuzey Amerikalı şirketlerin risk düzeyleri ile faaliyet kaldıraç ve kârlılıkları arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Avrupa ve Asya kıtasındaki şirketlerin risk düzeyleri ile faaliyet kaldıraç arasında pozitif yönde bir ilişkinin olduğu, kârlılık ile önemli düzeyde negatif yönde ilişkinin olduğu ifade edilmiştir. Asya kıtasındaki şirketlerin sistematik risklerinin aktif büyüklükleriyle ilişkili olduğu belirtilmektedir. Ayrıca Asya kıtasındaki şirketlerin faaliyet kaldıraç derecelerinin -%2670 ile %1851 arasında değiştiği ifade edilmektedir.

Gavazza (2010), finansal kiralama işleminin havayolu şirketlerinin finansmanında önemli olduğunu, yüksek tutarlı uçakların finansal kiralama ile temin edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Finansal kiralama işleminin havayolu şirketlerinin likiditesini artırdığını, özellikle faaliyet kiralamasının daha kısa süreli ama daha faydalı olduğunu, finansal kiralama işlemlerinin uzun vadeli olduğunu ve finansal kiralama sözleşmelerinde kâr marjının uçak satış kâr marjının çok üstünde olduğunu, bu nedenle daha düşük oranlarda kâr marjının belirlenmesi gerektiğini belirtmiştir.

Lee ve Jang (2007) 16 havayolu şirketinin 1997-2002 dönemi verilerini kullanarak havayolu şirketlerinde riske etki eden faktörleri incelemiştir. Havayolu şirketlerinde risk ile şirketlerin kârlılık, büyüme ve güvenlik oranı arasında negatif; kaldıraç ve firmanın büyüklüğü arasında pozitif yönde ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Oum vd. (2000) havayolu şirketlerinde talebin esnek ve belirsiz olmasından dolayı şirketlerin filosunda ne kadar uçak olması gerektiği saptamanın zor olduğunu, bununla baş edebilmek için finansal veya faaliyet kiralaması yapıldığını, şirketlerin sahip oldukları ve kiraladıkları uçakların optimum sayıda olması gerektiği ifade edilmiştir. Uygulamada 23 büyük havayolu şirketinin 1986-1993 dönemine ait verileri kullanılmıştır. Kısa dönemde finansal kiralama veya faaliyet kiralaması işleminde havayolu şirketi ile finansal kiralama şirketi arasında riskin paylaşımı veya değişimi olduğu ifade edilmiştir. Yolcu sayısındaki artışa paralel havayolu şirketi kiralama işlemiyle daha fazla yolcu taşımakta, ancak yolcu sayısındaki düşüş ile uçak sayısında fazlalık oluşmaktadır. Bu nedenle havayolu şirketlerinin maliyeti düşürerek satış gelirlerini artırmaları için optimum düzeyde finansal kiralama ile uçak temin etmeleri önerilmektedir.

Gritta vd. (1994) havayolu şirketlerinin finansal kiralama yöntemini sıkça tercih ettiklerini, finansal kiralama yöntemiyle 1970'li yıllarda yüksek tutarlarda uzun vadeli borçlandıklarını ifade etmiştir. Bazı finansal kiralama işlemlerinin de bilançoda olumlu etkilere neden olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Gritta (1994), 1969 yılında o zamanki adıyla Hava Taşımacılar Birliğinin (Air Transport Association-ATA) raporuna göre uçak filosunun %13,9'luk kısmının finansal kiralama yöntemiyle temin edildiği belirtmiştir.

Erickson ve Trevino (1994), finansal kiralamanın kısa ve uzun vadeli borçları artırarak kredi riskini yükselttiğini ifade etmiştir. Uygulamada 43 havayolu şirketinin 1985-1990 dönemine ait verilerinden yararlanılarak hesaplanan çeşitli oranlar ile panel veri analizi yapılmıştır. Finansal kiralama tutarının artmasıyla büyüyen varlıkların arasında ters yönlü ilişkinin olduğu ve kârlılık ile finansal kiralama arasında anlamlı bir ilişki olmadığı ifade edilmiştir.

4. Materyal ve Yöntem

Çalışmanın amacı havayolu şirketlerinin faaliyet kaldıraç derecesi ile satış gelirleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Örneklem her kıtadan bir şirket olmak üzere verisine ulaşılabilen 20 havayolu şirkettendir. 20 havayolu şirketinin 2010-2016 dönemine ait 7 yıllık verileri panel veri en küçük kareler yöntemiyle analiz edilmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenler, nitelikleri, frekans düzeyleri ve veri kaynakları Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Çalışmanın veri seti

Değişkenler	Nitelik	Frekans	Kaynak
Satış Gelirleri	Bağımlı	Yıllık	Mali Tablo
Faaliyet Kaldıraç Derecesi	Bağımsız	Yıllık	Mali Tablo
Finansal Kiralama Giderleri	Bağımsız	Yıllık	Mali Tablo
Aktif Kârlılık Oranı (ROA)	Bağımsız	Yıllık	Mali Tablo
Özsermaye Kârlılık Oranı (ROE)	Bağımsız	Yıllık	Mali Tablo

Satış gelirleri modelde bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Faaliyet kaldıraç derecesi, Faiz ve Vergi Öncesi Kârdaki (FVÖK) yüzdelerdeki değişimin, satışlardaki yüzdelerdeki değişime oranlanmasıyla hesaplanmıştır.

Faaliyet kaldıraç derecesi, finansal kiralama giderleri, ROA ve ROE bağımsız değişken olarak modelde yer almaktadır. Çalışmada kullanılan tüm veriler, şirketlerin bağımsız denetiminden geçmiş mali tablolardan elde edilmiştir. Mali tablolardan elde edilen bazı veriler Microsoft Excel programından yararlanılarak hesaplanmıştır. Şirketin finansal performansını incelemek için ROA ve ROE değişkenlerinin kullanıldığı literatürde yapılmış çalışmalarda görülmektedir. Havayolu şirketlerinin yüksek tutarlı varlıklarının verimli kullanılıp kullanılmadığını test etmek için ROA; özsermaye verimliliğinin değerlendirilmesi içinde ROE modele dahil edilmiştir. Çünkü havayolu şirketleri kurulduğu ilk yıllarda uçak satın alırken

öz kaynaklar ağırlıklı finansman kaynakları kullanacağından, havayolu şirketlerinin satış gelirleri ile ROE ilişkisinin değerlendirilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Faaliyet kaldıraç derecesi satış gelirleri üzerinde etkisi olduğundan, mevcut arz sabitken, daha fazla yolcu taşımak havayolu şirketlerinin gelirlerini artırmaktadır. Ayrıca havayolu şirketleri uçuş yaklaştıkça uçak biletlerini çok yüksek fiyatlardan satabilmektedir. Bir diğeri ise koltuk doluluk oranındaki artış olup bazen arzı artırmak için uçakların sayısını artırıldığı da görülmektedir. Ancak koltuk doluluk oranı %90'nın üstünde olan bir havayolu şirketi, yolcu sayısını artırmak istediğinde uzun bir süre beklemesi gerekebilmektedir. Çünkü uçak satın almak için sipariş vermek ve teslimat için sıraya girmek gerekmektedir. Ancak kısa vadede faaliyet kiralaması yöntemi ile yolcu sayısını artırmakta mümkündür.

Faaliyet kiralamasıyla uçak temin etmek kısa dönem için satın almaktan daha rasyonel bir karar olarak görülmektedir. Çünkü uçak satın aldıktan sonra arz edilen koltuk sayısı artmakta; yolcu sayısında görülen olası bir azalış ise yolcu doluluk oranını düşürmektedir. Bu nedenle faaliyet kiralaması kısa vadeli uçak ihtiyacı için havayolu şirketlerinin sıkça başvurduğu bir yöntemdir. Bunun yanı sıra yüksek fiyatlı yolcu uçaklarını satın almak için yeterli sermayesi olmayan şirketler, finansal kiralama yöntemiyle taksit ödeyerek uçak sahibi olabilmektedir. Böylece kısa ve uzun vadeli banka kredisi kullanılmadığından, finansal risk düzeyi düşmektedir. Ayrıca şirketlerin finansal kiralama yöntemini kullanarak kredibilitesi düşmediğinden, ihtiyaç duyulduğunda bankadan kredi kullanılması da mümkündür.

Finansal kiralama yöntemiyle finansman havayolu sektöründe sıkça kullanılmaktadır. Havayolu şirketleri yüksek tutarlarda sermayeyi uçaklara bağlamaktan kaçınmakta ve banka kredisi kullanarak uçak satın alma yolunu tercih etmemektedir. Çünkü kullanılan kredi pasifte yer alacağından, kredi kuruluşlarının nazarında şirketin kredibilitesi düşebilecektir. Bu nedenle finansal kiralama yönteminde ise uçağın bedeli taksit taksit ödenmekte, banka kredisinden daha esnek olmakta, gider olarak vergi matrahından düşülebilmektedir. Bu nedenle şirketler finansal kiralama yöntemini tercih etmektedir. Örneğin Cathay Pasific filosunun %56,3'ü (12/2005), Air China %36,8'i (06/2004), Air France KLM %16,9'u (03/2006) ve United Airlines %12,4'ü (12/2005) finansal kiralama ile temin edilen uçaklardan oluşmaktadır (Morrell, 2007: 197).

Bu nedenlerden dolayı birçok havayolu şirketi finansal kiralama yöntemini kullanarak uçak filosunu güçlendirmekte ve arz edilen yolcu koltuk sayısını artırmaktadır. Finansal kiralama giderlerinin yolcu sayısında ve satış gelirleri üzerinde doğrudan etkisi olduğundan modele dâhil edilmiştir. Faaliyet kaldıraç sabit giderleri yüksek olan şirketlerde, sabit giderin karşılanmasından sonra yüksek tutarlarda kâr etmelerini sağlamaktadır. Faaliyet kaldıraçının yüksekliği havayolu şirketlerinin kârını ve kârlılığını doğrudan etkilemektedir. Dayı ve Esmer (2017a), havayolu şirketlerinin kârlılıklarını incelemek için modellerinde aktif kârlılık oranı (ROA) ve Özsermaye kârlılık oranlarını da (ROE) kullanmışlardır. Havayolu şirketlerinin net kârındaki artış kârlılık oranlarına olumlu yönde yansımıştır. Şirketlerin toplam aktifinin yüksek tutarlarda olmasından dolayı ROA düşük hesaplanabilmektedir. ROE, şirketlerin özsermayelerini verimli kullanıp kullanmadıklarının tespitinde önemli bir göstergedir. Özellikle negatif özkaynakları olan şirketler örneklemede olduğundan bu oran ile satış gelirleri arasındaki ilişkisinin incelenmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir. Şirketlerin satış gelirleri yükseldiğinde, net kâr ve özsermaye kârlılığının da yükselmesi beklenir.

Panel veri analizi, örneklemede yer alan birimlerin ve zaman serilerinin birden fazla olması durumunda kullanılmaktadır (Hsiao, 2014: 1). Yatay ve dikey kesitlerin birlikte yer aldığı çok sayıda hane, ülke veya firmaya ait verilerin kullanılabilirdiği panel veri analizi, regresyon, rassal etkiler, sabit etkiler, dinamik gibi birçok çeşidi vardır (Bayraktutan & Demirtaş, 2011: 5). Panel veri yönteminde regresyon analizi yapılırken, havuzlanmış, rassal etkiler ve sabit etkiler olmak üzere 3 yöntemden biri kullanılmaktadır (Korkmaz vd., 2010: 100). Hausman Testi sonucuna göre rassal etkiler, sabit etkiler veya havuzlanmış en küçük

kareler yöntemlerinden hangisiyle panel veri analizinin yapılacağına karar verilmektedir. Çalışmanın uygulamasındaki tüm analizler STATA 15 paket programı kullanılarak yapılmıştır.

5. Bulgular ve Tartışma

Bu kısımda ilk olarak modeldeki değişkenler ile yolcu ve uçak sayıları arasındaki korelasyon ilişkisi test edilmiştir. Korelasyon testinden sonra modelin tanımlayıcı istatistiklerine yer verilmiştir. Hausman ve Breusch-Pagan Langrange Multiplier Testi yapılarak analiz hangi yöntemle yapılacağına karar verilmiştir. Son olarak panel veri en küçük kareler yöntemi uygulanarak analiz bulguları değerlendirilmiştir. Korelasyon testi sonuçları Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Korelasyon testi sonuçları

		Satış Gelirleri	Faaliyet Kaldıracı	Finansal Kiralama Giderleri	ROA	ROE	Yolcu Sayısı	Uçak Sayısı
Satış Gelirleri	Pearson Correlation	1	0,113	0,475**	0,142	-,012	0,634*	0,702*
	Sig. (2-tailed)		0,182	0,000	0,094	0,887	,000	0,000
	N	140	140	140	140	140	138	140
Faaliyet Kaldıracı	Pearson Correlation	0,113	1	0,075	-,028	-,077	0,097	0,076
	Sig. (2-tailed)	0,182		0,379	0,740	0,366	0,257	0,369
	N	140	140	140	140	140	138	140
Finansal Kiralama Giderleri	Pearson Correlation	0,475**	0,075	1	-,128	0,080	0,387*	0,457*
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,379		0,133	0,345	0,000	0,000
	N	140	140	140	140	140	138	140
ROA	Pearson Correlation	0,142	-,028	-,128	1	0,101	0,193*	0,171*
	Sig. (2-tailed)	0,094	0,740	0,133		0,235	0,023	0,044
	N	140	140	140	140	140	138	140
ROE	Pearson Correlation	-,012	-,077	0,080	0,101	1	0,115	,069
	Sig. (2-tailed)	0,887	0,366	0,345	0,235		0,178	0,415
	N	140	140	140	140	140	138	140
Yolcu Sayısı	Pearson Correlation	0,634**	0,097	0,387**	0,193*	0,115	1	0,935*
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,257	0,000	0,023	0,178		0,000
	N	138	138	138	138	138	138	138
Uçak Sayısı	Pearson Correlation	0,702**	0,076	0,457**	0,171*	0,069	0,935*	1
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,369	0,000	0,044	0,415	0,000	
	N	140	140	140	140	140	138	140

** . Korelasyon 0.01 anlamlılık düzeyinde (2-tailed).

* . Korelasyon 0.05 anlamlılık düzeyinde (2-tailed).

Korelasyon testi sonuçları incelendiğinde satış gelirleri ile bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon ilişkisinin düşük olduğu görülmektedir. Modeldeki değişkenler arasındaki korelasyon testi sonuçlarına göre en yüksek korelasyon, satış gelirleri ile finansal kiralama giderleri arasında 0,475 oranında gerçekleşmiştir. Ayrıca modelde yer almayan ancak havayolu şirketlerinin verimliliğini değerlendirmek için kullanılan yolcu ve uçak sayısı değişkenlerinin arasında %93,5 oranında korelasyon olduğu görülmektedir. Havayolu şirketlerinin yolcu sayısını artırmak için yolcu doluluk oranını, günlük uçuş sayısını ve/veya uçak sayısını artırmaları gerekmektedir. Bu nedenle havayolu şirketlerinin yolcu sayısını artırmak için uçak satın alması beklenmektedir. Uçak satın alınabilmesi için yüksek tutarlarda özkaynaklar veya

yabancı kaynaklara ihtiyaç duyulmaktadır. Uçak satın alımında yabancı kaynaklardan finansal kiralama yönteminin sıkça kullanıldığı daha önce belirtilmişti. Analiz sonucu da bu durumu doğrular niteliktedir. Uçak sayısı ile finansal kiralama giderleri arasında 0,457 oranında korelasyon olduğu tespit edilmiştir. Korelasyon testi sonucuna göre havayolu şirketlerinin uçak satın alırken finansal kiralama yönteminden yararlandığı analizde açıkça görülmektedir. Havayolu şirketlerinin yolcu sayıları ile satış gelirleri arasında pozitif yönlü yüksek korelasyon beklenmektedir. Modelde yer almamasına rağmen analiz sonucuna göre satış gelirleri ile yolcu sayısı arasında pozitif yönlü %63 oranında korelasyon vardır. Analizde kullanılan değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. Tanımlayıcı istatistikler

Değişkenler	Gözlem Sayısı	Minimum	Maksimum	Ortalama	Standart Sapma
Satış Geliri	140	6,3702	10,6608	9,4258	0,9226
Faaliyet Kaldırıcı	140	-101,3400	1769,4400	27,0333	157,2232
Finansal Kiralama Giderleri	140	3,4363	10,0247	7,2799	1,6829
ROA	140	-0,5600	0,4000	0,0266	0,0848
ROE	140	-2,5800	1,6900	0,1191	0,3869

20 şirketin 7 yıllık verilerinden oluşan 140 gözlem değeri ile tanımlayıcı istatistiki analiz yapılmıştır. Satış gelirleri değişkeninin anlamlı sonuç vermesi için logaritması alınmıştır. Tablo 9 incelendiğinde satış gelirlerinin 6,3702 ile 10,6608 arasında değiştiği görülmektedir. Faaliyet kaldırıcı değişkenin verileri çok farklılık göstermektedir. Faaliyet kaldırıcının en küçük değeri -101 iken, en yüksek değeri 1769’dur. Benzer bir durumda, Lee ve Hooy (2012) tarafından yapılan bir çalışmada, Kuzey Amerika, Asya ve Avrupa kıtasındaki havayolu şirketlerinin finansal risklerine etki eden faktörler incelenmiş, Asya kıtasındaki şirketlerin faaliyet kaldırıcı derecelerinin -%2670 ile %1851 arasında değiştiğini tespit etmiştir. Havayolu şirketlerinin satış gelirleri ile faiz ve vergi öncesi kârdaki farklılıkları faaliyet kaldırıcı derecesine de yansımıştır. Finansal kiralama giderlerinde anormal bir durum söz konusu değildir. ROA ve ROE değişkenlerinin negatif değer almasının sebebi, havayolu şirketlerinin bazı dönemlerde dönem kârı olmayışıdır. Dolayısıyla şirketler söz konusu dönemlerde zarar etmişlerdir. Bu nedenle oranlar negatif hesaplanmıştır. ROA -%56 ile %40 arasında değişim göstermiştir. Dayı ve Esmer (2017a), Avrupa’da faaliyet gösteren havayolu şirketlerinin ROA değerlerinin -%47 ile +%10 arasında değiştiğini tespit etmiştir. ROA, aktifin verimli kullanılıp kullanılmadığının tespitinde kullanılan önemli bir göstergedir. Oranın yüksek çıkması (0,40) havayolu şirketlerinin varlıklarını verimli kullandıklarını göstermektedir. Ancak sabit aktifleri (duran varlıkları) çok yüksek tutarlarda olan havayolu şirketlerinin ROA değerlerinin 0,40 gibi çok yüksek değerler alması, örneklemdaki şirketlerin bazılarının toplam aktiflerinin tutarının düşük olmasıdır. ROE oranı ise -%258 ile %169 arasında değişmektedir. Dayı ve Esmer (2017a), Avrupa’da faaliyet gösteren havayolu şirketlerinin ROE oranlarını -%128 ile +%61 arasında değiştiğini tespit etmiştir. Oranın çok düşük ve yüksek olmasının sebepleri havayolu şirketlerin dönem zararlarının yüksek tutarlarda olması ve bazı havayolu şirketlerinin özkaynaklarının negatif değer almış olmasıdır. Böylece ROE hesaplanmasında, payda dönem net zararı ve payda da negatif işaretli özkaynaklar olacağından, hesaplanan değerlerin işareti pozitif yönlü olmaktadır.

Panel veri analizinin sabit etkiler veya rassal etkiler modelinin hangisinin kullanılacağına karar vermek için Hausman Testi yapılmaktadır. Hausman testinde Prob. Değeri < 0,05 olursa sabit etkiler yöntemi, tam tersi olursa rassal etkiler yöntemi kullanılmaktadır. Hausman testi sonuçları Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10. Hausman Testi sonucu

	(b) Sabit Etkiler	(B) Rassal Etkiler	b-B	S.E.
Faaliyet Kaldırıcı	-0,0000369	-0,000033	-3,98e-06	-
Finansal Kiralama Giderleri	0,1081381	0,1218166	-0,0136785	0,0075397
ROA	0,5122926	0,5357633	-0,0234707	-
ROE	-0,0048264	-0,0064615	0,0016352	-
Prob >chi2 = 0,6069				

Hausman testi sonuçları incelendiğinde $P > 0,05$ 'den büyük olduğundan rassal etkiler modelinin kullanılması gerekmektedir. Hausman testi sonucunu doğrulamak ve analizin rassal etkiler mi yoksa en küçük kareler yönteminden hangisiyle yapılması gerektiğini tekrar test etmek için *Breusch-Pagan Langrange Multiplier* testi yapılmıştır. Breusch-Pagan Langrange Multiplier Testi sonuçları Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11. Breusch-Pagan Langrange Multiplier Testi sonucu

	Var	sd = sqrt(var)
Satış Geliri	0,8512436	0,9226286
e	0,0231702	0,1522175
u	0,6284493	0,7927480
Prob >chibar2 = 0,0000		

Breusch-Pagan Langrange Multiplier testinde $P > 0,0000$ olduğundan Rassal Etkiler modeli ile analizin yapılması gerektiği tespit edilmiştir. Panel veri en küçük kareler yönteminde rassal etkiler modeli kullanılarak analiz yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 12'de verilmiştir.

Tablo 12. Panel Veri Rassal Etkiler Modeli analiz sonucu

Gözlem sayısı=140				
Grup sayısı=20				
Prob>F=0,000				
Satış Geliri	Katsayı	Standart Hata	z	P>z
Faaliyet Kaldırıcı	0,00047	9,4506000	4,97	0,000
Finansal Kiralama Giderleri	0,1191618	0,0281987	4,23	0,000
ROA	0,5198629	0,2099567	2,48	0,013
ROE	-0,0141318	0,0347354	-0,41	0,684
C	8,443641	0,2732856	30,9	0,000

Panel veri analiz sonuçları incelendiğinde, P değeri $> 0,000$ olduğundan model anlamlı çıkmıştır. Satış gelirleri ile faaliyet kaldırıcı arasında 0,00047 oranında pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Analiz sonucunda katsayının on binde dört olması faaliyet kaldırıcı ile satış gelirleri arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Faaliyet kaldırıcı derecesinin %-101 ile %1769 arasında değişen bir değer alması, modelin anlamlılık düzeyini olumsuz yönde etkileyeceği düşünülse de analiz sonuçlarında değişken anlamlı çıkmıştır. Katsayının çok düşük bir değer almasının nedeninin, örneklemdaki havayolu şirketlerinin faaliyet kaldırıcı derecelerinin değişim aralıklarının çok yüksek değerli olmasından kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Faaliyet kaldırıcı derecesi arttıkça havayolu şirketlerinin satış gelirlerinin artması beklenmektedir. Çalışmanın literatür kısmında belirtildiği üzere, faaliyet kaldırıcı, uçuş için katlanılan yüksek tutarlı sabit giderler karşılandıktan sonraki her yolcunun marjinal gelirinin marjinal maliyetinden yüksek olduğundan, sonradan satılan her bilet şirketin satış gelirlerini yüksek oranda artırmaktadır. Dolayısıyla havayolu şirketlerinin faaliyet kaldırıcısından yararlanmaları tavsiye edilmektedir.

Bourjade vd. (2017) finansal kiralama giderlerinin şirketlerin optimum kâra ulaşınca kadar karını artırdığını tespit etmiştir. Richardson vd. (2014) finansal kiralama işleminin

havayolu şirketlerinin finansal performansını olumlu yönde etkilediğini ifade etmiştir. Çalışmanın analizinden elde edilen bulgular literatürdeki sonuçları doğrular niteliktedir. Uygulamada, satış gelirleri ise finansal kiralama giderleri arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Satış gelirleri ile finansal kiralama giderleri arasında %11 oranında bir ilişki olup, satış gelirleri %1 oranında arttığında, finansal kiralama giderlerinin %11 oranında yükselmesi beklenmektedir. Havayolu şirketlerinin uçak satın alırken yeterli özkaynaklar ve yabancı kaynakları olmadıklarında finansal kiralama ile filolarını genişlettikleri bilinmektedir. Finansal kiralama giderleri arttığında, uçak sayısı artacağından, havayolu şirketleri daha çok yolcu taşıyacağından satış gelirlerinin artması beklenmektedir. Dolayısıyla satış gelirlerinin artması için finansal kiralama giderlerinin de artması gerekmektedir. Çalışmada finansal kiralama giderleri ile satış gelirleri arasındaki ilişkinin test edilmesinin de literatüre önemli katkı sağlaması beklenmektedir.

Faaliyet kaldırıcının etkisiyle satış gelirlerinin artması beklendiğinden dolayı olarak net kâr marjının da yükseleceği düşünülmektedir. Net kâr marjının artması, aktif toplamında bir değişiklik olmadığında aktif kârlılık oranını yükseltmektedir. Analiz sonucunda aktiflerin verimliliğini gösteren aktif kârlılık oranı ile satış gelirleri arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Satış gelirlerindeki artış aktif kârlılığı %51,9 oranında artırmaktadır. Abbruzzo vd. (2016) tarafından yapılan çalışmada benzer bir sonuç bulunmuş ve yolcu sayısındaki artışın, satış gelirlerini ve net kârı artırdığı ifade edilmiştir. Havayolu şirketlerinde önemli bir dezavantaj ise şirketlerin aktiflerinin yüksek tutarlarda olmasıdır. Çünkü aktif tutarı yüksek olduğundan, net kâr marjı düşük hesaplanmaktadır. Çünkü havayolu şirketlerinin maddi duran varlıklarını yüksek tutarlı uçaklardan oluşmaktadır. Bu nedenle birçok havayolu şirketi kısa vadede yolcu sayısını artırmak için faaliyet kiralaması yaptığından, kiralanan uçak için kiralama ücreti ödenmekte, uçak aktifte yer almadığı için şirketin aktif kârlılık oranı yüksek çıkmaktadır. Örneklemedeki şirketlerin aktif kârlılık oranı ortalaması %2 civarındadır. Dolayısıyla oranın yüksek hesaplanması örneklemedeki küçük havayolu şirketlerinden kaynaklanabilmektedir. Havayolu şirketlerinin ortalama %2 aktif kârlılık oranına sahip olmaları beklenmedik bir sonuçtur. Ancak ayrılan amortisman tutarı arttığında, varlıkların net defter değerleri azalacağından, filosunu yenileyen şirketlerin amortisman ayırdıkları tutarlar arttıkça, aktif kârlılık oranında daha yüksek olabileceği düşünülmektedir. Özsermaye kârlılık oranı analiz sonuçları modelde anlamsız çıkmıştır. Aktif kârlılık oranından daha yüksek bir değer alması beklenmektedir. Çünkü havayolu şirketlerinin yabancı kaynakları, özkaynaklarından yüksektir. Özsermaye kârlılık oranının ortalaması %11'dir. Örneklemedeki şirketlerin bazılarının özkaynaklarının negatif olması özsermaye kârlılık oranının düşük çıkmasına neden olmuştur. Çünkü bazı havayolu şirketlerinin özkaynakları negatif olduğundan, dönem net zararına bölündüğünde özsermaye kârlılık oranı pozitif hesaplanmaktadır. Dayı ve Esmer (2017a) faaliyet kaldırıcının, özsermaye kârlılık oranları üzerinde etkisi olmadığını tespit etmiştir. Analiz sonucu bu durumu doğrular niteliktedir.

Sonuç ve Öneriler

Sivil havacılık sektörü dünyada en hızlı büyüyen hizmet ve taşımacılık sektörlerinden biri olarak ekonomiye önemli katkılar sağlamaktadır. Sektörün büyümesi için uçuş yapılan yeni hatların açılması ve günlük sefer sayısının artırılması gerekmektedir. Böylece daha fazla yolcu taşınabilecek ve şirketlerin taşıdıkları yolcu sayısı da artacaktır. Havayolu şirketleri sefer sayısını ve uçuş noktalarını genişletmek için filodaki uçak sayısını yükseltmesi gerekmektedir. Yeni uçakların satın alınması yüksek duran varlık yatırımını gerektirmektedir. Bu durumda şirketler yeni finansman kaynakları arayışına gireceklerdir. Yabancı kaynakların artması şirketlerin finansal riskinin de artmasına neden olabilecektir. Havayolu şirketlerinde finansal sürdürülebilirlik için optimum sermaye yapısı ile duran varlıkların finanse edilmesi oldukça önemlidir. Çünkü sivil havacılık sektörü yoğun sermaye gerektiren bir sektör olup değişken giderler düşük, sabit giderler yüksektir. Uçakların satın alınmasından sonra uçağın sefer başına toplam yolcu sayısının küçük bir kısmından elde edilen gelirler (uçakların yolcu sayısının

yüksek olmasından dolayı) ile sabit giderler karşılandığından, uçaktaki diğer yolcuların sadece değişken giderleri olacağından, havayolu şirketlerinin faaliyet kaldıraçının etkisiyle satış gelirlerinin artması beklenmektedir. Böylece uçaktaki yolcunun marjinal geliri marjinal maliyetinden daha yüksek olacağından havayolu şirketlerinin faaliyet kaldıraç oranı yükselmektedir. Faaliyet kaldıraç derecesi ile satış gelirleri arasında pozitif yönde bir korelasyon vardır. Uçaktaki yolcu sayısı arttıkça, kaldıraç etkisiyle daha fazla satış geliri elde edilmektedir. Doluluk oranının artması şirketlerin performansını da olumlu yönde etkilemiştir.

Satış gelirleri faaliyet kaldıraç arasında pozitif yönde bir ilişkinin olması beklenmektedir. Analiz sonuçları da bu durumu doğrulamaktadır. Çünkü yüksek düzeyde kaldıraç oranı şirketlerin daha fazla kâr etmesini sağlamaktadır. Ancak bunun gerçekleşmesi kısa sürede mümkün olmayabilir. Çünkü uçak üreten şirketlerin sayısının az oluşu ve uçak yapımının uzun süre alması, uçak arzını olumsuz yönde etkilemektedir. Uçak yapımı uzun yıllar almaktadır. Şirketler uçak satın almak için sipariş vermekte ve birkaç yıl içerisinde teslimat yapılmaktadır. Finansal kiralama, birçok havayolu şirketinin sıkça kullandığı bir yöntemdir. Finansal kiralama giderleri ile satış gelirleri arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır. Havayolu şirketleri satın alma veya finansal kiralama yöntemlerinde uçağın hemen teslim edilmemesinden dolayı faaliyet kiralaması yöntemi kullanılmakta, uçak kabin ekibi ve pilotlarıyla birlikte şirketlerden belirli bir süre için kiralanmaktadır. Böylece kısa sürede koltuk arzı artmakta ve daha fazla yolcu taşınabilmektedir. Havayolu şirketlerinin en önemli maliyetleri yakıt ve personel maliyetleridir. Uçağın sabit giderleri karşılandıktan sonra, taşınan her yolcunun değişken maliyetleri düşük olduğundan, bilet fiyatının büyük bir kısmı doğrudan kâra dönüşebilmektedir. Satış gelirleri ile aktif kârlılık oranı arasında pozitif yönde bir ilişki vardır. Özsermaye kârlılık oranı negatif özkaynaklara sahip şirketlerde anlamlı sonuç vermesi beklenmediğinden, oranın anlamsız çıkması doğal bir sonuç olarak görülmektedir.

Sivil havacılık sektöründeki havayolu şirketlerinin sayısının artırılması, daha fazla ve daha farklı yerlere sefer düzenlenmesi, yakıt maliyetlerinin dünya genelinde düşürülmesi ve sivil havacılık için vergi teşviki sağlanması ve uçak üreten şirketlerin sayısının artırılması önerilmektedir. Dünyada nüfusun artmasından dolayı sivil havacılık sektörünün daha da büyümesi beklenmektedir. Sivil havacılık sektöründe maliyet-hacim-kâr analizi yapılabilir. Havayolu şirketlerinde verimlilik artışı için şirketlerin finansal ve operasyonel verilerinden yararlanılarak etkinlik ve verimlilik analizlerinin yapılmasının literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

Kaynakça

- Abbruzzoa, A., Fasone, V. ve Scuderi, R. (2016). Operational and financial performance of Italian airport companies: A dynamic graphical model, *Transport Policy*, 52: 231-237.
- Akgüç, Ö. (1998). *Finansal Yönetim*, İstanbul: Muhasebe Enstitüsü Eğitim ve Araştırma Vakfı .
- Alaghi, K. (2012). Operating leverage and systematic risk, *African Journal of Business Management*, 6(3): 1095-1099.
- American Airlines. (2017). American Airlines Annual Reports, <https://americanairlines.gcs-web.com/financial-results/financial-aal> (Erişim Tarihi: 08.01.2017).
- Air China (2017). Air China Annual Reports, http://www.airchina.com.cn/en/investor_relations/index.shtml, (Erişim Tarihi: 08.01.2017).
- Air Asia (2017). Air Asia Annual Reports, <https://ir.airasia.com/ar.html>, (Erişim Tarihi: 08.01.2017).
- Air New Zeland (2017). Air New Zealand Annual Reports", <https://www.airnewzealand.co.nz/latest-annual-and-interim-results>, (Erişim Tarihi: 08.01.2017).

- Bayraktutan, Y., ve Demirtaş, I. (2011). Gelişmekte Olan Ülkelerde Cari Açığın Belirleyicileri: Panel Veri Analizi, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22: 1-28.
- Bourjade, S., Huc, R. ve Muller-Vibes, C. (2017). Leasing and profitability: Empirical evidence from the airline industry, *Transportation Research Part A*, 97:30-46.
- Brigham, E. F. ve Houston, J. F. (2014). *Fundamentals of Financial Management (Finansal Yönetimin Temelleri)*, Çev. Edi: Nevzat Aypek), Ankara: Nobel Yayıncılık.
- China Eastern Airlines (2017). China Eastern Airlines Annual Reports, <http://www.irasia.com/listco/hk/chinaeast/annual/index.htm> (Erişim Tarihi: 08.01.2017).
- China Southern Airlines. (2017). *China Southern Airlines Annual Report*, <http://www.csair.com/en/about/investor/> (Erişim Tarihi: 08.01.2017).
- Dayı, F. ve Esmer, Y. (2017a). Measuring Financial Performance of Airline Passenger Transport Company in European. *33rd International Academic Conference*, (s.26-37). Vienna.
- Dayı, F. ve Esmer, Y. (2017b). Sivil Havacılık Yönetiminde Finansal Kiralama İşlemlerinin Karlılık Üzerine Etkisi: Avrupa Havayolu Şirketleri Üzerine Bir Uygulama, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E- Dergisi*, 64: 69-78.
- Dayı, F. ve Ulusoy, T. (2018). Evaluating Financial Performance with Minimum Spanning Tree Approach: An Application Airlines Companies, *Turkish Studies Economic, Finance and Politics*, 13(30): 89-103.
- Delta Airlines (2017). Delta Airlines Annual Reports, <https://ir.delta.com/>, (Erişim Tarihi: 08.01.2017).
- Dran, J. and. John, J. (2001). A Different Perspective on Operating Leverage, *Journal of Economics and Finance*, 87-94.
- Easyjet. (2017). Easyjet Annual Reports, <http://corporate.easyjet.com/investors>, (Erişim Tarihi: 08.01.2017).
- Emirates. (2017). Emirates Annual Reports, <https://www.emirates.com/english/about-us/business-model/financial-transparency.aspx>, (Erişim Tarihi: 08.01.2017).
- Ercan, M. K. ve Ban, Ü. (2012). *Değere Dayalı İşletme Finansı Finansal Yönetim*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Erickson, S. M. ve Trevino, R. (1994). A Pecking Order Approach to Leasing: The Airline Industry Case, *Journal of Financial And Strategic Decisions*, 7(3): 71-81.
- Exchangerate. (2018). Foreign Money Exchange Rate, <https://www.exchangerates.org.uk/>, (Erişim Tarihi: 01.12.2018).
- Fitó, M. Á., Moya, S. ve Orgaz, N. (2014). Considering the effects of operating lease capitalization on key financial ratios, *Spanish Journal of Finance and Accounting*, 42(159): 341-369.
- France-KLM, A. (2017). Air France-KLM Annual Report, <https://www.airfranceklm.com/en/finance/publications/results>, (Erişim Tarihi: 08.01.2017).
- Gahlon, J. M. ve Gentry, J. A. (1982). On the Relationship between Systematic Risk and the Degrees of Operating and Financial Leverage, *Financial Management*, 11(2):15-23.
- Gavazza, A. (2010). Asset liquidity and financial contracts: evidence from aircraft leases, *Journal of Financial Economics*, 95: 62-84.

- Gritta, R. D., Lippman, E. ve Chow, G. (1994). The impact of the capitalization of leases on airline financial analysis: An issue revisited, *Logistics and Transportation Review*, 30(2): 189-202.
- Group, A. B. (2017). Air Berlin Group Annual Reports, <http://ir.airberlin.com/en/ir/>, (Erişim Tarihi: 08.01.2017).
- Holdings, A. (2017). ANA Holdings Annual Report, <https://www.ana.co.jp/group/en/investors/irdata/supplement/>, (Erişim Tarihi: 08.01.2017).
- Hsiao, C. (2014). *Analysis of Panel Data, USA*: Cambridge University Press.
- Huffman, L. (1983). Operating Leverage, Financial Leverage and Equity Risk, *Journal of Banking and Finance*, 7: 197-212.
- IATA. (2017). *IATA World Air Transport Statistics*. London: IATA.
- Korkmaz, T., Yıldız, B. ve Gökbulut, R. İ. (2010). FVFM'nin İMKB ulusal 100 endeksindeki geçerliliğinin panel veri analizi ile test edilmesi, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 39(1): 95-105.
- Lee, C.-H. ve Hooy, C.-W. (2012). Determinants of systematic financial risk exposures of airlines in North America, Europe and Asia, *Journal of Air Transport Management*, 24: 31-35.
- Lee, J.-S. ve Jang, S. (2007). The systematic-risk determinants of the US airline industry, *Tourism Management*, 28: 434-442.
- Lev, B. (1974). On the Association Between Operating Leverage and Risk, *The Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 9(4) :627-641.
- Lufthansa. (2017). *Lufthansa Annual Reports*, <https://investor-relations.lufthansagroup.com/en/publications/financial-reports.html>, (Erişim Tarihi: 08.01.2017).
- Morrell, P. S. (2007). *Airline Finance*. USA: Ashgate Publishing, Ltd.
- Nicolau, J. L. ve Santa-María, M. J. (2012). Effect of innovation on airlines' operating leverage: A Spanish case study, *Journal of Air Transport Management*, 25: 44-46.
- Novy-Marx, R. (2011). Operating Leverage, *Review of Finance*, 15(1), 103– 34.
- O'Brien, T. J. ve Vanderheiden, P. A. (1987). Empirical Measurement of Operating Leverage for Growing Firms, *Financial Management*, 16(2):45-53.
- Oum, T. H., Zhang, A. ve Zhang, Y. (2000). Optimal demand for operating lease of aircraft, *Transportation Research B*, 34: 17-29.
- Pacific, C. (2017). *Cathay Pacific Annual Reports*, https://www.cathaypacific.com/cx/en_ID/about-us/investor-relations/interim-annual-reports.html, (Erişim Tarihi: 08.01.2017).
- Percival, J. R. (1974). Operating Leverage and Risk, *Journal of Business Research*, 2(2): 223-227.
- Prezas, A. P. (1987). Effects of Debt on the Degrees of Operating and Financial Leverage, *Financial Management*, 16(2): 39-44.
- Richardson, C., Budd, L. ve Pitfield, D. (2014). The impact of airline lease agreements on the financial performance of US hub airports, *Journal of Air Transport Management*, 40, 1-15.
- Ryanair. (2017). *Ryanair Annual Reports*, <https://investor.ryanair.com/>, Erişim Tarihi: 08.01.2017).

- Qantas Airways (2017). *Qantas Airways Annual Reports*, <https://investor.qantas.com/investors/?page=annual-reports>, (Erişim Tarihi: 08.01.2017).
- Schönenberger, F. (2014). Operating Leverage-Is Cost Structure Rigidity A Characteristic of Risk? The Impact of Cost Structure Rigidity on Returns under Consideration of BM Ratio and Size. St.Gallen: Universtiy of Gallen School of Mangement, Economics, Law, Social Sciences and International Affairs, Doctor of Philosophy in Management, St. Gallen.
- Shrieves, R. E. (1981). Uncertainty, the Theory of Production, and Optimal Operating Leverage, *Southern Economic Journal*, 47(3): 690-702.
- Singapore Airlines (2017). *Singapore Airlines Annual Repors*, https://www.singaporeair.com/en_UK/us/about-us/information-for-investors/, (Erişim Tarihi: 08.01.2017).
- Southwest Airlines (2017). *Southwest Airlines Annual Reports*, <http://www.southwestairlinesinvestorrelations.com/>, (Erişim Tarihi: 08.01.2017).
- Stowe, J. D. ve Ingene, C. A. (1984). Microeconomic influences on operating leverage, *Journal of Economics and Business*, 36(2):233-241.
- TCMB. (2018). *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Çapraz Kur Verileri*, https://www.tcmb.gov.tr/kurlar/kurlar_tr.html, (Erişim Tarihi: 01.12.2018).
- THY. (2017). *Türk Hava Yolları Faaliyet Raporu*, <https://investor.turkishairlines.com/tr/mali-veriler/yillik-raporlar/1/2016>, (Erişim Tarihi: 08.01.2017).
- United Airlines (2017). *United Airlines Annual Reports*, <http://ir.united.com/>, (Erişim Tarihi: 08.01.2017).

Türkiye Ekonomisinde Sanayi ve Hizmet Sektörüne Yönelik Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Belirleyicilerine İlişkin Karşılaştırmalı Ampirik Bir Analiz: (2005-2017)

A Comparative Empirical Analysis of the Determinants of Foreign Direct Investments in Industry and Services Sector in Turkish Economy: (2005-2017)

Arş. Gör. Dr. Musa BAYIR ¹

Öz

Çalışmanın temel amacı Türkiye ekonomisinde sanayi ve hizmet sektörleri açısından doğrudan yabancı yatırımları belirleyen faktörlerin ampirik olarak araştırılmasıdır. Etkisi araştırılan değişkenler gelir, dışa açıklık oranı, enflasyon, reel döviz kuru ve dünya büyüme oranıdır. Analiz 2005:1-2017:2 dönemini kapsamakta ve çeyrek dönemlik veriler kullanılmaktadır. Çalışmada sınır testi ve ARDL yaklaşımı kullanılmaktadır. Analiz sonuçlarına göre, uzun dönemde sanayi sektörüne yönelik doğrudan yabancı yatırım üzerinde dışa açıklık oranı ve dünya ekonomik büyüme oranının pozitif, enflasyon ve reel döviz kurunun negatif etkisi vardır. Uzun dönemde hizmet sektörüne yönelik doğrudan yabancı yatırım üzerinde ise gelir, reel döviz kuru ve dünya ekonomik büyüme oranı pozitif etki ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte, dışa açıklık oranının hizmet sektörüne yönelik doğrudan yabancı yatırımı üzerinde herhangi bir etkisi bulunamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan yabancı yatırım, sanayi ve hizmet sektörü, sınır testi, ARDL

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The main purpose of this study is to empirically investigate the factors that determining foreign direct investment in industry and service sector in Turkish economy. Variables that are investigated the effect are income, openness rate, inflation, real exchange rate and world growth rate. The analysis includes the periods 2005:1-2017:2 and quarterly data are used. In the study, bound test and ARDL approach are used. According to the results of the analysis, openness ratio and world economic growth rate have positive effect and inflation and real exchange rate have negative effect on foreign direct investment in the industry sector in the long term. In the long term, income, real exchange rate and world economic growth rate have positive effect on the foreign direct investment in the service sector. However, openness rate has no effect on the foreign direct investment in the service sector has been found.

Keywords: Foreign direct investment, industry and services sector, bound test, ARDL

Paper Type: Research

¹Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi, İİBF, musa.bayir@gmail.com.

Atıf için (to cite): Bayır, M. (2019). Türkiye Ekonomisinde Sanayi ve Hizmet Sektörüne Yönelik Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Belirleyicilerine İlişkin Karşılaştırmalı Ampirik Bir Analiz: (2005-2017). *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3), 942-959.

Giriş

Doğrudan yabancı yatırım (DYY) birey veya firmanın başka bir ülkedeki üretim varlıklarında kontrol sahibi olmasıdır. Bu süreç şirketlerin kurdukları ortaklıklar ve satın almalar, özelleştirmeler, stratejik ortaklıklar, sabit sermaye yatırımları, var olan girişimden elde edilen karın yeniden yatırıma yönlendirilmesi, sıfırdan yatırım (greenfield investment) veya mevcut operasyonların genişletilmesi şeklinde işleyebilmektedir (Erdoğan, 2015: 17). DYY için varlığın tamamı üzerinde olmasa bile bir hâkimiyetin bulunması gerekmektedir. Bu durum DYY'yi gerçekleştiren şirketin yönetimde söz sahibi olmasını ifade etmektedir. DYY bu noktada portföy yatırımlarından farklılaşmaktadır (Blonigen, 2005: 2).

DYY, liberal ekonomik sistemin ilkeleri çerçevesinde gerçekleştirilen uluslararası serbest girişimcilik faaliyeti olarak algılanabilmektedir. Bununla birlikte, gerçekleştirilen sermaye transferini yalnızca işletmenin kuruluş ve teçhizatının finansmanı olarak değerlendirmek büyük bir hata olacaktır. Zira içinde bulunulan teşebbüs, ilgili ülkeye teknolojik icatları ve bir takım verimli yönetim becerilerine ilişkin teknikleri de taşıyacaktır (Yapraklı, 2006: 24). Bu açıdan, DYY'nin yabancı sermaye transferinin diğer biçimlerine göre daha fazla ekonomik katkısı olduğu ekonomi literatüründe fikir birliği olunan bir husustur. Gerçekleştirilen yatırım, öncelikle ülkenin üretim seviyesini artırarak büyümeye ve istihdama önemli bir katkı sağlamaktadır (Erçakar ve Güvenoğlu, 2018). Üretim seviyesindeki artış, istihdam, gelir, ihracat ve vergi gelirleri üzerine olumlu katkıda bulunarak özel ve kamu gelirlerini artırmakta, dış ticaret bilançosunun iyileşmesini sağlamaktadır. Böylece, ülkenin döviz gelirlerini artırarak ödemeler dengesine olumlu etkide bulunmaktadır. İkinci olarak, küresel ekonomik sistemde ülkelerin sahip olduğu sermaye düzeyi eşit dağılmamaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelerle kalkınma düzeyi farkını kapatma noktasında gerçekleştirecekleri yatırım için yoğun biçimde sermaye kıtlığı yaşamaktadır. Bu yüzden, DYY'nin gelişmekte olan ülkelerin sermaye ihtiyacının karşılanmasında stratejik bir rol üstlendiğini ifade etmek gerekir (Tunçsiper ve Biçen, 2014: 1). Ayrıca, DYY'nin uzun vadeli niteliklere sahip olması, finansal istikrara katkı sağladığı gibi ekonomik kriz dönemlerinde keskin bir şekilde tersine dönen portföy yatırımlarının negatif etkilerine karşı tampon görevi üstlenmesini sağlamaktadır (Arbatlı, 2011: 3). Yapılan araştırmalar DYY'nin emek piyasasına katkısının yalnızca istihdam sağlanması ile sınırlı olmadığını göstermektedir. Buna göre, sahip olunan verimlilik avantajı nedeniyle, doğrudan yabancı yatırımı gerçekleştiren şirketin marjinal ürün değeri diğer şirketlere göre daha yüksektir. Sahip olduğu bu avantaj, piyasa hakkında daha az bilgi sahibi yabancı şirkete kaliteli işçileri yerel firmalardan çekebilmek adına daha yüksek etkin ücret ödeme imkânı vermektedir. Dolayısıyla ülkedeki ücret düzeyi artmaktadır (Globerman, Ries ve Vertinsky, 1994). DYY gerçekleştiren şirket, çalışanlarına belirli eğitimler verdiği için ilgili ülkenin nitelikli işgücü ve beşeri sermaye seviyesinin artmasına da katkı sağlamaktadır (Gerni vd., 2015: 102). Son olarak, gerek gerçekleştirilen yatırımla ülkeye getirilen yeni teknolojiler gerekse gerçekleştirilen ARGE harcamaları ülkenin teknolojik seviyesinin ilerlemesine katkı sağlamaktadır.

DYY ortaya çıkardığı ekonomik katkılar nedeniyle pek çok ülkenin uyguladığı ekonomi politikalarının amaçları arasında yer almaktadır. Hükümetler vergi indirimleri, ticaret liberalizasyonu, özel ekonomik bölgelerin kurulması, yabancı yatırımcıları teşvik paketi gibi uygulamalarla bir yarış içinde olsa da DYY çekme noktasında yalnızca bazı ülkeler başarılı olabilmektedir. Bu noktada DYY'nin bir ülkeye girişini belirleyen faktörler nelerdir sorusu oldukça önem arz etmektedir. Bununla birlikte literatürde yapılmış çalışmalar daha çok ekonominin geneline yönelik DYY girişi üzerine odaklanmaktadır. Oysa DYY girişleri sektörel bazda incelendiğinde oldukça farklılaştığı görülmektedir. Söz gelimi Türkiye ekonomisi incelendiğinde; 2005-2008 döneminde toplam DYY girişinin yüzde 28'i sanayi sektörüne yüzde 72'si hizmet sektörüne, 2009-2014 döneminde toplam DYY girişinin yüzde 50'si sanayi sektörüne yüzde 50'si hizmet sektörüne, 2015-2017 döneminde ise toplam DYY girişinin yüzde 41'i sanayi sektörüne yüzde 58'i hizmet sektörüne gerçekleşmiştir. Dönemler arası bu farklılaşma göz önüne alındığında, DYY'yi etkileyen faktörlerin sektörel bazda araştırılması

oldukça ilgi uyandırmaktadır. Böylece sektörlere özgü ve daha başarılı politikalar tasarlanıp uygulanacaktır. Bu nedenlerle çalışmanın amacı, Türkiye ekonomisinde sanayi ve hizmet sektörlerine yönelik DYY'yi etkileyen faktörleri araştırmaktır. Bu doğrultuda çalışmada, birinci bölümde teorik çerçeve, ikinci bölümde literatür, üçüncü bölümde model, veri seti ve ampirik analiz yöntemi, dördüncü bölümde ampirik sonuçlara yer verilmektedir.

1. Teori

Neo Klasik ve Marksist görüşler uluslararası yabancı sermaye hareketlerinin teorik analizinde, ülkeler arası farklı ekonomik gelişme düzeyleri ve faiz oranlarındaki ayrışmadan faydalanmıştır. Buna göre ilk iktisadi teorilerde yabancı sermaye hareketlerinin temel nedeni şirketlerden ziyade yatırım yapılan ülkenin taşıdığı özelliklerdir (Tekeli ve İlkin, 1987'den aktaran Yapraklı, 2006: 26). Daha sonraki dönemlerde geliştirilen ürün yaşam dönemi hipotezine göre ise, şirketler sahip oldukları teknoloji standartlaştığında ucuz emek ve hammadde olanaklarından faydalanmak ve maliyetlerini düşürmek için üretimini diğer ülkelere kaydırmaktadır (Alpar, 1978'den aktaran Yapraklı, 2006: 26). 1990'lı yıllara gelindiğinde doğrudan yabancı yatırımları etkileyen faktörler daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmaya başlamıştır. Dunning (1993), bir şirketin uluslararası doğrudan yabancı yatırımının nedenlerini; ucuz kaynaklara erişim, geniş piyasalara erişim, verimlilik kazanımları ve stratejik varlıkların edinimi ile açıklamaktadır. Eklektik teori olarak isimlendirilen bu akımda, doğrudan yabancı yatırımlar OLI paradigmasıyla ilişkilendirilmektedir. Buna göre firmanın yurtdışında üretim yapmasının koşulları mülkiyet (Ownership-O), konum (Location-L) ve içselleştirme (Internalization-I) avantajlarıdır. Mülkiyet avantajı şirketin bulunduğu ulusal piyasada sahip olduğu marka, yönetim becerileri, teknoloji ve ölçeğe göre getiri ile rekabet avantajına sahip olmasını ifade etmektedir. Konum avantajı ise yatırımın yapılacağı ülkede maliyet avantajı sağlayan hammadde, işgücü ve vergi avantajları gibi unsurları kapsamaktadır (Uzgören ve Akalin, 2016: 65). İçselleştirme avantajları ise yabancı yatırımı yapan şirketlerin bulunduğu mevcut piyasada ortaya çıkan piyasa aksaklıklarından kurtulmasını sağlayacak koşulların oluşmasını ifade etmektedir. Buna göre şirket doğrudan yabancı yatırım yaptığı ülkede, ticaret engelleri veya gümrük maliyetleri, sermaye hareketlerine konan sınırlamalar ya da ülkeler arasındaki hükümet politikası farklılıklarının etkilerini en aza indirme imkânına sahip olmaktadır (Agarwal, 1980'den aktaran Yapraklı, 2006: 27).

Ampirik literatürde doğrudan yabancı yatırımları gerçekleştiren firmanın ülkelere yönelik motivasyonu ön plana çıkarılmaktadır. Örneğin yatay doğrudan yabancı yatırımda ülkenin talebi önemliyken, dikey doğrudan yabancı yatırımda ülkenin sahip olduğu doğal kaynaklar ve işgücü ön plana çıkmaktadır. Bazı doğrudan yabancı yatırımlar ise ulaşım ve ticari bariyerleri aşmak amacıyla gerçekleştirilmektedir. Pek çok ampirik çalışma yapılmış olmasına rağmen yalnızca bazı faktörlerin etkisi noktasında fikir birliği söz konusudur. UNCTAD, doğrudan yabancı yatırımları belirleyen faktörleri 3 başlık altında değerlendirmiştir. Birinci başlıkta, ekonomik-siyasi-sosyal istikrar; ülkeye doğrudan yabancı yatırım girişini veya yatırımcının ülkedeki faaliyetlerini düzenleyen kanunlar; ticaret-vergi politikaları ve doğrudan yabancı yatırıma ilişkin uluslararası anlaşmalardan oluşan politika çerçevesi yer almaktadır. İkinci başlıkta ekonomik belirleyiciler üzerinde durulmuştur. Bunlar, kişi başına gelir; piyasa yapısı; ticari açıklık oranı; hammadde; ucuz işgücü; beşeri sermaye durumu; fiziki altyapı; bölgesel entegrasyonlara üyelik gibi faktörlerden oluşmaktadır. Üçüncü başlıkta ise, yatırım desteği ve teşvikleri; bürokratik maliyetler; toplumsal kolaylıklar gibi yatırım yapmada kolaylık sağlayan faktörler yer almaktadır (UNCTAD, 1998: 104). Son dönemde, özellikle gelişmekte olan ülkelere yönelik doğrudan yabancı yatırımın belirleyicileri arasında ülke dışındaki bazı faktörlere de değinilmektedir. Bunlar yabancı sermaye yatırımını itici faktörler (push effects) olarak isimlendirilmektedir. Bölgesel ticaret antlaşmaları, sermaye ihraç eden ülkelerin büyüme oranları, uluslararası likidite düzeyi ve küresel risk bunlar arasında en önemlileridir (Arbatli, 2011; Kar ve Tatlısöz, 2008: 8). Burada, doğrudan yabancı yatırım girişini belirleyen pek çok faktör belirtilmesine rağmen bunların bazılarının etkisinin araştırılması oldukça zordur. Zira

kurumsal yapı, hukuki yapı, siyasi-sosyal istikrar, bürokratik maliyetler vb. değişkenlerin ölçülebileceği ve yaygın kabul görmüş göstergeler bulunmamaktadır. Bu nedenle daha çok doğrudan yabancı yatırım girişini belirleyen ekonomik faktörler üzerinde durulmaktadır.

Doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde etkili olan ekonomik faktörlerden ilki yatırım yapılan ülkenin ekonomik büyüklüğü veya büyüme potansiyelidir. Yatırım yapılan ülkenin daha büyük bir gelire sahip olması, üretilecek mala olan talebin fazla olacağı anlamına gelmektedir. Aynı şekilde ülke ekonomisinin yüksek büyüme rakamlarına sahip olması potansiyel talebin de hızlı bir şekilde artacağını göstermektedir. Dolayısıyla bu ülkeye doğrudan yabancı yatırımın fazla olması beklenmektedir. Çünkü firmalar yüksek talebi karşılamak için yapacakları yatırım düzeyini artırarak ölçek ekonomisi oluşturmak ve daha düşük maliyetle üretim yapmak istemektedir (Ellahi, 2011; Walsh ve Yu, 2010: 5). Doğrudan yabancı sermaye girişini etkileyen ekonomik faktörlerden ikincisi döviz kurudur. Bu konuda ilk kapsamlı çalışma Froot ve Stein (1991) tarafından yapılmıştır. Yatırım alan ülkenin para biriminin ana ülke karşısında değer kaybetmesi yabancıların görece zenginliğini artırır ve ilgili ülkedeki şirketlerin değeri nispi olarak azalır. Bununla birlikte, doğrudan yabancı yatırım gerçekleştiren şirketin bulunduğu ülkede, aksak sermaye piyasası koşullarında, sermayenin içsel maliyeti yatırım yapılacak ülkedeki kaynaklardan borçlanmadan daha düşük hale gelmektedir. Böylece, firma para birimi değer kaybeden ülkelerdeki muadil firmalara kıyasla yatırım için daha düşük maliyetli fon sağlamaktadır. Bunun da bu ülkelere yönelik doğrudan yabancı yatırımları artırması beklenmektedir. Literatürde döviz kurunun doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisini açıklayan ikinci bir kanal üzerinde de durulmaktadır. Bu kanalda döviz kurunun doğrudan yabancı yatırım üzerindeki etkisi yatırımı gerçekleştiren firmanın üretimini iç veya dış pazarlara yönelik yapmasıyla ilişkilendirilmektedir. İhracata yönelik üretimde döviz kurunda yaşanan değer kaybı doğrudan yabancı yatırım gerçekleştiren firmanın dış rekabet gücünü artırmaktadır. Bu durumda firmanın karlılığı artacağı için döviz kurundaki değer kaybının doğrudan yabancı yatırımları artırması beklenmektedir. İç pazara yönelik üretim yapılması durumunda döviz kurundaki değer kaybı ithalatı nispi olarak ucuzlatarak iç talebi düşürecektir. Bu durumda firmanın satışları ve karlılığı azalacağı için döviz kurundaki değer kaybının doğrudan yabancı yatırımları düşürmesi beklenmektedir (Kar ve Tatlısöz, 2008: 14). Dolayısıyla döviz kurunun doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisi belirsizdir. Bir ülkeye yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımları etkileyen ekonomik faktörlerden bir diğeri ekonomik istikrardır. Literatürde ülke ekonomisinin istikrarlı olması enflasyonla ilişkilendirilmiştir. Buna göre düşük enflasyon seviyesi üretim maliyetlerine yönelik gelecekteki belirsizlikleri ortadan kaldırırken, ülkede kredibilitesi yüksek bir maliye ve para politikası uygulandığına işaret etmektedir. Dolayısıyla düşük enflasyonun doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde pozitif bir etkisinin olacağı ifade edilebilmektedir (Bayar ve Öztürk, 2016: 63; Lebe ve Ersungur, 2011). Doğrudan yabancı yatırımları etkileyen bir diğer önemli faktör ülkenin ticari açıklık düzeyidir. Buckley ve Casson (1981), gerçekleştirilen ihracat ve ithalatta gümrük ve ulaşım maliyetlerinin sabit maliyetlerden daha yüksek ve daha değişken olduğunu ortaya koymuştur. Bu nedenle şirketler bu maliyetlerden kaçınmak istemektedirler. Burada, gümrük maliyetlerinden kaçınmanın en önemli yolu ticari korumacılık düzeyinin düşük olduğu ülkelerde üretim yapılmasıdır. Dolayısıyla, dış açıklık oranının yüksek olduğu ülkelerde üretimde kullanılacak ithal girdilerin temin edilmesi ve üretilen malların ihraç edilmesi daha düşük maliyetlerle gerçekleştirilebilmektedir. Bu faktör dış açıklık oranı yüksek Hong Kong ve Singapur gibi ülkelerde doğrudan yabancı yatırımların fazla olmasının önemli bir nedenini oluşturmaktadır (Mottaleb ve Kalirajan, 2010: 375). Dolayısıyla dış açıklık oranı ve doğrudan yabancı yatırımlar arasında pozitif bir ilişki olması beklenmektedir. Bununla birlikte bazen ülkenin korumacı politikalar sergilemesinin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını artırdığı bazı durumlarla da karşılaşmaktadır. Firmalar pazar potansiyeli yüksek fakat dış ticaret kısıtlamalarının olduğu ülkelere doğrudan yabancı yatırım yapmak zorunda kalabilmektedir. Buna tarife atlatici üretim denmektedir. Bu durumda dış açıklık oranı ve doğrudan yabancı yatırımlar arasında negatif ilişki söz konusudur (Ellahi, 2011).

Gelişmekte olan ülkelere yönelik doğrudan yabancı yatırımın açıklanmasında ülke dışındaki ekonomik faktörlere bakıldığında gelişmiş ülke piyasalarındaki talep seviyesi ve karlılığı gösteren ekonomik büyümenin önemli bir faktör olduğu söylenebilir. Sermaye ihraç eden ülkelere bakıldığında G7 ülkelerinin toplam doğrudan yabancı yatırımın yüzde 50'ye yakını gerçekleştirildiği görülmektedir (Worldbank, 2019). Bu nedenle gelişmekte olan ülkelere yönelik doğrudan yabancı yatırım bu ülkelerdeki büyüme oranlarıyla yakından ilişkilidir. Ancak bu ülkelerde yaşanan yüksek ekonomik büyüme diğer piyasalara yatırım yapılabilecek daha yüksek miktarda sermaye imkânı sağlayabileceği gibi, yatırımların iç piyasaya yönlendirilmesine de yol açabilmektedir. Bu nedenle dünya ekonomisindeki büyüme ve doğrudan yabancı yatırım arasındaki ilişkinin yönü pozitif veya negatif olabilmektedir.

2. Literatür

Doğrudan yabancı yatırımın gelişmekte olan ülkeler açısından taşıdığı önem ampirik literatürde bu konunun oldukça fazla çalışılmasına neden olmuştur. Bu çalışmalarda, çeşitli değişkenlerin DYY üzerindeki etkisinin pek çok farklı yöntemle sınındığı görülmektedir. Bu kısımda, Türkiye'ye yönelik DYY'nin belirleyicilerinin analiz edildiği çalışmalara değinilmektedir.

Halıcıoğlu (2001), Türkiye'ye yönelik DYY girişleri üzerinde etkili olan faktörleri 1975-1999 yılları arasında regresyon analiziyle tahmin etmiştir. Tahmin sonuçları, pazar büyüklüğü, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile üyelik görüşmeleri ve düşük işçilik maliyetlerinin DYY üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur. Bununla birlikte işçilik maliyetlerinin etkisi daha belirgin bulunmuştur. Reel döviz kurunda yaşanan gelişmeler ve DYY girişleri arasında ise önemli bir ilişki bulunamamıştır.

Erdal ve Tatoglu (2002), Türkiye'ye yönelik DYY girişleri üzerinde etkili olan faktörleri 1980-1998 döneminde regresyon analizi yöntemiyle incelemiştir. Analiz sonuçları, piyasa büyüklüğü, altyapı, büyüme oranı ve dışa açıklık oranının DYY'yi pozitif, döviz kurundaki istikrarsızlıkların ise negatif yönde etkilediğini göstermiştir.

Yapraklı (2006), Türkiye'ye yönelik DYY'yi etkileyen faktörleri 1970-2006 yılları arasında çoklu eşbütünleşme analizi kullanarak incelemiştir. Analiz sonuçları, DYY girişleri üzerinde GSYİH ve dışa açıklık oranının pozitif, işgücü maliyeti, reel döviz kuru ve dış ticaret açığı değişkenlerinin negatif olarak etkili olduğunu göstermiştir.

Karagöz (2007), 1970-2005 yılları arasında DYY girişi üzerinde etkili olan faktörleri, Johansen eşbütünleşme analizi ile araştırmıştır. Analiz sonuçlarına göre DYY girişleri kendi bir gecikmeli değeri ve dışa açıklık oranından etkilenmiştir.

Kar ve Tatlısöz (2008), 1980-2003 yılları arasındaki DYY girişinin belirleyicilerini regresyon analizi ile araştırmışlardır. Buna göre, ülkenin uluslararası net rezerv pozisyonu, gayri safi milli hâsıla, dışa açıklık oranı, elektrik enerjisi üretimi ve yatırım teşvikleri DYY girişi üzerinde pozitif olarak etkiliyken, işgücü maliyetleri ve reel döviz kurunun negatif etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çak ve Karakaş (2009), Türkiye'nin de yer aldığı 8 Balkan ülkesinde 1990-2007 dönemlerindeki DYY girişinin belirleyicilerini Panel EGLS yöntemi kullanarak araştırmışlardır. Çalışmanın sonuçları, önem sırasına göre kişi başına GSYİH; işsizlik oranı; dışa açıklık oranı; kurumlar vergisi oranı; toplam vergi yükü; nüfus artış oranı ve enflasyon oranının DYY'nin belirleyicileri arasında olduğunu göstermiştir.

Tarı ve Bıdırdı (2009), DYY girişlerini etkileyen faktörleri Türkiye ekonomisi için 1990-2006 yılları arasında Johansen eşbütünleşme testi ile araştırmışlardır. Çalışmanın sonuçlarına göre, DYY girişleri piyasa büyüklüğü ve dışa açıklık değişkenlerinden pozitif yönde etkilenirken; işgücü maliyeti ve enflasyon değişkenlerinden negatif yönde etkilenmektedir.

Koyuncu (2010), Türkiye’de DYY girişinin belirleyicilerini 1990-2009 yılları arasında Johansen eşbütünleşme testi ile incelemiştir. Analiz sonuçlarına göre, DYY girişlerinin önceki dönem doğrudan yabancı yatırım miktarı, gayri safi yurtiçi hâsıla, dışa açıklık oranı ve net uluslararası rezervlerdeki değişimlerden anlamlı derecede etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Eşiyok (2011), Türkiye dâhil 19 OECD ülkesinde DYY girişini etkileyen faktörleri 1982-2007 döneminde panel regresyon yöntemiyle araştırmıştır. Tahmin sonuçları, milli gelir, kişi başına düşen gelir, yatırımın liberalizasyonu ve Türkiye’ye yapılan ihracatın maliyetinde değişimin Türkiye’de doğrudan yatırımlar üzerinde önemli etkilere sahip olduğunu göstermiştir. Buna ek olarak, Avrupa Birliği üyeliği ihtimali, politik istikrar, altyapı, ikili döviz kuru, döviz kuru oynaklığı, ticarete açıklık oranı, işgücü maliyetleri ve yolsuzluklar da Türkiye’de DYY girişlerinde önemli rol oynamaktadır.

Lebe ve Ersungur (2011), 1980-2007 yılları arasında DYY girişleri üzerinde etkili olan faktörleri Johansen eşbütünleşme analizi kullanarak araştırmışlardır. Analiz sonuçları, dışa açıklık oranı ve piyasa hacmi ile DYY girişleri arasında pozitif; faiz oranları, hizmet sektörünün etkinliği ve enflasyon arasında ise negatif yönlü bir ilişki olduğunu göstermiştir.

Arbatlı (2011), Türkiye’nin dâhil olduğu 46 ülkede 1990-2009 yılları arasında DYY girişlerinin belirleyicilerini panel regresyon analizi ile araştırmıştır. Çalışmanın sonucunda kurumlar vergisi oranları ve ticaret tarifelerinin düşmesi, istikrarlı döviz kuru politikalarının benimsenmesi ve DYY ile ilgili sermaye kontrollerinin ortadan kaldırılmasının DYY girişlerinde önemli bir rol oynadığı tespit edilmiştir. İç çatışmaların ve siyasi istikrarsızlığın ise DYY girişlerinde olumsuz etkilerinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Emir vd., (2013), 1992-2010 döneminde DYY girişini etkileyen faktörleri Johansen eşbütünleşme analizi kullanarak araştırmışlardır. Analiz sonuçlarına göre, DYY’yi uzun dönemde ülke riski ve GSYİH pozitif, politik risk ve dış ticaret açığı ise negatif etkilemektedir. Ülke kredi derecesi değişkeni ile DYY değişkeni arasında ise uzun dönemde pozitif ilişki varken kısa dönemde ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tunçsiper ve Biçen (2014), Türkiye’nin içinde yer aldığı 7 Balkan ülkesinde 1994-2012 yılları arasında DYY girişini etkileyen faktörleri araştırmışlardır. Panel veri analizinin kullanıldığı çalışmada, reel GSYİH ve dışa açıklık oranı DYY girişlerinde pozitif etki yapmaktadır. Altyapı ve DYY girişleri arasında ise negatif ilişki tespit edilmiştir. Çalışmada, iş kurma özgürlüğü ve ticaret özgürlüğü endeksindeki iyileşmelerin DYY üzerine pozitif etkide bulunduğu sonucu da vurgulanmaktadır.

Parlak yıldız ve Güven (2015), orta gelirli 54 ülkede 1998-2013 yılları arasında DYY girişlerinin belirleyicilerini panel regresyon analiziyle incelemişlerdir. Buna göre ekonomik büyüme, dış ticaret hacmi, piyasa büyüklüğü ve nüfus değişkenlerinin DYY üzerinde pozitif olarak etkili olduğu, özellikle piyasa büyüklüğü ve nüfus değişkenlerinin etkisinin daha belirgin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Makroekonomik istikrarsızlık, altyapı ve doğal kaynak bolluğunun ise DYY girişine etki etmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Artan ve Hayaloğlu (2015), Türkiye’nin dâhil olduğu 29 OECD ülkesinde DYY girişleri üzerinde etkili olan kurumsal faktörleri, 1990-2012 yılları arasında panel veri analizi ile incelemişlerdir. Politik risk ve alt bileşenler olan hükümet istikrarı, sosyoekonomik durum, yatırım profili, iç karışıklık, askeriyenin politikaya etkisi, dinsel gerilimler, kanun ve düzen, etnik gerilimler ve bürokratik kalite ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kurumsal yapının kalitesini ölçmek amacıyla ayrı ayrı modellenen kurumsal değişkenlerden bürokratik kalite, dinsel gerilimler, kanun ve düzenin doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkisi diğer kurumsal göstergelere göre daha yüksek tespit edilmiştir.

Uzgören ve Akalin (2016), Türkiye’ye yönelik DYY girişlerini ARDL eşbütünleşme analizi kullanarak 1991-2013 döneminde incelemişlerdir. Analiz sonuçlarına göre, kişi başına

reel gelirdeki artış DYY üzerinde hem uzun hem de kısa dönemde pozitif olarak etkilidir. Faizlerdeki artış ise sadece kısa dönemde pozitif etki oluşturmaktadır. Demokrasi, işgücü verimliliği ve kişi başına vergi miktarındaki artış ise hem uzun hem de kısa dönemde negatif etki ortaya çıkarmaktadır. Cari açık ise yalnızca uzun dönemde negatif etki oluşturmaktadır. Enflasyonun ise anlamlı herhangi bir etkisi tespit edilememiştir.

Alper ve Oransay (2016), Türkiye'nin de dâhil olduğu 36 OECD ülkesinde 2005-2013 döneminde DYY girişi üzerinde etkili olan faktörleri Panel FGLS yöntemiyle tahmin etmişlerdir. Tahmin sonuçları, GSYİH ve kamu yatırımlarındaki değişimin pozitif, orta gelirli OECD ülkelerinde finansal sektör tarafından sağlanan yurtdışı kredilerin negatif bir etki ortaya çıkardığını göstermiştir. Ayrıca yüksek gelirli OECD ülkelerinde DYY girişlerinde altyapı sistemleri, enformasyon teknolojileri, cari denge ve inovasyon değişimlerinin pozitif, işçilik maliyetlerindeki artışların ise negatif bir etki ortaya çıkardığı sonucuna ulaşılmıştır.

Son olarak S. Erdoğan (2017), Arjantin, Brezilya, Meksika, Şili ve Türkiye'de DYY girişini etkileyen faktörleri 1980-2012 yılları arasında incelemiştir. ARDL eşbütünlüşme analizinin kullanıldığı çalışmada, Türkiye'de enflasyon ve kişi başına gelir, diğer Latin Amerika ülkelerinde ise dışa açıklık oranı DYY'yi belirleyen en önemli faktör olarak tespit edilmiştir.

3. Ekonometrik Model, Veri Seti ve Analiz Yöntemi

Bu bölümde ilk olarak ekonometrik model ve veri setine değinilmektedir. İkinci kısımda ise analiz yöntemi hakkında bilgi verilmektedir.

3. 1. Ekonometrik Model ve Veri Seti

Çalışmanın ekonometrik modelinde kullanılan değişkenlere ilişkin tanımlayıcı bilgiler tablo 1'de yer almaktadır. Modelde bağımlı değişken sanayi sektörüne yönelik doğrudan yabancı yatırım ve hizmet sektörüne yönelik doğrudan yabancı yatırımdır. Bağımsız değişkenler ise, gelir; dışa açıklık oranı; enflasyon; reel döviz kuru ve dünya büyüme oranıdır. İktisadi teoriden hareketle, doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde gelir ve dışa açıklık oranının pozitif; enflasyonun negatif; reel döviz kuru ve dünya büyüme oranının ise pozitif veya negatif olarak etkilemesi beklenmektedir.

Tablo 1. Modelde kullanılan değişkenlerin kısaltmaları, kaynak ve beklenen işareti

Değişkenin Adı	Değişkenin Tanımlanması	Elde Edildiği Kaynak	Beklenen İşaret
SDYY	Sanayi Sektörüne Yönelik Doğrudan Yabancı Yatırım (SDYY/SGSYİH)	TCMB	Bağımlı Değişken
HDYY	Hizmet Sektörüne Yönelik Doğrudan Yabancı Yatırım (HDYY/HGSYİH)	TCMB	Bağımlı Değişken
SGSYİH	Sanayi Sektörü Toplam Geliri	TÜİK	+
HGSYİH	Hizmet Sektörü Toplam Geliri	TÜİK	+
DAO	Dışa Açıklık Oranı (İhracat+İthalat)/GSYİH)	TÜİK	+
ENF	Enflasyon	TÜİK	-
RDK	Reel Döviz Kuru	TCMB	+/-
DBO	Dünya Büyüme Oranı	FED	+/-

Çalışmanın analiz dönemi 2005:1-2017:2 tarihleri arasında kapsamaktadır. Analiz çeyrek dönemlik veriler kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın veri setine bakıldığında, sanayi sektörüne yönelik doğrudan yabancı yatırım ve hizmet sektörüne yönelik doğrudan yabancı yatırımın göstergesi olarak, ilgili sektöre yönelik doğrudan yabancı yatırım girişinin aynı sektörün gelirine oranı kullanılmıştır. Bu değişkene ilişkin veriler TCMB'den elde edilmiştir. Bağımsız değişkenlerden gelir göstergesi olarak ilgili sektöre ilişkin gelirdeki büyüme oranı kullanılmıştır. Buna ilişkin veriler TÜİK'ten elde edilmiştir. Dışa açıklık oranı göstergesi olarak

dış ticaretin GSYİH'ya oranı ve enflasyon göstergesi olarak fiyatlar genel düzeyinde bir önceki yıla göre artış oranı kullanılmıştır. Bu değişkenlere ilişkin veriler TÜİK'ten alınmıştır. Döviz kuru göstergesi olarak reel döviz kuru kullanılmış ve bu değişkene ilişkin veriler TCMB'den elde edilmiştir. Dünya büyüme oranı olarak ise Dünya'daki toplam DYY'nin yaklaşık yüzde 50'sini ihraç eden G7 ülkeleri büyüme oranı kullanılmıştır. Bu değişkene ilişkin veriler ise FED'ten alınmıştır.

3. 2. Analiz Yöntemi

Zaman serisi analizi değişkenlerin geçmiş dönemde göstermiş olduğu seyirden hareketle çıkarımlar yapmak hususunda oldukça ilgi çeken bir yöntemdir. İktisadi değişkenler arasındaki ilişkilerin oldukça karmaşık bir yapıda olması, tek denklemlilik ekonometrik modellemelerin yetersiz kalmasına neden olmuştur. Sims (1980)'in değişkenler arasındaki eşzamanlılık özelliğine yönelik eleştirisinden hareketle ortaya çıkan VAR modellerinin bu sorunu ortadan kaldırdığı görülmektedir. Bununla birlikte, VAR analizinde kısa dönemli tahminlerin istatistiksel açıdan güvenilir sonuçlar vermesi için çalışmada kullanılan serilerin durağan olması gerekmektedir. Bu sorunun ortadan kaldırılması için kullanılan iki yöntem vardır. Birincisi, durağan olmayan serilerin fark alma yöntemiyle durağanlaştırılmasıdır. Bu yöntem serilerde önemli bilgi kayıplarına neden olacağı önerilmemektedir. İkinci yöntem ise Granger (1986) tarafından önerilen eşbütünleşme analizidir. Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edildikten sonra hata düzeltme mekanizmasıyla kısa dönemli analizler yapılabilmektedir. Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin araştırılmasında Engle ve Granger (1987); Johansen (1988) gibi yöntemler kullanılabilir. Ancak bu testlerin kullanılmasında bütün değişkenlerin aynı mertebeden bütünleşik olma koşulu hem de çok değişkenli modellerdeki etkisizliğine ilişkin eleştiriler, ARDL yaklaşımının benimsenmesine neden olmuştur (Pesaran ve Pesaran, 1997).

ARDL yaklaşımı Pesaran ve Shin (1999); Pesaran vd. (2001) gibi çalışmalarla yaygınlık kazanmıştır. ARDL yaklaşımının ön koşulu, analizde kullanılacak serilerin tamamının düzey halde veya birinci farkı alındığında durağan olmasıdır. Bu nedenle ilk aşamada durağanlık analizi yapılmaktadır. Analizin ikinci aşamasında değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisini araştırmak amacıyla sınır testi uygulanmaktadır. Bu çerçevede (1) ve (2) numaralı eşitlikte gösterilen kısıtsız hata düzeltme modeli (UECM) tahmin edilmektedir. Model tahmin edilmeden önce bilgi kriterleri kullanılarak optimum gecikme uzunluklarının belirlendiği model belirlenmektedir. UECM, en küçük kareler yöntemiyle optimum gecikme uzunluğunda tahmin edildikten sonra sınır testi yapılmaktadır. Burada, hipotez testinde bağımlı ve bağımsız değişkenlerin birinci gecikmeli değerlerinin topluca anlamlılığı araştırılmaktadır. Bu çerçevede, Pesaran vd.(2001) veya Narayan (2005) tarafından oluşturulan tablo değerleri ile hesaplanan test istatistiği karşılaştırılmakta ve eşbütünleşme ilişkisinin varlığına karar verilmektedir. Eşbütünleşme ilişkisi tespit edildikten sonra ikinci aşamada, uzun dönemli ilişkiler araştırılmaktadır. Bu amaçla (3) ve (4) numaralı eşitlikte gösterilen ARDL (p,q,r,s,u,v) modeli tahmin edilmekte ve uzun dönem katsayıları hesaplanmaktadır. Üçüncü aşamada kısa dönemli ilişkileri araştırmak amacıyla (5) ve (6) numaralı eşitlikte yer alan koşullu hata düzeltme modeli tahmin edilmektedir. Bu modelde e_{t-1} hata düzeltme terimi olarak isimlendirilip kısa dönemde uzun dönem dengesinden sapma oluşturacak şokların ne kadarının düzeltilebileceğini göstermektedir.

4. Analiz Sonuçları

Ekonometrik analize geçmeden önce ilk olarak serilerin ARDL analizine uygun olup olmadığını tespit etmek amacıyla serilerin durağanlığı test edilmektedir. Tablo 2'de kullanılan serilerin durağanlık derecelerini gösteren ADF, PP ve KPSS birim kök testi sonuçları verilmektedir. İlk değişken olan SDYY üç birim kök testinde de %1 anlamlılık düzeyinde durağandır. İkinci değişken olan HDYY, PP ve KPSS testlerine göre %1 anlamlılık düzeyinde durağan, ADF testine göre ise düzey halde durağan değilken, birinci farkı alındığında %1

anamlılık düzeyinde durağan bulunmuştur. SGSYİH, HGSYİH, DAO, ENF ve DBO değişkenleri ADF ve PP testlerine göre düzey halde birim kök barındırırken, birinci farkı alındığında %1 anlamlılık düzeyinde durağanlaştığı görülmektedir. KPSS testine göre ise düzey halde %1 anlamlılık düzeyinde durağan bulunmuşlardır. RDK değişkeni ADF, PP ve KPSS birim kök testlerine göre düzey halde %1 anlamlılık düzeyinde durağan değildir. Ancak birinci farkları alındığında her üç testte de %1 anlamlılık düzeyinde durağanlaştığı görülmektedir.

Tablo 2. Birim kök testi sonuçları

Değişkenler	ADF t istatistiği (Düzy)		ADF t istatistiği (Birinci Fark)	
	Sabit	Sabit+Trend	Sabit	Sabit+Trend
SDYY	-5.0684 (0) [0.0001]***	-5.0730 (0) [0.0007]***		
HDYY	-2.0274 (3) [0.2745]	-2.7795 (2) [0.2117]	-7.9793 (1) [0.0000]***	-7.8966 (1) [0.0000]***
SGSYİH	-1.6746 (4) [0.4370]	-2.4563 (5) [0.3472]	-5.5084 (3) [0.0000]***	-5.4418 (3) [0.0003]***
HGSYİH	-2.1063 (4) [0.2432]	-2.2140 (4) [0.4706]	-4.9532 (3) [0.0002]***	-4.8477 (3) [0.0016]***
DAO	-2.7821 (8) [0.0697]*	-3.2680 (8) [0.0860]*	-4.2454 (5) [0.0016]***	-4.0818 (5) [0.0131]**
ENF	-2.0751 (9) [0.2553]	-1.3422 (9) [0.8624]	-8.5221 (3) [0.0000]***	-8.4520 (3) [0.0000]***
RDK	-1.9025 (0) [0.3285]	-4.1241 (10) [0.0125]**	-4.1288 (8) [0.0024]***	-4.8730 (8) [0.0017]***
DBO	-2.6699 (1) [0.0867]*	-3.1967 (2) [0.0975]*	-4.4245 (3) [0.0009]***	-4.5745 (3) [0.0034]***
Değişkenler	PP t istatistiği (Düzy)		PP t istatistiği (Birinci Fark)	
	Sabit	Sabit+Trend	Sabit	Sabit+Trend
SDYY	-5.0413 (2) [0.0001]***	-5.0563 (1) [0.0008]***		
HDYY	-4.8307 (5) [0.0002]***	-5.7790 (4) [0.0001]***		
SGSYİH	-2.5864 (2) [0.1026]	0.1980 (2) [0.1980]	-6.0195 (1) [0.0000]***	-5.9527 (1) [0.0000]***
HGSYİH	-3.0487 (3) [0.0373]**	-2.9957 (3) [0.1438]	-7.5301 (1) [0.0000]***	-7.4816 (1) [0.0000]***
DAO	-3.5389 (11) [0.0109]**	-3.7760 (10) [0.0264]**	-10.0289 (16) [0.0000]***	-9.7192 (16) [0.0000]***
ENF	-2.5131 (8) [0.1185]	-2.3735 (8) [0.3883]	-6.5925 (14) [0.0000]***	-6.8341 (15) [0.0000]***
RDK	-1.9025 (0) [0.3285]	-3.7231 (1) [0.0300]**	-8.5699 (6) [0.0000]***	-8.7330 (6) [0.0000]***
DBO	-2.0146 (4) [0.2798]	-2.0455 (4) [0.5623]	-4.0141 (4) [0.0029]***	-4.0590 (4) [0.0131]**
Değişkenler	KPSS LM istatistiği (Düzy)		KPSS LM istatistiği (Birinci Fark)	
	Sabit	Sabit+Trend	Sabit	Sabit+Trend
SDYY	0.117*** (3)	0.0971*** (3)		
HDYY	0.470*** (5)	0.1050*** (4)		
SGSYİH	0.310*** (5)	0.0821*** (4)		
HGSYİH	0.141*** (4)	0.0844*** (4)		
DAO	0.268*** (2)	0.0702*** (1)		
ENF	0.127*** (2)	0.0910*** (3)		
RDK	0.760 (5)	0.1499*** (3)	0.1356*** (5)	0.0499***
DBO	0.165*** (5)	0.1388*** (5)		
Anlamlılık Düzei	% 1	0.7390	0.2160	0.7390
	% 5	0.4630	0.1460	0.4630
	% 10	0.3470	0.1190	0.3470

** ve *** sırasıyla %5 ve %1 anlamlılık düzeylerinde durağanlığı ifade etmektedir.

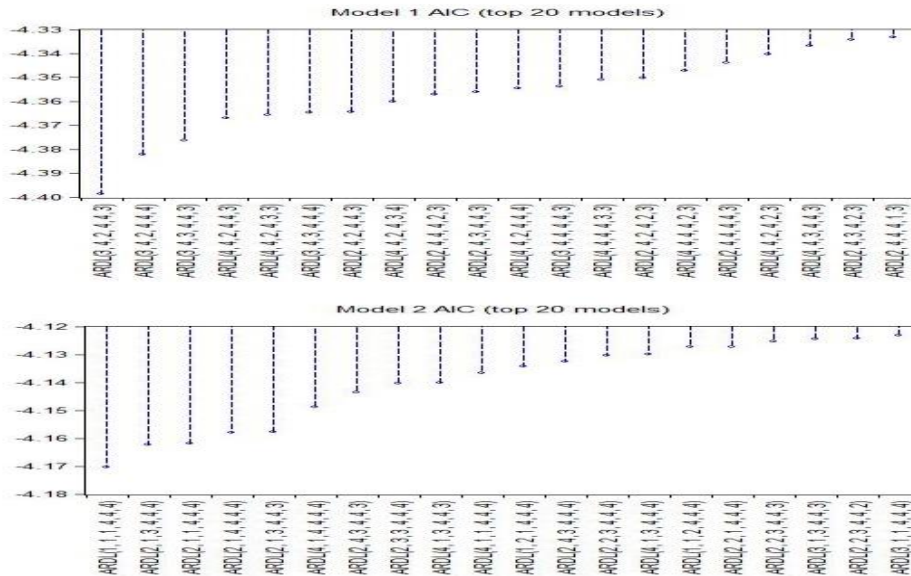
Sınır testinin gerçekleştirilmesi için tahmin edilecek kısıtsız hata düzeltme modelleri (UECM) aşağıda (1) ve (2) numaralı eşitlikte gösterilmektedir. (1) numaralı modelde, SDYY bağımlı değişken olarak seçilirken SGSYİH, DAO, ENF, RDK ve DBO bağımsız değişken olarak seçilmiştir. (2) numaralı modelde de, HDYY bağımlı değişken olarak seçilirken HGSYİH, DAO, ENF, RDK ve DBO bağımsız değişken olarak seçilmiştir.

$$\begin{aligned} \Delta SDYY_t = & \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_1 \Delta SDYY_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_2 \Delta SGSYIH_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_3 \Delta DAO_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_4 \Delta ENF_{t-i} \\ & + \sum_{i=0}^m \alpha_5 \Delta RDK_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_6 \Delta DBO_{t-i} + \alpha_7 SDYY_{t-1} + \alpha_8 SGSYIH_{t-1} \\ & + \alpha_9 DAO_{t-1} + \alpha_{10} ENF_{t-1} + \alpha_{11} RDK_{t-1} + \alpha_{12} DBO_{t-1} + \varepsilon_t \end{aligned} \quad (1)$$

$$\begin{aligned} \Delta HDYY_t = & \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_1 \Delta HDYY_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_2 \Delta HGSYIH_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_3 \Delta DAO_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_4 \Delta ENF_{t-i} \\ & + \sum_{i=0}^m \alpha_5 \Delta RDK_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_6 \Delta DBO_{t-i} + \alpha_7 HDYY_{t-1} + \alpha_8 HGSYIH_{t-1} \\ & + \alpha_9 DAO_{t-1} + \alpha_{10} ENF_{t-1} + \alpha_{11} RDK_{t-1} + \alpha_{12} DBO_{t-1} + \varepsilon_t \end{aligned} \quad (2)$$

Akaike Bilgi Kriteri çerçevesinde en uygun gecikme uzunluğunun tespit edildiği 20 model aşağıda şekil 1’de görülmektedir. Çalışmanın bu bölümünden sonra sanayi sektörü için oluşturulan model “model 1”, hizmet sektörü için oluşturulan model “model 2” olarak isimlendirilmektedir. Buna göre, Akaike Bilgi Kriterine göre en küçük kritik değer model 1 için ARDL (3,4,2,4,4,3), model 2 için ARDL (1,1,1,4,4,4)’de sağlanmaktadır.

Şekil 1. Akaike bilgi kriterine göre optimum gecikmeye sahip 20 model

Belirlenen gecikme uzunluğunda tahmin edilen (1) ve (2) numaralı denklemler hareketle gerçekleştirilen sınır testi sonuçları tablo 3’de yer almaktadır. Buna göre Model 1’de (5,67) Model 2’de (9,71) olarak bulunan istatistik değerler üst sınır değerlerinden büyüktür. Dolayısıyla %1 anlamlılık düzeyinde eşbütünlük ilişkisi olduğuna karar verilmektedir.

Tablo 3. Sınır testi sonuçları

Model 1				
k	F İstatistik Değeri	Kritik Tablo Değeri		
			Alt Sınır	Üst Sınır
5	5,671084	%1	2,82	4,21
		%5	2,14	3,34
Model 2				
k	F İstatistik Değeri	Kritik Tablo Değeri		
			Alt Sınır	Üst Sınır
5	9,717332	%1	3,06	4,15
		%5	2,39	3,38

Tablo değerleri Pesaran, Shin ve Smith (2001)'den alınmıştır.

Uzun dönem katsayıların hesaplanmak amacıyla (3) ve (4) numaralı eşitlikte yer alan modeller tahmin edilmektedir. Optimum gecikme uzunlukları model 1 için ARDL (3,4,2,4,4,3), model 2 için ARDL (1,1,1,4,4,4) şeklinde daha önce bulunmuştur.

$$\begin{aligned}
 SDYY_t = & \beta_0 + \sum_{i=1}^p \beta_{1i}SDYY_{t-i} + \sum_{i=0}^q \beta_{2i}SGSYIH_{t-i} + \sum_{i=0}^r \beta_{3i}DAO_{t-i} + \sum_{i=0}^s \beta_{4i}ENF_{t-i} \\
 & + \sum_{i=0}^u \beta_{5i}RDK_{t-i} + \sum_{i=0}^v \beta_{6i}DBO_{t-i} + e_t \quad (3)
 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
 HDYY_t = & \beta_0 + \sum_{i=1}^p \beta_{1i}HDYY_{t-i} + \sum_{i=0}^q \beta_{2i}HGSYIH_{t-i} + \sum_{i=0}^r \beta_{3i}DAO_{t-i} + \sum_{i=0}^s \beta_{4i}ENF_{t-i} \\
 & + \sum_{i=0}^u \beta_{5i}RDK_{t-i} + \sum_{i=0}^v \beta_{6i}DBO_{t-i} + e_t \quad (4)
 \end{aligned}$$

Modellerin tahmin sonuçlarından hesaplanan uzun dönem katsayıları ve istatistiksel test sonuçları tablo 4'de görülmektedir. İlk aşamada modelin açıklayıcılık gücü (R^2) her iki tahminde de yeterlidir. Tahminlerde otokorelasyon sorununu araştırmak için yapılan Breusch-Godfrey otokorelasyon testi; tanımlama hatasını araştırmak için yapılan Ramsey-Reset tanımlama hatası testi; hata terimlerinin normal dağılımını araştırmak için yapılan Jarque-Bera normallik testi ve değişen varyans sorununu araştırmak için Breusch-Pagan-Godfrey değişen varyans testi yapılmıştır. Test sonuçlarının tamamında olasılık değerleri 0.05'ten büyük çıkmıştır. Dolayısıyla istatistiksel açıdan herhangi bir sorun olmadığına karar verilmektedir. Model 1 uzun dönem katsayıları incelendiğinde; SGSYIH, DAO, ENF, RDK ve DBO değişkenlerinin SDYY değişkeni üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı etkiler ortaya çıkardığı görülmektedir. Buna göre, DAO ve DBO değişkenlerinin ortaya çıkardığı pozitif etki ve ENF, RDK değişkenlerinin ortaya çıkardığı negatif etki iktisadi açıdan da anlamlıdır. SGSYIH ve SDYY arasındaki negatif ilişki ise iktisadi açıdan anlamsız bulunmuştur. Model 2 uzun dönem katsayıları incelendiğinde; HGSYIH, ENF, RDK ve DBO değişkenlerinin HDYY değişkeni üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı etkiler ortaya çıkardığı görülmektedir. Burada, HGSYIH, RDK ve DBO değişkenlerinin ortaya çıkardığı pozitif etki iktisadi açıdan anlamlıdır. ENF değişkeninin ortaya çıkardığı pozitif etki ise iktisadi açıdan anlamsızdır. DAO ve HDYY değişkenleri arasında ise ne istatistiki ne de iktisadi açıdan anlamlı herhangi bir ilişki bulunamamıştır.

Tablo 4. Uzun dönem katsayıları ve tanısal test sonuçları

Model 1 Uzun Dönem Katsayıları			
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t istatistiği
SGSYIH	-1.158736	0.255202	-4.540475***
DAO	1.353009	0.254068	5.325381***
ENF	-2.524345	0.548655	-4.600969***
RDK	-0.001492	0.000608	-2.451527**
DBO	2.183201	0.626500	3.484761***
Model 1 Tanısal İstatistik Test Sonuçları			
R ² ve Düzeltmiş R ²		0.78 – 0.53	
Breusch-Godfrey Otokorelasyon Testi		0.199(0.820)	
Ramsey-Reset Tanımlama Hatası Testi		0.604(0.445)	
Jarque-Bera Normallik Testi		2.576(0.269)	
Breusch-Pagan-Godfrey Değişen Varyans Testi		0.785(0.718)	
Model 2 Uzun Dönem Katsayıları			
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t istatistiği
HGSYIH	0.739294	0.217819	3.394080***
DAO	-0.227707	0.160915	-1.415076
ENF	5.361763	0.934202	5.739408***
RDK	0.005352	0.000751	7.126707***
DBO	2.420894	0.726928	3.330306***
C	-1.039197	0.154260	-6.736669***
Model 2 Tanısal İstatistik Test Sonuçları			
R ² ve Düzeltmiş R ²		0.84 – 0.71	
Breusch-Godfrey Otokorelasyon Testi		1.299(0.292)	
Ramsey-Reset Tanımlama Hatası Testi		0.572(0.479)	
Jarque-Bera Normallik Testi		2.132(0.344)	
Breusch-Pagan-Godfrey Değişen Varyans Testi		1.071(0.429)	

Çizelgede *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Kısa dönemli ilişkileri elde etmek amacıyla, yukarıda tahmin edilen ARDL (3,4,2,4,4,3) ve ARDL (1,1,1,4,4,4) modellerinde elde edilen hata terimlerinin gecikmeli değerlerinin eklendiği (5) ve (6) numaralı eşitlikte yer alan hata düzeltme modellerine ilişkin denklemler tahmin edilmiştir. Tahmin sonuçları tablo 5’de yer almaktadır.

$$\Delta SDYY_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^p \beta_{1i} \Delta SDYY_{t-i} + \sum_{i=0}^q \beta_{2i} \Delta SGSYIH_{t-i} + \sum_{i=0}^r \beta_{3i} \Delta DAO_{t-i} + \sum_{i=0}^s \beta_{4i} \Delta ENF_{t-i} + \sum_{i=0}^u \beta_{5i} \Delta RDK_{t-i} + \sum_{i=0}^v \beta_{6i} \Delta DBO_{t-i} + \beta_7 ECM_{(t-1)} + e_t \quad (5)$$

$$\Delta HDYY_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^p \beta_{1i} \Delta HDYY_{t-i} + \sum_{i=0}^q \beta_{2i} \Delta HGSYIH_{t-i} + \sum_{i=0}^r \beta_{3i} \Delta DAO_{t-i} + \sum_{i=0}^s \beta_{4i} \Delta ENF_{t-i} + \sum_{i=0}^u \beta_{5i} \Delta RDK_{t-i} + \sum_{i=0}^v \beta_{6i} \Delta DBO_{t-i} + \beta_7 ECM_{(t-1)} + e_t \quad (6)$$

SDYY değişkeninin bağımlı değişken olduğu model 1’den elde edilen sonuçlar incelendiğinde, kısa dönemde kendi gecikmeli değeri ve SGSYIH’nın SDYY üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu görülmektedir. DAO’nun cari dönemde pozitif olan etkisinin bir dönem sonra negatife döndüğü ifade edilebilir. ENF ve RDK değişkenlerinin etkisinin de cari dönemde

negatif olduğu daha sonraki dönemlerde ise pozitif döndüğü görülmektedir. DBO değişkeninin ise SDYY değişkeni üzerinde cari dönemde negatif bir etki ortaya çıkardıktan sonra etkisini artırarak devam ettiği ifade edilebilir. Hata düzeltme katsayısı ise beklentilere uygun olarak negatif ve istatistiksel açıdan anlamlı çıkmıştır. Buna göre uzun dönem denge değerleri etrafında azalan dalgalanmalar şeklinde dengeye gelen bir süreç olduğunu ifade etmektedir. HDYY değişkeninin bağımlı değişken olduğu model 2’den elde edilen sonuçlar incelendiğinde, kısa dönemde HGSYİH’nın HDYY üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu görülmektedir. DAO değişkeninin kısa dönemde HDYY değişkeni üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı etkisi tespit edilememiştir. ENF değişkeninin kısa dönemde HDYY üzerinde cari dönemde pozitif bir etki ortaya çıkardıktan sonra etkinin beklentilerle uyumlu olarak negatife döndüğü ve 3 dönem boyunca devam ettiği görülmektedir. RDK ve HDYY arasında kısa dönemdeki ilişkinin de 3 dönem boyunca negatif olarak devam ettiği görülmektedir. DBO değişkeni ise ilk iki dönemde pozitif bir etkiye sahipken sonraki dönemlerde etkinin negatife döndüğü görülmektedir. Hata düzeltme katsayısı da beklentilerle uyumlu olarak negatif ve istatistiksel açıdan anlamlı çıkmıştır. Buna göre uzun dönem denge değerleri etrafında azalan dalgalanmalar şeklinde dengeye gelen bir süreç olduğunu ifade etmektedir.

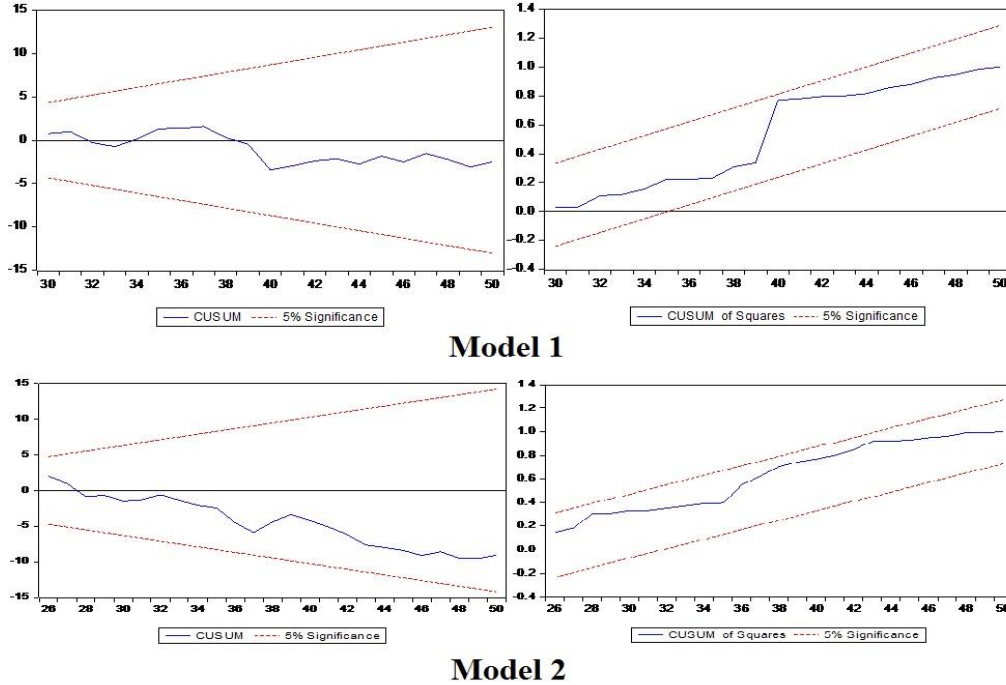
Tablo 5. Hata düzeltme modeli tahmin sonuçları

Model 1			
Bağımlı Değişken: SDYY			
Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t istatistiği
D(SDYY(-1))	0.551327	0.178141	3.094888***
D(SDYY(-2))	0.277682	0.156093	1.778946*
D(SGSYIH)	-0.506545	0.157730	-3.211468***
D(SGSYIH(-1))	0.851493	0.182846	4.656896***
D(SGSYIH(-2))	0.486667	0.137009	3.552075***
D(SGSYIH(-3))	0.822000	0.143011	5.747821***
D(DAO)	0.800164	0.161997	4.939370***
D(DAO(-1))	-1.008957	0.187200	-5.389727***
D(ENF)	-1.040795	0.378934	-2.746640**
D(ENF(-1))	1.888643	0.350912	5.382104***
D(ENF(-2))	1.590554	0.439428	3.619599***
D(ENF(-3))	1.272704	0.410264	3.102159***
D(RDK)	-0.001605	0.000795	-2.018450*
D(RDK(-1))	0.002796	0.000953	2.935052***
D(RDK(-2))	0.002296	0.000997	2.303443**
D(RDK(-3))	0.001575	0.000720	2.186697**
D(DBO)	-1.758597	1.012554	-1.736794*
D(DBO(-1))	-1.767442	1.274243	-1.387053
D(DBO(-2))	-7.546212	1.233262	-6.118903***
CointEq(-1)	-1.483830	0.228612	-6.490613***
Model 2			
Bağımlı Değişken: HDYY			
D(HGSYIH)	0.509546	0.148302	3.435864***
D(DAO)	0.080156	0.108698	0.737418
D(ENF)	1.610158	0.441299	3.648675***
D(ENF(-1))	-2.944287	0.475886	-6.186955***
D(ENF(-2))	-2.806666	0.481617	-5.827588***
D(ENF(-3))	-1.528489	0.439530	-3.477549***
D(RDK)	-0.001680	0.000823	-2.041309*
D(RDK(-1))	-0.007084	0.001160	-6.105247***
D(RDK(-2))	-0.007055	0.000914	-7.718964***
D(RDK(-3))	-0.004661	0.000942	-4.948862***
D(DBO)	2.875007	1.412505	2.035397*
D(DBO(-1))	6.967341	1.336267	5.214033***
D(DBO(-2))	-0.763315	1.451225	-0.525980
D(DBO(-3))	-4.028001	1.231380	-3.271127***
CointEq(-1)	-1.101863	0.119976	-9.184032***

Çizelgede *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tahmin edilen ARDL (3,4,2,4,4,3) ve ARDL (1,1,1,4,4,4) modellerinin parametrelerinin kararlılığının incelendiği CUSUM ve CUSUMSQ testi sonuçları aşağıda yer almaktadır. Her iki modelde de artıkların sınırlar içinde kaldığı dolayısıyla parametrelerin kararlı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla her iki modelde de yapısal kırılma bulunmamaktadır.

Şekil 2. CUSUM ve CUSUMSQ testi sonuçları

Özet olarak, ampirik sonuçlar uzun dönemde gelirin hizmet sektörüne yönelik DYY üzerinde pozitif, sanayi sektörüne yönelik DYY üzerinde ise iktisadi beklentilerle uyumsuz bir şekilde negatif bir etki ortaya çıkardığını göstermektedir. Dışa açıklık oranı ise uzun dönemde yalnızca sanayi sektörüne yönelik DYY üzerinde pozitif etki ortaya çıkarmaktadır. Enflasyon uzun dönemde sanayi sektörüne yönelik DYY üzerinde negatif, hizmet sektörüne yönelik DYY üzerinde iktisadi beklentilerle uyumsuz bir şekilde pozitif bir etki ortaya çıkarmaktadır. Döviz kuru uzun dönemde sanayi sektörüne yönelik DYY üzerinde negatif, hizmet sektörüne yönelik DYY üzerinde ise pozitif bir etki oluşturmaktadır. Dünya büyüme oranı ise uzun dönemde hem sanayi hem de hizmet sektörüne yönelik DYY girişini pozitif olarak etkilemektedir. Elde edilen bulgular DYY'nin belirleyicilerini ampirik olarak araştırmış çalışmalarla karşılaştırıldığında, gelirin ve dışa açıklık oranının pozitif, döviz kurunun negatif olarak tespit edilen etkileri Erdal ve Tatoglu (2002); Kar ve Tatlısöz (2008); Yapraklı (2006) gibi çalışmalarda da tespit edilmiştir. Enflasyon ve DYY arasında tespit edilen negatif ilişki ise Lebe ve Ersungur (2011); Tarı ve Bırdırdı (2009)'nın ampirik sonucu ile uyusmaktadır. Bununla birlikte, enflasyonun iktisadi açıdan anlamsız olan pozitif etkisine Özcan ve Arı (2010) gibi bazı çalışmalarda da rastlanmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Doğrudan yabancı yatırım en büyük ve en istikrarlı dış kaynak olmasına rağmen, gelişmekte olan ülkelerin dünya ekonomisinde bir yılda gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımlardan %40 düzeyinde bir pay aldığı görülmektedir. Gelişmekte olan ülke ekonomileri açısından taşıdığı önem göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye ekonomisine yönelik yıllık bazda gerçekleşen 15-20 milyar dolarlık doğrudan yabancı yatırımın oldukça düşük kaldığı ifade edilebilir. Bu rakamları artırmak ve istikrarlı bir hale getirmek için çeşitli politikalar uygulanmaktadır. Bununla birlikte, artan küresel rekabet ve diğer ekonomik-yapısal nedenler

politikaların olağanüstü bir başarı göstermesini engellemektedir. Bu noktada, doğrudan yabancı yatırımların menşei veya doğrudan yabancı yatırımların gerçekleştirildiği sektörlere ilişkin ayrıntılı araştırmaların yapılması önem kazanmaktadır. Böylece, başarılı olma ihtimali daha yüksek politikaların tasarlanmasına imkân sağlanmış olacaktır.

Türkiye ekonomisine yönelik doğrudan yabancı yatırımların sektörel bazda dağılımı incelendiğinde, hem dönemselsel olarak hem de sektörel olarak önemli farklılıklar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada, bu doğrultuda Türkiye ekonomisinde sanayi ve hizmet sektörüne yönelik doğrudan yabancı yatırımları etkileyen faktörler ampirik olarak analiz edilmiştir. Analiz yöntemi olarak sınır testi ve ARDL yaklaşımı tercih edilmiştir. Analizler 2015-2017 dönemini kapsamaktadır. Tahminler çeyrek dönemlik veriler kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, sanayi ve hizmet sektörleri için 2 ayrı ekonometrik model oluşturulmuştur. Ekonometrik modelde bağımlı değişken sanayi ve hizmet sektörüne yönelik doğrudan yabancı yatırımdır. Bağımsız değişkenler ise; gelir, dışa açıklık oranı, enflasyon, reel döviz kuru ve dünya büyüme oranıdır. Gerçekleştirilen sınır testi sonuçlarına göre her iki sektöre ilişkin modelde de değişkenler arasında eşbütünlük ilişkisi tespit edilmiştir. Uzun dönem analiz sonuçlarına göre, sanayi sektörüne yönelik doğrudan yabancı yatırım üzerinde dışa açıklık oranı ve dünya ekonomik büyüme oranının pozitif yönde; enflasyon ve reel döviz kuru negatif yönde etkide bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Hizmet sektörüne yönelik doğrudan yabancı yatırım üzerinde ise gelir, reel döviz kuru ve dünya ekonomik büyüme oranının pozitif yönde etkide bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kısa dönem analiz sonuçlarına bakıldığında ise, sanayi sektörüne yönelik doğrudan yabancı yatırım üzerinde gelir ve reel döviz kuru pozitif yönde etki oluştururken; dışa açıklık oranı ve dünya büyüme oranı negatif yönde etki ortaya çıkarmaktadır. Hizmet sektörüne yönelik doğrudan yabancı yatırım üzerinde ise, gelir ve dünya büyüme oranı pozitif yönde; enflasyon ve reel döviz kuru negatif yönde etki ortaya çıkarmaktadır.

Çalışmanın ampirik sonuçları açıkça göstermektedir ki, Türkiye'ye yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen faktörlerin nispi önemi sektörel bazda önemli farklılıklar göstermektedir. Bu çerçevede ilk olarak, doğrudan yabancı yatırımları teşvik etmeye yönelik tasarlanan politikaların da sektörel düzeyde farklılaştırılması önerilmektedir. Sektörel düzeyde bakıldığında uzun dönemde sanayi sektörüne yönelik doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde dışa açıklık oranının pozitif etkili olduğu görülmektedir. Bu durum, sanayi sektöründe ihracat ve ithalatı teşvik eden politikaların doğrudan yabancı yatırımları artıracığını göstermektedir. Dolayısıyla, sanayi sektöründe firmaların hammadde ve ara malı ithalatında kolaylık sağlayıcı ve ihracatı teşvik edici politikaların sanayi sektörüne yönelik doğrudan yabancı yatırımları artıracığı düşünülmektedir. Analiz sonuçları, ekonomik istikrarsızlık göstergesi olarak modele eklenen enflasyon değişkeninin sanayi sektörüne yönelik doğrudan yabancı yatırımları negatif etkilediğini göstermektedir. Bununla birlikte, gelirin anlamlı bir etkisi bulunamamıştır. Birlikte değerlendirildiğinde, sanayi sektörüne yönelik doğrudan yabancı yatırımın fiyat istikrarında yaşanan gelişmeleri önemseydiği daha fazla önemseydiği ifade edilebilir. Bu nedenle uzun dönemde fiyat istikrarını önceleyen politikaların uygulanması sanayi sektörüne yönelik doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde olumlu bir etki oluşturacaktır. Hizmet sektörüne yönelik doğrudan yabancı yatırımları etkileyen faktörler incelendiğinde gelirdeki artış ve reel döviz kurundaki değer kaybının pozitif bir etki ortaya çıktığı görülmektedir. Buna göre, yakalanacak istikrarlı büyüme oranlarının hizmet sektörüne yönelik doğrudan yabancı yatırımlarda da bir istikrara sebep olacağı ifade edilebilir. Bununla birlikte, reel döviz kurundaki değer kaybının etkisinin pozitif olmasının 2 nedeninin olabileceği düşünülmektedir. Bunlardan ilki, Türk Lirasında son dönemde yaşanan değer kaybının yabancılar için Türkiye'de yatırım yapmayı veya şirket satın almalarını nispeten daha ucuz hale getirmesi şeklinde ifade edilebilir. İkincisi ise, Türk Lirasında yaşanan değer kaybının gerçekleştirilen yatırım sonucu ortaya konulan hizmetlerin yabancılar için satışında yatırımcıları nispeten daha avantajlı konuma getirmesi şeklindedir. Bu faktörlerin dışında, etkisi araştırılan doğrudan yabancı yatırımları itici faktörlerden dünya büyüme oranının her iki sektörde de önemli bir etkisi olduğu tespit

edilmiştir. Dolayısıyla küresel kriz sonrasında Avrupa ülkeleri ve Amerika'da yaşanan gelişmeler yakından takip edilmelidir. Önümüzdeki dönemde, küresel ekonomide istikrarsızlık oluşturması muhtemel gelişmeler takip edilmeli ve doğrudan yabancı yatırımları teşvik edici alternatif politikalar geliştirilmelidir.

Kaynakça

- Alper, A. E. ve Oransay, G. (2016). Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri Üzerine Bir Analiz: Üst Orta Gelirli Ülkeler Grubu ile OECD Karşılaştırması, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30(2): 303–318.
- Arbatli, E. (2011). Economic Policies and FDI Inflows to Emerging Market Economies, *IMF Working Papers*, No: C. 11. <https://doi.org/10.5089/9781462306251.001>
- Artan, S. ve Hayaloğlu, P. (2015). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Kurumsal Belirleyicileri: OECD Ülkeleri Örneği, *Ege Akademik Bakis*, 15(4), 551–551. <https://doi.org/10.21121/eab.2015416654>
- Bayar, Y. ve Öztürk, Ö. F. (2016). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Girişlerinin Belirleyicileri Üzerine Bir Literatür İncelemesi, *International Journal of Applied Economic and Finance Studies*, 1(1): 60–85.
- Blonigen, B. A. (2005). A Review of the Empirical Literature on FDI Determinants, *Atlantic Economic Journal*, C. 33: 383–403.
- Buckley, P. J. ve Casson, M. (1981). The Optimal Timing of a Foreign Direct Investment, *The Economic Journal*, 91(361): 75–87.
- Çak, M. ve Karakaş, M. (2009). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Belirleyen Unsurlar ve Etkileri, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 26(1): 43–54.
- Dunning, J. H. (1993). *Multinational Enterprises and the Global Economy*, Addison Wesley, 3-13.
- Ellahi, N. (2011). Exchange Rate Volatility and Foreign Direct Investment (FDI) Behavior in Pakistan: A Time Series Analysis with Auto Regressive Distributed Lag (ARDL) Application, *African Journal of Business Management*, 5(29), 11656–11661. <https://doi.org/10.5897/AJBM11.1676>.
- Emir, M., Uysal, M. ve Doğru, B. (2013). Ülkenin Risklilik Durumu ile Ülkeye Gelen Doğrudan Yabancı Yatırım Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(2): 79–92.
- Engle, R.F. ve Granger, C.W.J. (1987). Co-Integration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing, *Econometrica*, 55(2): 251-276.
- Erçakar, M. E. ve Güvenoğlu, H. (2018). Doğrudan Yabancı Yatırımların İşsizlik Üzerine Etkisi: Türkiye Uygulaması (1980-2016), *Anemon Mus Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (ICEESS' 18): 349-356.
- Erdal, F. ve Tatoglu, E. (2002). Locational Determinants of Foreign Direct Investment in an Emerging Market Economy: Evidence from Turkey, *Multinational Business Review*, 10(1): 21–27.
- Erdoğan, A. (2015). Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ve Ticari Dışa Açıklık Oranı ile Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Arasındaki İlişkinin Türkiye İçin Ekonometrik Analizi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14: 15–38.

- Erdoğan, S. (2017). Doğrudan Yabancı Yatırımların Makroekonomik Belirleyicileri Üzerine Bir Çalışma: Latin Amerika-Türkiye Karşılaştırması, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 39(1): 77–100. <https://doi.org/10.14780/muiibd.329904>.
- Eşiyok, B. (2011). Determinants of Foreign Direct Investment in Turkey: A Panel Study Approach, *MPRA Paper*, No: 36568.
- Federal Reserve System. (2018). <https://fred.stlouisfed.org/> (Erişim tarihi: 23.01.2018).
- Froot, K. A. ve Stein, J. C. (1991). Exchange Rates and Foreign Direct Investment: An Imperfect Capital Markets Approach, *The Quarterly Journal of Economics*, 106(4): 1191–1217.
- Gerni, C., Yanıkkaya, H., Değer, M. K., Emsen, Ö. S. ve Kabadayı, B. (2015). The Determinants of FDI in Transition Economies: A Panel Data Analysis, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13(3): 101–120.
- Globerman, S., Ries, J. C. ve Vertinsky, I. (1994). The Economic Performance of Foreign Affiliates in Canada, *Canadian Journal of Economics*, 27: 143–156.
- Granger, C. G. (1986). Developments in the Study of Cointegrated Economic Variables, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 48(3): 213-228.
- Halıcıoğlu, F. (2001). An Econometric Analysis of Foreign Direct Investment Flows into Turkey from Major Global Regions: 1975-1999, *International Conference in Economics V*, Economic Research Center, ODTÜ, Ankara.
- Johansen S. (1988). Statistical Analysis of Cointegration Vectors, *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12(2-3): 231-254.
- Kar, M. ve Tatlısöz, F. (2008). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerini Belirleyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi, *KMU İİBF Dergisi*, 10(14): 1–23.
- Karagöz, K. (2007). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerini Belirleyen Faktörler:1970-2005, *Journal of Yasar University*, 2(8): 929–948. <https://doi.org/10.1017/CBO9781107415324.004>
- Koyuncu, F. T. (2010). Türkiye’de Seçilmiş Makroekonomik Değişkenlerin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkisinin Yapısal VAR Analizi: 1990-2009 Dönemi, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), 55–62.
- Lebe, F. ve Ersungur, M. (2011). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımını Etkileyen Ekonomik Faktörlerin Ampirik Analizi, *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10. *Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı*, 321–339.
- Mottaleb, K. A. ve Kalirajan, K. (2010). Determinants of Foreign Direct Investment in Developing Countries: A Comparative Analysis, *The Journal of Applied Economic Research*, 4, 369–404. <https://doi.org/10.1177/097380101000400401>
- Narayan, P. K. (2005). The Saving and Investment Nexus for China: Evidence from Cointegration Tests, *Applied Economics*, 37(17): 1979-1990.
- Özcan, B. ve Arı, A. (2010). Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri Üzerine Bir Analiz: OECD Örneği, *Ekonometri ve İstatistik*, 12: 65–88.
- Parlak yıldız, F. M. ve Güven, E. A. (2015). Determinants of Foreign Direct Investments: An Empirical Analysis on Middle Income Countries, *Social Sciences Research Journal*, 4(2): 267–278.
- Pesaran, M. H. ve Pesaran, B. (1997). *Working with Microfit 4.0: Interactive Econometric Analysis*. Oxford: Oxford University Press.

- Pesaran, M. H. ve Shin, Y. (1999). An Autoregressive Distributed Lag Modelling Approach to Cointegration Analysis, İçinde: *Econometrics and Economic Theory in the 20th Century: The Ragnar Frisch Centennial Symposium*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pesaran, M. H., Shin, Y. ve Smith, R. S. (2001). Bound Testing Approaches to The Analysis of Level Relationships, *Journal of Applied Econometrics*, 16(3): 289-326.
- Sims, C.A. (1980). Macroeconomics and Reality, *Econometrica*, 48(1): 1-48.
- Tarı, R. ve Bıdırdı, H. (2009). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Temel Belirleyicileri: 1990-2006 Dönemine İlişkin Ekonometrik Analiz, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24: 252-267.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2018). <https://evds2.tcmb.gov.tr> (Erişim tarihi: 23.01.2018).
- Tunçsiper, B. ve Biçen, Ö. F. (2014). Balkan Ülkelerine ve Türkiye’ye Yönelik Doğrudan Yabancı Sermaye Girişlerinde Ekonomik Özgürlüklerin Belirleyiciliği, *International Conference on Eurasian Economies*, 1-9.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2018). <http://tuik.gov.tr> (Erişim tarihi: 23.01.2018).
- United Nations Conference on Trade and Development. (1998). World Investment Report 1998 Trends and Determinants, <https://unctad.org/> (Erişim tarihi: 23.01.2018).
- Uzgören, E. ve Akalin, G. (2016). Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 49: 63-77.
- Walsh, J. P. ve Yu, J. (2010). Determinants of Foreign Direct Investment: A Sectoral and Institutional Approach, *IMF Working Papers*, No: 10(187): 1-27. <https://doi.org/10.5089/9781455202218.001>
- Worldbank (2018), <https://data.worldbank.org/> (Erişim tarihi: 23.01.2018).
- Yapraklı, S. (2006). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Belirleyicileri Üzerine Ekonometrik Bir Analiz, *DEÜ İİBF Dergisi*, 21(2): 23-48.

Uzay Turizmine İlişkin Uluslararası Turizm Karikatürlerinin Göstergebilimsel Bir Analizi

A Semiological Analysis Of Space Tourism Related International Tourism Caricatures

Dr. Öğr. Üyesi Makbule CİVELEK¹, Prof. Dr. Oğuz TÜRKAY²

Öz

Uzaya ulaşabilmek, farklı gezegenlerde hayat kurmak, gezegenler arasında seyahat edebilmek, Ay'a gitmek geçmişten günümüze kadar insanların hayalini kurduğu bir olgudur. Bu olgu doğrultusunda şekillenen turizm türü uzay turizmidir. Uzay turizmi, uzay turisti olarak adlandırılan turistik tüketicilerin temel uzay gözlemlerinden uzay eğitimlerine, sıfır yer çekimi ortamından uzay uçuşlarına kadar geniş bir faaliyet alanı sunmaktadır. Bu araştırmanın amacı geleceğin trendlerinden biri olacağı düşünülen uzay turizmine ilişkin yaklaşımların tespit edilmesi ve genellenebilmesidir. Kişilerin uzay turizmini, uzay otellerini nasıl yorumladığı, uzayda yapılabilecek faaliyetlere ilişkin görüşlerinin ne yönde olduğu gibi çıkarımlar araştırmanın temel sorunudur. Araştırma yöntemi olarak göstergebilimsel analizlerden yararlanılmıştır. Saussure ve Barthes modellemelerine dayalı bir analiz yaklaşımının esas alındığı araştırmada Sekizinci Uluslararası Turizm Karikatürleri Yarışması Albümünde yer alan uzay turizmi karikatürleri örnekleme olarak belirlenmiştir. Alanyazın incelendiğinde uzay turizmi ve göstergebilim etkileşimini ele alan araştırmalar olmadıktan sonra yorumlayıcı bakış açısıyla bu boşluğun doldurulması hedeflenmektedir. Araştırmadan elde edilen sonuçlar derlendiğinde yarışmaya katılan kişilerin uzay turizmi ile klasik turizm türleri arasında bir bağlantı kurmaya çalıştıkları, klasik turizm türlerinin değerini kaybedeceği ve uzay turizminin yaygın hale geleceği yönündedir. Uzay otelleri daha çok lüksü ve konforu çağrıştırarak çizilmiştir. Uzay ulaşımı için çizilen karikatürlerin ana teması ise uzay yolculuğunun sıradan bir olgu olacağı şeklindedir.

Anahtar Kelimeler: Uzay turizmi, uzay turisti, yörünge oteller, göstergebilim

Makale Türü: Derleme

Abstract

Reaching to space, starting a life on other planets, travelling between planets, going to the moon, are phenomena people dream about from the past to the recent day. The type of tourism shaped by this phenomenon is space tourism. Space tourism offers a wide range of activities ranging from basic space observations to space trainings, from zero gravity to space flight for the touristic consumers called space tourists. The aim of this study is to identify and generalize the approaches related to space tourism, which is thought to be one of the future trends. Inferences, such as how people interpret space tourism and space hotels, and how they think about activities that can be done in space, is the main problem of the research. In this context, semiological analyses were used as a research method. In the study, which is the starting point of Saussure and Barthes' modellings, space tourism caricatures in the 8th International Tourism Caricature Competition Album, are determined as the sampling. Because of the lack of studies that discuss the interaction of space tourism and semiology in the literature, filling this gap with an interpretive perspective is needed. When the results obtained from the study were compiled, it was observed that the participants of the competition tried to establish a connection between space tourism and classical tourism types. Another result of the study is in the line with classical tourism types losing

¹Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Turizm Fakültesi, makbule.civelek@beun.edu.tr.

²Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Turizm Fakültesi, turkay@subu.edu.tr.

their value and space tourism becoming more widespread. Space hotels are mostly drawn by evoking luxury and comfort. The main theme of the caricatures drawn for space transportation is that space travel will be an ordinary phenomenon.

Keywords: Space tourism, space tourist, orbital hotels, semiotics

Paper Type: Review

Giriş

Teknolojinin gelişimi insanların daha önce hayal olarak algıladığı ve ulaşılmaz gördüğü olguların gerçeğe dönüşmesini ve ulaşılır olmasını mümkün kılmıştır. Meydana gelen dönüşüm ve gelişmeler var olan sınırları zorlamış, hatta sınırların ortadan kalkmasını da sağlamıştır. Bu değişimlerin yansımalarını turizm sektöründe görmek olasıdır. Turistik tüketicilerin motivasyonları, farklı turizm ürünlerini tüketmek istemeleri gibi sebepler ile teknolojik gelişmeler arasındaki etkileşim turizm şekillerini farklılaştırmaktadır. Farklılaşmalardan biri de teknolojik gelişmeler paralelinde hareket eden uzay turizmine ilişkindir.

Uzaya ulaşabilmek, farklı gezegenleri ziyaret edebilmek ve yer çekimsiz ortamda olabilmek geçmişten günümüze kadar bir hayal gibi görünse de teknolojinin gelişimi ile beraber sınırların ortadan kalkmasını, olasılıksız görünmeleri mümkün kılmayı sağlamıştır. Uzay turizmi, bireylere uzaya ilişkin faaliyetleri deneyimleme fırsatı sunmaktadır. Eskiden hayal olarak adlandırılan olgulara bir adım daha yaklaşmayı mümkün kılmaktadır.

İnsanlar, var oldukları zamandan günümüze kadar, uzaya ve uzaydaki yaşamın nasıl olabileceğine dair fikirler yürütmüştür. Her daim uzayda yaşam kurmayı, gezegenler arasında seyahat edebilmeyi, farklı formlarla karşılaşmayı tahayyül etmiştir. Zaman içerisinde insanın ilk kez Aya ayak basmasıyla birlikte birçok insanın hayali gerçeğe dönmüştür. Bu olgu ile birlikte uzaya çıkmanın genele yayılıp yayılamayacağına ilişkin görüşler de hız kazanmıştır.

Uzay yolcuları konusunda artan olanaklar maceraperest turistlerin dikkatini çekmektedir. Gelişmeler henüz yüksek fiyatlı uçuşları mümkün kılacak durumdadır. Sadece uzay gözlemleri ile sınırlı kalan uçuşlar bile zaman içerisinde uzay turizmi ve uzay turisti kavramlarını ortaya çıkarmış, işletmelerin bu geniş ve karlı pazardan pay almak adına atımlar yapmalarını sağlamıştır. Özellikle artan rekabet ve bu sektörün potansiyel özellikleri dolayısıyla büyük bir pazar oluşturacağı ortadadır.

Bu çalışmada alanyazında nispeten yeni bir olgu olan uzay turizmi kavramına değinilmiştir. Teknolojik gelişmeler paralelinde yıllar itibari ile değişimi ele alınmıştır. Araştırmacıların uzay turizmini tasniflemesi incelenmiştir. Bunun yanı sıra uzay turisti kavramı, uzay otelleri, uzay yolculuğunun maliyeti gibi unsurlara da yer verilmiştir. Araştırmanın son bölümünde ise 2016 yılında düzenlenen Sekizinci Uluslararası Turizm Karikatürleri Yarışması Albümünde yer alan uzay turizmi karikatürleri göstergebilimsel açıdan analiz edilmiştir.

1.Literatür Taraması

1.1.Uzay Turizmi Kavramı

Geçmişten günümüze değin uzayda olma, trilyonlarca yıldız ve galaksiye ulaşma arzusu insanları büyüleyen bir tutku haline gelmiştir (Crouch, 2001: 213). İnsanlar doğayı keşfederken uzay da bu keşfin bir parçası olmuştur. Fakat sahip olunan araç ve gereçlerin yetersizliği uzayı ulaşılmaz kılmayı beraberinde getirmiştir (Goehlich vd., 2013: 144-145). Yaşanan değişimler ve teknolojik gelişmeler birçok insanın hayalinin gerçekleşmesine olanak tanımıştır. Bu gelişmeler paralelinde uzay turizmi hayal olmanın ötesine geçerek işletmelerin pazarda yer almak istedikleri ve planlamalar yaptığı bir unsur haline gelmiştir. Aşağıda bazı araştırmacıların uzay turizmine ilişkin yapmış olduğu tanımlamalar yer almaktadır:

Uzay turizmi, bireylerin uzaya gitme deneyimini gerçekleştirebilmeleri adına gerekli teknik donanım ve yatırımlar gerektiren karmaşık bir kombinasyonu oluşturmaktadır (Apel, 1997: 280). Uzay turizmi, uzay turistlerine uzay yolculuğu ile ilgili doğrudan ve dolaylı olarak

hizmet sunan, uzay sporları ve yeni havacılık endüstrisinin oluşmasında devletlere temel altyapı bakımı sağlayan, uzayın ticarileşmesine olanak tanıyan (Beery, 2012: 25; Hobe, 2010: 1593; Loizou, 2006: 289), turizmin gelişmesinin bir sonraki büyük adımı kabul edilen (Cohen, 2017: 22) büyük bir sürecin parçasıdır. Bunun yanı sıra uzay turizmi, temel amacı eğlence veya eğlence amaçlı uzay teknolojisini geliştirmek olan dünya tabanlı simülasyonları, turları ve deneyimleri de kapsamaktadır (Johnson ve Martin, 2015: 135; Spencer, 2004: 62).

Uzay turizmi yıldızlara ulaşmak ve sınırları aşmak maksadıyla askeri ve politik gelişmelerin en yeni uzay teknolojilerine uyarlanması ile ortaya çıkmıştır. Eski bir hayalin gerçekleşmesine yardımcı olan bilimsel teknolojik gelişmeler yaşansa da, uzay yolculuğunun karşı karşıya kaldığı önemli sınırlılıklar da vardır. İnsanlığın diğer yıldızlara veya galaksilere erişebilme yeteneği ve uyumu sorgulanmaktadır (Cohen, 2017: 22). Bu bağlamda uzay turizminin sektörel bazda gelişimi öncelikli olarak uzay teknolojilerinin gelişimine bağlıdır. Uzay turizmi küresel uzay sektörünün özelleştirilmiş bir parçasıdır (Johnson ve Martin, 2016: 135).

Uzay turizmi ile ilgili gelişmeler incelendiğinde 1954 yılında dünyanın en eski seyahat işletmelerinden biri olan Thomas Cook, ilk insanlı yapay uydunun başarıyla fırlatılmasından üç yıl önce Ay turizmi için kayıt almaya başlamıştır. Bu tarihlerde Aya çıkmaya meraklanan turistler, bu seyahat acentası ile erken tarihli ödeme yapmak koşulu ile anlaşmalar yapmıştır (Chang ve Chern, 2016: 533). Uzay turizmi ile ilgili esas gelişmeler ise 1960'lı yıllarda Aya ilk insanın çıkması ile ortaya çıkıp 80'li ve 90'lı yıllara değin gelişim göstermiştir. Bu dönemlerde teknolojik gelişmeler daha çok dünyanın gözlemine ilişkindir. Uzay yolculukları ve gelişmeler henüz insanları doğrudan kapsar durumda değildir. İnsanların çoğu bu macerayı televizyonlardan izlemekle yetinmiştir (Apel, 1997: 279). 1967 yılında Hilton Otelleri Başkanı Barron Hilton, uzay otelleri fikrini dile getirmiştir. "*Uzay turistlerinin olacağı bir yerde Hilton'da olmalı*" sözü çok dikkat çekmiştir (Spencer, 2004: 160). 1980'lerden sonra ise Japonya'da roket yapımı ile ilgilenen şirketlerden Uzay Taşımacılığı Derneği'ne hatta NASA'ya kadar çok sayıda kurum uzay turizmi piyasası hakkında değerlendirme yaparak uzay yolculuğu ve sermaye gereksinimlerinin azaltılmasına yönelik çalışmalarda bulunmuştur (Billings, 2006: 162).

2000'li yıllara bakıldığında 2004 sonbaharında teknolojik yenilikleri teşvik eden Scaled Composites adlı havacılık şirketinin bir yarışma başlattığı görülmektedir. Bu yarışmayı Microsoft tarafından desteklenen bir mühendis kazanmıştır. Böylece kazanan tasarım ile herhangi bir hükümet desteğine ihtiyaç duymaksızın 2 haftaya kadar uzay seyahati mümkün olmuştur. Bu olay uzay seyahati ve endüstrisinde önemli bir rol oynamaktadır. Aynı zamanda yarışmadan kısa bir süre sonra Scaled Composites şirketi uzay turizmini başlatabilmek için kazanan mühendisle anlaşma imzalamıştır. Virgin Galactic ismi ile kurulan şirket yeni turizm endüstrisini yöneten şirketlerden biri olmuştur (Beery, 2012: 26).

Uzay turizmi her ne kadar bir hayal ve rüya gibi görünse de, hizmet sektöründeki küresel rekabetin artması ve yenilikçi teknolojilerin ortaya çıkması gibi nedenlerle gezgin ve maceracı turistlerin ilgisini çekmektedir. Uzay yolculuğuna katılacak olan turistlerin, özellikleri ve potansiyeli bu sektörün gelişimi için önemlidir (Chang, 2017: 1431). Günümüzde yapılan araştırmalar ve turizmdeki gelişim, uzay turizminin gelecekteki en büyük pazarlardan biri olacağını ve niş bir pazar oluşturarak seyahat işletmelerine fırsatlar yaratacağını göstermektedir (Goehlich vd., 2013: 144-145; Apel 1997: 279). Collins (2006: 118-120) ise uzay turizmi şirketlerinin büyük pazarlara girmesi sebebi ile yüksek karlar elde edeceğini bunun da uzun bir süreç içerisinde rekabeti arttıracığını savunmaktadır. Aynı zamanda uzay turizmi ekonomik anlamda, politik anlamda ve kültürel anlamda sınırların ortadan kalmasına da olanak tanıyacaktır. Webber (2013: 142) de uzay turizminin gelecekte büyük bir ekonominin parçası olacağını belirtmiştir. Yeni bakış açıları ile tüm geleceğin uzay turizmi ve turistleri ile yeniden kullanılabilen uzay araçları ve havayolları ile şekilleneceğini savunmuştur. Aynı zamanda uzay turizmi yıllık getirisi bakımından milyar dolarla ifade edilebilecek ve ciddi bir istihdam yaratabilecek ticari bir alan olacaktır.

Küresel pazarda uzak turizmi için en ilgi çekici ülkeler Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya'dır. Bunun nedeni ise fiyatları yüksek olsa da uzaya seyahat için bilet satıyor olmalarıdır (Apel, 1997: 280). Uzak turizmi henüz yüksek gelirli kişiler için bir turizm türü gibi algılsa da uzak yolculuğunun hava yolculuğu gibi büyük ölçekli bir sektör haline gelmesi olasıdır (Collins, 2006: 116). Fakat uzak turizminin uygulanabilmesi ve yaygınlaşabilmesi için gereksinimler vardır. Apel (1997: 281) bu şartları; düşük ulaşım maliyeti, yüksek derecede güvenlik ve güvenilirlik, uçak benzeri rahat ve kolay ulaşım, mevcut havayolu altyapısının minimum adaptasyon ile kullanımı olarak belirtmiştir. Prideaux ve Singer (2005: 31) ise bu gereksinimleri uzak yolculuğunun maliyeti, uçuş süresinin uzunluğu, uzak turistleri için uygun faaliyetlerin olması, konaklama biçiminin dikkate alınması, yasal mevzuata uyum, sağlık ve güvenlik şartlarının belirlenmesi olarak sıralamıştır.

Araştırmacılar uzak turizmi kapsamında çeşitli sınıflandırmalar yapmıştır. Crouch (2001: 213-215) uzak turizm ile ilgili yaptığı sınıflandırmada uzak turizmi türleri; karasal uzak turizmi, yüksek irtifalı alt yörüngesel uzak turizmi, yörüngesel uzak turizmi olarak sıralanmıştır. Karasal uzak turizmi faaliyetleri daha çok uzaya ve gözleme ilişkin faaliyetlerden oluşmaktadır. Uzak mekiği ziyaretleri, uzak mekiğinin fırlatılmasının izlenmesi, uzak müzeleri ziyaretleri, antik astronomi bilgisi edinme, gözlem evi ziyaretleri, güneş ve ay tutulması gözlemi, Kozmonot Yuri Gagarin eğitim merkezi ziyaretleri gibi faaliyetler karasal uzak turizm ile ilgili örneklerdendir. Yüksek irtifalı alt yörüngesel uzak turizmi faaliyetlerini sıfır yer çekimi deneyimi ve jetlerle yapılabilecek yüksek irtifalı uçuşlar oluşturmaktadır. Yörüngesel uzak turizmi faaliyetleri ise doğrudan uzak ziyaretlerini kapsamaktadır. Benzer bir sınıflandırma Cater tarafından 2010 yılında yapılmıştır. Bu sınıflandırmaya aşağıda yer verilmiştir:

Tablo 1. Uzak turizmi türlerinin sınıflandırılması

Sınıfı	Türü	Örnekler	
Astro Turizm	Dünya Yörüngesinin Ötesinde	Ay ve Mars Seferleri	Henüz yapılmadı.
	Dünya Yörüngesinde	Yörüngesel Uçuşlar (350 km) Yörünge Altı Uçuşlar (100 km)	Uluslararası Uzak İstasyonu tarafından yapılan uçuşlar Virgin Galactic
Atmosferik Uzak Turizmi	Yüksek İrtifa Jet Uçuşları (20 km) Alçak Uçuşlar	MIG 30 Uçuş (Rusya) Sıfır Yer Çekimi Şirketi (ABD/Rusya)	
	Belirli Uzak Turizm Bölgeleri	Simülasyonlar	Uzak Mekiği Fırlatma Simülatörü (Kennedy Uzak Merkezi)
Karasal Uzak Turizmi	Uzak Tesisleri Turları	Kennedy Uzak Merkezi (ABD) Parkes Uydusu (Avustralya)	
	Bölgesel Olmayan Uçuşlar	Eğlence ve Eğitim Turları Uzak Turizmi ile İlişkili Seyahatler Siber Uzak Turizmi Deneyimi Popüler Kültür Ürünleri	Uzak Yürüyüşleri (Avustralya) Göktaşı Toplama, Sanal Uzak Yolculuğu ve Oyun Ortamları Uzak Filmleri ile İlgili Seyahatler

Kaynak: Cater, C. I., Steps to Space; Opportunities for Astrotourism, Tourism Management, 2010: 839.

1.2.Uzay Turisti Kavramı ve Yörünge Oteller

Uzay turistleri geleneksel engelleri aşarak turizm deneyimini bilinen ufukların ötesine taşıyan kişilerdir. Uzayda olabilmek bir fenomen olmasına, rağmen çekici ve seçkin bir hedef haline gelmiştir (Forganni, 2017: 48). Strickland (2012: 904-905)'e göre ise uzay turistleri uzay faaliyetlerine katılan, dünyaya güvenli bir şekilde geri dönebilmek için gerekli ve kapsamlı eğitimleri alması gereken kişilerdir.

İlk uzay turisti, 1997 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde faaliyet gösteren bir uzay turizmi şirketinden iki haftalık uzay uçuşu için 98.000 \$ ödese de teknik nedenlerle uçuş gerçekleştirilememiştir (Billings, 2006: 163). 2001 yılında Deniss Tito yörüngesel uzay turizmi için Uluslararası Uzay İstasyonuna 20 milyon \$ ödemiştir. Nisan ayında Soyuz 1657 ile uçtuğu bilinen Deniss Tito ile uzay turizminin başladığı kabul edilmektedir (Cater, 20010: 838; Collins, 2006: 116; Crouch, 2001: 213).

Uzay turistlerinin uzay turizmi faaliyetlerine katılabilmesi ve devamlılığın sağlanabilmesi için talep önemlidir. Apel (1997: 280-281) yapmış olduğu araştırmada ve tahminlemede yılda 100.000 yolcunun taşınacağını ve ortalama bilet fiyatlarının da en az 50.000 \$ olacağını belirtmiştir. Bunun için de uzay turizmi piyasası oluşabilmesi için bu fiyatları ödemeye razı olacak tüketici profiline belirlenmesi gerektiğini eklemiştir. Beery (2012: 26) ise uzay turistlerinin 10 günlük bir uzay seyahati için yaklaşık olarak 20 milyon \$ ödenmesi gerektiği şekilde belirtmiştir. Aynı zamanda 100.000 \$-200.000 \$ harcamayla uzay turistlerinin uzaya uyum sağlayabilmek için 1 hafta eğitim almaları gerektiğini de eklemiştir. Bir diğer araştırmacıya (Loizou, 2006: 289) göre ise 2021 yılında yörüngesel turizm faaliyetlerine katılan uzay turisti sayısının 1000'i bulacağı ve bu turistlerden elde edilecek gelirin ise ortalama olarak 1 milyar dolar olacağı tahmin edilmektedir.

Uzay otelleri, dünya atmosferinden uzakta, turistlerin konaklama, yeme içme ve eğlence faaliyetlerini karşılayan turistik bir tesistir. Uzay otelleri zorlu yolculuklar nedeni ile farklılıklar gösterecek olsa da temelde dünyadaki otellerin birer benzerleri şeklinde olacaktır. Uzay otelleri henüz gerçek olmasa da, ileriye yönelik geniş bir pazar oluşturacağı araştırmalar sonucunda görülmüştür (Strickland,2012: 904-905). Smith (2000: 14) uzay otelleri için çevresinde yakıt hücreleri ile çevrelenmiş çemberlerden oluşan bir tasarımdan bahsetmektedir. Bu otellerin daha küçük boyutlu ve çok sayıda olmasını önermiştir. "Tekno Turizm Baloncukları" ismini verdiği bu tesislerde 8 saat uyumaya elverişli uyku odaları, otomat tipi makinelerden alınabilecek paketlenmiş ve katı formlu yiyecek içecek sistemi, boş zaman değerlendirmeyi sağlayacak okuma odaları, film izleme odaları ve internete ulaşım mekanları ve egzersiz yapmayı mümkün kılacak aletlerin olması gerekliliğini de eklemiştir. Uzay turistleri sadece dünya yörüngesinde bir uçuş yapmayacaklar, aynı zamanda tercih ettikleri süre içerisinde, bir kaç günden iki haftaya kadar yörünge otellerde konaklayabileceklerdir. Bu oteller uzay turistlerine nihai uzay deneyimini sunabilecek şekilde farklı yapay yer çekimlerini de göz önüne alarak tasarlanmalıdır (Apel, 1997: 280-281). Yörünge otel kavramından bahseden bir diğer araştırmacı Collins (2006)'tir. Araştırmacı, uzay otellerinin tamamlayıcı unsurları olması gerektiği üzerinde durmaktadır. Yörünge oteller, yörünge tatil köyleri ve sıfır yerçekimli spor merkezleri gibi unsurlardan bahsetmektedir.

2. Yöntem

Geçmişten günümüze değin insanlar uzaya gidebilme, gezegenleri ziyaret etme hatta gezegenlerde hayat kurma gibi hayaller kurmuştur. Yaşanan gelişmeler uzay turizmi kavramını ortaya atarak olasılıksız gibi görünen bu unsurları mümkün kılmayı başarmıştır. Bunun yanı sıra turizm sektörünün kendine özgü özellikleri göz önüne alındığında yoğun rekabetin olduğu ortadadır. İşletmeler yeni turizm ürünleri ve türleri oluşturarak rekabet üstünlüğü sağlamak, bu rekabet üstünlüğünü sürdürülebilir kılmak peşindedir. Bu bağlamda araştırmanın amacı yakın gelecekte önemli bir rol oynayacağı düşünülen uzay turizmi hakkında neler hayal edildiğinin, uzay turizmi kapsamında neler algılandığının ve beklentilerin ne yönde olduğunun saptanması olmuştur. Araştırma bu temel sorunsal düzleminde aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- Bireylerin uzayı tasvir ediş biçimleri nasıldır?
- Uzay turizmini kapsamında yapılabilecek turizm faaliyetleri nasıl algılanmaktadır?
- Uzay turizmüne ilişkin konaklama şekilleri nasıldır?
- Uzay turizmüne katılmak için ulaşım nasıl gerçekleştirilecektir?
- Uzaylı formları nasıl şekillenmiştir?
- Göstergebilimsel olarak uzay turizmi kapsamında yer verilen unsurların yaptığı göndermeler nelerdir?

Uzay turizmini konu olarak yapılan araştırmalar diğer alanlara kıyasla nispeten yenidir. Alanyazın incelendiğinde ulusal ve uluslararası düzeyde yapılan araştırmaların sınırlı olduğu görülmüştür. Özellikle uzay turizmi ve göstergebilim etkileşimini konu alan bir araştırmaya ise henüz rastlanmamıştır. Araştırma, uzay turizminin göstergebilim perspektifinden incelenmesini sağlayacak olması açısından önem ve özgünlük taşımaktadır. Alanyazında bu boşluğun doldurulması hedeflenmiştir. Aynı zamandan bireylerin uzay turizmi faaliyetlerini nasıl algıladığı, beklentilerinin ne yönde olduğu gibi soruların yanıtları bu pazara girmek isteyen işletmeler açısından da yol gösterici olması mümkündür.

Araştırmanın örnekleme, 2016 yılında yayımlanan Sekizinci Uluslararası Turizm Karikatürleri Yarışması Albümünde yer alan karikatürlerden seçilmiştir. 2009'dan beri gerçekleştirilen Uluslararası Turizm Karikatürleri Yarışması geleneksel bir hal almıştır. 2016 yılında “*Turizmin Geleceği, Geleceğin Turizmi*” temalı yarışmaya 63 ülkeden 920 eser katılmıştır. 920 eserden finale kalan ve ödül alan 230 karikatür vardır. Araştırmanın temel sorunu uzay turizmi kapsamında şekillenmesi sebebiyle amaca bağlı örneklem seçilmiştir. Bu kapsamda Sekizinci Uluslararası Turizm Karikatürleri Yarışması Albümünde yer alan karikatürler incelenerek uzay turizmüne ilişkin olan 48 karikatür belirlenmiştir. Araştırmaya dahil edilen karikatürler düzenleme kurulundan alınan izin doğrultusunda yayınlanmış ve incelenmiştir. Her bir çizerin ismi, varsa aldığı ödül ve yarıştığı kategoriler de belirtilmiştir.

Araştırmaya konu olan her bir örneklem araştırmanın temel sorunu doğrultusunda kendi içerisinde anlamlı bütünler oluşturacak şekilde sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmalarda turizm çeşitlerine ilişkin yapılan göndermeleri içeren karikatürler, uzayda yapılabilecek turizm faaliyetlerine ilişkin göndermeleri içeren karikatürler, uzayda konaklama ve uzay otellerine ilişkin göndermeleri içeren karikatürler, uzaya ulaşımın nasıl sağlanacağına ilişkin göndermeleri içeren karikatürler dikkate alınmıştır. Aynı zamanda her bir karikatür uzay turistlerinin bakış açısı ve uzaylı formlarına ilişkin karikatürler olmak üzere kendi içerisinde de ayrıma tabi tutulmuştur.

Araştırmada yöntem olarak göstergebilimsel analiz kullanılmıştır. Göstergebilim anlamın inşasından yeniden anlamlandırılmasına kadar geniş bir alanda hareket etme olanağı tanımaktadır. Göstergelerden hareketle anlamın çözümlenmesi aşamasında ortak çıkarımlara ulaşarak yorumsayıcı bir yol izlenmeyi mümkün kılmaktadır. Göstergebilimsel okumalar özellikle iletişim ve tanıtım yönlü araştırmalarda kullanılsa da göstergelerin çeşitliliği ve çok boyutlu yapısı sebebiyle hemen her alanda yaygınlık göstermektedir. Göstergebilim kuramcılarının ortaya koyduğu çözümlenme modelleri araştırmacıların analizlerine göre şekillenmektedir. Bu bilgi paralelinde göstergebilimsel analizler her ne kadar öznel bir okuyuş olarak görülse de kuramcılarının modelleri ve kültürel kodlar ortak bir payda altında toplanmayı sağlamaktadır.

Bu araştırmada göstergebilimin kurucularından biri olan Saussure modelini temel alınmıştır. Saussure modeli anlamı gösterge, gösteren ve gösterilen düzlemi içinde okumayı mümkün kılmaktadır. Gösterenden kastedilen nesne ya da durumun fiziksel varlığına işaret ederken, gösterilen zihinde yaratılan çağrışımları ifade etmektedir. Gösterge ve gösterilen arasındaki bu bağ anlamsal çıkarımları ortaya koymaktadır. Göstergebilimsel analizlerde kullanılan yöntemlerden bir diğeri Barthes'a aittir. Barthes modelinde Saussure'dan farklı olarak göstergebilime konu olan çözümlenmeler kültürle ilişkilidir. Dolayısı ile düzlemsal okumaya ek olarak yananlamsal okuma metafor, metonomi ve mitler aracılığı ile

çözümlemelidir. Bu çözümlerinde kullanılan unsurlar parçadan bütüne ulaşmayı mümkün kılarak tümevarım yapmayı beraberinde getirmektedir.

Araştırma kapsamında birden fazla kuramcının modelinden yararlanılmasının nedeni, kuramların birbirini destekler nitelik taşımamasından kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra çözümlerinde kültürel unsurların göz ardı edilmeme gayesi de yatmaktadır. Tüm bu sebeplerle araştırmada Saussure ve Barthes modelleri bir arada kullanılmıştır. Saussure çözümlemesi tablolarında her bir görsel ilişkin iken, Barthes çözümlerini genel olarak ele almıştır.

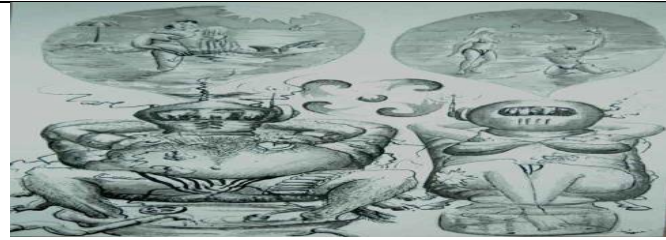
3.Bulgular

Tablo 2. Turizm çeşitlerine ilişkin karikatürler

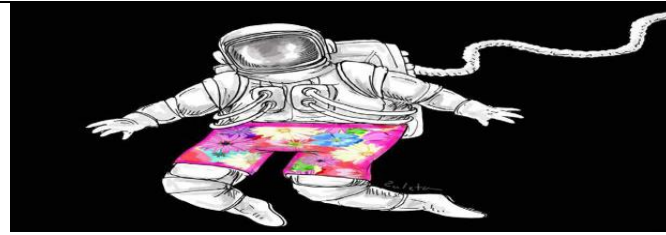
Görsel 1

Çizer: Trayko Popov
Kategorisi: Yetişkin
Gösteren: Plajda Güneşlenen
Kişiler ve Uzaylı Formu
Gösterilen: Deniz Turizmi

Görsel 2

Çizer: Alexander Telegin
Kategorisi: Yetişkin
Gösteren: Astronot Kaskları
Giymiş Kişilerin Deniz Turizmi
Hayali
Gösterilen: Deniz Turizmi ve
Uzay Turizmi İlişkisi

Görsel 3

Çizer: Raul Fernando Zuleta
Kategorisi: Yetişkin
Gösteren: Deniz Şortlu ve
Astronot Kıyafetli Uzay Turisti
Gösterilen: Deniz Turizmi ve
Uzay Turizmi İlişkisi

Görsel 4

Çizer: Irien Trendafilov
Kategorisi: Yetişkin
Gösteren: Uzaylı Formlarının
Dünyayı Ziyareti
Gösterilen: Deniz Turizmi

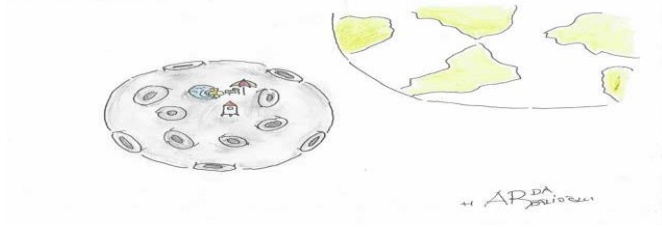

Görsel 5

Çizer: Luis Fernando Hincapié
Echeverri
Kategorisi: Yetişkin
Gösteren: Can Simidi ile
Kumsalda Yürüme
Gösterilen: Deniz Turizmi ve
Uzay Turizmi İlişkisi

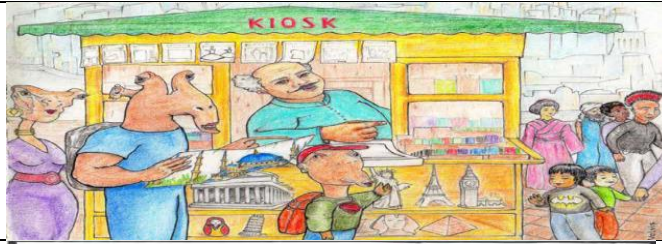
Görsel 6
Çizer: Trayko Popov
Kategorisi: Yetişkin
Gösteren: Her Şey Dahil Yazılı
Tabela
Gösterilen: Her Şey Dahil
Sistemli Uzay Tatili

Görsel 7
Çizer: Arda Harbelioğlu
Kategorisi: Genç
Gösteren: Ay Yüzeyinde Şezlong
Havuz ve Roket
Gösterilen: Deniz Turizmi ve
Uzak Turizm İlişkisi

Görsel 8
Çizer: Afri Diyansyah
Kategorisi: Yetişkin
Gösteren: Uzay Turizmi
Faaliyetleri Veren Acentanın
Önündeki Kalabalık
Gösterilen: Uzay Turizminin
Gelişim Göstermesi/ Klasik
Turizm Türlerinin Değer
Kaybetmesi

Görsel 9
Çizer: Akis Volvis
Kategorisi: Yetişkin
Gösteren: Danışma Bürosundan
Bilgi Alan Uzaylı Formları
Gösterilen: Uzaylı Formlarının
Turizme Katılması

Görsel 10
Çizer: Mykola Kapusta
Kategorisi: Yetişkin
Gösteren: Dünya Haritasının ve
Uzak Haritasının İncelenmesi
Gösterilen: Macera Turizmi ve
Uzak Turizm İlişkisi

Görsel 11
Çizer: Olexy Kustovsky
Kategorisi: Yetişkin
Gösteren: Cami, Kilise, Sinagog
ve Budist Tapınağı
Gösterilen: İnanç Turizmi ve
Uzak Turizm İlişkisi

Kaynak: Sekizinci Uluslararası Turizm Karikatürleri Albümü, 2016.

Tablo 2'deki görseller genel olarak incelendiğinde turizm türleri ve uzay turizmi arasında bir benzeşim yaratılması amaçlandığı görülmüştür. Klasik turizm çeşitlerinin uzayda yapılabileceği ve uzaya uyarlanabileceği üzerinde durulmuştur. Deniz turizmi (görsel 1, görsel 2, görsel 3, görsel 4, görsel 5, görsel 6, görsel 7) kültür turizmi (görsel 8, görsel 9) macera turizmi (görsel 10) ve inanç turizmi (görsel 11) karikatürlerde yer alan unsurlar olmuştur.

Görsellere ilişkin yananlam çıkarsamalarına bakıldığında görsel 1’de Trayko Popov’un mansiyon ödülü aldığı karikatürde bir sahil kenarı gösterilmiştir. Kumsalda farklı renkli şezlongların altında güneşlenen üç bayan yer almaktadır. Tatile gönderme yapılarak plaj terlikleri, plaj çantaları ve güneş gözlüğü gibi temel semboller de vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra kumsalda tek başına oynayan şapkalı bir çocuk elinde kürek ve kumdan kale yapmayı sağlayan bir kova vardır. Bu öğeler her ne kadar klasik deniz turizmine ilişkin göndermeleri içerse de gri renkli uzay aracının altında güneşlenen uzaylı formu bu anlayışı bozmaktadır. Çizilen uzaylı formunun yeşil renkteki bacakları ve pozisyonu diğer kişiler gibidir. Sadece plajda güneşlenen diğer kişilerin şezlongu yerine uzay aracının gölgesinden yararlanıldığına ilişkin gönderme yapılmıştır. Şezlonglara ait şekillerin elips olması ile uzay aracının elips oluşu arasında da bir benzeşim yaratılmıştır. Kimsenin uzaylı formunu garipsemeden tatiline devam etmesi bu durumun sıradan bir olgu olduğunu, kanıksandığını ve yaygınlaştığını gösteren bir algılama biçimi yaratmaktadır. Deniz turizmine ilişkin bir diğer gönderme görsel 2’de yapılmıştır. Bir erkek ve bir bayanın başlarına taktıkları astronot kaskları ile deniz turizmine ilişkin zihinsel görüntüler oluşturdukları görülmektedir. Her iki kişinin uzayda oldukları fakat kıyafetleri, ayaklarını suya sokmaları ve zihinlerinde yarattıkları görüntüler göz önüne alındığında deniz turizmine katılmak istedikleri ve bu duruma özlem duydukları şeklinde çıkarım yapmak mümkündür. Zihinlerinde oluşturdukları görüntüler de bu görüşü destekler niteliktedir. Erkeğin hayalinde denizin içinde bir kucaklaşma yansıtılmışken, arka planda yunus ve şezlonglar vardır. Kadının hayalinde ise onun için denizyıldızını elinde tutarak önünde diz çöken bir erkek gösterilmiştir.

Görsel 3’te de deniz turizmine ilişkin göndermeler yapılmıştır. Astronot kıyafeti giymiş bir kişi uzayda serbest salınım halindedir. Arka planda karanlık bir ortam kullanılarak derinlik yaratılmaya çalışılmıştır. Karikatüre konu olan kişinin kıyafeti incelendiğinde sıradan astronot kıyafetinin altına renkli ve çiçek desenli bir deniz şortu giydiği görülmektedir. Buradan hareketle uzayda da olsa deniz turizmine özlem duyduğu ya da bu faaliyete katılacakmış izlenimi yaratılmaya çalışıldığı şeklinde çıkarım yapılabilir. Görsel 4’te uzaylı formuna ilişkin göndermede diğer görselle benzerlik kurulmuştur. Bedeni yeşil olan uzaylı formunun deniz turizmi için uzay aracı ile dünyaya indiği, bir görevlinin kızgın bir şekilde her şey dahil sistemi kapsamındaki bileklikleri göstererek müşteri olmadığını işaret etmesi, diğer kişilerin havuzda yüzmesi ve şezlonglarda güneşlenmesi bu karikatürdeki yananlam okumalarını işaret etmektedir. Uzaylı formlarının görevliler ya da turistler tarafından yadırganmaması ve kimsenin onlarla ilgilenmemesi bu durumun sıradanlığı göstermektedir.

Görsel 5’te bir benzeşim etkisi yaratılmıştır. Can simidi ile kumsalda olan bir erkeğin gölgesi astronot kıyafetleri ile birlikte uzayda gösterilmiştir. Mars gezegeninin kızıl yüzeyi ile kumsal rengi arasında metonomi yapılmıştır. Kişi kumsalın bitip denizin başlayacağı noktada kendi silüetini görmektedir. Buradan hareketle deniz turizmine katılmanın sıradan bir olay olması sebebiyle uzay turizminin de bu sıradanlığa ulaşacağına ilişkin yorum yapmak mümkündür. Görsel 6’da astronot kıyafetli uzay turisti her şey dahil yazan tabelanın altında serbest salınım halindedir. Uzay turisti yıldızlara dokunmaya çalışmaktadır. Aynı zamanda otel olduğu öngörülen bina ve şezlonga iliştilmiş yazının da her şey tatil sisteminin uzay turizmine uyarlandığına ilişkin bir göstergedir. Her şey dahil uzay turizmi fikri uzay turizminin yaygın ve sıradan bir hal almasına ilişkindir. Genç kategorisinde yer alan görsel 7’de deniz turizmine ilişkin göndermeler yapılmıştır. Bu karikatürde Ay yüzeyinde bir havuz, havuzda yüzen bir kişi, şezlong ve şemsiye görülmektedir. Bunların hemen yanında ise kırmızı başlığı olan bir roket yer almaktadır. Bu göstergelerden hareketle kendi roketi ile Ay yüzeyine inerek tatil yapan bir uzay turisti ve bu turizm faaliyetinin sıradanlığı vurgulanmıştır.

Kültür turizmi ile uzay turizmi arasında bir benzeşim kuran eserler kültür turlarının yerini daha çok uzay turizminin aldığına ilişkindir. Görsel 8’de Pisa Kulesi, Eyfel Kulesi, Özgürlük Anıtı ve Mısır Piramitleri turları satan bir seyahat acentası gösterilmiştir. Bu seyahat acentasının çalışanları mutsuz ve bezgin görünürken çalışanların önlerinde bir dizüstü bilgisayar ve boş kağıtlar yer almaktadır. Çalışanların bezgin ve mutsuz görünmelerinin sebebi bu acentadan tur satın alan kimsenin olmamasıdır. Hatta örümcek ağlarından hareketle uzun

zamandır kimsenin tur satın almadığına ilişkin bir gönderme de yapılmıştır. Uzak turizmi turları satan çalışanlara güler yüzlüdür. Daha teknolojik aletler kullanmaktadır. Bireylerin bu acentadan tur satın alabilmek için sıraya girdiği görülmektedir. Bu karikatüre genel olarak göstergebilimsel açıdan bakıldığı zaman, klasik seyahat acentalarının yerini uzak turizmi satan seyahat acentalarının alacağı, klasik turizm ürünü satan seyahat acentalarının önemini ve işlevini yitireceği yönünde yorumlama yapmak mümkündür. Görsel 9’da ise bir tezatlık yaratılarak uzaylı formlarının kültür turizmi ile ilgilendikleri yansıtılmıştır. Uzaylı formları bir kadın bir erkek ve bir çocuktan oluşmaktadır. Giydikleri kıyafetler ve kullandıkları aksesuarlar itibari ile insanlar ile benzeşim oluşturmaktadır. Hatta uzaylı çocuk formunun tişörtünde Süpermen logosu dikkat çekmektedir. Elinde camiye ilişkin bir tanıtım broşürü olan baba görevlinin anlattıklarını dinler pozisyonundadır. Danışma ofisinde yer alan resimler incelendiğinde Pisa Kulesi, Mısır Piramitleri, Özgürlük Anıtı, Eyfel Kulesi, Semazen resmi vardır. Görevlinin uzaylı formlarına yaklaşım tarzı ve beden dili incelendiğinde bir yer tarif ettiği görülmektedir. Çevredeki kişilerin tavırlarından ve görevlinin uzaylı formlarına yardım etmesinden hareketle bu formlara yabancı olunmadığı izlenimi yaratılmıştır. Böylece uzak turizmi kapsamında nasıl ki uzak seyahatleri yapıyorsa, uzaylı formlarının da dünyayı seyahati sıradan bir olgu haline gelmiştir. Görsel 10’da da benzer bir mantık ile hareket edilmiştir. İkiye ayrılan karikatürde sırt çantalı bir turist dünya haritasına bakarak gideceği yeri seçmeye çalışmaktadır. Diğer yandan ise aynı kişinin astronot kıyafetleri ile uzak üzerinden bir yere seyahat için tercih yapmaya çalıştığı yansıtılmıştır. Bu karikatürde de temel amaç, klasik turizm türlerinin yerini uzak turizminin aldığına ilişkin yapılan göndermelerdir. Uzak turizmi sıradan bir olgu olarak yorumlanarak sırt çantasının takılıp gidileceği bir faaliyet olarak düşünülmüştür.

Görsel 11’de birincilik ödülü alan Olesky Kustovsk’nin inanç turizmini uzak turizmi ile ilişkilendirdiği görülmektedir. Büyük dinlerin kutsal mekanlarına gönderme yapılan bu karikatürde daha çok kompleks bir yapı oluşturulmuştur. İnanç turizminin unsurlarından olan sinagog, kilise, cami ve Budist tapınağı uzak konsepti ile şekillendirilmiştir. Karikatür okunduğunda kubbesinde yıldız simgesi olan bir sinagog, kubbesinde haç simgesi olan sütunlar ve kilise, hilal simgesi olan minareler ve cami, şekil itibari ile diğer dini yapılardan ayrılan Budist tapınağı görülmektedir. Yapılar bir bütün olarak değerlendirildiğinde uzak mekiği ile bir benzeşim yaratılarak bir metafor kullanılmıştır. Budist tapınağının sinagog ve kilisenin sağ ve sol yanlarındaki uzantılar uzak mekiğinin panellerini anımsatmaktadır. Tek kişilik roketinden elinde valizi ve fotoğraf makinesi ile çıkarak bu kutsal mekanları ziyaret eden uzak turisti görülmektedir. Aynı zamanda arka planda Dünya ve kayan yıldızlar da yer almıştır. Gösterilen karikatürlerde uzak turizminin iki yönüne dikkat çekilmektedir. Birincisi dünyadan uzaya seyahatlerdir. İkincisi ise uzaydan, uzaylıların dünyaya yönelik seyahatleridir. Zihinde oluşturulan uzaylı imgesi genelde işlendiği şekilde yeşil renkli, insansı ama yeterince farklı olarak tasvir edilmiştir. Onların ziyaret ettikleri mekanlar ise klasik turizm destinasyonlarıdır.

Tablo 3. Uzak faaliyetlerine ilişkin karikatürler

	<p>Görsel 12 Çizer: Daniel Eduardo Varela Kategorisi: Yetişkin Gösteren: Uzak Aracı ile Seyahat Eden Kişiler Gösterilen: Uzak Turuna Katılmak</p>
	<p>Görsel 13 Çizer: Başak Başal Kategorisi: Genç Gösteren: Uzaylı Formlarının Gezegenleri Göstererek Bilgi Vermesi Gösterilen: Uzak Turuna Katılmak</p>

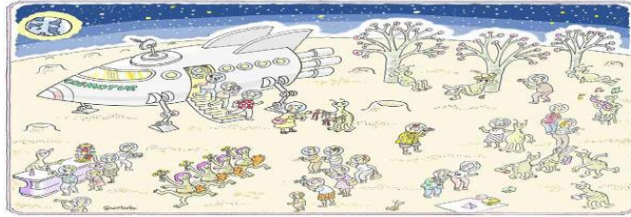
Görsel 14

Çizer: Ivailo Tsvetkov
Kategorisi: Yetişkin
Gösteren: Rus Kozmonata Ait Anıtın Tur Rehberleri Aracılığı ile Gezdirilmesi
Gösterilen: Uzak Turuna Katılmak

Görsel 15

Çizer: Doru Axinte
Kategorisi: Yetişkin
Gösteren: Uzak Turistlerinin Hareketleri
Gösterilen: Mars Yüzeyinde Yapılan Turizm Faaliyetleri

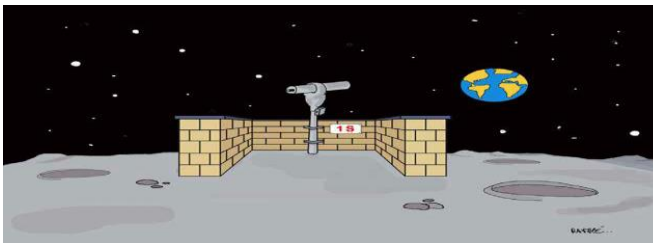
Görsel 16

Çizer: Neltair Abreu Santiago
Kategorisi: Yetişkin
Gösteren: Ay Yüzeyindeki Kişi ve Uzaylı Formları
Gösterilen: Ay Yüzeyinde Yapılabilecek Turizm Faaliyetleri

Görsel 17

Çizer: Helmut Jacek
Kategorisi: Yetişkin
Gösteren: Uzaylı Formunun İkranda Bulunması
Gösterilen: Ay Yüzeyinde Yapılabilecek Turizm Faaliyetleri

Görsel 18

Çizer: Raphael Donay
Kategorisi: Yetişkin
Gösteren: Ay Yüzeyine Konumlandırılmış Teleskop
Gösterilen: Aydan Dünyanın Gözlemlenmesi

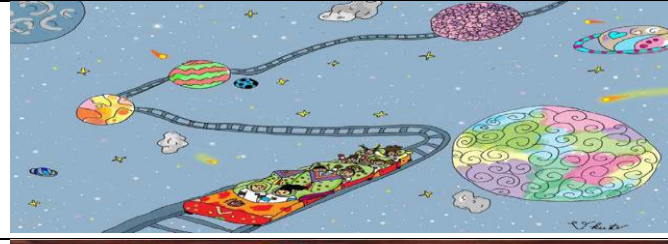
Görsel 19

Çizer: Recep Özcan
Kategorisi: Yetişkin
Gösteren: Uzak Turisti
Gösterilen: Aydan Dünyanın Gözlemlenmesi

Görsel 20

Çizer: Mauricio Parra
Kategorisi: Yetişkin
Gösteren: Şezlongta Uzanan Bir Kadın
Gösterilen: Güneş Işınları Karşısında Güneşlenmek

Görsel 21
Çizer: Viktoria Kustovska
Kategorisi: Yetişkin
Gösteren: Hız Treni ile
Gezegenler Arasından Geçiş
Gösterilen: Uzay Turuna
Katılmak

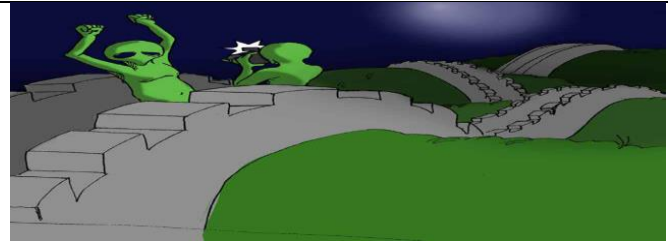
Görsel 22
Çizer: Doru Axinte
Kategorisi: Yetişkin
Gösteren: Kasklar ve Çıkartmalar
Gösterilen: Uzay Turizmine
Katılmış Olmak

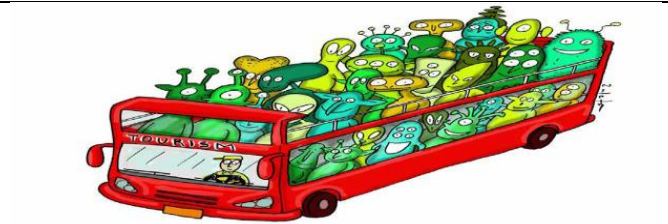
Görsel 23
Çizer: Norbert Van Yperzeel
Kategorisi: Yetişkin
Gösteren: Uzayda Oyun
Oynanması
Gösterilen: Sıradan Tatil
Deneyimlerinin Uzay Turizmine
Uyarlanması

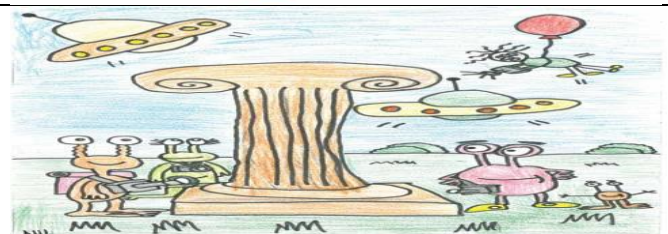
Görsel 24
Çizer: Tony Tasco
Kategorisi: Yetişkin
Gösteren: Selfie Çeken Uzay
Turistleri
Gösterilen: Sıradan Tatil
Deneyimlerinin Uzay Turizmine
Uyarlanması

Görsel 25
Çizer: Pakravan Noghabi
Kategorisi: Yetişkin
Gösteren: Yeşil Renkli Uzaylı
Formlarının Çin Seddi'nde
Fotoğraf Çektirmesi
Gösterilen: Dünyayı Ziyaret Eden
Uzaylı Formları

Görsel 26
Çizer: Raul Fernando Zuleta
Kategorisi: Yetişkin
Gösteren: Tur Otobüsü
Gösterilen: Uzaylı Formlarının
Şehir Turlarına Katılması

Görsel 27
Çizer: Nil Mısırlıoğlu
Kategorisi: Genç
Gösteren: Uzaylı Formlarının
Uzay Araçları ile Dünyaya İnmesi
Gösterilen: Uzaylı Formlarının
Dünyayı Ziyaret Etmesi

Kaynak: Sekizinci Uluslararası Turizm Karikatürleri Albümü, 2016.

Tablo 3 genel olarak değerlendirildiğinde uzay turizmi kapsamında yapılabilecek faaliyetlere ilişkin karikatürler yer almaktadır. 16 görselin yer aldığı bu kategoride faaliyetler çeşitlilik göstermekle birlikte bir benzeşim etkisi de oluşturulmuştur. 13 karikatür uzay turistlerinin uzayda yapabilecekleri turizm faaliyetlerine ilişkin, 3 karikatür ise uzaylı formlarının Dünyada yapabilecekleri turizm türlerine ilişkindir. Genel itibari ile değerlendirildiğinde sıradan faaliyetlerin uzayda yapılabileceğine, klasik turizm hizmetlerinin uzayda verilebileceğine dair göndermeler vardır.

Görsel 12’de yeşil renkle tasvir edilmiş iki uzaylı formunun *City Tourism* isimli bir uzay aracı ile iki yetişkin ve bir çocuğu uzay turuna çıkardığı görülmektedir. Uzaylı formunun elindeki mikrofondan turist grubuna bilgi verdiği ve tur rehberi görevi üstlendiği anlaşılmaktadır. Diğer uzaylı formu ise uzay aracını kullanan tur şoförü görünümündedir. Uzay aracını kullanan uzaylı formunun elindeki joyistik ile aracı yönlendirdiği, aracın sağ tarafından ise Dünya’nın olduğu görülmektedir. Uzay turistlerinden biri olan kadın küçük bir teleskop aracılığı ile Dünyayı gözlemlemektedir. Erkek turist ve çocuk ise dikkatli bir şekilde uzaylı formu tarafından anlatılanları dinlemektedir. Beden hareketlerinden yola çıkarak babanın dikkatle anlatılanları dinlediği, çocuğun ise daha güler yüzlü olduğu anlaşılmaktadır. Göstergibilimsel olarak bakıldığında, klasik turizm faaliyetlerinden biri olan tur rehberleri eşliğinde otobüsle şehir turlarına katılma ile uzay aracıyla uzay turuna katılma arasında bir benzeşim kurulmuştur. Uzay aracı ve tur otobüsünün birbirinin yerini tuttuğuna dair bir metonimi kullanılmıştır. Görsel 13’te benzer bir etkileşimden yararlanılmıştır. Gençler kategorisinde yer alan bu eserde astronot kıyafetli uzay turisti, yeşil uzaylı formu aracılığıyla Ay yüzeyinde diğer gezegenler hakkında bilgi almaktadır. Yeşil renkli uzaylı formu, bu karikatürde de tur rehberi görevi üstlenmiştir. Aynı zamanda arka planda da üç uzaylı formu diğer uzay turistlerine tur rehberliği yaparak bilgi vermektedir. Uzaylı formlarının Dünya, Plüton ve Mars’ı elleri ile işaret etmesinden hareketle, tur bilgisinin bu yönde şekillendiği söylenebilir. Tüm göstergelerden hareketle klasik rehberli turların uzay turizmine uyarlandığı görülmektedir. Görsel 14’te de bir uzay turu yansıtılmıştır. Rus Kozmonata ait bir anıt, uzay turistleri tarafından gezilmektedir. Tur rehberleri olan kişilerin ellerinde şemsiyeler vardır. Gruplar halinde gezen turlardan birinde uzay turistleri, ellerinde fotoğraf makineleri ile yansıtılmıştır. İkinci bir tur ise arkalarından gelmektedir. Kişilerin gündelik kıyafetli olmaları, hatta bazılarının güneş gözlüğü takıyor olması dikkat çekicidir. Diğer karikatürlerden farklı olarak tur rehberi görevini üstlenen kişiler uzaylı formları değildir.

Görsel 15’te kızıl gezegen olarak bilinen Mars yüzeyindeki turistler görülmektedir. Astronot kıyafeti giymiş olan turistler, Piramitleri andıran yapıların önünde fotoğraf çekerek etrafi gezmektedir. Yeşil renk ile tasvir edilmiş uzaylı formu, bir uzay turistine içecek bir şeyler ikram etmektedir. İçeceğin ikram edildiği nesnenin otantikliği göze çarpmaktadır. Arka planda ise, iki katlı bir tur otobüsü yansıtılmıştır. Mars yüzeyine tur aracılı ile ulaşıldığı, uzay turistlerinin bu araçtan inerek tura geldiği söylenebilir.

Görsel 16’da Cosmotour yazılı bir uzay aracının yüzeydeki kraterlerden Ay olduğu anlaşılan bir yere indiği yansıtılmıştır. Tur aracının içinden astronot kaskı takan uzay turistleri inmektedir. Astronot kaskı dışındaki kıyafetler ise gündelik kıyafetlerden oluşmaktadır. Sarı renkli uzaylı formu, uzay aracından inen turist grubunu karşılamaktadır. Bir bütün olarak incelendiğinde, bir turist grubun fotoğraf çektiği, uzaylı formlarının dans ederken turistlerin onları izlediği, gündelik yaşamlarına devam eden uzaylı formlarını inceleyip fotoğraf çeken turistler görülmektedir. Bu görsel genel anlamda değerlendirildiğinde, turist yerel halk etkileşimi olarak yorum yapmak olasıdır. Görsel 17’de Ay yüzeyinde şezlongta oturmuş bir kişi yer almaktadır. Yeşil olarak betimlenen uzaylı formu, elindeki kokteyli turiste uzatarak servis yapmaktadır. Güneş gözlüğü, deniz şortu, şezlong ve kokteyl gibi simgeler göz önüne alındığında klasik deniz turizmi ile bir benzeşim kurulmaya çalışılmıştır.

Görsel 18 ve 19’da benzer bir mantıkla hareket edilmiştir. Ay yüzeyinden Dünya’nın gözlemlenebilmesini konu alan bu karikatürlerde, görsel 18’de Aydan Dünyayı gözlemeye yarayan teleskopun 1 dolar karşılığında kullanılabilir durumda olduğu yansıtılmıştır. Ülkelerin

çeşitli yerlerine konulan bu teleskoplar daha çok, manzaraya odaklanmak amacıyla kullanılmaktadır. Burada bir ironi yaratılarak benzer bir faaliyetin Aydan Dünya gözlemi için kullanılacağı üzerine yapılmıştır. Görsel 19'da ise Ay yüzeyinden Dünyaya bakan astronot kaskı giymiş bir uzay turisti vardır. Astronot kaskı dışındaki kıyafetleri ise gündelik yaşama aittir. Elindeki çantada Mars, Plüton, Ay ve Güneş çıkartmalı yapıştırılmıştır. Uzay turistinin elindeki çanta ile Dünyayı gülümseyerek izlediği görülmektedir. Arka planda ise yıldızlar yer almıştır.

Görsel 20'de bir kadın şezlonga benzer bir nesne üzerinde uzanmaktadır. Elindeki tabletten bir şeyler okuduğu izlenimi yaratılan kadın, Güneşin yanında görülmektedir. Kıyafetleri, şezlongta uzanması, güneşin konumu göz önüne alındığında plajda güneşlenme ile bir benzeşim kurulmaya çalışıldığı söylenebilir. Görsel 21'de uzayda hız trenine binen uzay turistleri gösterilmiştir. Gezegenlerin yanından geçen turistlerin bazılarının astronot kıyafeti giymeleri, bazılarının ise gündelik kıyafetleri ile olmaları dikkat çekici bir unsurdur. Görsel 22'de bir masanın etrafında oturan iki yetişkin ve bir çocuk yer almıştır. Buzdolabının hemen üstünde üç adet astronot kaskı olması, buzdolabının üzerindeki magnetler uzay turizmine katıldıklarına ilişkin göndermelerdendir. Görsel 23'te uzay aracına bağlı, astronot kıyafeti giymiş iki uzay turistinin ellerinde raketlerle oyun oynadıkları yansıtılmıştır. Sıradan tatil deneyimlerinin uzay turizmine uyarlanmasına ilişkin yananlamsal bir çıkarım yapmak mümkündür. Görsel 24'te kızıl renkli olmasından yola çıkılarak Mars'ta çekilen bir selfie gösterilmiştir. Astronot kıyafetleri giymiş üç kişi Dünyayı arkalarına alarak resim çekmektedir. Özellikle son dönemlerde popüler bir hal alan selfie çekme ve selfie çubuğu kullanma, uzay turizmine uyarlanması açısından bir ironi oluşturmaktadır.

Görsel 25'te yeşil renkli uzaylı formlarının Dünyayı ziyareti anlatılmıştır. Çin Seddini gezen uzaylı formlarından biri poz verirken diğeri onu fotoğraflamaktadır. Görsel 26'da da benzer bir mantıkla hareket edilmiştir. Üzerinde *tourism* yazan iki katlı üstü açık, kırmızı renkli bir tur aracı gösterilmiştir. Bu tur aracında farklı renklerde ve farklı formlarda uzaylılar vardır. Tur aracını kullanan kişinin insan olmasından hareketle, uzaylı formlarının Dünyayı ziyaret ederek turizm faaliyetlerine dahil oldukları söylenebilir. Uzaylı formlarının Dünyayı ziyaret ettiği bir diğer karikatür gençler kategorisinde yer alan görsel 27'dir. Bu görselde arka planda uzay araçları yer alırken ön planda farklı renklerde uzaylı formları gösterilmektedir. Bir sütunu inceleyen uzaylı formlarının ellerinde fotoğraf makineleri görülmektedir. İnsanlara özgü davranışların uzaylı formları aracılığı ile aktarılması bir metafor oluşturmaktadır.

Tablo 4. Uzay otellerine ilişkin karikatürler

Görsel 28

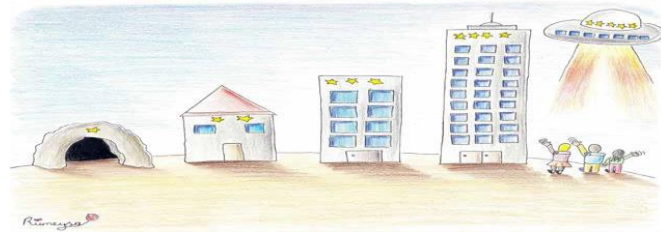
Çizer: Ali Shabani

Kategorisi: Yetişkin

Gösteren: İgolo Hotel

Gösterilen: Uzay Turizmde

Konaklama Şekilleri

Görsel 29

Çizer: Rümeyza Gül Tunç

Kategorisi: Genç

Gösteren: Otellerin Yıldız

Sınıflandırmaları

Gösterilen: Uzay Turizmde

Konaklama Şekilleri

Görsel 30

Çizer: Andrea Pecchia
Kategorisi: Yetişkin
Gösteren: 5 Yıldızlı Otel Sembolü
Gösterilen: Uzay Turizminde
Konaklama Şekilleri

Görsel 31

Çizer: Ece Bulca
Kategorisi: Genç
Gösteren: Otel Tabelası
Gösterilen: Uzay Turizminde
Konaklama Şekilleri

Görsel 32

Çizer: Özge Dilekçi
Kategorisi: Genç
Gösteren: Otel Tabelaları
Gösterilen: Uzay Turizminde
Konaklama Şekilleri

Görsel 33

Çizer: Mehmet Ali Mesut
Kategorisi: Genç
Gösteren: Otel Tabelası
Gösterilen: Uzay Turizminde
Konaklama Şekilleri

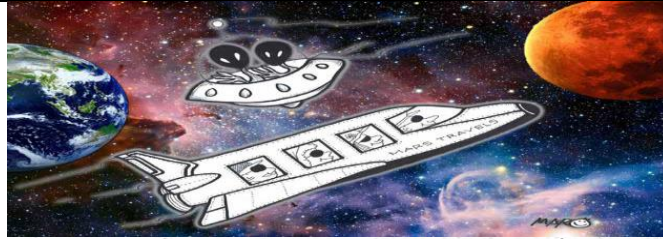
Kaynak: Sekizinci Uluslararası Turizm Karikatürleri Albümü, 2016.

Tablo 4 yer alan kategorideki görseller genel olarak uzaydaki konaklama şekilleri ile ilişkili biçimde gruplandırılmaya çalışılmıştır. Dünyadaki konaklamaya benzer olarak yıldız sisteminin kullanılması, otellerin çok katlı olması bu özelliklerdendir. Bunun yanı sıra uzay otelleri beş ve yedi yıldızlı tesisler olarak çizilmiştir. Bazı görsellerde İglo tarzı çizimler varken bazılarında ise konaklama yeri olarak Satürn seçilmiştir.

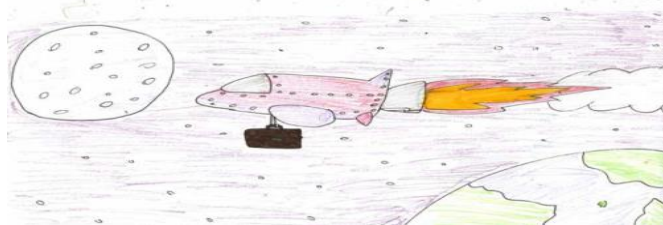
Görsel 28'de Ay yüzeyindeki bir otel gösterilmektedir. Otelin dizayn tarzı daha çok kutuplarda görülen İglolara benzemektedir. Astronot kıyafetleri giyen anne, baba, çocuk ve evcil hayvanları uzay oteline giriş yapmaktadır. Birbirine tutunarak otele giren bu bireylerden annenin elinde valiz görülürken, çocukları cep telefonu kullanmaktadır. Her ikisinin boyunlarında fotoğraf makinesi asılıdır. Arka planda ise Dünya gösterilmiştir. Kıyafetleri ve beden dili gösterge olarak kullanıldığında turistleri izleyen bir erkek vardır. Kullandığı göz bandı, belindeki anahtarlar, gizlice otele girenleri izlemesinden hareketle hırsız olduğuna dair çıkarımlar yapılabilir. Dünya'nın arkadaki konumu düşünüldüğünde uzay turistlerinin otele girmelerini beklediği sonrasında evlerini soyacağı izlenimi yaratılmıştır. Görsel 29 konaklama yapısı olarak görsel 28'e benzese de diğer karikatürlerden farklı olarak bir karşılaştırma içermektedir. Kutuplardaki İglo tarzı evler bir yıldızlı, sıradan binalar iki yıldızlı, biraz daha büyük binalar üç ve dört yıldızlı olarak resmedilirken, uzay aracı beş yıldızlı olarak resmedilmiştir. Yıldız sınıflandırılması düşünüldüğünde uzay turistlerinin en lüks hizmeti aldığı algısı yaratılmıştır. Bunun yanı sıra üç kişinin de uzay aracına yolcuları uğurlamak amacıyla el salladıkları görülmektedir. Klasik ulaşım türlerinden biri olan karayolu araçlarının arkasından el sallanılarak yolcu edilen kişilerle aynı tarzla uzay aracıyla seyahat eden kişileri yolcu etme arasında bir benzeşim kurulmuştur. Buradan hareketle uzay seyahatlerinin karayolu seyahatleri gibi sıradan bir olgu olacağını söylemek mümkündür.

Görsel 30'da, yer çekimsiz bir ortamda konaklayan uzay turistleri resmedilmiştir. Astronot kıyafetli bir çiftin el ele tutuştuğu odada yastıklar ve lambader yer almıştır. 5 yıldızlı olduğu vurgulanan otelde manzara olarak Satürn ve hızla geçen bir roket arka planda gösterilmiştir. Bu unsurlar göz önüne alındığında uzay turistlerinin içinde buldukları durumdan dolayı hoşnut olduğundan bahsedilebilir. Görsel 31'de etrafında roketlerin gezdiği Satürn isimli otel vardır. Gençler kategorisinde olan bu eserde, roketlerin camlarından bakan uzay turistleri görülmektedir. Aynı zamanda Otel Satürn'ü belirtmek amacıyla yeşil bir tabela, bir palmiye ağacı ve konaklama işletmesinin tamamlayıcı unsurları çizilmiştir. Otellerin etrafındaki roketlerin uzay otelinde konaklayan uzay turistler olduğunu söylemek mümkündür. 32 numaralı görselde de benzer bir mantıkla hareket edilerek Satürn, uzay turistlerinin konaklayacağı gezegen olarak çizilmiştir. *Turist tur* isimli roket, otele doğru yavaşmaktadır. Aynı zamanda Satürn'ün halkasında turistlerin gelmesini ve para kazanmayı bekleyen bir insan vardır. Otele yavaşan roketteki uzay turistlerini karşılayan bir görevli olduğu düşünülmektedir. Uzaydaki konaklama işletmeleri incelendiğinde metalik renkli olmaları, helikopter pistine sahip olmaları, irili ufaklı resmedilen otellerin çoğunluğunun 7 yıldızlı olması ön plandadır. Gençler kategorisinde yarışan 33. görselde Hotel Malkyway tabelası vardır. Ön planda, parmak arası terlik giymiş, elinde kokteyl olan astronot kaskı takmış bir uzay turisti dikkat çekmektedir. Arka planda ise, kızıl gezegen Mars, bir göktaşının yer almasının yanı sıra deniz turizmine ilişkin deniz simidi ve güneş gözlükleri gibi semboller de kullanılmıştır.

Tablo 5. Ulaşma ilişkin karikatürler

Görsel 34
Çizer: Arellano
Kategorisi: Yetişkin
Gösteren: Mars Travelers İsimli
Uzay Aracı
Gösterilen: Uzay Yolculuğu

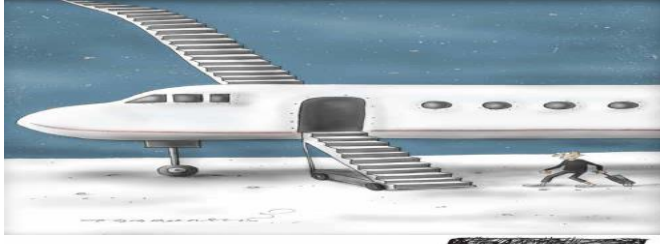

Görsel 35
Çizer: Ognjen Stojanovic
Kategorisi: Genç
Gösteren: Kanadında Valiz Olan
Bir Roket
Gösterilen: Aya Ulaşım

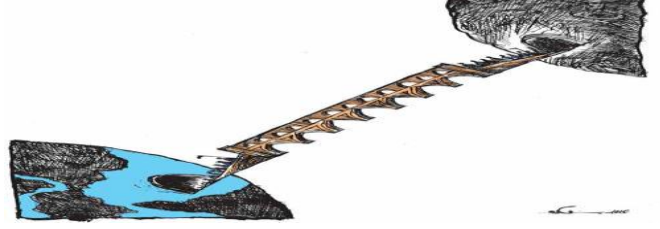
Görsel 36
Çizer: Ivan Volyanskyi
Kategorisi: Yetişkin
Gösteren: Durakta Araç Bekleyen
Uzaylı Formları
Gösterilen: Uzayda Ulaşım

Görsel 37
Çizer: Beşir Geroğlu
Kategorisi: Yetişkin
Gösteren: Gezegensiz Arası
Yolculuk ve Uçuş Bilgileri
Gösterilen: Uzay Yolculuğu

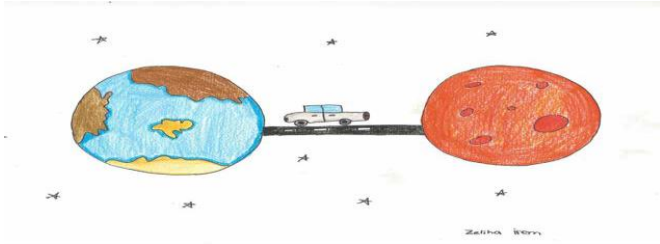
Görsel 38

Çizer: Dariusz Dabrowski
Kategorisi: Yetişkin
Gösteren: Uzaya Doğru Uzayan
Merdivenler
Gösterilen: Uzay Yolculuğu

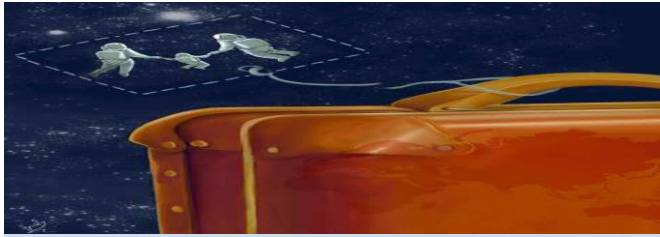
Görsel 39

Çizer: Hamed Bazrafkan
Kategorisi: Yetişkin
Gösteren: İki Gezegen Arasındaki
Köprü
Gösterilen: Uzay Yolculuğu

Görsel 40

Çizer: Zeliha İrem Elbir
Kategorisi: Genç
Gösteren: Bir Köprüden
Gezegenlere Geçiş Sağlayan Araba
Gösterilen: Uzay Yolculuğu

Görsel 41

Çizer: Hamid Ghalijari
Kategorisi: Yetişkin
Gösteren: Turuncu Bir Valize Bağlı
Uzay Turistleri
Gösterilen: Uzay Yolculuğu

Görsel 42

Çizer: Ionescu Nicoleta
Kategorisi: Yetişkin
Gösteren: Gezegen Çıkartmaları
Olan Bir Valiz
Gösterilen: Uzay Yolculuğu

Görsel 43

Çizer: Radko Oketic
Kategorisi: Yetişkin
Gösteren: Elindeki Valizle Kapıya
Doğru Hareket Eden Turist
Gösterilen: Uzay Yolculuğu

Görsel 44

Çizer: Reinaldo Pagan Avila
Kategorisi: Yetişkin
Gösteren: Elindeki Valizle Hareket
Eden Uzaylı Formu
Gösterilen: Uzayda Yolculuk

Görsel 45

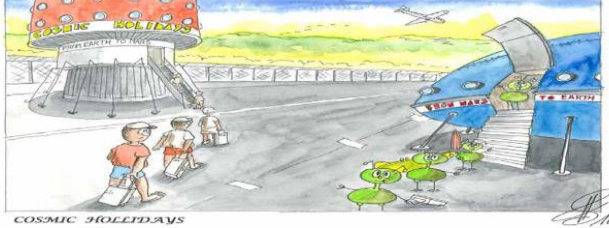
Çizer: Jaime Huerta

Kategori: Yetişkin

Gösteren: Uzay Aracına Binmeyen

Çalışan Uzay Turistleri

Gösterilen: Uzayda Ulaşım

Görsel 46

Çizer: Tasser Friedrich

Kategori: Yetişkin

Gösteren: Uzay Aracına Binen

Turistler, Uzay Aracından İnen

Uzaylı Formları

Gösterilen: Uzaya ve Dünyaya

Ulaşım

Görsel 47

Çizer: Julio Angel Carrion Cueva

Kategori: Yetişkin

Gösteren: Uzay Aracına Çekilen

Yolcular

Gösterilen: Uzay Yolculuğu

Görsel 48

Çizer: Mauricio Parra

Kategori: Yetişkin

Gösteren: Yön Levhaları

Gösterilen: Gezegenlere Ulaşım

Kaynak: Sekizinci Uluslararası Turizm Karikatürleri Albümü, 2016.

Tablo 5'te uzay turizmine ilişkin ulaşım şekilleri karikatürize edilmiştir. Genel olarak değerlendirme yapıldığında uzaya ulaşımın gündelik hayatın bir parçası olduğu, herkesi kapsar nitelik taşıdığı, basit ve ulaşılabilir olduğu ve diğer ulaşım türlerinden farkı olmadığı gibi yargılar çıkarılabilir.

Görsel 34'te Mars Travels isimli roketin uzay turistlerini taşıdığı görülmektedir. Uzay turistleri güneş gözlüklü ve gündelik kıyafetleri ile yansıtılmıştır. Uzay turistlerini taşıyan kişi de insan olarak betimlenmiştir. Arka planda yer alan unsurlar incelendiğinde sol tarafta Dünya sağ tarafta ise Mars yer almaktadır. Roketin hareket yönü göz önüne alındığında Dünya'dan Mars'a yolculuk yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu karikatürde betimlenen uzaylı formları diğer karikatürlerden farklı olarak beyaz ve siyah renklidir. Uzay aracında trafiği denetleyen memur görüntüsü sergilemektedir. 35. görselde bir roketin kanadında valizin olduğu görülürken ulaşım yönü Dünya ve Ay olarak çizilmiştir. Görsel 36'da iki farklı ulaşım türünden bahsetmek mümkündür. Arka planda yer alan bir roket ve Satürn uzay turizmine ilişkin göndermelerdir. Bunun yanı sıra yeşil renklerinde iki uzaylı formunun durakta bekledikleri görülmektedir. Durağın önündeki yaya geçidi, durağın sağında kalan araba tabelası göz önüne alındığında uzaydaki ulaşımının karayolu ile de yapılabileceğine ilişkin göstergeler kullanılmıştır.

Görsel 37'de Atatürk Havaalanında uçuş bilgileri verilmiştir. Üç farklı bilgi ekranının olduğu eserde, gezegenler arası uçuşlar, uluslararası uçuşlar ve ulusal uçuşlar yer almaktadır. Gezegenler arası uçuşları takip eden sırt çantalı iki kişi görülmektedir. Uçuşlar arasında Mars, Merkür, Venüs, Jüpiter, Uranüs ve Neptün vardır. Bunun yanı sıra uçuş sürelerinden hareketle seyahatlerin sıklıkla yapıldığı vurgulanmıştır. Kişilerin kıyafetlerinden, uçuşların sıklığından ve hareketle diğer uçuş destinasyonların Paris, Roma, Madrid, Londra, Atina, Prag, Miami,

Amsterdam ve Helsinki olmasından hareketle uzay turizminin sıradan bir olgu olduğu yansıtılmıştır.

Görsel 38’de bir yolcu elindeki valizi ile uçağın merdivenlerine yürümektedir. Merdivenlerin diğer kısmının ise gökyüzüne uzandığı, dolayısı ile uzay turizmine bir gönderme yapıldığı şeklinde yorum yapmak mümkündür. Kişinin kıyafetleri, uçağın büyüklüğü göz önüne alındığında bu ulaşımın lüks olmadığı, sıradan bir olgu olduğu vurgulanmıştır. Aynı zamanda uçağın uzay ile Dünya arasında bir köprü görevi üstlendiği söylenebilir.

Görsel 39 ve görsel 40’ta uzaya ulaşımın bir köprü aracılığı ile yapılacak olması vurgulanmıştır. Görsel 39’da iki gezegen arasında bir köprü oluşturulmuştur. Oluşturulan köprüler aracılığı ile uzay turistlerinin seyahat edeceğine ilişkin bir metafor yaratılmıştır. Dünya’ya ve gezegene bir kapıdan giriş yapan silüetler çizilmiştir. Gençler kategorisinde yer alan 40. görselde ise Dünya ve Mars arasındaki köprü aracılığı ile ulaşım sağlayan bir araç çizilmiştir. Her iki görselden hareketle uzaya ulaşımın sıradan ve kolay bir olgu olacağı anlatılmaya çalışılmıştır.

Görsel 41’de ön planda turuncu renkli bir valiz yer almıştır. Arka planda ise el ele tutuşan anne, baba ve çocuk uzayda serbest salınım halindedir. Valizin üzerinde dünya haritası olduğu görülmektedir. Görsel 42’de de bir valiz kullanılarak uzay turizmi vurgulanmıştır. Kırmızı bir valiz üzerindeki gezegenlerin çıkartmaları ve çıkartmaların sayıca fazlalığı sıklıkla uzay turizmine katılım gösterildiğine dair bir göstergedir. Görsel 43’te astronot kıyafetli bir uzay turistinin elinde iki çanta vardır. Çeşitli çıkartmaların olduğu bu çantada Paris, Ay, Mars, Roma gibi ifadeler yapışiktir. Yapışkanlı çıkartmalardan birçok kez uzay turizmine katılım sağladığı anlaşılmaktadır. Uzay turisti, serbest salınım halinde turist bilgilendirme yazan yarı açık kapıya doğru hareket etmektedir. Görsel 44’te de benzer bir unsur kullanılmıştır. Diğer karikatürlerden farklı olarak astronot kıyafeti giymiş bir uzaylı formu elindeki valizle görülmektedir. Aynı zamanda uzaylı formlarının uzay turizmine katılmasına ilişkin bu karikatürü, uzaylı formunun deniz şortu ve çiçek desenli bir gömlek giymesi, boynunda bir fotoğraf makinesi ve elinde bir bilet olması da diğer karikatürlerden ayırmıştır.

Görsel 45’te, *UFO Bus* isimli uzay aracının yolcu taşımacılığı yaptığı görülmektedir. Ay yüzeyinden kalkan aracın tıka basa dolu olduğu, araçtaki bazı kişilerin bu kalabalıktan rahatsız ve kızgın oldukları görülmektedir. Aynı zamanda, uzay turistlerinin karayolu taşımacılığında olduğu gibi tutamaçlara tutundukları yansıtılanlar arasındadır. Karayolu taşımacılığının uzaya uyarlanması ve kalabalığın yansıtılmasından hareketle uzay turizminin çok tercih edildiği sonucuna varılabilir. Aracın hemen önünde ise Dünya, Mars ve Venüs yazmaktadır. 46 numaralı görselde iki farklı boyut ele alınmıştır. İlk olarak sol tarafta, üzerinde *Dünyadan Marsa* yazan bir uzay aracı tasvir edilmiştir. Ellerindeki valizlerle uzay turistlerinin uzay aracına doğru yol aldığı ya da aracın merdivenlerinden çıktığı görülmektedir. Sol tarafta ise *Marstan Dünyaya* yazan bir başka uzay aracı görülmektedir. Bu araca ise yeşil olarak betimlenen uzaylı formları binmektedir. Karikatürde yazılı unsurlar da kullanılmıştır. Tur şirketinin adı *Kozmik Tur* olarak belirtilmiştir. Uzaylı formlarının elindeki sörf tahtası, deniz şemsiyesi deniz turizmine katılacaklarına ilişkin göstergelerdendir. Görsel 47’de ellerinde valizlerle uzay aracına doğru yürüyen kişiler vardır. Boyunlarına astıkları fotoğraf makineleri görülmektedir. Kişilerin yolculuk yapabilmeleri için uzay aracından yukarı doğru çekilmeleri çizilmiştir. Görsel 48’de turistik destinasyonları ve gezegenleri gösteren bir tabela vardır. Bu tabela, yönleri göstermesinin yanı sıra uzaklıkları da belirtmiştir. Yunanistan, Morako, Şili, Çin, New York yer alan destinasyonlarken, Mars, Merkür, Venüs, Neptün ve Jüpiter ise ziyaret edilebilecek gezegenlerdendir.

Sonuç ve Öneriler

Uzay turizmi, çeşitli sınırlamalara rağmen geleceğin en önemli trendleri arasındadır. Yapılan araştırmalar geleceğin önemli pazarlarından biri olacağını göstermektedir. Teknolojik gelişmelerin yaşanması ile birlikte daha fazla yaygınlık sağlanacağı düşünülmektedir. Uçuş maliyetlerindeki düşüş ile birlikte daha fazla turist uzay turizmi faaliyetlerine katılabilecektir.

Uzak turizmi teknolojik gelişmeler ile şekillense de henüz yaygın değildir. Virgin Galactic, Space Adventures, Blue Origin, XCOR Aerospace, Bigelow Aerospace gibi birçok şirket geleceğin trendi olarak anılan uzak turizmi için çalışmalar ve yatırımlar yapmaktadır. Fakat yüksek maliyetler dolayısıyla herkesin katılabildiği bir turizm türü olmamasının yanı sıra henüz yörünge altı uçuşlar ile sınırlıdır.

Araştırmada “*Turizmin Geleceği, Geleceğin Turizmi*” kapsamında Sekizinci Uluslararası Turizm Karikatürleri Yarışması Albümünde yer alan uzak turizmi karikatürleri göstergebilimsel olarak analiz edilmiş olup araştırma bulgularından elde edilen sonuçlar bir bütün olarak ele alındığında aşağıdaki genellemelere ulaşmak mümkündür:

- Eserlerde uzak turizmi ile deniz turizmi, macera turizmi ve kültür turizmi gibi klasik turizm türleri arasında bir bağlantı kurulmaya çalışılmıştır. Eserlerin temel konusunu da bu turizm türleri oluşturmuştur.
- Karikatürlerin ortak noktası klasik turizm türlerinin değerini kaybedeceği, eskiye oranla rağbet görmeyeceği yönündedir.
- Uzak turizminin iki yönlü seyahatleri beraberinde getireceği işlenmiştir. Birincisi insanların uzaya seyahati, ikincisi de uzaylıların dünyayı ziyaret edeceğidir.
- Uzak otelleri daha çok lüksü ve konforu çağrıştırarak çizilmiştir. Yıldız sınıflandırılması kullanılarak 5 yıldızlı ve 7 yıldızlı otellere yer verilmiştir.
- Karikatürlerde üzerinde durulan bir diğer unsur uzayda yapılacak faaliyetlerin klasik turizm hareketleri ile benzerliğidir. Tur rehberlerinin bilgi vermesi, uzak anıtlarının oluşturulması, gezegenlerde sunulan hizmetler ve fotoğraf çekimleri örnek olarak gösterilebilir.
- Uzak ulaşımını sağlayacak araçlar için çizilen karikatürlerin ana teması, uzak yolculuğunun zamanla sıradan bir olgu olacağı şeklindedir. İnsanların kolaylıkla uzaya ulaşabileceği gösterilmiştir.
- Kullanılan semboller incelendiğinde uzak turizminin yaygınlaşarak gündelik yaşamdan bir unsur olacağı betimlenmiştir.

Uzak turizmi ile ilgili araştırmalar yapılsa da uzak turizminin sınırlılıkları dolayısıyla kesin sınırları çizilememektedir. Uzak turizmini konu alan araştırmaların çeşitlenmesi bu belirsizliklerin ortadan kalkmasına, uzak turizmi hakkında genellemelerin yapılabilmesine olanak tanıyacaktır. Yaşanan gelişmeler uzak turizminin niş bir pazar olacağı yönündedir. Bu bağlamda uzak turizmi ile ilgili yapılacak araştırmalar bu alanın şekillenmesinde önemli bir görev üstlenmektedir. Uzak turizminin kuramsal çerçevesi, uzak turizmi kapsamında yapılabilecek faaliyetler, uzak turizminin pazarlanması, uzak turizmde yönelik talep tahminlemeleri gibi konular üzerine yapılacak araştırmalar alanyazında boşluğu doldurmayı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Apel, U. (1997). Space Tourism a Promising Future, *Space Policy*, 13(4): 279-284.
- Billings, L. (2006). Exploration for the Masses? or Joyrides for the Ultra-Rich? Prospects for Space Tourism, *Space Policy*, 22: 162-164.
- Berry, J. (2012). State, Capital and Spaceships: A Terrestrial Geography of Space Tourism, *Geoforum* 43: 25-34.
- Cater, C. I. (2010). Steps to Space; Opportunities for Astrotourism, *Tourism Management*, 31: 838-84.
- Chang, Y. W. ve Chern, J. S. (2016). Ups and Downs of Space Tourism Development in 60 Years from Moon Register to Spaceship Two Crash, *Acta Astronautica*, 127: 533-541.
- Chang, Y. W. (2017). A Preliminary Examination of the Relationship Between Consumer Attitude Towards Space Travel and the Development of Innovative Space Tourism Technology, *Current Issues in Tourism*, 20(14): 1431-1453.

- Cohen, E. (2017). The Paradoxes of Space Tourism, *Tourism Recreation Research*, 42(1): 22-31.
- Collins, P. (2006). Space Tourism: from Earth Orbit to the Moon, *Advances in Space Research*, 37: 116-122.
- Crouch, I. G. (2001). The Market for Space Tourism: Early Indications, *Journal of Travel Research*, 40: 213-219.
- Forganni, A. (2017). The Potential of Space Tourism for Space Popularisation: An Opportunity for the EU Space Policy? *Space Policy*, 41: 48-52.
- Goehlich, R. A., Anderson, K. J., Harrold, N. N., Bemis, J.A., Nettleingham, M. T., Cobin, J. M., Zimmerman, R. B., Avni, B.L., Gonyea, M.D. ve Ilchena, N. C. (2013). Pilots for Space Tourism, *Space Policy*, 29: 44-15.
- Hobe, S. (2010). The Legal Regime for Private Space Tourism Activities-An Overview, *Acta Astronautica*, 66:1593-1596.
- Johnson, M. R. ve Martin, D. (2016). The Anticipated Futures of Space Tourism, *Mobilities*, 11(1): 135-151.
- Loizou, J. (2006). Turning Space Tourism Into Commercial Reality, *Space Policy*, 22: 289-290.
- Prideaux, B. ve Singer, P. (2005). Space Tourism-A Future Dream or a Cybertourism Reality?, *Tourism Recreation Research*, 30(3): 27-35.
- Sekizinci Uluslararası Turizm Karikatürleri Yarışması Albümü (2016). Uzay Turizmi Karikatürleri, <https://anatoliajournal.com/kulliyat/8-uluslararası-turizm-karikatürleri-yarismasi-albümü-post/> (Erişim Tarihi: 10.03.2019).
- Smith, V. L. (2000). Space Tourism: The 21st Century Frontier, *Tourism Recreation Research*, 25(3): 5-15.
- Spencer, J. (2004). *Space Tourism: Do You Want to Go?*, Ontario: Apogee Books.
- Strickland, P. (2012). Do Space Hotels Differ from Hotels on Earth? The Mystery is Solved, *Journal of Hospitality Marketing and Management*, 21(8): 897-890.
- Webber, D. (2013). Space Tourism: Its History, Future and Importance, *Acta Astronautica*, 92: 138-143.

Turistlerin Seyahat Motivasyonları ve Memnuniyet Düzeyleri

Arasındaki İlişki: Kanonik Korelasyon Analizi

The Relationship between Travel Motivations and Satisfaction Levels of Tourists: Canonical Correlation Analysis

Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem ÖZKAN¹, Dr. Öğr. Üyesi Nilay KOLEOĞLU²

Öz

Bu araştırmanın amacı, Assos Antik Kent'ine gelen turistlerin seyahat motivasyonları ile memnuniyet düzeyleri arasındaki ilişkilerin ortaya konulmasıdır. Yapılan alan araştırmasında Assos Antik Kentini ziyarete gelen turistlerden veri toplanmıştır. Araştırmaya 166 kişi katılmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre; araştırmaya katılanların eğitim seviyelerinin yüksek olduğu, butik otellerde kalmayı tercih ettikleri ve ortalama 3-4 gün arasında konaklama yapmaktadırlar. Katılımcıların çoğunun temel seyahat motivasyonunun “tarihi ve kültürel mirası ziyaret” olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kanonik Korelasyon analizine göre; “sosyalleşme” ile “Assos Antik Kenti Özellikleri Açısından Memnuniyet” değişkeni arasında güçlü bir ilişki olduğu, “Sosyalleşme” ile “Beklentiler karşılama açısından memnuniyet” değişkeni arasında orta düzeyde bir ilişki olduğu, “sosyalleşme” ile “ortalama memnuniyet” değişkeni arasında ilişkinin zayıf olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Seyahat motivasyonu, turist memnuniyeti, kanonik korelasyon analizi, kültür turizmi

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The aim of this study is to determine the relationships between the travel motivations and satisfaction levels of tourists visiting the ancient city of Assos. 166 participants from among the visitors of the ancient city of Assos participated in the field research. The findings of the research suggest participants have higher education levels, prefer to stay in boutique hotels and have an average stay of 3-4 days. It has been concluded that the main travel motivation of most participants is “to visit historical and cultural heritage”. A Canonical Correlation Analysis on the collected data reveals a strong association between the variables of “socialization” and “Satisfaction with the characteristics of the ancient City of Assos,” a moderate association between the variables of “Socialization” and “Satisfaction in terms of Meeting Expectations,” and a weak association between the variables of “Socialization” and “Average Satisfaction”.

Keywords: Tourist satisfaction, tourist motivaton, canonical corelation analysis, cultural tourism

Paper Type: Research

¹ÇOMU, Ayvacık MYO, cigdemozkan@comu.edu.tr.

²ÇOMU, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, nkoleoglu@yahoo.com.

Atf için (to cite): Özkan, Ç. ve Koleoğlu, N. (2019). Turistlerin Seyahat Motivasyonları ve Memnuniyet Düzeyleri Arasındaki İlişki: Kanonik Korelasyon Analizi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3), 981-994.

Giriş

İnsanların seyahat motivasyonları turizm çeşidine göre farklılık göstermektedir. Turist davranışlarını anlamaya yönelik araştırmalarda, algılamalar, kültürel şartlar ve öğrenme gibi değişkenlerin yanı sıra, motivasyon kavramına da önem atfedilmektedir (Aydın ve Sezerel, 2017: 119). Bu nedenle turistlerin hangi turizm türünü neden talep ettiğini anlayabilmek için turistlerin motivasyon kaynaklarını bilmek gerekmektedir (Kim, Lee ve Klenosky, 2003).

Son zamanlarda turistlerin neden seyahat ettiklerini araştırmaktan ziyade farklı turizm türlerini hangi tip turistin neden tercih ettiğini araştırmak daha önemli hale gelmiştir. Örneğin Caber ve Albayrak (2016) dağ tırmanışları yapan turistlerin motivasyon kaynakları, Xu ve Chan (2016) doğa temelli turizm türünde motivasyon kaynakları, Kim, Lee ve Klenosky (2003), kore ulusal parkına gelenlerin motivasyon faktörleri, Crompton (1979), haz tatilcilerinin motivasyon faktörleri, Jang ve Wu (2006) üçüncü yaş turistinin motivasyon faktörleri, Correira, Valle ve Moço (2007) Portekizli turistlerin seyahat motivasyonları, Harman (2014) bağımsız seyahat edenlerin seyahat motivasyonları, seyahat motivasyonlarını belirlemek üzere alanda yapılan çalışmaların bazılarıdır.

Farklı turizm türlerinin turistler tarafından neden tercih ettiklerini belirleyemeye yönelik çalışmalar son zamanlarda yapılan önemli çalışma konuları içerisinde yer almaktadır. Bu kapsamda kültür turizmi son zamanların önemli ve en hızlı gelişen bir turizm çeşidi olarak görülmektedir (Alzua vd., 1998). Kültür turizmi gerek yeni büyüme pazarı, hem de ülkelerin olumlu bir imaj üretme, sürdürme ve destekleme aracı olarak önemi giderek artan bir turizm faaliyetidir (Hughes ve Allen, 2005). Bu durum bilim insanlarının da dikkatini çekmiş olduğundan kültürel amaçlı seyahat edenlerin motivasyon kaynaklarını belirlemeye yönelik literatürde birçok çalışma bulunmaktadır (Altunel ve Kahraman, 2012; Alzau vd., 1998; Kızılırmak ve Kurtuldu, 2005; Mckercher, 2002; Negruşa ve Yolal, 2012; Özel ve Kozak 2012; Ravar ve Mahika, 2013; Yolal ve Negruşa, 2012). Kültür turisti güdülenmelerinin, diğer turist gruplarına göre farklılık gösterdiği ifade edilmektedir (Altunel ve Kahraman, 2012: 8). Turistlerin çeşitli motivasyon kaynakları sonucunda gittikleri yerlerden memnun ayrılmaları orayı tekrar ziyaret etme isteği doğurduğu, memnun ayrıldıkları yeri eş, dost ve akrabalarına tavsiye ettikleri yapılan çalışmalarda ortaya konmaktadır (Dick ve Basu, 1994; Oliver, 1999; Valle ve diğ. 2006; Yoon ve Uysal, 2005).

Kültürel amaçlı seyahat edenlerin motivasyon kaynaklarının bilinmesi turist memnuniyetinin sağlanması açısından önemli olacağı ifade edilebilir. Alan yazından kültürel amaçlı gelenlerin motivasyon kaynakları ile memnuniyet düzeylerini araştıran bir çalışmaya rastlanmamış olması bu çalışmanın özgün kısmını oluşturmaktadır. Tüm bunlardan yola çıkarak, bu çalışmada tarihi ve kültürel değeri bakımından önemli olan Assos Antik Kent'ine gelen turistlerin demografik özellikleri ve motivasyon kaynakları ile memnuniyet düzeyleri arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır.

1. Seyahat Motivasyonu Kavramı

Tarih boyunca insanlar çeşitli nedenlerle seyahate çıkmışlardır. İnsanın yaradılışındaki hareketlilikten, yeni yerler keşfetme, macera arama, boş zaman geçirme, dinlenme, eğlenme, eğitim, yenilik isteği ve ihtiyacı, yeni insanlar tanıma, alışveriş, kültürü arttırma, sağlık gibi değişik nedenlerle yüzyıllar boyu bireysel veya toplu seyahatler yapmışlardır (İçöz 1998: 3-5). Birçok yazar ve kuruluş ilk olarak insanların neden seyahat ettiklerini araştırmış ve bu sorunun cevabını bulmaya çalışmıştır. Örneğin Lundberg (1972) turist davranışlarının temelini anlamak için "İnsanlar neden seyahat eder?" sorusunun cevabını bulmaya çalışmıştır. Iso-Ahola (1982) motivasyonun insan davranışlarının, tercihlerinin arkasındaki itici ve çekici güç olduğunu bir turist davranışını anlamaya yarayan önemli bir değişken olduğunu ifade etmektedir. İnsanlar neden seyahat ederler sorusuna cevap olarak ABD'de yapılan bir araştırmanın (National Travel Survey, Washington, U.S. Travel Data Center, 1984) sonuçlarına göre; akraba ve arkadaş

ziyaretleri, toplantı seminer ve fuar ziyaretleri, iş, dinlenme, eğlenme, spor, gezme-görme, kişisel, sağlık, akraba ziyareti gibi nedenlerle insanların seyahat ettiği sonucuna ulaşmışlardır (Mısırlı, 2010:5). Turizm yazınında motivasyon, turist davranışlarını anlamayı sağlayan bir kavram olarak kabul edilmektedir (Meng, Tepanon ve Uysal, 2008).

Turizm sektöründe motivasyon kaynakları ikiye ayrılabilir. İlk motivasyon kaynağı kişinin tatil yapma isteğidir. İkincisi ise özel bir zaman diliminde belirli bir yerde tatil yapma isteğidir (Swarbooke ve Horney, 2007). Birçok seyahat motivasyon kaynağı bulunmaktadır. İnsanların neden seyahat ettiği, onları seyahat etmeye iten motivasyon kaynakları biçiminde ifade edilebilir. Bu nedenle yapılan araştırmalarda turistlerin davranışlarını açıklamak için Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinden yola çıkılarak açıklanan birçok motivasyon teorisi bulunmaktadır (Kasim, Dzakiria, Park, Azila, Nor ve Mokhtar, 2013).

Tüketici davranışı alan yazınında ihtiyaçlar ve motivasyonların karşılıklı etkileşim içerisinde olduğu vurgulanmaktadır (Witt and Wright 1992). İnsanlar fiziksel (yeme-içme, sağlık) ve psikolojik (dinlenme, macera gibi) nedenlerle tatil yapmaya ihtiyaç duyarlar. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde boş zaman seyahatlerinin fiziksel ve psikolojik rahatlama sağlaması açısından temel seyahat motivasyonu olduğu ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra yeni arkadaşlar edinme, prestij kazanma, arkadaş ziyaretlerinin de seyahat motivasyon kaynağı olabileceği çeşitli araştırmalarda ortaya konmaktadır.

2. Turist Memnuniyeti Kavramı

Turist memnuniyeti kavramını tanımlamadan önce müşteri memnuniyeti kavramını açıklamakta fayda bulunmaktadır. Müşteri memnuniyeti ile ilgili alan yazından birçok tanım yapıldığı görülmektedir. Churchill ve Surprenant (1982) memnuniyeti "*alıcının bir ürünle ilgili satın alma esnasındaki beklentileri ve kullanım sonucunda beklentilerinin karşılanması durumu*" biçiminde tanımlanmaktadır. Peter ve Olson (2010)' a göre müşteri memnuniyeti "*bir müşterinin satın aldığı üründen beklentisinin ne ölçüde yerine getirildiği veya bir ürün tarafından ne şekilde aşıldığı*" şeklinde tanımlanmaktadır. Turist memnuniyeti kavramı ise, seyahat öncesi beklentiler ile seyahat deneyimi arasındaki işlevsel durum sonucunda yeniden satın alma davranışı olarak tanımlanmaktadır (Truong ve Foster, 2006). Başka bir tanıma göre, turist memnuniyet açısından bir turistin varış noktasının nitelikleri üzerindeki değerlendirmesini ve bu özellikler için beklentilerinin derecesi olarak tanımlanmaktadır (Tribe ve Snaith, 1998).

3. Alan Yazın Taraması

Kültür turizmi son zamanlarda en hızlı gelişen, önemli bir turizm çeşidi olarak görülmektedir (Alzua, O'Leary ve Marrison, 1999). Dünya Turizm Örgütü (WTO)'nun tahminlerine göre dünya genelinde seyahat edenlerin yaklaşık %40'ı kültürel amaçlı seyahat etmektedir. Türkiye'de yurt dışı çıkış istatistiğine göre, 2017 yılında 19.389. 968 kişi gezi, eğlence, sportif ve kültür amacıyla ülkemizde turizm faaliyetlerine katılmıştır. 2017 yılında ziyaretçi sayısının % 51,06'sı gezi, eğlence, sportif ve kültür amacıyla Türkiye'yi ziyaret etmektedir. Kişileri tek bir turizm çeşidi amacına göre kategorize etmek oldukça zordur. Bu nedenle kültürel yerleri ziyaret eden kişilerin temel seyahat motivasyonlarının bilinmesi amacıyla yapılan bu çalışmada, kültürel amaçlı ziyaret edenler, diğer amaçlarla (dinlenme, eğlenme, sportif gibi) ziyaret edenlerin seyahat motivasyonları farklıdır gibi bir sonuç çıkarılmaması gerekmektedir.

Kültür turizmi çoğu zaman diğer turizm türlerinin tamamlayıcısı olması, ikincil bir aktivite olarak uygulanmasından dolayı, kültürel amaçlı seyahat edenlerin seyahat kararlarını etkileyen motivasyonların niteliği ve karmaşıklığı hala tartışılmaktadır (Ravar ve Mahika, 2013: 825). Bu nedenle kültürel motivasyonlarının yanı sıra, kültürel miras varlıklarını ortaya çıkaran bölgelere seyahat etmek kararı, aynı zamanda dinlenme, eğlenme, gezme, sportif hatta iş fırsatları ile ilgili faktörlere bağlıdır. Lavrance (2008)'e göre, kültürel varlıkları gezme, görme, seyahat kararı vermek için önemli bir motivasyon kaynağıdır.

Turizm alan yazınında anlaşmaya varılmış bir kültür turizmi tanımı olmaması kültür kavramının çok geniş kapsamlı olmasından kaynaklanmaktadır (Altunel ve Kahraman, 2012: 8). Kültür turizmi, kültürel turizm, tarih turizmi, miras turizmi gibi çeşitli kavramların kullanıldığı bilinmektedir (Doğaner, 2003: 3). Yazarlar kendi bakış açlarına göre kültür turizmi kavramını açıklamaya çalışmışlardır. Turizm ansiklopedisinde yer alan Adams'ın yaptığı tanıma bakılırsa kültür turizmi "diğer insanların nasıl yaşadığını görmek için duyulan arzunun ticarileşmiş dışavurumu" biçiminde tanımlanmaktadır (Jafari, 2000: 126). Tanımdan anlaşılacağı üzere bir bölgedeki kültürel değerlerin tümü (somut ve somut olmayan kültürel miras unsurları) kültür turistinde merak uyandıran unsurlardır. Kültür turizmi; kültürel, tarihi, sanatsal ve bilimsel varlıklar aracılığı ile motive olan veya edilen insanların yaptıkları ziyaretler olarak tanımlanabilir (Spielberg, 1995: 361). Richards (1994: 366)'a göre, kültür turizmi, tarihi binaları ve alanları, müzeleri, sanat galerilerini ziyaret etmek, çağdaş resim ve heykeller görmek, sahne sanatlarına katılmak amacıyla yapılan seyahatler olarak tanımlanmaktadır. Kültür turizmi kavramı, turistlerin ilk seyahat motivasyonuna bakılmaksızın kültürel yerleri ziyaret etmesine göre tanımlanmaktadır (Hughes, 1996: 707). Örneğin; Antalya- Side bölgesine tatil amacıyla gelen bir aile, tatilleri süresince Side Antik kentini ve bölgedeki diğer kültürel değerleri ziyaret edebilir. Bu aile hem dinlenme-eğlenme amaçlı hem de kültürel değerleri görme-öğrenme amaçlı tatil planlamış olabilir. Bu nedenle turistleri tatil turisti, kültür turisti gibi sınıflandırmalara tabii tutmak doğru olmayabilir. Bu nedenle kültür turisti yerine kültür turizmi tanımı yapılması daha doğru olduğu görülmektedir.

Kültürel bölgeleri ziyaret eden kişilerin hepsinin seyahat motivasyonlarının birebir aynı olmasını beklemek hayalcilik olabilir. Öyle ki, kültürel değerleri ziyaret eden ziyaretçilerin bir kısmı için kültürel zenginliklerin destinasyon seçiminde önemli etkiye sahip olmayabileceği belirtilmektedir (Altunel ve Kahraman, 2012). Bazı turistler için kültür turizmi temel seyahat motivasyonu olmayıp ikinci bir aktivite olarak algılanabilmektedir (McKecher, 2002). Alan yazında kültür turistinin motivasyon kaynaklarının belirlenmesine yönelik birçok çalışma yapıldığı görülmektedir (Altunel ve Kahraman, 2012; Aydın, 2018; Kızılırmak ve Kurtuldu, 2005; Kozak, 2000; Özel ve Kozak, 2012; Spielberg, 1995).

Altunel ve Kahraman (2012) yaptıkları çalışmada amaçlı-derin deneyimli kültür turist tipolojisinin diğer turist tipolojilerine göre uluslararası seyahatlerinde eğitim, kültüre ve kişisel gelişime daha fazla önem verdiği, diğer kültürler hakkında bilgi alma konusunda daha istekli oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Aktif ve varlıklı bir kültür turisti özelliği gösteren bu grubun diğer gruplara kıyasla daha fazla müze ziyaret ettiği, yerel pazarları tercih ettiği ve daha fazla araştırma yapma eğiliminde olduğu araştırmadan çıkan diğer bir sonuç olarak ifade edilmektedir. Kültürel turizm, eğitim ve kültür düzeyi yüksek kişilerin bilgi-görgü düzeylerini arttırmak için katıldığı bir turizm türü olarak ifade edilebilir. Kültür turistlerinin farklı istek ve beklentilerinin belirlenmesi, turistlerin çeşitli özelliklerine göre bölümlere ayrılması yoluyla mümkün olabileceği ifade edilmektedir.

Aydın (2018) yaptığı çalışmada, kültür turizminin kültürel değerleri tanıtmada önemli olduğu, tarihi değerlerin ve yerel mimarinin korunmasına katkı sunduğu sonucuna ulaşmıştır.

Kızılırmak ve Kurtuldu (2005) yaptıkları çalışmada, demografik, kişisel ve sosyo-kültürel faktörlerin kültürel turizm kaynaklarına etki ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Kozak (2000), Ulusal ve Bölgesel düzeyde turist motivasyonu karşılaştırmalı analizi adlı çalışmasında, turistlerin motivasyon faktörlerinin ulusal ve ziyaret ettikleri yere göre farklılık gösterdiği sonucuna ulaşmıştır.

Spielberg (1995: 363) yaptıkları çalışmada, kültür turistinin tatil turistine kıyasla daha fazla harcama yaptığı, daha uzun süre ve otel-motellerde konakladığı, gittikleri bölgede yaşayanlara göre eğitim düzeyinin daha yüksek olduğu, kadınların erkeklere oranla daha fazla olduğu, yaş grubu olarak orta ve üzeri yaşta oldukları sonucuna ulaşmıştır.

Özel ve Kozak (2012) kültür turistlerini beş farklı gruba ayırmıştır ve her biri farklı seyahat motivasyonlarına sahiptir. Araştırmanın sonuçlarına göre; “rahatlama arayanlar”, “spor(aktivite) arayanlar”, “aile odaklılık”, “kaçış arayanlar”, “başarı odaklılık” olarak beş farklı seyahat motivasyonuna sahip kültür turisti vardır.

Valle vd. (2006) yaptıkları çalışmada, memnuniyet düzeyi yükseldikçe (ortalama memnuniyet, tatil deneyimi açısından memnuniyet ve destinasyonun sundukları açısından memnuniyet) gelecekte yeniden ziyaret etme isteğinin, destinasyonu başkalarına önerme düzeyinin arttığı sonucuna ulaşmışlardır. Yoon ve Uysal (2005) destinasyondan memnun ayrılan turistlerin, turistik ürünü yeniden satın alabileceklerini ve başkalarına tavsiye edebileceklerini ifade etmişlerdir. Bentler (1990), Dick ve Basu (1994) ve Oliver (1999) ürün ve hizmetlerden memnuniyetin müşteri bağlılığını etkilediğini belirtmektedirler.

4. Araştırmanın Amacı

Unesco geçici kültürel miras listesine yer alan M.Ö. 6. yüzyılda kurulan Assos antik kenti, her yıl binlerce turist tarafından ziyaret edilmektedir. Gelen misafirlerin Antik bölgeden memnun ayrılmaları bölgedeki turizmin gelişimi ve devamlılığı açısından önem arz etmektedir. Assos Antik Kenti Behramkale köyü sınırları içerisinde yer almaktadır. Antik Liman ise köy sınırları içerisinde yer alan turistik özelliklere sahip bir konumdur. Bu nedenle Assos Antik Kent’i gerek tarihi gerekse de turistik bakımdan bölgedeki en önemli cazibe merkezleri içerisinde yer almaktadır. Assos Antik Kentine gelen ziyaretçilerin memnuniyet düzeyleri ile seyahat motivasyonlarının bilinmesi yoluyla daha kaliteli hizmet verilebilecektir.

Assos Antik Kentine gelen turistlerin seyahat motivasyonları ile geldikten sonraki memnuniyet düzeyleri arasındaki ilişkilerin Kanonik Korelasyon analizi ile belirlenmesi çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

5. Yöntem

5.1. Veri Toplama Yöntemi ve Kullanılan Ölçekler

Araştırmada katılımcıların seyahat motivasyonlarını belirlemek üzere Paris ve Teye (2010: 244-259) tarafından oluşturulan ve Harman (2014) tarafından Türkçeye uyarlanarak geliştirilen seyahat motivasyonu ölçeğinden yararlanılmıştır. Beşli Likert derecelendirmesine sahip ölçekte toplam 6 alt boyut ve 20 ifade bulunmaktadır. Seyahat motivasyonu ölçeğinin alt boyutları “Diğer Kültürleri Tanıma” (5 ifade), “Sosyalleşme” (4 ifade), “Yetenekleri Sergileme” (4 ifade), “Deneyim Yaşama” (3 ifade), “Kişisel Gelişim” (2 ifade) ve “Rahatlama” (2 ifade) olarak belirtilmiştir. Seyahat motivasyonu ölçeği kullanılarak alt ölçekler için ayrı ayrı puanlar elde edilebilmektedir. Ayrıca ölçek, toplam seyahat motivasyonu puanı hesaplanmasına da olanak sağlamaktadır. Harman (2014: 116) çalışmasında seyahat motivasyonu ölçeği için güvenilirlik katsayısı Cronbach Alpha değerini (0.89) olarak bulmuştur. Bu çalışmanın Cronbach Alphası (0.94) şeklinde hesaplanarak güvenilir bir ölçek olduğuna karar verilmiştir. Alt ölçeklerin güvenilirliklerine bakıldığında “Diğer Kültürleri Tanıma” Cronbach Alpha değeri (0.79), “Sosyalleşme” Cronbach Alpha değeri (0.90), “Yetenekleri Sergileme” Cronbach Alpha değeri (0.81), “Deneyim Yaşama” Cronbach Alpha değeri (0.65), “Kişisel Gelişim” Cronbach Alpha değeri (0.74) ve “Rahatlama” Cronbach Alpha değerine (0.87) sahip olmuştur.

Katılımcıların memnuniyet düzeylerini belirlemeye yönelik Valle ve diğ. (2006: 31) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Bu ölçek; “ortalama memnuniyet düzeyi”, “özellikleri açısından memnuniyet düzeyi” ve “beklentileri karşılama açısından memnuniyet düzeyi” olarak 3 ifadeden oluşmaktadır. Ölçeğin güvenilirlik analizi yapıldığında Cronbach Alpha değeri (0.85) olarak bulunması sebebiyle güvenilir bir ölçek olduğuna karar verilmiştir.

5.2. Evren ve Örneklem

Türkiye turizm istatistikleri incelendiğinde, kültür amaçlı turizm faaliyetlerine katılanlara dair istatistiksel verilere rastlanmamıştır. Araştırma evrenin sahip olduğu miktarın

büyüklüğü hakkında da kesin bilgi bulunmamaktadır. Ancak Assos Behramkale Antik kenti 2017 yılında 119 bin 16 kişi tarafından ziyaret edilmiş olduğu kayıtlarda görülmektedir (DOSİM, 2017).

Araştırmanın veri toplama aşamasında, evrene ait tam bilgi bulunamadığı için örnekleme yapılması uygun görülmüştür. Bu amaçla tesadüfı olmayan örnekleme tekniklerinden biri olan kolayda örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Kolayda örneklemede, kolayca ulaşılan birim uygun birimdir anlayışından yola çıkılmaktadır. Araştırma hedeflenen birim sayısına ulaşıncaya kadar devam etmektedir (Altunışık vd., 2002: 63). Anket formu, 10 Haziran 2018 ile 30 Ağustos 2018 tarihleri arasında Assos Antik kentine gidilerek dağıtılmış ve elden teslim alınmıştır. Toplam 250 kişiye anket formu dağıtılmış. Eksik ve yanıtlanmayan toplam 83 anket analize dahil edilmeyip toplam 167 anket analiz aşamasına dahil edilmiştir.

5.3. Kanonik Korelasyon Analizi

Araştırmanın amacına dönük olarak iki değişken seti arasındaki ilişkilerin belirlenmesinde Kanonik Korelasyon Analizi yöntemi kullanılmıştır. Kanonik Korelasyon Analizi, en az iki değişkenden oluşan iki veya daha fazla değişken kümesi arasındaki ilişkileri araştırmak için kullanılan istatistiksel bir yöntemdir (Thompson, 2000: 285). Hotelling (1936: 321-377) tarafından önerilen yöntem, iki değişken grubu için temel vektör bulma problemi olarak görülebilir. Buradaki amaç, değişkenlerin bu temel vektörler üzerindeki çıkarımları arasındaki korelasyonlarını karşılıklı olarak en üst düzeye çıkartmaktır (Hardoon vd., 2004: 2640).

Bağımlı değişken olan (Y) ile en az iki bağımsız değişken (X_1, X_2, \dots, X_p) arasındaki ilişkiyi araştıran çoklu regresyon analizi birçok araştırmada yer alan çok değişkenli istatistiksel bir tekniktir. Y değişken sayısı 1'den fazla olduğunda oluşacak Y değişken seti ve X değişken seti ile ilişkisi eşanlı incelenmek istendiğinde ise çoklu regresyon analizi yetersiz kalmaktadır. Bu tür bir çalışmada kullanılacak olan kanonik korelasyon analizi, genelleştirilmiş çoklu regresyon analizidir (Manly, 2005: 144).

Kanonik korelasyon için yapılacak modellemede kullanılacak olan eşitlik aşağıdaki gibi sunulmuştur (Işığıçok, 1999:746).

$$\beta_1 Y_1 + \beta_2 Y_2 + \dots + \beta_q Y_q = \alpha_1 X_1 + \alpha_2 X_2 + \dots + \alpha_p X_p \quad (1)$$

Eşitlik (1)' de görüldüğü gibi iki değişken kümesinin değişkenlerinin doğrusal bileşimi, kanonik korelasyon için kullanılan modeldir.

Kanonik korelasyon analizi çok değişkenli parametrik bir analiz olduğu için aşağıda sunulan bazı varsayımları sağlaması gerekmektedir (Şimşek-Kandemir, 2018: 2030; Keskin ve Özsoy, 2004: 68). Veriler incelenen değişkenler bakımından çok değişkenli normal dağılıma uygun olarak dağılım göstermelidir.

- Ölçüm hataları incelenen değişkenler bakımından minimum olması beklenir.
- Değişkenler arasında çoklu bağlantı sorunu istenmez.
- Güvenilir sonuçlara ulaşmak için örnek büyüklüğü en az değişken sayısının 5 katı ve daha fazla olması şartı vardır.

6. Bulgular

6.1. Demografik ve Kategorik Değişkenlere İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılanların demografik ve kategorik değişkenlere ait bulguları Tablo 1' de sunulmuştur.

Tablo 1. Demografik ve kategorik değişkenlere ilişkin bulgular

CİNSİYET	f	%	MEDENİ DURUM	f	%
Erkek	84	50,6	Evli	83	50
Kadın	82	49,4	Bekar	83	50
YAŞ	f	%	KONAKLAMA TİPİ	f	%
30 ve altı	24	14,5	Otel	9	5,4
31-40	49	29,5	Butik Otel	122	73,5
41-50	35	21,1	Özel Ev	9	5,4
51 ve üstü	58	34,9	Günübirlik	26	15,7
EĞİTİM	f	%	KONAKLAMA SÜRESİ	f	%
Lise	8	4,8	Günübirlik	26	15,6
Önlisans-Lisans	91	54,8	1-2 gün	22	13,3
Lisansüstü	67	40,4	3-4 gün	60	36,1
MESLEK	f	%	5-6 gün	16	9,6
Doktor-Hemşire	13	7,8	7 gün ve üzeri	40	25,3
Öğretmen-Akademisyen	35	21,1	ULAŞIM ARACI	f	%
Mimar-Mühendis	26	15,7	Araç Kiralama	24	14,5
Avukat-Hakim	7	4,2	Özel Araç	118	71,1
Sanatçı	9	5,4	Otobüs	8	4,8
Memur	10	6	Uçak	16	9,6
Pazarlama-Satış	4	2,4	TEMEL SEYAHAT MOTİVASYONU	f	%
İşçi-Öğrenci	23	13,9	Boş zaman geçirmek	41	24,7
Emekli	5	3	Tarihi ve kültürel miras ziyareti	92	55,4
İşsiz	12	7,2	Arkadaş ziyareti	16	9,6
Ev Hanımı	4	2,4	Sağlık	9	5,4
Serbest Meslek	12	7,2	Diğer	8	4,8
Yönetici	6	3,6			

Katılımcılara ilişkin demografik değişkenler incelendiğinde; katılımcıların eşit düzeyde kadın ve erkekten oluştuğu, katılımcıların % 54,8'i (91 kişi) önlisans-lisans mezunu, % 40,4'ü (67 kişi) lisansüstü eğitime sahip oldukları, katılımcıların % 21,1'i (35 kişi) öğretmen akademisyenlerden oluştuğu görülmektedir. Tablo incelendiğinde katılımcıların büyük çoğunluğunun yüksek eğitim düzeyine sahip kişilerden oluştuğu ve mesleki bakımdan nitelikli işlerde çalıştıkları ve katılımcıların büyük oranda bir meslek sahibi olduğu görülmektedir. Yaş ortalaması incelendiğinde orta yaş ve üzeri kesimin bölgeyi ziyaret ettiği görülmektedir.

Katılımcıların konaklama ve ulaşım tercihlerine ilişkin bulgular incelendiğinde; katılımcıların büyük çoğunluğunun, % 73,5 (122 kişi) Butik Otel'de konakladığı, % 36,1 (60 kişi) 3-4 gün konaklama yaptığı ve % 71,1'i (118 kişi) özel araç ile geldiği bulgusuna ulaşılmıştır.

Katılımcıların temel seyahat motivasyonlarına ilişkin bulgular incelendiğinde; katılımcıların % 55,4'ü (92 kişi) tarihi ve kültürel mirası ziyaret amacıyla Assos Antik Kentini ziyaret etmektedir. Ortaya çıkan bu sonuç değerlendirildiğinde katılımcıların geliş amacı ile geldikleri yerin özelliklerinin birbiri ile uyumlu olduğu ve katılımcıların bilinçli seyahat ettikleri görülmektedir.

6.2. Kanonik Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular

Bu çalışmada kanonik korelasyon analizi kullanılarak “Sosyalleşme”, “Diğer Kültürleri Tanıma” ve “Yetenekleri Sergileme”, “Deneyim Yaşama”, “Kişisel Gelişim ve Rahatlama” değişkenlerinin ağırlıklı kombinasyonlarından oluşan seyahat motivasyonu ölçeğinden yararlanılarak oluşturulan veri seti ile “Ortalama Memnuniyet Düzeyi”, “Özellikleri Açısından Memnuniyet Düzeyi” ve “Beklentileri Karşılama Açısından Memnuniyet Düzeyi”

değişkenlerinden oluşan memnuniyet düzeyi ölçeği veri seti arasındaki ilişkinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Tablo 2. Kanonik fonksiyonlar

	Kanonik Korelasyon Değeri	Özdeğer	Wilks İstatistiği	F	Serbestlik Derecesi	F için Anlamlılık Değeri
1	0,863	2,918	0,166	21,883	18,000	0,000
2	0,534	0,399	0,651	7,562	10,000	0,000
3	0,298	0,098	0,911	3,880	4,000	0,005

Sonuçların sunulduğu Tablo 2’de görüldüğü gibi, kanonik korelasyon analizi sonucunda toplam üç tane kanonik fonksiyon hesaplanmıştır. Wilk’s istatistiği kullanılarak kanonik değişken çiftlerinin anlamlı olup olmadıkları test edilmiştir. Kanonik değişken çiftlerine ait kanonik korelasyonların tümü anlamlı bulunmuştur. Bilindiği gibi wilk’s istatistiği çok değişkenli anlamlılık testi olup kanonik korelasyon analizinin yapılması için gerekli varsayımların sağlandığını gösteren testlerden biri olmaktadır. Kullanılan diğer testler ise Pillais, Hotellings, Wilks ve Roys’ dur (Sherry & Henson, 2005: 42-43).

Tablo 3. Seyahat motivasyonu düzeylerine ilişkin standartlaştırılmış ve ham değerler için kanonik korelasyon katsayılar

	Standartlaştırılmış Kanonik Korelasyonlar			Ham Değerler İçin Kanonik Korelasyonlar		
	1	2	3	1	2	3
Diğer						
Kültürleri Tanıma	,724	0,411	0,937	0,585	-,332	0,758
Sosyalleşme Yetenekleri	-,381	1,206	-1,511	-,308	,974	-1,220
Sergileme Deneyim Yaşama	-,189	-1,595	-,088	-,152	-1,287	-,071
Kişisel Gelişim	-,487	1,142	0,369	-,409	0,960	0,310
Rahatlama	-1,098	0,497	0,799	-,832	0,377	0,606
	0,996	-,513	-,061	0,997	-,514	-,061

Seyahat Motivasyonu düzeyleri için standart ve ham değerlere göre bulunan kanonik katsayılar ait bilgiler Tablo 3’de sunulmuştur. Bu bilgiler ışığında, standartlaştırılmış değerler için “Diğer Kültürleri Tanımadaki” bir birimlik artış, seyahat motivasyonu değişken setine ait yeni oluşturulan birinci değişkende (0,72)’ lik artışa neden olduğu söylenebilir.

Tablo 4. Memnuniyet düzeylerine ilişkin standartlaştırılmış ve ham değerler için kanonik korelasyon katsayılar

	Standartlaştırılmış Kanonik Korelasyonlar			Ham Değerler İçin Kanonik Korelasyonlar		
	1	2	3	1	2	3
Ortalama Memnuniyet Özellikleri Açısından Memnuniyet Beklentileri Karşılama Açısından Memnuniyet						
	-0,084	0,537	-1,923	-,062	0,398	-1,424
	-,852	0,336	1,620	-,658	0,260	1,252
	-,127	-1,263	,0139	-,127	-1,263	0,139

Memnuniyet Düzeyleri olarak oluşturulan ikinci veri seti için standart ve ham değerlere göre bulunan kanonik katsayılara ait bilgilerin sunulduğu Tablo 4'e göre ise, standartlaştırılmış değerler için Ortalama Memnuniyet Düzeyindeki bir birimlik artış Set 2'nin 1. değişkeninde (-0,084) yaklaşık 0,8 lik azalışa neden olmaktadır. Tablo 4'de elde edilen iki kanonik değişken çiftine ait modellerdeki ham değerlere ait katsayılar kullanılarak aşağıdaki eşitlikler yazılabilir

$$V1=-0,585X1-0,308X2-0,152X3-0,409X4-0,832X5+0,997X6$$

$$W1=-0,062Y1-0,658Y2-0,127Y3$$

$$V2=-0,332X1+0,974X2-1,287X3+0,960X4 +0,377X5-0,514X6$$

$$W2=0,398Y1+0,260Y2-1,263Y3$$

$$V3=0,758X1-1,220X2-0,071X3+0,310X4 +0,606X5-0,061X6$$

$$W3=-1,424Y1+1,252Y2+0,139Y3$$

Yukarıdaki eşitlikte ifade edilen V1 ve W1 birinci kanonik değişken çiftini göstermektedir. V2 ve W2 ikinci kanonik değişken çiftini ifade ederken V3 ve W3 ise üçüncü kanonik değişken çifti olarak yazılabilir. Eşitliklere bakıldığında, birinci değişken çiftine ait V1 kanonik değişkeninin oluşmasında ki en büyük etki "Rahatlama" değişkenine ait etki miktarının olduğu görülmektedir. Yine birinci kanonik değişken çiftine ait W1 in oluşmasındaki en büyük etki ise ters yönlü olarak "Özellikleri Açısından Memnuniyet Düzeyi" olarak ortaya çıkmıştır. İkinci kanonik değişken çiftine ait V2 eşitliğindeki en büyük etki "Sosyalleşme" iken W2 eşitliğinde en büyük etki ise ters yönlü olarak "Beklentileri Karşılama Açısından Memnuniyet Düzeyi" olarak bulunmuştur. V3 eşitliğinde de, en büyük etki ters yönlü olarak "Sosyalleşme" olurken W3 için en büyük etki ters yönlü olarak "Ortalama Memnuniyet Düzeyi" olmuştur.

Tablo 5. Kanonik Değişkenlerine Ait Yükler

	V1	V2	V3	Y	W1	W2	W3	Y	V1	V2	V3	X	W1	W2	W3
X 1	-,002	0,18	0,29	1	-,88	0,03	-,471	1	-,76	0	-,140	1	-,001	,097	,875
X 2	-,283	0,27	-,246	2	-,09	0,10	0,07	2	-,85	0,05	0,02	2	-,244	0,14	-,073
X 3	-,338	-,349	0,01	3	-,63	-,748	-,181	3	-,55	-,339	-,054	3	-,292	-,186	0,00
X 4	0,20	0,17	0,33	4								4	,179	0,09	0,10
X 5	-,650	0,19	0,30	5								5	-,561	0,10	0,09
X 6	0,21	0,21	0,20	6								6	0,18	0,11	0,06
	8	0	0									8	2	0	

Kanonik çiftlere en fazla katkı yapan değişkenin kendi seti içinde ki en yüksek korelasyona sahip olduğu değişkenler tablo 4’ de sunulmuştur. Değişkenlere ait en yüksek değere sahip korelasyonlar aşağıdaki gibidir.

V1 →Y2 (-0,856) “Özellikleri Açısından Memnuniyet”

W1→Y1(0,881) “Ortalama Memnuniyet”

V2→X3(-0,85) “Yetenekleri Sergileme”

W2→Y3(-0,748) “Beklentileri Karşılama Açısından Memnuniyet”

V3 →X4 (0,339) “Deneyim Yaşama”

W3→X1(0,875) “Diğer Kültürleri Tanıma”

Tablo 6. Gereksizlik analizine ilişkin sonuçlar

	Set1 Kendi İçinde	Set2’ye göre Set1	Set2 kendi içinde	Set1’ye göre Set2
1	0,723	0,538	0,118	0,088
2	0,191	0,054	0,057	0,016
3	0,087	0,008	0,066	0,006

Tablo 5 incelendiğinde, ikinci sütun “Seyahat Motivasyonu” olarak belirlenen set 1’deki değişkenlerin kendi seti olan set 1’deki varyans açıklama yüzdeleri göstermektedir. Bu değer, birinci değişkenin set 1 içinde 0.72 varyans açıklamıştır. Set1’in birinci değişkeni, “Memnuniyet Düzeyleri olan” set 2 de 0.53 varyans açıklamıştır. Set 2 kendi içinde 0.118 varyans açıklarken, set’1’e göre 0.08 varyans açıkladığı görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Günümüzde kültür turizmine olan talep artarak devam etmektedir. Assos Antik Kentinde Tunç Çağ’ından (M.Ö. 3000-1200) itibaren yaşam kalıntılarının olduğu ifade edilmektedir. Assos Antik Kentini 2017 yılında 119 bin 16 kişi ziyaret etmiş olup Türkiye genelinde ören yeri ziyaret sıralamasında 11. sıradadır (DOSİM, 2017). Gerek tarihi gerekse de turistik değerleri açısından önemli bir konumda olan Assos Antik Kenti bölgesine gelen turistlerin motivasyon kaynaklarının ve memnuniyet düzeylerinin bilinmesi kaliteli hizmet verilebilmesi açısından önem arz etmektedir. Geçmiş yıllarda Assos Antik Kenti bölgesine gelen kişilerin seyahat motivasyonları ve memnuniyet düzeylerine yönelik bir çalışmanın yapılmamış olması bu çalışmanın önemini oluşturmaktadır.

Çalışma sonucunda; katılımcıların %95,2’sinin Önlisans-Lisans ve Lisans üstü eğitime sahip olduğu ve nitelikli bir mesleğe sahip olduğu buna göre katılımcıların eğitim düzeylerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Altunel ve Kahraman (2012: 8) yaptıkları çalışmada kültürel amaçlı turizm faaliyetine katılanların eğitim düzeyinin yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuç çalışmamızla paralellik göstermektedir. Böylece tarihi ve kültürel amaçlı ziyaret edenlerin eğitim seviyelerinin yüksek olduğu ifade edilebilir.

Assos Antik Kentine gelenlerin Butik Otelde kalmayı tercih ettikleri ortalama kalış süresinin 3-4 gün arasında olduğu ve özel araç ile geldikleri sonucuna ulaşılmıştır. Spielberg (1995: 363) kültür turistinin tatil turistine göre daha uzun süre konakladığı sonucuna ulaşmıştır.

Katılımcıları %55’4 ünün temel seyahat motivasyonunun tarihi ve kültürel mirası ziyaret, % 24,7’sinin boş zaman geçirmek olduğu sonucu kültürel yerleri ziyaret edenlerin tamamının kültürel değerleri tanımak amacıyla ziyaret etmedikleri sonucunu desteklemektedir. Ravar ve Mahika (2013), kültür turizminin diğer turizm türlerinin tamamlayıcısı olduğunu bu nedenle kültür turizmine katılanların temel seyahat motivasyonlarının karmaşık olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca Lavrance (2008), kültürel varlıkların gezme, görme ve seyahat kararı vermede etkili olduğunu ifade etmektedir.

Çalışmada turistlerin memnuniyet düzeyleri ve seyahat motivasyonu değişken setleri arasındaki ilişkiyi ortaya koyabilmek amacıyla kanonik korelasyon analizi tercih edilmiştir. Yapılan analiz sonrasında, belirlenen 3 adet kanonik korelasyon değişken çiftinin hepsi anlamlı bulunmuştur. İlk kanonik çift (V1,W1) şeklinde olup, “Rahatlama” ile “Assos Antik Kenti Özellikleri Açısından Memnuniyet” değişkenlerinden oluşmuştur. Bu iki değişken arasındaki korelasyon 0,86 olarak bulunmuş olup güçlü bir ilişki söz edilebilir. Bu güçlü ilişki Assos gibi sakin görünen ama bir o kadar da huzur veren bir destinasyon için hiç de şaşırtan bir sonuç değildir. Assos antik kenti, gelen misafirlere hem doğal hem de tarihi bir dokuyu bir arada sunmasıyla huzur ortamı oluşturmakta ve rahat bir tatil imkânı sunmaktadır.

İkinci kanonik çift (V2,W2), “Sosyalleşme” ile “Beklentileri Karşılama Açısından Memnuniyet” değişkenlerinden oluşmuştur. Aralarında görülen ilişkiye ait korelasyon 0,534 olup orta derece bir ilişki söz edilebilir. Assos antik kentine gelen misafirler sadece doğa ve tarihi dokuyla buluşmakla kalmayıp farklı şehir ve ülkelerden gelen tarzları ve kültürleri birbirinden uzak olan misafirleri de bir arada buluşturarak tüm misafirlerin beklentilerine sosyalleşme anlamında da cevap verebilmektedir.

Üçüncü kanonik çift (V3,W3), “Sosyalleşme” ile “Ortalama Memnuniyet” değişkenlerinden meydana gelir. Aralarındaki ilişkiye ait korelasyon 0,298 olup zayıf bir ilişki söz konusudur.

Sonuç olarak turizm sektörünün ülkemizde artan önemi dolayısıyla turistlere daha iyi hizmet verebilmek ve turistleri memnun edebilmek için temel seyahat motivasyonlarının bilinmesi gerekmektedir. Yapılan bu çalışmanın sonuçlarının tüm kültür turizmi destinasyonları ve turistler için genellemek doğru değildir. Assos antik kentine gelenler üzerinde yapılan bu çalışma gibi farklı kültürel değerlerin ziyaret edildiği yerlerde yapılması gerekmektedir.

Yapılan alan araştırmasında ana kütlelin tamamının incelenmesi mümkün olmamasından kaynaklı birtakım kısıtlara sahip olduğu söylenebilir. Örneklem büyüklüğünün elde edilmesinde gönüllük esas alındığı için yapılan anketler küçük bir kısmı temsil etmektedir. Ayrıca tüm Türkiye de yer alan kültürel destinasyonlarda uygulanmaması araştırmanın genellenmesine engel oluşturmaktadır. Türkiye zengin kültürel varlıklara sahip bir ülkedir. Araştırmanın evreninin tüm Türkiye’yi kapsayacak şekilde planlandığı bir çalışmada, kültürel destinasyonları ziyaret eden misafirlerin sayısının artacağı ve evrenin tamamına ulaşılması sağlanacağı için araştırmanın genellemesi sağlanabilir. Bu durum gelecek araştırmacılar için öneri olarak sunulabilir.

Kaynakça

- Altunel, M. Cevdet ve Kahraman N. (2012). Kültür Turisti Tipolojilerinin Belirlenmesi: İstanbul Örneği, *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 23(1): 7-18.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., ve Yıldırım, E. (2002). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Spss Uygulamalı*, Adapazarı: Sakarya Kitabevi.
- Alzau, A., O’Leary, J.T. Morrisson, A.M. (1998) Cultural and Heritage Tourism: Identifying niches for international travellers, *The Journal of Tourism Studies*, 2(9): 2-13.
- Aydın, S. Ve Sezerel H. (2017). Seyahat Motivasyonlarına İlişkin Bir Yazın İncelemesi, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 7(2):118-140.
- Bentler, P. M. (1990). Comparative fit indexes in structural models, *Psychological Bulletin*, 107: 238- 246.
- Caber, M.ve Albayrak T. (2016). Push or pull? Identify in Grock Climbing Tourists' motivations, *Tourism Management*, 55: 74-84.

- Churchill, G. A. and Surprenant, C. (1982). An Investigation Into the Determinants of Customer Satisfaction, *Journal of Marketing Research*, 9. Retrieved from: http://www.geocities.ws/matthew_lau2002/Downloads/Satisfaction_churchill.pdf. in 12 March 2015.
- Correia, A., do Valle, P. O., ve Moço, C. (2007). Modeling motivations and perceptions of Portuguese tourists, *Journal of Business Research*, 60(1): 76-80.
- Crompton, J. L. (1979). Motivations for Pleasure Vacation, *Annals of Tourism Research*, 6(4): 408-424.
- Dick, A. S., ve Basu, K. (1994). Customer Loyalty: Toward An İntegrated Conceptual Framework, *Journal of the Academy of Marketing Science*, 22(2): 99-113.
- Doğaner, S., (2003). *Miras Turizminin Coğrafi Kaynakları ve Korunması, Coğrafi Çevre Koruma Turizm Sempozyumu* (16-18 Nisan 2003) Bildiri Kitabı, Ege Üniversitesi Edebiyat Fak. Yay., 1-8, İzmir.
- Gegez, A. E. (2007). *Pazarlama Araştırmaları*, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Hardoon, D. R., Szedmak, S. ve Shawe-Taylor, J. (2004). Canonical Correlation Analysis: An Overview with Application to Learning Methods, *Neural Computation*, 16(12): 2639–2664.
- Harman, S. (2014). Bağımsız Seyahat Eden Yerli Gezinlerin Seyahat Motivasyonları Üzerine Bir Araştırma, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 10(21): 107-128.
- Hotelling, H. (1936). Relations Between Two Sets of Variates, *Biometrika*, 28 (3-4): 321–377. <http://www.dosim.gov.tr/assets/documents/2017.pdf>. (Erişim Tarihi: 31.10.2019)
- Hughes, H. ve Allen, D. (2005) Cultural Tourism in Central and Eastern Europe: The Views of Induced Image Formation Agents, *Tourism Management*, 26:173- 183.
- Iso-Ahola, S. E. (1982). Toward a Social Psychological Theory of Tourism Motivation: A rejoinder, *Annals of Tourism Research*, 9(2), 256-262.
- İşığışık, E. (1999). Kanonik Korelasyon Çözümlemesi: Bursa'daki 500 Büyük Firmanın Girdi ve Çıktı Değişkenleri Üzerine Bir Uygulama, *IV. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Bildirileri*, Antalya.
- İçöz, O. (1998). *Seyahat Acentaları ve Tur Operatörlüğü*, 2. Baskı, Ankara: Turhan Kitapevi.
- Jafari, J. (Editor) (2000). *Encyclopedia of Tourism*, Londra ve New York: Routledge.
- Jang, S. S., ve Wu, C. M. E. (2006). Seniors' Travel Motivation and The İnfluential Factors: An Examination of Taiwanese Seniors, *Tourism Management*, 27(2): 306- 316.
- Kasim, A., Dzakiria, H., Park, C., Azila, N., Nor, M. ve Mokhtar, F.M. (2013). Predictors of Travel Motivations: The Case of Domestic Tourists to Island Destinations in Northwest of Malaysia, *Anatolia: An International Journal of Tourism Research*, 24 (2): 188-205.
- Keskin, S. ve Özsoy, A. N., (2004). Kanonik Korelasyon Analiz ve Bir Uygulaması, *Tarım Bilimleri Dergisi*, 10(1): 67-71.
- Kızılırmak İ. ve Kurtuldu H. (2005) Kültürel Turizmin Önemi ve Tüketici Tercihlerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma, *Ticaret Turizm ve Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1.
- Kim, S. S., Lee, C. -K., ve Klenosky, D. B. (2003). The influence of push and pull factors at Korean national parks, *Tourism Management*, 24(2): 169–180.
- Kozak M. (2000). Comparative Analysis of Tourist Motivations by Nationality, *Tourism Management*, 23: 221-232.

- Lawrence, F. (2008). The Future of Ecotourism and Cultural Tourism and the Effects on The World, *The Consortium Journal*, 12(1): 79–84.
- Manly, B., F. J. (2005), *Multivariate Statistical Methods: A Primer*, London: Chapman&Hall/CRC.
- Mckercher, B. (2002). Towards Classification of Cultural Tourists, *International Journal of Tourism Research*, 4: 29-38.
- Meng, F., Tepanon, Y., ve Uysal, M. (2008). Measuring Tourist Satisfaction by Attribute and Motivation: The Case of a Nature-Based Resort, *Journal of Vacation Marketing*, 14(1): 41-56.
- Mısırlı İ. (2010). *Seyahat Acentacılığı ve Tur Operatörlüğü*. 3. Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Negruşa, A. L., ve Yolal, M., (2012). Cultural Tourism Motivation–The Case of Romanian Youths. *Annals of Faculty of Economics*, 1(1): 548-553.
- Oliver, R. L. (1999). Whence consumer loyalty?, *Journal of Marketing*, 63: 33-44.
- Özel Ç. H. ve Kozak N. (2012). Motive Based Segmentation of the Cultural Tourism Market: A Study of Turkish Domestic Tourists, *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*, 13(3):165-186.
- Paris, C., & Teye, V. (2010). Understanding Backpacker Motivations: A Travel Career Approach, *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 1(9): 244-259.
- Peter, J Paul and Olson, C. Jerry. (2010). *Consumer Behavior & Marketing Strategy*. Ninth Edition, Irvin:McGraw-Hill.
- Ravar, A. Sidonia & Mahika, C. (2013). What Motivates Cultural Tourists? An Analysis Of Bucharest Inhabitants' Motivation To Visit The Centre Region," *Annals of Faculty of Economics, University of Oradea, Faculty of Economics*, 1(1):825-834.
- Richards. G. (1994). *Developments in European cultural tourism*. In *Tourism: The State of the Art*. A. Seaton. C. Jenkins. R. Wood. P. Pieke. M. Bennett. L. MacLellan. and R. Smith, eds.; pp.-366-376. Chichester: Wiley.
- Sherry, A. ve Henson, R.K. (2005). Conducting and Interpreting Canonical Correlation Analysis in Personality Research: A User-Friendly Primer, *Journal of Personality Assessment*, 84(1), 37-48.
- Spielberg, Ted. (1995). Cultural Tourism and Business Opportunities for Museums and Heritage Sites, *Tourism Management*, (16), 5.
- Swarbrooke, J. ve Horney, S. (2007). *Consumer Behaviour in Tourism*. Oxford: Butterworth Heinemann.
- Şimşek- Kandemir, A. (2018). Çalışma Hayatı ve Sosyal Yaşam Arasındaki İlişkinin Kanonik Korelasyon Analizi İle İncelenmesi, *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 7(3): 2025-2038.
- Thompson, B. (2000). *Canonical Correlation Analysis*. In L. Grimm & P. Yarnold (Eds.). *Reading And Understanding More Multivariate Statistics*, Washington, DC: American Psychological Association.
- Tribe, J. and Snaith, T. (1998). From Servqual to Holsat: Holiday Satisfaction in Varadero, Cuba, *Tourism Management*, 19(1): 25-34.
- Truong, T-H. and Foster, D. (2006). Using Holsat to Evaluate Tourist Satisfaction at Destination: The Case of Australina Holidaymakers in Vietnam, *Tourism Management*, 27.

- Valle, P. O. Do, Silva Joao A., Mendes J. Ve Guerreiro M. (2006). Tourist Satisfaction and Destination Loyalty İntention: A Structural and Categorical Analysis, *Int. Journal of Business Sicence and Applied Mnagement*, 1(1):25-44.
- Witt, C. A., and Wright, P. (1992). *Tourist Motivation: Life After Maslow*. In P. Johnson, & B. Thomas (Eds.), *Choice and Demand in Tourism*, 33–56. London: Mansell.
- Xu J. Bill. Ve Chan S. (2016). A new Nature-Based Tourism Motivation Model: Testing The Moderating Effects of The Push Motivation, *Tourism Management Perspectives*, 18: 107-110.
- Yolal, M., ve Negruşu, A. L. (2012). Analysis of Cultural Tourism Motivation: The Case of Turkish Students, *Chinese Business Review*, 11(3): 283-291.
- Yoon, Y., ve Uysal, M. (2005). An, Examination of The Effects of Motivation and Satisfaction on Destination Loyalty: A Structural Model *Tourism Management*, 26(1): 45-56.

Reklamlarda Metaforik Öğelerin Kullanımı: Kozmetik Reklamları Örneği*

Use of Metaphoric Elements in Advertisements: Cosmetic Advertising Example

Dr. Öğr. Üyesi Bilge ÇAĞLAR¹

Öz

Bu çalışmada reklam ve diğer pazarlama iletişimi çalışmalarında mesajı hedef kitleyle buluşturmak için sıklıkla başvurulan görsel metafor kavramı üzerine bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın genel amacı, kozmetik reklamlarında kullanılan görsel metaforlarda saklanan yan anlamların neler olduğunu, bu anlamlama sürecinin hangi kodlarla oluşturularak hedef kitleye aktarıldığını ortaya çıkarmaktır. Bu anlamları ortaya çıkarmak için, Roland Barthes'ın düz anlam/yan anlam ayırımından yola çıkılmış ve reklamda görsel metafor literatürü incelenmiştir. Araştırmada model olarak kullanılan Phillips ve McQuarrie (2004)'in 9 kategoriye ayırdığı basılı reklamlarda görsel metaforlar tipolojisinden yararlanılmış, amaca yönelik örnekleme yöntemi ile belirlenen dergi reklamları incelenmiştir. Bu çalışmada, reklamlarda metafor kullanımına yönelik önceki çalışmalardan farklı olarak, görsel metafor türleri arasındaki ilişkiler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Araştırmada, görsel metafor içeren kozmetik reklamlarının altında yatan gizli, örtülü anlamları açığa çıkarılmak amacıyla göstergebilimsel yöntemden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Reklam, metafor, görsel metafor, anlamlama, göstergebilim

Makale Türü: Araştırma

Abstract

In this study, a research on the concept of visual metaphor, which is frequently used in advertising and other marketing communication studies, is used to bring the message together with the target audience. The general purpose of the research is to find out what the semi-meanings are stored in the visual metaphors used in cosmetic advertisements, and to find out which codes are created and transferred to the target audience. In order to reveal these meanings, Roland Barthes's sense of meaning / semantics has been examined and visual metaphor literature has been examined. In the study, Phillip sand and McQuarrie (2004) used the typology of visual metaphors in print ads that were divided into 9 categories. In this study, the relationships between the types of visual metaphors were investigated unlike previous studies. In this study, semiotic method was used to reveal the hidden, implicit meanings underlying the visual metaphor-containing cosmetic advertisements.

Keywords: Advertising, metaphor, visual metaphor, signification, semiotics

Paper Type: Research

* Bu çalışma yazarın doktora tezinden üretilmiştir.

¹Gümüşhane Üniversitesi, İletişim Fakültesi, bcaglar@gumushane.edu.tr.

Giriş

Reklam, herhangi bir ürünü, fikri, hizmeti kısacası mesajlarını hedef kitleye iletmede en etkili iletişim araçlarından biridir. Reklamlar, ideolojinin aktarılmasında ve anlamın üretilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Reklamlar, kapitalist sistemin temelinde yatan değerlerin meşrulaştırılması açısından önemli bir yere sahiptir. Kurdukları anlamlar aracılığıyla sözel ve görsel göstergeleri kullanarak tüketim kültürünü meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Reklam, ideolojik ve kültürel yeniden üretimin gerçekleştiği bir alan olarak görülmekte ve toplumsal rollerin benimsetilmesi gibi bir amaca da seslenmektedir.

Günümüz koşullarında teknoloji imkânlarının da gelişmesiyle birlikte, her alanda olduğu gibi reklamcılık alanında da rekabet, öne çıkma, ürünü/firmayı farklılaştırma isteğinin ön planda olduğu yadsınamaz bir gerçekliktir. Firma sahipleri en kısa ve en etkili bir şekilde hedef kitleyle iletişime girme çabasıdadır. İşte tamda bu noktada bu mesajların göndericileri olan reklam verenler, alıcı konumundaki taraf üzerinde, kendi hatırlanabilirliğini, akılda kalıcılığını artırmak için adeta gizli bir dil gibi kullandığı göstergelerin gücünden yararlanmaktadır. Bu bağlamda da teknolojinin sunduğu imkânlardan da yararlanarak ilk olarak grafik tasarım çalışmalarına yönelmektedirler. Grafik tasarım çalışmaları (afiş, el ilanı, broşür vs) iletişim edimini görebileceğimiz en etkili alanlardan biridir. Bu çalışmalarda iletişim edimini gerçekleştirmek daha yerinde bir ifadeyle hedef kitleyi etkilemek, eyleme geçirmek için farklı yöntemler kullanılmaktadır. Bunlardan başlıcaları görsel ve dilsel metaforlardır. Metaforlar görsel olarak resim ve fotoğraflarda yer alabilir veya sözlü olarak başlıkta, sloganda ya da metinde kullanılabilirler. Reklamın içindeki bu öğeler bize, orada bulunmayı gösterir, orada olmayana gönderme yapar. Yani, metaforlar, orada bulunmayanın yerini alan orada bulunan şeylerdir. Düzenli bir anlatım, genel olarak kelimenin, görüntünün tam ve gerçek anlamı üzerinde yoğunlaşırken, metafor dilin özel anlamları, yan anlamları kullanımlarıyla ilgilenir.

Bu çalışmaya temel oluşturan sorunsal, reklamcının metaforu neden tercih ettiği reklam hazırlarken kullanılan metaforun kullanım şekilleri, taşıdığı anlamları ve ne gibi özellikleri olduğudur. Çalışmanın uygulama bölümünde amaçsal örnekleme tekniğinden yararlanılarak örneklem içine alınan dergilerde yer alan kozmetik ürünlerin tanıtıldığı ve yalnızca metafor içeren reklamların göstergebilimsel analizi yapılmıştır. Yapılan göstergebilim analiziyle, reklamların tüketicilere hangi örtülü anlamlar taşıyarak sunulduğu, asıl verilmek istenen örtük mesajların nasıl kurgulandığı gibi konular eleştirel bir gözle analiz edilmiştir. Bu analiz gerçekleştirilirken, Barthes'ın reklam-mit ilişkisinden yararlanılmıştır.

1. Reklam ve Reklamda Anlam

Endüstri devrimi, kitlesel seri üretim anlayışının ortaya çıkmasına neden olmuş, zamanla çok sayıda üretilen ürünlerin satışı ve pazarlamasında yaşanan problemler, işletmelerin rekabette üstünlük kazanarak rakipleri arasından sıyrılabilmek için, ürettikleri ürünler ve kurumları ile ilgili tanıtımlara, yani reklam faaliyetlerine önem vermelerini gerekli kılmıştır (Elden ve Yeygel, 2006: 2). Bu sebeple çağdaş pazar yapılarının önemli bir rolü olan reklam, gündelik yaşamın vazgeçilmez unsurlarından biri haline gelmiştir. McLuhan' a göre reklam, 20.yüzyılın mağara sanatıdır (Richards ve Curran, 2002: 63-77). Amacı doğrudan ve hızlı şekilde sonuç almak olan reklamlar toplum üzerinde de oldukça etkilidir. İnsanlar reklamlar aracılığıyla fikir sahibi olabilir, elde ettiği bilgiler aracılığıyla tutum ve davranış değişikliğinde bulunabilir. Bu sürecin işleyebilmesi için ise, hedef alıcıların reklamda iletilen mesajları doğru ve net şekilde anlamlandırması gerekir. Başka bir ifadeyle, reklam iletişimde algılama ve anlamlandırma unsurları markanın konumlandırılması ve markayla arasındaki ilişkinin kurulması bakımından önemli bir husustur.

Reklamlar, görsel olarak yansıttıkları bağlamda, açık ya da örtülü pek çok anlamı tüketicilere aktarmaktadır. Reklamda yer alan görsel unsurların, tüketici tarafından herhangi bir yorumda bulunmasına gerek kalmadan anlaşılabilir yönü reklamın düz anlamını; tüketicinin farkında olmadan ya da bilinçaltı yoluyla kaydederek edindiği bilgilerle aktarılan yönü ise reklamın yan anlamlarını ifade etmektedir (Elden ve Okat Özdem, 2015: 167). Düz anlam, göstergenin ortak duyusal, bilinen, açık anlamına gönderme yapar. Bir sokak manzarası fotoğrafı bize belirli bir sokağı gösterebilir; “sokak” sözcüğünün bilinen anlamı binalardan oluşmuş bir şehir yoludur. Ama aynı sokak çok farklı biçimlerde fotoğraflanabilir. Renkli bir film kullanabilir, donuk bir gün ışığı seçilebilir, yumuşak bir odak ayarı yapabilir ve sokağı çocuklar için mutlu, sıcak, şefkat dolu bir oyun alanı haline getirilebilir. Ya da siyah-beyaz bir film, sert odak ayarı, güçlü kontrast düzenlemeler yapılabilir ve aynı sokağı oyun oynayan çocuklar için soğuk, zalim, barınmaz ve yıkıcı bir mekân haline dönüştürülebilir. Bu iki fotoğraf, aynı saat diliminde ve birbirine yalnızca birkaç santimetre uzaklıkta iki fotoğraf makinesi tarafından çekilmiş olabilir. Bu iki fotoğrafın düz anlamsal anlamı aynı olacaktır, farklılığı yaratacak olan ise yan anlamlarıdır (Fiske, 2014:182).

Yan anlam, göstergenin, insanların duygularıyla ya da heyecanlarıyla ve kültürel değerleriyle bir araya geldiğinde oluşturduğu etkileşimini betimlemektedir. Bu, anlamların öznelliğe ya da en azından öznelarasılığa doğru kaydığı andır: bu anda yorum, yorumlayıcıdan etkilendiği kadar nesne ya da göstergeden de etkilenir. Barthes’e göre, yan anlamdaki en önemli koşul, ilk düzeydeki gösterendir. İlk düzeyin göstereni yan anlamın göstergesidir. Bizim hayali fotoğraflarımız aynı sokağın fotoğraflarıdır; aralarındaki farklılık, fotoğrafın biçiminde, görünümünde, yani gösterende yatmaktadır. Barthes yan anlam ve düz anlam arasındaki farklılığın en azından fotoğrafçılıkta belirgin olduğunu iddia eder. Düz anlam, fotoğraf makinesiyle çekimi yapılan nesnenin film üzerinde mekanik bir yeniden üretimdir. Yan anlam ise bu sürecin insani boyutudur: kadrajlamaya nelerin dâhil edileceğinin, odağın, ışığın geliş biçiminin, kamera açısının, filmin kalitesinin ve benzerlerinin seçimidir. Düz anlam neyin fotoğraflandığıdır; yan anlam ise nasıl fotoğraflandığıdır (Fiske, 2014: 182-183).

Reklamların anlam özelliklerini irdelerken en önemli hususlardan biri, reklamın biçimi ne olursa olsun, önemli olan onun içeriğinde yer alan anlamın ne olduğunun bilinmesidir. Özellikle, farklı markalar arasındaki aynı ürünlerin niteliksel ayrımlarının giderek kaybolduğunu düşünürsek, tanıtımı yapılan ürün veya hizmet için aynı kategorideki diğer ürünle arasında fark yaratmak bir reklamın en önemli işlevlerindedir (Williamson, 2001: 24). Reklamlar bize sadece satılan ürün hakkında bilgi veren bir aracı değil, aynı zamanda o ürünün bizde anlam bulup, ifade ettiği şeyi satmaya çalışan bir araç konumundadır. Reklamcılık belli tip tüketiciler ile belli ürünler arasında bağlantı kurmakta ve nesnelerin dilini insanların diline dönüştürebilen sembolik bir yapı oluşturmaktadır.

1.1. Postmodern Tüketim Kültürü ve Reklam

Tüketim toplumu ve kültürünün bugün geldiği durumda en önemli etkilerden birini postmodernizm akımı yaratmaktadır. 1960’tan 1980’lere kadar geçen süre içerisinde resim, sanat ve mimaride kullanılan bu kavram, dünyadaki toplumsal ve siyasal dalgalanmalarla birlikte, yaşanan değişimin de etkisiyle felsefe, sosyoloji gibi disiplinleri de etkilemiştir. Küreselleşmenin etkilerinin çok hızlı bir biçimde hissedildiği bu dönemde, ekonomik performansların üretimde yeni stil arayışlarını tetiklediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Konuya ilişkin dikkat çekici görüşlerden biri Michel Foucault’ya aittir. Foucault’ya göre, devlet yönetimlerinde değişimler yaşanmış ve sistemsel olan her şeyin yerini anarşi almıştır. Üretimde etkin rol alan yapıların yerleşiklik düzenden çıkıp göçebe ve hareketli düzene geçmesi öne çıkmıştır (Foucault, 1986: 22). Featherstone’un (2013) tüketim ve üretim ekseninde değişimlerin yaşandığı yeni bir döneme geçildiğini vurgulayan postmodern dönem hakkındaki görüşü ise şöyledir: “Postmodern dönem, postmodern kültürün, kültürel malların ve pratiklerin üretimi, tüketimi ve dolaşımındaki daha kapsamlı değişimler dizisinin bir işareti ve habercisidir” Postmodernist teorisyenlerinden biri olan Jean François Lyotard ise

postmodernizmi dönemselsel bir farklılaşmayı ya da ayrılmayı ve yeni bir toplumsal düzenin doğuşu olarak görmektedir (Lyotard, 1977: 155). Bu dönemin, üretimin artıp ve kitleselleşmesine, ürünlerin alım satımında daha fazla insanın işleyişe dâhil olmasına, küreselleşme ve buna bağlı olarak sınırların ortadan kalkmasına, üretim şekillerinin değişmesine, tüketim şekillerindeki değişimlere ve gündelik yaşamın bu süreçlerden dolayı evrim geçirmesine neden olduğu söylenebilir (Kırılmaz ve Ayparçası, 2016: 47).

Tüketici ve ürünün farklılaştırmasını öngören postmodernist durum ve onun üretim biçimi içinde tüketici, sembolleri ve imajları hem tüketen, hem de üreten durumda konumlanarak aktif bir rol oynar. Tüketiciler ürünleri sadece fiziksel ya da işlevsel özelliklerinden dolayı değil, ürünlerin taşıdıkları imajları da satın alırlar ve tüketirler. Bu konuyla ilişkin olarak Bauman (1999), tüketim kültürünü, metaların parasal değerinin ortadan kalkması, ürünlerin yarar işlevi yerine gösterge işlevinin ön plana çıkması olarak tanımlamakta ve imrenilerek tüketilen şeyin göstergeler olduğunu belirtmektedir. Yine benzer bir görüşte olan Baudrillard'ın meta-gösterge teorileştirmesinde (1975) ise, metaların kitlesel üretimi yönündeki hamlenin temel görünümü; kapitalizm koşullarında malların orijinal 'doğal kullanım' değerinin yanında mübadele değerine tabi kılınması metanın Saussure'cu anlamda gösterge sistemi içerisindeki konumu tarafından keyfi olarak belirlenen bir gösterge haline gelmesidir. Bu bağlamda, tüketimin, kullanım değerlerinin tüketimi olarak, maddi bir fayda olarak değil, her şeyden önce göstergelerin tüketimi olarak anlaşılması gerekir (Featherstone, 2013: 152-153). Tüketim kültürü göstergeleri tüketmek olduğuna göre bu kültürün tipik özelliklerine bakmak gerekmektedir. Tüketim kültürü, tüketicilerin çoğunlukla statü arama, diğerleri arasında farklı olma, yenilik arama ancak bu yeniliğin de son model olması gibi amaçlarla ürün ve hizmetleri tutkuyla arzuladıkları, peşinde koştukları, ulaşmak için çalışıp çabaladıkları bir kültüre denk gelir. Bu kültür, çağımızın egemen kültürel biçimini gözler önüne seren doyumsuz zevk arayışı, meta fetişizmi², kullan-at, tutkular, alışveriş bağımlılığı gibi tipik özelliklerden oluşmaktadır (Aytaç, 2006: 31).

Postmodern tüketim eylemlerinin belki de en önemli boyutu, kurgulanarak oluşturulmuş bir gerçeklik ve bu gerçekliğe katılmak yönündeki gelişmelerdir. Pazarlama ve reklam başta olma üzere her türlü iletişim çeşitleri ile yapılan ürün ve firma imajları, markalı ürünlerin ve mağazaların vazgeçilmez bir öneme sahip olmasına neden olmaktadır (Odabaşı, 2014: 105). Aydoğan'a göre (2009: 213), Türk insanı da hafta sonlarını ya "AVM'lerdeki tüketim ürünlerine "göz gezdirerek" ya da "kredi kartı taksitlendirmesiyle söz konusu ürün ve hizmetleri "sahiplenerek geçirmekte" ve böylelikle tüketim kültürünün bir parçası haline gelmektedir. Üniversite gençliğinin tüketim alışkanlıklarında ise moda, alışveriş merkezleri ve maruz kaldıkları reklamların etkisinin büyük ölçüde olduğu görülmektedir (Kaya ve Oğuz 2010: 154-162). Moda, Marksist ideolojiye göre üst sınıfları etkiledikten sonra bu sınıflardan alt sınıflara doğru yayılan ve sürekli bir yenilik, farklılaşma ve taklit etme süreci içinde statü ayrımlarını sürdüren ya da yeni statü kazanmaya etken olarak kabul edilmektedir (Yanıklar, 2006: 38). Başka bir deyişle moda, toplumda var olan hiyerarşik düzenin sembolü olmuştur. Moda, bir bireyin yeniden üretilmesi, kimlik kazanım süreci, erkek veya kadın olmak noktasından hareketle cinsiyetçi algılamaları yaratan, din, ahlak ve ideoloji gösteriminin biricik ve tek göstergesidir. Moda ve reklam kavramlarının kültür endüstrisi ürünlerini ortaya çıkarmanın yanında önemli amaçlarından biri de, bu ürünleri benimsemeye, kullanmaya ve tüketmeye hazır tüketici tipi oluşturmaktır. Edilgen olarak kabul edilen izleyici durumundaki tüketiciler, radyo-televizyon, sinema gibi kitle iletişim araçlarında yer alan mesajlar yoluyla, kültür üretim sistemine ve onun amaçlarına uyum sağlamaya ikna edilirler (Odabaşı, 2013: 73-74).

²Marx'ın Kapital isimli eserinde üzerinde durduğu konudur. Meta fetişizmi, Metanın değerinin emekten kaynaklandığının unutulması, kapitalizmin ekonomik işleyişinin açık bir şekilde görülmesini engelleyerek onu olduğundan farklı göstermesi durumudur. Bkz. Eagleton, T. (1991), *Ideology*. London: VersoPress. Bireyler, metaları yaratırken ortaya koydukları emekleri unutarak onlara yabancılaşırlar. Metaların değerlerini büyütürler, metaların değerini ortaya koyan asıl değer kendilerinin verdiği emek olduğunu görmezler. Metaların değerinin kendi doğasından kaynaklandığını düşünürler.

Yukarıdaki açıklamalarla da belirtildiği gibi tüketim kültürü oluşumuna etki eden önemli olgulardan biri reklamdır. Reklamlar, ürünlerin tanıtımını yaparak satılması için uygulanan bir çalışmadır. Etkileyici cümleler, kısa ve öz anlatımlar, renk ve müziğin de bir araya gelmesiyle insanları harekete geçiren reklam, tüketimi tetiklemektedir. Kendi alanındaki kitleye ulaşım ürünü almaya ikna etmek için potansiyel tüketiciler adına kişisel ve toplumsal bir kimlik kurgulamaya çalışan reklam, insanların arzu ve isteklerini tahrik ederek ihtiyaç duymadıkları ürün veya hizmeti satın almaya yönlendirerek savurganlığa ve gereksiz tüketime sebep olmaktadır (Güz, 2000: 139).

Kellner'a göre reklam bize, ürünlerin insanların daha mutlu, daha popüler ve daha başarılı olmasını sağlayacağını söylemektedir (Topçuoğlu, 1996: 198). Kişinin daha iyi ya da daha mutlu bir hayat tarzı için arzuladığı şeyler, bireylere sembolik bir anlatım aracı olan reklam yoluyla verilmektedir. Topçuoğlu'na göre Türkiye'de ve üçüncü dünya ülkelerinde reklamın en önemli işlevi, modern yaşam biçimlerinin propagandasını ve taşıyıcılığını yapmasıdır. Reklam, sadece bir tanıtım amacıyla yapılmamakta, aynı zamanda kurgu ve sembollerle yeni bir yaşam biçimi dayatmaya çalışmaktadır (Topçuoğlu, 1996: 202-203).

Reklam ve büyük mağazalar ile kent merkezlerinin 'rüya alemleri'ndeki malların teşhiri, daha önce üstü mühürlenip kapatılmış anlamları yok etmek ve ürünleri etkin bir şekilde yeniden adlandıran istisnai ve yeni bitişiklikler yaratmak için meta-göstergenin mantığından yararlanır. Sıradan ve gündelik tüketim malları lüks, egzotizm, güzellik ve cazibeyle ilintilendirilir ve bu esnada bu malların orijinal ya da işlevsel kullanımı giderek gözden yiter (Featherstone, 2013: 153). Baudrillard genç kapitalist toplumda elektronik kitle iletişim araçlarının göstergelerin ve imajların dallanıp budaklanmasına, gerçek ve hayali arasındaki ayrımı silikleştirdiği bir simülasyon³ dünyasına yol açtığını belirtir (1983: 48). Kitle iletişim araçlarının özellikle de televizyon reklamlarının etkisiyle mesaj taarruzuna maruz kalan bireylerin, neyin ihtiyaç, neyin gerçek, neyin lüks olduğunu sorgulamadan tüketme eğilimine girdiklerini söylemek mümkündür. Reklamlar, tüketme eylemini prestij, imtiyaz, saygınlık, refah, kimlik oluşturma vb. eylemine dönüştürmektedir. Reklam yapay toplumsal konular oluşturarak, bireyleri, bedelini ödemek koşuluyla bu konuma sahip olacaklarına inandırır (Topçuoğlu, 1996: 181). Reklamlar ya da medya içerikleri, göstergelerin kendilerinden ziyade alt kodlarını tüketiciye empoze etmekle meşguldür. Her ürün, nesne olmanın haricinde farklı anlamları içinde barındırır. Kitle iletişiminde mesajların tamamında bireye yönelik mesajlar bulunmaktadır. Birey bu mesajları açar ve harekete geçer. Metin içeriğinin derinliği bireyleri tüketime doğru kaydırmaya başlar. Bu hareketlenme hali arzuların ve isteklerinin yerine getirilmesini sağlamaktadır. Kitle iletişim araçlarıyla her yanı sarmış olan elektromanyetik görüntü ve ses sinyalleri bireylerin arzularını durmaksızın üretir ve tüketir (Mutlu, 2005: 40). Özetle, Reklamlar aracılığıyla tüketicilere ne yiyip ne giymeleri, nasıl davranmaları, nerede gezmeleri gibi pek çok konuda bilgi iletilmektedir. Tüketiciler, kimlik inşası, imaj, yaşam biçimi gibi olguları reklamlar aracılığıyla kendilerine iletilen bu mesajlar doğrultusunda şekillendirirler. Bazen bir ürün gerek olduğu için değil, sırf sağlamış olduğu sembolik imajla dahi tüketiciler tarafından satın alınabilir. Böylece, tüketici kendi sosyal rollerini tanımlarken, bu ürünlerin sembolik anlamlarından yararlanarak iletişim kurmaktadır. Bir başka ifadeyle, reklamlar özelde bir ürünü satarlarken genelde de tüketim değerlerini, hayat tarzını satmaktadırlar. Bu bağlamda, reklamlar, tüketicinin kendi düş dünyasında kurduğu fantezileri tüketim yoluyla gerçekleştirme imkânı verdiğinden dolayı, tüketicinin kendisine de bir tüketim metası olarak baktığını söylemek çok da yanlış olmaz. Aslında günümüzde bireyler, tüketirken, tüketiliyor da!

2. Reklam ve Metafor İlişkisi

³Bir araç, bir makine, bir sistem, bir olguya özgü işleyiş biçiminin incelenme, gösterilme ya da açıklanma amacıyla bir maket ya da bilgisayar programı aracılığıyla yapay bir şekilde yeniden üretilmesi" Bkz. Baudrillard, 1998. Simülakrlar ve Simülasyon. (Çev. O. Adanır). İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.

Aristo'dan Barthes'a, Richards'a McQuarrie'ye kadar dilbilimciler, göstergebilimciler, felsefeciler ve retorikçiler, anlamın bir parçası ve birer anlam oluşturuncağı olan metafor ve türleriyle ilgilenmişlerdir. Her türlü dilde olduğu gibi, reklam dilinde de sıklıkla görülen ve retorik figürlerden olan metaforlar, bir şeyi kendi anlamından başka türlü, yönlerden benzediği bir başka şeyin adıyla kullanılmasıdır. Bununla ilgili olarak, dilbilimciler Sperber ve Wilson, metaforlar söz konusu olduğu zaman sözcükler ve anlatımlar arasında beklenmeyen ve sıradan olmayan benzerlikler kurulduğunu ifade etmektedirler. Düz anlamlı dil, geleneksel olarak kelimenin 'tam' ve 'gerçek' anlamını üzerinde taşıırken, sözel metafor tüm diğer retorik öğeler gibi dilin özel kullanımları arasındadır. Tanıtımını yaptığı ürünün niteliklerini, reklamcı dolaylı olarak ortaya koyabileceği gibi, onu ilgili olduğu başka bir nesne veya olguya benzeterek, benzetilen nesnenin tüm olumlu özelliklerini, tanıtımını yaptığı ürüne aktarmış olmaktadır (Batı, 2007: 330).

Metaforların, reklamcılara çok sayıda imkânlar sundukları, yaratıcılığın sınırlarını genişlettikleri varsayılmaktadır. Reklamlar, insanların nispeten yapılandırılmış belli deneyim alanlarından etkili değerler ve karakteristik özellikler alırlar ve bunları reklamı yapılan ürüne aktarırlar (Forceville, 1996: 69). Reklam iletilerinde metaforların kullanım amaçları reklama karşı ilgiyi çekmek, reklamın hatırlanma düzeyini arttırmak, reklamda verilen mesajla ilgili olarak ikna durumunu arttırmak ve son olarak reklamı beğendirerek tüketiciyi satın alma davranışına yönlendirmektir. Burada önemli değişkenlerden biri, metaforların kullanım sıklığının ikna derecesine etkisidir. İzleyici ya da okuyucular, metaforları anlamlandırabilmek için ek bir bilişsel çaba harcamak durumunda kalabilir. Bir diğer değişken ise bunların metin içinde kullanıldığı bölümdür. Güçlü bir metin oluşturabilmek amacıyla, metafor metnin başlığı, yani sloganlar içinde ya da metnin sonuç kısmında kullanılmasının mesajın etkililiğinin arttığı görülmüştür. Metaforlar aracılığıyla metin, okuyucu tarafından gerçekleştirilen zihin aktivitesine girerek interaktif bir biçim almaktadır. Metinde yer alan sözcük öbekleri içinde bulunan kelimeler, başlangıçta tek tek sadece bir isim ya da fiil iken, daha sonra metaforlar aracılığıyla bir yerden ait olduğu uygun diğer bir yere aktarılmaktadır (Ramacetti, 1995: 114). Eğretilmelerde benzetilen öğenin mutlaka bilinir bir nesne ya da olgu olması gerekir. Bu gerçekleştirilmezse izleyicinin gerekli kod açımını yapabilmesi mümkün olmamaktadır. Böyle bir durumda, gönderilen iletinin anlamının çözülmesi çok güç olacaktır (Batı, 2013: 112-113).

Reklam mesajındaki anlamı kurgulamada, aktarmada ve çözümlemede kullanılan metaforlar, bir başka ifadeyle mesajın algılanarak, anlamlandırılması aşamalarında gerek dilbilimciler gerek göstergebilimciler metaforlardan yararlanarak, reklam iletişiminde, iletinin bir yapı, dizge olduğu ilkesinden yola çıkarak çözümlemeler gerçekleştirilmektedir (Küçükdoğan, 2011: 176). Roland Barthes, reklam dilinin işleyişini ve bu dil aracılığıyla oluşan çağrışımları yorumlama işlemini şu şekilde açıklamaktadır; "İnsanlar, ürüne reklam dili aracılığıyla dokunurlarken, ona anlam verirler ve böylece de onun basit kullanımını zihin deneyimine dönüştürürler" (Barthes'dan Aktaran, Küçükdoğan, 2005: 72). Metaforlar, bu anlamlandırma sürecinde zihinsel işleyişin sınırlarını zorlayan güçlü öğeler olarak karşımıza çıkarlar. Ang ve Lim (2006: 40), metaforların kültürel değerleri markaya aktarmanın öneminden yola çıkarak, basılı reklamlardaki metaforların, marka kişiliğinin algılanması ve markaya yönelik tutumu ne yönde etkilediği üzerinde çalışma yapmışlardır. Çalışma sonuçlarına göre, reklam başlıklarındaki ve kullanılan resimsel metaforların, sembolik ürün kategorisine oranla, faydacı (utilitarian) ürün kategorisinde daha etkili oldukları, metaforların yenilik, değişiklik enjekte ederek reklamı okuma ve işleme motivasyonunu artırdığı, metafor kullanımında süsleme ve gizleme yeteneklerinin yer almasından dolayı reklama olan ilgiyi ve tüketici tarafından beğenilirlik düzeyini artırdığını ortaya koyarak metaforları hayal gücünün lokomotifleri olarak değerlendirmişlerdir. Metaforlar aracılığı ile deneklerde oluşan duygular ise, ürüne yönelik heyecan duyma ve ürünü daha sofistike olarak algılamadır.

Metaforlar doğası gereği bir şeyin diğer beklenmeyen bir şeye dayanarak anlatılması ve yaşanmasıyla ilgilidir; reklamdaki metaforik bir başlık ya da imajla karşılaşan tüketiciler mesajı

değerlendirmek için var olan bilgilerini kullanacak; alışkanlık algılarını ve metaforun bağlamını merak edecektir. Sonuçta ise, tüketiciler metaforik reklam öğelerinden oluşan reklamlarla sahip markaları daha karmaşık algılayabilirler. Bunun yanında, metafor mesajı süsleyip gizlediği için marka gösterişli ve iddialı olarak algılanabilir (Mick, 1992: 413). Metaforlar günümüzün zor beğenen tüketicisini etkilemenin iyi bir yoludur. Doğrudan değil de dolaylı anlatımı seven, ürünün somut faydalarını hayalleri ve istekleriyle birleştiren tüketici metaforlara istediği anlamı katmaktan zevk duyar (Forceville, 1996: 35).

2.1. Görsel Metaforun Anlamı Ve Reklamdaki Yeri

Görsel metaforlar reklam mesajlarını iletmek için yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Reklamda kullanılan görsel metaforlar, izleyicinin mesaja daha fazla özen göstermesini, iletiyi anlayabilmek için reklamdaki ayrıntılara dikkat etmesini sağlar. Metaforların izleyiciyi ya da okuyucu ayrıntılara inmeye teşvik temel nedenlerinden biri, metaforik figürlerin olağan dışında oldukları ve bu bağlamda reklamda kullanılan bu figürler sapma olarak tanımlanır (McQuarrie ve Mick, 1999: 39-40).

Refaie “Görsel Metaforu Anlamak” isimli çalışması ile son yıllarda, görsel metaforun doğasına olan ilgiyi de teşvik edici olan, görsel biçimin çağdaş batı toplumundaki önemli rolü konusuna olan farkındalığın arttığını belirtmiştir. Reklamlar, filmler, karikatürler gibi çok çeşitli tarzlar kapsamında görsel metaforların araştırıldığını ve yayınlardaki bu artışa rağmen araştırmacılar arasında temel terimler ve tanımlar konusunda çok az bir uzlaşma sağlanabildiğini belirtmiştir (Refaie, 2003: 77).

Forceville (1996: 35), reklamlarda görsel metaforu, beklenen bir görsel öğenin beklenmedik bir görsel öge ile yer değiştirilmesi olarak tanımlamıştır. O’na göre metafordan söz edebilmek için, daha önceden var olan ve bir bağlantı olması gerekir. Örneğin, bir erkek gövdesinin gösterildiği ayakkabı reklamında; kravat olması gereken yerde ayakkabı kullanılmış ön plandaki nesne büyük ölçeklerde kullanılmış ayakkabıdır. Bu reklamdaki beklenmedik bir durum ise, ayakkabı normalde kravatın bulunduğu yere koyulmuştur. Burada izleyici, ayakkabı görselini olağan, düz şekliyle değil, kravat görseline dayanarak algılamaya davet etmektedir. Burada metafor “ayakkabı bir kravattır” şeklinde ifade edilebilir.

Carroll (1996) ise görsel metafor tanımlamasını, iki farklı alanının, görsel birleştirmeye, uzlamsal olarak bağlanmış tek bir varlığa dönüştürülmesi durumuyla sınırlamıştır. Çalışmasında, FritzLang’ın Metropolis adlı filminden iki imajın üst üste bindirilmesiyle sunulduğu dev bir makinenin, canavara dönüştüğü sahneyi örnek olarak göstermiştir. “Makine ve parçaları, Moloch isimli bir canavarın parçalarına dönüşmektedir. Buna rağmen, makine hala makine olarak tanınabilmektedir. Canavarın ve makinenin öğeleri tek bir figürde birlikte olarak sunulmaktadır” (Carroll, 1996: 814).

Gombrich (1971), bir portre karikatüründeki metafor kullanımını inceleyerek görsel birleştirmenin benzer bir biçimini tanımlamıştır. Örnek olarak bir politikacının kafasının bir hayvanın vücuduyla birleştirildiği karikatürü göstermiştir. Görsel birleştirmenin görsel metafor türlerinden birisi olmasının yanında bu tanımlamanın oldukça sınırlı olduğu söylenebilir.

Goatly’e göre (1997) görsel metaforlar sözlü metaforlarla karşılaştırıldığında; Carroll’un yaklaşımı mecazi terim ve gerçek kavramın bir arada sunulduğu A, B’dir şeklindeki açık metafora işaret etmektedir. Fakat sözlü metaforlarda bu kadar açıklığa çok nadir rastlanmaktadır. Birçok görsel metafor örneği görsel birleştirme üzerine kurulu fakat daha örtülü biçimde yapılmaktadır. Görsel metaforların çoğu iki farklı öğenin bir öge oluşturacak şekilde birleştirilmesi şeklinde değildir, çünkü genellikle iki öğeden mecazi olan (araç) ya da genellikle ana öge açıkça gösterilmemektedir (Goatly’den Aktaran, Çınar: 2009: 50).

Görsel metafor, ikna edici retorik sıklıkla çalışılan bir biçimdir (Phillips, 1997: 78). McQuarrie ve Mick (1996: 425), metaforun ilişkilendirilmesi beklenmeyen iki terim arasında benzerlikle oluştuğunu ve böylelikle yeni anlam ve imalar yarattığını savunmuştur. Bu görüşe

göre metafor, sözcük anlamları birbirlerinden çok farklı olsa da; bir objenin mecazen diğer objeye benzediğini belirterek, iki objeyi kıyaslama yaparak karşılaştırmaktadır. Bir kere karşılaştırma yapıldığında, iki obje arasındaki benzerlik mantıklı olarak fark edilmeye başlanmaktadır (Stern, 1990: 71).

Retoriğin metaforik tarzı ve görsel şekli görsel metaforların önemli iki özelliğidir (Jeong, 2008: 60). Sopory ve Dillard'a göre metafor, iki farklı kavramın karşılaştırıldığı ve karşılaştırmadan dolayı bir kavramın özelliğinin diğer kavrama aktarıldığı retorik bir tarzdır (Sopory ve Dillard, 2002: 382). Görsel metaforlar dilsel metaforlara benzemekle birlikte görsel iknânın sözdizimsel yapısını kullandıkları için "görsel muhakeme" olarak da nitelendirilebilirler (Messaris, 1996: 10). Bu sebeple, görsel metaforlar sözlü metaforlara kıyasla daha dolaylı ve karmaşık olabilirler ve bu yüzden çeşitli muhtemel çıkarsamaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Phillips, 2000: 16).

Dondis (1973), doğrudan, görsel metaforun içyapısına değinerek; ton, renk, çizgi, doku ve oran gibi bireysel unsurların önemine değinmiş ve bunların görsel yapısının sınırları içerisinde ya bir gerilim ya da bir uyum yaratma amacıyla görsel bir boşluk içerisinde nasıl akıllıca ustalıklı işlendiğinden bahsetmiştir. Dondis (1973), görsel yapıların, görsel iletileri taşımak için nasıl oluşturulduğunu ortaya koymuştur. Metaforlar, olayları normal algılama şeklimizi genişletir ve çok farkı bireysel anlamlar ortaya koyabilir. Görsel metaforlar, örneğin, sık sık, soyut fikirleri temsil etmek için somut objeleri kullanır. Metaforlar, ayrıca, metaforik anlamda gizli kalmış belirsizlikler yardımıyla alıcının şaşırmasını sağlamayı amaçlar. Leiss ve arkadaşları (1986), metaforun, modern reklamcılıkta kullanılan temel iletişim şeklinin tam kalbi olduğunu ileri sürmüşlerdir (Aktaran: Ang ve Lim, 2006: 39).

Görsel metaforlar hakkında temel anlamda bazı araştırmalar yapılmış da olsa (Carroll, 1996; Forceville, 1994, 1995, 1996; Morris, 1993) görsel metaforların nasıl anlaşılması gerektiği ve sözlü metaforlardan hangi biçimlerde ayrıldığı hakkında tartışmalar günümüzde de devam etmektedir.

3. Elle ve Cosmopolitan Dergilerinde Yer Alan Reklamların Göstergebilimsel İncelemesi

3.1. Araştırmanın Amacı

İçerisinde bulunan yüzyılda reklamlar bireyleri tüketime yönlendirme noktasında en önemli araçlar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu noktada çok sayıda metaforu barındıran reklamlar birtakım yöntemlerle kişilerin ilgisini çekme yoluna gitmektedir ve bu yöntemlerin en başında grafik tasarım çalışmaları gelmektedir. Bu çalışmanın amacı, başta kadınlar olmak üzere, herkes tarafından takip edilen ve bir grafik tasarım çalışması olan kozmetik modası reklamlarının sahip olduğu görsel kodlar ve bu kodlarla (anlatım ögeleri) verilmeye çalışılan mesajları göstergebilim aracılığıyla incelemektir.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada reklamlarda kullanılan görsel metaforların taşıdıkları anlamların grafik tasarım çalışması kapsamında inceleniyor olması, uygulamada göstergebilim yönteminin kullanılmasını gerekli kılmıştır. Göstergebilim, bilimsel bir yöntem olarak yapısalcılığın en etkin biçimde uygulandığı disiplinlerden biridir. Yapısalcılar, gösterge sistemlerindeki yüzeyde görüneni değil, altındaki derin yapıları araştırır.

3.3. Araştırmanın Evreni ve Sınırlılıklar

Çalışmanın evrenini tüm moda dergileri olup, bu dergiler arasından en çok satan Elle ve Cosmopolitan dergileri çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Dergilerde yer alan moda reklamları çözümlenirken bilimsel bir çözümlenme yöntemi olan yapısalcı ve göstergebilim yönteminin getirdiği 'amaçsal seçme' yöntemi ile örneklem oluşturulmuştur. Bu yöntemde araştırmacı kendi yargılarına ve edindiği bilgilere göre araştırmanın amacına en uygun

düşündüğü örnekleme seçer. Burada amaç, araştırmanın problemine cevap bulunacağı inancıdır (Altunışık ve arkadaşları, 2010:141). Bu sebeple, örneklem olarak seçilen Elle ve Cosmopolitan dergileri içinde yer alan ve metafor içeren kozmetik modası reklamları incelenmiştir. Seçilen dergilerde Eylül 2016 - Haziran 2017 sayılarında yer alan kozmetik modası içeren reklamlar belirlenmiş; bu dergilerde toplamda 127 adet kozmetik reklamının yer aldığı ve bunlar içerisinde 54 reklamın metafor içerdiği saptanmıştır. Her iki dergide de aynı reklamın dergilerin aynı ya da farklı sayılarında verildiği görülmüştür. Bu reklamlarda toplam ve metafor içeren reklamlar sayısının belirlenmesinde değerlendirilmiştir.

Çözümleme bölümünde ele alınan moda reklamları; yukarıda da belirtildiği gibi seçilen dergilerdeki kozmetik modası reklamları ile sınırlandırılarak inceleme yapılmıştır. Bu reklamlar, öncelikle bir bütün olarak ele alındıktan sonra reklamlarda yer alan görsel ve dilsel öğeler ayrı ayrı değerlendirilerek özelliklerine, biçimi altında yer alan anlamına -bulduğu toplumun kurallarına göre- ve diğer öğeler ile oluşturdukları ilişkilere göre incelenmiştir. Bu aşama gerçekleştirilirken Barthes'ın 'Çağdaş Söylenler'deki göstergebilimsel yaklaşımı temel alınmıştır. Reklam metinlerinde yer alan sözel ve görsel göstergeler bir arada yorumlanıp, yan anlamlarla kurulan mitler ortaya çıkartılarak anlamın nasıl kurulduğuna, göstergelerin birbirleriyle olan ilişkilerine, şifrelenen görüntüsel iletinin (metaforun) ne amaçla kullanıldığına bakılmıştır. Ancak Roland Barthes'ın daha sonraki çalışmalarında belirttiği gibi görsel göstergeler tek başlarına anlam oluşturmadıkları için, reklamlarda kullanılan görsel göstergeler yanlarında yer alan metinle beraber yorumlanmıştır. Bu inceleme doğrultusunda, Philips ve McQuarrie'nin 2004⁴ yılında gerçekleştirdiği, dokuz kategoriye ayrılan basılı reklamlarda görsel metafor tipolojisinden de yararlanılmıştır.

4.2. Reklam Analizleri

Çalışmanın bu bölümünde örneklem olarak seçilen dergilerde yer alan ve metafor içeren reklamların göstergebilimsel analizleri yer almaktadır. Tez çalışmasında toplamda 20 reklam analiz edilmiş olup burada 5 reklam analizine yer verilmiştir.

4.2.1. Pastel Reklam Analizi

Şekil 1. Pastel reklam

Gösterenler: Reklam, Cosmopolitan dergisinin Aralık 2016 sayısında yer almaktadır. Reklamda bulunan gösterenler şunlardır; Reklamın başlığı, slogan, metin, web adresi, siyah

⁴ Detaylı bilgi için Philips ve McQuarrie'nin "Beyond Visual Metaphor: A New Typology of Visual Rhetoric in Advertising" isimli çalışması incelenebilir.

şerit, kar küresi, ruj, kadın imgesi ve zeminin bir bölümü kaplayan kar. Reklamda yüzünü göremediğimiz kadın figürü görülmektedir. Reklam, bir ruj tanıtımı olduğundan ötürü, kadının yalnızca dudak kısmı gösterilmektedir. Aynı zamanda içinde rujun yer aldığı bir kar küresi vardır. Reklamda ağırlıklı olarak kullanılan renkler siyah ve kırmızıdır.

Gönderge Sistemleri: Güzellik, kalıcı güzellik.

Mit: Kalıcı bozulmayan güzellik miti.

Reklamın Philips ve McQuirre'in Tipolojisine Göre Metafor Türü: Görsel figürlerin bağlantısı kategorisinde yer alan, birleştirme metaforu kullanılmıştır. "Ruj, kar küresiyle ilişkilidir" şeklinde formüle edilmiş, ruj ve kar küresi ögeleri imaj içerisinde birleştirilerek kullanılmıştır.

Analiz: Reklamı yapılan ürün mat rujdur. Reklam derginin Aralık ayında, yani yılbaşına girildiği ayda yapıldığı için reklam sloganında "Yeni yılda kalıcı mutluluklar" ifadesi yer almaktadır. Okuyucuya bu rujun kalıcı olduğu vaadi reklam sloganında verilmiştir. Bununla birlikte, "yeni yılda kalıcı mutluluk istiyorsanız, bu ürünü kullanın" mesajı da verilmektedir. Rujun özelliğine de reklamda değinilmiştir. "%100 mat likit ruj" ifadesi ile rujun hem likit hem de mat olduğu anlaşılmaktadır. Bu da demektir ki, ruj likit olduğu için kolay sürülebilmekte. Barthes, 'Çağdaş Söylenler'de düz anlamın ilk, doğal, görünen anlam olduğunu belirtmiştir. Yan anlam kavramını ise metinlerde gizli olan anlamı açıklamak için kullanmıştır. Barthes düz anlamsal düzeyin doğal anlam olduğunu, yan anlamı ise ikincil, ideolojik anlamı ifade etmekte kullanıldığını ve mit olarak işlev gördüğünü belirtmiştir. Bu mitler de, toplumsal düzeni doğallaştırıcı, meşrulaştırıcı bir rol oynamaktadır. Barthes, yan anlamın kültüre göre şekillendiğini ve bu bağlamda kodlandığını öne sürmektedir. Göstergeler ve kodlar değer yargıları içermektedirler (Barthes,1996: 198). Bu bağlamda reklamın görsel metafor analizine bakıldığında; kar küresi içerisinde tanıtımı yapılan rujun yer aldığı görülmektedir. Bu görselle okuyucuya/hedef kitleye "bu ruju kullanırsanız nasıl ki kar küresi içerisinde yer alan objelerde bozulma veya benzeri bir durum yaşanmazsa aynı şekilde rujda da herhangi bir dağılma bozulma olmaz, kalıcı bir ruj olur" mesajı verilmektedir. Bu mesaj oluşturulurken görsel kodlardan (kar küresi-ruj) yararlanılmış ve reklamın yan anlamını asıl iletilmek istenen mesajı bu kodlar aracılığıyla verilmiştir. Buradaki görsel metafor, kar küresi aracılığıyla ruja yüklenen koruyucu, bozulmayan, kalıcı anlamlarıdır. Reklamda aynı zamanda güzellik miti de kullanılmaktadır. Markanın isminin hemen altında "Güzelliğinize" ifadesi ile anlamlandırmanın güzellik miti üzerinden yapıldığının göstergesidir. Pastel marka ürünleri kullandığınızda güzel olacağınızı, markanın okuyucuya ürünleri kullandığı takdirde güzellik vaat ettiğini söyleyebilir. Reklamda kullanılan görselle (dolgun kadın dudağı) de bu vaat desteklenmektedir. Buradaki mit, "Pastel ürünleri kullanarak güzel olabilirsiniz" işlevini yerine getirmekte, ruju kullanarak da ayrıca "kalıcı mutluluğa sahip olabilirsiniz" mesajı iletilmektedir. Ayrıca reklamın, arka planda hâkim olduğu siyah zemin üzerinde kırmızı renkte ışıklar görmekteyiz; bu kullanımda tüketiciye bu marka/ürün kullanıldığı takdirde fark edileceği, parlayacağı mesajı da iletilmiştir. Dyer (2010: 445) reklamın tüketiciye mallar ve hizmetlerle ilgili bilgi vermekten çok, toplumsal değerler ve tutumlarla ilgili bir toplumsallaşma işlevi gördüğünü savunur. Bu reklamla birlikte okuyucuya, bu markanın ürünlerini kullanırsanız, güzel olursunuz ve toplumda daima güzele rağbet vardır. Böylelikle bir imaj değeri kazanmış olursunuz. Reklamlar, bu gibi mitler aracılığıyla tüketim kültürünü beslemektedirler. Bir ürün satın alınırken, ürünün kişiye sağlayacağı imaj düşünülmektedir artık. Reklamın grafik tasarımsal düzenine baktığımızda ise, siyah ve kırmızının ağırlıkta olduğu renkler tercih edilmiştir. Siyah; asil, resmi bir renktir. Markanın isminin yazılı olduğu siyah şeritle hem marka adı ön plana çıkartılmış, hem de markanın asil bir duruşa sahip olduğu iletisi yan anlamsal anlam olarak karşımıza çıkar. Slogan (yeni yılda kalıcı mutluluklar) yapımında kullanılan beyaz kar efektiyle de yeni yıla gönderme yapılmıştır.

Reklamın görsel zemininde (kar küresinin zemininde) yer alan karlar yazılı metinde vaat edilen kalıcı, bozulmayan, geçmeyen; yani ürünün eğretilmesidir. Bu görsel ile nasıl ki

yiyecek ve içeceklerimizi soğukta buzdolabında saklarsak bozulmaz, burada da kullanılan kar görselliğiyle ürünün özelliği olan “kalıcı”lığına gönderme yapılmıştır.

Yapılan analiz doğrultusunda reklamlar özelde bir ürünü satarlarken genelde de tüketim biçimlerini, hayat tarzını satmaktadırlar. Reklamın tüketim ideolojisini taşıdığı nokta tam da budur aslında. Reklamlarda tüketicinin ürünü kullanmasıyla birlikte yaşamlarının değişeceğini ve kişiliklerinin de farklı olacağını düşünecekleri iletiler sunulmaktadırlar. Geleneksel değerler idealize edilerek, olumsuzluklarından arındırılarak reklam metinlerinde kullanılmaktadır (Dağtaş, 2003: 88). Reklamın ideolojisiyle tüketicide “zatenlik” hissi yaratılmaktadır. “Zatenlik hissi o gruba ait olmak için o ürünü satın aldığımızı değil, zaten satılan ürünün hitap ettiği bir gruba ait olduğunuzu zannettiğiniz ya da bildiğiniz için o ürünü aldığımızı düşündürmektedir (Williamson, 2001: 48). Reklamlar hedef kitleye özgür seçim hakkı sunduğunu yansıtmaktadır, fakat özünde bu durum çok farklıdır. Hedef kitle üzerinde ‘zaten’ bulunan değer yargılarına seslenerek tüketicilere özgür seçim yapmışlar yanılsamasını vermektedir. Reklamların tüketici üzerindeki kontrolü de bu ideolojik işlev sayesinde yürümektedir. Bunun sonucunda tüketici, kendi özgür iradesiyle satın almaya karar verdiğini düşünerek yaptığı şeyin altındaki örtülü gizli olan ideolojiyi fark edememektedir. Oysaki reklamlar ideolojiler ve mitler aracılığıyla bezendiğinden dolayı yeni bir anlam yaratılmış gibi görünmez, zaten o anlamı bildiğimiz bize hissettirilerek seçim yaparken kendi kararımızın seçimi olduğu düşündürülür.

Reklam metinleri oluşturulurken, kültürel değerlerimizin ve toplumsal etkileşimlerimizin sembolleri ve fikirleri kullanılmaktadır (Dağtaş, 2003: 87). Toplum tarafından iyiye, güzele daima rağbet olduğu için, yukarıda incelenen reklamda da ‘güzellik miti’nin ne amaçla kullanıldığı aşikârdır. Güzel olmak için, güzellikte kalıcılığı yakalamak için bu markayı bu ürünü kullanın ki sizde toplumda yer edinir ideolojisi örtük olarak reklamda verilmemektedir. Bu doğrultuda da, aslında bu şekilde örtük bir ideolojiyi içinde barındıran, toplumun değer yargılarına seslenen, bu değer yargıları tüketicilere vaat eden reklamların kapitalizme hizmet eden önemli bir tüketim aracı olduğu yadsınamaz bir gerçek olarak çıkar karşımıza. Reklamlar, ürünün kullanım fonksiyonundan ziyade bu ürünü kullanırsanız şöyle bir imaja sahip olursunuz fikrini tüketicilere iletmektedirler. Özetle tüketiciler reklamlar aracılığıyla inşa edilen göstergeleri, kimlik sistemlerini tüketmektedirler.

4.2.2. Burt'sBees Reklam Analizi

Şekil 2. Burt'sBees reklam

Gösterenler: Reklam, Cosmopolitan dergisinin Aralık 2016 sayısında yer almaktadır. Reklamda bulunan gösterenler şunlardır; Reklamın sloganı, metin, web adresi, sarı bal peteğinden oluşmuş şeritler, ürün görseli, yapraklar, logolar ve beyaz zemin. Reklamda ağırlıklı olarak kullanılan renkler beyaz ve sarıdır. Bu tercihin firmanın kurumsal renginin sarı olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Gönderge Sistemleri: Doğal, katkısız, güçlü içerikler.

Mit: Doğallık miti.

Reklamın Philips ve McQuirre'in Tipolojisine Göre Metafor Türü: Görsel figürlerin bağlantısı kategorisinde yer alan, birleştirme metaforu kullanılmıştır. “Dudak koruyucu krem, doğanın içinde bulunan yapraklarla doğayla ilişkilidir” şeklinde formüle edilmiş, ürün ile benzettiği nesne birleştirilmiştir. Ürüne bu benzetim aracılığıyla doğadan, doğal özelliği aktarılmıştır.

Analiz: Reklamı yapılan ürün dudak koruyucusudur. Reklamın sloganı “Doğanın en güçlü içerikleri dudaklarımız için birleşiyor” ifadesidir. Okuyucuya bu dudak koruyucusunun doğanın en güçlü ürünlerinden yapıldığı, ürünün doğal olduğu vaadi bu sloganda verilmiştir. Ürünün özelliğine de reklamda değinilmiştir. “sarı altıgen üzerinde yer alan %100 doğal” ifadesinden ürünün doğal maddelerden yapıldığının üzerinde durulmuştur. Marka adı “Burt’sBees (Burt’ün Arıları)”, kurucusu Roxanne Quimby ve arı yetiştiricisi BurtShavitz’dır. Marka adı arıcılıktan geldiği için %100 doğal ifadesi de arı peteğini anımsatan sarı altıgen üzerinde verilmiştir. Aynı zamanda benzer sebeple reklam etrafını çevreleyen sarı şeritlerin zeminlerinde de arı peteği dokusu yer almaktadır. Hall, içeriklerin düz anlamlarının kapalı kodlarla oluşturulduğunu, yan anlamların ise, çok anlamlılık barındırdığını ifade etmiştir (Hall, 2005: 86). Bu doğrultuda kullanılan görsel öğeler incelendiğinde; Arıcılık, bal üretimi doğal bir yöntem olduğu için yine bu göstergeler aracılığıyla markanın ürünlerinin doğal olduğu anlamı yaratılmıştır. Reklamın sloganı içerisinde yer alan ‘doğanın en güçlü içerikleri’ ifadesinde ‘en güçlü içerikleri’ sözcüklerinde kırmızı renk kullanılıp, bu konuda markanın iddia ettiği vaadi güçlendirmek için bu sözcüklere vurgu yapılmıştır. Reklam görseline baktığımızda sayfanın alt bölümünde ürünün çeşitlerini görmekteyiz. Ürünlerin farklı renklerde olması da aynı ürünün farklı özelliklere sahip olduğunun bir göstergesidir. Bu farklılık renkler aracılığıyla ve ürünler üzerinde yer alan ifadeler aracılığıyla verilmiştir. Reklamın ana görselinde ise, dudak koruyucusu ürün, yapraklardan oluşan bir ağaç ve ağacın üzerinde bulunan yine aynı ürün içerisinde dökülen nar taneleri yer almaktadır. Bir sembolün, bir göstergenin anlam taşıyabilmesi için tüketicinin içinde yer aldığı toplum, kültür tarafından bu sembolün bilinmesi gerekmektedir. Kültürün genişliği göstergelere yüklenen anlamı da çeşitlendirmektedir. Bu reklamda yer alan nar tanelerinin, hem ürünün vaadi olan doğallık mitine hem de nar ya da nar çekirdeğinin ve suyunun cilt bakımında çok iyi bir antioksidan kaynağı olduğunun bilinmesidir. Ayrıca narın B5 ve C vitaminleri bakımından oldukça zengin olduğu da bilinmektedir. Kültürümüzde narın cilde faydalarıyla ilgili birçok makale, haber yayımlanmış olup narla ilgili bilgi sahibi olduğumuz da hesaba katılarak ürün görselinde nar taneleri kullanılmıştır. Odabaşı’na göre (2013: 86) reklamın kültür dünyasından alıp ürün ve markaya yüklediği anlamın, tüketiciler tarafından yorumlanması ve kabul edilmesi sonucunda, reklamın kendisi de yaşayan bir kültürel ürüne dönüşmektedir. Yaratılan kültürel anlamlar markalara aktarılarak markalar, kimliğin inşasında ve sürdürülmesinde sembolik kaynaklar olarak kullanır duruma gelmektedir. Böylelikle bu üründe kullanılan görsel öğeler aracılığıyla doğal, katkısız, zararsız ürün olduğu miti aktarılmıştır. Bu ürünü kullandığımız takdirde herhangi bir yan etkisini göremeyeceğimizi çünkü doğal bir ürün olduğunu kullanılan öğelerle desteklemiştir. Aynı zamanda ana görselde kullanılan, ağaç figürü de yine ürünün doğallığına gönderme yapmaktadır. Yukarıdan aşağıya ürün içerisinde dökülen nar taneleri yine ürün içerisinde yer alan doğal yaprakları olan ağaçla birleştirilmiştir. Doğanın özellikleri ürüne atfedilmiştir bu yolla. Yukarıda da değindiğimiz gibi bu bir metafordur. Burada birleştirme metaforu kullanılmış ve bu yolla doğallık miti bir kez daha tüketicie aktarılmıştır. Levi-Strauss’dan hareket eden Chapman ve Egger, reklamlarda bir problemin ortaya konulduğunu ve kullanılan mitin bu problemi çözdüğünü savunmaktadır (Dağtaş, 2003: 95). Bu reklamda örtülü olarak sunulan problem; doğal içeriklere sahip olmayan

ürünlerin kullanılmaması, bunun yerine “biz size %100 doğal olan, doğadan aldığımız güçlü içerikleri barındıran bir ürün sunuyoruz” mesajını ileterek bu doğallık mitiyle çözümü de sunmaktadır. Yine bu doğrultuda ürünün doğal olma özelliğinden yola çıkılarak reklamın tüketim kültürüne sağladığı katkı ortadadır. Böylelikle tüketici doğal, katkısız ürün kullandığını fark ederek kendini doyuma ulaştıracaktır. Bu doyuma ulaşması için de bu ürünü satın almak durumundadır. Reklamlar kullandıkları bu mitik anlamlarla tüketiciyi satın almak için ikna etmeye çalışmaktadır.

Bu duruma bir örnek de Douglas ve Isherwood’un çalışması (1980) verilebilir. İkili, mallardan aldığımız hazın fiziksel tüketimle ancak kısmen ilişkili olup, aynı zamanda birer damga olarak kullanılmalarıyla hayati bir bağlantısı olduğunu savunur; söz gelimi aldığımız ürünlerin isimlerini başkalarıyla paylaşmaktan zevk almaktayız (Aktaran, Featherstone, 2013: 46). Başka bir ifadeyle, ürünleri itibar kazanmak, duygusal haz elde etmek, statü sahibi olmak gibi sebeplerle tüketerek kapitalist meta üretiminin genişlemesine katkıda bulunmuş olmaktadır.

4.2.3. Sevil Kozmetik Mağazası Ürününün Reklam Analizi

Şekil 3. Sevil kozmetik mağazası ürün reklamı

Gösterenler: Reklam, Cosmopolitan dergisinin Kasım 2016 sayısında yer almaktadır. Reklamda bulunan gösterenler şunlardır: Reklamın sloganı, metin, web adresi, yeşil şeritler, ürün görseli, serumlar, logolar, ikonlar ve beyaz zemin. Reklamda ağırlıklı olarak kullanılan renkler beyaz ve yeşildir. Bu tercihin firmanın kurumsal renginin yeşil olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Gönderge Sistemleri:Gençlik, güzellik.

Mit: Gençlik miti, bilim miti, güzellik miti.

Reklamın Philips ve McQuirre'in Tipolojisine Göre Metafor Türü: Görsel figürlerin bağlantısı kategorisinde yer alan, birleştirme metaforu kullanılmıştır. “PowerDose cilt gençleştirici üründe bulunan içerikler, serum içinde bulunan vitaminlerle ilişkilidir” şeklinde formüle edilmiş, ürün ile benzetildiği nesne birleştirilmiştir. Ürüne bu benzetim aracılığıyla vitamin gibi güçlü özelliği atfedilmiştir.

Analiz: Reklam, dr.brandt markasının PowerDose cilt gençleştirici kozmetik ürünüdür. Reklamı yapılan ürünün sloganı “Vitaminlerin gücü” ifadesidir. Okuyucuya bu kozmetik ürünün vitaminlerin gücünden elde edildiği bilgisi bu sloganda verilmiştir. Aynı zamanda, reklamın alt metninde üründen etkili sonuçlar elde etmek için kullanım tavsiyelerini içeren

bilgiler yer almaktadır. Reklamın sol alt köşesinde twitter, instagram ve facebook ikonları kullanılarak okuyuculara ‘Sevil’ markasının sosyal medyada da hesapları olduğu belirtilmiştir. Yine aynı alanda sağ alt köşede firmanın telefon ve web adresi gibi iletişim bilgileri yer almaktadır. Firmanın kendi sloganı “güzelliğin dünyası” soft bir yazı fontuyla altta ortada yer almaktadır. Soft yazı fontunun tercih edilme sebebi, firmanın bünyesinde yer alan markaların ve bu markaların ürünlerinin zararsız ürünler olduğu düşüncesi olabilmektedir. Barthes nesnelere, görüntülerin anlam taşıdıkları fakat bu anlamların tek başına bağımsız var olmadıklarını, her görsel göstergenin dille karıştığını belirterek sinemada, reklamda, fotoğraflarda anlamın böyle pekiştiğini savunmaktadır (Barthes, 1999: 87). Buna göre reklamda, etkili bir gösterge oluşturmak için hem görsel öğeye hem de dilsel öğeye ihtiyaç vardır. Bu bağlamda da, görsel metafordan ve dilsel retorikten yararlanılmaktadır. Reklamda kullanılan görsel ve dilsel öğeler incelendiğinde; reklamın görselinde ürünün kendisi gösterilmekle birlikte ürüne bağlanan iki serum yer almaktadır. Ayrıca ürünün arka planında kare, ters üçgen gibi figürlerde yer almaktadır. Bunlar Barthes’ında (1996: 198) belirttiği gibi ilk, doğal, görünen anlam olduğu için düz anlamdır. Yan anlam ise ikincil, ideolojik anlamı ifade etmekte ve mit olarak işlev görmektedir. Reklamın yan anlamsal analizine baktığımızda, kullanılan görsel ve dilsel öğeleri bir arada incelemek gerekir. Serum tıpta, insanlar hastalandığında kullanılan en etkili kısa sürede tedavi eden bir yöntemdir. Reklamın görselinde yer alan biri turuncu diğeri açık mavi serum iki ürüne de bağlanmıştır. Turuncu renk, canlılığı, dinamizmi ifade eden sıcak bir renktir. Açık mavi ise, huzur verici, rahatlatıcı bir renktir. Reklama ait alt metinde de açık mavi renge sahip ürünün cildin parlaklığını, esnekliğini artıran özelliğe sahip olduğu belirtilmiştir. Bu renkler kullanılarak da ürüne anlam aktarımı yapılmıştır. Buradaki yan anlamın, sloganda da yer aldığı gibi, serumun güçlü iyileştirici etkisinin ürüne atfedilmesidir. Bu iki üründe de güçlü serum etkisinin olduğunun, hem ürün içerisinde bulunan vitaminle hem de serumdan gelen vitaminle ürünün iyileştirici, düzeltici etkisi pekiştirilmiştir. Reklamın alt metninde iki üründe kullanılarak yaşlanmaya karşı savaşağını ve cildi pürüzsüzleştirip parlaklığını artıracığı bilgileri verilmiş, böylelikle bu ürünü kullanırsanız daha genç daha canlı bir cilde sahip olacaksınız düşüncesinden hareketle gençlik miti tüketiciye aktarılmıştır. Görsel olarak bilim mitine ürünün arka planında yer alan ters üçgen gibi şekillerle gönderme yapılmıştır. Bilim miti kullanılarak tüketiciye, bilimsel olarak da onaylanan bir ürün olduğu bilgisi iletilmeye amaçlanmıştır. Böylelikle bu mitleri kullanarak tüketiciyi ikna edip satın alma sürecine götürecektir.

Tüketim kültürünü, Barthes’ın deyimiyle çağdaş mit üretim alanı olarak görmek mümkündür (Dağtaş, 2003: 81). Günümüzde de reklam, bu mit üretme sürecinde başat rol oynamaktadır. Reklam bu yolla kültürün değerlerini ve mitlerini kullanarak, ürünleri değil, reklamlar aracılığıyla oluşturulan göstergeleri satmaktadır.

Tüketiciler, ürünleri ve markaları satın alıp tüketirken bunların ekonomik, teknolojik, işlevsel yararlarından çok, taşıdıkları ve aktarabildikleri sembolik anlamlara yönelmektedirler. Ürünün sadece ‘ne yapabileceği’ değerlendirmesinin yanında ‘ne anlama geldiğini’ de dikkate almaktadırlar (Odabaşı, 2013: 95). İncelenen reklamda da benzer durum söz konusudur. Reklam tüketiciye bu ürünle “güzelleşebilirsiniz” vaadinin yanında, dr.brandt ürünlerini kullanarak da ‘bir statü sahibi olabilirsiniz’ mitini yan anlamsal olarak iletmektedir. Zira dr.brandt ürünleri fiyatı gereği alt kesim ve orta kesime değil, elit kesime hitap eden ürünlerdir. Şayet bu markayı ürünlerini kullanırsanız elit kesimde olduğunuzun bir göstergesi olabilir, böylelikle çevrenize bu şekilde bir imaj iletmış olursunuz.

4.2.4. Dermalogica Markasının Reklam Analizi

Şekil 4. Dermalogica markasının reklamı

Gösterenler: Reklam afişi, Cosmopolitan dergisi Nisan 2017 sayısında yer almaktadır. Tasarımda bulunan gösterenler şunlardır; Başlık, beyaz zemin, logo, iletişim bilgileri, ürün görseli ve kirdir.

Gönderge Sistemleri: Korunmak, gençlik.

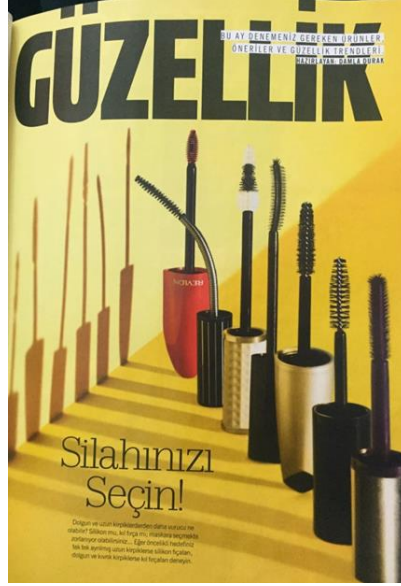
Mit: Kirliliğe karşı korunarak gelen gençlik miti, gençlik mitiyle birlikte beğenilme miti.

Reklamın Philips ve McQuirre'in Tipolojisine Göre Metafor Türü: "A, B gibi değildir" şeklinde formüle edilen "Zıtlık/Birleştirme" metaforu kullanılmıştır. A (ürün görseli) ve B (hava kirliliği) ögesi reklam içerisinde grafiksel olarak birleştirilerek gösterilmektedir.

Analiz: Reklamda, Dermalogica günlük koruma kreminin tanıtımı yapılmaktadır. Reklamın sloganı "cildi yaşlandıran hava kirliliğine karşı korunun" ifadesidir. Tasarımda ürünün 'yeni' olduğu bilgisi de okuyuculara iletilmektedir. Markanın isim logosu reklam afişinin sol alt köşesinde ve ürünün üzerinde yer almaktadır. Sol altta yer alan logonun hemen altında hedef kitlenin detaylı bilgiye ulaşması için telefon numarası ve web adresi yer almaktadır. Bunlar reklamın düz anlamlarıdır. Çalışmanın yan anlamlarını irdelemek gerekirse, ürünün görselinin kullanıldığını ve ürünün içerisinde başlıkta da belirtildiği gibi 'kirlilik, hava kirliliği' nin döküldüğü görülmektedir. Burada iki farklı görsel öge birleştirilerek metafor oluşturulmuştur. Bu kullanımla okuyucuya iletmek istenen mesaj şöyledir: "bu ürünü kullanırsanız cildinize bulaşmış olan hava kirliliği yüzünüzden kayar gider". Günlük hayatta cildimizin kirlenmesine sebep olan etkenlerden biri de hava kirliliğidir. Ürünle birlikte "hem cildinizi gençleştirin, hem de kirlilikten arının" vaadi verilmektedir. Reklam burada aynı zamanda gençleşme mitini de kullanmaktadır. Reklamlarda mitler, ürünün ya da hizmetin kullanımıyla giderilecek çelişkilere değinir. Chapman (1983: 167) reklam metinlerinin analizinde, ikili karşıtlıklar ve bu karşıtlıktan doğan çatışmayı çözen mitsel bir içerik sergilediğini belirtir. Bunu bu reklam çalışmasında da açıkça görülmektedir. Burada da yaşlanma/gençlik ikili karşıtlığından yararlanılarak, "şayet genç bir cilt istiyorsanız bu ürünü kullanarak çözüme ulaşabilirsiniz" mesajını iletmektedir. Böylelikle, mitlerdeki çelişkilere yola çıkılarak çözümde ortaya konulmuş olur. Krem 'daily' yani günlük kullanılabilir bir kremdir. Tasarımda ağırlıklı olarak kullanılan renk beyazdır. Beyaz rengin psikolojik çağrışımı saflık ve temizlik kavramlarıdır. Üründe cildi temizlediğini, koruduğunu belirttiği için, bu renk tercihinin yapıldığı söylenebilir.

4.2.5. Cosmopolitan Dergisi Sayfa Tasarımı Analizi

Şekil 5. Cosmopolitan Dergisi sayfa tasarımı

Gösterenler: Sayfa tasarımı, Cosmopolitan dergisinin Nisan 2017 sayısında yer almaktadır. Sayfa tasarımı dergide güzellik bölümü için ayrılan sayfaların kapağı niteliğindedir. Bu sayfa tasarımının değerlendirilmeye alınma sebebi, kozmetik modasıyla ilgili olması ve tasarımda metafor kullanılmasıdır. Tasarımda bulunan gösterenler şunlardır; Başlık, metin, sarı zemin, rimel fırçası ve ürün görselidir.

Gönderge Sistemleri: Vurucu bakışlar.

Mit: Doğru seçilen rimelle etkileyici, silah gibi vurucu bakışlar, güzellik miti, beğenilmek miti.

Reklamın Philips ve McQuirre'in Tipolojisine Göre Metafor Türü: Görsel figürlerin bağlantısı kategorisinde yer alan, yerine imaj koyma metaforu kullanılmıştır. Kullanılan rimel fırçası görseli ile silah arasında bir benzetme yapılmıştır. Ürünü benzettiği nesne (silah) yerine kullanılmıştır.

Analiz: Sayfa tasarımında, rimel seçiminin önemli olduğuna vurgu yapan bir çalışma yer almaktadır. Zeminde kullanılan sarı renkle ürünler ön plana çıkarılmıştır. Ayrıca ürünlerin gölgesi sarı ışık sayesinde duvara yansıtılarak mistik bir hava yakalanmıştır. Çalışmanın başlığı 'güzellik'tir. Tasarımın sloganı "Silahınızı seçin" ifadesi olup, sloganın hemen altında sloganla ilgili detaylı bilgi tüketiciye aktarılmıştır. "Şayet tek tek ayrılmış uzun kirpikler istiyorsanız silikon fırçaları, dolgun ve kıvrık kirpikler istiyorsanız kıl fırçaları kullanın bilgisi" bu alt metinde verilmiştir. Bu çalışmada dilsel metafor aracılığıyla görsel metafora anlam yüklenmiştir. Başka bir ifadeyle, rimel seçiminin önemi "silahınızı seçin" dilsel metafor ögesi kullanılarak, rimelin bir silah gibi vurucu, etkileyici olduğu miti aktarılmaktadır. Tüketiciye nasıl ki silah aracılığıyla bir insanı vurabilir, yok edebilirsiniz aynı şekilde silahın bu özelliğinden yola çıkılarak dolaylı anlatım yapılarak, "seçtiğiniz rimelle de isteğiniz kişiyi bir kurşun değmiş gibi etkileyebilirsiniz" mesajının iletilmesi amaçlanmıştır. Yine burada güzellik miti kullanılarak, "şayet etkileyici bakışlar istiyorsanız –beğenilmek istiyorsanız-‘rimel’ kullanın" denilmekte ve yine tüketim kültürüne hizmet edilmektedir. Tasarım, günümüzde kullanılan modern mitlerden beğenilme ve güzellik mitini kullanarak, ürünü satın almaya yönlendirmektedir. Barthes yan anlamı 'mit' olarak adlandırmakta, mitin iletilmek istenen ideolojik anlamı doğallaştırdığını belirtmektedir. Bu çalışmada da kullanılan metaforlar adeta

gündelik pratiklerle iç içe girmiş, doğallaşmıştır. Böylelikle tüketici/ hedef kitle verilen yan anlamları, ideolojik anlamları herhangi bir süzgeçten geçirmeden kabul eder. Bu da mitin yukarıda bahsedilen doğallaştırıcı, masumlaştırıcı özelliğinden kaynaklanmaktadır.

Sonuç

Reklam, tüketicilerin karşısına kitle iletişim araçları aracılığıyla kontrol edilemez, bir tanıtma ve ikna etme aracı olarak çıkmaktadır. Reklamlar aracılığıyla yeni hayat tarzları sunulur. Reklamlar da yeni ürünlerin tanıtımını yaparken bu hayat tarzlarını kullanır. Aslında, yeni olarak gösterilen ve yüceltilen herşey, aynılığı içinde barındırmaktadır. Bu yenilik ve değişimler kar güdüsünün değişimiyle doğru orantılı olup, bu sürecin bir maskeleymesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Reklamlar aracılığıyla sunulan bu ‘yeni’ ürünler ve hayat tarzları modern mitlerle güçlendirilir. Reklamlarda çekici hayat tarzları gösterilmekte, bireyler bir ürünü ihtiyaç duydukları için değil, reklamda oynayan karakterler veya ünlü kişiler gibi olmak, o reklamdaki hayat standardına sahip olmak için satın almaya yönelirler. Bir başka deyişle, bireyler etrafındakilerle iletişim kurmak için, bu imgesel alışverişi kullanır. Reklamlarda kullanılan gösterilenler, yeni istek ve arzular yaratmakta ve bireyi belli bir markayı satın alarak bu arzularını tatmin edebileceği hissi yaratılmaktadır. Reklam mesajlarında işlenen bu yeni hayat tarzları modern mitler ile desteklenmektedir.

Reklamlarda tanıtılan ürün vb. insanlara haz verme vaadinde bulunduğundan dolayı, tüketim sorunları çözme mekanizması haline gelir, doğallaşır. Bireyler, tüketerek ‘statü’ ve ‘prestij’ sahibi olacaklarını düşünerek tüketirler artık. Bireyler üst sınıfların üyesi gibi görünmek için tüketmeye devam ederler. Böylece, metalar bireylerin ihtiyaçlarını karşılamanın ötesinde onların imajının da bir göstergesi haline gelir. Yani, tüketim kimlik oluşturucu bir unsur olarak karşımıza çıkar. Başka bir ifadeyle, insanlar kendilerini mallarla, ürünlerle, yani metayla özleştirerek bunlardan kendilerine güç aktarımı yapıp, bu ürünlere sahip oldukça güç kazanacaklarını ve böylelikle kendilerini çevrelerine kanıtlayacaklarını düşünürler. Marx (1980: 227), “Üretim aynı zamanda tüketimdir” derken kapitalizmin tüketim üzerine kurulduğuna, insanların nasıl giderek tüketimin tutsağı haline getirildiklerine tüketerek ancak kendi varoluşlarını anlamlı hale getirmeye çalıştıklarına gönderme yapar (Güngör, 2013: 139).

Çalışmada incelenen reklamların değerlendirmesini yapıldığında da, yukarıda bahsedilen bireye anlam yükleme, yeni imajlar kazandırma, arzulanan şeylerin tatmini, güç sahibi olma, hazzı tüketim gibi anlamlardan hareketle reklamların oluşturulduğu görülmektedir. Bu anlamlar reklama yüklenirken de sıklıkla metafora, metonomiye, mecazi söyleme, yan anlama göndermeler yapılmıştır. Böylelikle reklamlara kültürel mitler eklenerek, reklamlar daha ilgi çekici hale getirilmeye çalışılmış ve kullanılan mitler aracılığıyla bireyleri tüketime yönlendiren, bireylere çeşitli vaatlerde bulunarak onlara mutlu olmanın yollarını gösteren birer araç olarak kullanılmıştır.

Cosmopolitan ve Elle dergisi içerisinde yer alan reklamların genel bir değerlendirmesi yapıldığında Cosmopolitan dergisinde Elle dergisine oranla daha fazla metafor içeren reklamların kullanıldığı görülmektedir. Her iki derginin her sayısında metafor içeren reklamlar ağırlıkta olarak kullanılmıştır. Bu anlamlar aktarılırken çeşitli görsel kodlardan yararlanılmış (görsel metafor, dilsel metafor, yan anlamlar gibi) ve böylelikle reklam çalışmaları aracılığıyla tüketiciye ürün satın alındığı takdirde sahip olunabilecek mutluluk, tatmin, farklı hissetme, bir sorunu çözme gibi vaatlerin gerçekleşebileceği belirtilmiştir. Aynı zamanda incelenen reklamlarda bu anlamlar yaratılırken, subliminal mesajlara da sıklıkla başvurulduğu görülmüştür. Ürün satışı artırabilmek için kullanılan subliminal mesaj teknikleri ile tüketici ihtiyacı olmasa bile o ürünü satın alabilir veya aynı ürünün farklı markalarından bu tip mesajların sunulduğu markayı tercih edebilir. İncelenen reklamlarda da, bu bilinçaltına özellikle ‘güzellik ve gençlik’ ile seslenen pek çok imgenin kullanıldığı görülmüştür. Bireylerin dolayısı ile toplumun tüketim toplumu haline gelmesine destek olan subliminal mesajlar, toplumlar için

tehdit oluşturabilecek niteliktedir diyebiliriz. Bu tür mesajlara farkında olmadan maruz kalan tüketiciler mesajı gönderen kaynağın istediği yönde hareket etme sürecine girmiş olacaklardır.

Kaynakça

- Altunışık, R., Coşkun R., Bayraktaroğlu S., Yıldırım E. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, 6. Basım, Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Ang, S., Lim, H., Ching, A. (2006). The Influence Of Metaphors and Product Type On Brand Personality Perceptions And Attitudes, *Journal Of Advertising*, 35 (2): 39-40.
- Aydoğan, F. (2009). Tüketim Kültürünün Gölgesinde Kentler, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 27 (2), s. 203-215.
- Aytaç, Ö. Tüketimcilik ve Metalaşma Kısacasında Boş Zaman, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (1), 2006, 27-53.
- Batı, U. (2007). Reklamlarda Retorik Figürlerin Kullanımı, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.
- Barthes, R. (1996). *Çağdaş Söylenler*. İstanbul: Metis Yayınları. (1957).
- Barthes, R. (1999). *Göstergebilimsel Serüven*. (Çev: Mehmet Rıfat, Sema Rıfat). İstanbul: Yapı Kredi Kültür Yayıncılık.
- Batı, U. (2013). *Reklamın Dili*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Bauman, Z. (1999). *Çalışma, Tüketimcilik ve Yeni Yoksullar*, (Çev: Ümit Öktem) İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Carroll, N. (1996). A Note on Film Metaphor, *Journal of Pragmatics*. [Film Metaforu Üzerine Not] Vol: 26 , (6): 809-822.
- Chapman, S. ve Garry E. (1983). Myth In Cigarette Advertising and Health Promotion *Language, Image, Media*, (Eds) der. H. Davis ve P. Walton. Londra: Basil Blackwell, (pp.167- 185).
- Çınar, N. (2009). *Reklamda Kullanılan Görsel Metaforların Reklamın Beğenirliği Üzerine Etkisi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Dağtaş, B. (2003). *Reklam, Kültür, Toplum*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Elden, M. ve Okat Özdem, Ö. (2015). *Reklamda Görsel Tasarım*. İstanbul: Say Yayınları.
- Elden, M. ve Yeygel, S. (2006). *Kurumsal Reklamın Anlattıkları*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Featherstone, M. (2013). *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*. (Çev: M. Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fiske, J. (2014) *İletişim Çalışmalarına Giriş*. (Çev: Süleyman İrvan) Ankara: Pharmakon Yayınevi.(1982).
- Forceville, C. Pictorial Metaphor in Advertisements, *Metaphor and Symblic Activity*. 9(1): 1-29.
- Foucault, M. (1986). Of Other Spaces. *Diacritics* 16:22-27.
- Goatly, A. (1997). *The Language of Metaphors*. London and New York: Routledge.
- Güz, H. (2000). Reklamın İki Yüzünün Psikolojik, Ekonomik ve Toplumsal Çerçeve Değerlendirilmesi, *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1 (2): 135-146.
- Hall, S. (2005). *Kodlama- Kodaçıklama*. Yiğit Yavuz (Çev), Şahinde Yavuz (Der). Medya ve İzleyici: Bitmeyen Tartışma. Ankara: Vadi Yayınları.

- Kaya, K. ve Oğuz, N. Z. (2010). Üniversite Gençliğinin Alışveriş Tercihlerinde Tüketim Kültürünün Rolü, *Sdü Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22: 147-164.
- Kırılmaz, H. ve Ayparçası, F. Modernizm ve Postmodernizm Süreçlerinin Tüketim Kültürüne Yansımaları. *İnsan&İnsan*, 8: 32-58.
- Küçükdoğan, R. (2005). *Reklam Söylemi*. İstanbul: Es Yayınları.
- Küçükdoğan, R. (2011). *Reklam Nasıl Çözülür? Reklam İletişiminde Göstergeler ve Stratejiler*. İstanbul: Beta Yay.
- Lyotard, J. F. (1997). *Postmodern Durum*. (Çev: Ahmet Çiğdem). İstanbul: Vadi Yayınları.
- McQuarrie, E. ve Mick, D. G. (1996) Figures of Rhetoric in Advertising Language *Journal of Consumer Research*, 22: 424-438.
- McQuarrie, E. ve Mick, D. G. Visual Rhetoric in Advertising: Text-Interpretative, Experimental and Reader-Response Analyses *Journal of Consumer Research*. 26: 37-54.
- Messaris, P. (1996). *Visual Persuasion: The Role of Images in Advertising*. London: Thousand Oaks: Sage.
- Mick, David G. (1992). Levels of Subjective Comprehension in Advertising Processing and Their Relations to Ad Perceptions, Attitudes and Memory *Journal of Consumer Research*. Vol:18, No:4.
- Mutlu, O. "Arzunun Devrimi ve Medya", *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 4 (1): 38-41.
- Odabaşı, Y. (2013). *Tüketim Kültürü: Yetinen Toplumdan Tüketen Topluma*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Odabaşı, Y. (2014). *Postmodern Pazarlama*. İstanbul: MediaCat.
- Phillips, B. J. (1997) Thinking into It: Consumer Interpretation of Complex Advertising Images *Journal of Advertising*, 26 (2): 77-87.
- Ramacetti, D. (1995). *Başarılı Reklamın Sırları*. (Çev: Rengin Erdoğan). İstanbul: Özel Basımevi.
- Refaie, Elisabeth. (2003) Understanding Visual Metaphor: The Example of Newspaper Cartoon *Visual Communication*. 2 (1): 75-95.
- Richards, J. I. ve C. M. Curran (2002). Oracles on Advertising: Searching for a Definition, *Journal of Advertising*, 31(2).
- Sopory, P. ve Dillard, J. P. (2002). The Persuasive Effects of Metaphor: A Meta-Analysis *Human Communication Research*, 28 (3): 382-419.
- Topçuoğlu, N. (1996). *Basında Reklam ve Tüketim Olgusu*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Williamson, J. (2001). *Reklamın Dili: Reklamda Anlam ve İdeoloji*. (Çev: Ahmet Fethi). Ankara: Ütopya Yayınevi. (1978).
- Yanıklar, C. (2006). *Tüketimin Sosyolojisi*. İstanbul: Birey Yayınları.

Afyonkarahisar Yorganlarının Teknik, Desen ve Kompozisyon Özellikleri

Technical, Pattern and Composition Specifications of Afyonkarahisar Quilts

Arş. Gör. Dr. Ülkü KÜÇÜKKURT¹

Öz

İnsanlık tarihi kadar eski olan temel ihtiyaçlar içinde örtünme yer almaktadır. Teknik ve estetik anlamda kendini geliştiren insan, yorgan üretiminde bu süreci yaşamıştır. Dîvânu Lugâti't Türk'te yorgan: Yogurkan, yörgen olarak geçmektedir. Türklerin tarihinde yorgan her dönem önemini korumuş, hayatın vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Ege bölgesinde yer alan ve karasal iklime sahip Afyonkarahisar'da günlük kullanılan eşyalar ve çeyiz geleneğinde yorganın önemli bir yeri vardır. Şer'iye sicillerinde yorganlar, kayıt altına alınmıştır. Afyonkarahisar'da yorgan dikimi atölyelerde ve evlerde yapılmakta, atölyelerde erkekler, evlerde kadın ustalar çalışmaktadır. Afyonkarahisar'da yün, pamuk dolgulu yorganlar dikilmektedir. Yorganlarda açık renkler, pastel tonlar tercih edilmektedir. Motifler bitkilerden, eşyalardan ve geometrik şekillerden oluşturulmuştur. Hazır yorganların mağazalarda yerini almasıyla el dikimi yorganlara ilgi azalmış, zamanla arz ve talebe bağlı olarak yorgan ustalarının sayısında azalma meydana gelmiştir. Çalışmada, alan araştırması yöntemi kullanılarak kaybolmaya yüz tutmuş Afyonkarahisar el dikimi yorganlarının, incelenerek yazılı kaynak haline getirilmesi amaçlanmıştır. Araştırmada, yorganların Afyonkarahisar kültüründe ki yerine, üretiminde kullanılan malzemelere, dikim tekniklerine, desen özellikleri ile yorgan örneklerine yer verilmiş, üretimin devamına yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Afyonkarahisar, kültür, yorgan, yorgan üretimi, yorgan motifleri

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Covering their bodies is one of the basic needs of humankind, which is as old as the history of humanity. Humans who developed themselves in technical and aesthetic sense experienced this process in the production of quilts. The quilt in Diwan-ı Lughat Al Turk is referred to as yogurkan or yörgen. In the history of Turks, quilts have always been important and have been an indispensable part of life. At Afyonkarahisar in the Aegean region, which has a continental climate, quilts have an important place within the daily items and dowery tradition. Quilts were recorded in the Şeriye registers. In Afyonkarahisar, quilt production is done in workshops and houses, men work in workshops, and female crafters work in houses. Wool and cotton-filled quilts are sewn in Afyonkarahisar. Light colors and pastel tones are preferred in quilts. Motives represent plants, objects and geometric shapes. With the availability of ready-made quilts in stores, interest in hand sewing quilts decreased, and the number of quilt masters decreased in time due to supply and demand. In this study, it is aimed to transform the quilts of Afyonkarahisar, which are among the traditional arts and in the brink of being lost, by using the field research method. In the research, place of the quilt in Afyonkarahisar culture, the materials used in production, sewing techniques, pattern characteristics quilt samples were mentioned and suggestions were made for the continuation of this art.

Keywords: Afyonkarahisar, culture, quilt, quilt production, quilt motifs

Paper Type: Research

¹Afyon Kocatepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, ukkurt@aku.edu.tr.

Giriş

İnsanlık tarihi kadar eski olan temel ihtiyaçlar içinde uyuma esnasında kişinin örtünmesi yer almaktadır. İlk insanlar önceleri bitkileri, daha sonra hayvan yetiştiriciliğinin gelişmesiyle yün malzemeden oluşturulmuş keçe ve dokumaları yorgan olarak kullanmıştır. Yapılan bilimsel araştırmalar uyku kalitesinin önemli olduğunu göstermektedir. Bu nedenle uyku esnasında üşüme hissini gidermek için kullanılan yorganların üretim malzemelerinin sağlıklı olması gerekmektedir. Yorganların üretiminde kullanılan malzemeler ve dikiş teknikleri zamanla gelişme göstermiş, ürünlerin görselliğine verilen önem artmıştır.

Birçok kültürde olduğu gibi Türklerin kullandığı eşyalar arasında yorganın yeri ayrıdır. Türk kültüründe yorgan örtünmek, bürünmek için kullanılan bir söz olarak ortaya çıkmıştır. Çobanların, geceleri bürünerek yattıkları büyük bir aba da yorgan olarak adlandırılıyordu. Eski Türklerde “Yorgan” karı-kocalık sembolüdür. Dede korkut kitabında yer alan bir söyleşmede yer almaktadır; “Ala yorgan içinde senin ile dolaşmadım, tatlı damag tutubanı soruşmadım, al duvağım altından söyleşmedim” (Ögel, 1991: 221, 224).

Dîvânü Lugâti't Türk'te yorgan: Yogurkan, bürünmek örtünmek, yörgen olarak geçmektedir. “Anın üze yogurkan eşildi-onun üzerine örtü örtüldü”, “Uragut yogurkan büründi-kadın yorgana büründü ve yüzünü kapadı”, “Yogurkan-yorgan”, “ Ol anar yogurkan eşüdi- O, ona yorgan örttü”, “Er yogurkanka yörgendi-adam yorgana sarındı” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015: 97, 273, 371, 458, 391). XI. yüzyılda Türk evlerinin konfor vasıtalarının içinde minder, yastık, duvar halıları, yatak, yorgan bulunmaktadır. Yatak, yorgan ve yastığın birinci planda geceleri yatıp uyumak amacıyla kullanılmış olduğu muhakkaktır. Fakat bu eşyalar aynı zamanda döşemelik kullanılmıştır (Genç, 1997: 214). Yorgan, yastık gibi eşya üretip satan kişiler “Yorgancı” olarak tanımlanmaktadır (Duman, 2007: 68).

Türk Uygarlık tarihinde yorgan her zaman önemini korumuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda halk ve saray yorgan üretiminde en kıymetli kumaşları kullanmış, yorganlar çeyiz adetlerinde yer almıştır. Bu döneme ait Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan iki çocuk yorganı örnektir. Bu yorganlar 18. yüzyılda, telli ve çiçekli kumaştan yapılmıştır (Öz, 1951: 68). (Şekil 1).

Şekil 1. Topkapı Sarayı Müzesi'nde 5832 numaralı çocuk yorganı. Beyaz telli zemin üzerine kahverengi yapraklar ve sarı karanfillerle süslenmiştir.

Kaynak: Öz, 1951: 73

Anadolu'nun birçok bölgesinde seçkin yorgan örneklerine rastlamak mümkündür. Bu yerlerden birisi de Afyonkarahisar'dır. Afyonkarahisar'da yorgan üretimi bir meslek olmasının yanında üzerinde taşıdığı desenlerle yöre insanının zevkini yansıtan bir kültür unsurudur. Makineleşme, insanların değişen yaşam tarzı birçok iş kolunu etkilediği gibi yorgan üretimini etkilemiş, usta sayısında düşüş meydana gelmiş, yorgan desenlerinin gün geçtikçe unutulmasına yol açmıştır. Bu nedenle araştırma başlığı “Afyonkarahisar Yorganlarının Teknik, Desen ve

Kompozisyon Özellikleri” olarak belirlenmiştir. Afyonkarahisar kültüründe yorganın yeri, üretiminde kullanılan araçlar, gereçler, teknikler, desenler, kompozisyonlar ve günümüzdeki üretim durumuna yer verilerek kayıt altına alınması, bu konuda araştırma yapacaklara ışık tutması amaçlanmıştır.

1. Materyal ve Yöntem

Araştırma, Afyonkarahisar yorganlarının teknik, desen ve kompozisyon özellikleri olarak sınırlandırılmıştır. Yörede elde dikilmiş, geleneksel desenleri taşıyan yorganlar incelenmiş, 27 adet farklı desene sahip yorgan örneğine ulaşılmıştır. Bu örnekler fotoğraflanmış, ebatları, malzeme, teknik ve desen özellikleri tespit edilmiştir. Araştırmada 13 adet örneğin görseline yer verilmiştir.

Araştırmada alan araştırması yöntemine ek olarak konu ile ilgili kaynak taraması yapılmıştır. Kaynaklardan elde edilen bilgilerle, alan araştırmasında elde edilen bilgiler değerlendirilmiştir.

Araştırmanın sonuç bölümünde, Afyonkarahisar yorganlarının günümüzdeki durumuna değinilerek, yorgan üretiminin sürdürülebilmesi, desenlerinin korunabilmesi için önerilerde bulunulmuştur.

2. Bulgular

2.1. Afyonkarahisar Kültüründe Yorgan

Ege bölgesinin iç kısmında yer alan karasal iklime sahip Afyonkarahisar’da, günlük kullanılan eşyalar ve çeyiz geleneğinde yorgan bulunmaktadır. Yorgan olmadan yeni bir evin açılması mümkün görülmemiştir. Yorganlar, şer’iyye sicillerinde, miras kayıtlarında yer almıştır. Evlenme, doğum, sünnet adetlerinde yorgan çeyizin içindedir. Evlenme adetlerinde, gelin kendi çeyizi için desenli, saten yüzlü yorgan diktirmektedir. Ayrıca gelinin ailesinin maddi durumu iyi ise kayınvalidesine yorgan ve yatak takımları hediye etmektedir. Doğum ve sünnet adetlerinde kız annesi çeyizin büyük bölümünü üstlenmektedir. Yatak, yatak takımları, saten yüzlü desenli yorganlar, giyecekler ailenin maddi durumuna göre hazırlanmaktadır. Lohusanın ve bebeğin yattığı yataklar süslenmekte, yorganlara işlemeli yorgan ağızlığı geçirilmektedir (Şekil 2, 3). Ayrıca salıncak ve beşik için çok küçük boyutta süslü bebek yorganları diktirmektedir (Yalçınkaya, sözlü görüşme, 2019). Sünnet çocuğunun yatağına ayrı özen gösterilmekte, yatak takımları ve yorgan yüzleri kıymetli kumaşlardan seçilmektedir.

Şekil 2. R. Gülenay Yalçınkaya’nın, Güneş İlker Yalçınkaya’yı dünyaya getirdiğinde hazırlanan lohusa yatağı, Afyonkarahisar.

Kaynak: Yalçınkaya, 1981

Şekil 3. Çeyiz için hazırlanmış, ağzı dikilmiş saten desenli yorganlar, Afyonkarahisar Belediyesi Kültür Sanat Evi.

Kaynak: Küçükkurt, 2019

Afyonkarahisar’da yorgan dikimi atölyelerde ve evlerde yapılmıştır. Atölyelerde erkekler, evlerde kadın ustalar çalışmıştır. Hazır yorganların mağazalarda yerini almasıyla el dikimi yorganlara ilgi azalmış, zamanla arz ve talebe bağlı olarak yorgan ustalarının sayısında düşüş meydana gelmiştir. Günümüzde Afyonkarahisar Esnaf ve Sanatkarlar Odası Birliği’ne 3 yorgan üreticisi kayıtlıdır (Uzun, sözlü görüşme, 2018). Odaya kayıtlı 2 yorgan üreticisi, yorgan malzemesi ya da makinede dikilmiş hazır yorganları dükkânlarında satmakta sadece ticaret yapmaktadır. Kayıtlı üreticilerden 3. olan İsmet Kartal atölyesinde elle yorgan dikimini gerçekleştirmekte evlerde ise yorgan dikimini kadınlar sürdürmektedir.

1944 yılında Afyonkarahisar’da dünyaya gelen İsmet Kartal, geleneksel yöntemle ve çeşitli desenler kullanarak yorgan üretmektedir. Babası Hüseyin Kartal (1888-1968) keçecilik mesleği ile meşgul iken annesi Huriye Kartal (1930-2010) evde yorgan dikerek aile ekonomisine destek olmuştur. Ortaokul mezunu olan İsmet Kartal Usta, yorgan dikmeyi annesinden öğrenmiştir. Huriye Kartal belirli yorgan desenlerini uyguluyordu. İsmet Kartal, Yorgan Ustası Cemil Çetinbaş’ın yanında çalışmaya başladığında yorgan modelleri konusunda kendini geliştirmiştir. Cemil Usta’nın dükkânı Bedesten yakınında Kadınlar Pazarı’nda bulunmaktaydı. Günümüzde bu atölye faaliyette değildir. Annesinden öğrendiği baklava şişesi, göbekli, çavuş sırması modellerine ek ustasından pervane, parke, menekşe, paket taşı, ikili, üçlü parke taşı, şemsiye, serpme lale modellerini öğrenmiştir (Kartal, sözlü görüşme, 2019). (Şekil 4,5).

Şekil 4. Şemsiye

Kaynak: Kartal, 1990

Şekil 5. Serpme lale

Kaynak: Kartal, 1990

İsmet Kartal, ideal yorganı şu şekilde tarif etmektedir; “Sağlıklı yorgan kullanılmazsa vücut çile çeker. Sağlıklı yorgandan kastım iç malzemesinin doğal olmasıdır. Yorgan çok kalın olmamalıdır. Kalın yorgan insanı ısıtmaz. Sanki insanı, makine halısının altına girmiş gibi

hissettirir. İyi yorgan insanın üstüne düşmelidir. Yorgan, uygun incelikte olursa ortopedik özelliklere sahip olur. Bu nedenle dikiş sıklığına dikkat edilmelidir. Sık dikiş yorganı sertleştirmektedir. Ayrıca seçilecek kumaşın uygun incelikte olması gerekmektedir. İki kat kumaş, iç malzemesi ve dikiş eklenince yorgan kalınlaşmaktadır. İyi usta bu konuları dikkate almaktadır” (Kartal, sözlü görüşme, 2019).

2.2. Afyonkarahisar’da Geleneksel Yorgan Üretimi

2.2.1. Yorgan Üretiminde Kullanılan Araçlar ve Gereçler

Yorgan üretiminde kullanılan araçlar içinde hallaç makinesi, dikiş makinesi, terazi, cetvel, mezura, makas, iğne, dikiş yüzüğü, tebeşir, kurşun kalem, pergel, desen kalıpları, balmumu, sırik yer almaktadır.

Hallaç makinesi; yün ve pamuğun taranması, kabartılması işleminde kullanılan bir makinedir.

Dikiş makinesi; yorganın “Torba” denilen dış kabının hazırlanmasında kullanılmaktadır.

Terazi; iç malzemenin ağırlığının ölçülmesinde, cetvel ve mezura; kumaşın uzunluğunun belirlenmesinde, makas; kumaşın biçilmesinde, çeşitli boylarda çelik yorgan iğneleri; dikme işleminde, dikiş yüzüğü; iğnenin baskısından parmağı korumak için kullanılmaktadır. Balmumu; ipliğin yorgan iğnesine kolay takılmasını, sağlamlaşmasını ve çabuk kopmamasını sağlamaktadır. Desenin yorgan yüzüne çizilmesinde tebeşir, sabun, kurşun kalem ve pamuk ipliği tercih edilmektedir. Tebeşire sürülen pamuk ipliği gerginleştirilip bırakılmakta böylece kumaş yüzeyinde düzgün çizgiler elde edilmektedir. Pergel; kalıp oluşturulmasında, yüzeye desenin düzgün geçirilmesinde, sırik; yorgan iç malzemesinin alana düzgün yayılmasında kullanılmaktadır.

Desen kalıpları; yorgana uygulanacak desenin kumaşa düzgün çizilmesi için hazırlanan mukavva kalıplardır. Birçok desen ustaların hafızasında olmasına rağmen bazı desenlerde kalıp kullanılmaktadır. Bu kalıplar, bir birini tamamlayan ya da kendini tekrar eden desenler şeklinde hazırlanmaktadır (Şekil 6).

Şekil 6. Desen kalıpları, İsmet Kartal Atölyesi, Afyonkarahisar.

Kaynak: Küçükkurt, 2019

Yorgan dikiminde kullanılan gereçler arasında iplik, dolgu malzemeleri ve çeşitli kumaşlar yer almaktadır.

İplik; pamuk, ipek ve naylon iplikler yorgan dikiminde deseni oluşturmak, dolgu malzemesini sabitlemek için kullanılmaktadır. Naylon iplikler daha dayanıklı olduğu için ustalar tarafından tercih edilmektedir.

Dolgu malzemesi; koyun yünü, kuzu yünü, pamuk, yün ve pamuk karışımı malzemeler yorganlarda kullanılmaktadır (Şekil 7). Boncuk elyaf dolgulu yorganı diktirmek isteyen alıcı çok azdır. Ayrıca yorgan ustaları boncuk elyafını, iç malzemesi olarak kullanmayı istememektedir. Boncuk elyafı dikim esnasında sürekli kaymakta sabitlenmesi zor olmaktadır (Kartal, sözlü görüşme, 2019).

Şekil 7. Solda harman hallaç makinesinde taranacak yün, sağda atımdan gelmiş doldurulmaya hazır pamuk, Afyonkarahisar.

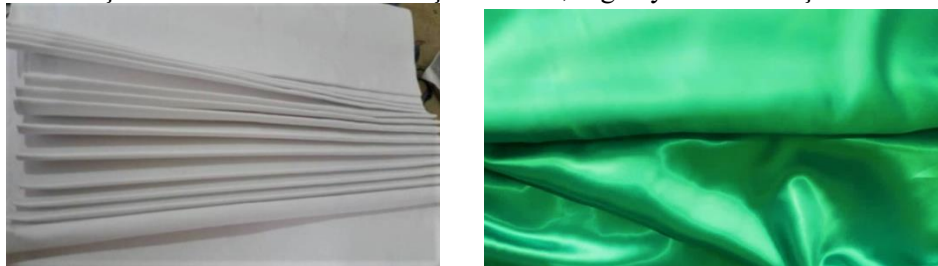
Kaynak: Küçükkurt, 2018

Yün dolgulu yorganlar kış, pamuk dolgulu yorganlar yaz için tercih edilmektedir. Alıcının isteğine bağlı olarak sadece yün malzeme kullanıldığı gibi belirli oranlarda yün ve pamuk karıştırılmış dolgulu yorganlar dikilmektedir. Yün-pamuk karışımı dolgulu yorganların dikimi daha kolay olmaktadır. İğne, deseni oluşturmak için dolguya daldırıldığında malzemeyi tutmakta, malzeme daha rahat oturarak deseni ortaya çıkartmaktadır. Yün, pamuğa göre ipi gevşek tutmaktadır. Pamuk dokusundan dolayı ipliğin kolay kaymasını engellemektedir. Böylece ipliğe düşen baskı azalmakta ve sökülme olasılığı düşmektedir. Ayrıca yorgan daha kabarık “Puf, puf” durmaktadır (Kartal, sözlü görüşme, 2019).

Yorgan dikiminde kullanılan kumaşlar; ustalar, yorgan dikiminde seçtikleri kumaşların ince olmasına dikkat etmektedir. Bunun sebebi, iç dolgu malzemesi ve kumaşın ağırlığının birleşip yorganı daha da ağırlaştırmasıdır. Bu etkenlere ilave olarak yorganın yumuşak olması, dikişinin iyi oturması ve desenin daha kabarık durmasını sağlamaktadır.

Yorganın alt kısmında kullanılan kumaşa “Astar”, üst kısmında kullanılan kumaşa “Yüzlük” denilmektedir (Şekil 8). Eskiden Afyonkarahisar’da dikilen yorganların astarında halk arasında “Tülbentlik Bez” denilen “Mermerşahi” kullanılmıştır. Mermerşahi beyazlatılmış, yumuşak tuşeli bir kumaştır (Yardımcı, 2008: 27). Günümüzde bu kumaşların yerini “Patiska” gibi biraz daha kalın kumaşlar almıştır. Günlük kullanım için dikilen ve tamamen nevresime girecek yorganlarda saten gibi pahalı kumaşlar kullanılmamakta astarı ve yüzü için patiska kullanılmaktadır. Bunun bir diğer nedeni de patiska kumaşın nevresimi tutmasıdır. Aksi halde yorgan nevresimin içinde kaymakta düzgün durmamaktadır (Darı, sözlü görüşme, 2019).

Şekil 8. Solda astarlık kumaş “Patiska”, sağda yüzlük kumaş “Bursa Atlası”

Kaynak: Küçükkurt, 2019

Yorganların yüzünde eskiden “Bursa Atlası”, İşlemeli Saten” ve “Basma” kumaşlar kullanılmıştır (Şekil 9, 10). Günümüzde, dokusundan ve üzerindeki kabartma deseninden dolayı “Deri Saten” denilen kumaşların yanı sıra, “İpek Denim” kumaşlar yorganların yüzünde

kullanılmaktadır (Kartal, sözlü görüşme, 2019). Deri saten tamamen sentetik, parlak, kendinden desenli ya da desensiz bir kumaştır. Basma kumaşlar, bezayağı tekniğinde pamuk iplikle dokunmuş kumaşlara desen, baskı yoluyla uygulanmaktadır (Çeliker ve Ölmez, 2012: 128).

Şekil 9. Ön yüzü basma kumaş, astarı mermerşahi kumaştan dikilmiş yorgan

Kaynak: Küçükkurt, 2019

Şekil 10. Solda Halk arasında “İşlemeli Saten” denilen kumaş, sağda “Deri Saten”, İsmet Kartal Yorgan Atölyesi, Afyonkarahisar.

Kaynak: Küçükkurt, 2019

2.2.2. Yorganların Dikimi

Yorganların dikim işlemine başlamadan önce hangi amaç ve boyutlarda dikileceğine karar verilmektedir. Yorganları dikim amacına göre;

1. Günlük kullanım için dikilen yorganlar,
2. Çeyiz için dikilen yorganlar (Gelin çeyizi, anne çeyizi, bebek çeyizi, sünnet çeyizi) olarak gruplandırabiliriz.

Günlük kullanım için dikilen yorganların astarında ve yüzünde patiska kumaş kullanılmaktadır. Bu yorganlar nevresimin içine geçirilmektedir. Çeyizlik yorganlarda deri saten ve diğer parlak görünümlü kumaşlar kullanılmakta, bu yorganların parlak ve desenli kısmını kapatmayacak şekilde düğmeli nevresim geçirilmektedir (Şekil 11).

Şekil 11. Baklava şişesi desenli, ön yüzü “Deri Saten”, arka yüzü “Patiska” kumaş yorgan, İsmet Kartal Atölyesi, Afyonkarahisar.

Kaynak: Küçükkurt, 2019

Yorganın kullanım amacı belirlendikten sonra ebadı tespit edilmektedir. Yorganlar:

1. Tek kişilik; 155cmx215cm
2. Çift kişilik; 170cmx200cm, 190cmx200cm, 190cmx220cm
3. Battal Boy; 200cmx220cm, 230cmx250cm

4. Bebek yorganları; 70cmx100cm, 95cmx145cm olarak gruplandırılmaktadır.

Kılıf, yorganın tek ya da çift kişilik olmasına göre belirlenen ebatta, altı üstü patiska ya da altı patiska, desen uygulanacak kısmı deri saten gibi parlak kumaşlardan biçilmektedir. Kumaşların boyutları; patiska ve deri saten kumaş 220cm enindedir. Genellikle kumaş toplarının boyu 40 metredir.

Biçilen kılıfın, alt en kısmı açık kalacak şekilde üç tarafı makinede dikilmektedir. Yorganın dikilmesi esnasında kumaş enden ve boydan 20cm çekmektedir. Bu nedenle biçme işleminde kumaş gerçek ölçülerinden 20cm daha uzun biçilmektedir.

Yorgan kılıfı dikildikten sonra kullanılacak iç malzemenin hazırlanmasına geçilmektedir. Kuzu yünü yıkanmış ve atılmış olarak atölyeye gelmektedir. Yorganı diktirmek isteyen kişi kullanılacak iç dolgu malzemesini ve kumaşı kendi getirdiği gibi, isterse yorgan ustasından bütün malzemeyi tedarik etmektedir. Yün dolgu malzemesi önce ılık su ile yıkanıp kabartılmakta, hallaç makinesinde taranıp kullanıma hazır hale getirilmektedir. Pamuk dolgu malzemesi ise hallaç makinesinde taranıp kabartılmaktadır (Kartal, sözlü görüşme, 2019).

Yün dolgu malzemesi; 1 kişilik yorgan için 2-3 kilo, 2 kişilik yorgan için 3-4 kilo

Pamuk dolgu malzemesi; 1 kişilik yorgan için 2-3 kilo, 2 kişilik yorgan için 3-4 kilo

Yün-pamuk dolgu malzemesi; 1 kişilik yorgan için 1 kilo pamuk 2 kilo yün, 2 kişilik yorgan için 1 kilo pamuk 3 kilo yün

Boncuk elyaf dolgu malzemesi; 1 kişilik yorgan için 2 kilo, 2 kişilik yorgan için 3,5 kilo kullanılmaktadır.

İklim şartlarının zamanla değişmesi ve evlerin ısıtma imkanlarının gelişmesinden dolayı önceden çift kişilik pamuk bir yorganın ağırlığı 7 kiloya kadar çıkarken günümüzde 3 kiloya kadar düşmüştür.

Kılıfı ve dolgu malzemesi hazırlanan yorgan dikiminin bir diğer aşaması dolgu malzemesinin kılıfa eşit şekilde yerleştirilmesidir. Kılıfın tersi yere serilmektedir. Altı, üstü patiska kılıfın hangi yüzünün üstte kalacağı önemli değildir. Bir yüzü patiska bir yüzü desenli olacak yorganın serilme işleminde hangi yüzün üstte kalacağı önemlidir. Patiska kumaş üstte, parlak, kayan kumaşlı yüz altta kalacak şekilde serilmelidir. Bunun nedeni, yorganın içine doldurulacak malzemenin döndürme esnasında kaymadan eşit şekilde iç kısma yerleştirilmesidir. Yere serilen kılıfın üstüne iç malzemesi serilir ve kapalı kısımdan rulo yapılarak en son kenarlardan kıvrılarak açık kısma gelindiğinde kılıf çevrilerek dolgu malzemesinin içeri girmesi sağlanmaktadır. Sırıkla dövülen dolgu malzemesi eşit şekilde dağıtılmaktadır. Bazı ustalar dolgu malzemesini kenarlara kalın, orta alana daha ince yerleştirmektedir. Bunun nedeni, kenardan başlatılan dikme işleminde dolgu malzemesinin yorganın ortasına doğru kaymasıdır. Desen uygulanacak yorgana motif, kalıp, tebeşir, sabun, kurşun kalem ya da çırpı ipi kullanılarak geçirilmektedir (Kartal, sözlü görüşme, 2019). (Şekil 12).

Şekil 12. Kurşun kalem ile baklava şişesi motifi çizilmiş yorgan ve dikilmiş hali, İsmet Kartal Atölyesi, Afyonkarahisar.

Kaynak: Küçükkurt, 2019

Yorganın dikilmesi işlemine “Sırma” denilmektedir. Türk dil kurumunun güncel Türkçe sözlüğünde sırma; yorgan, şilte gibi eşyaların iri ve aralıklı, sağlam, sıkıca dikilmesi olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2019).

Patiska yorganın dikimine kenarlardan başlanarak 4 sıra bordür oluşturulmaktadır. Bu yorganların orta kısmına baklava şişesi motifi yerleştirilmektedir. Dikme işlemine iplik gergin kullanılmamalıdır. İplik gergin kullanılırsa dolgu malzemesinin ağırlığı ipliğe baskı yaparak zamanla yorganın dikişlerinde kopmalar meydana getirecek, yorganda kabartılı görünüm ve istenilen yumuşaklık oluşmayacaktır. Yorgan üzerine uygulanacak desenin zorluğuna göre dikme süresi değişmektedir. Yorganların dikimi ve üzerine deseninin uygulama aşaması 2-3 gün arasında değişmektedir.

2.2.3. Yorganların Renk, Desen ve Kompozisyon Özellikleri

Yorganların renk, desen ve kompozisyon özellikleri alıcının isteğine göre şekillenmektedir. Zamanla yorgan dikiminde kullanılan malzemelerde, renk, desen ve kompozisyonlarda değişiklikler meydana gelmiştir. Renk tercihlerinde bu değişim açık bir şekilde görülmektedir. Eskiden fes rengi denilen bordo, mavi, sarı tercih edilirken günümüzde açık renkler, pastel tonlar tercih edilmektedir. Bu renkler arasında gümüş, krem, yavruağzı, pudra pembesi, lila, beyaz, yeşil, mavi bulunmaktadır.

Yorganların yüzüne uygulanan desenler zengindir. Bunlar bitkisel kökenli, geometrik, hayvan ve eşya konulu desenlerdir.

Bitkisel kökenli desenler; akasya çiçeği, papatya, serpmelale, buket lale, uzun menekşe, beş gül, söğüt dalı, hurma dalı, yonca yaprağı, bademli, gelincik çiçeği, kabak çiçeğidir.

Geometrik, hayvan ve eşya konulu desenler; tavus kuşu, midye kabuğu, çerçeve, çavuş sırması, zincirli, göbekli, halı deseni, şemsiye, hasır örgü, pervane, parke, paket taşı, baklava, baklava şişesi, vabis desenidir.

Kompozisyonlarda desenler kaydırmalı olarak zemine yerleştirildiği gibi köşe göbek düzenlemeler de tercih edilmiştir. Aynı desenin tekrar ederek bütün zemini doldurulduğu yüzey düzenlemeleri mevcuttur.

Midye deseni, kumaşın desen özelliğine göre tasarlanmış bir modeldir. İşlemeli saten denilen kumaşın üzerinde bulunan kavislerin yorgan dikişi ile geçilmesiyle kompozisyon oluşturulmaktadır.

2.3. Afyonkarahisar Yorganlarından Örnekler

Afyonkarahisar’da evlerde kadın ustalar, atölyelerde erkek ustalar tarafından dikilmiş geleneksel desenlere sahip yorganlar ailelerin yüklüklerinde, ustaların kataloglarda yer almaktadır. Bu bölümde, geleneksel değer taşıyan yorgan örnekleri malzeme, boyut, desen ve kompozisyon açısından incelenmiştir.

Şekil 13. Midye Kabuğu desenli pamuk yorgan, Afyonkarahisar.

Kaynak: Küçükkurt, 2019

Şekil 13’de yer alan örnek Leman Küçükkurt’un 1985 yılında diktirdiği yorgandır. Astarı mermerşahi, yüzü işlemeli saten denilen kumaştan, 170cmx200cm boyutunda, pamuk dolgulu dikilmiştir. Kumaşın desenine uygun motif oluşturulmuştur. Şekli midyeye benzediği için “Midye Kabuğu” denilmiştir. Ağırlığı 6 kilo gelmektedir.

Şekil 14. Halı deseni

Kaynak: Kartal, 1990

Şekil 15. Göbekli

Kaynak: Kartal, 1990

Şekil 14 de “Halı Deseni”, 15’de ise “Göbekli” kompozisyonuna sahip İsmet Kartal Usta’nın 1990 yılında diktiği, 190cmx200cm ebadında çift kişilik yorganlar görülmektedir. Yorganların yüzü atlas, astarı mermerşahi kumaşından dikilmiştir. Usta, bu yorganları sahiplerine teslim etmeden önce fotoğraflarını çektilerip desen kataloğuna eklemiştir.

Şekil 16. Söğüt dalı

Kaynak: Kartal, 1980

Şekil 17. Hurma dalı

Kaynak: Kartal, 1983

Şekil 16 da “Söğüt Dalı”, 17’de ise “Hurma Dalı” kompozisyonuna sahip İsmet Kartal Usta’nın diktiği 1980 ve 1983 yıllarına ait 190cmx200cm ebadında çift kişilik yorganlar görülmektedir. Yorganın yüzü atlas, astarı mermerşahi kumaşından dikilmiştir. Bu yorganlar Kartal’ın desen kataloğunda bulunmaktadır.

Şekil 18. Çerçevele desenli yorganın yüzü ve arkası, Afyonkarahisar.

Kaynak: Yalçınkaya, 2019

Şekil 18’de yer alan örnek R. Gülenay Yalçınkaya’nın 1978 yılında diktirdiği yorgandır. Astarı patiska, yüzü saten kumaşından, 170cmx200cm boyutunda, pamuk dolgulu, “Çerçeve” desenli çift kişilik yorganın ağırlığı 5 kilo gelmektedir.

Şekil 19. Çavuş sırması yorganın yüzü ve arkası, Afyonkarahisar.

Kaynak: Yalçınkaya İlker, 2019

Şekil 19’de yer alan örnek Güneş Yalçınkaya İlker’e aittir. 2006 yılında dikilen yorganın astarı patiska, yüzü saten kumaşından 170cmx200cm boyutunda, pamuk dolgulu dikilmiştir. “Çavuş Sırması” deseni uygulanmış yorganın ağırlığı 4 kilo gelmektedir.

Şekil 20. Vabis desenli yorganın yüzü ve arkası, Afyonkrahisar.

Kaynak: Yalçınkaya, 2019

Şekil 20’de yer alan örnek R. Gülenay Yalçınkaya’ya aittir. 1978 yılında dikilen yorganın astarı patiska, yüzü saten kumaşından 170cmx200cm boyutunda, pamuk dolgulu dikilmiştir. “Vabis” deseni uygulanmış yorganın ağırlığı 5 kilo gelmektedir.

Şekil 21. Baklava deseni yorganın yüzü ve arkası. Afyonkarahisar.

Kaynak: Küçük Kurt, 2019

Şekil 21’de yer alan örnek Leman Küçük Kurt’un 1980 yılında diktirdiği yorgandır. Astarı mermerşahi, yüzü basma kumaşından 170cmx200cm boyutunda, pamuk dolgulu dikilmiştir. “Baklava” desenine sahip yorganın ağırlığı 6 kilo gelmektedir.

Şekil 22. Solda “Kabak Çiçeği”, sağda “Göbekli” yorgan, İsmet Kartal Atölyesi, Afyonkarahisar.

Kaynak: Küçük Kurt, 2018

Şekil 22’de yer alan iki örnek İsmet Kartal Usta’nın, 2018’de diktiği yorganlardır. Astarı patiska, yüzü deri saten kumaşından 190cmx200cm boyutunda pamuk-yün dolgulu dikilmiştir. Solda olan pembe yorgan “Kabak Çiçeği” sağda bulunan mavi yorgan “Göbekli” desenlidir. Yorganların ağırlığı 4 kilodur.

Sonuç ve Öneriler

Afyonkarahisar yaşamında önemli bir yere sahip olan yorganlar, ev eşyası ihtiyaç listesinin başında gelmektedir. Geleneksel yorgan üretiminde kullanılan malzemelerin doğal olması, sağlığı olumlu yönde etkilemektedir. Bu nedenle uzun yıllar kumaşlarda ve dolgu malzemelerinde pamuk, yün tercih edilmiş ancak son yıllarda bu malzemelerin üretiminin düşmesi, piyasa fiyatının artması gibi nedenlerle yorganların dikiminde kullanılan kumaş ve dolgu malzemelerinde değişim meydana gelmiştir. Bazı kumaş türlerinin üretiminin sona ermesi ya da pahalılaşması nedeniyle günümüz yorganlarında kullanılmamaktadır (Tablo 1, 2).

Tablo 1. Günümüzde üretilen yorganlarda kullanılmayan yüzlük ve astarlık kumaşlar.

Yüzlük	Basma kumaş	İşlemeli saten	Atlas
Astarlık	Mermerşahi		

Tablo 2. Günümüzde üretilen yorganlarda kullanılan yüzlük ve astarlık kumaşlar.

Yüzlük	Deri saten	İpek denim	Patiska
Astarlık	Patiska		

Yapılan bu araştırmada, eski Afyonkarahisar yorganlarının kumaşlarında koyu renklerin tercih edildiği, günümüzde ise pastel ve açık renklerin alıcılar tarafından istendiği görülmüştür. Eskiden, yorganların yüzüne daha yoğun ve zor desenler uygulanırken günümüzde daha sade desenler kullanılmaktadır (Tablo 3).

Tablo 3. Afyonkarahisar’da üretilen yorganların desen uygulama durumu.

Günümüzde uygulanmayan desenler	Günümüzde en çok uygulanan desenler
Midye kabuğu	Baklava şişesi
Halı deseni	Kabak çiçeği
Hurma dalı	Papatya

Anadolu’nun birçok bölgesinde lale, tavus kuşu, çiçek motifleri yorgan yüzlerinde kullanılmış yörelerde farklı isim ve kompozisyonlarla karşımıza çıkmıştır. Örneğin, Afyonkarahisar bölgesinde görülen “Söğüt Dalı” kompozisyonu İzmir’in Tire ilçesinde yorgan yüzünde görülen “Söğüt Dalı” kompozisyonuyla, yine aynı bölgenin “Kilim” kompozisyonu Afyonkarahisar’ın yorgan yüzü “Halı Deseni” kompozisyonu ile benzer özellikler göstermektedir (Gümüşer, 2018: 234). Burdur bölgesinde görülen “Midye”, “Karanfil”, “Lale”, “Paket Taşı” yorgan kompozisyonları (Çeliker ve Ölmez, 2012: 131), Torbalı’da uygulanan “Menekşe” deseni Afyonkarahisar yorganlarında görülmektedir (Çetin, 2013: 104). Ankara’da üretilen yorganlara uygulanan “Şemsiye” deseni Afyonkarahisar yorganlarında kullanılmıştır (Yardımcı, 2008: 109). Niğde’de görülen yorgan desenlerinden “Güneş”, Afyon’da “Göbekli”, Niğde’de görülen “Lale” kompozisyonu (Kemer ve Etikan, 2014: 32), Afyon’da “Serpme Lale” kompozisyonuyla benzerlik göstermektedir. Bu benzerlikler bölgelerde yapılan yorgan üretiminin bir birinden etkilendiğini göstermektedir. Desen ve kompozisyonlar benzer özellik gösterse de yöreler kendi estetik görüşleri doğrultusunda renk, desen ve kompozisyonlarda özgün örneklere sahiptir. Aynı isimle anılan kompozisyonlarda bile ustalar kenar suyu düzenlemesinde, göbek oluşturmada değişiklikler yapmış, bire bir uygulamadan kaçınmaya çalışmıştır.

Makine üretimi, boncuk, silikon elyaf gibi malzemelerle dikilmiş yorganların el dikimi pamuk, yün yorganlara göre daha ucuz ve hafif olması, el dikimi geleneksel yorgan ürünlerine talebi azaltmıştır. Ustaların yorgan üretiminden yeterli gelir elde edememesi, mesleklerini öğretecek çırak bulma ihtimallerini zayıflatmıştır. Yorgan üretiminin kaybolmaya yüz tutmasının nedenlerinden birisi de ürünlerin pazar bulamamasıdır. Pazar olanaklarının bu yönde geliştirilmesi gerekmektedir (Karatay ve Sert 2018: 102). Yorgan dikiminin yanı sıra üreticiler yer yatağı, tek yastık, çift kişilik yastık üreterek maddi yönden kazanç elde etmeye çalışmaktadır. Tüketicilerin doğal malzeme konusunda bilinçlendirilmesi, yeni pazarların araştırılması, üniversite halk işbirliği ile yorgan üretim projelerinin oluşturularak uygulanması gerekmektedir. Alınan bu tedbirler, Afyonkarahisar’da yorgan üretimini canlandırarak ustaların çırak yetiştirmesine imkân tanyacak, mesleğin sürdürülebilirliğine destek verecektir.

Kaynakça

- Çeliker, D. ve Ölmez, F. N. (2012). Burdur İlinde Yorgancılık, *Art-e*, 5 (1): 122-138.
- Çetin, N. (2013). Yorgan Kitabı, İçinde: *Torbalı ve Civarında Yorgan Motifleri* (Ed: E. G. Naskali), Ankara: Kitabevi.

- Duman, M. (2007). *Geleneksel Türk Yorgancılık Sanatı*, İstanbul: Heyamola Yayınları
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2015). *Kaşgarlı Mahmud Divanı Lugatı Türk*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Genç, R. (1997). *Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Gümüşer, T. (2018). Kaybolmaya Yüz Tutmuş Geleneksel Türk Yorgancılığının Analizi: Tire İlçesi Örneği, *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 6 (15): 229-237.
- Karatay, S. ve Sert, E. (2018). *Aksaray El Sanatları*, Ankara: Aksaray Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Kemer, G. ve Etikan, S. (2014). Niğde İli Kemerhisar Beldesinde Yorgancılık, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 3 (1): 25-36.
- Ögel, B. (1991). *Türk Kültür Tarihine Giriş 3. Cilt*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Öz, T. (1951). *Türk Kumaş ve Kadifeleri 2. Cilt*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2019). Güncel Türkçe Sözlüğü, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c55aad48259c5.70231921 (Erişim Tarihi: 02.02.2019).
- Yardımcı, N. (2008). *Ankara El İşi Yorganları Üzerine Bir Araştırma*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Kaynak Kişiler

- Darı, B. (2018). Yorgan Dikimi Konulu Görüşme.
- Kartal, İ. (2018, 2019). Afyon Yorgancılığı Konulu Görüşme.
- Küçük Kurt, L. (2019). Afyon Yorgancılığı Konulu Görüşme.
- Uzun, İ. S. (2018). Afyonkarahisar Esnaf ve Sanatkarlar Odası Birliğine kayıtlı yorgan ustaları konulu görüşme.
- Yalçınkaya, R. G. (2019). Afyonkarahisar Yorgancılığı Konulu Görüşme.
- İlker, Yalçınkaya, G. (2019). Afyonkarahisar Yorgancılığı Konulu Görüşme.